

КУЛТУРА СРБА У ТРСТУ 1751–1914

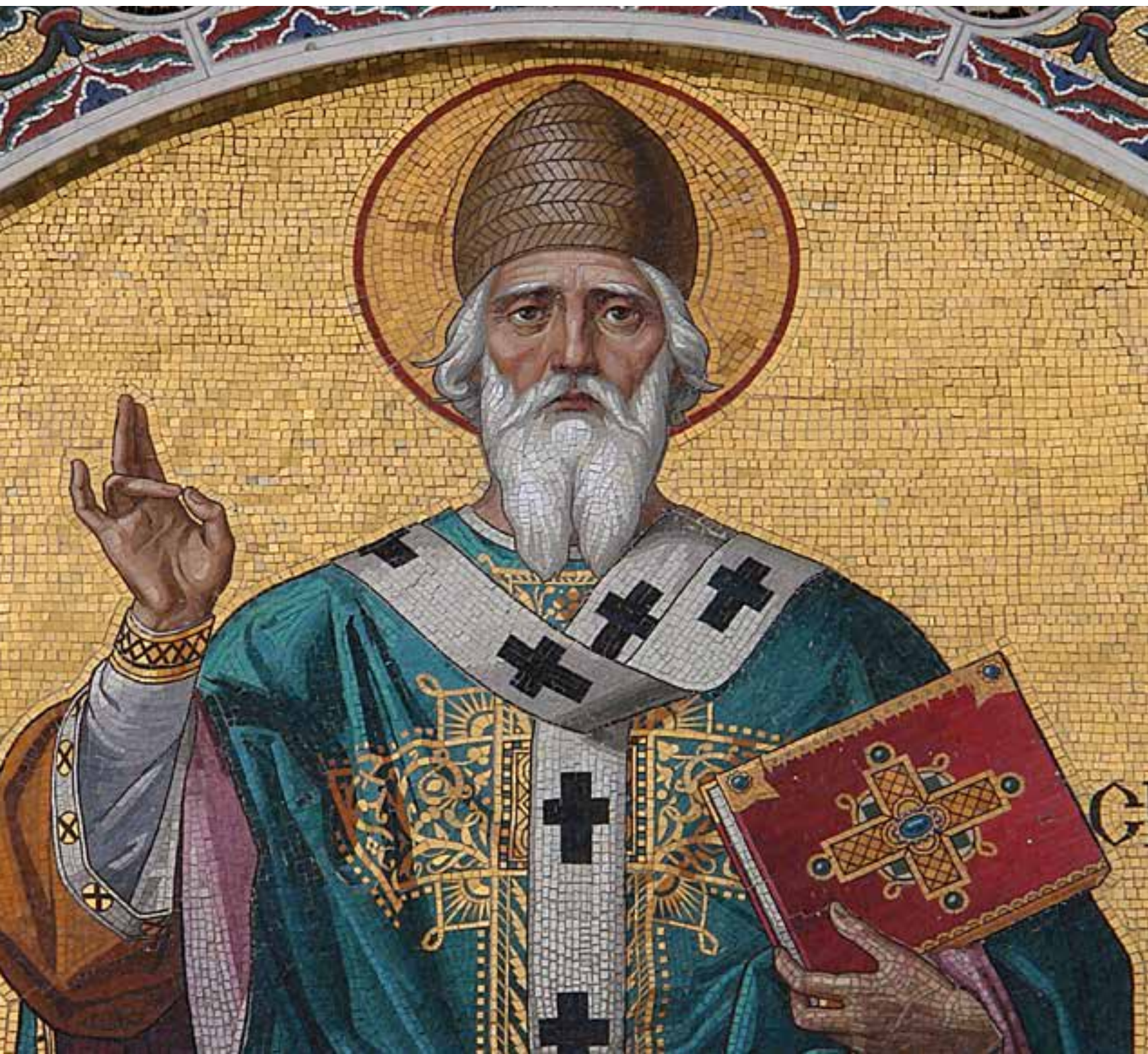
CULTURA DEI SERBI A TRIESTE 1751 – 1914

Ѓузепе и Помпео Бертини (Giuseppe e Pompeo Bertini)

Свети Спиридон

мозаик, око 1880.

Западни портал Цркве Светог Спиридона у Трсту

КУЛТУРА СРБА У ТРСТУ 1751–1914
CULTURA DEI SERBI A TRIESTE 1751 – 1914

Приредили
Мирослав Перишић, Јелица Рељић

Архив Србије
Српска православна црквена општина у Трсту

Београд, 2016

КУЛТУРА СРБА У ТРСТУ 1751–1914

CULTURA DEI SERBI A TRIESTE 1751 – 1914

ПОВОДОМ ИЗЛОЖБЕ *Култура Срба у Трсту 1751–1914*
БЕОГРАД, АРХИВ СРБИЈЕ, 14. ДЕЦЕМБАР 2016.

Издавачи

Архив Србије

Српска православна црквена општина
у Трсту

Главни и одговорни уредници

Мирослав Перишић
Златимир Селаковић

Приређивачи

Мирослав Перишић
Јелица Рељић

Уредник

Јелица Рељић

Рецензенти

Проф. др Аника Сковран
Проф. др Милан Ристовић

Аутори текстова

Епископ аустријско-швајцарски Г. Андреј
Мирослав Перишић
Златимир Селаковић
Марко Дого (Marko Dogo)
Бојан Митровић
Мариза Бјанко Фиорин (Marisa Bianco Fiorin)
Франко Стенер (Franco Stener)
Ана Кос Вујовић
Микела Месина (Michela Messina)
Лоренца Решинити (Lorenca Resciniti)
Марија Митровић
Владан Релић
Антонела Козенци (Antonella Cosenzi)
Јелица Рељић
Никола Марковић
Иван Виђен
Гордана Гордић
Рашко Радовић
Станиша Војиновић
Татјана Суботин Голубовић
Мирна Драбени (Mirna Drabeni)

Аутори каталошких описа

Лоренца Решинити (Lorenza Resciniti)
Мариза Бјанко Фиорин (Marisa Bianco Fiorin)
Микела Месина (Michela Messina)
Лука Белоки (Luca Bellocchi)
Сузана Грегорат (Susanna Gregorat)

Превод с италијанског језика

Јелена Танасковић

Стручна редактура текстова италијанских аутора

Сања Кесић Ристић

Лектура

Јелка Јовановић

Транслитерација

Татјана Суботин Голубовић

Корице

Веселин Милуновић

Дизајн и прелом

Јелица Рељић
Драган Адамовић

Аутори фотографија

Марино Јерман (Marino Ierman), Алесандра Рели (Alessandra Relli),
Александар Радош, Паоло Бонаси (Paolo Bonassi), Јелица Рељић,
Миомир Комаров, Ана Кос Вујовић, Жељко Јовановић,
Ненад Петровић, Карло Склаузери (Carlo Scalzuro),
Бојан Салај (Bojan Salaj), Мирна Драбени (Mirna Drabeni),
Нева Гаспаро (Neva Gasparo), Пјеро Маркучи (Piero Marcucci)

Ликовно-техничка обрада фотографског материјала

Веселин Милуновић

Текст проф. др Марка Дога преузет је из књиге
Светлост и сенке, приређивача Марије Митровић
(Слио, Београд 2007). Превод: Ана Марковић де Сантис,
лектура: Љубица Марјановић

Организатори изложбе

Архив Србије

Српска православна црквена општина
у Трсту

За организаторе

Мирослав Перишић
Златимир Селаковић

Аутори изложбе

Јелица Рељић
Мирослав Перишић
Ана Кос Вујовић

Дизајн поставке

Озарија Марковић Лашић

Графички дизајн поставке

Небојша Васиљевић

Аутори књижног дела поставке

Татјана Јовановић
Весна М. Јовановић

Техничка подршка

Златибор Марковић
Драгана Богдановић
Татјана Аћимовић
Сања Атанацковић Живадиновић
Миомир Комаров
Александра Јаношев
Горан Судимац

Захвалност институцијама

Министарству културе и информисања Републике Србије,
Генералном конзулату Републике Србије у Трсту,
Провинцији Трст (Provincia di Trieste), Управном одбору
Српске православне црквене општине у Трсту, Архиву Српске
академије наука и уметности, Градским музејима историје и
уметности, Трст (Civici Musei di Storia ed Arte, Trieste),
Градском музеју Револтеља, Трст (Civico Museo Revoltella
di Trieste), Музејима Провинције Горица (Musei Provinciali
di Gorizia), Narodnoj galeriji Slovenije, Љубљана, Поморском
музеју Црне Горе, Котор, Универзитетској библиотеци
„Светозар Марковић“ у Београду, Рукописном одељењу Матице
српске у Новом Саду, Српској православној црквеној општини
у Дубровнику, издавачкој кући Clío, Београд

Захвалност појединцима

Роберту Дипјаци (Roberto Dipiazza), градоначелнику Трста,
Драгану Кићановићу, генералном конзулу Републике Србије
у Трсту, Љубомиру Мирковићу, конзулу Републике Србије
у Трсту, Ђорђу Росију (Giorgio Rossi), секретару за културу
града Трста, Бјанки Кудери (Bianca Cuderi), директорки
градских музеја Трста, проф. др Аники Сковран,
Владану Релићу, протојереју-ставрофору Рашку Радовићу,
Барбари Јаки, директорки Народне галерије Словеније,
Алесандри Рели (Alessandra Relli), Олги Ивановић,
Зорану Хамовићу, Жељку Јовановићу

Реализацију изложбе и објављивање књиге омогућило
Министарство културе и информисања Републике Србије

Унутрашњост
Цркве Светог Спиридона у Трсту
(Фото: Александар Радош)

Идеја о изложби *Култура Срба у Дубровнику 1790–2010* родила се у току рада на сређивању и обради архивске грађе у Архиву Српске православне црквене општине у Дубровнику. Садржај архивских докумената и богатство Музеја Српске православне црквене општине у Дубровнику, били су снажан мотив за зналце из Српске православне црквене општине у Дубровнику и стручњаке Архива Србије да у концепт изложбе укључе избор из целокупног културног наслеђа које баштини ризница цркве Светог Благовештења. Осим података о присуству Срба у Дубровнику сачуваних у пописима и разним другим статистикама, затим о значајним личностима и породичним традицијама, градњи цркава, оснивању школа, друштвима, добротворним удружењима, завештањима и везама са сународницима из других градова и држава, архивска истраживања су једним делом упућивала и на експонате у црквеном музеју, књижном фонду библиотеке и црквеним предметима, што је почетној идеји о изложби дало нову димензију и учинило је у сваком погледу богатијом.

Изложбом *Култура Срба у Дубровнику 1790–2010*, Српска православна црквена општина у Дубровнику и Архив Србије јавности представљају део богатог културног наслеђа Срба у Дубровнику, истовремено презентујући и резултате заједничког рада на његовом очувању и заштити. Идеју је препознала и Народна библиотека Србије и у завршној фази реализације помогла одржавање изложбе.

Каталог изложбе такође је резултат заједничког напора Српске православне црквене општине у Дубровнику и Архива Србије са основном идејом да се и на такав начин обради једна значајна тема и обогати научним и стручним текстовима на поједине уже а веома разуђене теме. Каталог је визуелно креиран по узору на каталог изложбе *Људи Светог Спиридона. Срби у Трсту 1751–1914*, објављен 2009. године, чиме пројекат добија препознатљиву форму.

Културе Срба у Дубровнику било је и пре 1790. године. Аутори изложбе и приређивачи каталога су се, ипак, определили да та година буде почетна хронолошка одредница теме, јер је, по извесним подацима, 1790. године основана Српска православна црквена општина у Дубровнику. Уз сва објективна ограничења истраживачке природе, аутори су се определили и да тему доведу до данашњих дана, на тај начин споје четири века и узму у обзир све што је у првој деценији 21. века урађено на обнови и заштити културног наслеђа Срба у Дубровнику.

У току рада на припреми изложбе и каталога, велики допринос стигао је од широког круга сарадника окупљених, пре свега, за слугом Српске православне црквене општине, што је овај не само стручно комплексан већ и физички напоран посао испунило већим задовољством и читавом пројекту дало додатну вредност. Изложбом и каталогом под насловом *Култура Срба у Дубровнику 1790–2010. Из ризнице српске православне цркве Светог Благовештења*, Српска православна црквена општина у Дубровнику и Архив Србије излазе пред критички суд јавности, уверени да ниједна култура нема будућност без самопоштовања, подједнако колико и без поштовања другог.

Каталог *Култура Срба у Дубровнику 1790–2010. Из ризнице српске православне цркве Светог Благовештења* поводом истоимене изложбе у Архиву Србије у Београду, заједнички су приредили Архив Србије и Српска православна црквена општина у Дубровнику и објавили у јуну 2012. године, у два издања, у Београду и у Дубровнику.

Приређивачи

САДРЖАЈ

ТРИ УВОДНЕ РЕЧИ

<i>Др Мирослав Перишић</i>	11
<i>Епископ Андреј</i>	19
<i>Златимир Селаковић</i>	27

1 ИСТОРИЈА

Значај Трста за историју Срба <i>Др Мирослав Перишић</i>	31
Народ побожних трговаца <i>Проф. др Марко Дого</i>	43
Белешке о посетама владара Српској православној црквеној општини у Трсту током 19. века <i>Др Бојан Митровић</i>	66

2 УМЕТНОСТ И ВЕРА

Прва Црква Светог Спиридона. историјски подаци и уметничка сведочанства <i>Марица Бјанко Фиорин (Marisa Bianco Fiorin)</i>	69
Друга Црква Светог Спиридона <i>Марица Бјанко Фиорин (Marisa Bianco Fiorin)</i>	93
Звона Српске православне цркве Светог Спиридона у Трсту <i>Франко Стенер (Franco Stener)</i>	112
Уметност икона – теологија, сликарска теорија, техника израде <i>Марица Бјанко Фиорин (Marisa Bianco Fiorin)</i>	72
Хор Цркве Светог Спиридона у Трсту <i>Ана Кос Вујовић</i>	135

Православно црквено појање и савремени изазови за црквено појање у Српској православној црквеној општини Светог Спиридона у Трсту <i>Епископ Андреј</i>	116
---	-----

3 ПОРОДИЦЕ И ПОЈЕДИНЦИ

Бота <i>Микела Месина (Michela Messina)</i>	149
Вучетићи <i>Лоренца Решинити (Lorenca Resciniti)</i>	154
Гопчевићи <i>Марија Митровић, Владан Релић</i>	162
Квекићи <i>Микела Месина (Michela Messina)</i>	169
Ковачевићи <i>Лоренца Решинити (Lorenca Resciniti)</i>	176
Куртовићи <i>Микела Месина (Michela Messina)</i>	182
Николићи <i>Антонела Козенци (Antonella Cosenzi)</i>	187
Опујићи <i>Лоренца Решинити (Lorenca Resciniti)</i>	190
Поповићи <i>Микела Месина (Michela Messina)</i>	208
Ризнићи <i>Микела Месина (Michela Messina)</i>	236
Теодоровићи <i>Лоренца Решинити (Lorenca Resciniti)</i>	240

Фрушићи 246
Микела Месина (Michela Messina)

Шкуљевићи 249
Микела Месина (Michela Messina)

Јован Милетић 262
Јелица Рељић

Никифор Вукадиновић 268
Др Никола Марковић

„Домало ће доћ’ брод из Тријешћа...” 270
Мр Иван Виђен

Трст – архитектура – урбанистички развој 278
Гордана Гордић

Неколико речи о српском гробљу у Трсту 288
Рашко Радовић

4 ПИСЦИ, МЕЦЕНЕ, КЊИГЕ И ПРЕТПЛАТНИЦИ

Писци, мецене, књиге
и претплатници у Трсту у 19. веку 311
Станиша Војиновић

5 ПИСМА

Писма Српској православној
црквеној општини у Трсту 339
Проф. др Татјана Суботин Голубовић

6 ДИПЛОМАТСКА ПРЕПИСКА

Дипломатска преписка 1889–1899. 359
Јелица Рељић

7 ИНСТИТУЦИЈЕ

Српска школа „Јован Милетић”
у Трсту 1782–1914. 381
Јелица Рељић, Ана Кос Вујовић

Библиотека Српске православне
црквене општине у Трсту 420
Проф. др Марија Митровић

Библиотека Српске православне
општине у Трсту 434
Владан Рељић

Архив Српске православне
црквене општине у Трсту 436
Јелица Рељић

Два писма Миодрага Ал. Пурковића
о Архиву и Библиотеци Црквене општине 471
Јелица Рељић

8 ОБНОВА

Рестаурација спољних површина
и покривача Цркве Светог Спиридона 475
Мирна Драбени (Mirna Drabeni)

ТРИ УВОДНЕ РЕЧИ

Мирослав Перишић, епископ Андреј, Златимир Селаковић

ИМА НЕЧЕГ У ТРСТУ

Оглед о садашњости с погледом у прошлост

Духовно и материјално наслеђе Срба у Трсту ту заједницу у историји чини већом него што је она по својој бројности била. О томе знатно дуже од једног века упечатљиво сведоче њихова градитељска достигнућа сачувана у урбаном језгру Трста. Данашњи Трст би тешко било замислити без храма Светог Спиридона у срцу града и без здања која су у 18. и 19. веку саградили или купили богати Срби, тик уз Канале Гранде, на Пјаци Понте Росо, у Ђузепинској и Франческанској четврти, на Риви Пескатори која данас носи назив Рива Сауро и у делу града око Јозефовог трга који данас носи назив Пјаца Венеција. Према наводима Марианђеле Албанезе у књизи *Светлост и сенке*, приређивача Марије Митровић, Срби у Трсту су били власници више од шездесет зграда а да је сасвим реално да их је у њиховом поседу било и до стотину. У најимпресивнија здања спадају она која се у литератури препознају по називима палате Гопчевић, Бајовић, Вучетић, Ивановић, Ковачевић, Куртовић, Поповић, Рађенковић, Цвијетовић, Чевезић, Шкуљевић. Пажњу проучавалаца привлаче и куће породица Ризнић, Бота, Николић, Теодоровић, Паликућа, Дабовић. Историјском наслеђу Срба у Трсту припада и палата италијанског назива Стела Поларе са „типичном бечком кафаном“ у приземљу, на углу данашњих улица Алигијери и Ђенова, некада месту окупљања писаца и трговаца, па самим тим и неког посебног шарма, увек привлачног начина друштвеног живота, са неизбежним билијаром, салом за састанке и читаоницом у свом саставу. У суседству Стела Поларе је зграда српске заједнице – још једно градитељско наслеђе у којој су смештени Српска православна црквена општина, Архив Српске православне црквене општине, Библиотека Српске православне црквене општине и Српска школа „Јован Милетић“, основана још 1793. године капиталом задужбинара чије је име понела.

Присуство Срба у Трсту било је најзапаженије у 18. и 19. веку, управо у раздобљу када је цветала трговина а град доживљавао свој уобличавајући преображај под доминантним утицајем средњоевропске градитељске културе која се у оквиру Хабзбуршке монархије спуштала од севера ка југу. Трст је крајем 18. и посебно у 19. веку био велико градилиште; солане су уступале место палатама и црквама; прокопаване су улице и осмишљавани тргови; архитекте, градитељи, каменоресци и занатлије разних заната су имали пуне руке посла, а сликари украсног сликарства испољавали свој уметнички дар на таваницама пространих улаза и широких степеништа здања на три спрата колико је било дозвољено да се гради. Градови који имају море обично су „стопљени“ с њим, прате његове обале. У Трсту је другачије. Још тада је осмишљено да море широким каналом улази дубоко у град.

Градитељство је за богате породице и појединце, осим интереса капитала, доносило лични престиж и било вид уздизања на скали економске и друштвене моћи. Најлепше зграде у Трсту у које свакако спадају и оне које су богати Срби, будући да су били укључени у историјске токове града, изградили или купили, својеврсни су представници историјског раздобља које се у историји Трста с правом тумачи као прекретничко. Осмишљаване су са идејом да трају и грађене као остварење амбициозних снова. О њиховим некадашњим власницима може се мислити као о разметљивим људима, јер грађевине су у дужину могле да буду и за коју десетину метара мање и опет би на простору на коме су никле деловале велелепно, али упућенији у историју знају да је град отет од мора, да је простор који се на тај начин отворио омогућио архитектонски и градитељски размах и да је деловима града где се завршава море дао смисао и лепоту која осваја док се посматра. Та лепота није само архитектонска и уметничка. У њу је загладан сваки љубитељ прошлости, човек који гледа кроз перспективу историје; она пружа ону димензију прошлости коју људи воле јер на основу ње некадашња стварност изгледа лепо, богато и моћно.

Тршћанским старим здањима време није ништа узело од њихове лепоте. Ничег у ономе што је тада урбанистички обликовано нема дотрајалог или застарелог у духу и приликама времена. Зидове палата време није потрошило. За то је заслужна каснија култура која је неговала наслеђе, али и чињеница да су у градитељске подухвате укључивани велики мајстори оног времена, искусне архитекте и уметници који су доприносили да настану далекосежна дела када се на будућност мислило и када се она лепо сањала. Култура односа према култури прошлости одржала је град у његовом сјају упркос свакојаким кризама које су с времена на време, посебно у 20. веку, пресецале историјске токове развитка. Моћ и богатство прошлости су ишчезли али с њима није нестала култура прошлости. Заборав није победио културу памћења. Деветнаестовековно није рушено нити ружено у наредном веку и на његовом месту није грађено у интересу неког новог капитала који не мари за традицију.

Трст је град постојане лепоте. Оно што је некада било лепо и данас је лепо. Историје је на сваком кораку, она се поштује, срасла је са данашњицом, не оптерећује садашњост, као што ни у време када је она стварана њој њена претходна историја није била препрека. Напротив, оно што је претходило омогућило је оно што је уследило а оно што је уследило говори о ономе што је претходило. Вероватно је и то један од разлога што је данашњи Трст град који не умара. Кроз историју је испољио велику способност и да прихвата и да даје. Није настао на насиљу, као што је случај са градовима који су се богатали на плену пљачкашких освајачких похода циновских империја. Формирао се и развијао на слободама које је кроз историју уживао и пружао. Све то има велике везе са садашњошћу и идејом културе, корачањем у сусрет изазовима образовања и стваралаштва, као и умећем живљења које негује тршћанска свакодневица. Многим данашњим предностима Трста – не свим – корене

треба тражити у прошлости. Култура је, уз економију, несумњиво била свепрожимајући чинилац настанка и развитка овог модерног града. Културе су се сусретале и свака је задржала своју индивидуалност: поред и наспрам здања саграђених у духу средњоевропског културног утицаја уздижу се изнад кровова Терезијанског кварта српска православна Црква Светог Спиридона, католичка црква Светог Антуна и с погледом на море грчка православна црква; са очуване тврђаве Сан Ђусто погледом се доминира градом; на фасади Палате Гопчевић пажњи не могу да измакну камене фигуре цара Лазара, царице Милице, Милоша Обилића и Косовке девојке; у Градским музејима историје и уметности (Civici Musei di Storia ed Arte) чува се портрет краљице Наталије у природној величини; ирском књижевнику Џејмсу Џојсу, који је део живота провео стварајући у Трсту, град се одужио спомеником – пишчева фигура у ходу изливена у бронзи на мосту Понте Росо и плоча са које се чита „... la mia anima e a Trieste ...“ (Моја душа је у Трсту), део Џојсовог писма супрузи Нори 1909. године; универзитет је стециште страних студената; архиви, музеји, галерије, позоришта – места у која се залази по дубље разумевање историје и мултикултуралности града.

Свој идентитет град је развијао на мултиетничности, писци га описују као космополитски, највише италијански, германски и словенски, град са традицијом учења страних језика. Отвореност према спољном свету са истрајавањем да се буде другачији учинили су да Трст заиста буде различит и ту своју различитост Тршћани љубоморно чувају. Турска освајања до њега нису допрла да би се поисточњачио, није до краја ни позападњачен, не може се сматрати средњоевропским упркос богатом средњоевропском културном наслеђу, а то што је највише италијански ипак није у довољној мери да би личио на остале италијанске градове. При свему томе треба имати у виду да Трст није заточеник прошлости. Никада у својој историји није био славан попут појединих градова којима је историја доделила славу а онда им је узела. Бити славан а потом живети од старе славе без перспективе није судбина овог града. У Трсту се не пати ни од идеје мењања света. Историјско искуство Другог светског рата са насилном, нечовечном идеологијом, рођеном у Италији, која је уздрмала човечанство, претешко је да би се призивала велика историјска збивања.

Трст је кроз историју био вишеструко гранични град; граница копна и мора, Медитерана и Балканског полуострва, Хабзбуршке монархије и Краљевине Италије, капитализма и социјализма. У његовом непосредном залеђу спуштала се гвоздена завеса која је у политичком смислу раздвајала светове и до које је допирала најзападнија тачка социјализма, а тиме и Истока у хладноратовској епохи. Гледано са Истока, Трст је био капија за Запад, а гледано са Запада излог према Истоку; дуго је био и капија Хабзбуршке монархије за излаз на море. Најзад, изнад Трста је и најзападнија тачка словенског света. Трст је и гранични град различитих култура. На само неколико километара од града, када се изађе из Опићине

и уђе у Словенију није само небо другачије већ и менталитет, примећује се другачији начин живљења а све се на први поглед уочава по начину одевања.

О томе како ће да изгледа и како ће у њему да тече живот размишљало се визионарски у време Карла VI и Марије Терезије. У прва три века аустријске владавине, почев од 1382. године, није се ништа значајније догађало у историји града, да би најпре 1719. године Карло VI прогласио Трст за слободну луку, а потом 1740. Марија Терезија извршила реорганизацију Монархије централизацијом државе, укидањем пореских препрека између провинција и стварањем управних органа, што је Трсту удахнуло нови живот. Започело је стварање темеља за настајање модерног и економски богатог града; на заравни испод Сан Ђуста почела је изградња новог града који је данас његов централни део и носи назив Терезијански квартал. Трст од тада више није личио на време када је живот био концентрисан на Сан Ђусту, град доживљава трговински и финансијски успон, оснивају се бродоградилнице, бродске компаније, осигуравајућа друштва, све је више предузимљивих појединаца, људи се запошљавају, значајно се увећава број становника, тршћанска Трговачка комора израста међу најкрупније акционаре за изградњу Суецког канала, а по њеном потпредседнику барону Пасквалеу Револтели (Pasquale Revoltella) данас носи назив један од бројних музеја у Трсту. Вођена својим интересима, Хабзбуршка монархија се према Трсту у том раздобљу односила као према свом чеду које јој омогућује излазак на Средоземље, чини јој ближим источна тржишта и обезбеђује јој погодности за јачање војне поморске моћи. Хабзбуршки сан о својој вечитости, што није ништа необично за царства која увек размишљају у вековима и моћним категоријама, имао је, када је реч о Трсту, као последицу рађање нове урбане структуре града са истанчаним осећајем за простор. Захваљујући тадашњим урбаним решењима град је постао близак човеку и приступачан и са копна и са мора на начин да делује као да се спушта до човека, савија око њега, прилагођен му је учинивши живот једноставнијим и својом једноставношћу хуманијим. Мрежа улица грађених под правим углом омогућује лакоћу кретања и дубок видик. Не постоји једна главна улица, као да су све главне; споредне нису лишене пажње и садржаја, док се забаченији делови града, да поменемо и њих, заправо не могу сматрати забаченим већ само удаљенијим, безлични су, али не и тужни, сиромашни и руинирани. На рубним деловима града нема оних непристојно неомалтерисаних нових кућа без плана и укуса каквих је у великом броју широм знатног дела Балкана.

Импресије о Трсту не зависе од посматрача. Све је некако дато, ништа не изискује посебну посматрачку способност да би се лепо видело и доживело; колико год пута се спољашњи посматрач у току једног дана нашао на истом месту оно му не бива досадно, угао гледања скоро да је небитан, отменост и лепота затичу тек пошто се претходни поглед одвоји са нечег такође отменог и лепог, па се појединац зачас нађе у улози загледаоног поштоваоца

оног што види пред собом а које га на неки миран и истовремено узбудљив начин изазива да упија очима, да то што види упамти и заволи, да поново пожели да види. Историја која се гледа, осећа и сазнаје, Трст чини привлачним местом, као што је и све друго у њему пријајуће; и култура живљења и становања и култура одевања и храна и клима и поднебље и традиционални смисао за естетско. Трст је град лепоте обичног у људском животу. Све је некако једно с другим у складу. У њему влада нека равнотежа између историје и садашњости, између појединца и града, улица и тргова, палата, кућа и вила, таласа мора и алпских урвина, поднебља и тла, између љубави према старинама и љубави према моди. Као да се догодило сједињавање енергије природе, која је у непосредној околини сва у контрастима, са енергијом људи и као да је ова прва утицала на ову другу.

Наравно, мало шта од тога би деловало тако складно и тако опуштајуће и тако другачије да се ту на лицу места, у институцијама, на пјачама, раскршћима улица, у кафеима, а не само на универзитету, у литератури, уметности и другим врстама стваралаштва, не осећа дух града. Трст је град умећа живљења. Као што село не чине атари ни град не чине тротоари. Чине га људи. А Тршћани у Трсту се непогрешиво препознају, не само по распрострањеном култу лепог одевања захваљујући чему на улици нема разлике између професора, трговца или занатлије, већ се по њиховом духу може закључити да је Трст град лакоће живљења; чак и у доба дана када су људи најраднији и када град трепери ужурбанашћу, када је све у неком кретању, акцији или ангажованости. Лако се привикава на такав град и, показало се и кроз историју и данас, лако се прихвата као судбина.

За Трст се може рећи да је град с пажљивим односом према животу. Не жури се са старењем. То се види и по најповршнијој слици свакодневице: стари људи одевени у младалачке боје, госпође у осмој, деветој или десетој деценији преко дана у кафеу читају књигу или прелиставају штампу а с вечери ћаскају у башти ресторана уз чашу вина. У Трсту се може чути да у њиховом граду има највише деведесетогодишњака и стогодишњака у Европи, сразмерно броју становника. Прихватимо ли ове податке као тачне или приближне истини не наводимо их зарад статистике или истицања поднебља које продужава живот, већ су они ту да скрену пажњу на филозофију живота, односно они су ту да побуде једну веома битну тезу за размишљање. Трст је мера за живот. Можда баш због тога Трст не позајмљује од других, не трчи трку времена и све убрзанијег начина живота који дехуманизује. Уколико негде у данашњем роботизованом и суровом свету треба тражити потврду да људи нису машине онда је то Трст. У њему се и ради и има времена за обична свакодневна задовољства. Начин живљења је нешто што је град сам изабрао, не прихвата наметнуто споља и то је оно што га чини мање западњачким од западних градова. Дан тече уобичајеним ритмом који се састоји од неких правила која је живот прописао а у питању су навике, вероватно наслеђене, повезане са темпераментом, или можда филозофија живота

изграђена, прихваћена и раширена, којој се лако прилагођавају и брзо је усвајају и људи са стране када се затекну у Трсту. Она људе изводи на улицу, слободно време се проводи на отвореном, друштвени живот се живи пуним плућима, усамљеност није уочљива појава. За оне којима је део ритуала и то у чему ће им кафа бити послужена сигурно ће им „saro in bi“ (sarrussino in bicchiere) пријати у Стела Поларе или у кафеу који се памти више по именима власника Марине и Ђермана него по свом називу. Осим погледа на Пјаци Сант Антонио, односно на Канале Гранде, та места не нуде ништа другачије од бројних других кафеа у граду, поменути су сасвим по личном избору, као и „saro in bi“. Они који, пак, трагају за ексклузивнијим местом изабраће „Кафе са огледалима“ (Caffè degli Specchi) на Пјаци Унита – централним тршћанским, и са изласком на море другим по величини тргом у Европи. Дуги редови старих и младих испред сладоледнице Замполи изненадиће можда само оне који не знају да је реч о вишегодишњем шампиону Италије. У амбијенту декоративних зидова, антикварног лустера и зидних лампи, Замполи служи сладолед неочекиваних боја, укуса и количина. Вече се проводи најчешће на Пјаци Унита и Пјаци Сант Антонио, на Станди, риви, испред кафеа или у баштама ресторана. И сав је Трст налик замишљеној слици на којој је уметник тематизовао склад природе и човека, неба и земље, дарове природе и дела човекових руку и његове маште која је осмислила да се и трамвај са Опићине креће напорнијом трасом како би се једним погледом обухватили и град и море. Такав град је награда за све који у њему живе. И стално је тако осим недељом када је до непрепознатљивости другачији, када се атмосфера улице у потпуности промени и када се на један дан све у Трсту умири, а живот града се премешта на плаже Грињано и Градо или на шеталишта у близини дворца Мирамаре. Као да се цео Трст на један дан исели а град наједном постане досадан, чак депресиван.

У Трсту ништа није црно-бело, сав је град разнобојан, подсликан у бојама мора, неба, шуме, траве, песка... На неки посебан начин зрачи. Већ после дан или два човек са стране облачи се као Тршћанин, лако прихвата навике тршћанске свакодневице и осећа да је саставни део средине. Ипак, каквим год поводом и колико год пута био у Трсту остаће му нејасно колико је Тршћанима стало до тога шта странац мисли о њиховом граду. Они су град кројили по својој мери, удешавали по својој естетици и својим образовним, културним и свакодневним животним потребама и задовољствима, да њима буде лепо и да град њима прија а како ће га доживети странац зависи од њега самог. Наспрам такве врсте неке релативне равнодушности или привида равнодушности према мишљењу странца о њиховом граду, у свему осталом они ће показивати колико им је стало до уважавања човека са стране. Научник и универзитетски професор ће са изузетном предусретљивошћу и ненаметљивошћу разговарати на озбиљне теме са страним колегом, показати висок ниво културе слуша и бити спреман на сарадњу; архивиста и музеалац ће радо да одвоји време за

Љубитеља прошлости или професионалног истраживача; тршћански продавац је познат по томе што ће својски да се потруди да погоди укус муштерије, помогне и у избору, предложи комбинације, моделе и боје, чинећи све да оног ко је закорачио у његову радњу задржи што дуже. Најзад, Баратоло, ресторан где се служе специјалитети поднебља и домаће вино увек поправља расположење колико год оно и пре тога било добро. Увек има пуно људи а разиграно особље ће изненађивати намернике када однекуд доноси нове столове и ређа их на тротоару у недоглед, све до Цркве Светог Антуна, за којима ће се изузетно сместити и до пет стотина гостију. Лишена сваког луксуза, са пластичним столовима и столицама, на једној од најлуксузнијих локација, башта Баратола одмара поглед на све четири стране: дуж Канале Гранде према мору, према Цркви Светог Спиридона, према Цркви Светог Антуна или ка тротоару, ту на метар-два, који више личи на модну писту за све генерације него на једну од пролазних путања ка обали мора. Као да је све удешено да прија.

Наспрам овог „култног“ места, далеко од очију јавности, а близу очију истраживача, на другом спрату зграда српске заједнице, која се наслања на Цркву Светог Спиридона, а део је комплекса зграда Српске православне црквене општине, прозорима окренута ка Пјаци Сант Антонио, у броју 7 налази се историја Срба у Трсту сачувана у документима Архива Српске православне црквене општине. Сачувана је захваљујући свести ондашњих далековидих Срба који су још 1793. године установили правила о уредном вођењу документације што је омогућило касније формирање Архива Српске православне црквене општине. Највише онога што знамо о историји Срба у Трсту је захваљујући тој архивској грађи, посебно оној која се чува у оквиру „Старе архиве“ (Vecchio Archivio). Тако се оно што је од историје у Трсту оку видљиво допуњује оним што се у документима чита.

Писати о граду не значи писати само лепо. Ипак, о Трсту се увек писало лепо. Како ће неко писати о граду а да то није само историја, већ му историја служи за дубље разумевање данашњег, зависи и од тога шта очекује од града и са чим га упоређује. У Трсту је, рецимо, све супротно Истанбулу у опису Бродског. И у Трсту је све старо али није устајало.

Трст је у литератури саткан од поетских израза, књижевних углова посматрања, уметничких сликања, историјских студија. Литература о Трсту побуђује посебну пажњу која заједно са живим сликама тршћанских призора и његове панораме даје снагу личном доживљају. Тако лични доживљај дубок и упечатљив, памтљив и непролазан постаје део искуства историчара за које се не би могло рећи да је варљиво. Оно историчара даље води ка архивима.

А архиви? Они сведоче да су Трст одувек волели и походили владари, духовници, песници, књижевници, историчари, уметници, трговци и сасвим обични људи.

Др Мирослав Перишић, директор Архива Србије

Trieste (nel 1700) come dal dipinto del Panza, esistente alla cattedrale di S. Giusto
(Архив Српске православне црквене општине у Трсту)

ДУГ СРПСКИМ ЗАСЛУЖНИМ И БЛАГОЧЕСТИВИМ ПРЕЦИМА

Готово да нема већег храма у Српској православној цркви у ком није живописан и Свети Спиридон. Храм Светог оца Спиридона у Трсту, који је за Србе с тог простора био стециште и услов за опстанак српске заједнице, увелико је обележио историју града Трста и убраја се међу најлепше храмове овог дела Италије, па и целог Православља. У српском народу Свети Спиридон је веома познат као један од главних учесника на Првом васељенском сабору у Nikeји 325. године, али највише као заштитник обућара и прерађивача коже. У Далмацији, пак, Срби су призивали Светог Спиридона као заштитника маслињака пошто се у његовом *Житију* помиње да се приликом гоњења Свети Спиридон склонио у једној маслини. Култ Светог Спиридона ширио се од Крфа преко Атине, Цариграда и Јерусалима све до Алепа, где се данас због грађанског рата у Сирији полако гаси хришћанска свећа, као што је случај и на нашем Косову и Метохији, али и у другим крајевима Српског отачаства.

Пошто је Аустрија била копнена сила и водила је трговину с Истоком путевима вазда немирног Балкана, она је још крајем 14. века у Трсту отворила свој прозор на Јадранско море. Трст се отргао од Млетачке власти и признао је власт Аустроугарског царства, под којим је ова за Србе значајна метропола остала све до краја Првог светског рата.

Пре доласка Срба у Трст овај град је био средиште за трговину између Аустрије и земаља на Средоземном мору. Хришћанска слободна лука привукла је и Србе који су бежали од турског зулума. Зачетак развоја савременог Трста почиње у доба владавине хабзбуршког цара Карла VI (1685–1740), који је 1719. године прогласио Трст слободном луком и својим патентима (привилегијама) допринео да се овај град економски брзо развија. Карлово дело је наставила његова ћерка, аустријска царица Марија Терезија (1717–1780), од које је грчки духовник из манастира Ватопеда на Светој Гори, преподобни јеромонах Дамаскин Омирос (1709–1794), у два наврата затражио дозволу да православни хришћани подигну себи храм, да у њему несметано исповедају своју веру и очувају и потомству предају веру својих предака.

Међу првим досељеницима и утемељивачима заједничке Грчко-српске црквене општине у Трсту били су Јован и Димитрије Војновић из Боке Которске, а из Херцеговине „која цео свет насели а себе не расели”, међу првим српским досељеницима био је Јован Куртовић (1718–1809), који је од 1757. године био први председник Црквене општине у Трсту и који се био окумио скоро са целим Трстом тог времена. Ослањајући се на свог рођеног брата, који је живео у Бечу, развио је велики породични трговачки посао. Јован Куртовић је 1788. године градио своју палату на Тргу Понте Росо. Следећи његов пример, током читавог 19. века имућни Срби дизали су палате у другим градским четвртима, као што су Ђусепинска и Франческанска четврт. Најлепше палате, бродови и трговине у Трсту били су тада српски. Заслуге породица Војновић и Куртовић за

благостање и образовање Грчко-српске црквене општине у Трсту нису заборавили нараштаји Срба и Грка до дана данашњега. Када су се 1756. године одборници Црквене општине поводом подизања првог православног храма посвећеног Светом Спиридону Чудотворцу до те мере финансијски задужили да нису могли да измире дугове, због чега су уследили грађански спорови и претње да ће се одузети кључеви од храма, Црквену општину су отплатом пуног износа дуга спасли поменути Јован Војновић и Јован Куртовић. До средине 19. века православно црквено живот у Трсту био је на завидном нивоу и у склопу ове драгоцене оазе Српства и Православља увек се налазила и Српска народна школа. Осим тога, Срби у Трсту добили су 1791. године сагласност Управе града Трста да подигну српско гробље с капелом посвећеном Светом Великомученику Георгију.

У Архиву Храма Српске православне црквене општине постоје многи сачувани драгоцени документи о насељавању Срба у Трсту и околини, о помагању устаницима у Србији против турске власти, о подизању храма и организованом црквеном животу, о тежњама цркве да отвара српске школе, о црквеном хору и хоровођама, о обележавању црквених празника, организовању и окупљању око културних и просветних друштава и уређењу Српског православног гробља „Св. Ђорђе“.

Пошто је првобитни, заједнички грчко-српски храм Светог Спиридона био подигнут на нестабилном земљишту, како говоре записи из тог времена, Црквени одбор је одлучио 1858. године да се сруши храм и подигне нови, већи и лепши. Храм је срушен у пролеће 1861. године и одмах је отпочело зидање новог, такође посвећеног Светом Спиридону Чудотворцу. Храм, који је завршен и освећен Чином малог освећења 1869. године, могао је да прими више од 1.500 верника. У лађи храма данас се налазе четири велика свећњака који су дарови Јована Куртовића из давне 1763. године. На западној страни храма насликан је саркофаг Светог Спиридона који се налази на острву Крфу, где се и данас чувају његове свете мошти. На северној страни је живописан поменути Први васељенски сабор у Никеји 325. године са Светим оцима којима председава Свети Спиридон.

На Храм Светог Спиридона примењује се данас закон о заштити уметничких споменика Италије. Свети Синод наше цркве је 2009. године у знак захвалности италијанској влади за финансирање многобројних обнова храма Светог Спиридона одликовао градоначелника Трста и префекта Тршћанске регије Фриули-Венеција-Ђулија највишим признањем – Орденом Светог Саве првог степена.

Вртлог светских и европских збивања није заобилазио ни Српску православну црквену општину Светог Спиридона Чудотворца у Трсту. Не може се прећутати чињеница да је Црквена општина својим статутом из 1967. приступила тзв. Слободној српској цркви, с којом је била повезана све до 1989. године, када се одлуком братства вратила у канонско јединство са Српском патријаршијом у Београду. Црквена општина Трст се од тада налазила под канонским

надзором Епархије средњоевропске, а од 1994. до 2011. под јурисдикцијом митрополита загребачко-љубљанског. Од године 2011. њом руководи новооснована Богом спасавана Епархија аустријско-швајцарска, која данас духовним животом српског народа у Трсту успоставља садржајне везе међу Србима широм српске дијаспоре у Средњој Европи, посебно у Италији и конкретно на подручју Трста.

У време када смо у јулу 2014. преузели управљање Епархијом аустријско-швајцарском, у чијем се саставу налазе такође Италија (с око 60.000 Срба) и Малта (до 2.000 Срба), најавили смо убрзо и нашу прву канонску посету Српској православној црквеној општини у Трсту. Тада смо се упознали са свестраним и плодноним радом Српске црквене општине и српског народа у Трсту и околини на прикупљању помоћи за угрожене у поплавама које су у мају 2014. задесиле Србију. Управо у то време су многе делегације из отаџбине допутовале у Трст да организаторима, одборницима и члановима Црквене општине Светог Спиридона у Трсту уруче захвалнице за пружање хуманитарне братске помоћи. С великим задовољством упознали смо се с блиском сарадњом Црквене општине са српским удружењима, а пре свих с удружењима *Вук Караџић* и *Понтес* (Мостови). Те организације заједнички и братски обележавају многе јубилеје посвећене важној културној и друштвеној улози коју су Срби од самог насељавања у 18. веку имали у развоју овог италијанског лучког града. Од представника Генералног конзулата Републике Србије у Трсту, с генералним конзулом г. Драганом Кићановићем на челу, сазнали смо да у Трсту и околини живи око 10.000 Срба, од чега је до 3.000 с подручја Пожаревца. Према званичним демографским подацима, до 2014. у регији Фриули-Венеција-Ђулија (ком припадају Удине и Трст) живи и ради више од 8.050 српских држављана. У међувремену су многе црквене, друштвене и државне делегације посетиле Српску православну црквену општину у Трсту. Поједини представници српских власти у отаџбини редовно позивају италијанске инвеститоре на сарадњу са Србима да би се упознали с потенцијалима српског народа.

Од г. Златимира Селаковића, председника Српске православне црквене општине у Трсту, примили смо честитку поводом нашег избора за првог епископа Епархије аустријско-швајцарске, Италије и Малте на редовном заседању Светог архијерејског сабора Српске православне цркве у Београду 14–27. маја 2014. године. На нашу радост, делегација Црквене општине у Трсту, с протојерејем-ставрофором о. Рашком Радовићем на челу, допутовала је 20. јула 2014. године у Беч на наше устоличење.

Црквену општину Светог Спиридона у Трсту посетили смо први пут од 12. до 17. септембра 2014. године. То је била уједно наша прва канонска посета Италији и верницима српске цркве у том делу српског расејања. Свечано су нас дочекали верни народ и Управа Црквене општине с протојерејем-ставрофором оцем Рашком Радовићем и председником Златимиром Селаковићем на челу. На службама је појао мешовити храмовни хор под диригентском палицом проф. Ане Каире.

Посетили смо у више наврата месног надбискупа његову узоритост г. Ђан-Паола Крепалдија, градоначелника г. Роберта Козолинија и генералног конзула Републике Србије, кошаркашку легенду г. Драгана Кићановића, затим Префектуру града Трста, Одељење унутрашњих послова и начелника тршћанске полиције.

О празнику Светог Спиридона Чудотворца у Трсту сваке године смо свечано прослављали храмовну славу, која представља велики празник не само за православне хришћане већ и за све житеље града Трста без обзира на њихову верску и националну припадност. Већинску Римокатоличку цркву (која иначе тога дана слави Божић по новом календару) на храмовној слави лично представља његова екселенција надбискуп тршћански Монсињор Ђан-Паоло Крепалди, а присуствују многи верници Католичке цркве. Такође, на овом празнику присутни су и верници сестринске Грчке православне цркве с председником Грчке заједнице у Трсту г. Ђорђом Контентом на челу, као и других православних цркава (Руси, Румуни, Молдавци, Украјинци ...), затим градоначелник Трста, представник покрајине Фриули-Венеција-Ђулија, начелници Тршћанске области и други представници грађанских и војних власти града Трста, председник Јеврејске заједнице, многобројни угледни гости и генерални конзул Републике Србије г. Драган Кићановић са сарадницима. Свечаностима прославе увек доприносе одабрани бечки пароси својим празничним појањем службе Светом Спиридону по нотним записима епископа Стефана Ластавице (1908–1966), који је иначе од 1956. краће време био парох у Трсту.

У црквеној сали „Ристо Шкуљевић” више пута смо одржали пригодна предавања о духовном животу у Српској цркви, као и на разне друге теме, а која су често пропраћена одабраним слајдовима. Посетили смо у више наврата српску школу Црквене општине и присуствовали родитељским састанцима с наставним особљем школе. Деци, родитељима и учитељима свагда смо упућивали речи радости и подршке.

Такође, у више махова смо благословили свечану етничку вечеру у организацији Друштва *Pontes* (Мостови), где уз традиционална народна српска јела црквено-општинско фолклорно друштво изводи сплетове српских игара.

У више наврата посетили смо и древни грчки храм Светог оца Николаја на самој тршћанској обали, као и црквени музеј и библиотеку, и том приликом срдечно смо поздравили грчку православну заједницу с месним парохом архимандритом Григоријем Милијарисем и сарадницима на челу.

У договору с грчким парохом у Трсту одржали смо у грчкој црквено-општинској сали свечано предавање на италијанском језику, уз приказивање слајдова, а на тему: „Духовни живот на Светој Гори”, на ком су присуствовали председници грчке и српске црквене општине и више од 200 званица, међу којима је било много пријатеља Италијана.

На велике празнике Воздвижења Часног Крста и господњи празник Цвети, као и на другим мањим и великим празницима началствовали смо на архијерејским литургијама у Храму Светог

Спиридона уз саслуживање настојатеља храма проте Рашка Радовића и других пароха из Беча или из оближњих места Словеније, Копра и Нове Горице (Загребачко-љубљанска митрополија). Након свете литургије и дељења нафоре редовно је под покровитељством Црквене општине припремано послужење за сав народ у црквеним просторијама парохије.

Више пута смо учествовали у свечаној сали Црквене општине у Трсту на редовним заседањима Скупштине Црквено-општинског братства и на седницама његовог одбора. Увек смо давали благослове за почетак њеног рада и одржали братственицима поучна слова о слози и миру у нашем народу. Скупштинама и седницама Одбора управљао је у братској атмосфери уважени председник г. Златимир Селаковић.

На позив тршћанског надбискупа г. Ђан-Паола Крепалдија одржали смо неколико пригодних предавања о православној духовности за Италијане у Градском пасторалном центру Студијум фидеј, под управом велечасног жупника дон Етореа Малнатија.

Традиционално, о католичком празнику Рођења Господа Исуса Христа присуствовали смо с надлежним протом Рашком Радовићем и нашим пратиоцима из Беча свечаној поноћној служби у Катедрали Светог мученика Јуста (Cathedrale di San Giusto Martire) и честитали Божић тршћанском надбискупу његовој екселенцији Ђан-Паолу Крепалдију, као и његовом многобројном свештенству и верницима Католичке цркве.

При свакој нашој посети Трсту обилазили смо древно српско гробље у Трсту с капелом Светог великомученика Георгија, где смо уз присуство чувара гробља г. Зорана Маринковића служили парастосе и помене почившим Србима.

Такође, увек смо походили и црквену заједницу у оближњим Удинама која је посвећена последњем српском краљу касног средњег века Светом Стефану Слепом. Ова такоређи мисионарска парохија у Удинама још увек се налази под духовним надзором Црквене општине Трст. С управом парохије одржали смо неколико радних седница и молили тршћанског пароха да настави свој пастирски рад међу Србима у Удинама и околини све док се не створе услови за самостално организовање црквеног живота са сталним парохом. Више пута смо били гости на манифестацијама Културног друштва „Слога” из Удина.

Српска православна црквена општина у Трсту финансира и организује редовне одласке месног пароха проте Рашка Радовића у Рим, где се у руском храму Свете великомученице Катарине чинодејствује на благослов ове, очигледно у последњим годинама заостале, мисионарске српске парохије. Срби у Риму, жељни таквих сусрета, позвали су нас да у споразуму с тршћанском црквеном општином што пре унапредимо мисију у италијанској престоници да би можда успели да добију свој храм и богослужбено место у ком би се чешће окупљали на богослужењима. Црквена општина у Трсту је до сада показала велико разумевање за ову иницијативу и обећала је средства за бољу организацију тамошњег богослужбеног живота.

По позиву градоначелника Трста г. Роберта Косолинија, а у пратњи тршћанског пароха присуствовали смо свечаном мултиетничком пријему (*Brindisi multietnico*) у сали „Терђестео” у центру града. Док је градоначелник искористио прилику да свима честита предстојеће божићне празнике и нову годину са жељом да такве манифестације увек буду у знаку међусобног мира у свим деловима света, за људе свих верских припадности, ми смо градоначелнику и свим присутним захвалили на овој иницијативи да се припадници различитих националности и вероисповести састану да би се боље упознали и једни другима братски честитали празнике.

Најзад, на позив предстојатеља Римске цркве папе Франческа Бергоља, учествовали смо на мировном скупу у Редипуљи крај Трста (на месту страшне погибије стотине хиљада италијанских и аустроугарских војника из Првог светског рата, међу којима је било и више стотина Срба), где се сваке године традиционално окупљају десетине хиљада верника и чланова мировних покрета из целе Италије и Европе уз присуство највиших италијанских државних представника и црквених великодостојника.

О свим нашим посетама редовно је извештавала италијанска штампа, превасходно лист „Ил Пиколо” („Il Piccolo”).

* * *

Важна посета нашој црквеној општини била је она његовог преосвештенства епископа горњокарловачког Г. Герасима, који је том приликом подробно беседио о историји Епархије горњокарловачке, при чему је изнео врло драгоцене податке о Трсту као стецишту српске интелектуалне и политичке елите у 19. веку, као и извесним личностима и догађајима релевантним за црквени живот на просторима *Славнаго сербскога Триестинскога општемства*, а све на основу сачуване грађе из архива Епархије горњокарловачке. Пошто смо представили српском народу у Трсту преосвећеног епископа Герасима, прогласили смо овај долазак владике Герасима историјским моментом с обзиром на вековну повезаност Епархије горњокарловачке са Црквеном општином Светог Спиридона у Трсту.

Средином новембра 2015. године у Бечу нас је посетио историчар и директор Архива Србије др Мирослав Перишић са сарадницима. Том приликом разговарали смо о вишевековној упућености Срба на Трст, о његовој познатој луци на Јадрану која је деценијама била веома блиска личностима из Србије, о традиционалном снажном односу српског народа и Српске православне црквене општине у Трсту, где су сачувани најважнији историјски подаци о животу и деловању наших српских заслужних и благочестивих предака. Такође, дискутовали смо о положају Срба *стараго Илиричкога братства на пристаништу слободнога Тријеста*, значајног за јачање и очување српске националне свести, о спасавању различитих писаних трагова о постојању Срба ван матице, нарочито о Сентандреји, Дубровнику, Шибенику, Венецији, Лондону, Бечу, Москви и Цариграду, али највише о Храму Светог Спиридона у Трсту и згради у којој се налази Архив Српске православне црквене општине. Помињали смо и важну тему

– живот Срба у Италији уопште и питање свестране културне сарадње два народа: италијанског и српског, о чему нам је некада исцрпно говорио наш познатик покојни академик Никша Стипчевић, стручњак за теме односа Срба и Италијана.

На крају овог незаборавног и веома конструктивног разговора др Мирослав Перишић је најавио велику изложбу – „Култура Срба у Трсту 1751–1914“, која би се у јесен 2016. одржала у Београду, у знаменитој згради Архива Србије која је давне 1928. године наменски сазирана за државни архив, а у којој је 2012. одржана велика студијска изложба *Култура Срба у Дубровнику 1790–2010*.

Замисао историчара и директора Архива Србије др Мирослава Перишића да се још ове године организује и одржи изложба о историји Срба у Трсту и значају овог града, све у корист нашег народа, пружа светао пример не само данашњим генерацијама већ осветљава пут и будућим поколењима како се служи својој мајци Цркви ван граница прадедовског и отаџбинског огњишта. Овим се макар делимично данашње генерације могу одужити великим задужбинарима славне Српске православне црквене општине у Трсту. У оквиру овог вредног пројекта имали смо прилику да се и лично уверимо у прворазредна сазнања и у завидне резултате које је Архив Србије остварио протеклих година баш у Архиву Српске православне црквене општине у Трсту, али и да сарађујемо са стручним тимом окупљеним око г-ђе Јелице Рељић на обради, дигитализацији и заштити архивске грађе српског порекла.

Зато смо с великом радошћу безрезервно прихватили молбу директора Архиве Србије др Мирослава Перишића, који годинама неуморно трага за материјалима везаним са црквеним и културним животом Срба у Трсту, да за ову обимну књигу с најквалитетнијим студијским текстовима, напишемо овај кратак предговор и једну богословску студију о неговању црквеног појања у Храму Светог Спиридона.

Неизмерно сам благодаран на овој иницијативи угледног директора наше чувене националне институције Архива Србије, и то посебно након суочавања с трагедијом пожара који је задесио српски храм Светог Саве у Њујорку на Васкрс ове године и одговорношћу коју носимо у очувању нашег огромног предања. Иницијатива за спасавање различитих писаних трагова о постојању Срба при српским црквеним општинама ван матице од суштинског је значаја за српско постојање, јер се увек при српским православним храмовима широм дијаспоре налазе и матичне књиге и друга неизмерно значајна архивска грађа прикупљана током векова. То важи утолико више и за Српску православну црквену општину Светог Спиридона у Трсту.

Епископ аустријско-швајцарски Андреј,

*у Бечу, 11. 9. 2016. године,
о празнику Усековања главе Светог Јована и Сабора српских светитеља*

Trieste (nel 1700) come dal dipinlo del Panza, esistente alla cattedrale di S. Giusto
(Архив Српске православне црквене општине у Трсту)

СРПСКА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВЕНА ОПШТИНА У ТРСТУ

Чувар српске традиције

Српска православна црквена општина у Трсту има дугу традицију. О томе сведоче бројни историографски радови и пре свега документа која су сачувана у Архиву Српске православне црквене општине у Трсту, на основу којих су, између осталог, и написане студије, монографије и чланци о богатој историји Српске православне црквене општине. Њена историја је у великој мери заправо и историја Срба у Трсту, односно српске заједнице која је имала своје успоне и падове, бројне и разноврсне проблеме, али коју је одликовао и велики ентузијазам појединаца, како на очувању верског и националног идентитета, тако и на великом доприносу урбаном развоју самог града Трста. Своју историју Црквена општина је сачувала од заборава чувајући документа о себи.

Од досељавања у Трст средином 18. века, Срби су у више генерација имали значајну улогу у привредном и друштвеном животу града. Бавећи се уносним пословима у средини која је у то време у односу на просторе са којих су се доселили пружала веће могућности за успостављање трговинских и других медитеранско-балканских веза, стекли су велико богатство које им је омогућило да се опробају и остваре и као градитељи. У периоду снажног урбаног развоја Трста постали су носиоци развоја града, не запостављајући притом своју улогу постојаних чувара свог верског и националног идентитета. О томе сведоче не само Црква Светог Спиридона Чудотворца, Хор, Српска школа „Јован Милетић“, богослужбени предмети, завештања за будућност заједнице, већ и делатност и историја Српске православне црквене општине која је од свог оснивања била а и данас је центар окупљања Срба у Трсту. Бројне иницијативе за помоћ сународницима у борби за ослобођење од турске власти, затим српским манастирима и црквама, као и другим српским православним црквеним општинама потицале су из Српске православне црквене општине у Трсту. Због тога је њена, и уопште улога Срба у Трсту веома важна у историји српског народа.

Бити на челу Српске православне црквене општине у Трсту одувек је била изузетна част и велика одговорност. Тако је и данас. Одговорност је вишеструка. Она подразумева неговање православног духа, очување богате традиције и историјског наслеђа Срба у Трсту и уопште српске традиције, али подједнако и обавезу обезбеђивања самог функционисања

сложене делатности Српске православне црквене општине. Посебно је значајна њена улога у животу самог града Трста на развијању и очувању узајамног поштовања и сарадње са градским институцијама, установама и другим верским и националним заједницама. Храм Светог Спиридона Чудотворца и Српска православна црквена општина у Трсту су и данас као и у прошлости једно од најзначајнијих српских средишта ван Србије, за чију историју и културно-историјско наслеђе влада велико интересовање истраживача и посетилаца из многих земаља – духовника, културних посленика, писаца, научника, политичких личности, духовних радозналаца разних професија. О томе сведоче и уписи у Књигу утисака у Српској православној црквеној општини. Сама Књига утисака оставља утисак.

За Србе који су у Трст почели да се досељавају пре више векова била је то средина која им је не само омогућавала да развијају своје послове већ и да реализују своје племените идеје. Трст је у великој мери задужио Србе, а Срби су с друге стране оставили значајан траг у историји Трста. Захвална граду Трсту Српска православна црквена општина данас, са благословом Његовог преосвештенства господина Андреја, епископа аустријско-швајцарског, настоји да сачува наслеђено и да, уз помоћ стручњака у заштити представи јавности све оно што су генерације Срба у Трсту стварале у прошлости. Отуда је сарадња са градским институцијама града Трста, професорима са Универзитета у Трсту и националним установама из Србије – првенствено са Архивом Србије и Народном библиотеком Србије, веома важна и Српска православна црквена општина је остварује у континуитету. Уз то, посебан сегмент рада су и обележавања верских и значајних датума из националне историје којим пригодама се организују разне свечаности попут Светосавске академије, затим гостовања уметника из Србије, приређивање изложби, организовање предавања и промоције књига. Архив Српске православне црквене општине, неисцрпан је извор за истраживаче, а сређивање и обраду архивске грађе низ година обављају стручњаци Архива Србије у складу са савременим архивистичким стандардима.

Књига *Култура Срба у Трсту 1751–1914.* и истоимена изложба у Архиву Србије у Београду, спадају у најсадржајније и најзначајније пројекте на представљању богатог културно-историјског наслеђа Срба у Трсту. Као резултат вишегодишње сарадње Архива Србије и Српске православне црквене општине у Трсту на заштити и обради архивске грађе Архива Српске православне црквене општине у Трсту, настале су и књига и изложба. Отуда се по одлуци Одбора Српске православне црквене општине и Архива Србије, ове две установе појављују у улози издавача књиге и организатора изложбе.

Српској православној црквеној општини је била част и велико задовољство да са Архивом Србије из Београда буде издавач овог монографског издања и суорганизатор подједнако значајне изложбе у Архиву Србије и тиме омогући читалачкој публици и широј београдској и српској јавности у Србији да стекне до сада најсвеобухватнији увид у богатство културно-историјског наслеђа Срба у Трсту. Осим Архиву Србије, наша захвалност припада и градским институцијама града Трста, као и свим ауторима текстова, ауторима изложбе и поставке, и ауторима фотографија. Српска православна црквена општина у Трсту верује да ће ова књига и изложба бити подстицајни за даљи рад на очувању и презентацији културно-историјског наслеђа Срба у Трсту.

*Златимир Селаковић,
председник Српске православне црквене општине у Трсту*

ИСТОРИЈА

1

ЗНАЧАЈ ТРСТА ЗА ИСТОРИЈУ СРБА

Др Мирослав Першић

Судећи на основу историјских извора Трст је давно у прошлости развио културу живљења отворену за спољни свет. Томе су несумњиво доприносили географски положај и сама историја овог по много чему захвалног града за проучаваоце културе. Благезиме и подношљива лета Трст вековима чине пријатним местом за живот и разне послове. Свакодневица је отежавана једино током бура које када наступе неколико пута у години трају по неколико дана узастопно. После тих дана ваздух би био чистији што је уз повољне температуре за људе са стране град чинило привлачним и из здравствених разлога. По једном опису с краја 19. века зимске температуре нису падале испод шест а највише летње су биле нешто изнад тридесет степени. Повољни климатски услови резултат су сусретања медитеранских ваздушних струја са оним што пристижу са Јулијских Алпа, чије урвине допиру до надамак града. По истом опису, тршћанска територија била је некада давно, негде све до 15. века, под густим шумама које су такође доприносиле повољним здравственим приликама. Временом, што због непажње самих житеља, што у току ратова руком непријатеља те шуме су посечене, да би у другој половини 19. века организованим залагањем Тршћана било засађено под шумом око 150 хектара најнеплоднијег земљишта у непосредном залеђу. Ипак, на отвореност Трста према спољном свету пресудно је утицала историја. У литератури је забележено да су становници Трста већином били пореклом из Вена, Истре, Фриулија, Крањске области, Горице, Фераре, Мантове, Модене, Милана, Ђенове, затим из Црне Горе, Босне и Херцеговине, Далмације, Грчке и Турске. Трст је у 18. и 19. веку, а то је управо раздобље и када се учешће Срба у привредном животу града најснажније испојило, доживео значајан економски успон а од средине 19. века и прекретнички урбанистички развој. Изузев у кратким периодима француске окупације, Трст је готово од самог почетка 18. века уживао економске погодности које је аустријско царство следећи своје привредне и геостратешке интересе доделило Трсту, а касније их из истих разлога аустроугарско царство одржавало. је привлачило предузимљиве појединце који су се досељавали у Трст и започињали произвођачке и трговинске послове. У литератури је забележено да

Срби су дали изузетан допринос остварењу урбанистичке визије модерног Трста.

Посредством литерарних описа до савременог читаоца допиру и запажања о посебности Трста, заглаваности у себе самог, изолованог од осталог света, понекад у историји оптерећеног конзервативизмом а у појединим периодима снажно испоњеним национализмом. Узмемо ли да је и његова отвореност према спољном свету

У балканско-источно-медитеранско-средњоевропском културном кругу, од Трста до Солуна и Свете Горе, између Беча и Ца

 Sento che nelle Madanzze della Nazione
 questa ultimamente tenuti, cioè il 29 d'Aprile
il 4 e 11 di Maggio dell'anno corrente sotto il Presepio
del Sig. Procuratore Reale Consiglio di giustizia Et
Intendente d'ordinario Stato civile et altri per
Governatore Ivo Curtarich, e per Interduttori
Demetrio Docta, e Demetrio Tassi, era stato
 di questi nominato in appresso a pieno titolo dedice
Luigi, ed a priori per talo il Sig. Parnaglioli
Giuseppe, Demetrio Baitari, Fedoro Bichato,
Anastasio Dori, Eusebio Vainovich, e altri
Giuseppe Luppi, Parnaglioli Tomaso, Bano
Agostino, Anastasio Nico, con altri a suddetti
 ufficiali della Nazione stata composta l'abitante, ed
 in forza di rappresentare il corpo della Nazione,
 come più diffusamente consta dall'atto di Plenipoten-
 zia apposta e data nella sessione del dì 11 di
 Maggio; quindi l'Intendenza non ha difficoltà
 di confermare, con ferma conferma e ratifica la
 suddetta Elezione nomina di Governatore, Pro-
 curatori, e Priori, la conferma di Matheo Lello,

 che per Avvocato della Nazione, come pure l'atto
 suddetto di Plenipotenza, ed ingunge a suddetti
 ufficiali rappresentando la Nazione di dar corso
 senza ritardo, e rimettere nella triana del Sig. Con-
 sigliere de' Re un Piano equo e ragionevole di
 amichevole composizione, e transazione in ri-
 guardo dell'azione delle Suddette Bon contentata,
 ed giudicata contro la Chiesa all'effluvio dello Sig.
 Consigliere, la maneggi per condurre ad un felice
 termine questa Procedenza ancora Matheo Lello
Avvocato della Nazione.

 Nicola Conte, Avvocato della Nazione

 Luigi, Cons. Reg. Intendente
 Comandante del Militari
 Trieste il dì 11 di Maggio 1757.

rigrada, od Mletaka i Dubrovnika do Sent Andreje, tekla je istorija srpskog naroda, oblikovala se drustvena i kulturna istorija Srba, gradió se njihov identitet sa svim odlikama podneblja i uspostavljale ekonomske veze. Proximale su se, dodirivale ili isključivale kulture, sudarali interesi, delili identični problemi i slične sudbine. U različitim ili podudaranim istorijskim epohama, reč je i o duhovnim i kulturnim središtima Srba van Srbije ili, pak, o centrima carstava iz kojih se širila ili je slabila moć utičući na sudbinu prostora. Gde ima istorije pretpostavka je da postoje i sačuvani istorijski izvori. Gde se ona snažno ispolila izvori su višeznačni. U srpskoj kulturi i naučnoj historiografiji Trst je oдавно prepoznat kao jedno od značajnijih duhovnih središta Srba, posebno u drugoj polovini 18. i u toku 19. veka. O tome сведоче brojni radovi na teme o prisutnosti, boravku i delatnosti Srba u Trstu počev od 18. do 20. veka, bogato kulturno nasleđe Srba u Trstu i obilje dokumenata u Arhivu Srbije i u Arhivu Srpske pravoslavne crkvene opštine u Trstu¹. U raznim vremenskim periodima, istim ili različitim povi-

ma, a najčešće vođeni nacionalnim, kulturnim i političkim ciljevima u Trstu su boravili: Dositelj Obradović, Atanasije Stojković, Andrija Stojković, Pavle Solarić, Vikentije Rakić, Dimitrije Frušić, Dimitrije Vladisavljević, Sima Milutinić, Vuk Karačić, Joakim Vujić, Jefča Popović, Petar Petrović Njegoš, Gerasic Zelić, Lučijan Mušički, Matija Ban, Ljubomir Nenađović, Milorad Medaković, knez Mihailo Obrenović, kralj Nikola Petrović, Jovan Gavrilović, Svetozar Marković, Ivo Andrić i brojni drugi kulturni poslanici i nacionalni radnici.

Vođeni poslom, pre svega trgovinom i moreplovstvom, Srbi su, prema do sada istraženim podacima, počeli da se naseljavaju u Trstu u prvoj polovini 18. veka. Bili su poreklom iz Boke Kotorske, Crne Gore, Hercegovine, Dalmacije. Od strane austrijskih vlasti bili su tretirani kao ilirska zajednica kako su austrijske vlasti nazivale sopstvene podanike pravoslavno slovenskog porekla. Sredinom 18. veka doseljeni Srbi zajedno sa Grcima osnovali su Pravoslavnu crkvenu opštinu, u okviru koje je postojala i pravoslavna crkva. Rad Pravoslavne crkvene

општине правно је заснован на Повељи царице Марије Терезије 1751. године. Прва заједничка управа Општине основана је 1756. године, а за потпредседника је изабран Србин Јован Војновић². Следећа управа Православне црквене општине чији је председник био Јован Куртовић изабрана је 1757. године³. Несугласице између Срба и Грка о питањима црквених послова довеле су до раскида заједнице 1781. године на основу рескрипта цара Јосифа II. Одвојена српска заједница наставила је свој рад самостално и већ следеће 1782. године њеним ангажовањем незванично је основана српска школа у Трсту⁴. Српска школа је касније када је и званично почела са радом 1792. године добила назив Српска школа "Јован Милетић" по имућном српском трговцу који је тестаментом од 1787. године завештао 24 000 форинти "Илирској заједници у Трсту" с препоруком да се у Трсту оснује завод за васпитање српске омладине⁵. Правно, српска заједница, односно Српска православна црквена општина у Трсту свој рад уредила је Статутом и Правилима (Statuti e Regolamenti dela Nazione e Confraternita Illirica stabilita nella citta e Portofranco di Trieste) одобреним од аустријске владе 1793. године којим су регулисана питања цркве, школе и црквене општине. Статут је остао на снази до 1950. године⁶.

Српска православна црквена општина и Српска школа "Јован Милетић" биле су у дугом временском периоду места окупљања Срба који су ширили свест о националном идентитету, помагали српске устанике у борби за ослобођење од турске власти, пружали материјалну помоћ српским манастирима Хиландар, Грачаница, Дечани, Острог, развијали трговачке везе између унутрашњости Балканског полуострва и Италије. Српска православна црквена општина и Српска школа "Јован Милетић" у току 19. века израсле су у центре који су у значајној мери утицали на формирање духовног и културног живота Срба у Трсту који је био повезан са токовима развоја српске националне свести и догађајима у матици. Срби у Трсту су тежили да за своју школу ангажују што боље учитеље до којих су углавном долазили посредством карловачког митрополита. Будући да је школа све више добијала на значају, а свест да образовање има смисла била све развијенија, 1842. године је уследило доношење Устава Српске школе под називом Regolamento per le Scuole Slavo-Serbiche in Trieste, којим су уређена сва битна питања за рад школе⁷.

Трст је у историји српског народа у различитим епохама имао различит значај. За прву генерацију досељених у тај град, Трст је имао економску улогу. Већ следећа генерација крајем 18. и почетком 19. века оставила је печат у култури Трста⁸, а крајем 19. века Трст има спољнополитички значај за српску државу.

У другој половини 19. века, посебно после међународног признања Србије 1878. године, Трст, осим економског,

националног и културног значаја, за српску државу поприма све већи политички значај. У годинама које су уследиле донети су Закон о дипломатским заступништвима и конзулатима српским у иностранству (1879) и Правила конзулске службе (1882), а 1884. године у Трсту је основан Почасни конзулат Краљевине Србије⁹. Указом краља Милана Обреновића од 24. Фебруара 1884. године за првог почасног конзула постављен је Соломон Кабиљо¹⁰. Новим Указом краља Милана Обреновића од 16. јула 1888. године установљен је Конзулат Краљевине Србије у Трсту, а за првог конзула у септембру исте године постављен је Иван Занковић¹¹. Следеће године је закупљен и стан за смештај конзулата на првом спрату зграде у улици Лазарето векио (Via Lasaretto vecchio)¹². Конзулат у Трсту је Указом краља Александра Обреновића од 16. априла 1894. године подигнут у ранг генералног конзулата¹³. Од 1913. до 1914. године радио је поново под називом Конзулат Краљевине Србије у Трсту¹⁴. Рад Конзулата прекинут је 1914. године, а после Првог светског рата наставио је рад под називом Конзулат Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца¹⁵.

У периоду од 1884. до 1914. године дужност почасних конзула, конзула и генералних конзула, у зависности од ранга конзулата, обављали су: Соломон Кабиљо, Иван Занковић, Марко Мариновић, Петар Карастојановић, Бранко Мушички, Јован Христић, Хајим Давичо, Милосав Куртовић, Корнелијус Ритер фон Горуп и Милан Милојевић¹⁶.

Велики број извештаја српских конзула у Трсту сачуван је у Архиву Србије у фонду Министарство иностраних дела – Политичко одељење, Политичко-просветно одељење и Генерални конзулат Краљевине Србије у Трсту (МИД, ПО; МИД ПП; МИД, К-Т). Њихова неуједначеност по садржају, изворној вредности, обиму и учесталости резултат је ондашњих прилика, честих промена ранга конзулата, личности самих конзула и захтева министара иностраних дела Краљевине Србије¹⁷. Изворно најдрагоценији су петнаестодневни извештаји генералног конзула Хајима Давича од 1898. до 1900. године. На садржајност и редовност извештаја утицала је сама држава, односно Министарство иностраних дела Краљевине Србије. Тако је, на пример, расписом од 7. новембра 1895. године тадашњи министар иностраних дела Стојан Новаковић скренуо пажњу шефовима краљевских мисија у иностранству да је “преко потребно да се сакупљање вести и њихово слање организује и врши у одређено време, редовно

и тачно”. Стојан Новаковић је захтевао од шефова краљевских мисија да петнаестодневно достављају “рапорте” министарству о свему што се догађа у дотичној држави. Како овај захтев није у потпуности поштован, Владан Ђорђевић, министар председник и министар иностраних дела, 6. јануара 1898. године упутио је распис “свим краљевским посланицима, дипломатском агенту у Софији, отпавницима послова у Атини и Риму и свим генералним конзулима и вицеконзулима” да редовно сваког првог и петнаестог у месецу шаљу извештаје о свему што се догађало у држави где се наименовани налазио и да свако “одабере оно што може бити од нарочитог интереса по Министарство”, да у тим извештајима посвете што више пажње личној процени догађаја “према личном посматрању и праћењу”, да се “постарају да о свему интересантнијем имају што више сопствених информација, да би извештаји добили потребну вредност” и да се са извештајима “почне одмах”¹⁸.

Захваљујући сачуваним петнаестодневним извештајима Хајима Давича може се закључити да је Трст имао велики значај у спољној политици Краљевине Србије крајем 19. и почетком 20. века, односно да је Београд добијао изузетно велики број информација посредством конзулата у Трсту. У извештајима се налазе информације не само о политичким, економским и друшт-

веним приликама у Трсту и о српској православној заједници, већ и подаци о писању тршћанских листова о политичким приликама у Србији и о збивањима у Аустроугарској. Поглед из Трста сеже до западних граница турског царства, Босне и Херцеговине, Црне Горе, Албаније. У извештајима се налази прегршт података о најразличитијим темама. Генерални конзул Краљевине Србије у Трсту извештавао је о раду покрајинских сабора, перспективи трговачких односа Трста и Србије, свечаностима поводом националних и државних празника, приликама у Далмацији и Истри, изградњи железница и пловних канала, присуству и деловању аустроугарске морнарице у Боки и Далмацији, католичком свештенству, епидемијама, српском покрету у Босни и Херцеговини, политичкој пропаганди, боравку значајних личности у Трсту, страним агентима, словенским покретима, војним маневрима, школама, универзитету, стању у самом конзулату. Импресиван је списак тема, политичких и других вести, значајних војних информација и личних запажања конзула које је српска краљевска влада у Београду добијала из Трста крајем 19. и на самом почетку 20. века о чему сведочи њихов само делимичан списак, у овом раду наведен без типологије по њиховом садржају. Генерални конзул је извештавао о покретима у Албанији, о српском оmlадинском покрету у Херцеговини, о ширењу немачке пропаганде у Трсту, о ставу Бењамина Калаја о меморандуму депутације Мостараца у Бечу, о путовању немачког генералног конзула у Трсту по

Албанији, о гласовима о предстојећем одласку црногорског кнеза у Петроград, о сметњама за трговину између Србије и Црне Горе, о одјецима ослобађања Николе Пашића, о арнаутским покретима на црногорској граници, о словенским народним покретима у Истри, Крањској и Штајерској, о прослави рођендана краља Александра Обреновића у Трсту и о прослави рођендана Фрање Јосифа у Трсту, о ставовима словенофила у приморју према Србији, о припремама за маневре сувоземне војске и ратне морнарице код Оршаве, о утисцима тршћанских трговаца са путовања по Србији, о путовању Бењамина Калаја по Босни и Херцеговини, о трговини у Скадру, о оснивању бугарских банака на тршћанској берзи, о Трсту у светлу аустроугарске железничке и уопште саобраћајне политике, о заступницима страних држава на Цетињу и њиховим активностима у Дубровнику, о потреби упућивања представника српске владе у Дубровник ради информисања о интересним сферама Аустроугарске, Италије и Црне Горе, о утицају куге у Александрији на трговину у Трсту, о одзиву Арнаута за упаде преко српске границе, о Србима у Задру, о порасту хајдучије у Црној Гори, о бившем турском конзулу Фичу у Земуну и његовом пријатељском расположењу према Србији, о нападима на Србе у Санџаку и савезништву Беча са српским противницима, о митингу албанских вођа и старешина у Пећи.. Ту су још и извештаји о писању тршћанских листова о Србији и краљевском двору, о друштвеном животу у Трсту, прославама Светог Саве међу Србима у Трсту, о забавама, осигуравајућим друштвима, о производњи и експлоатацији сувих шљива, о злоупотребама српских увозника вина, о уметницима, глумцима, новинарима и листовима, о вестима из Цариграда које стижу до Трста, о разлозима боравка разних личности у Трсту, о напорима Српског певачког друштва "Слога" из Дубровника у борби за очување српске народности, о политичким врењима у Бечу, о аутономији Српске православне црквене општине у Трсту, о свештеницима у српској цркви у Трсту, о набавци књига за српску школу у Трсту, о верској настави у Српској православној цркви у Трсту, о везама Срба из Трста са сународницима у другим државама и градовима, посебно са Србима у Дубровнику¹⁹.

Један од најкраћих извештаја и један од најдужих извештаја везан је за Црну Гору. Први који је послат 17. октобра 1897. године гласи:

Част ми је известити вас, да је Њ. В. Кнез Црногорски Никола, приспео јутрос из Мљетака у Трст, и да је око 11 сати пре подне био [...] у овдашњој српској цркви, где се у олтару, клечећи, Богу помолио. [...] Књаз је био у цивили и пошто је мало подсекао залиске, то га ни црквењак, ни поменути господа, нису испрва упознали. Тек када је Љубу црквењака упитао, одакле је и 'зато што је из Херцег Новог', дао му наполеон, видеше ко је.

Tella Nazioni Africa di Ritta Grege' Orientale stabilita										Tabel	
Nome Cognome	Patria	Condizione	anni ci- lia- ta	nabile o mantato	Cosa Proli	Su- ditto	Res. telle no	Domestica Paroni	Danzese ortale stille procure congrua con la tempora		
Capellano Emanuele Samulla	Capellano in Croatia	1	1771								
S. Simone Cutorich	in Sclavia	1	1776								
Gior. Conte Ivanovich	Cattolicon Palmira romba	1	1757	ampliato con Tatiana	1	1	20	20	20	1	4
Yantric C. Ivanovich	detto	1	1757	detto con Maria	1	1	20	20	20	1	5
Gior. Conte Ivanovich	detto	1	1752	detto con Maria	1	1	20	20	20	1	2
Yvanic C. Ivanovich	detto	1	1760	detto con Maria	1	1	20	20	20	1	2
Gior. Cutorich	in Sclavia	1	1745	detto con Anna	1	1	20	20	20	1	5
Maksim Cutorich	detto	1	1777	detto con Anna	1	1	20	20	20	1	7
Stephan Cutorich	detto	1	1777	detto con Anna	1	1	20	20	20	1	2
Alfonse Cutorich	detto	1	1760	detto con Anna	1	1	20	20	20	1	2
Anton Cutorich	detto	1	1764	nabile							2
Flore Ivanovich	detto	1	1763	ampliato con Eufemia	1	1	20	20	20	1	4
Vasari Ivanovich	detto	1	1764	nabile							1
Arice Arnich	in Sclavia	1	1766	ampliato con Anna	1	1	20	20	20	1	4
Stephan Arnich	detto	1	1765	ampliato con Anna	1	1	20	20	20	1	2
Gior. Arnich	detto	1	1765	detto con Anna	1	1	20	20	20	1	6
Flore Ivanovich	in Sclavia	1	1767	detto con Anna	1	1	20	20	20	1	2
Petro Salicuchia	detto	1	1767	ampliato con Anna	1	1	20	20	20	1	5
Yvanic Ivanovich	detto	1	1767	detto con Anna	1	1	20	20	20	1	5
Gior. Ivanovich	detto	1	1767	detto con Anna	1	1	20	20	20	1	7
Nicola Ivanovich	detto	1	1767	detto con Anna	1	1	20	20	20	1	4
Maria Ivanovich	detto	1	1766	detto con Anna	1	1	20	20	20	1	9
Savaria Ivanovich	detto	1	1767	nabile							1
Simon Nicolich	in Sclavia	1	1767	ampliato con Anna	1	1	20	20	20	1	2
Cia Milichovich	in Sclavia	1	1762	detto con Anna	1	1	20	20	20	1	2
Petro Milichovich	detto	1	1769	nabile							1
Yvanic Ivanovich	detto	1	1772	ampliato con Anna	1	1	20	20	20	1	4
Ant. Subiradich	in Sclavia	1	1764	nabile							1
Gior. Subiradich	detto	1	1765	detto							1
Yvanic Ivanovich	in Sclavia	1	1767	detto							1
Yvanic Ivanovich	in Sclavia	1	1776	detto							1
Yvanic Ivanovich	in Sclavia	1	1774	detto							1
Latus		246			20	27	200	17	96		

Књаз је у најстрожем инкогниту одсео у 'Хотел де ла вил'и није никога примао. Вечерас ће јамачно ићи у позориште. Сутра рано полази преко Ријеке у Црну Гору.²⁰

Други извештај, који спада међу најобимније, нуди веома детаљну слику друштва у Црној Гори какве се ретко срећу у изворима овог типа. Већ сам списак тема обрађених у наведеном извештају довољно сведочи о његовом садржају и изворној вредности: економске прилике, куће, знамените грађевине, цркве, цамије, улице, вунаре, покућни намештај, дућани, трговачке књиге, јавни друмови, пароброди, свакодневни живот, артикли, рударство, трговачки промет, каматне стопе, новац у стечају, административне прилике, просвета, војска, жена у Црној Гори, карактерне особине Црногораца²¹.

Бројни и садржајни извештаји српских дипломатских представника у Трсту крајем 19. и почетком 20. века имали су велики значај за српску владу у Београду у њеним напорима да прати догађаје на Балкану и ширем окружењу о веома битним питањима за спољну политику Србије.

РЕЗИМЕ

Трст је у историјском смислу једно од најзначајнијих духовних и културних средишта Срба ван Србије. Од средине 18. века када су Срби почели се насељавати у том граду захвалном за тргови-

ну, значај Трста у историји српског народа се мењао у различитим историјским епохама. У првој генерацији досељених Срба имао је искључиво економски значај, да би крајем 18. и почетком 19. века постао центар окупљања тадашње српске политичке и интелектуалне елите и националних посленика. У току 19. века Срби у Трсту, већ довољно економски ситуирани, почели су да утискују снажан печат у културном животу тог града. Најзад, крајем 19. века, посебно после стицања независности и међународног признања Србије 1878. године, Трст је почео да поприма изузетно велики значај за спољну политику Краљевине Србије. Трст је постао нека врста међународне осматрачнице Краљевине Србије, а српски конзули у Трсту, међу њима најпознатији Хајим Давичо, имали су велику улогу у информисању српске владе у њеним напорима да прати догађаје на Балкану и у ширем окружењу. Дипломатски поглед из Трста досезао је до западних граница турског царства, а богати садржај сачуваних дипломатских извештаја сведочи о широком и темељном приступу тадашњих српских дипломата у Трсту. Влада Краљевине Србије, захваљујући тим извештајима, била је редовно информисана о друштвеним, политичким, економским и културним збивањима у појединим деловима Аустро-угарског царства, у Босни и Херцеговини, Истри, Далмацији, Дубровнику, Боки Которској, Албанији.

Судећи на основу историјских извора Трст је давно у прошлости развио културу живљења отворену за спољни свет. Томе су несумњиво доприносили географски положај и сама историја овог по много чему захвалног града за проучаваоце културе. Благезиме и подношљива лета Трст вековима чине пријатним местом за живот и разне послове. Свакодневица је отежавана једино током бура које када наступе неколико пута у години трају по неколико дана узастопно. После тих дана ваздух би био чистији што је уз повољне температуре за људе са стране град чинило привлачним и из здравствених разлога. По једном опису с краја 19. века зимске температуре нису падале испод шест а највише летње су биле нешто изнад тридесет степени. Повољни климатски услови резултат су сусретања медитеранских ваздушних струја са оним што пристижу са Јулијских Алпа, чије урвине допиру до надомак града. По истом опису, тршћанска територија била је некада давно, негде све до 15. века, под густим шумама које су такође доприносиле повољним здравственим приликама. Временом, што због непажње самих житеља, што у току ратова руком непријатеља те шуме су посечене, да би у другој половини 19. века организованим залагањем Тршћана било засађено под шумом око 150 хектара најнеплоднијег земљишта у непосредном залеђу. Ипак, на отвореност Трста према спољном свету пресудно је утицала историја. У литератури је забележено да су становници Трста већином били порекалом из Венета, Истре, Фриулија, Крањске области, Горице, Фераре, Мантове, Модене, Милана, Ђенове, затим из Црне Горе, Босне и Херцеговине, Далмације,

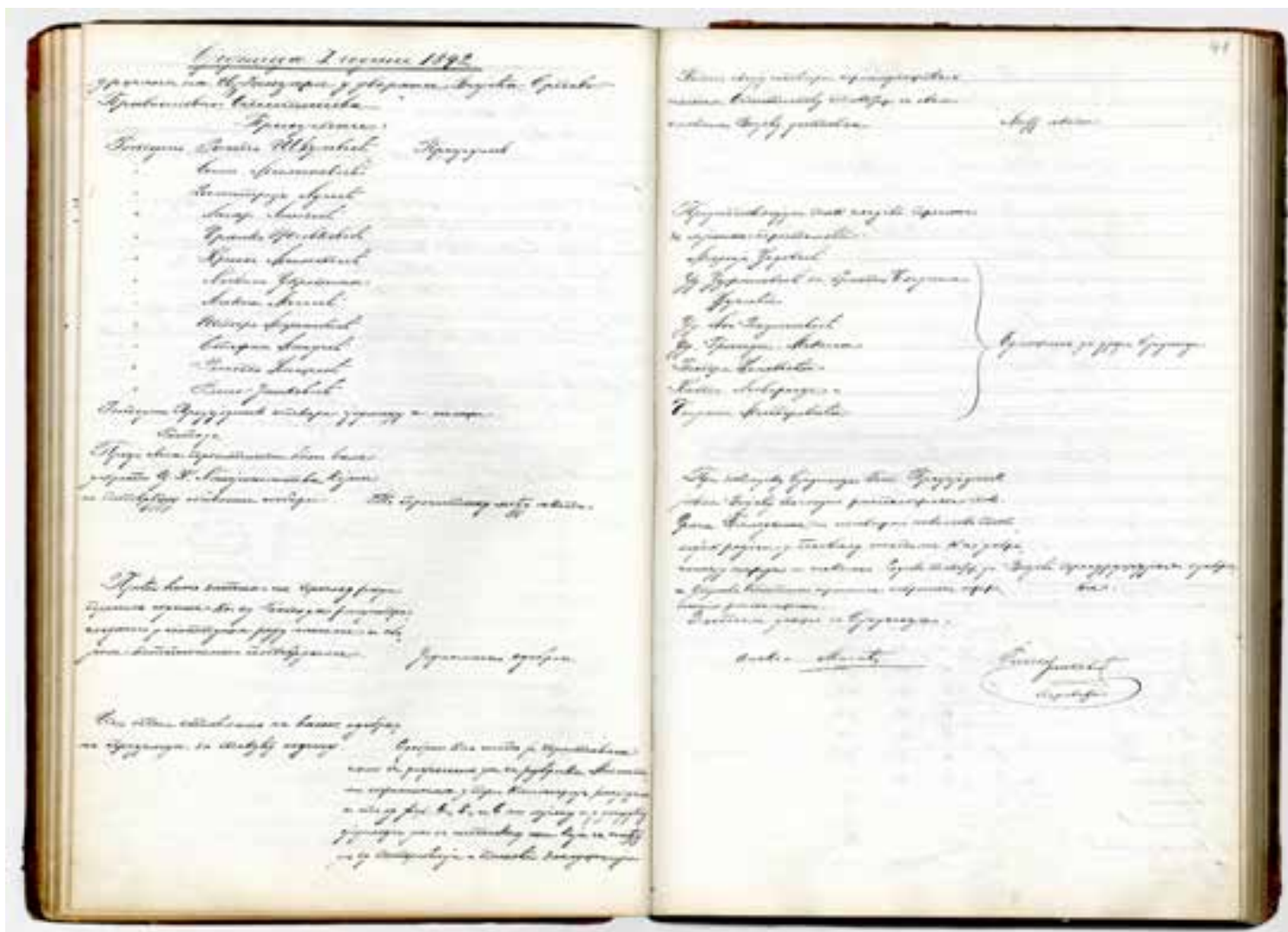
Грчке и Турске. Трст је у 18. и 19. веку, а то је управо раздобље и када се учешће Срба у привредном животу града најснажније испојило, доживео значајан економски успон а од средине 19. века и прекретнички урбанистички развој. Изузев у кратким периодима француске окупације, Трст је готово од самог почетка 18. века уживао економске погодности које је аустријско царство следећи своје привредне и геостратешке интересе доделило Трсту, а касније их из истих разлога аустроугарско царство одржавало. је привлачило предузимљиве појединце који су се досељавали у Трст и започињали произвођачке и трговинске послове. У литератури је забележено да

Срби су дали изузетан допринос остварењу урбанистичке визије модерног Трста.

Посредством литерарних описа до савременог читаоца допиру и запажања о посебности Трста, загладаности у себе самог, изолованог од осталог света, понекад у историји оптерећеног конзервативизмом а у појединим периодима снажно испољеним национализмом. Узмемо ли да је и његова отвореност према спољном свету

У балканско-источно-медитеранско-средњоевропском културном кругу, од Трста до Солуна и Свете Горе, између Беча и Цариграда, од Млетака и Дубровника до Сент Андреје, текла је историја српског народа, обликовала се друштвена и култур-

на историја Срба, градио се њихов идентитет са свим одликама поднебља и успостављале економске везе. Прожимале су се, додиривале или искључивале културе, сударали интереси, делили идентични проблеми и сличне судбине. У различитим или подударним историјским епохама, реч је и о духовним и културним средиштима Срба ван Србије или, пак, о центрима царства из којих се ширила или је слабила моћ утичући на судбину простора. Где има историје претпоставка је да постоје и сачувани историјски извори. Где се она снажно испојила извори су вишезначни. У српској култури и научној историографији Трст је одавно препознат као једно од значајнијих духовних средишта Срба, посебно у другој половини 18. и у току 19. века. О томе сведоче бројни радови на теме о присутности, боравку и делатности Срба у Трсту почев од 18. до 20. века, богато културно наслеђе Срба у Трсту и обиље докумената у Архиву Србије и у Архиву Српске православне црквене општине у Трсту¹. У разним временским периодима, истим или различитим поводи-ма, а најчешће вођени националним, културним и политичким циљевима у Трсту су боравили: Доситеј Обрадовић, Атанасије Стојковић, Андрија Стојковић, Павле Соларић, Викентије Ракић, Димитрије Фрушић, Димитрије Владисављевић, Сима Милутиновић, Вук Караџић, Јоаким Вујић, Јефта Поповић, Петар Петровић Његош, Герасим Зелић, Лукијан Мушицки, Матија

Бан, Љубомир Ненадовић, Милорад Медаковић, кнез Михаило Обреновић, краљ Никола Петровић, Јован Гавриловић, Светозар Марковић, Иво Андрић и бројни други културни посленици и национални радници.

Вођени послом, пре свега трговином и морепловством, Срби су, према до сада истраженим подацима, почели да се насељавају у Трсту у првој половини 18. века. Били су пореклом из Бокве Которске, Црне Горе, Херцеговине, Далмације. Од стране аустријских власти били су третирани као илирска заједница како су аустријске власти називале сопствене поданике православног словенског порекла. Средином 18. века досељени Срби заједно са Грцима основали су Православну црквену општину, у оквиру које је постојала и православна црква. Рад Православне црквене општине правно је заснован на Повељи царице Марије Терезије 1751. године. Прва заједничка управа Општине основана је 1756. године, а за потпредседника је изабран Србин Јован Војновић². Следећа управа Православне црквене општине чији је председник био Јован Куртовић изабрана је 1757. године³. Несугласице

између Срба и Грка о питањима црквених послова довеле су до раскида заједнице 1781. године на основу рескрипта цара Јосифа II. Одвојена српска заједница наставила је свој рад самостално и већ следеће 1782. године њеним ангажовањем незванично је основана српска школа у Трсту⁴. Српска школа је касније када је и званично почела са радом 1792. године добила назив Српска школа "Јован Милетић" по имућном српском трговцу који је тестаментом од 1787. године завештао 24 000 форинти "Илирској заједници у Трсту" с препоруком да се у Трсту оснује завод за васпитање српске омладине⁵. Правно, српска заједница, односно Српска православна црквена општина у Трсту свој рад уредила је Статутом и Правилима (Statuti e Regolamenti dela Nazione e Confraternita Illirica stabilita nella citta e Portofranco di Trieste) одобреним од аустријске владе 1793. године којим су регулисана питања цркве, школе и црквене општине. Статут је остао на снази до 1950. године⁶.

Српска православна црквена општина и Српска школа "Јован Милетић" биле су у дугом временском периоду места окупљања

Срба који су ширили свест о националном идентитету, помагали српске устанике у борби за ослобођење од турске власти, пружали материјалну помоћ српским манастирима Хиландар, Грачаница, Дечани, Острог, развијали трговачке везе између унутрашњости Балканског полуострва и Италије. Српска православна црквена општина и Српска школа "Јован Милетић" у току 19. века израсле су у центре који су у значајној мери утицали на формирање духовног и културног живота Срба у Трсту који је био повезан са токовима развоја српске националне свести и догађајима у матици. Срби у Трсту су тежили да за своју школу ангажују што боље учитеље до којих су углавном долазили посредством карловачког митрополита. Будући да је школа све више добијала на значају, а свест да образовање има смисла била све развијенија, 1842. године је уследило доношење Устава Српске школе под називом *Regolamento per le Scuole Slavo-Serbiche in Trieste*, којим су уређена сва битна питања за рад школе⁷.

Трст је у историји српског народа у различитим епохама имао различит значај. За прву генерацију досељених у тај град, Трст је имао економску улогу. Већ следећа генерација крајем 18. и почетком 19. века оставила је печат у култури Трста⁸, а крајем 19. века Трст има спољнополитички значај за српску државу.

У другој половини 19. века, посебно после међународног признања Србије 1878. године, Трст, осим економског, националног и културног значаја, за српску државу поприма све већи политички значај. У годинама које су уследиле донети су Закон о дипломатским заступништвима и конзулатима српским у иностранству (1879) и Правила конзулске службе (1882), а 1884. године у Трсту је основан Почасни конзулат Краљевине Србије⁹. Указом краља Милана Обреновића од 24. Фебруара 1884. године за првог почасног конзула постављен је Соломон Кабиљо¹⁰. Новим Указом краља Милана Обреновића од 16. јула 1888. године установљен је Конзулат Краљевине Србије у Трсту, а за првог конзула у септембру исте године постављен је Иван Занковић¹¹. Следеће године је закупљен и стан за смештај конзулата на првом спрату зграде у улици Лазарето векио (*Via Lasaretto vecchio*)¹². Конзулат у Трсту је Указом краља Александра Обреновића од 16. априла 1894. године подигнут у ранг генералног конзулата¹³. Од 1913. до 1914. године радио је поново под називом Конзулат Краљевине Србије у Трсту¹⁴. Рад Конзулата прекинут је 1914. године, а после Првог светског рата наставио је рад под називом Конзулат Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца¹⁵.

У периоду од 1884. до 1914. године дужност почасних конзула, конзула и генералних конзула, у зависности од ранга конзулата, обављали су: Соломон Кабиљо, Иван Занковић, Марко Мариновић, Петар Карастојановић, Бранко Мушицки, Јован

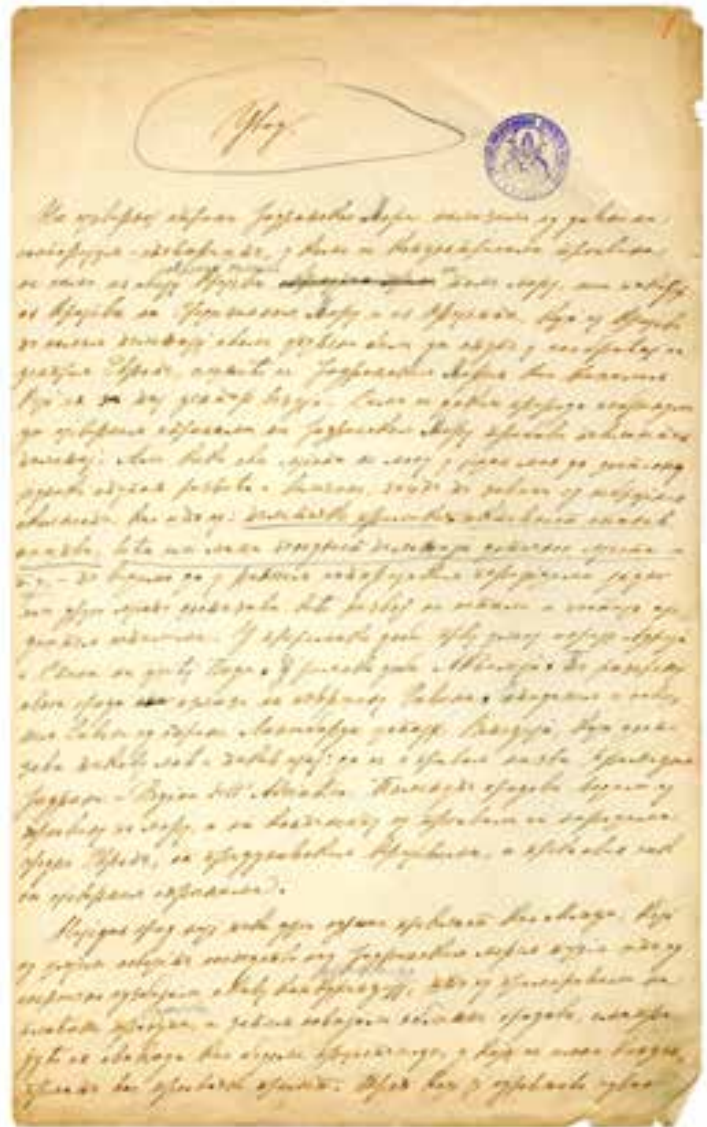
Христић, Хајим Давичо, Милосав Куртовић, Корнелијус Ритер фон Горуп и Милан Милојевић¹⁶.

Велики број извештаја српских конзула у Трсту сачуван је у Архиву Србије у фонду Министарство иностраних дела – Политичко одељење, Политичко-просветно одељење и Генерални конзулат Краљевине Србије у Трсту (МИД, ПО; МИД ПП; МИД, К-Т). Њихова неуједначеност по садржају, изворној вредности, обиму и учесталости резултат је ондашњих прилика, честих промена ранга конзулата, личности самих конзула и захтева министара иностраних дела Краљевине Србије¹⁷. Изворно најдрагоценији су петнаестодневни извештаји генералног конзула Хајима Давича од 1898. до 1900. године. На садржајност и редовност извештаја утицала је сама држава, односно Министарство иностраних дела Краљевине Србије. Тако је, на пример, расписом од 7. новембра 1895. године тадашњи министар иностраних дела Стојан Новаковић скренуо пажњу шефовима краљевских мисија у иностранству да је "преко потребно да се сакупљање вести и њихово слање организује и врши у одређено време, редовно и тачно". Стојан Новаковић је захтевао од шефова краљевских мисија да петнаестодневно достављају "рапорте" министарству о свему што се догађа у дотичној држави. Како овај захтев није у

потпуности поштован, Владан Ђорђевић, министар председник и министар иностраних дела, 6. јануара 1898. године упутио је распис "свим краљевским посланицима, дипломатском агенту у Софији, отправницима послова у Атини и Риму и свим генералним конзулима и вицеконзулима" да редовно сваког првог и петнаестог у месецу шаљу извештаје о свему што се догађало у држави где се наменовани налазио и да свако "одабере оно што може бити од нарочитог интереса по Министарство", да у тим извештајима посвете што више пажње личној процени догађаја "према личном посматрању и праћењу", да се "постарају да о свему интересантнијем имају што више сопствених информација, да би извештаји добили потребну вредност" и да се са извештајима "почне одмах"¹⁸.

Захваљујући сачуваним петнаестодневним извештајима Хајима Давича може се закључити да је Трст имао велики значај у спољној политици Краљевине Србије крајем 19. и почетком 20. века, односно да је Београд добијао изузетно велики број информација посредством конзулата у Трсту. У извештајима се налазе информације не само о политичким, економским и друштвеним приликама у Трсту и о српској православној заједници, већ и подаци о писању тршћанских листова о политичким приликама у Србији и о збивањима у Аустроугарској. Поглед из Трста се-

же до западних граница турског царства, Босне и Херцеговине, Црне Горе, Албаније. У извештајима се налази прегршт података о најразличитијим темама. Генерални конзул Краљевине Србије у Трсту извештавао је о раду покрајинских сабора, перспективи трговачких односа Трста и Србије, свечаностима поводом националних и државних празника, приликама у Далмацији и Истри, изградњи железница и пловних канала, присуству и деловању аустроугарске морнарице у Боки и Далмацији, католичком свештенству, епидемијама, српском покрету у Босни и Херцеговини, политичкој пропаганди, боравку значајних личности у Трсту, страним агентима, словенским покретима, војним маневрима, школама, универзитету, стању у самом конзулату. Импресиван је списак тема, политичких и других вести, значајних војних информација и личних запажања конзула које је српска краљевска влада у Београду добијала из Трста крајем 19. и на самом почетку 20. века о чему сведочи њихов само делимичан списак, у овом раду наведен без типологије по њиховом садржају. Генерални конзул

је извештавао о покретима у Албанији, о српском омладинском покрету у Херцеговини, о ширењу немачке пропаганде у Трсту, о ставу Бењамина Калаја о меморандуму депутације Мостараца у Бечу, о путовању немачког генералног конзула у Трсту по Албанији, о гласовима о предстојећем одласку црногорског кнеза у Петроград, о сметњама за трговину између Србије и Црне Горе, о одјецима ослобађања Николе Пашића, о арнаутским покретима на црногорској граници, о словенским народним покретима у Истри, Крањској и Штајерској, о прослави рођендана краља Александра Обреновића у Трсту и о прослави рођендана Фрање Јосифа у Трсту, о ставовима словенофила у приморју према Србији, о припремама за маневре сувоземне војске и ратне морнарице код Оршаве, о утисцима тршћанских трговаца са путовања по Србији, о путовању Бењамина Калаја по Босни и Херцеговини, о трговини у Скадру, о оснивању бугарских банака на тршћанској берзи, о Трсту у светлу аустроугарске железничке и уопште саобраћајне политике, о заступницима страних држава на Цетињу и њиховим активностима у Дубровнику, о потреби упућивања представника српске владе у Дубровник ради информисања о интересним сферама Аустроугарске, Италије и Црне Горе, о утицају куге у Александрији на трговину у Трсту, о одзиву Арнаута за упаде преко српске границе, о Србима у Задру, о порасту хајдучије у Црној Гори, о бившем турском конзулу Фичу у Земуну и његовом пријатељском расположењу према Србији, о нападима на Србе у Санџаку и савезништву Беча са српским противницима, о митингу албанских вођа и старешина у Пећи... Ту су још и извештаји о писању тршћанских листова о Србији и краљевском двору, о друштвеном животу у Трсту, прославама Светог Саве међу Србима у Трсту, о забавама, осигуравајућим друштвима, о производњи и експлоатацији сувих шљива, о злоупотребама српских увозника вина, о уметницима, глумцима, новинарима и листовима, о вестима из Цариграда које стижу до Трста, о разлозима боравка разних личности у Трсту, о напорима Српског певачког друштва "Слога" из Дубровника у борби за очување српске народности, о политичким врењима у Бечу, о аутономији Српске православне црквене општине у Трсту, о свештеницима у српској цркви у Трсту, о набавци књига за српску школу у Трсту, о верској настави у Српској православној цркви у Трсту, о везама Срба из Трста са сународницима у другим државама и градовима, посебно са Србима у Дубровнику¹⁹.

Један од најкраћих извештаја и један од најдужих извештаја везан је за Црну Гору. Први који је послат 17. октобра 1897. године гласи:

Част ми је известити вас, да је Њ. В. Кнез Црногорски Никола, припео јутрос из Мљетака у Трст, и да је око 11 сати пре подне био [...] у овдашњој српској цркви, где се у олтару, клечећи, Богу помолио. [...] Књаз је био у цивили и пошто је мало подсекао записке, то га ни црквењак, ни поменути господа, нису испрва упознали. Тек када је

Љубу црквењака упитао, одакле је и 'зато што је из Херцег Новог', дао му наполеон, видеше ко је.

Књаз је у најстрожем инкогниту одсео у 'Хотел де ла вил'и није никога примао. Вечерас ће јамачно ићи у позориште. Сутра рано полази преко Ријеке у Црну Гору.²⁰

Други извештај, који спада међу најобимније, нуди веома детаљну слику друштва у Црној Гори какве се ретко срећу у изворима овог типа. Већ сам списак тема обрађених у наведеном извештају довољно сведочи о његовом садржају и изворној вредности: економске прилике, куће, знамените грађевине, цркве, џамије, улице, вунаре, покућни намештај, дућани, трговачке књиге, јавни друмови, пароброди, свакодневни живот, артикли, рударство, трговачки промет, каматне стопе, новац у стечају, административне прилике, просвета, војска, жена у Црној Гори, карактерне особине Црногораца²¹.

Бројни и садржајни извештаји српских дипломатских представника у Трсту крајем 19. и почетком 20. века имали су велики значај за српску владу у Београду у њеним напорима да прати догађаје на Балкану и ширем окружењу о веома битним питањима за спољну политику Србије.

РЕЗИМЕ

Трст је у историјском смислу једно од најзначајнијих духовних и културних средишта Срба ван Србије. Од средине 18. века када су Срби почели се насељавати у том граду захвалном за трговину, значај Трста у историји српског народа се мењао у различитим историјским епохама. У првој генерацији досељених Срба имао је искључиво економски значај, да би крајем 18. и почетком 19. века постао центар окупљања тадашње српске политичке и интелектуалне елите и националних посленика. У току 19. века Срби у Трсту, већ довољно економски ситуирани, почели су да утискују снажан печат у културном животу тог града. Најзад, крајем 19. века, посебно после стицања независности и међународног признања Србије 1878. године, Трст је почео да поприма изузетно велики значај за спољну политику Краљевине Србије. Трст је постао нека врста међународне осматрачнице Краљевине Србије, а српски конзули у Трсту, међу њима најпознатији Хајим Давичо, имали су велику улогу у информисању српске владе у њеним напорима да прати догађаје на Балкану и у ширем окружењу. Дипломатски поглед из Трста досезао је до западних граница турског царства, а богати садржај сачуваних дипломатских извештаја сведочи о широком и темељном приступу тадашњих српских дипломата у Трсту. Влада Краљевине Србије, захваљујући тим извештајима, била је редовно информисана о друштвеним, политичким, економским и културним збивањима у појединим деловима Аустроугарског царства, у Босни и Херцеговини, Истри, Далмацији, Дубровнику, Боки Которској, Албанији.

НАРОД ПОБОЖНИХ ТРГОВАЦА

Српско-илирска заједница у Трсту, 1748–1908.*

Марко Дого

„Савесно, из дана у дан, ради на проширењу града и тршћанске луке“ („Sollecita di rendere di giorno in giorno più ampla la Città, e Porto di Trieste“).¹ Марија Терезија је 1751. одобрила слободу вероисповести и организовања у заједницу странцима источне грчке неуједињене цркве,² који су се настанили у Трсту како би се бавили трговином. Тршћанска православна заједница формално се, 1781. године, поделила на два етнолингвистичка саставна дела, грчки и „илирски“. У тих тридесет година колико је прошло између та два датума у Трст је пристигло нешто више од 150 православних хришћана с јужнословенског говорног подручја. Често су пролазили кроз венецијански део Далмације, а углавном су долазили из херцеговачког залеђа Османског царства. У Слободној луци су успешно пословали, а доприносили су знатним учешћем у стварању првог градског капитала. Верска заједница представљала је за њих успешно средство за интеграцију у новом окружењу. То су почеци историјских згода и незгода Срба у Трсту.³

Племећи, морепловци, трговци

У корену Илирске заједнице у Трсту (аустројске власти називале су *Илирима* сопствене поданике, православне Словене који су живели на војној граници, а и припаднике других народа, организоване у мање трговачке колоније у Бечу, Будиму и мањим центрима) налазе се два породична језгра. С подручја између Херцег Новог и Боке Которске порекло је водио венецијански поданик гроф Јован Војновић (Giovanni Vojnovich), који се 1750. доселио у Трст с породицом, новцем и бродом.⁴ Захваљујући племићкој титули стеченој у Венецији, вили у тршћанском насељу Сант Андреа и одређеној склоности ка насилном начину вођења поморске трговине, важио је за упечатљиву и необичну личност тршћанске трговачке заједнице. Јово Куртовић (Jovo Curtovich)⁵ пак, био је родом из Требиња, трговац скромног порекла, који борави у Трсту од 1748. године. Неко време Јово Куртовић био је једини Херцеговац који је пословао у Слободној луци. Његова браћа, иако повезана с локалном верском заједницом, повремено су га обилазила, а из Трста би одлазила ка седиштима породичног предузећа које се гранало по Источној и Средњој Европи. Његов

земљак, Цветко Јовановић (Florio Jovanovich) придружује му се 1753, а нешто касније из Сарајева стиже и Ризнић (Risnich). Они су, заједно са Војновићем, читавих дванаест година били једини Илири на тршћанској трговачкој сцени.

Половином шездесетих година дошло је до навале досељеника, не тако интензивне колико непрекидне, коју су углавном чинили, све до половине наредне деценије, људи који су се изјашњавали „из Требиња у Турској“. Требиње је у то време било утврђено место. Ту се налазио један османски гарнизон и неколико знатних породица. То није био трговачки центар. У околини, у планинској области изнад Дубровника, православно становништво највероватније је стекло извесна знања када је реч о роби која је стизала караванима, дуж пута који је повезивао напредно сарајевско тржиште са луком јадранске републике која је плаћала данак султану. Православци су у Сарајеву били у успону, како демографском тако и економском. Међу занатлијама који су се традиционално бавили кожом и крзном појавили су се трговци способни да се упусте и у извозни промет из „Турске Босне“.⁶ Један Ризнић је наводно дошао у Трст ради копнене трговине, али су православци своју робу довозили из Сарајева најчешће преко Дубровника. Одатле је један други огранак породице Ризнић неколико година увозио дуван и друге врсте робе у Трст, где се касније, половином шездесетих година, и преселио. Један део босанске трговине се, упркос забрани османских власти, преусмеравао ка лукама Боке Которске. Становништво је с верског гледишта било мешовито, латинско и грчко. Муслимани су се иселили за време дугог рата с краја 17. века, који је омогућио Млетачкој републици да своје подручје прошири са Котора на читаву територију Боке. Уместо њих доселиле су се православне породице из залеђа.⁷ Половином седамдесетих година Бокелци су у великом броју излазили у сусрет тршћанској потражњи поморско-трговачког стручног особља. Православна компонента међу досељеницима учврстила је у Слободној луци локалну илирску заједницу. О томе налазимо траг у напомени о пореклу „из Херцег Новог у венецијанској Далмацији“ („da Castelnuovo in Dalmazia veneta“) која се појављује у попису који објављују сами Илири у

Трсту почев од 1780. године, на врхунцу размирице са грчким једноверницима.

То је позната прича. Предмет грчко-словенске препирке, унутар заједничке цркве, био је језик на ком се обављала служба, као и контрола над управним органима. Размирица је трајала дуже од две деценије. Илирска група се у више наврата побринула да локалним властима или, преко црквене хијерархије, самој царици, представи сопствену друштвено-економску моћ. Реч је о прегледним табелама чији је циљ био да задиве власти, а које су власти умеле да контролишу. Један спис из 1762. наводи два племића – грофа Јована Војновића и његовог унука Димитрија (који је тих година стекао углед преиспољног гусара, вероватно јединог у аустријској поморској историји)⁸ – и девет трговаца, од којих је неколико имало породице, а неколико није. Укупно, једва тридесетак људи: али је поред неколико имена стајало „очекује се да им се сваког тренутка придруже и породице“, а и бројни други илирски трговци често су долазили у Трст где ће се можда и задржати.⁹ Четири године касније, иако уз статистичко натезање, број Илира у Трсту достигао је сто људи;¹⁰ дванаест трговачких породица, међу којима тројица кућевласника, тројица бродовласника и два власника позамашне имовине (која је укључивала и куће и бродове) – гроф Војновић, са 30.000 форинти, и Јово Куртовић са 40.000 форинти; потом, три породице чије се досељење из Дубровника у Трст очекивало сваког часа, а које су у граду већ располагале имовином („possessionate“); и коначно неколико дућанција, крчмара, обућара, који су доприносили бројности, али који су протерани на дно списка као „остали присутни грађани“. Из једног меморијала упућеног владарки наредне године¹¹ сазнаје се да је постојао снажан поремећај односа, 2,5:1 (сасвим уобичајен за колонију у зачећу), између мушкараца и жена. У међувремену је Војновићево и Куртовићево богатство порасло на 40.000 и 53.000 форинти. Ови први спискови не обухватају имена друга два племића, још једног Војновића и једног Петровића, који су били царски пуковници, а за које такође знамо да су тих година живели у Трсту. По свему судећи, они својим ликом и делом нису доприносили слици марљиве заједнице, усредсређене на трговину за сопствену добробит, али и за добробит државе.

У пресудном тренутку размирице која је постојала са Грцима, 1780, Илири у Трсту предали су властима попис сопственог становништва,¹² који ћемо назвати „Табела“, знатно аналитичнији од претходних. Подаци су веродостојно узети из једне врсте регистра долазака, осмишљеног те године (а који је вођен све до 1831. године) под звучним насловом „Регистар насељавања словенско-илирских породица ... у овом граду, почев од 1748. године, из различитих околних покрајина, које су, својим угледним подухватима, донеле процват трговине, на велико чудо и корист Царске благарне“ („Registro di stabilimento delle famiglie slavo-illiriche ... in questa città, dall'epoca 1748, dalle diverse circuvicine provincie, che

fecero brillare il commercio, con singolare prodiggio, ed utile al Sovrano Erario, nelle loro considerabili imprese“).¹³ Структура заједнице очигледно је иста у оба списка, али са неколико значајних разлика када је реч о начину организовања података. Реч је о 160–170 људи (у „Табели“ их има 162), на чијем се челу налази 68 глава породица; од ових је половина ожењено (28) или су удовци (један мушкарац, пет жена); остали су „нежење“ како се онда говорило, односно нежењени мушкарци. На почетку списка налазе се два илирска свештеника и четири племића, а списак се завршава именима четворице „носача“ („faquini“). У средини се налазе продавци, „лица која живе од сопствених средстава“ (илити „банкар“: може се претпоставити да се под тим мисли на позајмљиваче новца са каматом), занатлије – („artifici“) (обућари, кројачи, али и два мешетара), трговци (крзнари), „капетани Царске заставе“, дућанције, један црквењак.

Најбројнија је била категорија „трговаца“. Заједно с „племићима“, они су заузимали прву половину списка, чинећи препознатљиву групу на основу више показатеља благостања. Имали су кућу, супругу, потомство, послугу. Спуштајући се по списку и друштвеној хијерархији, ова бројна обележја економског успеха постепено су нестајала. Личност поморског капетана као да није била од великог угледа. У колони „капетана Царске заставе“ „Табела“ наводи само имена Николе и Јована Николића (Nicolò e Giovanni Nicolich), из Дубровника, али пореклом из Сарајева, а по различитим скупинама распоређује још пет имена која су у „Регистру“ означена као „поморски капетани“. Ваља приметити да Никола Николић, који је, узгред, поред тога што је био капетан био и „доктор медицине“ („dottore della medicina“), није чак ни био, 1780, аустријски поданик. Политички едикт о трговачком поморству из 1774. Марије Терезије није се позабавио питањем дозвола за пловидбу, које ће бити законски уређено тек дванаест година касније. За издавање дозвола, нова законска норматива, из 1786. изричито је прописала, између осталог, и да капетан мора да буде царски поданик.¹⁴ Значајно је да је баш те године Никола Николић тражио и добио држављанство,¹⁵ без чега не би могао да настави да се бави својим послом (бар не пловести из Трста под аустријском заставом). Као друштвена личност, поморски капетан био је у великој мери физички радник. А ако би својим трговачким активностима заједно са активностима укрцавања/превоза/истовара робе успевао да стави нешто новца са стране, трудио би се да улаже у куповину власничких деоница (*carati*) брода. Стремио је да постане бродовласник, или, још боље, трговац. Наравно, било је уобичајено, за генерацију пионира, бити истовремено капетан, бродовласник и трговац: за људе попут Петра Андрића (Pietro Andrich),¹⁶ који је тршћанску луку посећивао од најраније младости, а који је половином шездесетих година управљао сопственим бродом *checchia*, вредним 4.000 форинти.¹⁷ Или попут капетана Лазара Љубибратића, из Дубровника, који је пренео вештину си-

новима Антонију и Јовану, али не и пловило, *polacca*," које је уступио Војновићу и Куртовићу.¹⁸

Јово Куртовић, личност која се истицала међу првим илирским досељеницима, ипак је успео да се од морепловца развије у истакнутог трговца. Он је, према предању, посећивао тршћанску луку још од 1737; постао је натурализован Аустријанац 1763. године,¹⁹ постао је власник брода 1766, али је већ управљао пловидбом бројних изнајмљених бродова (које је касније откупио), превозећи робу, од Трста до представништава предузећа којима су управљала његова браћа у Измиру и Чешмеу у Турској, као и у Амстердаму; четврти брат пословао је на континенту, на потезу између Беча и Прага. У тренутку када су, 1780, представљали сопствени допринос тршћанској привреди, Илири су могли да се похвале располагањем осам дозвола за пловидбу на име Јова Куртовића на подједнаком броју „његових личних пловила“ („bastimenti di sua ragione“), којима је увозио и извозио робу, у претходних годину и по дана, у завидној вредности од 1.139.747 форинти за сопствени рачун и од 197.386 по наруџбини.²⁰ Његова флотила, као што се види на једној табели регистара здравствене инспекције, није заобилазила источњачке луке у које је било забрањено пловити због епидемија, а одакле је увозио памук и суво воће за значајне своте новца.²¹ Друга „историјска“ породица првих илирских досељеника је породица Ризнић. Од тројице колико их се у Трсту бавило трговином шездесетих година, највећи успех доживео је Јовица). Његово предузеће пословало је како поморским тако и копненим путевима (са Мађарском), и већ је, у време разлаза између Грка и Илира, уживало велики углед. У међувремену је занат учио млађи брат Стефан (Stefano Risnich), који ће наредних деценија постати један од главних представника тршћанског економског живота.

Једно тржиште и једна црква

Зашто су сви они и још двадесетак других „трговаца“ који се помињу у илирском попису становништва из 1780. дошли у Трст? За Херцеговце, за придошлице из Сарајева и уопште за османске поданике, разумно је претпоставити да их је привлачила могућност пословања у погодним условима које им је дозвољавао аустријско-турски царински режим. У питању је била смањена тарифа коју су обе царске власти биле дужне да примењују на робу коју на територију уносе поданици другог царства, у складу с одредбом Пожаревачког уговора из 1718, који потврђују наредни уговори и конвенције. Ту одредбу својевремено је, у складу са својим трговачким визионарством, осмислио Карл VI, који је, наметнувши Великој порти слободну размену, намеравао да аустријским производима утре пут ка освајању османских тржишта. Познато је да су ствари кренуле у другом правцу и да су османски трговци пре били ти који су се послужили олакшицама царинског режима како би извозили у Аустрију памук и друге

Уговор браће Јове и Деметрија Ђирковића, Трст, [децембар 1805].
Превео Доситеј Обрадовић, превод оверио Вићентије Ракић
(Државни архив, Трст).

производе.²² У посебним условима пословања у Трсту, предност је имао онај ко је, након уношења робе у Слободну луку, могао да је одвезе до Беча, Прага и на друга тржишта у унутрашњости – што објашњава успех једног Куртовића у почетној, османској, фази његове каријере. Предност османских трговаца ипак ће педесетих и шездесетих година пољуљати аустријске уредбе које кулуминирају царинским изједначавањем из 1771.²³ Пошто нестају упоредне повластице, остају оне уопштене које нуди трговачки центар у развоју, као и оне посебне које Слободна лука нуди трговцима на велико („Повластица Форума“ – „Privilegio di Foro“).

Османски трговац не би, у том тренутку, изгубио ништа ако би затражио аустријско држављанство. Уосталом, склоност ка то-

ме већ су показали илирски трговци пореклом из Венеције и Дубровника, који нису имали право на царинске олакшице. Јовану Војновићу, на пример, узимајући у обзир његов углед и капитал, статус аустријског поданика додељен је убрзо после његовог доласка у Трст. Лазар Љубибратић затражио је и добио држављанство 1765, а чак је и ризиковао да га изгуби зато што није благовремено пребацио у Трст породицу и посао.²⁴ Непосредно пре царинског изједначавања, аустријске власти хтеле су да сазнају како ће реаговати османски трговци који живе у Трсту. Стога су задужили Јова Куртовића, управитеља (данас бисмо рекли председника) *pro tempore* Грчке заједнице (у то време размирица је постојала, али се заједнице још нису биле разишле), да утврди какво расположење влада међу колегама трговцима и пријатељима и да о томе, у строгом поверењу, извести власти. Многи су се изјаснили као „аустријски поданици“, иако у суштини то нису били. Али на тај начин показивали су намеру да то и постану: намеру којој ће аустријске власти изаћи у сусрет под условом да се поднесе нека врста потврде о исправном понашању коју издаје шеф националне заједнице, и под условом да се утврди да имају озбиљну намеру да се преселе и „стекну“ („possessionarsi“) некретнине у Трсту, ако то још нису урадили.²⁵

Па ипак, преузимање аустријског држављанства није значајно узело маха. Било је не баш занемарљивих оклевања, и то управо значајних личности. Османски поданици Цветко и Димитрије Јовановић (Demetrio Jovanovich) и Јован Ризнић (Giovanni Risnich) затражили су пријем у држављанство тек 1777, када су иза себе имали 24 године први и 12 година друга двојица, „непрекидног боравка и бављења трговином“ у Трсту.²⁶ Но, крајем деценије, ипак је било уобичајено да досељеник, који се настањивао у граду, регулише свој положај аустријског поданика. У „Регистру насељавања Илира“ из 1780, од седамдесетак имена само је дванаест било обележено као не-царска: десет Венецијанаца, из Бокке Которске, један Дубровчанин и један Османлија; у „Табели“ из исте године, за спољну употребу, не-царских имена било је само осам, сви су били тек пристигли Венецијанци.²⁷

Треба се запитати да ли су економске могућности које је пружао тај трговачки центар биле довољне да привуку тих седамдесетак породица у одсуству икаквог верског упоришта читаве заједнице. За досељенике су, на основу одобрења Марије Терезије из 1751, материјална добит и духовно задовољење били нераздвојни. Ово одобрење подстакли су грчки архимандрит у Трсту и илирски митрополит у Карловцима (поглавар српске цркве на хабзбуршкој територији), готово истовремено (1749–1750) истим образложењем: богати трговци били би спремни да напусте венецијанске и турске територије, кад би у Трсту имали цркву и свештеника.²⁸

Уистину, у Трсту, заједничка грчка црква само је делимично задовољавала ту потребу. Готово истог тренутка када је поло-

жен и последњи камен цркве Светог Спиридона, отпочела је расправа о њеној употреби. Расправа се задржавала на питању литургијског језика – питање које има искључиво симболичку вредност, будући да верници не разумеју један од два литургијска језика – и на питању језика, оног практичнијег, на ком говори парох, који непосредно изговара молитву и брине о душама.

Обе стране су се, обраћајући се властима, позивале на економске аргументе, односно на тренутни и обећавајући будући допринос, и Грка и грчких Илира, на развој Царства: колико нас је, колико имамо кућа, бродова, коликим капиталом располажемо, колико би се још породица доселило у Трст, али то не чине јер овде не могу да присуствују служби на сопственом језику, колико ће разочараних породица одлучити да оде, и тако редом. Како је пролазило време, документација – петиције, меморијали, писма, микростатистичка предвиђања – постајала је све подробнија. Илирских породица било је 1762. само неколико, али су се ипак трудиле да наметну аустријским властима сопствени економски значај, постојећи и потенцијални: преселили смо своје послове у Трст, и бројни други трговци биће спремни да крену нашим стопама; али неће доћи у Трст, ако не буду били сигурни да ће затећи илирског свештеника; а и ми бисмо могли да одемо, из истог разлога.²⁹

Тешко је замислити једног Куртовића како због верских питања напушта тржиште на ком је изградио богатство и углед. Па ипак, сазнање да у Трсту не постоји илирски свештеник било је довољно једној групи трговаца из Сарајева, већ спремних да дођу у Трст, да одустану од пројекта селидбе у Слободну луку.³⁰ У једном писму из 1766. илирски митрополит подсетио је владарку да је босанске трговце који полако пристижу у Трст обећање карловачког митрополита да ће тамо имати цркву и свештеника учврстило у њиховој намери.³¹ А још 1771, уочи резолуције владе о могућој употреби заједничке цркве са наизменичном грчко-илирском литургијом, Илири у Трсту затражили су да им, у случају негативног исхода, буде омогућено да преселе породице и посао у Беч или на неко друго место унутар царства „у јединој основној намери да споје духовно са материјалним благостањем“.³²

У пролеће 1780. долази, дословно, до „обрачуна“. Грци осећају како им власти нису наклоњене. Управитељ фон Цинцендорф већ их је опомињао да „се батале свих цепидлачења и замерки, посебно непристојних за Народ чија је вероисповест само допуштена“ („abbandonare ogni frivola cavillazione e contestazione, singolarmente indecenti per una Nazione di religione solamente tollerata“). У једној опширној молбеници³³ излажу историјат трговачке православне колоније у Трсту и указују на допринос грчких трговаца робној размени са источним Средоземљем. Важан део меморијала јесте табела, преузета из регистара Здравствене инспекције, који садржи списак робе, количину и вредност, производа које су грчки трговци довели у Слободну луку у претходних 16 месеци, „из забрањених крајева источног Средоземља“.

Такву исту табелу праве и Илири, а из контекста се закључује да се под „забрањеним крајевима источног Средоземља“ у ствари подразумева читаво источно Средоземље, односно оне луке, попут Измира, Истамбула, Солуна, Александрије, кроз које се одвија трговина с Истоком, а у којима су у то време епидемије куге представљале честе, али уобичајене невоље. Грци су се хвалили четири пута већим прометом од Илира, у трговини са источним Средоземљем, ни не помињући трговину с Италијом где Илира готово да уопште није било. Дакле, наставља се у меморијалу, ако се Грци са Истока увере да у Трсту постоји свети грчки храм, у ком се служба врши на њиховом језику, доћи ће у великом броју из *простране Грчке* која има толико лука: а Илири? Да неће можда доћи из венецијанске Далмације? Зар ће оним малобројним Илирима грчког обреда, венецијанска управа дозволити да се иселе? Духовито запажање: „А ако ћемо о Црногорцима, нека каже ко шта хоће, али питање је да ли у тој Гори има трговаца, и да ли та Гора може да започне било какву трговину са Трстом“ („E se discoveriamo delli Monte Negrini, lo dica chi vuole, se quel Monte ha de' negozianti, e se quel Monte può aprire qualche commercio con Trieste“) – као што не може ни Босна, јер нема излаз на море. Дакле, закључује се у меморијалу; „наша национална заједница мора да има предност“.

Аустријска влада стала је на страну Илира: или ће Грци прихватити „савршену равноправност“ („perfetta uguaglianza“) (два свештеника, наизменичне службе, паритет у управним органима, итд.), или ће сами себе искључити из верског удружења и из саме цркве. Тако се и догодило. Иста преписка из 1780. даје објашење о разлозима аустријског опредељења. У свом меморијалу, Илири не пропуштају да истакну сопствено богатство, у смислу некретнина, као и флотилу извесног Јова Куртовића који се отиснуо и преко Атланског океана, али такође позивају и да се обрати пажња на „илирску нацију расуту по благодарним аустријским земљама, као и на њихову оданост коју, како у рату тако и у миру, свом Владару исказују толики појединци који се на високим црквеним и војним положајима залажу за опште добро.“ („Illirica Nazione sparsa ne' felicissimi Stati Austriaci, e i serviggi che in pace e in guerra prestano al suo Sovrano i tanti individui dedicati al pubblico nelle Dignità ecclesiastiche e militari.“) Дакле, у бојно поље, у циљу подршке за слободу илирске вероисповести у тршћанској цркви Св. Спиридона, силазе карловачки илирски митрополит и илирски пукови на војној граници, односно две важне надзорне структуре, одане добро утврђеној хабзбуршкој хијерархији. Насупрот томе, поменути „пространи грчки свет“ могао је да има забрињавајућа тумачења у економском смислу, а и у друштвеном, ако се повеже, као што се наине и догодило, са захтевом за „искључиву зависност од страног бискупа на Истоку“ – захтевом који су власти, наравно одбациле као неприхватљив.

И, коначно, у корист овакве одлуке више су пресудиле политичке процене, у ширем смислу, него економско-привредне процене. На основу чињенице да су власти стале на страну Илира, не треба олако закључивати да је на њих оставила утисак „понизна претња“ Илира да ће напустити Трст. Међутим, и само њихово јавно изговарање такве претње, показује колики је значај за њих имало то питање. Уосталом, чињеницу да су се илирски трговци управљали према могућности удруживања у заједницу барем колико и према могућности за зараду потврђује и случај у Ријеци,³⁴ где су трговци досељеници, османски босански поданици грчке вероисповести, отпочели свој живот у новом окружењу на сличан начин као и тршћански досељеници,³⁵ али су наишли на непријатељски расположену локалну католичку хијерархију. И овде је економски успех илирских трговаца изнесен у прилог захтевима на пољу вере и удруживања у заједницу.³⁶ Међу најистакнутијим породицама у смислу уложеног капитала,³⁷ неке су се полако приближавале Трсту тако што су се неко време задржале у Ријеци: попут браће Теодоровић (Teodorovich), који су се преселили у Трст '86. и убрзо заузели високе положаје у градској економији.

Од трговине до осигуравајућих друштава

Након разилажења са Грцима, Илирска заједница у Трсту наставила је да се развија чинећи тек нешто мање од 1% градског становништва: 75 породица, односно 217 лица 1792, или 85 породица и 309 лица 1802.³⁸ Досељеници су најчешће водили порекло из традиционалних центара као што су Херцег Нови „у венецијанској Албанији“, или „у аустријској Албанији“, у складу с изразом који је ушао у употребу неколико година након пада Млетачке Републике –Требиње и Сарајево. Из босанског главног трговачког центра, крајем осамдесетих година, дошли су у Трст Теодор Мекша (Teodoro Mechsa) и Јован Ђирковић (Giovanni Chircovich). Искусни трговци, имали су око четрдесет година 1796, када су заједно основали предузеће са капиталом од 100.000 форинти. Та сума новца је, на тршћанском тржишту, где се већина трговаца на велико регистровала при Трговачком суду с капиталом од 10.000 до 50.000 форинти, уливала поштовање.³⁹ Фирма „Теодоро и Мекша Ђирковић“, чије су се акције котирале на Берзи, управљала је сложеним пословним ланцем између Измира и Беча, који се гранао и до Италије и Немачке. У Измиру се у великој мери ослањала на Димитрија Манжука (чије ће потомке такође привући Трст), а у Карштату и Ријеци на друге Ђирковиће.⁴⁰ Предузеће се гаси, Теодор Мекша преузима један део, а браћи Ђирковић (Јовану се придружио млађи брат Димитрије) припао је остатак у износу од 143.000 форинти, чији су већи део представљале деонице дванаест бродова, а остатак готовина, менице, акције, ускладиштена роба, па чак и „добра у Пе-

трограду“. Капитал је готово у потпуности пребачен на име капитала новог предузећа „Браћа Ђирковић“.⁴¹

Браћа Теодоровић била су пореклом из Требиња, а у Трст су стигла, преко Ријеке, средином осамдесетих година.⁴² Теодоровићи су дуго водили заједничко предузеће са Ријечанином Теодором Рајовићем, код кога су научили занат. Они су 1798. основали породичну фирму, од које се 1802. издвојио Драго, најмлађи од тројице. Када су друга двојица, Петар и Ђорђе, регистровали своје предузеће у Трговачком суду, 1806, капитал је износио 120.000 форинти, од чега су више од пола представљале деонице једанаест бродова, а остатак су биле менице, готовина и шесто бачви грожђа из Измира.⁴³

Међу новим придошлим припадницима Илирске заједнице издваја се, по необичном пореклу, лик Николе Боте (Nicolò Botta). Породица Бота била је пореклом из Москопоља, градића на југоистоку великих језера између Албаније и Македоније, некада развијеног трговачког центра. У првој половини 18. века влашки трговци из Москопоља стигли су копном и морем све до Венеције, Будима и Лајпцишког сајма. Град и његову привреду знатно је погодила пљачка албанских пустахија 1769.⁴⁴ Неколико година касније породица Бота напушта Москопоље како би се настанила у Сплиту, а одатле 1790. одлази у Трст. Никола је тада имао око тридесет година. Грчке вероисповести, словенизиран за време дугог боравка у Сплиту, и сâм постаје Илир. У четрдесетој години живота, 1799, региструје се као трговац на велико (увозио је грожђе из Измира, крзно, дуван, памук и остало) и затражио да му се деонице појаве на Берзи. Капитал његовог предузећа, 22.905 форинти, није се посебно истицао; штавише, тек је задовољавао неопходни минимум.⁴⁵ Никола Бота полаже 22. јула 1799. заклетву да ће бити верни аустријски поданик,⁴⁶ а његово име истог дана бива уписано, или *убачено* (*insinuato*), како се онда говорило, на дугачак списак берзанских трговаца,⁴⁷ који су представљали неку врсту званичне елите тршћанског тржишта (којој, узгред, нису баш сви успешни трговци осећали потребу да припадају).

Међу илирским трговцима, у то време, када су послове отежавали Наполеонови ратови, али су их и „надували“ неконвенционални услови пословања које су ти ратови нудили,⁴⁸ најзначајнији капитал вртео се око породице Ризнић. У својој четрдесетој години, 1791, Стефан Ризнић основао је предузеће са Петром Паликућом (Pietro Palicucha) који је већ дуго живео у Трсту, али је пореклом био из Требиња. Обојица су шегртовала у кући покојног Јовице. Пријавили су 60.000 форинти капитала на име предузећа, зарађених на купопродаји пшенице са Истока.⁴⁹ Дванаест година касније, 1803, Петра Паликућу, након смрти замењује син, Јовица (Giovanni Palicucha), који наставља да управља предузећем заједно са Стефаном Ризнићем и његовим унуком Јованом Рајовићем (Giovanni Raiovich). Капитал но-

вог предузећа достигао је чудесну суму од 521.234 форинте. Две трећине припадале су Стефану Ризнићу, али су и квоте друга два мањинска сувласника достигале 100.000 форинти.⁵⁰ Предузеће је било кратког века. Гаси се 1806. Један огранак предузећа наставља да ради, а потом (1808) Стефан Ризнић оснива сопствено предузеће⁵¹ са капиталом од 200.000 форинти, активно пре свега на пољу поморске трговине с Одесом. У међувремену је Јован Рајовић регистровао сопствено предузеће за трговину лепка, памука, сумпора, капара, шафрана, смокви, гуме, мане, шишака, уља и осталог;⁵² а у својој тридесетчетвртој години затражио је и успео да упише своје предузеће на берзу, први из генерације Илирских рођених у Трсту.⁵³

Сви су они проналазили задовољење за свој пословни успех, баш као што је то био случај и с Јовом Куртовићем, међу истакнутим трговцима, па и међу оним мање значајним, у стицању некретнина. Део њиховог капитала улаган је у изградњу и куповину зграда у новом,⁵⁴ а повремено и у старом делу града. Однос према ризичном капиталу варирао је, око 1:3, уз два важна изузетка. Никола Бота био је, 1809. године, највећи власник некретнина у Трсту. Процењивало се да његове некретнине вреде четири пута више од вредности робе којом је располагало његово предузеће; а Стефан Ризнић је, обрнуто, иако је био власник зграда у насељу Борго Терезијано, имао на мору и у магацину капитал који је вредео једанаест пута више од његових некретнина.⁵⁵

Успех је дао подстицај и једној прелазној варијанти традиционалног начина пословања. Илирски трговци на велико углавном су пословали на потезу источно Средоземље – аустро-немачко залеђе Трста. Роба је преко мора превожена њиховим бродовима – који су им припадали у потпуности или делимично. Грчки и варварски пирати, гусари бројних застава, доводили су, заједно са природним препрекама, превоз робе у велику опасност. Осигуравање робе је коштало, али се у време ширења послова тај трошак могао претворити у инвестицију уколико је осигураник истовремено био и осигуравајући завод: у том случају, када би плаћао премију на робу и брод, трговац на велико би склапао посао са самим собом (као економским лицем, али често и у дословном смислу), а између онога што би зарадио и онога што би изгубио полако је тежио да се, с обе стране односа, успостави равнотежа која би му ипак ишла у корист, будући да није постојао спољни надлежни осигуравајући орган.

Илирски трговци располагали су прилично великим средствима. На почетку су успевали да допринесу знатном увећању капитала који су тршћанска осигуравајућа друштва уложила у оптимистичком расположењу које је владало половином деведесетих година, а потом и да преживе реорганизацију до које је дошло десетак година касније: „Camera d'Assicurazioni“⁵⁶, „Banco d'Assicurazione e Cambj Marittimi“ – касније мења назив у „Nuovo Banco“⁵⁷ – и „Nuova Compagnia d'Assicurazioni“⁵⁸, где су илирски

деоничари, око 1805. године, били власници 15–20% капитала предузећа. Истог реда величине је „илирско учешће“ – 6 деоница од 50 – у операцији спасавања фирме „Fratelli Hoeslin e Comp“, споразумно угашене 1803. године.⁵⁹

Наравно, ови проценти нису показатељ тежине „картела“, већ имају искључиво статистичку вредност. Као и сви остали тршћански привредници, илирски деоничар дозирао је сопствена улагања у осигуравајуће заводе према економској процени, билансу предузећа, безбедности, угледу, према искључиво личним запажањима. Па ипак, не треба потцењивати чињеницу да су илирски деоничари, улазећи у предузеће у ком је излагање ризику било много веће од уплаћене готовине – будући да се уплаћивање капитала обављало најчешће меницама или обвезницама – имали обичај да један другоме (иако не само између себе) дају међусобне гаранције за „виртуални“ део учешћа у капиталу предузећа. То утолико више важи и за три осигуравајућа завода основана почетком 19. века, на иницијативу и са значајним уделом у капиталу илирских трговаца: „Amici Assicuratori“,⁶⁰ „Scancello Sicurtta e Cambj“⁶¹ и „Società Illirica d'Assicurazioni“,⁶² с капиталом предузећа од 100.000 до 600.000 форинти.

Пратећи трагове илирског удела у тршћанском капиталу приликом преласка с трговине и превоза на осигурање, имена која се срећу су управо она на која очекујемо да наиђемо: трговци који су се афирмисали претходних деценија, као и њихова деца и унучи који се појављују са скромним бројем деоница на новом пољу пословања. Срећу се, међутим, и имена која је узалудно тражити у регистрима трговаца на велико Трговачког суда. То се, када је реч о поморским капетанима Јовану и Николи Николићу, објашњава средствима стеченим њиховим основним делатностима, али и трговачким активностима. Међутим, шта се догодило са Јованом и Филипом Ђетковићем (Giovanni e Filippo Setcovich)? Очигледно је било могуће радити двадесет година у тршћанској привреди, попут првог, и доживети успех не обазирјући се на пропис о „убаченом трговцу“ („negoziante insinuato“), или доћи из Боке Которске, попут другог,⁶³ како би се, само неколико година касније, обојица појавили међу деоничарима бројних осигуравајућих завода, као равноправни сувласници, попут Карчотија, грчког моћника, завода „Illirica“. А познат је и случај извесног Антонија Квекића (Antonio Kuechich), који је 1780. био обућар, а крајем века деоничар највећих тршћанских осигуравајућих завода.

На друштвеној динамику Илирске заједнице у Трсту утицао је не само отворени дух новог трговачког града, већ и околност везана за Наполеонове ратове и геополитичке промене које су они изазвали на Јадрану. После друге француске окупације Трста, на основу мировног споразума потписаног у Презбургу (1805) аустроугарске обале вратиле су се на величину од пре 1797, а царска поморска трговина остала је без пристаништа, бродова и људи. Аустријске власти охрабривале су натурализацију

бивших венецијанских помораца,⁶⁴ прилика коју су искористили бројни бокељски капетани, како католици тако и православни.⁶⁵ За многе од њих Трст је представљао само седиште у ком су положили заклетву и примили уверење аустријског поданика. Известан број православних учланио се у заједницу и започео нови циклус поморске трговине и стицања положаја у тршћанском трговачком staleжу. Њихова имена се, тих година, појављују у „Регистру насељавања словенско-илирских породица“ („Registro di stabilimento delle famiglie slavo-illiriche“): Александар Рађенковић (Alessandro Ragencovich/Rajenkovich), Христифор Поповић (Cristoforo Popovich), Христифор Гопчевић (Cristoforo Gopchevich) и други.

Вишеструки идентитети: географија вероисповести и пословања

Регистар *националности* не користи нам само да бисмо међу бокељским поморцима пронашли православне. Подела на православне и католике није од великог значаја када је реч о стручности, у чему није било разлике. У тршћанско-хабзбуршком окружењу верска припадност пре је представљала обележје заједнице, а не лично обележје. Обележје које је одређивало идентитет и представљало основу за нека друга обележја, садржана у изразу „илирски Словени неунијатске грчке вероисповести“ („slavo-illirici di rito greco orientale non unito“), којима су аустријске власти доделиле административни положај православних Словена, досељеника из османских градова или житеља области одузетих од Турске.

Од кад се крајем 17. века, српски патријарх склонио северно од реке Саве, на хабзбуршкој територији постојао је признати црквени званичник, *илирски* митрополит у Сремским Карловцима (Karlowitz), који је управљао низом епископија дуж војне границе. Марија Терезија је 1751. дала верску слободу Грчкој заједници у Трсту, чију су већину, у етничком смислу, представљали Грци. Било је, међутим, непојмљиво да етничка заједница од које се очекује да поспешу развој аустријске трговине буде поверена црквеној надлежности османског великодостојника што је био грчки патријарх у Константинопољу.⁶⁵ Они су, дакле, због одлуке Марије Терезије, били подвргнути надлежности илирског митрополита, који је живео на царској територији, у складу са принципом контроле на ком су инсистирале аустријске власти, касније 1793. увршћеном и у сâм статут *Илирске националне заједнице*. Наклоност аустријске владе према Илирима, у току читаве отегнуте грчко-илирске размирице – као и њен парадоксалан исход до којег је дошло 1781: грчко отцепљивање од грчке цркве! – објашњава се пре ставом о етничкој цркви интегрисаној унутар хабзбуршке управе, него економским значајем две компоненте тршћанске православне заједнице.

Па ипак не би требало претерано инсистирати на етничко-националним елементима раздвајања. Није реч о новим и међусобно

неспојивим идентитетима који ће разорити јединственост верске заједнице. Православни Словени прве генерације досељеника, баш као и остали који су и даље долазили из Боке Которске, из Требиња и Сарајева, били су „Илири грчке вероисповести“. Ово административно гледиште наилазило је на потврду код самих Илира. У протоколима натурализације, неколико деценија после 1781, словенски православни досељеници изјашњавали су се као „грчки Илири“ („grego-illirici“), „Грци“ („gregi“), „Илири“ („illirici“), „Источни Грци“ („gregi orientali“). Уосталом, пре раздвајања, и упркос расправи која је била у току, Илир Јово Куртовић био је у више узастопних наврата изабран за управитеља (председника) грчког братства. А *након* раздвајања и даље је постојала солидарност када је реч о посмртној заоставштини коју су Илири остављали грчкој парохији и њеним сиромашним члановима, а можда и у ретким случајевима егзогамије, будући да су се Илири најчешће у тим случајевима обраћали Грчкој заједници; док је у пословном свету, прилично очигледно да су Илири склапали послове са свима, али да су им Грци били најчешћи партнери.

Ма колико да је Илирска верска заједница, у погледу културних афинитета према другој тршћанској православној групацији, била подложна спољним утицајима, имала је своје јасно утврђено институционално устројство (*Статут и правила* из 1793. остаће на снази један и по век) и обухватала је четири различита нивоа колективног идентитета. На локалном нивоу, илирски идентитет усредсређивао се на цркву и парохију. *Нацију* је представљао скуп верника досељеника, крштених или оних који су само привремено боравили у Трсту: скуп променљиве демографске величине, који је ипак у сваком тренутку превазилазио размере *братства/confraternità*, најстабилнијег дела националне заједнице, укорененог у граду. Сабраћа су плаћала чланарину и бирала осамнаесточлани Одбор; чланови Одбора плаћали су двоструко већу чланарину и именовали, на годину дана, управу састављену од председника, два потпредседника, два надзорника и једног секретара, којима би припала част и одговорност да одлучују о подели милостиње, о надокнадама за учитеље илирске школе и, пре свега, о сваком трошку који се тицао цркве – с правом – на ово треба обратити пажњу – да запосле и отпусте пароха.

Одбор је, заправо увелико представљао друштвену елиту Илирске националне заједнице. За чланове су обично одабирани богати трговци, чије је искуство обећавало промишљеност у вођењу финансија, а чији је успех обезбеђивао покриће и за ванредне трошкове одржавања и украшавања цркве: ти исти богати трговци, попут Петра Паликуће, Јове Куртовића, Стефана Ризнића и многих других, оставиће позамашне суме новца сиромашним припадницима Илирске националне заједнице, цркви Св. Спиридона, школи заједнице. Илирска елита повезивала се „укрштеним учешћем“ (као када је реч о капиталу предузећа!) у кључним корацима људског живота. Мрежом бракова, петнаестак до два-

десетак најзначајних илирских породица ткале су међусобне раббинске везе.⁶⁷ Везе је учвршћивао кум, „santolo“. А када би дошао тренутак за последњу жељу, за сведоке приликом састављања опоруке били би позивани пословни партнери и истакнути чланови заједнице.

За многе припаднике илирске националне заједнице, верско удруживање упућивало је на шири културни идентитет, који није поштовао државне границе нити црквену јурисдикцију. И о томе описно говоре одредбе опорука. Догађало се да се, пошто су делима уобичајеног милосрђа наградили градске добротворне установе, завештања шире у корист цркава и манастира далеког родног места. Случај Николе Петровића (Niccolò Petrovich) иде у крајност и објашњава много тога.

Месец и по дана пошто су Наполеонове трупе напустиле Трст, једног јулског дана 1797, гроф Никола Петровић, „опхрван телесном болешћу, иако здравог ума“ („aggravato da malattia corporale, sano però di mente“), позвао је бележника и сведоке како би издиктирао своју последњу вољу.⁶⁸ Бележнику, који га је, по уобичајеној пракси, подсетио на милостињу за градску сиротињу, гроф је уступио 10 форинти; а потом је почео да наводи дугачак и густ списак завештања намењених црквама и манастирима, неку врсту мапе хришћанско-православне побожности, како опште тако и његове личне.

Никола Петровић, пореклом из османске Херцеговине, у младости је пошао за својим старијим братом Стефаном у Русију, где је, као и он, стекао чинове пуковника Његовог Царског Височанства; много касније, када је отишао у пензију, пошао је за њим и у Трст, где је брат увелико био један од најстаријих и најугледнијих представника локалне Српско-православне заједнице, односно *Илирске националне заједнице* како су је звали Аустријанци. Пошто није имао деце, Стефан му⁶⁹ је на самрти оставио сабљу, портрет Петра Великог и грофовску титулу. Никола Петровић био је несвакидашња личност у Илирској заједници. Не због тога што је био војник – и други чланови истакнутих породица служили су у војсци или у морнарици Аустрије или Русије – већ због свог неснажалења у пословном свету. Ниједан тршћански илирски трговац не би позвао посредника за диктирање сопствене последње воље на званичном језику Слободне луке. Никола је међутим морао да позове у помоћ Грка Деметрија Стратија и Илира Стефана Ризнића, „познаваоце његовог илирског језика, као и московског односно руског“ („intelligenti della di lui Lingua Illirica, e Moscovita ossia Russa“).

Будући да није имао директне наследнике, Никола је именовао за наследнике два брата, сине брата Филипа, „који су живели у Москви, где су служили у руској војсци, у коњичком корпусу“ („dimorati in Moscovia, militari nel Corpo di Cavalleria al Servizio Russo“) и једног сестрића, Стоја Лековића, који је живео на Скадру, а који се по повратку из јерусалимског ходочашћа окитио ти-

тулом *хаџи*.⁷⁰ Њима је заправо, пошто су одбијена права и доходи који су припадали рођацима удовицама, а, пре свега, завештања намењена верским установама, припао симболични остатак наследства.

Од 4.000 форинти којима је располагао, Никола Петровић је 2.880 разделио на четрдесет четири места (в. табелу у прилогу). Како бисмо стекли представу о мери величине заоставштине, треба имати у виду⁷¹ да је 1797. године 60 форинти вредело отприлике 2.100 €, и да је укупна вредност заоставштине била око 100.000 €: огромна сума у односу на војничку каријеру завештача, али не тако значајна за критеријуме трговачке заједнице унутар које се кретао.

Потпуно је необична, с друге стране, географија заоставштине, која се креће од Јерусалима до Атоса, од старих центара српске средњовековне традиције (Дечани, Пећ,⁷² Студеница) до османског „Сараја“, од венецијанске Далмације, преко Боке Которске, до потанко исцртаног сазвежђа црногорских манастира све до кланских топонима албанског залеђа. Скренућемо пажњу на то да је потка побожности Николе Петровића обухватала јурисдикцију четири државе (Хабзбуршко царство, Османско царство, Црквено кнежевину Црну Гору и саму Млетачку републику – чији крај вероватно Петровић на прагу смрти није ни приметио) и барем шест црквених надлежности: јерусалимског патријарха и константинопољског патријарха, Свете Горе, црногорског владике, филаделфијског епископа због грчких далматинско-венецијанских епископија, карловачког митрополита због хабзбуршких територија.

Ма колико да је спровођење завештања могло да се одвија мрежом трговачких предузећа све до подружница у источном Средоземљу и у залеђу Балканског полуострва, тешко је замислити врећу златних форинти које долазе до свог одредишта у каквом забаченом манастиру у црногорским планинама. Опорука Николе Петровића била је списак задатака које је ваљало извршити, од којих су неки били изводљиви, а неки не; али је изнад свега представљала јавно изјашњавање о припадности једној свеопштој заједници, у почетку верској и јединственој, али територијално расутој у складу са животним искуствима и представама завештача.

Још амбициознији, а истовремено реалистичнији, био је опоручни нацрт Петра Паликуће, који, боље од било ког списка, упућује на менталну географију *нације* српско-илирског трговца.

Петар Паликућа, пореклом из Требиња, као младић стекао је основна знања трговачког заната од трговаца који су са караванима ишли од Сарајева, трговачког центра османске Босне, ка Јадранском мору, ка поморској републици Дубровнику (законито) и ка венецијанској Боки Которској (незаконито). Када је преко поморске трговине стигао у хабзбуршки Трст, крајем шездесетих година, Петар Паликућа се натурализовао и 1775. године

постао аустријски поданик.⁷³ Шегртујући у предузећу породице Ризнић, једном од највећих у граду, оженио се девојком из те породице, Анастасијом, и пословно се повезао с надом те породице, Стефаном. За тридесет година тршћанског бављења трговином, Петар, сада већ Пјетро, знатно се обогатио на извозу житарица и дувана из Мађарске и источног Средоземља. Као и многи трговци, осећао је моралну обавезу да човекољубљем овековечи свој пословни успех. Осетивши, 1801. године, да му се ближи крај, Пјетро је позвао бележника, издиктирао своју последњу вољу, именовао за извршиоце опорукe пословног партнера Стефана Ризнића, сина Јовицу, супруга (Ђорђа Теодоровића) и вереника (Филипа Ђетковића) своје две ћерке, све саме уважене трговце. На крају је документ потписао путачом,⁷⁴ онако како је потписивао и своје трговачке књиге.

Опорука⁷⁵ је налагала да основа, 30.000 форинти, буде подељена на пет делова, од којих ће четири припасти супрузи и деци, док ће пети, 6.000 форинти,⁷⁶ бити подељен у складу с дугачким списком прималаца на ком су се налазили сиротиња, цркве, манастири, а пре свега *школе* „народне“ (*nazionali*) или „које су припадале националној заједници“ („*della nazione*“). Путања заоставштине кретала се од Ријеке ка хрватској унутрашњости преко Гомирја, Карлштата, Загреба, Копривнице, Костајнице, потом ка истоку дуж аустријске војне границе све до Сремске Митровице, а одатле је скретала јужно и секла Босну (Сарајево) и Херцеговину (Мостар, Косијерево, Добрићево), да би коначно стигла до Јадранског мора, Дубровника и Улциња.⁷⁷ Установе, примаоци заоставштине – међу којима је била и „илирска народна школа“ („*scuola nazionale illirica*“) при Карловачкој митрополији – налазиле су се на сигурним местима на *рутама*, или у близини, речног и копненог каравана између Мађарске и горњег Јадрана и између османске Босне и доњег Јадрана. Тешко је рећи да ли се мапа побожности прилагођавала мапи трговине или обратно; било како било, ни једна форинта неће нестати приликом извршења завештања. Значај опоручних одлука Петра Паликуће у потпуности је вредан поштовања ако се узме у обзир да је ставивши путачу на своју последњу вољу, усмерио више од половине свог филантропског завештања за потребе образовања, углавном у виду стипендија за сиромашне ђаке. Могло би се рећи да се смисао опорукe Петра Паликуће налази управо у тој тежњи да превазиђе ту путачу.

Вишеструки идентитети: Илири и Срби

Страст тршћанског илирског трговца према образовању може да изненади само онога ко га замишља тако заокупљеног пустоловним пословима и побожношћу да га не погађају снажни токови времена у ком живи. Неписменост није спречила Петра Паликућу (наиме, то је био разлог више да то и учини) да 1801. финансира објављивање⁷⁸ првог броја *Физике* коју је „на обичном језику написао за словенско-српску лозу“ Атанасије Стојковић,

доктор филозофије у Гетингену; Стојковић је, када су га позвали да предаје на тек основаном руском универзитету у Харкову, захвалио Паликући у другом тому *Физике*,⁷⁹ који је објављен захваљујући финансирању Драга Теодоровића и претплати стотинак примерака сакупљеној међу локалним илирским трговцима.

Уосталом, иста таква илирска школа основана је, 1792, захваљујући позамашној заоставштини једног бечког трговца родом из Сарајева.⁸⁰ Школске 1807/1808. године, похађало ју је четрдесетак ученика узраста од четири до 12 година,⁸¹ изданци групе породица које су живеље и већ биле чврсто укоренење у граду. Очигледно је да заједница од 200–300 душа није могла сама да ствара неопходне предаваче. Њих је ваљало тражити напољу, али није постојала централна институција којој би се могло обратити. И сâм карловачки митрополит налазио се у незгодној ситуацији пред тршћанским захтевима; они би се стога унаоколо сами распитивали, међу сународницима у осталим трговачким колонијама, по Будиму или Бечу. Ако се изузме ђакон који би некад и подуже замењивао илирског учитеља, фигура илирског учитеља који је радио упоредо с италијанским и немачким учитељем, подударала се са фигуром путујућег интелектуалца, црквеног образовања, али истовремено свестраног учењака који је ширио разноврсна знања и тумачења савременог света. На прелазу два века бројни филозофи и књижевници, просветитељи и предромантичари илирског језика прошли су кроз Трст, где су се задржали краће или дуже, као гости трговца сународника.⁸²

Међу њима се истиче изузетна личност Доситеја Обрадовића: путника који је обишао сваки кутак Европе, завршио школе у Халеу и Лајпцигу, песник, есејиста и издавач, аутор једног педагошког романа, полиглота. Када се 1802. доселио у Трст у намери да оснује штампарију имао је 62 године. Помагали су му локални трговци, посебно породица Теодоровић, а и сâм је допуњавао своје приходе преводима трговачких папира. Браћа Јован и Димитрије Ђирковић у децембру 1805. потписали су уговор о оснивању предузећа написан ћирилицом; текст је потом преведен са „словенског језика“ („lingua slavona“) на пословни језик Слободне луке (како би био регистрован у Трговачком суду). У дну италијанске верзије уговора стоји „верно од речи до речи превео сам ја Доситеј Обрад. учитељ језика“ („fedelmente da parola in parola tradussi io Dositheo Obrad. maestro di lingue“). А о квалитету Доситејевог превода сведочи и парох цркве Св. Спиридона изјавом у самом дну странице: „Ја, Викентије Ракић, потврђујем да је документ верно и тачно преведен с илирског, од речи до речи“ („Che la suddetta scrittura sia fedelmente, ed esattamente tradotta da parola in parola dal Illirico, faccio fede io Vincenzo Rachich“⁸³).

Шест месеци касније Доситеј је напустио Трст и, у већ поодмаклим годинама, смогао снаге да крене на пут ка Београдском пашалуку, где су српски устаници ослободили територију од Турака

и организовали почетак стварања државе. Доситејев избор уводи нас у трећи ниво (после верског и културног нивоа) посредног националног идентитета Илира у Трсту: истински нова етничка веза, којој развој војне и политичке ситуације без преседана иде у прилог.

Наиме у тренутку када су се вође устанка обратиле богатим тршћанским трговцима⁸⁴ за помоћ, у Трсту није постојао ни један једини Србин пореклом из Београдског пашалука. Илирска *национална заједница* одговорила је 1806. можда не тако великодушно колико бисмо *ми* очекивали. Сакупљено је 12.750 форинти, које су већим делом приложила браћа Теодоровић, браћа Ђирковић и Јово Куртовић.⁸⁵ Износ је мање-више одговарао вредности једрењака средње-мање величине који плови већ неколико година.⁸⁶ Ако је веровати мемоарима једног од учесника историје – мемоари који су понекад нејасни јер су писани са вишегодишњом временском дистанцом – устаници су, наводно, „од Срба из Трста“ примили 2.000 форинти, а „и то је онда била лепа помоћ“.⁸⁷ Занимљиво је приметити да, за тршћанске трговце повезивање са српским побуњеничким покретом у виду новчаног доприноса није представљало политички ризик. Становници Београдског пашалука одржавали су разноврсне везе с Аустријом, сарађивали су са хабзбуршком војском за време последњег рата, опскрбљивали су великим количинама свињског меса тржишта с друге стране Саве и Дунава, а на друге обале река масовно су бежали од турских немира. И сâм Доситеј стигао је у Србију са аустријским пасошем, а међу официрима Карађорђевој војске, 1808, налазио се и извесни Никола Шкуљевић из Мостара,⁸⁸ некадашњи тршћански трговац, натурализован аустријски поданик.⁸⁹ У то време природни политички референт Србима била је пре Аустрија него Русија – иако се Аустрија чувала од мешања у српски сукоб с Турцима, док је Русија, с друге стране, охрабривала, побуњеничке тежње ка независности, да би их после издала.⁹⁰ Очигледно су у том временском раздобљу Наполеонови походи погодили Илирску заједницу у Трсту више од подвига и пораза далеких српских *сународника*. Па ипак се назирала тежња ка разумевању и солидарности, која је отварала нове видике локалном *илирском* идентитету. У том одређеном тренутку *српски* национални профил у зачећу није никако био у супротности с обавезивајућим чиниоцима хабзбуршке оданости. Ваља веровати да није било лицемерја, нити резервисаног става, већ је постојало потпуно уверење у заклетву којом су угледни Срби у Трсту потврдили своју оданост цару и аустријској влади, септембра 1814, после Наполеонових ратова.⁹¹

Вишеструки идентитети: Илири, Берза и град

Постојао је, коначно, и четврти ниво посредног идентитета условљеног припадношћу илирској националној заједници, који се из очигледних разлога тицао само елите. Аустријске власти ох-

рабриле су националне заједнице у Трсту да буду учесници у развоју новог града. Деведесетих година 18. века показале су да их цене као пореске обвезнике, подстичући их да дају „добровољне прилоге“ којима би се покрили ванредни ратни порези.⁹² А касније је градска управа одлучила да би националним мањинама – односно, некој врсти већа њихових елита – могла да повери неку регулативну дужност у пословном свету који се неуредно развијао не поштујући увек прописе.

Регистрације предузећа при Трговачком суду нису могле да задовоље обим послова и ресурсе тршћанских трговаца.⁹³ Међу оним регистрованим трговцима који су имали право да се котирају на Берзи, само је половина то и захтевала.⁹⁴ А од оних који су се котирали на Берзи (60–70 предузећа), мање од половине посећивало је генералне скупштине.⁹⁵ На инсистирање власти, Берза је 1804. применила нов правилник који је стимулисао нове уписе и основао *Веће* од 40 чланова „практичног и просветитељског духа“ („*illuminati e pratici*“), из чијих редова ће бити бирано шест представника сталног управног органа Берзе, *Депутације*. Приликом прве примене новог Правилника власти су биле те које су именовале 40 чланова, и то по критеријуму *националности*: 20 римокатолика и 20 не католика изричито подељених по верским групацијама: 8 Грка православних, 3 Илира православна, 3 припадника аугсбуршке конфесије (*Confessione augustana*) (*luteranci*), 2 припадника швајцарске вероисповести (*Elvetica*) (*kalvinisti*) и 4 Јевреја.⁹⁶ Јово Куртовић, Стефан Ризнић и Теодор Мекша били су у оно време, по капиталу и угледу, истакнуте личности своје националне заједнице; а то је имало већи значај од чињенице да се, од њих тројице само Мекша котирао на Берзи.

Репрезентативност која је призната националним заједницама и када је реч о јавним питањима трговинског центра наишла је на потврду и неколико година касније у структури привремене управе којој су аустријске власти препустиле Трст пре него што ће се повући пред Наполеоновим трупама (мај 1809).⁹⁷ С илirsке стране у управи се нашао Мекша. А чак су се и Французи, 1812, приликом стварања Градског већа, поред *Maire-a* Трста, потрудили да уравнотеже избор његових 20 чланова: дванаест католика, три Јеврејина, три Грка православна, један Илир православан, један калвиниста („*dodici cattolici, tre israeliti, tre greci-orientali, un greco-illirico, un calvino*“).⁹⁸ Илир православан, овај пут, био је Стефан Ризнић.

За време друге и треће француске окупације, богати трговци су уочили колики ризик и одговорност носи са собом припадност градској економској елити. Јово Куртовић био је један од десеторице угледних трговаца који су у зиму 1805–1806. завршили у тамници, чиме је зајамчено плаћање ратног доприноса од стране грађана. Јово Куртовић, односно његово предузеће, поново се, 1809, нашло на списку четрдесет талаца, ради новог,

још већег, принудног доприноса. Са њим су се нашли Стефан Ризнић, а касније и Ђорђе Теодоровић (*Giorgio Teodorovich*).⁹⁹ А Ризнић и Мекша се појављују у комисијама задуженим за *расподелу* (*ratazione*) које су од 1806. до 1809. преузеле на себе до тад непознат задатак расподеле оптерећења принудног давања у складу с платежном моћи, која се утврђивала на основу вредности некретнина и пословног капитала.¹⁰⁰ И ту се Ризнић поново појавио међу дванаест најјачих, кад је реч о платежној моћи, док су се његови сународници нашли у средњој и нижој групи.¹⁰¹

У међувремену су се осигуравајућа друштва гасила, једно по једно; као и трговачка предузећа. Међу Илирима, августа 1811, и даље су пословали¹⁰² само Теодор Мекша, браћа Ђирковић и Јован Рајовић; овај последњи је међутим, недуго потом затворио предузеће. Настала је општа парализа економије, са сцене је нестала илирска елита великих трговаца. Јово Куртовић је умро 1809, у дубокој старости. Његова опорукa распоређивала је завештања илирској школи, цркви, сиромашнима, а потом браћи, њиховој деци, трговцима у Чешмеу, Измиру, Амстердаму, и сестри у Требињу; а као јединог наследника наводила је братанца Масима.¹⁰³ Будући да о томе не постоји помен у овереној опорукци, не знамо колико је вредела имовина коју је наследио. У сваком случају Масимо није кренуо пустоловним стричевим стопама, већ је распродао предузеће и провео остатак живота као поседник (с понеким излетом на пољу осигуравајућих друштава, после 1914) и угледник Илирске националне заједнице.

Фирма Ризнић, специјализована у увозу пшенице, дувана и крзна из Мађарске, једна је од првих која је предосетила потенцијале нове линије робне размене с јужном Русијом на заласку века. За време прве две француске окупације Трста (1797, 1805–1806) подружница у Одеси служила је као склониште за флотилу породице Ризнић. На почетку треће окупације (1809–1813), Стефан је послао најстаријег сина шеснаестогодишњег Јована, да се брине о увозу пшенице из Одесе и са Крима. Млади Ризнић се добро сналазио у црноморском пословању, док је привреда у Трсту трпела последице британске морске блокаде. Стефан је затворио предузеће 1810, а уочивши могућност опоравка, поново га је отворио 1812. године,¹⁰⁴ да би га убрзо поново затворио, већ уморан и на прагу смрти. Као што је поменуто, Стефан Ризнић се родио 1752. у Сарајеву у османској Босни. Педесетих и шездесетих година његова бројна трговачка породица расула се по Дубровнику, Трсту и јужној Мађарској. Будући да је био веома моћан, кад је реч о капиталу и породичним везама, Стефан је заузео истакнуте положаје у трговини и осигурању, стекавши у граду углед који ће му 1804. године (можда и на његову не тако велику радост) обезбедити избор за члана Већа Берзе од стране аустријских власти, као и за члана Градског већа од стране француских власти 1812. Унутар Илирске националне заједнице био је више од двадесет година члан Одбора, финансирао је ванредне црквене

dalla perdita di mille Cetvert grano di Taganrog... ed all'opposto li miei crediti in maggior parte sono incerti ...)

Тако је био принуђен да их упути да замоле његове повериоце за „пријатељску добровољну нагодбу“. Тестаментом одређени опуномоћеници које Филип Петковић позива да размрсе клупче његових неуспелих шпекулација били су Јован Ризнић и друга звезда у успону новог циклуса тршћанских трговачких и осигуравајућих кругова, Михајло Вучетић (Michele Vucetich), обојица даљи рођаци. Филип Петковић је умро 1815, мање од годину дана после састављања опорукe.

Ђорђе Теодоровић умро је 1815. Заједно с братом Пјетром угашио је предузеће 1810. и поново га отворио 1814: али не много уверен у успех, уложивши мање од 90.000 форинти које је касније наследило његово троје малолетне деце.¹¹³

На крају је 1817. отишао с овога света и Теодор Мекша. Оверена опорука¹¹⁴ откривала је не тако утешну ситуацију за сина Ђорђа и његове две сестре (узгред, добро удате). Ненаплаћених вересија било је много, али је подједнако било и дугова.¹¹⁵ Наследницима је, у најбољем случају, остајало 7.000 форинти нето, након продаје некретнина под хипотеком. Могуће је да се део заоставштине није нашао у овереној опоруци. Али, чак и тако, Ђорђе је успео да се извуче из очеве економске пропасти, да би се касније појавио као деоничар и руководиоца на пољу осигурања.

Досељеничка култура и аустријска управа

Бројни су догађаји који се тичу приватног и професионалног живота, а који произилазе из упутстава забележних у последњим вољама, што смо управо видели. Па ипак, уочавају се неки заједнички елементи који се појављују у овим и другим опорукама илирских досељеника прве генерације:

1. веза која постоји с далеким земљама, било да су оне родно тле завештача, верски центар, пословни центар, или све то заједно;
2. укључивање, на разне начине, пословних партнера, који су у исто време вође верске заједнице, у активности које се тичу опорукe.
3. пословни партнери често су и рођаци стечени склапањем брачних савеза.¹¹⁶

Могли бисмо да кажемо да се у активностима које се тичу опорукe назире сплет нематеријалних ресурса које ниједан трговачки суд не би дозволио да буду уписани као капитал предузећа, а који су ипак Илирску заједницу у њеној пионирској фази тршћанске привреде учинили компетитивном. Уосталом, исте елементе и ресурсе заједнице срећемо и у опорукама тадашњих грчких трговача. Навешћемо само неколико од бројних примера: Николо Пластара, 1797, и Ђовани Андрулаки, 1800: заоставштину намењена црквама и манастирима у Измиру, на Криту, у Јањини, школама и сиромашним припадницима националне заједнице, партнери/чланови Одбора/рођаци у улози сведока или извршилаца... А

вероватно је да су везаност за родно место и за широк појам „верске отаџбине“, поред унутрашње солидарности са заједницом, заједничка црта заједница досељеника уопштено говорећи, иако су уочљивије у заједницама које потичу из ауторитарног уређења османских верских заједница.

Уосталом, овај заједнички развој трговачких колонија и верских националних заједница, у самој је основи успешног лансирања Трста као царске луке. Тешко је рећи да ли и у којој различитој мери то испуњава основну потребу досељеника за идентитетом (православних хришћана и бивших османских Јевреја, али и протестаната и средњоевропских Јевреја), или је то облик који су, у циљу надгледања заједнице, власти наметнуле насеобинама, или је пак верска солидарност стекла истинску економску сврху одређујући моралност и начин понашања *сабраће* трговаца. У недостатку кредитног система, солидарност унутар заједнице олакшавала је испреплетано учешће у трговачком и осигуравајућем капиталу. Послови су се, захваљујући мрежастој структури великих породичних фирми, склапали чак и кад би се систем наплаћивања зауставио због ратова или епидемија. Нагомилана добит на једном пољу, уложена у нова ортачка предузећа,¹¹⁷ постала би почетни капитал синова, унука, а нарочито зетова (супруга ћерки) *merchant adventurer*-а.* И само човекуљубље грчког/илирског трговца (за живота као и на самрти) може бити протумачено у контексту економске рационалности, која придаје одређену вредност добрим делима учињеним унутар заједнице.

Па ипак, будући да је реч о удружењима дијаспоре – ово запажање важи за све исељеничке мањинске заједнице – спољашњим правилима њиховог живота управља званично окружење у ком се појављује и утврђује насеобина: шта је то што власти траже од досељеника, шта је то што им дозвољавају и што им забрањују. Опште питање је, у основи, питање односа између културе досељеника и званичног окружења у ком се ствара насеобина. Према једној недавно објављеној књизи¹¹⁸ која је наставак једне угледне историографије, привредни развој Трста, у другој половини 18. века, преузео је начин, па чак и *ethos* од реформаторских службеника који су из Беча послати у Трст. Досељеницима, који су „често умели само да читају, пишу и рачунају“ (па чак и мање од тога, као што смо видели), просвећена управа наводно је нудила, поред ослобађања од плаћања царине и олакшица, „културну структуру која је одговарала новој стварности Слободне луке“. Писац ових редова сматра да овакво појмовно уобличавање остварене размене између аустријских власти и трговачко-верских колонија у заметку показује озбиљне потешкоће у спајању две сурове чињенице.

Прва је да је Слободна лука досељеницима нудила занемарљиве повластице у односу на оне које су могли да добију на неком другом делу Јадрана или Средоземља, чега су власти биле свесне: као што је приметио саветник Управе, Пасквале де Ричи, 1772, „Грци

и Илири у овом тренутку не представљају уважену националну заједницу, али би то могли да постану, што није тако далеко; требало би, дакле, да у Трсту наиђу на топлији пријем у односу на Венецију, Ливорно и Анкону, где се владари утркују да их привуку световним и црквеним повластицама“ („li Greci e li Illirici non formano fin d'ora un Corpo di Nazione rispettabile, ma possono formarlo, e l'epoca non è forse lontana; giova dunque, che incontrino in Trieste un soggiorno più grato, che in Venezia, Livorno, e Ancona, dove li rispettivi Principi li invitano a gara con li possibili privilegi laici ed ecclesiatici“).¹¹⁹ Тога су подједнако били свесни и сами досељеници, који су се, у преговорима с властима о питањима која су се тичала верске аутономије, позивали на аргумент да постоје и друга врата на која би могли да покуцају.¹²⁰ А та незнатна предност огледала се управо у културној и верској аутономији, која је у Трсту била шира него другде: до те мере да су власти, пославши у пропагандне сврхе управитељима (председницима) обе православне националне заједнице Патент о толеранцији (у 12 примерака), брже-боље објасниле да „нови уступци не сужавају претходно додељене широке повластице, већ, у односу на њих, илирска и грчка национална заједница не морају да преклињу Његово Височанство за потврду повластица које су им указане 1751, када им је додељена јавна црква која овде постоји, што такође потврђује горе поменути Патент“ („tale nuova concessione non restringe privilegi più ampi stati preventivamente già concessuti, così, rispetto ad esse Nazioni Illirica e Greca cessa la necessità di implorare da S.M. la conferma del Privilegio statogli accordato nell'anno 1751, col quale gli era stata accordata la chiesa pubblica che qui esiste, mentre il medemo viene ad essere confermato dalla Patente suddetta“).¹²¹ А то није неважно објашњење, будући да се Јозефов Патент тичао *приватних* верских обреда, док је повластица Марија Терезије додељивала право на *јавну* вероисповест. Али оно шта оставља јак утисак јесте тон пун поштовања који користи Управитељ док уверава две тршћанске православне националне заједнице у права која су остварили.

Друга чињеница односи се на понашање трговаца досељеника, па дакле и Илира, према „консолидованим“ установама у које су позивани да уђу. Те установе мање су одговарале критеријумима економске корисности и грађанске одговорности, а више изражавале оптерећеност власти контролом. Досељеничке групације прилагођавале су се томе са одређеном уздржаношћу; по потреби су се криле иза тих институција, дубоко лојалне врхунском добру царског богатства, али у духу неуништиве независности: треба се само присетити мукотрпних преговора са властима приликом саставања статута заједнице; трговаца који су избегавали да се региструју при Трговачком суду и да се упишу на Берзу иако су испуњавали све предуслове;¹²² размирице с краја осамдесетих година поводом званичног језика тршћанског пословања (ко је том приликом био већи *просветитељ*: аустријске власти својим

инсистирањем на бирократској језичкој равноправности немачког језика, или полиглотска тршћанска трговачка заједница која је прагматично бранила употребу пословног италијанског језика).

Демографски пад, финансијска фрагментација

Првих година Обнове у Трст је пристигла још понека српска породица из Сарајева и Боке Которске. Илирска национална заједница у Трсту бројала је, 1821. године, 66 породица и 23 појединца, односно 301 лице, од којих 175 мушкараца и 126 жена (18 удовица). Заједница је достигла свој највећи развој за време француске владавине: 95 породица, 360 лица. Број умрлих премашивао је број рођених, а досељеници којих је било све мање нису надокнађивали дефицит.¹²³ Таква тежња наставиће се наредних деценија, с драматичним последицама које ће повећавати и тадашњи јак демографски развој Трста.

Из прегледне табеле¹²⁴ за 1821. годину, која се налази у „Регистру насељавања породица“ („Registro di stabilimento delle famiglie“), оном започетом 1780, могуће је извући одређене податке о друштвено-стручном саставу Илирске националне заједнице. На почетку списка налазе се грофица Војновић, удовица Карчоти, преостала два члана породице Војновић. Остали чланови заједнице следе у складу са мешовитим критеријумом друштвене хијерархије и дужине боравка у Трсту. Утисак целине није тако јасан као пре четрдесет година. Продавци, подводачи и дућанџије бројнији су од „трговаца“. А међу њима – будући да је сада категорија утврђена са већом техничком прецизношћу – само су тројица важила за *убачене*, односно уписана у регистар Трговачког суда. Реч је о Јовану Ризнићу, Петру Теодоровићу (Pietro Teodorovich) и Михајлу Вучетићу, који је био пореклом из Боке, а већ неколико година живео је у Трсту након дугог пословања на Малти.¹²⁵ Двојица „банкара“ који су се налазили на списку били су Јован Рајовић, некадашњи берзански трговац, и Габријел Бајовић (Gabriele Bajovich), досељеник из Сарајева. Тројица „поседника“ који су живели од ренте, пошто су се повукли из послова (вероватно су на исти начин склонили у страну нешто новца), бивши поморски капетани, масовна чета у односу на само двојицу активних трговаца. Поред тога, био је ту и читав низ различитих занимања: један носач, један кувар, један кројач, један пекар, један обућар, неколико послужитеља, два писара; и, коначно, неколико интелектуалаца: два „студента“, два учитеља илирске школе, два чиновника (при градској управи и грађанском тужилаштву) и један „доктор медицине“, лекар и новинар Димитрије Фрушић (Demetrio Frussich), досељеник из Мађарске.¹²⁶ На основу оваквог приказа већ остареле и утврђене заједнице, ветерана који су се повукли, тешко је разумети ко је, поред Јована Ризнића и још неколико привредника, могао да покрене „седамдесет бродова велике носивости“ („settanta navi tutte di grossa portata“) које

Ђироламо Агапито (Agarito Girolamo)¹²⁷ приписује Србима у Трсту 1824. године.

Табела је неодређена и зато што њене уобичајене категорије „трговаца“, „поседника“ и „поморских капетана“ прикривају специјализовану делатност осигурања, у коју је пребачен сав капитал спасен од пропасти за време француске владавине. Када је поново заживела поморска трговина, између 1814. и 1816, у Трсту су основани нови осигуравајући заводи, који су располагали капиталом од 100.000 до 300.000 форинти. Илири су били присутни у четири таква завода („Banco d'Assicurazioni Marittime“, „Camera d'Assicurazioni“, „Vecchia Rinnovata Compagnia d'Assicurazioni“, „Assicuratori Marittimi“) са 15–20% деоница, а у друга три¹²⁸ са отприлике 10%. Међу највећим деоничарима налазила су се позната имена афирмисаних трговаца: Јован Ризнић, Петар Теодоровић, Јован Рајовић и, пре него што ће отићи на онај свет (1818), Драго Теодоровић. Око 1820, када су истекли уговори предузећа, само се један завод угасио, док су други одлучили да наставе да послују. Основани су и нови заводи, а у многим су деоничари или руководиоци били Илири.¹²⁹ У заводу „Nuova Compagnia Illirica“, упркос имену, деоничари су углавном били Јевреји и Грци и Венецијанци у Трсту; међу Илирима који су поседовали 10% капитала, члене позиције заузели су Христифор Гопчевић, бродовласник, и Христифор Цвијетовић (Cristoforo Cvietovich/Cvietkovich/Czwietovich/Czwietovich).¹³⁰ Овај последњи, пореклом из Херцег Новог, живи од 1798. у Венецији где ради као продавац, а потом самостални трговац, од 1821. у Трсту, члан илирске националне заједнице, ожењен једном Теодоровићком, од 1822. власник регистроване трговине на велико, имао је неколико мањих деоничарских квота у бар још четири предузећа.

С гледишта појединца капиталисте, ницање осигуравајућих завода омогућавало је разнородне инвестиције; па ипак, с гледишта завода, распарчавање капитала и преплитање деоничарског капитала изневеравали су очекивања да се у самим пословним партнерима наиђе на постојану клијентелу када је реч о осигурањима. Поврх свега, тих година пловидба по источном Средоземљу била је изложена пиратству хеленских устаника и ометена маневрима египатско-османске флоте; то је лоше утицало на укупни фонд премија око ког су се тршћански осигуравајући заводи, уз повећани ризик, надали да ће се отимати. Завод „Nuova Illirica“ гаси се 1826. због недовољног „обрта“ („girotenze“), односно потражњи осигурања, од стране партнера.

Крајем двадесетих година Једренски мир, окончавши руско-турска ратна дејства (1828–1829), обезбедио је политичко решење за грчки устанак, отворио мореузе трговачким морнарицама и поново оживео трговину с источним Средоземљем. Једрењаци илирских трговаца-бродовласника поново су почели да свраћају у луке Црног мора (Одеса, Измаил на ушћу Дунава, Таганрог, Мариупол), товари пшеницу намењену Трсту,

Ливорну, Марсељу, и, у мањој мери, тржницама на Егејском мору. Породица Ризнић увелико је пословала из Одесе, са сопственом флотилом и изнајмљеним пловилима. Из Трста су пловила три једрењака породице Гопчевић, а исто толико покретао је и Бокељ Марко Квекић (Marco Kuechich/Kuechuich), који се настанио у Трсту 1820. Бројнија је била флотила Михајла Вучетића, а нарочито Христифора Цвијетовића. Упркос епидемијама колере које су у таласима стизале до обала Азовског мора и снажној грчкој и сардинској конкуренцији, трговина која се одвијала под аустријском заставом, чијим су знатним делом и даље управљали Илири, 1830. била је веома развијена.¹³¹ Предвиђања локалних конзула нису била оптимистична, али је у међувремену успон трговине 1829–1830. био довољан да обнови капитал и створи потребу за осигурањима.

Отприлике тих година многа осигуравајућа друштва поново су почела да раде, променивши деоничарски поредак. Потешкоће на које је претходно наишао осигуравајући завод „Nuova Illirica“ условиле су, после шеснаест година пословања, гашење друштва „Camera di Assicurazioni“: као што је изјавио један од његових директора, посао се смањивао „због превеликог броја осигуравајућих завода који су овде настали („per il soverchio numero dei stabilimenti di sicurtà qui erettisi“), од којих је већина увелико наметала деоничарима обавезу потписивања осигурања у годишњем износу премија у висини одређеног процента (у „Gresco Banco“, на пример, 15%) на сваку деоницу.¹³² Упркос томе, нови заводи и даље су ницали, а у неким од њих значајна места заузели су илирски деоничари. Један од првих директора завода „Nuova Stanza d'Assicurazione“ (1829) био је Матео Драгичевић (Matteo Dragichevich),¹³³ некадашњи трговац и аустријски конзуларни службеник у Измаилу, ожењен једном Теодоровићком. Приликом продужења уговора завода „Adriatico Banco di Assicurazione“, основаног 1829, са рекордним капиталом од 600.000 форинти,¹³⁴ као деоничар и директор појавио се Марко Квекић.¹³⁵

Деоничарско учешће Илира било је, посматрајући у целини, веома исцепкано: мале квоте, од две по пет деоница, у различитим предузећима, по узору на Христифора Цвијетовића који је половином тридесетих година био директор друштва „Banco Illirico“,¹³⁶ и деоничар у десетак других друштава. Од двадесет и више осигуравајућих друштава која су пословала у Трсту, само је једно било изразито илирско, „Società Slava di Assicurazioni marittime“,¹³⁷ основано 1830. с капиталом од 200.000 форинти. Деоничари друштва „Società Slava“ била су два старца Христифор Поповић и Христифор Цвијетовић; потом неколико представника средње генерације као што су Марко Квекић, Спиридон Поповић (Spiridione Popovich), Матео Драгичевић, Ђорђе Мекша (Giorgio Mechsa): овај последњи је, као директор друштва, изабран за члана мешовите комисије осигуравајућих заво-

да и трговаца ради израде статута аустријског *Lloyd*-а, а потом се нашао и у његовом управљачком одбору;¹³⁸ и коначно, синови трговца и бродовласника, одрасли у време Обнове; Спиридон Гопчевић (Spiridione Gopchevich), Петар Вукасовић (Pietro Vucassovich), Петар Рађенковић (Pietro Ragencovich), бројни Теодоровићи, као и нове личности попут Христифора Опуйћа (Cristoforo Oruphic/Oruich), чија је породица била пореклом из Херцеговине, или Костантина Симеонија, сина Василија, трговца из Сарајева (Симеуновић), који се доселио у Трст 1814. Поред Грка, Јевреја, Далматинаца, група Илира држала је готово половину деоница друштва „Società Slava“: одиста неуобичајена подударност, чији председани би се могли наћи једино на почетку века. На замисао о колективном труду, можда уиграном, с циљем да се сачува „илирско обележје“ на пољу осигурања, упућивала је и чињеница да су се готово сви илирски деоничари друштва „Società Slava“ налазили у Одбору¹³⁹ Илирског братства, поред неколико поседника и трговца који нису подлегли искушењу оснивања осигуравајућег друштва, можда и просто због тога што за то нису имали средства.

Оснивачки уговор друштва „Società Slava“ продужен је 1836, али се оно ипак гаси 1841. Није тешко претпоставити да је недовољно велики капитал имао погубне последице. Почев од прве емисије, заплењена је четвртина деоница јер нису биле приложене. А, у складу с уговором, деоничари су били у обавези да од фонда друштва уплате, у складу са квотама које су поседовали, само 10%, дајући остатак у меницама покривеним гаранцијама које су деоничари међусобно давали једни другима. То су биле године снажног развоја саобраћаја, лука и бродских капацитета: развијала се трговачка морнарица с бродовима на пару, а почела је да се осећа и инострана конкуренција на пољу осигурања. Величина капитала у игри достигала је нове размере. Ваља само помислити на друштво „Camera Assicuratrice“, основано 1838, са капиталом од 2 милиона форинти.¹⁴⁰ Значајно је да је Ђорђе Мекша из управног одбора друштва „Società Slava“ прешао у управни одбор друштва „Camera Assicuratrice“. С нове позиције, четрдесетих година, нашао се међу главним учесницима картелизације предузећа здружених у *Lloyd*-у. Поред њега у петочланом управном одбору друштва „Camera Assicuratrice“ појављује се 1851. године још један Илир, Михајло Вучетић.

Грађанско прилагођавање и национални препород

Већ на прагу осме деценије, доајен Братства и, попут Мекше, вишеструки председник Илирске националне заједнице, Михајло Вучетић, за разлику од Мекше, био је више окренут трговини него осигурањима.¹⁴¹ Његово предузеће је, 1851, било једно од само пет фирми које су се бавиле трговином на велико, од отприлике двеста педесет предузећа регистрованих у Привредној комори,¹⁴² која је бележила смањено присуство илирских трговаца

на тршћанском тржишту: Михајло Вучетић (присутан од 1814!), Костантин Катић (Constantino Cattich/Katich), Марко Квекић, као тајни партнер Г. Ђоминера, Јован Петковић, као тајни партнер Г. Хиштија, Ђорђе Драго Теодоровић који је основао предузећа са Редером (ваља приметити да су сва петорица тих година били готово стални чланови Одбора Илирског братства).¹⁴³ Тежиште градске трговине прешло је на осигурања, а она су била картелизована и увећана. Двострука трансформација валоризовала је понеку истакнуту личност међу Илирима, али је групу гурала ка економској, а не демографској, невидљивости. Заједница је 1830. имала 272, 1835. године 247 душа и поново 247 душа 1845. године.¹⁴⁴ А у међувремену је град (али не и „територија“) достигао број од 60.000 становника.

У елити националне заједнице, Братству, смењивало се годишње тридесетак особа на осамнаест места. Према „Табели илирске нације“ („Tabella dei Nazionali Illirici“) из 1838, Братство се у потпуности, изузев двојице лекара,¹⁴⁵ састојало од „трговаца“. Неки од њих били су и „поседници“, али што се осталих тиче, категорија „трговаца“ обухватала је уопштено положај трговца на велико и мало, бродовласника, али и онога који се бавио осигурањима. Нешто више о социјалном статусу илирске интерне елите, закључује се на основу бирачког списка за Градски савет из 1848, на ком се унутар прве класе (највећи порески обвезници, као поседници или трговци) налази шест Илира, осам од тридесет на списку класе бродовласника, и на крају Ђорђе Гопчевић (Giorgio Gopchevich) у класи доктора медицине. Степен интеграције илирске елите унутар управљачког staleжа тршћанског грађанства може се мерити и у односу на њено присуство у местима градског друштвеног живота, као што је то селективни *Casino Vecchio*,¹⁴⁶ чији су чланови најистакнутији представници Илирске националне заједнице, од Јована Ризнића до Ђорђа Мекше, преко Христифора Цвијетовића, Михајла Вучетића, бројних Теодоровића и многих других, или, попут најотворенијих *Casino Greco* и *Teatro Grande*, и бројних културних удружења, којима приступају и дају своје доприносе илирске породице мање значајне „историјске“ вредности, али не мањих новчаних средстава.¹⁴⁷

Међу овим последњим, међу породицама у успону половином века (Опуйћ, Ковачевић, Шкуљевић) биће забележени значајни трговачки успеси: нова богатства, изражена куповином или градњом нових престижних некретнина,¹⁴⁸ прослављена позамашним заоставштинама намењеним заједници, цркви, школи. Међутим сада је реч о личним подвизима које ће узалудно покушати стандардизовати доводећи их у везу с предузимљивошћу онога што Илири у Трсту нису више били, т. ј. колонија пионира: као што би бесциљан био, посматрајући другу половину века, покушај утврђивања значаја „илирске групе“ у граду од преко 100.000 становника и унутар економије коју покреће аноним-

ни капитал и морепловство с бродовима на пару. Тип пустило-ва трговца-бродовласника, који се коцка и послује на тржиштима два света – Европе и Турске, Европе и Русије – још опстаје у лику само двојице сугестивих људи.

Пред сâм почетак Кримског рата, Спиридон Гопчевић био је на врхунцу материјалног успеха и хуманитарне ангажованости. Председник Илирске националне заједнице од 1847. до 1851. и поново 1854, био је особа изразито активна на пољу свакоднев-ног милосрђа (према локалним сиромашним људима, приликом одавања почести морнарима преминулим у Лазарету или у Градској болници, приликом обнављања црква по Далмацији, итд.), а такође се, унутар Одбора, залагао за додељивање ванред-не новчане помоћи сарајевским породицама погођеним пожа-ром 1852, као и херцеговачким избеглицима¹⁴⁹ за време буне про-тив Турака од 1852–1853. Тих година отпочео је градњу једне от-мене зграде на Великом каналу (Canal Grande). Пошто је избио Кримски рат, Спиридон Гопчевић затражио је од Бечке банке огромну позајмицу ради куповине подједнако огромне количи-не руске пшенице, за коју је, како се чини, био уверен да ће му бити дозвољено да је укрца на сопствене бродове, упркос забрани на извоз коју су донеле власти у Петрограду. Да му је то пошло од руке, зарада би била огромна, будући да је понуда била мала. Али, у лето 1855, док је нападан Севастопољ, пшеница је стајала бло-кирана у азовским магацинима, а Спиридон Гопчевић је писао за-бринута писма руским министрима молећи их да укину забрану пре него што му на јесен иструли прехрамбена роба у вредности од милион рубаља.¹⁵⁰ Губици су били кобни. Спиридон Гопчевић никада више није стао на ноге, већ се повукао и из заједнице баш као и из посла.

Иако не са тако кобним последицама, Кримски рат нашкодио је и Драгу Поповићу (Drago Popovich), потомку капетанске и бродовласничке породице веома везане за Илирску национал-ну заједницу.¹⁵¹ Драго је од 1837. пословао на потезу од Трста до Азовског мора, где су Поповићи отворили трговачко предузеће (у Бердијанску) и где се и он сам настанио (у Керчу на Криму). На почетку ратних дејстава Драго се са својим једрењацима налазио у Трсту, а попут брата Шпире, из оданости према Русији, одбио је да их изнајми Енглезима и Французима у виду логистич-ке подршке. Чини се да су, упркос неутралном положају у рату, аустријске власти, неком врстом одмазде, приморале бродове по-родице Поповић да остану усидрени у тршћанској луци све до краја ратних дејстава. У међувремену су савезници пустошили његове куће и магацине у Керчу.¹⁵² Како би поново финансијски стао на ноге, Драго је, већ у поодмаклим година, поново заплочио морем. За неколико година, био је међу најутицајнијим мањим тршћанским бродовласницима: учествовао је у раду Привредне коморе приликом преуређења и спасавање трговачке морнарице која је била у лошем стању, био је члан Комисије за реновирање

луке. Пошто је изабран за градског саветника, израдио је пројекат о оснивању више стручне поморске школе–васпитног дома. У једном таквом граду, у ком се и иначе осећа напетост између бројних националних мањина, поистовећивању са Трстом Дра-га и његове породице коначно ће парадоксални печат дати мла-ди Еуђенио (Eugenio Popovich), гарибалдинац и италијански ире-дентиста.

Између осталог, илирска препознатљивост бледела је упоредо са друштвеном диверзификацијом и градском интеграцијом Или-ра. Др Еуђенио Гузина слободно је могао да буде члан Братства и Одбора, крајем 19. века, али тешко да су његови пацијенти у њему видели нешто више од „угледног тршћанског лекара“. Илир-ска национална заједница, сведена на можда двестотинак душа, представљала је нешто више од хиљадитог дела градског станов-ништва.¹⁵³ Њена омладина – малобројна – излазила је из школе заједнице „са знањем италијанског, немачког, можда и француског, али без икаквог познавања српског“, а ни ван школе не би имала могућност да га вежба.¹⁵⁴ Вође Илирске националне заједнице реаговале су на то тако што су валоризовале културно-нацио-нална обележја¹⁵⁵ верске заједнице: српски језик и ћирилично писмо, заменио је италијански у записницима и интерним доку-ментима,¹⁵⁶ велики значај унутар Заједнице заузела је прослава празника Св. Саве, оснивача српске средњовековне цркве, а и са-ма Заједница издејствовала је да и званично носи назив „српска“ (1893). Национални препород Срба у Трсту није забрињавао власти. Њен државни референт, Србија, био је од 1878. аустро-угарски економски и политички сателит. А то је и остала све до 1903, када се, после крваве смене династија, међународна оријентација Србије окренула према Француској. Трговачки ем-барго који су ради одмазде донеле против Србије аустроугарске власти био је тежак непријатељски ударац; не толико тешка у по-литичком, колико у симболичком смислу, била је анексија Босне и Херцеговине, 1908. године.

Те исте године умире у Трсту богати трговац Ристо Шкуљевић (Cristoforo Skuljevich), син Јована из Дубровника. Пола ве-ка пре тога, 1858, последњи од великих трговаца, илирских досељеника, Михајло Вучетић, достигао је непролазну славу као добротинитељ нације тако што је велику своту новца дао у сврхе поновне изградње цркве.¹⁵⁷ Ристо Шкуљевић родио се у Трсту 1843, школовао се у Швајцарској, а био је више пута – дуже не-го ико – на положају председника Заједнице. За живота је бога-то даривао цркву; а након смрти, завештао јој је више од поло-вине своје имовине,¹⁵⁸ од чега ће део у некретнинама прежи-вети политичка превирања и економски пад. Шкуљевићевом за-оставштином, драгоценом у смислу институционалног опстанка Илирске заједнице, симболично се завршава историја Српско-илирске заједнице као значајног чиниоца у економском развоју хабзбуршког Трста.

- * Овај се текст заснива на есеју објављеном, под истим насловом, у књизи *Storia economica e sociale di Trieste*, коју су приредили Роберто Финци (Roberto Finzi) и Ђовани Пањек (Giovanni Panjek), 1. књига *La città dei gruppi 1719–1918*, LINT, Trieste 2001. Неки додаци и допуне узети су из текста М. Дога, *Geografia della fede e dei commerci nei testamenti dei primi immigrati serbo-illirici a Trieste*, објављеног у књизи *Miscellanea in onore di Giovanni Miccoli*, коју је приредила Л. Ферари (L. Ferrari), Edizioni Università di Trieste 2004. и из текста М. Дога, *La nation du marchand orthodoxe. Notes sur les colonies de marchands dans le Nord de l'Adriatique, XVIIIe–XIXe siècles*, in *Traces de l'Auture. Mythes de l'antiquité et Peuples du Livre dans la construction des nations méditerranéennes, sous la direction de J. Boulard-Ayoub et Gian Mario Cazzaniga*, Pisa et Paris 2004. – Читалац треба да зна да израз (како придевски тако и именички) „Српско-илирски“ представља искључиво конвенционални образац, који се овде користи да би се означила етничко-верска група (Срби православци) и њихов званични назив („Илирци“) у хабзбуршком окружењу. Тај израз се не подудара с уобичајеним називом који се користи у документима, где ћемо пак наићи на називе „Грчки Илири“ и „Илири“. Упркос различитим семантичким нијансама, ова три израза су суштински међусобно заменива.
- ¹ Pietro Kandler, *Emporio e Portofranco di Trieste*, Trieste 1864, 188.
- ² Неуједињена са католичком црквом, неунијати.
- ³ Основна библиографија: Мита Костић, „Српско трговачко насеље у Трсту XVIII века“, *Историски часопис*, V (1954–1955), Београд 1955; Giuseppe Stefani, *I Greci a Trieste nel Settecento*, Trieste 1960; Миодраг Ал. Пурковић, *Историја српске православне црквене општине у Трсту*, Трст 1960; Liana De Antonellis Martini, *Portofranco e comunità etnico-religiose nella Trieste settecentesca*, Milano 1968; Giorgio Milossevich, Marisa Bianco Fiorin, *I Serbi a Trieste. Storia, religione, arte*, Udine 1978; *Il Nuovo Giornale. La comunità greco-orientale di Trieste: Storia e patrimonio artistico-culturale*, Udine 1982; Dejan Medaković, Giorgio Milossevich, *I Serbi nella storia di Trieste*, Belgrado 1987; Marco Dogo, „Mercanti fra due imperi“, у: *Trieste e la Turchia. Storie di commerci e di cultura*, a cura di Gino Pavan, Trieste 1996.
- ⁴ Подаци о пореклу и породичним стаблима илирских досељеника углавном су преузети из *Историје* М. Ал. Пурковића, као и из поглавља која је написао G. Milossevich у књизи *I Serbi nella storia di Trieste*. Други извори, пре свега архивског типа, биће посебно наведени.
- ⁵ Италијанизована верзија имена је она која се појављује у документима аустријске администрације и Трговачког суда (вероватно је једини такав случај Јово Куртовић – који је представљао институцију у Трсту Марије Терезије и Јозефа – чије је име у документима понекад италијанизовано у Ђовани, али је најчешће сачувано у оригиналу, Јово), као и у регистрима Илирске заједнице. У пословној преписци и у оставинским записима понекад се појављују ћирилични потписи. Латинска транслитерација дијакритичким симболима, овде примењена у загради, испуњава искључиво критеријуме практичности.
- ⁶ Чест израз у књигама Српско-илирске заједнице, о чему ће касније бити речи.
- ⁷ Ови подаци о босанско-херцеговачко-далматинском друштвено-економском окружењу 18. века преузети су из два поглавља Радована Самарџића („Срби у Турском Царству 1699–1716“ и „Босна и Херцеговина у XVIII веку“), *Историја српског народа*, IV/1, Београд 1986.
- ⁸ Ugo Cova, *Commercio e navigazione a Trieste e nella Monarchia asburgica da Maria Teresa al 1915*, Udine 1992, 68–71.
- ⁹ Реч је о документу који чини део преписке владике горњокарловачког Данила Јакшића с Илирком дворском депутацијом у Бечу, која се чува у Архиву САНУ у Сремским Карловцима, а коју је први пут објавио Ђорђе Рајковић („Питање цркве Св. Спиридона у Трсту“, *Летопис Матице Српске*, 119, 1877, 117–118), потом се на њега осврнуо М. Костић („Српско трговачко насеље“, 176), а касније објавио у целости М. Ал. Пурковић (*Историја*, 26–27).
- ¹⁰ „Списак илирских трговаца грчке вероисповести (који) живе са својим породицама изнад продавница у граду и слободној луци Трста“ („Specifica delli Mercanti Illirici di Rito Greco [che] s'attrovano colle loro famiglie e case di Negozio domiciliati nella Città e Porto Franco di Trieste“), документ који чува у Архиву САНУ у Сремским Карловцима, а који је у целости објавио М. Костић, „Српско трговачко насеље“, 184–185.
- ¹¹ Ibid, 178–179.
- ¹² „Табела Илирске нације грчке источне вероисповести која се населила и постоји у Трсту све до 1. новембра 1780“ („Tabella della Nazione Illirica di Rito Greco Orientale stabilita ed esistente in Trieste sin al 1° di Novembre 1780“), Архив Српске православне црквене општине у Трсту, Vecchio Archivio (у даљем тексту: V.A.), I, 171. Ставови посвађаних страна образложени су у два опширна меморијала од априла-маја 1780: *Archivio di Stato di Trieste* (AST) – Државна архива Трст, Cesareo-Regio Governo (CRG) – Царско-Краљевска Влада, b. 68.
- ¹³ SA, 34, Списак породица досељених у Трст 1748–1828.
- ¹⁴ U. Cova, *Commercio e navigazione*, 74.
- ¹⁵ AST, CRG, Naturalisations Protocoll 1786–1809.
- ¹⁶ У списима Заједнице појављује се као Перо Андрејев и Петар Јандрић.
- ¹⁷ „Списак илирских трговаца“, „Белешка свих Илира, чија су пловила почев од 1754. до дана данашњег добила и обновила Царско-краљевску дозволу и признаницу“ („Nota di tutti li Nazionali Illirici, i di cui Bastimenti dall'Anno 1754 fin al di d'oggi ottennero e rinnovarono la C. R. Patente e Scontrino“), Царско-краљевска канцеларија Истине, 15. септембар 1780, SA, VII, 220.
- ¹⁸ Трговачки брод са три јарбола и правоугаоним једрима. – Прим. прев.
- ¹⁹ Ibid.
- ²⁰ AST, *Intendenza Commerciale (IC)* – Трговачка управа, b. 103, Натурализације 1754–1765.
- ²¹ AST, CRG, b. 68.
- ²² „Списак робе пристигле у ову Слободну луку из забрањених источњачких лука које преузимају тршћански и нетршћански Илири“ („Specifica delle Merci arivate in questo Porto franco dalle Parti interdette del Levante alla Consegna degli Illirici domiciliati, e non domiciliati“) од 1. јануара 1879. до 10. маја 1780: AST, CRG, b. 68. Упознатост предузећа Куртовић са чудним замршеним начином трговине на Истоку уочљиво је у једном писму из 1780. (које је објавио Трајан Стојановић, „The Conquering Balkan Orthodox Merchant“, *The Journal of Economic History*, XX, 2, June 1960, 285), у ком аустријски изасланик (амбасадор) у Истамбулу преноси свом претпостављеном како му је извесни Куртовић, тршћански трговац који живи у Измиру (реч је о Максиму, Јовином унуку) понудио новац за ургирање на Високој Порти ради добијања дозволе за слање товара уља из Измира у Трст.
- ²³ В. о томе, М. Dogo, *Mercanti*, 10–11, 18–19.
- ²⁴ Pierpaolo Dorsi, „Trieste e la conquista dei commerci del Levante“, у: *Trieste e la Turchia*, 53–56.
- ²⁵ AST, IC, b. 103, Натурализације 1754–1765.
- ²⁶ AST, IC, b. 594.
- ²⁷ AST, CRG, b. 137.
- ²⁸ Разлика између две табеле може се тумачити као знак личне несигурности, када је реч о сопственом положају, људи који, иако су већ дуго пословали у Трсту као Аустријанци de facto, нису још увек начинили формалан корак за који нису мислили да може да изазове значајне последице (попут, на пример, капетана

- Јанковића и дућанције Миласиновића, који су обојица били Бокељи).
- ²⁸ М. Ал. Пурковић, *Историја*, 3–6; М. Костић, „Српско трговачко насеље“, 168–169.
- ²⁹ Писма Дамјана Ризнића и Јована Куртовића наведена у преписци владике Јакшића с Илирском дворском депутацијом: М. Костић, „Српско трговачко насеље“, 176.
- ³⁰ М. Ал. Пурковић, *Историја*, 27.
- ³¹ М. Костић, „Српско трговачко насеље“, 177.
- ³² Текст молбенице упућене царици, М. Ал. Пурковић, *Историја*, 33.
- ³³ Меморијали, које су у периоду мај–јуни 1780. писале обе стране, сакупљени су у AST, CRG, b. 68.
- ³⁴ Подаци узети из: Мита Костић, „Српско трговачко насеље на Ријеци у XVIII веку“, *Историски часопис*, VII, 1957. Веома је користан и текст: Љубинка Тошева-Кагровић, „Православно гробље на Ријеци (1720–1856) – Света места и верски и национални идентитети“, *Историски часопис*, XLV–XLVI (1998–1999).
- ³⁵ AST, IC, b. 63.
- ³⁶ „Попис грчких породица, које се налазе у Ријеци, као и списак њихових добара године 1785“ („Coscrizione delle famiglie greche, che si scovrino in Fiume, e fassione della loro facultà dell'anno 1785“): овај документ налази се у Државној архиви у Загребу, а у целости га је објавио М. Костић у: *Српско трговачко насеље на Ријеци*.
- ³⁷ Које су, пословно говорећи, готово све пореклом из Сарајева, а неке воде порекло и из Херцеговине.
- ³⁸ V. A., 34, Списак породица, Фрагментарни преглед величине заједнице у периоду од 1782. до 1830. године.
- ³⁹ AST, *Tribunale Commerciale e Marittimo (TCM)* – Поморски и трговачки суд (TCM), b. 2498.
- ⁴⁰ AST, TCM, b. 163.
- ⁴¹ AST, TCM, b. 174.
- ⁴² Ђорђе, најстарији од тројице, узео је аустријско држављанство 1800. године: AST, CRG, Naturalisations Protocoll 1786–1809.
- ⁴³ AST, TCM, b. 174.
- ⁴⁴ Moschopolis/Muskopole/Voskopoje v. A. J. V. Wace, M. S. Thompson, *The Nomads of the Balkans. An Account of Life and Customs among the Vlachs of Northern Pindus*, London 1914; T. J. Winniffrith, *The Vlachs. The History of a Balkan People*, London 1897.
- ⁴⁵ Биланс предузећа закључно са 23. априлом 1799. представља свеску која се води на име *H. Бомма* у: AST, TCM, b. 163.
- ⁴⁶ AST, CRG, Naturalisations Protocoll 1786–1809.
- ⁴⁷ AST, TCM, b. 2498.
- ⁴⁸ Друштво и економско-финансијски догађаји у Трсту у периоду од Наполеонових ратова до Обнове вешто је описао Almerigo Apollonio у: „Trieste tra guerra e pace (1797–1824). Le contribuzioni belliche francesi, l'attività politica di Domenico Rossetti e i 'travagli' della burocrazia austriaca“, *Archeografo triestino*, serie IV, Voll. LV, 1995 (parte I), LVI, 1996 (parte II), LVII, 1997 (parte III), LVIII, 1998 (parte IV): рудник података и идеја, на које се писац овог текста вероватно ослањао много више него што се то види из изричитих цитата.
- ⁴⁹ AST, TCM, b. 154.
- ⁵⁰ AST, TCM, b. 2499.
- ⁵¹ AST, TCM, b. 176.
- ⁵² AST, TCM, b. 168.
- ⁵³ AST, TCM, b. 2499.
- ⁵⁴ Веома су корисни историјски подаци о зградама које су подизали и куповали илирски трговци, обједињени у *Ortodossi a Trieste. Greci e Serbi nella storia di una città*, Assessorato alla Cultura e Civici Musei di Storia ed Arte, Trieste 1999.
- ⁵⁵ На основу табеле ратних доприноса за време Наполеонових ратова, коју је саставио Almerigo Apollonio у Додатку Д књиге *Trieste tra guerra e pace*, parte IV, 393.
- ⁵⁶ AST, TCM, bb. 155, 160, 174.
- ⁵⁷ AST, TCM, bb. 156, 2499.
- ⁵⁸ AST, TCM, b. 2498.
- ⁵⁹ AST, TCM, b. 2499.
- ⁶⁰ AST, TCM, b. 2498.
- ⁶¹ AST, TCM, bb. 2498, 2499.
- ⁶² AST, TCM, b. 174.
- ⁶³ „Регистар насељавања“.
- ⁶⁴ U. Cova, *Commercio e navigazione*, 127.
- ⁶⁵ Осамнаест бокељских помораца грчке вероисповести наводе се у „Naturalisations Protocoll“ од 1806. до 1809.
- ⁶⁶ У то време ситуација у којој се налазио православни балкански свет била је веома сложена. Српска Пећка патријаршија укинута је 1766, а њене епископије пале су под надлежност екуменског патријарха. В: Радован Самарџић, „Српска црква у турском царству 1690–1766“, *Историја српског народа*, IV/1.
- ⁶⁷ Осим у овереним опорукама, родбинске везе уочљиве су у документима о оснивању предузећа која обухватају изјаве о одрицању, од стране партнерове супруге, права на уложени капитал.
- ⁶⁸ AST, *Archivio Notarile, Testamenti (ANT)* – Бележничка архива, Опоруке (BAO), b. 6, f. 627.
- ⁶⁹ Ibid, b. 2, f. 158.
- ⁷⁰ *хаги, хаџи*: попут муслимана који је ишао у ходочашће у Меку.
- ⁷¹ На основу табела у додатку књиге *Trieste tra guerra e pace (1797–1824)*, Almerigo Apollonio, IV parte, *Archeografo Triestino*, s. IV, vol. LVIII, 1998.
- ⁷² У тестаменту је написано на турском, Ipek.
- ⁷³ AST, IC, b. 594.
- ⁷⁴ AST, BAO, b. 7.
- ⁷⁵ Оригинални бележнички запис готово је нечитак. Овае ћемо се послужити копијом коју је сачинио Трговачки суд у тренутку отварања опоруке (1802): AST, TCM, b. 152.
- ⁷⁶ Данас би то, уз неопходна заокруживања, износило отприлике 180.000 €.
- ⁷⁷ Списак прималаца као и њихових места боравка објављен је у потпуности у: М. Dogo, „Geografia della fede e dei commerci nei testamenti dei primi immigrati serbo-illirici a Trieste“, у: *Miscellanea in onore di Giovanni Miccoli*, коју је приредила Liliana Ferrari, Edizioni Università di Trieste, 2004.
- ⁷⁸ У Будиму, у штампарији Краљевског универзитета: Јован Радонић, „Атанасије Стојковић (1773–1832)“, *Глас САН*, CCXII, Одељење друштвених наука, књ. 2, 1953.
- ⁷⁹ Dejan Medaković, Giorgio Milossevich, *I Serbi nella storia di Trieste*, Belgrado 1987.
- ⁸⁰ Кратак осврт на лик Јована Миљетића, аутора заоставштине, в. М. Дого, „Mercanti“, 16–18.
- ⁸¹ Укључујући и понеко дете предшколског узраста, које је слушало веронауку: AST, CRG, b. 898.
- ⁸² О „колективном меценству“ у Трсту и другим трговачким колонијама, в. Милорад Павић, „Српска књижевност и просветитељство“, *Историја српског народа*, IV/ 2, Београд 1986.
- ⁸³ AST, TCM, b. 174.
- ⁸⁴ Многи од њих били су трговци, одрасли тргујући између два царства. Град је набављао стоку за месо (углавном свињско) за хабзбуршко тржиште с друге стране Саве и Дунава. Београд је, при том, био обавезна станица копнених каравана, у њему је живела мултиетничка заједница православних трговаца. Српски устанак 1804. зауставио је трговину, преусмеривши је ка поморским путевима: ул. Б. Крекић, „Неколико дубровачких вести о Првом српском устанку“, *Историски гласник*, 1–2, 1954, 210.
- ⁸⁵ М. Костић, „Српско трговачко насеље у Трсту“, 183.
- ⁸⁶ Ослањам се на вредност коју му приписује извештај о капиталу предузећа из уговора о оснивању предузећа браће Ђирковић, из децембра 1805. Ако би се применила табела о девалвацији форинте у новчаницама, коју је саставио Almerigo Apollonio (*Trieste tra guerra e pace*, parte IV, Appendice C, 390–391), допринос би данас износио отприлике 250.000 €.
- ⁸⁷ Прота Матеја Ненадовић, *Мемоари*, Београд 1988, 169. Требало би познавати цене незаконитог тржишта оружја на аустријско-турској граници. О томе можемо да стекнемо крајње непрецизну представу из преписке коју су 1804. водили протојереј Ненадовић (*ibid*,

- 70), који је, будући да није имао 600 форинти које су му тражили за значајан (мада се не прецизира колики) товар муниције, намирио рачун у натури тако што је дао 100 сопствених свиња.
- ⁸⁸ Р. Самарџић, *Босна и Херцеговина*, 484.
- ⁸⁹ AST, CRG, Naturalisations Protocoll 1786–1809.
- ⁹⁰ У Бечу, за време конгреса великих сила, делегација Срба молила је за посредовање у корист житеља Београдског пашалука, које су Турци сатирали, по педесеторо дневно. Делегацију је два пута примио Франц I, саслушавши их с пуно разумевања; док су код високих чиновника Александра I, чекали у неизвесности шест месеци на пријем и коментар да „(поред султана) ребелијанте и други цареви секу“: *Дневник протојереја, Мемоари*, 201.
- ⁹¹ SA, II, 520, п. 621–622. Међу члановима Одбора, који су сви потписали тај документ, налазио се и више пута именовани Драго Теодоровић, истакнута личност не само унутар заједнице већ и у пословном свету. Није, међутим, јасно како и зашто су Драго Теодоровић и његов брат постали аустријски поданици тек 1871. године (дакле, Драго пред саму смрт), после више од тридесет година живота у Трсту (AST, IRG и Намесништво, Протокол о Натурализацијама 1815–1892). Ко зна, можда је само Обнова дала обележје коначности њиховог избора Трста за место живота?
- ⁹² А. Apollonio, *Trieste tra guerra e pace*, parte II, 404.
- ⁹³ У некој врсти пописа *убачених* трговаца који је наручио Општински судија 1811 (француски период), а који се односи на период до 1806, поред имена Ђорђе Куртович (Giorgio Curtovich) стоји напомена „Фонд не резултира убачен“! (AST, TCM, б. 202).
- ⁹⁴ Илири нису представљали изузетак. Дуго, међу њима, није постојао ниједан „берзански трговац“; а 1801. на Берзи су се котирали само Теодор Мекша и Никола Бота (AST, CRG, б. 668).
- ⁹⁵ Значај Берзе као репрезентативне установе тршћанског трговачког staleжа вероватно је прецењен у М. Cattaruzza, „Cittadinanza e ceti mercantile a Trieste: 1749–1850“, у: *Trieste, Austria, Italia tra Settecento e Novecento. Studi in onore di Elio Apih, a cura di M. Cattaruzza*, Udine 1996.
- ⁹⁶ AST, CRG, б. 668, саопштење Владе Депутацији Берзе, 13. август 1805.
- ⁹⁷ А. Apollonio, *Trieste tra guerra e pace*, parte IV, 284.
- * Франц, градоначелник. – Прим. прев.
- ⁹⁸ Pietro Kandler, *Storia del Consiglio dei Patrizi di Trieste*, Trieste 1858, 161–162.
- ⁹⁹ А. Apollonio, *Trieste tra guerra e pace*, parte IV, 285–286.
- ¹⁰⁰ А. Apollonio, *Trieste tra guerra e pace*, parte III, 291.
- ¹⁰¹ А. Apollonio, *Trieste tra guerra e pace*, parte IV, Appendice D, 393.
- ¹⁰² AST, TCM, б. 202, Извештај о стању убачених, активних и угашених трговачких предузећа, који је Суд за трговину и размену послао Општинском суду.
- ¹⁰³ AST, TCM, б. 152.
- ¹⁰⁴ AST, TCM, б. 356, Списак трговаца убачених под француском управом.
- ¹⁰⁵ Бродови који су били власништво Стефана Ризнића носили су имена као што су Корисност, Разум, Одлучност, Шпекулисање, Радост...
- ¹⁰⁶ AST, Бележничка архива, б. 11, ф. 1300.
- ¹⁰⁷ Као што се види из опорукe самог Теодоровића, 1812: AST, ВАО, б. 11, ф. 1306.
- ¹⁰⁸ AST, TCM, б. 318.
- ¹⁰⁹ Ibid, б. 357. Очигледно је да је слична операција била замислива будући да није постојао порез на пренос власништва.
- ¹¹⁰ О саставу Одбора и смени на управљачким задужењима у Српско-илирској националној заједници корисно је погледати М. Ал. Пурковић, *Историја Српске православне црквене општине у Трсту*, Трст 1960. Филип Гетковић је тај који је, заједно са још два члана Одбора, потписао пријем завештања Стефана Ризнића додељеног заједници.
- ¹¹¹ AST, ВАО, б. 11, ф. 1353.
- ¹¹² „Четврт“, руска мерна јединица за тежину/размеру. У књизи Данијела Бовоа (*Pouvoir russe et noblesse polonaise en Ukraine, 1793–1830*, CNRS, Paris 2003) наилазимо на објашњење да је *четврт* мерна јединица зрнасте робе (запремина) подједнака запремини од 209 литара. Гетковић је дакле изгубио више од 200 кубних метара пшенице, што је скоро цео товар јадредњака средње величине.
- ¹¹³ AST, TCM, б. 353.
- ¹¹⁴ AST, TCM, б. 318.
- ¹¹⁵ Између осталог, Драгу Теодоровићу дуговао је 34.000 форинти.
- ¹¹⁶ Савезима који су често учвршћивани кумством. О развоју установе *кумства* у илирској трговачко-верској заједници у Ријеци, в. Љубинка Тошева-Karpowicz, *Православна општина у Ријеци (1720–1868)*, Београд–Ријека 2002, 151–156.
- ¹¹⁷ Olga Katsiardi-Hering, „La presenza dei greci a Trieste: tra economia e società (metà sec. XVIII–fine sec. XIX)“, у: *Storia economica e sociale di Trieste, vol I, La città dei gruppi, 1719–1918, a cura di R. Finzi e G. Panjek*, LINT, Trieste 2001, 530.
- * Енг. трговац-пустолов. – Прим. прев.
- ¹¹⁸ М. Cattaruzza, „Cittadinanza e ceti mercantile a Trieste: 1749–1850“, у: *Trieste, Austria, Italia tra Settecento e Novecento. Studi in onore di Elio Apih, a cura di M. Cattaruzza*, Udine 1996.
- ¹¹⁹ AST, IC, б. 63.
- ¹²⁰ У својим притисцима за добијање „илирског свештеника“ („ecclesiastico illirico“) (1780, на врхунцу размирице која ће довести до поделе Грчко-илирске националне заједнице), илирски челници написали су царици да су „бројне добростojeће породице, с боравком у Турској, одлучиле (као што потврђују приложена писма) да се преселе и настане у Трсту, са својом имовином; [...] са таквим наумом кренуле су за Дубровник, где су и даље у ишчекивању неприкосновене одлуке Вашег височанства; али будући да у Трсту још нема илирског свештеника, ког желе, постоји разлог за страховање, да ће се, не само ове, већ и друге породице [...] преселити у Сплит, у Млетачкој републици, што ће нанети велику штету државној благајни Вашег височанства, као и привреди...“ („varie famiglie benestanti, ed accasate in Turchia, sonosi determinate (come lo dimostrano le lettere qui annesse) di trasportar ed accasarsi in Trieste, con le loro Facoltà; [...] a tal effetto sono esse partite per Ragusi, e vi si trattengono ancora aspettando la sovrana risoluzione di V.M.; ma mancando in Trieste quell'Ecclesiastico Illirico, da loro desiderato, sarà da temersi, che non solamente queste, ma ancora delle altre famiglie [...] si trasferiranno a Splitt nello stato veneto, con gravissimo danno e pregiudizio dell'Erario di V.M., e del Commercio...“): AST, CRG, б. 68.
- ¹²¹ AST, CRG, б. 67.
- ¹²² Чињеница да се многи трговци нису обазирали на обавезу регистравања при Трговачком суду значила је само да за врсту трговине којом су се бавили ни „повластице Форума“, ни углед који би доносило пријављивање капитала предузећа нису вредели скромне таксе која се плаћала приликом регистравања. А што се вишег нивоа тиче, односно Берзе, у Нацрту новог правилника израђеног 1794. године износи се жаљење због чињенице да многи значајни трговци одбијају да се појаве на Берзи „како би избегли субвенције“ (од скромних 30 форинти годишње!) и „ослободили се обавеза предвиђених чланом IV“, које су се суштински састојале у обавези појављивања (годишње!) на генералним скупштинама. Усвојене су санкције, казне, принудни уписи на Берзу, али је наредне деценије одсутних на генералним скупштинама било још више од присутних (AST, CRG, б. 668).
- ¹²³ SA, 34, Приказ рођења и смрти, Непотпуни приказ нових досељеника.
- ¹²⁴ SA, 34, Упоредни приказ табеле породица словенско-илирске националности грчке источне вероисповести које бораве... почев од године 1748... до 31. децембра 1821.
- ¹²⁵ AST, TCM, б. 352.

- ¹²⁶ Тај исти Фрушић био је члан српске делегације која је у зиму 1814–1815 дошла у Беч (в. 89).
- ¹²⁷ *Compiuta e distesa descrizione della fedelissima Città e Portofranco di Trieste* (Wien 1824), у: G. Agapito, *Descrizione storico-pittorica della fedelissima Città e Portofranco di Trieste*, Trieste 1972, 69.
- ¹²⁸ „Accomandita di Assicurazioni“, „Gabinetto di Scurtà“, „Nuova Società Greca d'Assicurazione“: AST, TCM, bb. 353, 354, 356, 358, 359.
- ¹²⁹ Јован Рајковић, директор завода „Concordia di Assicuratori“; Никола Поповић (Nicolo Popovich), син бродовласника Христифора, директора завода „Società Triestina“.
- ¹³⁰ AST, TCM, b. 360.
- ¹³¹ У AST, IRG, Generali, b. 1298 и 1299, налазе се „квартали“ („quartali“) односно прикази кретања аустријских пловила која су ушла и изашла из лука јужног Средоземља 1830–1831, а које су саставили конзули или конзуларни службеници у Константинопољу, Одеси, Измаилу, Таганрогу, Александрији, итд. Посебно је истанчан приказ „Константинопољ, 1. јануар – 31. јули 1830“, који за сваки улазак у луку даје следеће податке: класу и име пловила, датум министарске признанице, место изградње брода, носивост, топове, посаду, име капетана, име и завичај (у смислу града, места), бродовласника, име и завичај власника товара, датум доласка, порекло, товар и његову вредност, дестинацију, товар и његову вредност, датум изласка, евентуалне забелешке.
- ¹³² AST, TCM, b. 361. Исти аргументи усвојени су приликом гашења (1832) завода „Nuova Concordia d'Assicurazione“: AST, TCM, b. 365.
- ¹³³ Пореклом из Рисна у Боки Которској. Приликом узимања аустријског држављанства 1806, изјаснио се као „поморац“ (AST, CRG, Naturalisations Protocoll 1786–1809).
- ¹³⁴ Од којих је међутим само 466.000 било приложено: AST, TCM, b. 366.
- ¹³⁵ Лик Марка Квекића везује се за животну причу кћерке Даринке, која се 1855. удала, у деветнаестој години и са миразом од 150.000 форинти, за Данила I Петровића Његоша, књаза Црне Горе, кога ће касније убити политички противник. Непосредно после кћеркиног венчања Марко Квекић умире, након чега се трговачко-осигуравајући капитал брзо расипа.
- ¹³⁶ AST, TCM, b. 360.
- ¹³⁷ AST, TCM, b. 366.
- ¹³⁸ Giuseppe Stefani, *Il Comitato triestino degli Assicuratori marittimi*, Trieste 1933.
- ¹³⁹ SA, 6, Записници седница 1828–1837.
- ¹⁴⁰ Francesco Basilio, *Le Assicurazioni marittime a Trieste ed il Centro di riunione degli assicuratori*, Trieste 1911.
- ¹⁴¹ То не значи да на пољу осигурања није имао искуства; био је деоничар друштва „Vecchia

- Rinnovata“, од 1814. до 1823, директор друштва „Nuova Società Greca“ све до његовог гашења, 1830, деоничар друштва „Nuova Compagnia“ почев од 1830. Као представник трговаца учествовао је у преговорима, 1833, приликом састављања статута *Lloyd*-а.
- ¹⁴² AST, TCM, b. 366, Извод из уписа у Регистар убачених предузећа, 10. мај 1851.
- ¹⁴³ V. A., 8, Записници седница 1848–1876. На основу једног опширнијег списка, који обухвата 500 назива предузећа на велико и мало, мануфактура, „бродских шпедитера“ („speditori di navigli“) – бродовласника, мењачница, итд., који 1850 (AST, TCM, b. 411), издаје Одељење за берзу Судске привредне поморске коморе, испоставља се да послују и предузећа Александра Ковачевића (Alessandro Kovacevich), Александра Катича (Alessandro Cattich), Сп. Гопчевића, Хр. Опучића, Сп. Поповића, Ђиролама Шкуљевића, такође устоличених чланова Братства и Одбора.
- ¹⁴⁴ V. A., 34, Фрагментарни преглед ...; V. A., 38, Табела илирске нације у Трсту, 1838, 1845.
- ¹⁴⁵ Василије Теодоровић (Basilio Teodorovich) и Ђорђе Гопчевић, поред Димитрија Фрушића, који је преминуо те године.
- ¹⁴⁶ В. у вези са тим Marina Cattaruzza, „Tra logica cetuale e società borghese: il 'Casino Vecchio' di Trieste (1815–1867)“, и *Trieste nell'Ottocento. Le trasformazioni di una società civile*, Udine 1995.
- ¹⁴⁷ Захваљујем Марини Катаруца јер ми је омогућила да консултујем банку података коју је сама приредила (материјал Дипломатске архиве и Државне архиве) о мрежи осигуравајућих завода у Трсту 19. века.
- ¹⁴⁸ В. у вези са тим *Ortodossi a Trieste*.
- ¹⁴⁹ SA, 8, Записници седница 1848–1876. Како би обезбедио помоћ устаницима и ради политичког усаглашавања њихових иницијатива, Сп. Гопчевић је одржавао преписку са Илијом Гарашанином, српским државником, који је у оно време био министар: Душан Берих, *Устанак у Херцеговини 1852–1862*, Београд-Нови Сад 1994, 248, 270, 327.
- ¹⁵⁰ Из преписке Сп. Гопчевића и М. Ф. Раевског, утицајног капелана руске амбасаде у Бечу, у: *Југословени и Русија. Документи из архива М. Ф. Рајевског 40–80 година XIX века*, II/1, Београд 1989, 229–232.
- ¹⁵¹ Старији брат Спиридон–Шпиро био је председник Заједнице око дванаест година, у раздобљу од 1836. до 1864. године.
- ¹⁵² Ennio Maserati, „Eugenio Popovich d'Angeli tra Italia e Montenegro“, у: *Trieste, Austria, Italia tra Settecento e Novecento*. Ови подаци, као и они што следе, о Драгу Поповићу, преузети су из Архиве Музеја отаџбинске историје у Трсту (Museo di Storia Patria di Trieste).

- ¹⁵³ Рад М. Пурковића (*Историја*), који је у потпуности заснован на архиви Заједнице, не даје никакве податке о томе. Аустријски пописи становништва не омогућавају да се прецизно утврди број српског становништва у Трсту, јер приликом утврђивања језика употребе меша се са скупом „српско-хрватски“, док се приликом утврђивања религије коју практикују меша са скупом „Грци источне вероисповести неунитијати“ („Greci orientali non uniti“), од ког се не може издвојити грчка компонента, јер грчки није предвиђен као употребни језик. Па ипак, 1880. године, само 126 лица изјављује да је њихов употребни језик српско-хрватски (116 живи у граду, а 10 у предграђу, ниједно у сеоским областима). „Грци источне вероисповести“ има 1861 (укупно градско становништво, укључујући и предграђа и становништво на читавој општинској територији: 144.844). Могуће је да се један део Срба у Трсту опредељивао за италијански као употребни. Приликом пописа из 1890. године (укупно становништво 157.466) за српско-хрватски као употребни језик опредељује се 404 лица. Будући да се у међувремену број „Грка источне вероисповести“ смањује на 1.369 душа, вероватно је да је пораст говорника српско-хрватског језика последица прилива католичких досељеника из Истре и Далмације. Ова тежња наставља се у наредна два пописа, док се број „Грка источне вероисповести“ стабилизује. *Oesterreichische Statistik*: I. Band, 2. Heft (Wien 1882), XXXII. Band, 3. Heft (Wien 1893); Attilio Frühbauer, *Cenni sommari sul censimento della popolazione a Trieste al 31 dicembre 1900. Studio di demografia statica*, Trieste 1903 (Tab. IV, Tab.V); Emil Brix, *Die Umgangssprachen in Altösterreich zwischen Agitation und Assimilation*, Wien-Köln-Graz 1982; Guerrino Perselli, *I Censimenti della popolazione dell'Istria, con Fiume e Trieste, e di alcune città della Dalmazia tra il 1850 e il 1936*, Trieste–Rovigno 1993.
- ¹⁵⁴ Тако се жалио управитељ школе Л. Аничих 1892 (М. Пурковић, *Историја*, 151).
- ¹⁵⁵ О културним везама Срба у Трсту са Србијом и Црном Гором током 19. века и о њиховом историографском приказу, в. поглавље „Ricerca storica“ у: D. Medaković, G. Milosевич, *I Serbi nella storia di Trieste*.
- ¹⁵⁶ Од 1892. регистар Братства води се ћирилицом: V. A., 37, Књига Братства 1862–1961.
- ¹⁵⁷ V. A., 8. в. и М. Ал. Пурковић, *Историја*, 135.
- ¹⁵⁸ Ibid, 181–182.

Оставштина	Намена	Прималац	Место
ф. 60		манастир у Јерусалиму	
ф. 60		манастир на Синају	
ф. 60		манастир на Светој гори речен Српска лавра	[оба]
ф. 60		манастир на Светој гори речен Грчка лавра	Света гора
ф. 60		манастир Дечани	у Србији
ф. 60		манастир Девич	у Србији
ф. 60		манастир у Ливну посвећен Св. Петру	
ф. 60		манастир Добрићево	у Босни
ф. 60		манастир Тројица или Св. Тројица	у Босни
ф. 60		манастир Студеница	у Србији
ф. 60		манастир Пива	у Босни
ф. 60		парохијска црква у Сарајеву	
ф. 60		манастир Никшић	у Србији
ф. 60		самостан у Требињу	у турској Далмацији
ф. 60		манастир Савина	у Боки
ф. 60		манастир Св. Ђорђе у Рисну	у Боки
ф. 60		самостан [нечитљиво]	у млетачкој Далмацији
ф. 60		манастир Паштровића посвећен Св. Стефану	у млетачкој Далмацији
ф. 60		манастир Цетина	у Црној Гори
ф. 60		самостан Брчели	у Црној Гори
ф. 60		самостан Острог	у провинцији Белопавлића
ф. 60		манастир Св. Стефан у Пиперима	у тој провинцији
ф. 60		манастир Кази речен Дуга	у Црној Гори
ф. 60		манастир Морача	у Црној Гори
ф. 60		Пећка патријаршија	У истом месту
ф. 120	службе божије за преминулог брата Стефана	манастир Савина	у Херцег-Новом
ф. 60	службе за спас му душе	парохијска црква Св. Ђорђа у Подгорици	близу Скадра
ф. 60	"	црква у Спужу	у истом месту
ф. 60	"	црква Жабљак	у истом месту
ф. 60	"	српска црква Св. Николе у Скадру	
ф. 60	"	српска црква у Бару	
ф. 60	"	црква Св. Петра у Никшићу	
ф. 60	"	црква [нечитљиво]	у истоме крају
ф. 60	"	Васојевића црква близу Андријевице	у Црној Гори
ф. 60	"	црква Ђерље [?] на Зети	у Црној Гори
ф. 60	"	црква у вили Голубовци	у Црној Гори
ф. 60	"	црква у вили Мојановић	
ф. 60	"	црква Плавница	у Црној Гори
ф. 60	"	црква у Понарима	у истом месту
ф. 60	"	црква у вили Вуковци [Буковица ?]	
ф. 60	"	црква у вили Лескополе	
ф. 60	"	српска црква Св. Николе на Ријеци	
ф. 60		црква Св. Спиридона	у Трсту
ф. 200		сиромашни припадници илирског и грчког народа	у Трсту

БЕЛЕШКЕ О ПОСЕТАМА ВЛАДАРА СРПСКОЈ ПРАВОСЛАВНОЈ ЦРКВЕНОЈ ОПШТИНИ У ТРСТУ ТОКОМ 19. ВЕКА

Бојан Митровић

Од својих почетака половином 18. века Српска црквена општина (по статуту из 1793: Илирска нација и братство) у Трсту афирмисала се као стециште једне значајне и богате, иако не баш и многољудне заједнице овог аустријског лучког града на Јадранском приморју. Ова општина, као и индивидуално Срби у Трсту у поментом периоду не само да су финансирали научнике и просветне раднике као што су Доситеј Обрадовић и (индиректно) Вук Караџић и помагали издавање часописа на целокупном српско-хрватском простору већ су помагали и друге српске заједнице, поготову у случају жеге, поплаве и других елементарних непогода.¹ Самим тим, ова заједница је релативно рано афирмисала свој положај међу осталим центрима српске културе, а унутар града Трста постала је важан центар моћи. Српски великодостојници, интелектуалци и путници уопште посећивали су овај град с великом знатижељом и поштовањем, док су владари других народа, кад би у њега долазили, одавали почит и овој локалној заједници.

Од формирања српске заједнице први хабзбуршки цареви који су посетили Трст били су Јосиф II са царском породицом, укључујући и будућег императора Леополда II 1784. године, али изгледа да том приликом цар и престолонаследник нису посетили ниједан тршћански некатолички храм.²

Први владар који је већ 1782. посетио Цркву Светог Спиридона био је руски цар, односно тада престолонаследник Павле I Петровић Романов. Та посета је већ доста детаљно обрађена у раду Маризе Бјанко Фиорин (Marisa Bianco Fiorin), па се њоме нећемо подробније бавити.³

Тек више од тридесет година касније први аустријски цар посетио је тај храм. Био је то Франц I (1792–1835), који је 1816. први пут дошао у Трст. Посета српској цркви и општини одвијала се на најсвечанији могући начин. Службу је држао за ту прилику пристигли епископ Мојсије Миоковић, док је католички цар присуствовао православној молитви и целивао крст и јеванђеље. Тим поводом израђене су две црне мермерне плоче, које су биле постављене на фасаду лево и десно од главног улаза, и то једна на латинском, коју је саставио конте Ђироламо Агапито (Girolamo Agapito), а друга у преводу Павла Соларића на „словенски” језик, како каже сам Агапито.⁴ Франц I имао је прилике да види те плоче и 1818. године приликом поновне посете овом лучком граду на

путу за Далмацију.⁵ Нажалост, оне нису сачуване. Вероватно су изгубљене за време грађења нове цркве Светог Спиридона 1859–1869. године (која је тада добила своје данашње обличе).⁶ Агапито је написао латински текст који овде преносимо. Можда ће неки добар зналац Соларићевог дела пронаћи у његовим списима траг превода свечане посвете цару:

QVOD. FRANCISCVS. I
AVGVSTUS. AVSTRIAE. IMPERATOR
PIO. GLORIOSOQVE. MARTE
PACE. TERRA. MARIQVE. PARTA
AB. AVSONIA. REDVX
SLAVO-SERBICAE. NATIONIS. TERGESTINAE
TEMPLVM. S. SPIRIDIONIS. INVISIT
MDCCCXVI
GRATA. COMMVNITAS
HOC. INTEGRAE. FIDEI. PERENNE. MONVMENTUM
PRAESIDIBVS
THEODORO. MECHSA. JOANNE. ZWIETKOWICS. ET
IOHANNE. CATICS. PROPOSITVM
ZELO. AC. PIETATE. SVCESSORVM. EORVM
PETRI. THEODOROWICS. MAXIMI. CVRTOVICS
ET. NICOLAI. BOTTA
EREXIT. ANNO. MDCCCXVII⁷

У исто време сам град је долазака овог цара прославио постављањем два монументална стуба на путу за Беч, на улазу у село Свети Криж / Santa Croce на красу.⁸

Иако нису пропраћене постављањем спомен-плоча и изградњом монументалних здања, у нашу тему спадају и посете црногорског владике Петра II Петровића Његоша Трсту, које се нижу доста правилним ритмом од 1833. па све до пред његову смрт 1851. Његош је већ болестан последњи пут посетио овај град у жељи да се врати на Цетиње, а што се збило само неколико месеци пре његове смрти и може се рећи да је Трст последња лука из које је тај владар жив испловио. Наравно, све те посете, литерарна дела која су у Трсту и ради Трста настала, као и људи с којима се Његош сретао детаљно су описани у делу Весне Килибарде и њима се нећемо подробније бавити.⁹

У историографији је досад мање описана посета Фердинанда I овом јадранском граду, и његовој Српској црквеној заједници. Та посета трајала је од 5. до 16. септембра 1844. и значајна је пре свега за урбанистички развој Трста. Тај цар граду је поконио земље у

околини на којима су и данас велики парк, некадашње ловиште (данас познат под називом „Boschetto” – шумица), и палата која је требало да служи за пријем царева и свите. Та се палата и данас зове Фердинандео. За српску заједницу, и не само за општину, та царска посета је можда и значајнија од оне из 1816. Опет је један хабзбуршки цар посетио српску цркву (9. септембра) и опет је службу вршио карловачки архиепископ, тада Евгеније Јовановић, уз све почастии приређене цару и пре скоро тридесет година. Појање у тршћанској цркви, на црквенословенском, али на Хајднову музику, очигледно је оставило добар утисак на владара, па је замолио да за успомену добије текст.¹⁰ Међутим, велико признање тада су добиле и најугледније српске куће као најгосподскија пребивалишта у граду. Државни секретар Клеменс Метерних одсео је у палати „бродовласника и трговца који новац обрће на Берзи”,¹¹ Михајла Вучетића, док је царев стриц, надвојвода Јохан, одсео у палати браће Бајовића.¹² У јеку своје економске моћи српска заједница је тако добила и једно велико, иако ипак неформално, признање. Такође, важно је приметити да је ова посета у тадашњој пречанској српској штампии добила велико медијско покриће. „Србске народне новине” из Будимпеште посветиле су јој фељтон у пет наставака, од којих је сваки заузимао готово целу страну, а садржали су детаљне описе свих аспеката посете, и то целом граду, а не само оне који су се директно тицали српске заједнице.

О значају ове царске посете сведочи и књига великог формата *Ferdinando I e Maria Anna Carolina nel Littorale a Settembre 1844*, коју је на 56 страна објавила типографија Lloyd Adriatico (Trieste 1845). На насловној страни публикације отиснути су ликови свих шест чланова хабзбуршке царске фамилије који су током историје посетили ову значајну луку.

Опис саме посете српској Заједници већим делом се поклапа с извештајем који је за српског читаоца саставио непотписани извештач у споменутом будимпештанским новинама, с тим што сада сазнајемо да је „на вратима храма, господин владика из

Карловца, Евгеније Јовановић, одржао на немачком језику веома свечани говор пун уважавања и љубави коју Илирци осећају према Његовом Височанству. И затим благословио присутне. Одмах се огласио хор који је отпевао химну Царства, али на сопственом језику. Као и у грчкој цркви, и овде је Његово Височанство одржао говор веома уздигнутим тоном, захваљујући се на дочеку, подвлачећи колико је тим дочеком почаствован.”¹³ Из овог извештаја сазнајемо још да је тог јутра, 9. септембра 1844, пре обиласка верских заједница, цар најпре присуствовао поринућу брода (односно брзог брика) „Хитра” власника Tommas-a Miletich-a (вероватно Томе Милетића).

Исте године, 18. октобра, у Трсту је одсео тада већ бивши српски кнез Михаило Обреновић. После абдикације 1842. и доласка Карађорђевића на српски престо кнез Михаило напустио је Србију и отишао у Беч, где је његов отац, Милош Обреновић, живео већ неколико година. Године 1844. двадесетједногодишњи Михаило отиснуо се на пут по Италији по угледу на своје добродостојеће вршњаке са запада, а који су готово сви тих година ишли на *Grand Tour* по Италији, Грчкој или источном Медитерану. Наравно, обавезна етапа пута од Беча ка Италији био је Трст, и то било да се после желело наставити воденим, било копненим путем. Из Вукове преписке сазнајемо да су тамошњи Срби Михаила љубазно примили, међутим његова посета изгледа да није забележена у архивима Српске православне црквене општине, а ни сама аустријска полиција није нашла за сходно да неког извести о проласку свргнутог владара.¹⁴

На крају, скоро четрдесет година касније, 1882. Франц Јосиф је посетио Трст, али српска заједница, делимично због политичких наклоности, а пре свега вероватно због смањивања бројности и моћи Срба у Трсту није, изгледа, била одредиште овог цара.

Ово су први обриси једног могућег истраживања о српској заједници у Трсту, њеној важности, као и важности њених посетилаца у 20. веку.

Напомене

¹ Миодраг Пурковић, *Историја Српске православне црквене општине у Трсту*, издање Српске православне црквене општине у Трсту, Трст, 1960, 67, 85-87.

² Agapito Girolamo, *Descrizione storico-pittorica della fedelissima città e porto franco di Trieste: unitamente alle sue vicinanze, dei pubblici passeggi suburbani...*, књига је у Бечу објављена 1823, затим 1826, па 1830, а ми се ослањамо на фототипско издање објављено у Трсту 1972, 137.

³ Марица Бјанко Фиорин, *Кандило Павла I Петровића Романова*, у: Марија Митровић, *Светлости и сенке. Култура Срба у Трсту* (Београд: Clio, 2007) 212–222.

⁴ Агапито, 69.

⁵ Пурковић, 93–94.

⁶ Marisa Bianco Fiorin, „La seconda chiesa di San Spiridione”, у: Lorenza Resciniti, Michela Messina, Marisa Bianco Fiorin, *Genti di San Spiridione – Људи Светог Спиридона* (каталог изложбе, Milano: Silvana Editoriale, 2009).

⁷ Агапито, 69–70.

⁸ Исти, 199.

⁹ Весна Килибарда, *Његош и Италија* (Подгорица, Институт за језик и књижевност, 2014), 73-88.

¹⁰ „Србске народне новине”, VII (1844), 295.

¹¹ Ова одредница уз име Михајла Вучетића стоји у публикацији *Ferdinando I e Maria Anna Carolina nel Littorale a Settembre 1844*. (Tipografia di Lloyd Adriatico, Trieste 1845).

¹² Исто, 278. Уз име једног од Бајовића – Александра – стоји у публикацији споменутој у претходној ноти да је био: „саветник у градској општини”.

¹³ *Ferdinando I e Maria Anna Carolina nel Littorale a Settembre 1844*. (Tipografia di Lloyd Adriatico, Trieste 1845), str. 17.

¹⁴ Вук Ст. Караџић, *Преписка VII (1843–1847)*, Београд, Просвета, 1993, 257, 276–277; вид: Archivio di Stato di Trieste, Direzione di polizia di Trieste, anno 1844; такође: *Архив Српске православне црквене општине у Трсту 1749–1950, Попис архивске грађе*, том I, Београд, Архив Србије, 2007.

УМЕТНОСТИ И ВЕРА

2

ПРВА ЦРКВА СВЕТОГ СПИРИДОНА. ИСТОРИЈСКИ ПОДАЦИ И УМЕТНИЧКА СВЕДОЧАНСТВА

Марица Бјанко Фиорин (*Marisa Bianco Fiorin*)

Спољашњост

Настанак прве православне општине у Трсту, која је обухватала становништво грчког и илирског порекла, званично се подудара с терезијанским издањем царске *Повеље* од 20. фебруара 1751. године, која се и даље чува у Архиву Српске православне црквене општине. Тада је почело планирање изградње прве цркве посвећене Светом Спиридону и Светој Тројици, седишта заједнице и гробља с капелом.

О овој првој цркви доста је писано уз коришћење историјских и хроничарских сведочанстава, али се у историји архитектуре града Трста на њу обраћало врло мало пажње, будући да је прва убрзо замењена другом црквом Светог Спиридона, чија је изградња започета 1861. године.

Прва црква није требало да излази директно на улицу и планирано је да око ње буде ограђено двориште, и то између осталог да би се оставио простор за могуће литургијске потребе и за прве сахране. Притом, још од самог почетка православна заједница, чије је име тада било Грчка заједница, није располагала довољним финансијским средствима и тек је 1755. године обављена прва служба. У међувремену је настављено уређивање недавно поправљеног терена старих Солана, а копало се и близу Великог канала (*Canal Grande*), који је запљускивао околне зграде. Нова црква Светог Антона,¹ чија је изградња била планирана, требало је да закони поглед на Канал. Међутим, на основу старих списа можемо да закључимо да се улаз православне цркве налазио у данашњој Виа Сан Спиридионе, а са стране је светлост добијала из Виа Ђенова, ка којој су били окренути велики прозори једнобродног црквеног здања, како нам сведочи једна слика у уљу, коју смо открили 1978. године² и која приказује осветљен ентеријер. Изглед pročела може се утврдити на основу три сачувана цртежа различитих дрвореза преузетих из Агапитовог књижевног дела из 1823–1826. године,³ а које су потписали сликар Гаetano Мерлато (*Gaetano Merlato*) и гравер Ђ. Зулијани (*G. Zuliani*), као и на основу цртежа у акварелу веома богатог детаљима, анонимног аутора, који је, како изгледа, био урађен на енглеској хартији из 1853. године.⁴ Тако, ни ова ликовна сведочанства нису из 18.

века, већ су настала неколико година пре рушења грађевине започетог 1860. Црква, међутим, морала је да буде лепог изгледа, са фасадом украшеном пиластрима с капителима, при врху са фронтоним и тимпаном, с кружним прозором. Улазна врата и велики прозори украшавали су pročела, а са стране су се уздизала два елегантна звоника с одговарајућим бочним улазима заобљених врхова у стилу немачког касног барока.

Може се рећи да је стил, уопштено гледано, био „масаријанског” типа, односно својствен савременику, венецијанском архитекти Ђорђу Масарију (*Giorgio Massari*), те се могао срести на разним црквеним здањима, палатама и вилама изграђеним у венецијанско-фурланској области на основу његових пројеката. Масари је био активан у првој половини 18. века и мало касније својом школом, будући да је умро 1766. године.⁵ На њега су се угледали различити грађевински мајстори, или *baumeister*, чак и на хабзбуршким територијама, локални наручиоци, као и аутори њихових замисли. Тако су се Венецијанци браћа Бон (*Bon*), а поготово Анђело Бон (*Angelo Bon*) или аутор Бони (*Boni*), приближили Масарију у изради два пројекта: реч је о првој цркви Светог Антона, коју је требало изградити на крају Великог канала око 1756, и о једној „елегантној кући у венецијанском стилу”, која је такође требало да се подигне уз Канал.⁶ О овој архитектонској области и овом периоду тек предстоје даља истраживања.

Говорећи и даље о екстеријеру цркве, треба рећи да се на цртежу у акварелу жутом бојом истиче велики украсни панел на фасади. То дело великог формата, од позлаћеног бакра, и даље постоји, а у траг му је ушао Ђорђе Милошевић у Етнографском музеју Серволе у Трсту.⁷ Релеф приказује *Светог Спиридона* како седи на клупи и обраћа се вернику (или преобраћа паганина, или се обраћа Арију; видети одговарајућу хагиографску литературу). На врху панела је *Света Тројица у тријумфу*, а окружен је украсним мотивом у виду венца и натписом на грчком: „Света Тројица, свима једини Бог”.

Служећи се цртежом у акварелу можемо анализирати и структуру звоника, који су мање „масаријанског”, а више немачког стила:

подигнути су непосредно после 1782, када је Јован Милетић, утицајан члан и добротвор нове „Илирске заједнице”, тек основане, и то са само српским члановима, издвојио велику суму новца, чиме је у одлучујућој мери допринео оснивању школе Илирске заједнице. На звонницама по једна спомен-плоча с ћириличним и латиничним натписима чувају успомену на великодушан гест. Једна плоча бележи сећање на оснивање школе: натпис је ћирилични, а и даље се чува иза нове цркве Светог Спиридона, на зиду општинске зграде. Тршћански историчари, попут Агапита (Agarito) 1824, објавили су текст исписан на плочама звоника, чиме су нам открили да се плоча на српском налазила на десном звоннику, а она на латинском на левом и да је текст гласио овако: „*Joannes Mileticus e Saraeva Bosniae ortus monumentum hoc integri sui in S. Spiridionem cultus in aede ei Tergesti sacrata. Pos. an. 1782.*” (Преносимо текст како га је 1824. забележио историчар Агапито, 68.) Исти аутор нас је обавестио о томе како су радила звона и сатови, јасно уочљиви на два звонницама, а што можемо закључити на основу цртежа. Он каже: „Ова два звоника, чије су куполе прекривене лименим плочама над којима се надноси позлаћена кугла с крстом, имају четири повећа звона која производе веома складан звук; десни звоник има велики сат који је *после онога на Берзи једини у целом новом граду*” [sic]. Можемо, дакле, да замислимо колики је био његов значај у граду и у којој мери је црква имала и улогу временског и пословног оријентира за свакодневни живот града, са чамцима у близини с којих је истоваривана и у које је утоваривана роба, с магацинима чији се број убрзано увећавао, као и свим осталим активностима повезаним с трговином и локалном терезијанском производном активношћу. Терезијанску четврт посећивали су трговци, путници, али и људи од културе на високим друштвеним положајима, који су је доживљавали као узоран пример брзог развоја, а дивили су се притом и њеним црквама и палатама. Хроничари и путници описивали су је и истицали су најзанимљивија места у граду и околини, готово попут данашњих туристичких водича. Навешћемо овде опис прве цркве Светог Спиридона који је дао један странац, Игнацијо Колман (Ignazio Kollmann), запослен у хабзбуршкој државној администрацији, који, упркос томе, никако није био равнодушан према уметности и култури. Реч је о младом, пажљивом и знатижељном становнику Граца. Наиме, не позивамо се, као на другим местима, на неког професионалног историчара или особу изразито мотивисану за патриотске похвале или, пак, у својству представника градске власти. Погледајмо како је он на једноставан начин, око 1807. године описао цркву у својој анализи *Трст и његова околнина*, објављеној на немачком, али доступној и у италијанском издању.⁸ Он нас информише: „Илирско-оријентална заједница има пространу цркву на Великом каналу (Canal Grande) са два звоника постављена на бочним

фасадама, а чија се унутрашњост размеће уметничком раскоши и византијском велелепношћу.”

Ипак, изгледа, нажалост, да земљиште на којем је саграђена прва црква није било довољно стабилно, поготово након дозирања два импозантна звоника 1782. године. Штавише, један од звоника, онај с десне стране, који се мање види с Канала, већ је пре 1850. године сигурно био срушен будући да је у старим издањима црква приказана са само једним звоником.⁹

Унутрашњост

Пратимо, дакле, споменутог младог Колмана, али сада у својству посматрача ентеријера цркве, и то такође 1807. године:

„*Испред олтара налази се велики преградни зид, који заузима цео простор, а на којем је над другим испустом, украшеним позлаћеним лишићем, постављено распеће. Зид је симетрично прекривен бројним драгоценим сликама на златној позадини, а које приказују пут страдања Христа и појединих најпоштованијих светитеља. Од троја врата уграђених у зид, средишња воде до олтара, а остала, мања, у места предвиђена за облачење и припрему. Бочни зидови цркве, као и плафон осликани су уљем на платну. С десне стране представљени су стварање света и страшни суд, а с леве сабор у Никеји и рај. Изнад галерије приказане су историјске епизоде преузете из Јеванђеља, а на плафону, пак, групе анђела међу облацима*” (Trieste e i suoi dintorni, 1978, 37).

Млади аустријски посетилац добро дочарава, у неколико потеза, шта је на први поглед могло да привуче и да се учини занимљивим у унутрашњости цркве: раскошни иконостас, осликани бочни зидови, велика таваница исликана на платну, како се може видети на слици у уљу која нам приказује ентеријер овог светог места. Што се тиче унутрашњег описа, постоје још два цртежа у акварелу, изведена, пак, на хартији која носи датум „1853”, што указује на то да су израђени мало пре рушења здања, које је започето, према појединим научницима, већ на пролеће 1861. године. Остао нам је такође цртеж који приказује унутрашњу припрату и галерију, бочни зид, једнобродну основу с три апсиде, раскошни иконостас. Што се тиче овог последњег, постоји и цртеж, много старији, из 1794, који, међутим, не одговара изведеном решењу: можда је само реч о предлогу који је у фази израде доживео измене. На том цртежу видимо простор припремљен за четири иконе које је требало поставити између троје врата, док их је касније, на акварелу на папиру из 1853, било шест. Међутим, цртеж из 1794. ипак нам открива још неке важне појединости: име занатлије коме је био поверен рад у дрвету, Себастијана Трепана (Sebastiano Treppan), име наручиоца за Заједницу, грофа Војновића, и цену рада од 200 флорина за део који се односио на израду иконостаса.¹⁰

Дакле, на основу овог цртежа сазнајемо да је иконостас, у богатом изрезбареном дрвету, с *Распећем између Богородице и Св. Јована*

на врху, те године и даље био у фази израде. Затим, читајући архивска документа, која се чувају у Српској православној црквеној општини, сазнајемо да је унутрашња декорација наручена тек између 1791–1796. године од двојице сликара с Крфа, Михајла и Спиридона Сперанце (Michele e Spiridione Speranza). То унутрашње опремање цркве састојало се од четири велика уља на платну, постављена на бочне зидове, која приказују са леве стране *Стварање Света* и *Страшни суд*, а с десне *Сабор у Никеји* и *Рај*, управо онако како су нам их описали Колман и касније Агапито. Димензије слика су износиле 40 стопа по ширини и 24 по висини.

Плафон је имао „телер“, велико уљано платно, у венецијанском маниру, на којем су, према Агапиту, у средини, између анђела и облака, приказана „Света Тројица у храму где Свети Спиридон обавља службу“. Све то заокружује богати иконостас с позлаћеним сликама. Из документа сазнајемо да су 1796. од сликара Сперанца затражене четири велике иконе на којима је требало да буду представљени *Свети Спиридон*, *Богородица са Дететом*, *Христ Краљ* и *Благовести*, а које је требало израдити „према старом обичају наших источних цркви“, што је значило према византијској традицији, са сликама на златној позадини за касније уклапање у иконостас. Изгледа да су тако биле постављене на цртежу у акварелу који нам 1853. предочава већ довршен иконостас у фази пре рушења. Не зна се да ли је касније негде премештен.

Међутим, на истом цртежу се у доњем реду могу видети друге две престоне иконе, прекривене сребром и смештене уз бочна врата, а које изгледа приказују *Светог Николу* и *Светог Јована Крматог*, личности присутне и у другој цркви Светог Спиридона на два иконама чуваним изнад бочних олтара унутар презвитеријума; штавише, могуће је да реч о иконама из прве цркве.

Ово говоримо зато што се пажљивим испитивањем престоних икона чуваних у другој цркви Светог Спиридона и њиховог драгоценог сребрног окова јавља проблем у вези са њиховим датирањем због јасно назначених жигова и ознака. Све их је у Москви израдио московски златар Иван Семјенович Губкин, и то између 1846. и 1850. године, дакле мало пре рушења старе цркве, што је изненађујуће када се има у виду тешка ситуација саме цркве.¹¹

Агапито нам је дао описе и других слика (Agarito 1824, 68): „Главна врата воде директно до олтара који се налази усред светилишта на чијем су своду приказани ликови четири највећа теолога источних цркава; двоја ужа бочна врата воде до презвитеријума с портретима многих епископа старих словенских краљевских породица.“ Затим додаје: „Изнад двају бочних улазних врата и галерије могу се приметити друге слике с личностима преузетим

из *Јеванђеља*.“ Бочна врата и галерија добро се виде на поменутој слици у уљу.

Уопште гледано, црква је сигурно била веома лепа, слике Сперанца изазивале су дивљење, а иконостас је блистао позлаћеним резбаријама и иконама прекривеним сребром. У описима различитих локалних хроничара и историчара стваралаштво Михајла Сперанце (чувенијег од Спиридона, који му је можда био отац) одређивано је као уметност једног „славног“ сликара (Cratey, 1808, 251), „вештог“ сликара (Bevilacqua 1820, 59) а осликано платно на таваници сматрано је „компликованим делом у ваздушној перспективи“ (Bandelli [Kandler] 1851, 288).

Након рушења прве цркве многи локални учењаци жалили за губитком овог значајног уметничког наслеђа, а Тамаро је 1924. године и даље с горчином помињао нестанак слика.¹²

Па ипак, није лако реконструисати уметничку путању сликара Сперанца и поред појединих архивских података које смо пронашли и објавили 1982. године.¹³ Различити елементи, између осталог и чињеница да је реч о путујућим уметницима, не дозвољавају нам да створимо хомогену слику о њиховим активности и биографијама. На пример, на Крфу је познато стваралаштво извесног сликара Спиридона Сперанце, забележеног као аутора таваница разних цркава и бројних икона сачуваних на острву. Он је наводно био активан између 1740. и 1775. године. Постоји икона *Рођења Христовог* из 1783. године, коју је потписао одређени Спиридон Сперанца, а која се чува у Византијском музеју у Атини. Да ли је могуће да је реч о истом сликару који је радио у Трсту између 1791. и 1796? Могуће је, али тешко да би то могао да буде исти Спиридон Сперанца који је преминуо 1818. године у 85. години у Изоли у Истри и који је, како је наведено у *Књизи умрлих* чуваној у Архиву тршћанске Грчке заједнице,¹⁴ сахрањен у Трсту. Наиме, крштена имена су се често понављала у оквиру породице, чак и у бочним гранама. Из *Књиге умрлих* такође сазнајемо да је 1834. године преминуо извесни Михајло (Michele) у 74. години, али се његова сликарска активност не спомиње, а умрлица под бројем 418 није пронађена у архиву приликом истраживања објављених 1982. године.¹⁵ У Трсту је 1796. године међу тадашњим златарима наведен извесни Михајло Сперанца.¹⁶ Да ли је то био споменути сликар? Можда јесте будући да су иконе прекриване сребром, али можда и није. Затим, име Михајло Сперанца повремено се појављивало и на састанцима Грчке заједнице 1822. и 1823. године, а имена Микеле и Спиридон Сперанца откривена су такође пред крај 19. века код Грчке заједнице у Трсту, као уосталом и у Изоли, у Истри, где је извесна породица Сперанца поседовала термална купатила... Но, та истраживања требало би наставити у неком другом контексту и за другу публикацију.

Сматрамо да је засад довољно што је овде поменуто дело ових уметника, а које треба изучавати заједно с другим сликар-

ским групама путујућих Грка присутних у Трсту пред крај 18. и у првим деценијама 19. века. Реч је о Ђованију Тригонису (Giovanni Trigonis) из Мореје, активном већ 1786. године, и његовом сину Ђорђу (Giorgio),¹⁷ затим Деметрију Ламбрину (Demetrio Lambrino) и његовом оцу Хаги Ламбрину (Haggi Lambrino) из Смирне, који су, на основу икона из 1815. и 1834. године,¹⁸ ту вероватно били присутни, као и о другим грчким уметницима, међу којима је најчувенији Дионисије Цокос (Dionisio Tzokos).¹⁹

Они су били везани за локални уметнички контекст и треба их, дакле, уврстити и у историју тршћанског сликарства, отвореног према разним правцима и подстицајима.

Декорације надгробних споменика изискују посебно истраживање, које одлажемо за другу прилику. Агапито нас такође извештава да су Илири тек 1785, односно после њиховог раздвајања од Грка, у четврти Баријера Векја (Bargiera Vecchia) купили земљиште за изградњу гробља и цркве. Међутим, само неколико деценија су се задржали у том гробљанском простору. С увођењем закона којим су гробља измештана изван насељених места, и православни Срби осмислили су нов пројекат. У пројектима сачуваним у Архиву Српске православне црквене општине забележено је да су нова гробљанска капела и одговарајућа импозантна ограда с кућицом за чувара на улазу у српско гробље из 1825. године, а ту је и потпис архитекте Ферарија (Ferrari). Унутрашња декорација капеле може да буде тема посебног истраживања. Поменућемо само њен иконостас, затворен осликаним *Распећем* између два овала с представама *Богородице* и *Светог Јована*, и украшен с још три слике, од којих је *Тајна вечера* у средини. Ту су чуване четири иконе из 19. века, а приказују *Светог Ђорђа*, *Богородицу са Дететом*, *Христа Краља* и *Светог Јована Крститеља*, као и два метална свећњака, дар Јована Милетића из 1777. године, с посветним натписом на грчком, будући да је Заједница Грка и Илира тада још постојала, а опстала је до 1782. године. Велики бронзани лустер, који виси на средини, израђен је у Венецији, у Ливници Микјели (Fonderia Michieli), а капели га је даровала породица Јована Шкуљевића 1896. године.

Литургијски предмети

Најзначајнији предмет у првој цркви, а који је висио с њене таванице, било је сребрно кандило, дар будућег руског цара Павла I Петровића Романова приликом једне посете Трсту и храму 1782. године.²⁰

С руским амбијентом 18. века повезана су и четири драгоцене *Јеванђеља*, једно штампано у Кијеву, а три у Москви, 1746, 1779, 1784. и 1791. Последње, најзначајније, има сребрне корице, које је у Венецији 1796. године, по наруџбини породице Куртовић израдио златар Родолфо Филипи (Rodolfo Filippi).

Ово дело је првобитно наручено за њиховог рођака, монаха у Требињу (у Херцеговини), Симеона Куртовића, али га је након његове смрти 1797. године сама породица поклонила Српској заједници. Преплитања места и особа ни овде нису изостала.

Црква је наравно располагала разним покретним литургијским намештајем и многим иконама и богослужбеним предметима. Поменућемо два литургијска тањира од сребра с приказаним Светим Спиридоном, а на којима се налазе посветни натписи дароватеља и године 1766. и 1769. Тањира из 1766. године, израђен у Венецији, значајан нам је за утврђивање тршћанских трговачких односа. Наиме, Венеција је цркве у Трсту често опремала богослужбеним предметима. Тамо је израђена и кадионица с краја 18. века, чувана у другој цркви Светог Спиридона.

Многа кандила, која се тренутно налазе у другој цркви, потичу заправо из прве и предмет су будућих истраживања, као и велики лустер, приказан на слици у уљу. На слици могу се видети четири метална свећњака, која су сада у другој цркви, а на чијим постољима је посвета Јована Куртовића и 1763. година.

Што се тиче бројних покретних икона, изложених сада унутар презвитеријума друге цркве, уобичајено скривено од погледа верника, оне су одавно биле предмет истраживања и приказане су верницима током прве изложбе постављене у истој цркви 1975, а која је остварена у сарадњи с Општином и с нашим првим инвентаром (Bianco Fiorin 1975б).

Двадесетак ових икона припадало је првој цркви и, будући да су коришћене током литургије, на њима су сцене у вези с литургијском годином. Све имају натписе на грчком, првом језику литургије у још увек уједињеној Грчко-илирској заједници. Израђене су у грчко-венецијанским уметничким радионицама препритлањем најмање четири различита стила. Оне се датирају у другу половину 18. века. Из тог периода потичу и прецизније датоване иконе, попут *Полагања Христа у гроб* и *Васкрслог Христа* из 1777. године, сликара Стилијана Корнара (Stiliano Cornaro), као и руска икона *Богородице Страсне*, из 17. века, чији је оков израђен у Венецији у позном 18. веку. Нажалост, за друга вредна покретна дела ретко када постоје подаци о чину даривања, датумима и именима дароватеља. Отежан приступ архивима ни у овом случају никако не олакшава ситуацију. Посебно истраживање²¹ односи се на шест престоних икона с иконостаса прве цркве, чији окви с годинама 1846. (две) и 1850. (остале четири) потврђују њихов другачији распоред на садашњем иконостасу и на бочним олтарима презвитеријума. Вратићемо се на њих касније, приликом описивања друге цркве. Овде желимо да истакнемо да је њихова израда у московској радионици Ивана Семјоновића Губкина, познатог и изразито активног златара у служби цара (заједно са синовима од 1840. до 1908), потврда трговинских односа и европских веза које је Трст имао и које су чланови Илирске заједнице умели да изграде

и током целог 19. века. Из истих година, односно из 1843. и 1847. потиче драгоцен прибор за службу израђен у Москви, а који је цркви 1857. године даровала породице Вучетић. Трговачки послови и контакти Вучетића, као и других чланова Заједнице, и то како илирске, тако и грчке, такође су били везани за Москву, Одесу, Санкт Петербург, а да не говоримо о ближим центрима, Бечу, Прагу, Будимпешти. Присуство Москве потврђују многи златарски предмети који се чувају и у грчкој цркви Светог Николе у Трсту, као и окови икона у Музеју те заједнице.²² Припадници Грчке заједнице, попут породица Хаџи-Конста, имали су везе и у Русији и давали су литургијске дарове обема црквама, без фаворизовања и без етничких, језичких или верских предрасуда. Значајно је било њихово даривање српској цркви двају драгоценних окова за престоње иконе из 1846. године, али и драперије за иконостас српске цркве из 1865. године, са *Христом у светом путиру*. Истовремено су поклањали дарове Цркви Светог Николе, попут оног из 1848, драгоцене иконе са *Светим Ђорђем на коњу*, оковане сребром нарученим и обрађеним у Москви.²³ Овако су доказивани толеранција, поштовање и пријатељство: можда би и у данашње време требало да се угледамо на њихов пример.

Кандило Павла I Петровича Романова у Трсту: историјски догађај и драгоцен венецијански златарски предмет

Кандило, које се и данас чува у простору унутрашњег нартекса друге цркве Светог Спиридона, израђено је у Венецији и може нам дочарати историју сложених верских односа, веза и контаката које је Трст имао с Европом у последња три века. Године 1782, испуњене иницијативом за стварање илирске заједнице, великовојводски пар Романов, односно Павле – тада будући цар, и његова жена Марија Фјодоровна посетили су заједницу и стару цркву Светог Спиридона и на дар су донели кандило. На слици у уљу, која се чува у Српској општини, а на којој је приказана унутрашњост старог храма, јасно је препознатљиво висеће кандило на улазу у свето здање.

Овај предмет дуго је посматран искључиво одоздо, а не изблиза. Тек је године 2002. привремено скинут и његов елегантан златарски рад подробно је истражен, те је било могуће реконструисати и историјске околности у вези с даром и његовим уметничким аспектима.²⁴

Какве су, дакле, биле околности посете? Између септембра 1781. и почетка 1782. године Павле Петрович Романов (који је постао цар тек 1796) и његова жена Марија Фјодоровна пошли су на дуго путовање у Европу, током којег су пролазили кроз многе државе под псеудонимом „Грофови са Севера”. Пошто су напустили Русију, прошли су кроз Пољску, Немачку, Аустрију, Италију, Француску и Холандију. Из Аустрије су у Трст стигли јануара 1782, а 5. јануара (по јулијанском календару, односно 16. јануара по

II/1 – Кандило од сребра које је 1782. године поклонио будући цар Павле I Петрович Романов

грегоријанском), пре одласка из Трста, посетили су цркву и Српску заједницу и тада су старој цркви Светог Спиридона поклонили сребрно кандило. Податке о боравку Романових у Трсту добијамо из архивских докумената и детаљних извештаја, а не из ондашњих новина, јер „L'Osservatore Triestino” тада још није излазио.²⁵ Наиме, супружници су боравили у граду од поподнева 14. јануара до позног јутра 16. јануара, да би после прешли у Удине и Конелано и на крају стигли до Венеције. Романови су у Трсту угошћени на најбољи могући начин ако се има у виду да је град тада још био у фази развоја. Нису се штедела средства, а припреме су биле велике. Одсели су у Локанди Гранде (Locanda Grande), резервисаној само за њих и њихову пратњу, а две вечери су провели у позоришту Свети Петар, једином месту у граду које је нудило одговарајућу и достојну зимску разоноду, уз учешће тадашњег племства и буржоазије. Том важном догађају присуствовали су (иако је пар желео да путује инкогнито и о свом трошку) намесник гроф Карл фон Цинцендорф (Karl von Zinzendorf), барон Пасквале де Ричи (Pasquale de Ricci), као и шеф полиције Пјетро Антонио Питони (Pietro Antonio Pittoni). Бечке власти обавезале су се да ће водити бригу о путовању краљевског пара и да ће покрити настале трошкове. Управо због тога су сачувана документа која сведоче о неплаћеним рачунима, позамашним дуговима и разним бригама које су претходиле

путовању, а затим су га и пратиле. Исто се догодило касније приликом боравка великовојводског пара у Венецији, који је трајао до 25. јануара. Ни тамо нису изостале прославе (и одговарајући трошкови), расправе, а ни бирократске последице. Међутим, приликом тог путовања настало је неколико лепих Гвардијевих слика, тумача венецијанске хронике тог доба. Нека његова платна су изгубљена, али једно познато, које се чува у Старој Пинакотеци (Alte Pinakothek) у Минхену, приказује забаву одржану њима у част у Казину Филхармоније у Новим Прокураторским палатама (Casino dei Filarmonaci alle Procuratie Nuove), где је одржан велики концерт.

У Трсту је ипак остао овај великодушни дар, намењен православној цркви и заједници као сведочанство захвалности и оданости. Тај драгоцени поклон наводно је пратило (што је тек недавно утврђено) једно *Јеванђеље* опточено сребром, штампано у Москви 1779, а украшеним 1781. године. На његовој штампаној насловној страни спомињу се руска царица Катарина, као и великовојводски пар Павле и Марија Фјодоровна.

Кандило, дакле, представља још једно историјско сведочанство посете Трсту и Цркви Светог Спиридона, а за коју из документа знамо да се догодила 16. јануара ујутро, пре него што је великовојводски пар напустио град. То потврђују два натписа истоветног садржаја, један писан ћирилицом, а други латиницом, рељефно урезана у бочне стране кандила, а уоквирена мотивом венца над којим се надноси грб с двоглавим орлом и круном. С бочних страна кандила полазе четири ланца, која га држе, од масивног су сребра, с украсним мотивима на основи. Кандило је прекривено различитим рељефним декорацијама и гравурама каснобарконог стила.

Латински текст на кандилу, који овде наводимо, гласи овако: „Paulus Petrovicius magnus dux Russiarum cum coniuge sua Europam circumlustrans per Tergestem transiens atque hoc templum invisens obtulit. Anno Domini MDCCLXXXII. Die V Januarii.”²⁶ Датум, дакле, одговара управо 16. јануару, будући да је разлика између источног и нашег календара у 18. веку била 11 дана, а не 13, као у 20. веку.

Што се тиче израде кандила, тек је пре неколико година откривено да потиче из одличне венецијанске радионице. Наиме, и на самом кандилу, као и на ланцима, три различита жига указују на то да предмет потиче из чувене венецијанске радионице за обраду сребра: печат сребрара, венецијанског испитивача метала, као и печат града Венеције – уобичајени лав Светог Марка *in moleca* (главе уоквирене крилима налик на клешта крабе). Печат испитивача метала има облик љиљана и садржи иницијале Z P и G, а може се видети на многим предметима који се чувају у Трсту, као и у Ризници Цркве Светог Марка. Жиг сребрара представља слова Z F. (зашиљеног облика) у грбу у облику цвета (како се обично тумачи). Овај жиг, за који се сматра да припада радио-

ници златара Фресконија (Fresconi), указује на производњу за коју се веровало да није претходила 1804. години (према Маријакеру/Mariacher).²⁷ Међутим, испитивањем литургијског предмета установљено је да време израде треба померити уназад за двадесетак година будући да је на кандилу наведена 1782. година. Реч је о изузетно занимљивом податку, поготово за историју венецијанског златарства, где се истраживања и даље продубљују, чему доприносе различите, веома честе изложбе и публикације, као и бројни златарски предмети пронађени, између осталог, у Трсту последњих деценија. Овај црквени дар значајан је и зато што сведочи о разгранатим односима које је у вековима свог развоја Трст имао с Русијом посредством утицајних тршћанских личности, попут трговаца, морепловаца, асекураната, а како потврђују драгоцени предмети литургијске и породичне употребе руске производње који се чувају у колекцијама града.²⁸ Ово кандило дозвољава нам да се присетимо двеју краљевских личности издавајући кратак сегмент њихових живота на измаку 18. века, пре него што је Европа доживела Француску револуцију и Наполеонов успон.

Павле Романов, веома предан и посвећен добротворним делима, постао је цар 1796. године, после смрти мајке Катарине, али је владао само до 1801, када је дворском завером, коју је организовао гроф Зубов, трагично окончан његов живот у дворцу Михајловски (убијен је тако што је тешком табакером погођен у слепоочницу). Двојица његових синова, Александар и Никола, владала су након оца, а према неким гласинама, Александар није био без икакве улоге у убиству цара будући да је завео деспотску власт, чиме је на двору стекао много противника. Марија Фјодоровна, Павлова друга жена, рођена је као принцеза од Виртемберга, под именом Софија Доротеа Августа, које је касније славизирано. За великог војводу удала се као веома млада, 1773. године, пошто је његова прва жена умрла на порођају почетком исте године. Пар је имао чак десеторо деце и неко време су били веома сложни. Заслужни су за изградњу и уређивање двеју познатих царских резиденција у Павловском и у Гатчини. Наиме, Марија Фјодоровна је много волела уметност, иако се претежно бавила социјалним радом – школама, болницама, домовима за старије и немоћне особе, које је подржавала и личним средствима. Међутим, током последњих година њиховог заједничког живота почеле су да избијају несугласице, поготово када је Павле ступио на власт: почео је да сумња у све, чак и у најближе сроднике, заштравао је своје опсесивне страхове и ускогрудост, који су се већ били испојили у прошлости.

Марија Фјодоровна живела је дуго после цара. Преминула је 1828. године, а о себи је оставила слику моралне и достојанствене особе краљевског држања.

Кандило у Трсту представља значајно сведочанство уметности, историје, религиозности и царских односа тога времена.

Напомене

- ¹ Њу је заправо пројектовао Вито Космаз (Vito Cosmaz) тек 1768. године. Изграђена је, уз измене, 1771. године, а срушена је 1826. године због нестабилности терена испред објекта, уз Велики канал (*Canal Grande*).
- ² Видети: Milossevich, Bianco Fiorin, 1978, 12–13.
- ³ Дрворези су били увршћени у верзије текста Агапита, *Compiuta e distesa descrizione della fedelissima città e Portofranco di Trieste*, у издањима штампаним у Бечу 1823. и 1824. године, с допунама из 1826. и 1830. године. Ми ћемо цитирати текст из 1824. године (Agarito, 1824), у прештампаном тршћанском издању из 1972. године (*Descrizione storico-pittorica della fedelissima città e Portofranco di Trieste...*). Пошто су дрворези били покретни, касније су продавани одвојено као антиквитети и тако одвојени су сачувани.
- ⁴ Досад сматран првобитним пројектом прве цркве, заправо је цртеж из 1853. године или нешто касније, изведен на хартији J. Whatman-Turkey Mill, како смо скоро сазнали, дакле израђен мало пре него што је црква срушена.
- ⁵ За упознавање с венецијанским архитектором кључна је монографија Massari, 1971.
- ⁶ Видети податке приложене у: Тамаго, 1924, књига II, 187 и у: *de Incontrera*, 1959, 40.
- ⁷ Видети: Milossevich, Bianco Fiorin, 1978, 12.
- ⁸ Млади Колман (Грац 1775–1837) дошао је у Трст у својству секретара принца Серафина Порче (Serafino Porcia), стручњака за језике, књижевност и сликарство. Године 1810. био је међу саоснивачима Дружбе „Минерва”. У више наврата, након повратка у домовину, где је радио као записничар, враћао се у град и у друга италијанска места, где је састављао описни водич *Triest und Seine Umgebungen*. Читамо га преведеног у публикацији *Trieste e i suoi dintorni*, 1978.
- ⁹ Није нам позната тачна година рушења првог звоника. Верује се да је у питању 1850. или нека година пре, како се закључује на основу различитих списа из тога доба, који нам дочаравају како је у тим годинама изгледао простор дуж Великог канала (*Canal Grande*) с другом црквом Светог Антуна, изграђеном 1842. године, док је илирска црква већ имала само један бочни звоник.
- ¹⁰ Ово је написано на средини цртежа мастилом смеђецрне боје: „Треба да спроведе у дело други део по договору, за износ од двеста флорина. Вели флорина 200. Димитрије гроф Војновић. Измирено 21. фебруара 1794. Себастијано Трепан.”
- ¹¹ Видети цртеж реконструкције старог иконостаса у Зборнику Припремног скупа пред велику изложбу у Пасаријану из 1991–1992: *Ori e Tesori* 1992, 451. Скуп је одржан у Дворцу Удине, 3–5. децембра 1991.
- ¹² Видети: Тамаго, 1924, књига II, 190.
- ¹³ Видети: Bianco Fiorin, 1982, 86–88. У том смислу Медаковићева уопштена напомена о Микелеу Сперанци (стр. 82) не наилази ни на какву конкретну потврду: „[...] сликар који је радио и за друге српске цркве” (!). Сам аутор у истој књизи (видети: Medaković, Milossevich, 1987), наводи стилске атрибуције, као и тачне и специфичне процене о иконама, сребрини и сликама српске цркве и заједнице у Трсту на некоректан начин - као да је реч о његовим атрибуцијама и проценама, а не наводи притом извор, односно наше студије и атрибуције из 1978, осим једног рутинског и општег библиографског цитирања с почетка.
- ¹⁴ Видети: Ms. *Decessi*, IV, 76
- ¹⁵ Видети: Ms. *Decessi*, IV, 178. У овој свесци јеромонах Ђовани из Грчке заједнице потписује изјаву о смрти: „8. априла 1834, у 1 час послеподне у својој кући бр. 589 преминуо је Микеле Сперанца, пореклом са Крфа, услед апоплексije, у 74. години, оставивши за собом жену и децу чија је доб наведена у документу бр. 418.”
- ¹⁶ Видети: Cossar, 1940, 26.
- ¹⁷ Видети: Bianco Fiorin, 1978–1979; Bianco Fiorin, 1982, 94, 95–100.
- ¹⁸ Вид. Bianco Fiorin 1982, 120–121.
- ¹⁹ Видети: Bianco Fiorin, 1987–1988; Bianco Fiorin, 2005, 100–101.
- ²⁰ Видети: Bianco Fiorin, 2002, 175–184; исти чланак М. Б. Фиорина налази се и у српском издању књиге *Светлост и сенке - Култура Срба у Трсту*, Београд, 2007, 212–221.
- ²¹ Видети: Bianco Fiorin, 1992, 445–456.
- ²² Исто, Bianco Fiorin, 1982, 130–133.
- ²³ Исто, 98, 101.
- ²⁴ Ово кратко излагање представља одређене варијанте у односу на наш рад из 2002. године, објављен у „*Archeografo Triestino*” с појединим илустрацијама (Bianco Fiorin, 2002) и у односу на српско издање истог (Bianco Fiorin, 2007b). Предмет је само споменут, али није анализиран у публикацијама које се односе на Цркву Светог Спиридона (као: Milossevich, Bianco Fiorin, 1978, 70); тако је у: Пурковић, 1960, 58 кандило поменуто само у својству историјске чињенице повезане са Србима у Трсту, али није обрађено с уметничког становишта. У последњем Милошевићевом раду (Milossevich [1999], 70), као и у претходним његовим чланцима погрешно је наведено да је година даровања кандила 1772.
- ²⁵ Објављени у: Rapozzi, 1973.
- ²⁶ Наводимо целокупну транскрипцију натписа на латинском. Пурковић, који га је преписао 1960. године (стр. 58. и напомена 4), изоставио је једну значајну реченицу: „[...] *atque hoc templum invisens [...]*”.
- ²⁷ Mariacher, 1971. Маријачер у почетним студијама о венецијанском сребру није био у стању да разликује жигове испитивача метала од оних из радионица и златара. Ова тема додатно је продубљена захваљујући новом истраженом и инвентарисаном материјалу (видети: Gambarin, 1991).
- ²⁸ Видети: Bianco Fiorin, 1992.

Г. Ферари (G. Ferrari)

План једног дела новог гробља код Свете Ане са ситуацијом која приказује простор предвиђен за илирско гробље

1. март 1825.

перо и акварел на хартији

502 x 706 mm

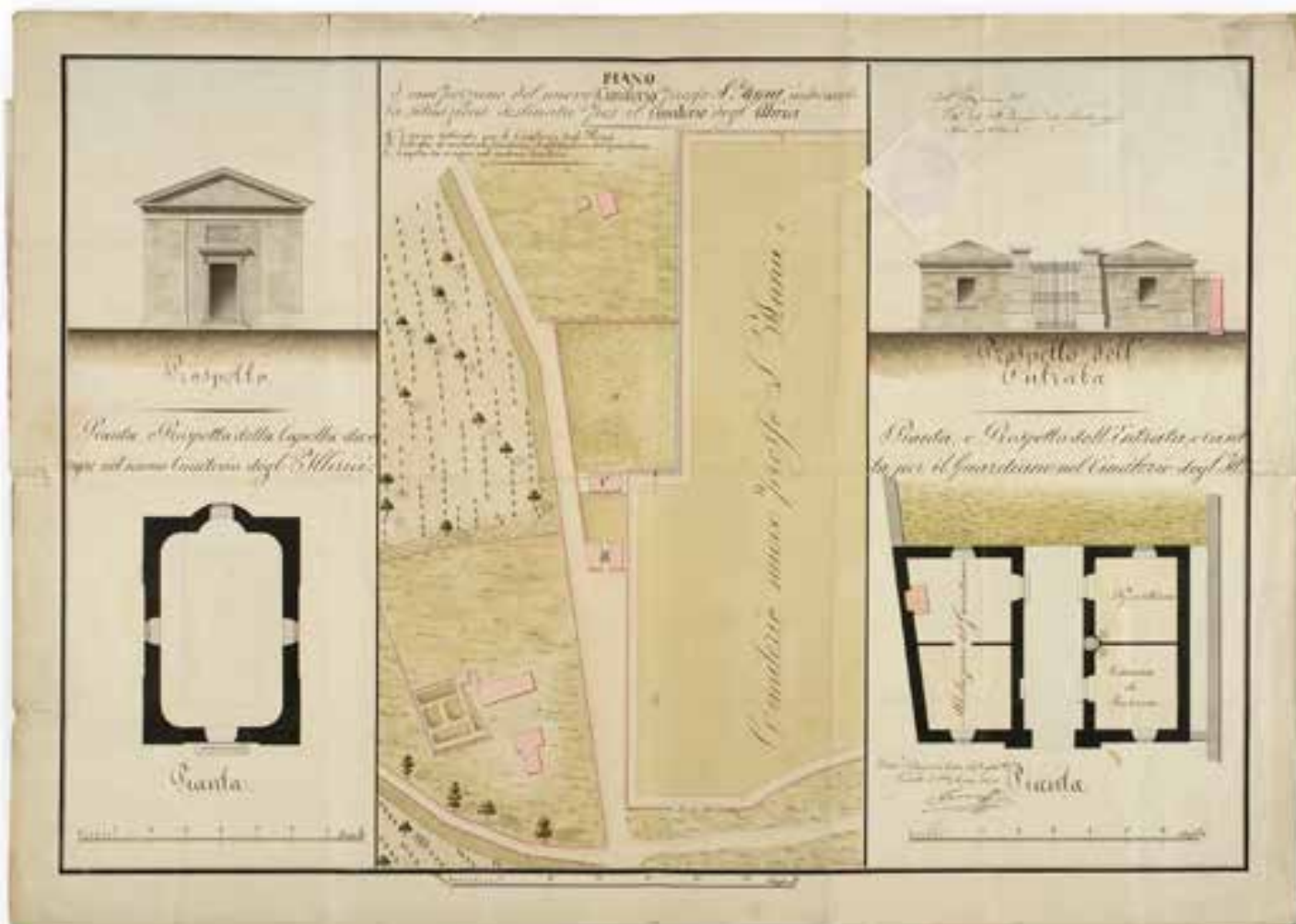
(Архив СПЦО у Трсту)

Године 1819. изабран је велики простор на ивици града, назван „Света Ана” (Sant’ Anna), као најпогодније место за изградњу нових гробаља, и то како католичког, тако и оних намењених заједницама Грка и Илира.

Ситуација са сахранама у граду постала је неиздржива са хигијенског и просторног становишта, нарочито због знатног пораста популације. Српска православна општина је 1785. године адаптирала у гробље земљиште купљено у близини улице Пондарес (Pondares), али је 1816. године владина комисија законом наложила да буде премештено, јер се налазило преблизу насељеног места. Године 1825. општинска управа при-

јавиле је грађанској инспекцији пројекат за капелу и кућицу за чувара на предвиђеном земљишту неправилног облика, које се граничило с католичким гробљем „Свете Ане” и с грчко-оријенталним гробљем. При Техничком архиву у Трсту постоји скица непознатог аутора из исте године, по којој улаз предвиђа масивне дорске стубове инспирисане оријентом. На приказаном пројекту, међутим, решење је много сведеније и схематичније, постигнуто опредељивањем за два пиластра уместо за стубове. Но, ни ово идејно решење се није остварило. Године 1825. Грађевинска дирекција дала је Магистрату – власти надлежној за извођење гробаља – своје одобрење за изградњу српског православног гробља пошто је пројекат био добар и стилски усклађен с католичким гробљем. Пројекат је направио Матео Перш, 1822. (Matteo Pertsch). Гробље је ушло у функцију у марту 1829. године. (Видети Resciniti у: *Neoclassico* 1990, 475).

Лоренца Решинити (Lorenza Resciniti)

Прочеље прве цркве Светог Спиридона

1853. (или мало касније)

акварел на хартији енглеске производње

J. Whatman-Turkey Mill

(датум утиснут воденим жигом „1853”)

600 x 440 mm

(Архив СПЦО у Трсту)

Овај акварел прве цркве Светог Спиридона од суштинског је значаја за историју архитектуре у Трсту и за Српску православну општину. Он сведочи о изгледу цркве мало пре њеног рушења 1860. Наиме, цртеж је израђен на енглеској хартији J. Whatman-Turkey Mill, с утиснутом 1853. годином. Досад се сматрало да цртеж потиче из 18. века и као такав је објављен. Наша скорашња анализа разјаснила је забуну.

Наиме, акварел у свим својим архитектонским и декоративним појединостима у потпуности одговара дрворезу који је урадио Гаetano Мерлато (Gaetano Merlato), а гравер је био Ђ. Зулијани (G. Zuliani), за издавање Агапитових књига у двадесетим годинама 19. века и за публикације других аутора о Трсту.* На цртежу се, на фасади, поред пиластара, капитела, врата и прозора, јасно могу видети сатови и плоче на звоничима, које се приказују у својој каснобарокној елеганцији, као и панел од позлаћеног бакра са Светим Спиридonom, а који је постављен у средину. Архитектонска структура цркве, чији се аутор не зна, а која би се вероватно могла приписати раду (или радионици) венецијанске браће Бон (Bon), подсећа на „масаријански” стил. Она се подудара, као што је већ речено, с оним што су о цркви написали локални историчари. Ваљало би, пак, споменути да би један од двају звоника требало да је већ био срушен 1853. године (осим ако се догађај није одиграо мало касније). Цртеж, дакле, приказује грађевину у њеној првобитној целовитости, у међувремену, нажалост, већ нарушеној.

* Треба обратити пажњу на поклапање описних детаља цртежа с нашим текстом у овом каталогу о првој цркви Светог Спиридона, написаним на основу запажања ондашњих хроничара.

Литература: Bianco Fiorin 1982, 80–81; Medaković, Milosевич 1987, 72–73; Milosевич [1999], 16; Bianco Fiorin 2002, 176; Bianco Fiorin 2007b, 213.

Мариза Бјанко Фиорин
(Marisa Bianco Fiorin)

Гаетано Мерлато (Gaetano Merlato)
(Трст 1807–1873)

**Прочеље прве цркве
Светог Спиридона**

1825–1828.

мастило и акварел на хартији

182 x 121 mm

Куповина С. Пеперле (S. Peperle),

5. септембар 1908.

(Трст, Градски музеји историје и уметности,
инв. бр. 5/340)

Локална или венецијанска ливница

Панел са Светим Спиридоном са фасаде прве цркве Светог Спиридона

друга половина 18. века
позлаћени искуцани бакар са даском као
подлогом

200 x 165 cm

натписи на грчком

(Трст, Етнографски музеј Серволе)

Ово дело, које је 1978. године пронашао председник Српске православне црквене општине Ђорђе Милошевић у Етнографском музеју Серволе, сматрало се изгубљеним већ неколико деценија. На сачуваним сликама може се уочити место на средини фасаде, као и на цртежу у акварелу саме фасаде и дрворезу који представља прву цркву (од гравире према цртежу Гаетана Мерлата (Gaetano Merlato)). Сматрало се да је приликом рушења прве цркве 1860. године панел изгубљен, као и декорација и слике у уљу које су урадили Михајло и Спиридон Сперанца с Крфа.

На панелу је с десне стране приказан *Свети Спиридон* у епископској одори како седи на клупи док се обраћа понизном и покајничком лику с леве стране, чију улогу није лако разабрати. Могуће је да је реч о преобращеном вернику, о паганском филозофу који је прешао у хришћанство (према једној од хагиографских прича), или да се ради о Арију (чијој се јереси Свети Спиридон супроставио на Сабору у Никеји 325. године), или о некој жени, верници, можда баш оној која је наручила дело и која је желела да буде приказана.

На горњем делу панела тријумфује *Света Тројица* међу детаљно приказаним облацима и зрацима, пошто је Спиридон био бранилац вере, али и зато што је црква у Трсту, осим светитељима из Тримитунта, била посвећена и Светој Тројици. Тако су после неколико деценија, 1789. и православни Грци из Трста, пошто су се одвојили од Илира, посветити цркву и Светом Николи и Светој Тројици.

Квадратни панел уоквирен је елегантним рамом израђеним од обрађеног метала, са четири анђелчића у угловима, док се унутар танких бордура налазе иницијали и натпис на грчком: „Света Тројица, свима једини Бог”.

Литература: Milosевич, Bianco Fiorin 1978, сл. на стр. 12; Medaković, Milosевич 1987, 76–77; *Ortodossi a Trieste* 1999, фигура са задње корице

Марица Бјанко Фиорин
(Marisa Bianco Fiorin)

II/2

Унутрашњост прве цркве Светог Спиридона

крај 18. века (пре 1860)

уље на платну

380 x 305 mm

(Архив СПЦО у Трсту)

Слику, пронађену у складишту презвитеријума друге цркве Светог Спиридона 1975. године, окарактерисали смо као занимљиво и једино сведочанство ентеријера старе цркве Светог Спиридона и њених драгоцености. У осветљеном простору јасно се виде слике на таваници и зидовима, раскошан иконостас, престоње иконе из доњег реда, између двери, који су баш онакви каквим су нам их описали локални историчари и хроничари. С таванице се спуштају велики лустер и кандило, које је даривао 1782. године будући цар Павле I Петровић Романов. На поплочаном поду стоје најстарији метални свећњаци, дар Јована Куртовића из 1763. године. Могу се приметити и друга кандила и два налоња за иконе, на којима су обично биле иконе са светитељем којем је црква посвећена и оне које су посебном сценом предочавале литургијско време текуће године. Са стране су биле дрвене клупе, а виде се и два бочна улаза и ред прозора кроз које допире светлост с десне стране. Под је у двобојним ромбовима. Верници, који се моле, употпуњују сцену и доприносе њеној веродостојности. Ово платно је због свог посебног историјског и архитектонског значаја у више наврата излагано на изложбама и представљано у разним публикацијама.

Литература: Milossevich, Bianco Fiorin 1978, 12–13; Bianco Fiorin 1982, 79; Medaković, Milossevich 1987, 81–82; Bianco Fiorin 1990, 97–98; Bianco Fiorin 1992, 446; Cuscito 1992, 146; Bianco Fiorin 2002, 175, 177; Bianco Fiorin 2007b, 214.

Мариза Бјанко Фиорин
(Marisa Bianco Fiorin)

Себастијано Трепан (Sebastiano Treppan)

Нацрт за иконостас прве цркве Светог Спиридона

Трст, 1794.

мастило на белој хартији; натпис и потписи
у мастилу смеђецрне боје
416 x 503 mm
(Архив СПЦО у Трсту)

Пројектна скица за иконостас значајна је јер се може односити на прву цркву Светог Спиридона. Касније је реализована, али с одређеним изменама. Наиме, иконостас, какав је на крају израђен (као на слици у уљу и акварелу, који су конзервирани и такође се могу видети), није имао само четири престо-не иконе, као што су овде предложене за

први, доњи ред, већ шест. И средишњи ред је у овом пројекту мање богат иконама у односу на реализовано решење. Међутим, овај цртеж садржи архивске податке: сазнајемо име тршћанског занатлије који се бавио дрворезом, време настанка дела, цену и да је пројекат одобрио утицајан члан Српске епископине, гроф Димитрије Војновић. На цртежу је приказано троје двери планираних за иконостас, пиластри с капителима на врху, велики хоризонталан венац који пролази кроз средишњи део иконостаса, украсни мотиви и крст у горњем делу.

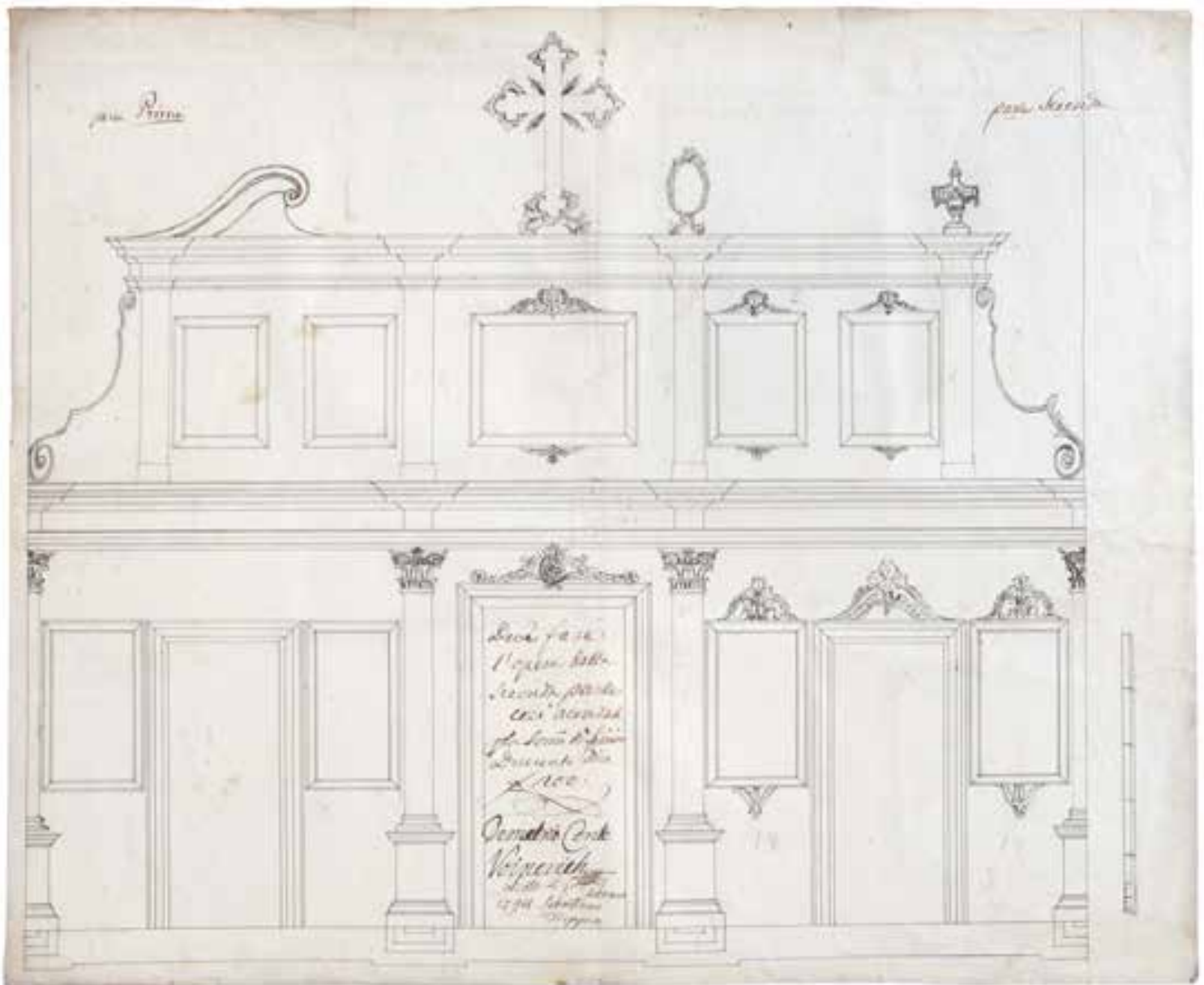
На пољу које уоквирује средишња врата налази се натпис следећег садржаја: „Deve fare l'opera della seconda parte così accordato la somma di fiorini Duecento. Dice f. 200. Demetrio Conte Voinovich. Saldato li

21 febraro 1794. Sebastiano Treppan” („Треба да спроведе у дело други део по договору, за износ од двеста флорина. Вели флорина 200. Димитрије гроф Војновић. Измирено 21. фебруара 1794. Себастијано Трепан”).

У горњем левом углу је натпис „parte Prima” („први део”) а у десном „parte Seconda” („други део”), у мастилу црномеђе боје.

Литература: Bianco Fiorin 1982, 94, напомена 30, Bianco Fiorin 1992, 448, напомена 4.

Мариза Бјанко Фиорин
(Marisa Bianco Fiorin)

Цртеж ентеријера прве цркве Светог Спиридона

1853. (или мало касније)

акварел на хартији енглеске производње

J. Whatman-Turkey Mill

435 x 650 mm

датум утиснут воденим жигом „1853”

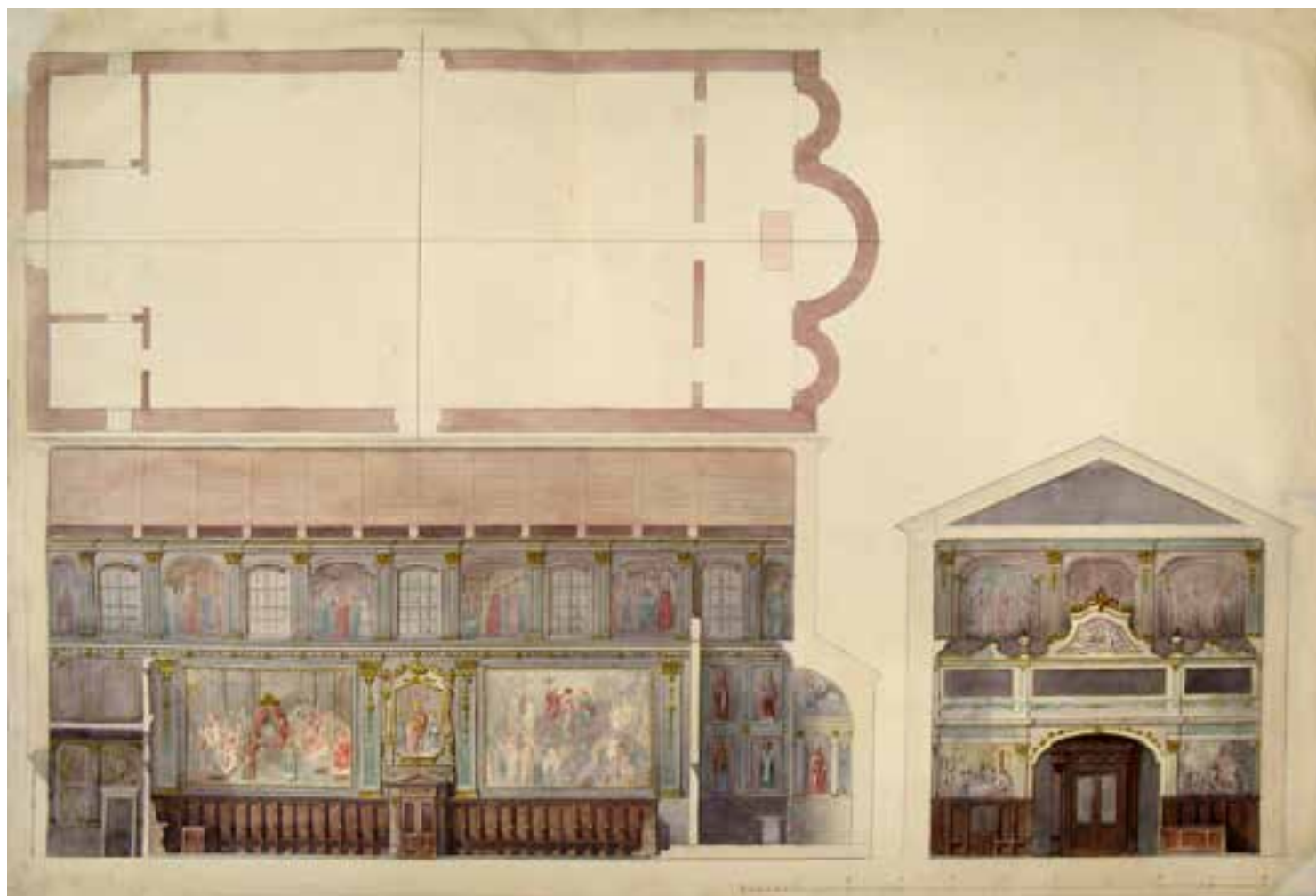
(Архив СПЦО у Трсту)

Скица, израђена нешто пре рушења прве цркве Светог Спиридона, веома је занимљива, јер показује план цркве, једнобродне структуре с три апсиде, унутрашњу страну фасаде и леву бочну страну цркве, која је изгледа без прозора. Велике слике красе бочну страну и

унутрашњи нартекс: реч је о делима Михајла и Спиридона Сперанце с Крфа, која су, по подацима из архивских докумената и описима локалних историчара и хроничара, насликани између 1791. и 1796. године. Исте слике илустроване су и на уљу на платну анонимног аутора, а чувају се у Општини.

Документација о уметничким делима регистрована на хартији с воденим жигом из 1853. једино је сведочанство о томе које су се слике и фреске налазиле у цркви пре њиховог нестанка 1860. године.

Мариза Бјанко Фиорин
(Marisa Bianco Fiorin)

Цртеж иконостаса

1853. или нешто касније
акварел на хартији енглеске производње
J. Whatman-Turkey Mill
450 x 420 mm
датум утиснут воденим жигом „1853”
(Архив СПЦО у Трсту)

Цртеж сведочи о раскошном иконостасу прве цркве Светог Спиридона. Поклапа се у потпуности с његовом структуром, што потврђује и слика на уљу непознатог аутора која се чува у Општини. Веома је вероватно да су дрворез и позлате дело истог Себастијана Трепана (Sebastiano Trepan) који је још 1794. године за Општину пројектовао мало сведенији иконостас. Такође је вероватно да

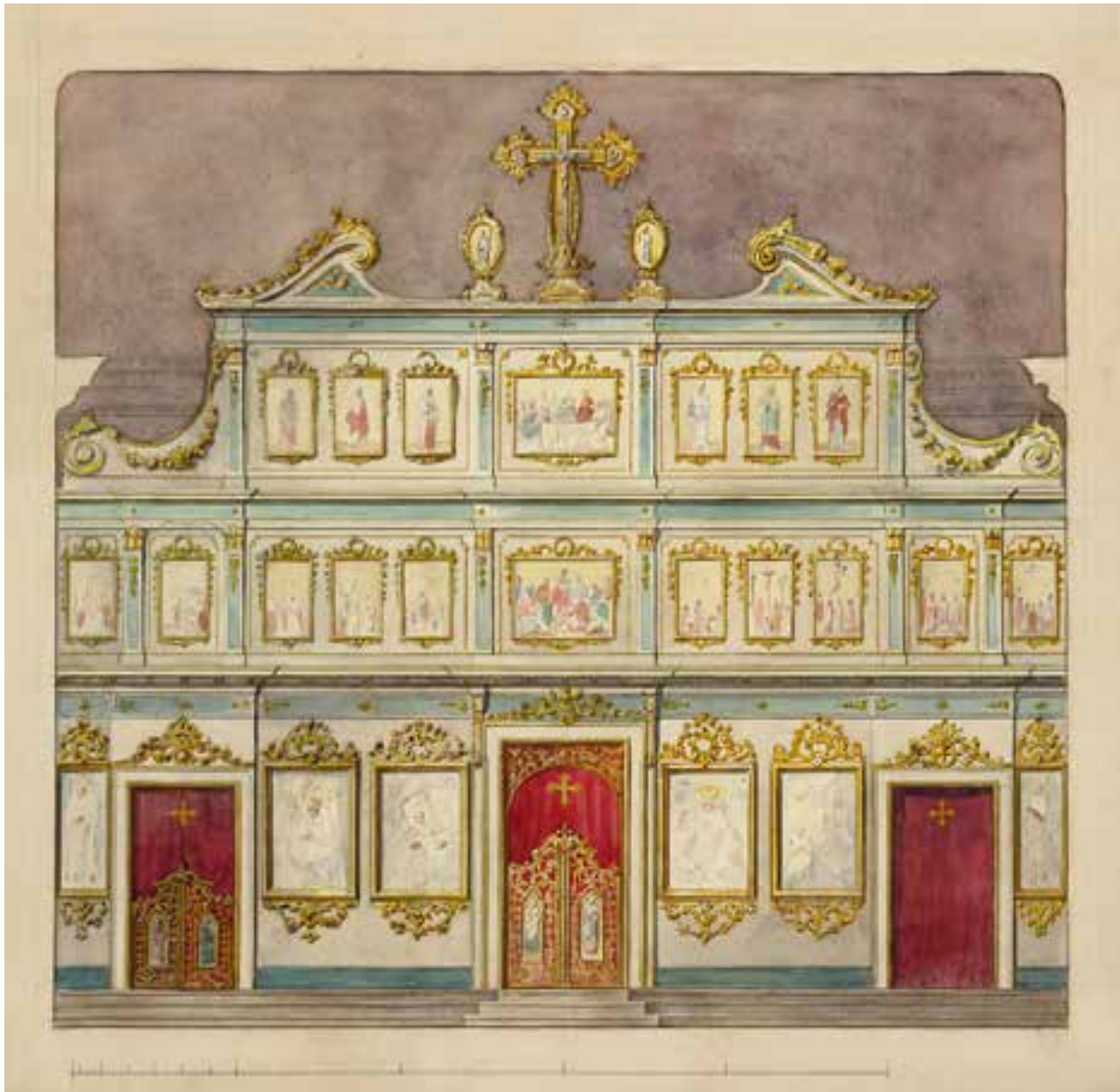
су аутори бројних слика Михајло и Спиридон Сперанца с Крфа, од којих је, према архивским документима, Општина наручивала различита дела 1791–1796. године.

Ваљало би напоменути да су, осим шест престоних икона, које су стигле до нас и чувају се у другој цркви Светог Спиридона, цео иконостас са чак 18 слика и крстом на врху, као и драгоцене царске двери (с дуборезом и сликама) изгубљени приликом рушења прве цркве. Овај акварел сведочи о њиховом распореду до 1853. године, или мало после, пре него што је црква срушена 1860. Анонимни сликар или цртач оставио нам је драгоцену сведочанство које треба ишчитавати заједно с осталим цртежима прве цркве, акварелима на истој врсти енглеске хартије, произведене

1853. године. Како је ова хартија била врло често употребљавана у целој Европи међу ондашњим цртачима и академским сликарима, не можемо на основу тог податка да утврдимо ко је аутор акварела; можда је реч о локалном техничару или, пак, академском сликару задуженом за овај последњи архивски документ. Цртеж је користан за разне врсте истраживања.

Литература: Bianco Fiorin 1982, 80–81; Bianco Fiorin 1992, 446, 448.

Мариза Бјанко Фиорин
(Marisa Bianco Fiorin)

Комплет од четири свећњака

средина 18. века

позлаћени метал

висина 1630 x максималан пречник 460 mm

дар Јована Милетића

првој цркви Светог Спиридона, 1777.

(Трст, капела Српског православног гробља и Црква Светог Спиридона)

Према се посветни натпис Јована Милетића налази само на двама свећњацима који се чувају у капели Српског православног гробља, овде илустрованим, верује се да су део јединственог комплета од четири свећњака заједно с истоветним примерцима који се и даље налазе у Цркви Светог Спиридона.

Микела Месина
(Michela Messina)

II/4

II/3

Венетски сребрнар (?)

Кадионица

позни 18. век
обрађено сребро
висина 340 (с ланцима 710) x максималан
пречник 150 mm
(Трст, Црква Светог Спиридона)

Ова кадионица, премда доста коришћена, из-радом карактеристичном за 18. век потврђује своје присуство већ у првој цркви Светог Спиридона. На два места носи мали печат са словима „PZ”, чије се значење можда може одредити. Стилски подсећа на сродна дела из венетско-јадранске и јонске области. Постоље и поклопац кадионице су елегантни, а на местима причвршћивања ланаца приказана су три анђелчића. Сребрни украси обрађени су на различите начине.

Мариза Бјанко Фиорин
(Marisa Bianco Fiorin)

II/5

Венецијански сребрнар

Два литургијска дискаса

друга половина 18. века
глатко и обрађено сребро
пречник 420 mm
нагписи на грчком
(Српска православна црквена општина
у Трсту)

На оба сребрна дискаса, од којих је један с видљивим жиговима, а други је без њих, приказан је у средини, у лепом контрасту глатког и рељефног метала, лик Светог Спиридона како у епископској одори седи на престолу и благосиља с Јеванђељем у левој руци. Обод уоквирује украсни венац са цветним мотивима. На једном дискусу су јасно видљиви жиг венецијанског „краболиког” лава (*in moleca*) и иницијали „ZPG” одвојени од хералдичког љиљана који би требало да припа-

да венецијанском монетарном контролору. Значајни су нагписи на грчком с позадине дискаса. На искуцаном дискусу је 1766. година, као и име дароватеља, Анастасије Николаос (Anastasio Nicolaos). На другом дискусу је 1769. година и име грчког дароватеља, Панајотиса Секлистина (Panajotis Seclistinò), пореклом из Арте у Епиру.

Литература: Milosевич, Bianco Fiorin 1978, 81; Crusvar у: *Ori e Tesori* 1992, 278–279.

Мариза Бјанко Фиорин
(Marisa Bianco Fiorin)

Јеванђеље

штампано у Кијеву 1746; крај 18. века
(апликације и копче за затварање)
корице од црног плиша; апликације од
обрађеног сребра на предњој и задњој
корици
315 x 210 x 75 mm
(Српска православна црквена општина
у Трсту)

Ово је најстарије Јеванђеље које Српска црквена општина поседује и део је њеног литургијског наслеђа још од оснивања, када су се литургије обављале и на грчком и на српском, пре раздвајања двају језгара, а које се званично догодило 1782. године, на Велики четвртак ускршње недеље.

Штампани текст истраживачима може понудити могућност за даља истраживања због богатих и лепих гравура, од којих су на пет целих страна приказани Христ и четвори-

цу јеванђелиста, а потписао их је Аверкије Косекович (Averki Kosekovic) и штампане су у манастиру Лавра у Кијеву. На многим странама су почетна слова украшена сценама из јеванђеља. Насловну страну красе бочне бордуре с литографијом на врху која представља, међу арабеским гроздовима, слику *Васкрслог Христа*. Сребрни оков је на предњој страни улепшан релефном плочом украшеном цветним мотивима с *Васкрслим Христом* у средини, у овалном медаљону, док су мало ниже приказана два војника уплашена тим догађајем. Рекло би се да је дело украшао квалификован уметник, али нема жигова.

Задњу корицу, осим копче за затварање, краси сребрни грчки крст с крацима једнаке дужине. Верује се да су сребрне украсне апликације можда израђене пред крај 18. века и да је аутор локални сребрнар.

II/6

Јеванђеље

штампано у Москви 1779.

Москва 1781. (апликације)

корице у тамноцрвеном плишу, апликације у обрађеном и искуцаном сребру на корицама 375 x 253 x 100 mm

дар Павла Петровича Романова

и Марије Фјодоровне

ћирилични иницијали и натписи на окову

(Српска православна црквена општина

у Трсту)

Драгоцено Јеванђеље које су Српској општини и Цркви Светог Спиридона 1782. године, приликом посете Трсту, даровали царевих Павле Петрович Романов и његова супруга

Марија Фјодоровна. Посета се догодила током пута по Европи који је трајао неколико месеци и током којег су се служили именима „Грофови са Севера” (Conti del nord). Том приликом је пар, који су у Трсту три дана угостили локалне власти,* пре поласка посетио стару цркву Светог Спиридона и даровао јој је сребрно кандило које и данас виси у другој цркви Светог Спиридона. На њему су два значајна посветна натписа с датумом посете 5. (16. по грегоријанском календару) јануаром 1782. Павле I је почев од 1796. био цар све Русије, а живот је изгубио 1801. у дворској завери.

Насловна страна Јеванђеља, предмет изучавања библиофила, у горњем делу има укра-

шену гравуру у чијем средишту је представа Свете Тројице, којима је прва црква Светог Спиридона и била посвећена, као и светом епископу из Тримитунта, сахрањеном на Крфу.

Златарски рад на предњој корици састоји се од пет плоча украшених техником искуцавања, са Христом на престољу у средини, а које су причвршћене за плишане корице, док су у угловима приказана четворица јеванђелиста. Ћирилични иницијали и натписи идентификују представљене личности. На задњој корици је сребрна рељефна плочица с крстом у средини, копљем и трском са сунђером, божанским оком горе међу облацима, а симболом смрти доле.

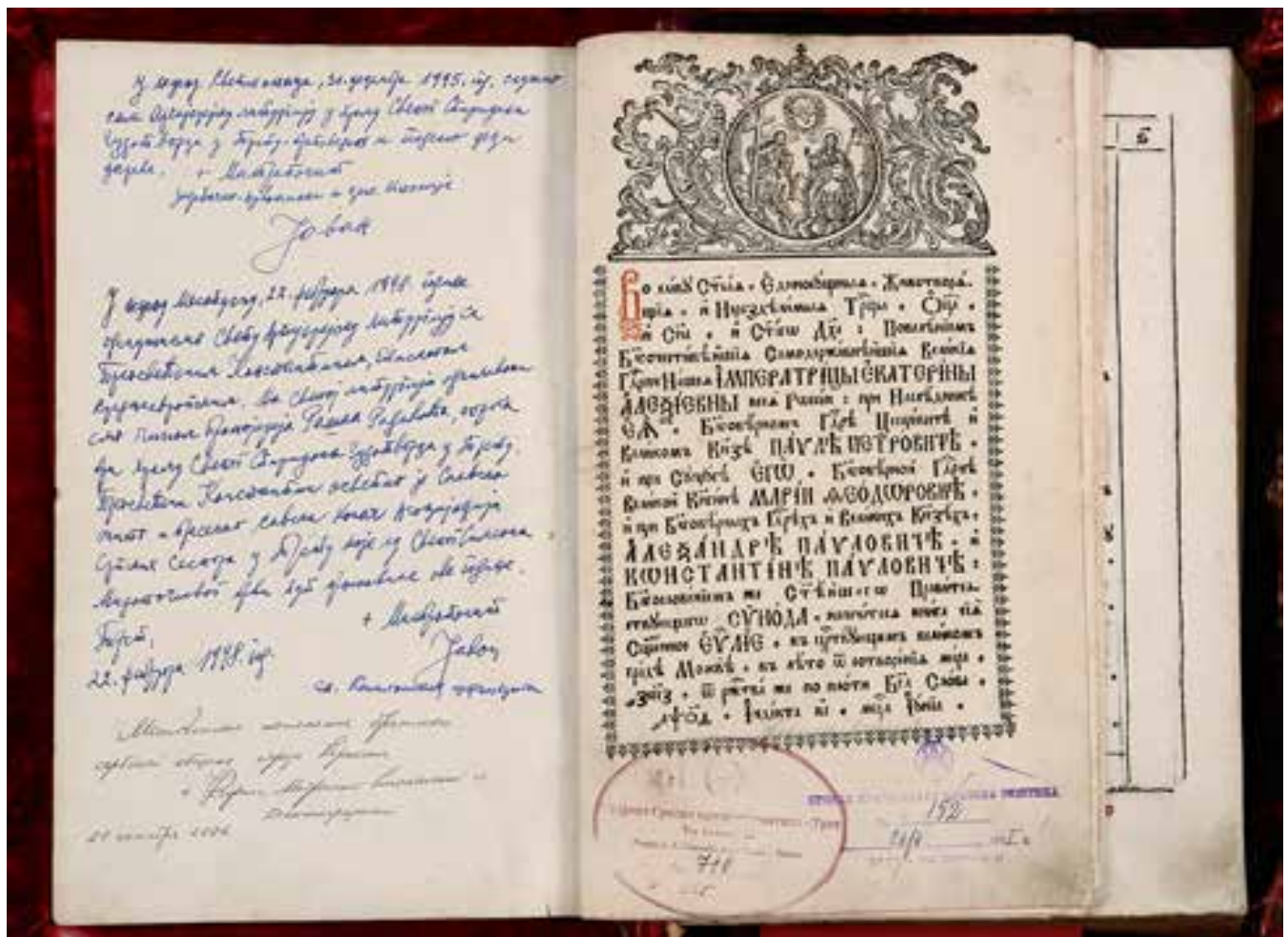
II/7

Различити, јасно читљиви жигови, година 1781. и иницијали монетарног контролора С. В., жиг из Москве са Светим Ђорђем и округао жиг с иницијалима А. О. П. и Ф. А., који су вероватно почетна слова имена сребрнара, утиснути су у рад у сребру.

* Видети студију: Bianco Fiorin, 2002, и одговарајућу библиографију у: Bianco Fiorin, 2007a).

Мариза Бјанко Фиорин
(Marisa Bianco Fiorin)

Златара из средњоисточне Европе (Трст?)

Оков Јеванђеља

почетак 19. века

(књига штампана у Москви 1784)

рељефно, цизелирано и изгравирано сребро

517 x 345 mm; хрбат 75 mm

ћирилични натписи

(Српска православна црквена општина

у Трсту)

На предњој страни окова Јеванђеља, драгоценог и барокно обрађеног златарског рада, налази се медаљон с *Васкрслим Христом* у средини, а у угловима су у четири овална оквира приказани јеванђелисти са својим симболима; у горњем делу је *Бог Отац* међу облацима. Цела позадина украшена је волутама и цветним мотивима, без глатких површина, док танак оквир прелази преко рубова корица. На задњој страни окова, у медаљону већем од претходног, приказан је Свети Спиридон у епископској одежди, на престоу како благосиља. Медаљон је украшен искуца-

ним венцима, а унутар њега је име светитеља угравирано ћирилицом. Преостали део позадине је такође украшен венцима и цветним мотивима, у угловима се истичу ножице, а ту је и оквир као на предњој страни. Хрбат је богато обрађен, украшен венцима ограниченим малим оквирима и летећим фигурама трију анђелчића. Нема других натписа. Један жиг, који није лако идентификовати, утиснут је у полеђину хрбата, а ту су и број 12 и слова ГС у квадратићу. Можда је реч о златарској продукцији у Трсту за време једне од француских окупација (1806–1807) (?) будући да и други предмети пронађени у Трсту, а који се могу приписати првим годинама 19. века, имају исти печат.

Литература: Пурковић, 1960, 141–142; Tardy, 1977, 73, 291. Milossevich, Bianco Fiorin, 1978, 79; Medaković, Milossevich, 1978, 99–100; Crusvar у: *Ori e Tesori*, 1992b, 290–291; Bianco Fiorin, 2007a, 209–210.

Мариза Бјанко Фиорин
(Marisa Bianco Fiorin)

II/8

Крст за благосиљање

18. век (оквир)

18. век (Света Гора?)

(унутрашњи део)

дрво у дуборезу опточено позлаћеним сребром са филиграном и црвеном стакленом пастом (предња и задња страна)
250 x 125 mm; пречник основе 90 mm
(Српска православна црквена општина у Трсту)

Унутрашњост крст за благосиљање је у дуборезу који садржи 10 сцена, 5 на предњој и 5 на задњој страни. Оков је од позлаћеног сребра с богатим филигранским радом. На пресеку сцена црвена стаклена паста наглашава тамну боју дрвета, као што металне перле на врху филигранских кракова делују као да светле. Постоље је такође раскошно, украшено филиграном и стакленом пастом, као и нодус који краси пиједестал. Верује се да су дуборез и златарски рад (који нема жигове) настали истовремено, па да су затим састављени. Ова врста крста често се среће у колекцијама и црквама балканске области и сматра се да су скоро сви они израђени у манастирима са Свете Горе.

Дуборез, не нарочито префињене израде, на предњој страни у средини приказује *Распеће* с Маријом и Јованом, горе и доле су двојицу јеванђелиста, а с леве и десне стране два анђела. На задњој страни главна сцена је *Полагање Христа у гроб*, с поново постранично смештеном двојицом анђела, као и двојицом јеванђелиста приказаним горе и доле.

Грчка заједница у Трсту такође поседује крст ове врсте и из истог периода, но мањих размера, опточен сребром и с дуборезом префињеније израде.

Литература: Пурковић 1960, 142; Milosевич, Bianco Fiorin 1978, 80–81; Crusvar 1978, 80; Medaković, Milosевич 1987, 116, сл. 93, 118; Crusvar у: *Ori e Tesori*, 1992, 265–266, 284; Bianco Fiorin 2007a, 210.

Марица Бјанко Фиорин
(Marisa Bianco Fiorin)

Три кутије за прилоге

друга половина 18. века – крај 19. века
дрво, сребро, позлаћен метал
155 x 250 x 150 mm (а);
107 x 165 x 110 mm (б, в)
(Трст, Црква Светог Спиридона)

Премда у цркви тешко уочљиве, ове четвртасте кутије за прилоге веома су занимљиве. Опточене су плочицама од сребра или неког другог метала с рељефним фигурама и имају металне окове на угловима. Смештене су у три угла цркве.

а. Кутија од месинга с лепо израђеним Светим Спиридоном до појаса приказаним у рељефу најближа је иконостасу и налази се с његове леве стране. Вероватно је реч о раду локалног мајстора из позног 19. века.

б. Такође с леве стране, ближе улазу, постављена је четвртаста кутија, на чијој се предњој страни налази плочица с *Васкрслим Христом* и уплашеним војницима у дну сцене. Израђена је од обрађеног сребра, произведеног у Венецији, и носи жигове с „краболиким” лавом и иницијале В. Д. В., што су корисни елементи за реконструкцију историје венецијанског сребрнарства. Израђена је вероватно у другој половини 18. века. Као црквени мобилијар пренета је из прве у другу цркву Светог Спиридона.

в. Смештена десно од улаза, близу дрвених клупа, ова четвртаста кутија на предњој страни има сребрну плочицу с две сцене: *Синајском Гором* и фигуром *Свете Катарине из Александрије*. Треба имати на уму да се на Синају налази древни манастир Свете Катарине, побратимљен с манастирима на Криту, тако да су критски сликари (под влашћу Серенисима) оставили на Синају бројне драгоцене иконе.

Плочица носи натпис на грчком (с грешкама): „Синајска Гора” и „Света Катарина”. Могу се препознати жигови „краболиког” лава Светог Марка и иницијали R. P. И ово дело је израђено у позном 18. веку, што значи да потиче из прве цркве Светог Спиридона.

Марица Бјанко Фиорин
(Marisa Bianco Fiorin)

ДРУГА ЦРКВА СВЕТОГ СПИРИДОНА*

Мариза Бјанко Фиорин (*Marisa Bianco Fiorin*)

Историјска позадина

Због нестабилности терена, још пре рушења цркве предузете су различите мере за побољшање ситуације, чије је спровођење у дело, међутим, изискивале време. Већ смо поменули рушење првог, десног звоника. Потом је било потребно ојачати терен, што је и учињено постављањем правих шипова испод нове грађевине.

Постојала је жеља да нова грађевина буде достојанственија и уочљивија будући да су се у знатној мери повећале економске могућности чланова *заједнице*, која је тада била само илирска. Требало је обновити и зграду у којој се налазила школа и обезбедити црквеном здању леп поглед, што је и урађено: отворен је директан улаз на Виа Сан Спиридионе а обезбеђени су и услови да црква буде видљива с Канала, који тада још није био засут земљом и спојен с Пјациом Светог Антуна (као данас). Још један улаз у цркву требало је да буде оспособљен из Виа Ђенове.

Проблема је било на претек, јер је требало тражити нове дозволе од Беча, пошто се у неким тачкама одступало од терезијанске *Повеље о толеранцији* из 1751. године. Кораци су у лето 1860. године предузети у кратком временском периоду, и то посредством тршћанског градоначелника де Томазинија (*de Tommasini*) и Царског намесништва. Претходно је расписан међународни конкурс за изградњу нове цркве, који је проширен, чиме је омогућено учешће архитектама с академија из блиских и далеких градова (од Венеције, Милана, Фиренце, Рима до Беча, наравно, као и Минхена и Санкт Петербурга). Рок за предају пројеката био је релативно кратак, отприлике шест месеци, односно од септембра 1858. године до марта 1859. године.* Достављених пројеката, који је требало да остану анонимни, било је барем седам, од којих је пет стигло у прописаном року. Откривена су имена двојице архитеката: Анђела Коле (*Angelo Colla*) и Карла Руфинија (*Carlo Ruffini*). Подразумева се, наравно, да је на време стигао пројекат будућег победника Карла Мачакинија (*Carlo Masciachini*).

У вези са прегледањем и одабирањем пројеката, као и именовањем будућег аутора дела вођена је преписка између Илирске заједнице и патријарха српске цркве Јосифа Рајачића, који је испољио жељу да прегледа пројекте, или бар онај који је црква сматрала најбољим,

а да би могао да да своју сагласност. Преписка је вођена од септембра до новембра 1859. године.** Већ је стизало зимско доба. Стара црква срушена је с доласком топлог времена, а први радови обављени су 1861. Изабрани пројекат, с основом у облику грчког крста с три апсиде, припадао је, дакле, ломбардијском архитекти Карлу Мачакинију (*Carlo Masciachini*), академику из Брере,¹ потпомогнутом, што се тиче спољашњег декора (витражи и мозаици), ангажовањем Помпеја Бертинија (*Pompeo Bertini*) из Милана и декоратера, такође из Милана, Антонија Каремија (*Antonio Caremi*), док су радови извођени под надзором тршћанског архитекте Пјетра Палезеа (*Pietro Palese*).

Џењеном миланском сликару Ђузепеу Бертинију (*Giuseppe Bertini*), Помпејевом брату,² поверени су израда целокупне унутрашње сликане декорације, као и пројектовање спољашњих украсних мозаика, чији је један део израдио заједно с братом. При набавци финог мермера коришћеног за изградњу цркве, а који је потицао из Караре, Вероне, с Краса и из Истре, нису се штедела средства.

Радови на новом храму трајали су неколико година, како се и предвиђало. Терен је, као што је речено, требало учврстити палисадама, или, тачније, шиповима, као у венецијанској лагуни.

Постоји скица структуре подлоге. За израду пода, за који постоји сачуван пројекат, изабран је мермер у неколико боја који је требало поставити тако да се добију мотиви грчког крста и квадрата. На поменутој скици наводи се употреба кречног камена из Кансиља, црвеног мермера из Вероне, белог карарског мермера и истарских каменних блокова.

Храм је отворен за вршење свете службе 2. септембра 1868, иако је званична инаугурација одржана тек 20. септембра 1869, како потврђује натпис, који је и даље видљив на левој угаоној страни фасаде. О овом догађају значајном за град известио је и локални дневни лист „*L'Osservatore Triestino*” у чланку *Освећење српске грчко-православне цркве*.³

Спољашњост

За давање предности пројекту Карла Мачакинија у односу на друге, одлучујући су били видна солидност архитектонског објекта, с основом у облику грчког крста, као и уметничка разрада, која се ослањала на стил источних цркава и капела раширених по православном свету, а излазила је у сусрет и тадашњој моди и укусу који су фаворизовали „историјске стилове” – најактуелније на архитектонским академијама 19. века, а и касније. Овој грађевини веома су се дивили и подражавали су је, а недавно, 1989. године, узета је као узор за изградњу Цркве Светог Саве у Београду.

Структура свете грађевине ослања се на пиластре и велике лукове који носе тамбур са централном куполом, а око ње се уздижу три полукружне калоте које покривају три крака основе у облику крста, док прочеље затвара четврти крак, који гледа директно на Виа Сан Спиридионе. На четири угла, између полукупола, уздижу се четири мала октогонална звоника покривена куполом, с отвореним звонницама. Монофоре, бифоре и трифоре доносе светлост целом здању, укључујући и куполу, коју краси осам бифора наизменично с кружним отворима.

Овај опис, који у техничком смислу није стручан као опис који би дао архитекта, сачинила је особа под снажним утиском који је на њу оставила целокупна грађевина, јачина светлости и разноврсност боја који је карактеришу: мермер с полихромном интарзијом, игре бордурама и украсни мотиви, барелефи, мозаици, драгоцени портали и на главној фасади ред малих аркада с драгоценим скулптурама миланског вајара Емилија Бизија (Emilio Bisi).⁴ Када сунце обасјава мозаике и купа куполе и звонике, онај ко посматра цркву, и то како из близине, тако и из даљине, или пак с висине, може да сагледа сву њену величанствену лепоту. Светлост која допире с Канала (Canale), као и благо померање његових вода у посматрачу изазивају осећаје спокоја и савршене равнотеже. Све је вешто усклађено.

Што се тиче декоративних мозаичких тема, од сјајног материјала, који оставља посебно упечатљив утисак, ваља напоменути да су израђени у двама узастопним фазама: у првој фази урађени су они који гледају на Пјаца Сант Антонио, изнад портала богато украшеног барелефом. Примећујемо *Арханђела Михаила* (с мачем и вагом, као на Страшном суду), а бочно од бифоре су двојица отаца источне цркве, *Свети Григорије Назијански* и *Свети Атанасије*, који се налазе унутар ниша улепшаних полихромним мермером. Припремне цртеже Ђузепе Бертинија (Giuseppe Bertini) израдио је венецијанско друштво „Мурано”, призната компанија мозаичара активних у годинама које су претходиле 1883–1884. Остали мозаици урађени су касније: изнад улаза, с десне стране је *Богородица с Дететом* а изнад ње свети оци *Василије* и *Јован Златоусти*.

Главна фасада заслужује посебну пажњу. Наиме, на њој се налази лунета у мозаику с приказаним Светим Спиридоном како благосиља, а смештена је у раскошан портал који се надноси над улазним вратима (уоквиреним усеченим каменим рамом). Лунета је украшена венцима у барелефу које употпуњују два исклесана анђела. Изрезбарени венци на порталу смештени су међу волуте, лишће, анђелчиће, симболе четворице јеванђелиста, лавиће и друге украсне мотиве. Целу фасаду сече хоризонталан венац с украсним фризом изнад којег се уздиже низ лукова подржаних стубићима од црвеног мермера из Вероне, унутар којих су молитвене скулптуре деветоро светитеља, Бизијев (Bisi) рад. Над њима се надноси истурен кровни венац изнад чијег се средишта отвара трифора, док је остатак фронтоне и тимпанона украшен позлаћеним мозаиком на чијем врху у кружном медаљону доминира биста *Бога Оца*, док се бочно од трифоре истичу целе, импозантне фигуре *јеванђелиста*.

Што се тиче израде фасаде, веома је занимљив пројекат за њену декорацију који је направио у неколико варијанти и потписао Мачакини (Masciagini), а чува се у Архиву Српске православне црквене општине. Овај пројекат не поклапа се с изведеним стањем, јер су у њему предложене другачије теме за мозаике. Наиме, изнад главних врата требало је да буде *Богородица са Дететом*, у кружном медаљону на врху тимпанона фигура *Светог Спиридона*, док су бочно од средишње трифоре и у њему приказани *јеванђелисти*. Акварел с мастилом на хартији требало би да потиче из времена конкурса за изградњу цркве између 1858–1859, док је израда мозаика на фасади, нарочито када је реч о најважнијем лику, Светом Спиридону, требало да буде завршена у првој мозаичној фази, изведеној 1883–1884. године.

Унутрашњост

Рад на ентеријеру својом богатом сликаном декорацијом, која подражава мозаик и својим импозантним иконостасом, украсним драгоценим иконама, требало је да подсети на величанственост византијске уметности и најраскошнијих цркава с истока.

За осмишљавање и израду бројних слика, с мноштвом различитих сцена и ликова, заслужан је Ђузепе Бертини (Giuseppe Bertini). Доминира златна позадина, која подражава коцкице мозаика у фреско-техници и у уљу. Фигуре, премда се у понеким случајевима прилагођавају византијској хијерархији, у потпуности су под утицајем академског стила.

Лица имају одлике правих портрета а залепршали плаштовни и одоре дарују живост и људскост фигурама осликаним у изразитом контрасту светла и сенке. Боје су сјајне, а орнаменти одражавају обиље мотива, бордура и симбола који уоквирују личности и сцене, док су све слободне унутрашње површине обојених појасева и геометријских квадрата такође осликане и имају драгоцене позлате.

II/11 – Зидна слика у централној апсиди

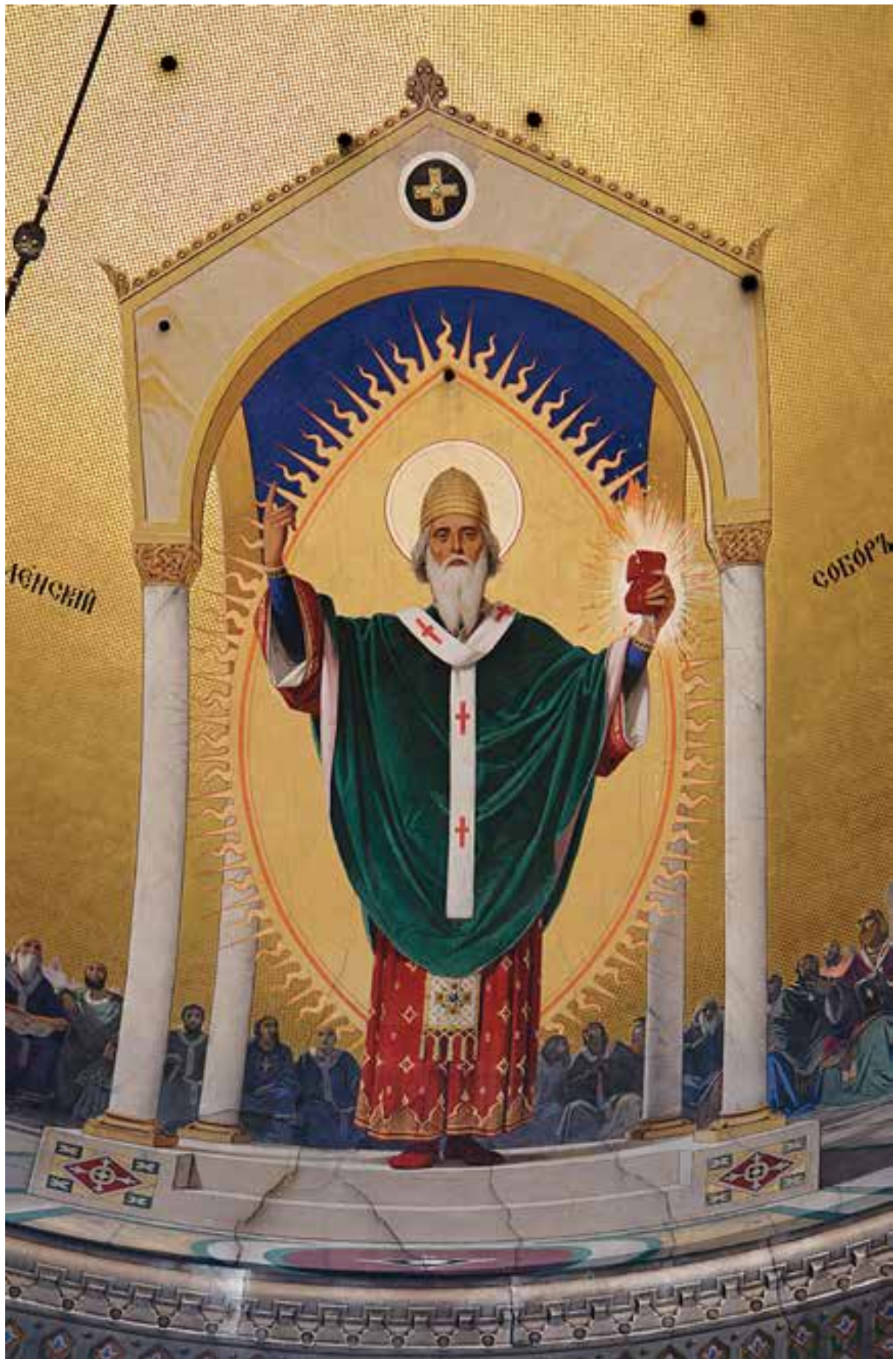
Иконографски програм, изузетно обиман и сложен, има своју строгу логику и строго уређење.

Све почиње од куполе. Наиме, у њеном средишту *Христ Пантократор* благосиља сваку фигуру са звезданог неба. Испод, дуж тамбура који обавија куполу пророци, апостоли и светитељи гледају према *Христу на престолу*, који је у средишту друге сцене. Ту, бочно од Христа, могу се видети импозантне фигуре следећих светитеља, препознатљивих захваљујући својим пророчким или апостолским делима, или својој светости: Свети Јован Крститељ, пророк Јефтај, Свети Максим, Свети Павле, Свети Лаврентије, Света Катарина из Александрије, Свети Поликарп, Свети Емилијан, Света Параскева (персонификација Великог петка према поједним хагиографима), као и Свети Онофрије. Приказане су такође фигуре Светог Василија, Светог мученика Талалеја, пророка Јуде Макабејца, Светог Мелетија, Светог Трофима, Светог Јова, Светог Николе, Свете Крстине, Светог Евтропија, Свете Марте, Свете Паолине и Светог ђакона Тимона. У архиволтама су насликани *анђели*, док су на пандантифима приказани симболи четворице *јеванђелиста*. У средишњој апсиди представљен је *Христос* како седи уоквирен

мандорлом, зракастим венцем бадемастог облика, и пружа руке према својим *апостолима*. На левој бочној апсиди приказан је *Свети Спиридон на Сабору у Никеји*, док је на десној поље украшено *Успењем Пресвете Богородице*. У осликаним лунетама изнад трију улаза с унутрашње стране приказани су: на главној, у унутрашњем нартексу, гроб Светог Спиридона, сахрањеног на Крфу, у иконографији под називом *Саркофаз Светог Спиридона*, где је приказан застакљен мртвачки сандук светитеља којег анђели обожавају. На бочним лунетама приказани су ликови пророка Илије и Светог Јована Крститеља.

Разне фигуре светитеља и светитељки красе зидове између женске приправе и хора. Овде ћемо поменути: Јулијану, Теодору, Анастасију, Нестора, царицу Александру, Алексију, Ирену, Софију.

Израда иконостаса, који у источним црквама одваја презвитеријум од остатка цркве доступног верницима, овде је импозантна. Позлаћени дрвени и гипсани рељефи уоквирују сцене насликане у горњем делу: *Распеће*, *Крштење Христово* и *Васкрсење*.

П/12 – Свети Спиридон на сабору у Никеји

П/13 – Успење Пресвете Богородице (детал)

У средњем реду приказани су хијерархијским редом српски светитељи попут Симеона Мироточивог, Саве, Стефана Првовенчаног и цара Уроша. У доњем делу иконостаса, између царских двери, важну улогу имају, јер су близу верницима, престоне иконе, које следе устаљен распоред.

С леве стране налази се светитељ коме је црква посвећена, *Свети Спиридон*, за њим следи, после првих врата, *Богородица са Децетом*, затим су у средини царске двери са чије десне стране се налази *Христ Врховни Свеитеник* и напoкон су ту *Благовести*. На крилима средишњих врата су крајем 19. века (или почетком 20. века) такође насликане *Благовести*.

Престоне иконе постављају нам хронолошке проблеме, на које смо већ указали приликом представљања прве цркве Светог Спиридона. Њихови окови, драгоцене златарске израде, украшени техником искуцавања и црним емаљем, с глатким деловима, потичу из 1846. (икона *Светог Спиридона*) а 1850. остале три. Израђене су у Москви у радионици цењеног златара Ивана Семјоновича Губкина. На њима се налазе имена дароватеља на емајлираним плочицама: Александра од Јована Хаци-Консте *Свети Спиридон*, Александар Ковачевић – *Богородица са Децетом*, Евтимија Шкуљевић – *Христ Врховни Свеитеник*, Христифор Опуйић (наведен и као Опийи) – *Благовести*.⁵ Међутим, за слике које се називају испод окова (односно само лица и руке) и чини се да су рађене у уљу, изразито академског стила, засад није утврђено ауторство. Требало би их прегледати без окова и заштитног стакла, али се вероватно не би пронашао никакав потпис, како то изискује иконописачка традиција. Овај проблем остаје отворен, нарочито зато што је могло да буде речи о досликавању које би потицало из времена после 1861. године, на много раније насликаној слици, чак пре 1850, кад је и израђен њен одговарајући сребрни оков. Проблем у вези с иконама које се налазе на иконостасу односи се и на уметничка дела у презвитеријуму, а поготово на две иконе са сребрним оковима постављене изнад унутрашњих бочних олтара, које су, међутим, тешко доступне погледу јавности. Окови су такође дело московског златара Губкина. С леве стране приказан је *Свети Никола* а с десне *Свети Јован Крилати*. У жиговима су редом године 1846. (али је даровање било већ 1844) и 1850. На њима се налазе имена дароватеља Јована Хаци-Консте⁶ и Христифора Опуйића, али су фигуре постављене веома круто (више на византијски начин), а слике су прилично потамнеле и рекло би се да су рађене мешовитом техником. Можда је управо реч о преживелим сликама које су израдили поменути сликари Сперанце за прву цркву, рецимо око 1796. године.

У презвитеријуму се налазе и два раскошна бочна олтара прекривена сребром и средишњи олтар на чијем је престолу, такође сребрном, рељеф с *Тајном вечером*, који је преузет са чувене *Леонардове фреске* која се налази у Милану, у Цркви Санта Марија

Деле Грације (*Santa Maria delle Grazie*), док су у друге две нише приказана два анђела. Рељеф је ископан у ливници Микјели (*Fonderia Michieli*) у Венецији 1902. године.

Изнад светог престола уздиже се велики крст украшен сребром, позлатама, мермером, емаљима и драгим камењем. *Разапети Христ* урађен је у емаљу, као и лица *Богородице* и *Светог Јована*. Бочно, на крајњим тачкама крста, приказани су симболи *јеванђелиста*. У подножју крста представљена је допојасна фигура *Светог Спиридона* како беседи. Крст носи потпис Ђузепеа Бертинија (*Giuseppe Bertini*), а израђен је 1881. године. Испод крста наилазимо још једном на *Благовести*. На четвртастим плочама од црвеног мермера са сребрним украсима истичу се осликана и у емаљу израђена врло префињена лица *Богородице* и *Арханђела Гаврила*.

Литургијска опрема

Што се тиче литургијске опреме, ваљало би подсетити на присуство већ помињаних предмета из старе цркве: кандило Павла I Романова, велики сребрни лустер који виси на средини, различита кандила, четири већа свећњака из 1763. године као и два мања свећњака. Многи други предмети стигли су после 1860. године, као што је везена и осликана драперија у презвитеријуму, с *Васкрслим Христом у светом путиру*, коју је 1865. године даровала породица Хаци-Конста. Значајна је и *Плаштаница* с позаћеним гипсаним рељефима, сликама и везом, која се износи само током Страсне седмице, као и велики балдахин, свете заставе и црквена опрема из тог доба, три драгоцене кутије за прилоге из различитих периода. Посетиоцима и верницима не могу да промакну четири велика бронзана свећњака, која се налазе у средишту цркве, израђена су у Венецији у ливници Микјели (*Fonderia Michieli*), а дар су породице Шкуљевић из 1899. године.

Разноврсна уметничка дела у цркви и данас сведоче о односима, везама и плодноним подстицајима између особа које су ту живе или су туда прошле, о усрдном поштовању према људском раду, о великој побожничкој љубави и о живој духовности која опстаје.

Напомене

* Видети: Milosевич, [1999].

** Документа Архива Српске православне црквене општине је консултовао Милошевић; видети: Milosевич, [1999].

¹ Овај текст представља варијанте и допуне у односу на издање из 1978. (Milosевич, Bianco Fiorin 1978); и у односу на прештампано српско издање (Bianco Fiorin 2007^a).

Само ћемо кратко напоменути нешто о делу овог представника „историјских стилова”, који се образовао на Академији у Брери са Ф. фон Шмидом. Ломбарђанин (Индуно, Варезе 1818 – Варезе 1899), био је активан у Милану у оквиру неколико пројеката (Капела монументалног гробља, *Santa Maria del Carmine*), и рестаурација и реконструкција (*San Smpliciano* и *San Marco*, такође у Милану) истичући се као веома еkleктичан и свестран. Њему приписујемо и нацрте за четири стона свећњака, необјављене, чуване у Српској православној црквеној општини и цркви у Трсту.

² Ђузепе Бертини (Милано 1825–1898) и Помпео Бертини (Бијумо супериоре, Варезе 1827–1899) радили су некада заједно, као у

Трсту, али су се касније раздвојили. Ђузепе је студирао на Академији лепих уметности у Милану, предајући касније сликарство као стручњак за фреске, темперу и уље, као и за сликање на стаклу. Био је први директор Музеја Полди Пецоли (*Pezzoli*) у Милану и Пинакотеке у Брери. Велики мајстор портрета, историјског и црквеног сликарства, следио је поуке Хајеза, чији је ученик био. Помпео је, с друге стране, сарађивао с оцем Ђамбатистом, сликаром витража, а радио је такође и у емаљу (Дуомо у Милану), радећи често у иностранству (катедра у Балтимору).

³ Вид. Градску библиотеку у Трсту, секција Пер., на стр. 1803, 1869. године.

⁴ Члан породице уметника са дедом Микелеом, сликаром и гравером, оцем Луиђијем сликаром, архитектом и професором на Академији у Брери, Емилио Бизи (Милано 1850–1920), специјализовао се у вајарству, израђујући различите статуе за ломбардијске споменике, као и уметничку гробницу у Трсту за породицу Ковачевић на српском гробљу.

⁵ За околности везане за дело златара Губкина, за његову радионицу активну од 1840. до

1908. године, за многобројна признања која је примио као царски златар, за невероватну количину послова које је реализовао заједно са 88 запослених и са синовима Сергејем и Димитријем, упућујемо на наш претходни есеј (Bianco Fiorin, 1992).

⁶ Икона са Св. Николом носи следећи посветни натпис у емаљу: „У спомен на Катарину Јована Хаџи-Консте, 1844, 20. октобар”, док се, међутим, на сребрном делу налази московски жиг са годином 1846. Можда је дошло до неких непредвиђених случајева између наруџбине и израде, као што је смрт једне ћерке наручиоца. На свим Губкиновим оковима, осим на једном, присутан је и жиг са иницијалима А. К монетарног контролора, односно Андреја Антоновича Ковалског, који је радио у Москви од 1823. и 1856. године. На оковима се налазе и други жигови са иницијалима званичног испитивача метала Д. О, поред оног уобичајеног о вредности сребра од 84 *золотника*, као и жиг града Москве са Св. Ђорђем на коњу.

Анђело Кола (Angelo Colla)
(Милано 1827–1892)

**Пројекат за фасаду новог храма
Светог Спиридона у Трсту**

1859.
перо и акварел на хартији
588 x 418 mm
(Архив СПЦО у Трсту)

Анђело Кола (Angelo Colla)
(Милано 1827–1892)

**Пројекат за фасаду новог храма
Светог Спиридона у Трсту**

1859.
перо и акварел на хартији
830 x 560 mm
(Архив СПЦО у Трсту)

**„Il Solo Pensiero”, пројекат
за нови храм Светог Спиридона у Трсту**

1859.

(непознат аутор)

перо и акварел на хартији

740 x 668 mm

(Архив СПЦО у Трсту)

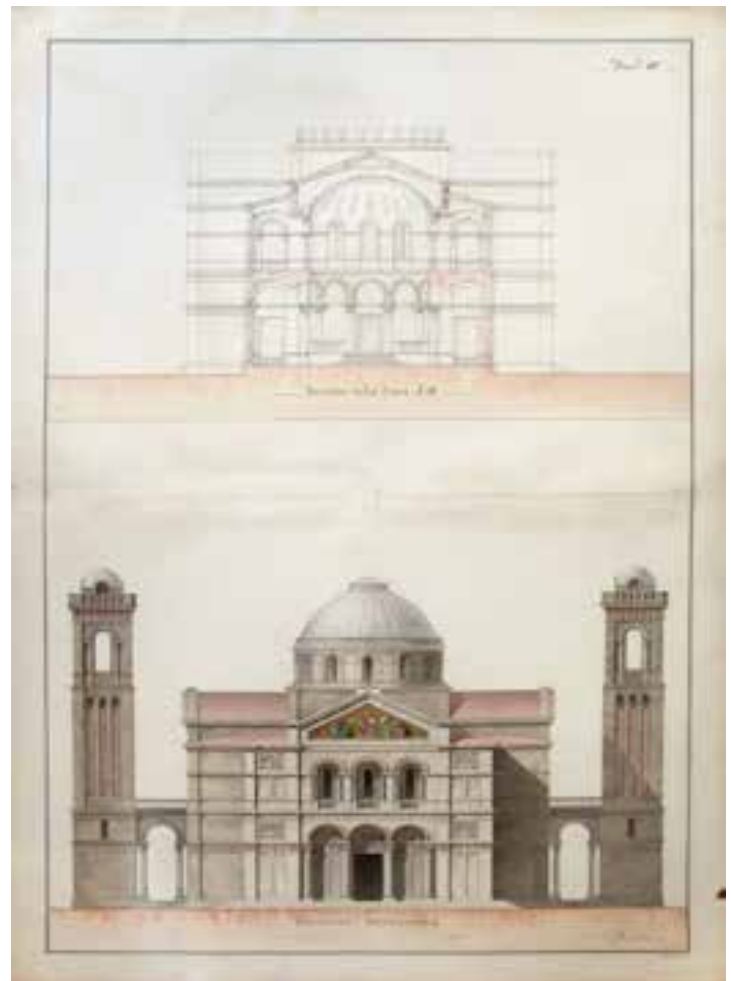
**Пројекат за фасаду новог храма
Светог Спиридона у Трсту**

1859.
(непознат аутор)
перо и акварел на хартији
617 x 442 mm
(Архив СПЦО у Трсту)

**„Fignze”, пројекат за фасаду новог храма
Светог Спиридона у Трсту**

1859.
(непознат аутор)
перо и акварел на хартији
963 x 623 mm
(Архив СПЦО у Трсту)

Карло Руфини (Carlo Ruffini)

**Уздужан пресек пројекта за нови храм
Светог Спиридона у Трсту**

1859.

перо и акварел на хартији

496 x 745 mm

(Архив СПЦО у Трсту)

Карло Мачакини (Carlo Maciachini)
(Индуно, Варезе 1818 – Варезе 1899)

**Четири пројекта за Цркву Светог
Спиридона: главна фасада, бочна
фасада, уздужан пресек, попречан
пресек**

око 1859.

перо, графитна оловка и акварел на хартији
око 774 x 592 mm сваки
(Архив СПЦО у Трсту)

Ови пројекти, који због прецизности и бриге о најситнијим појединостима архитектонских и декоративних детаља стварају ефекат рељефа, представљају варијанте у погледу иконографије и декорације у односу на изведено стање. За унутрашњи декор био је предвиђен мозаик са златном позадином, док се споља на лунетама у мозаику, изнад улаза, могу видети друге фигуре.

Лоренца Решинити (Lorenza Resciniti)

Уздужан пресек

Попречан пресек

Бочна фасада

Главна фасада

Карло Мачакини (Carlo Masciachini)
(Индуно, Варезе 1818 – Варезе 1899)

Пројекат за прочеље Цркве Светог Спиридона

1860.

перо и акварел на хартији

661 x 595 mm

(Трст, Технички архив, бр. 3312)

Оба пројекта за прочеље цркве представљају различите варијанте у односу на изведено стање. Међутим, овај, који су потписали Карло Мачакини (Carlo Masciachini) и Пјетро Палезе (Pietro Palese), од 18. јула 1860, показује се као вернији у погледу декорације и иконографских решења. Наиме, у односу на претходни, приказује варијанту, касније остварену, с ликом Светог Спиридона како благосиља у мозаику у лунети изнад главног улаза у цркву. На другом цртежу, међутим, у лунети је предложена слика која приказује Богородицу са Дететом. Сасвим је веродостојно мишљење да су, будући да је црква посвећена Светом Спиридону, комисија за оцену радова и сама Општина желели да буде приказан лик епонимног светитеља, а не Богородичин.

Лоренца Решинити (Lorenza Resciniti)

Детаљи с главне фасаде

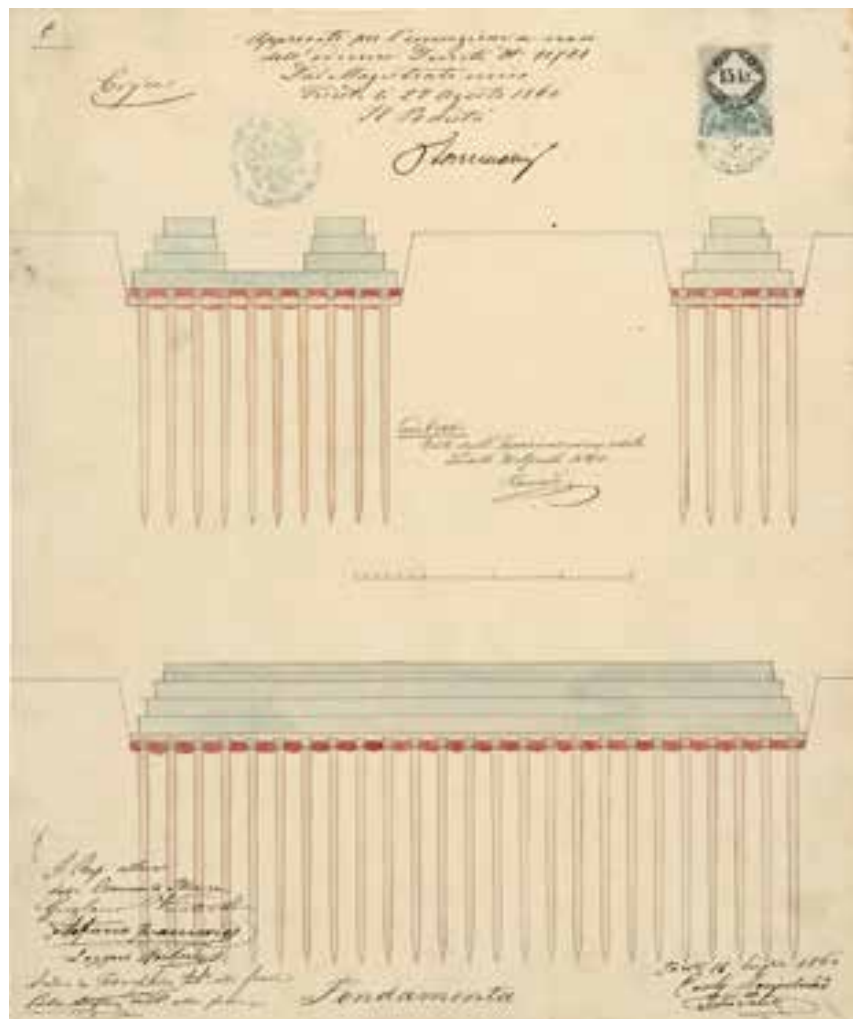
Карло Мачакини (Carlo Maciachini)
(Индуно, Варезе 1818 – Варезе 1899)
Пјетро Палезе (Pietro Palese)

Пројекат темеља са шиповима нове цркве

18. јул 1860.

перо и акварел на хартији
3.850 x 3.160 mm

(Архив СПЦО у Трсту)

Карло Мачакини (Carlo Maciachini)
(Индуно, Варезе 1818 – Варезе 1899)

Пројекат за под нове цркве

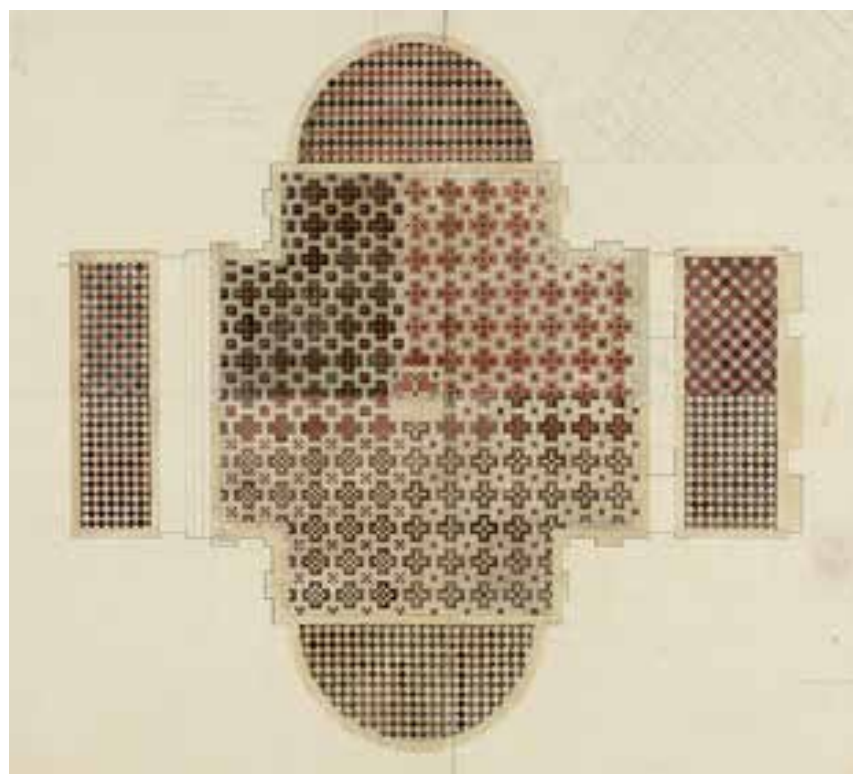
1860.

перо и акварел на хартији
780 x 630 mm

(Архив СПЦО у Трсту)

Пројекат предаже различите могућности за декорацију пода: крајњи избор је задржао истоветан мотив с крстовима, али са додатном хроматском комбинацијом истих боја. У натпису графитном оловком у горњем левом углу, који се поклапа с јужним улазом у цркву, наведене су врсте камена које треба изабрати: „кречни камен из Кансиља/црвени мермер из Вероне/бели карарски мермер/истарски камени блокови”.

Лоренца Решинити (Lorenza Resciniti)

Атеље Ђулио Роси (Studio fotografico Giulio Rossi), Милано – Трст – Ђенова

Прочеље Цркве Светог Спиридона

1883–1884.

албуминска фотографија

204 x 310 mm

(картонска подлога 330 x 440 mm)

(Архив СПЦО у Трсту)

Фотографији приказује горњи део фасаде. На издвојеном детаљу могу се видети лунета украшена мозаиком са Светим Спиридonom на златној позадини, окружена богатом декорацијом с биљним мотивима и симболима јеванђелиста, на чијем су врху исклесане две анђeosке фигуре раширених крила, а чије строге поставке исходе из канона старе византијске уметности. Изнад декоративног венца, такође украшеног биљним орнаментима с израженим реминисценцијама на митолошки биљни свет, који се смењују с детаљима у облику животиња, истиче се девет фигура светитеља које је израдио Емилијо Бизи (Emilio Bisi), који је рођен у Милану 7. новембра 1850. године, а преминуо је 19. фе-

бруара 1920. године. Син сликара и архитекте Луиђија Бизија (Luigi Bisi), уметник је преузео на себе овај подухват значајан за српску заједницу у Трсту. Његови претходни радови памте се по изразито веристичкој потрази за равнотежом између социјалног ангажмана и буржоаског сентименталног романтизма, што је тежња која је овде замењена религиозним карактером, али испуњеним елементима који лебде између фантастичног и декоративног.

Упечатљиво је богатство животињских облика и биљних украса који нису повезани с православном вером, већ су ближи, на пример, каквом средњовековном бестијарију; може се видети, између осталог, више животињских глава и симбола четворице јеванђелиста који се понављају.

Захваљујући фотографији која се чува у Архиву Српске православне црквене општине и драгоценим сликама које нам је обезбедила архитекта Мирна Драбени, пројектант и руководилац радова на рестаурацији цркве 2009. године, а које је одобрио и под надзором су Завода за архитектонска и пејзажна добра

Регије Фриули, Венеција, Ђулија, закључује се да је милански вајар фигуре светитеља израдио 1883. године, као што се може прочитати на плочи постављеној на постоље у подножју последње фигуре с леве стране: „Emilio Bisi di Milano fece le 9 figure 1883” („Емилио Бизи из Милана извајао 9 фигура 1883”).

Испод фотографије налази се натпис „Giulio Rossi pittore fotografo Milano Genova Trieste” („Ђулио Роси сликар фотограф Милано Ђенова Трст”). Уметник је, наима, преузео од Бокалинија (Boccalini) фотографску радионицу на Пјаци Борса 10 и био је активан у Трсту у годинама када је подигнут српски православни храм.

Литература: Milosевич, Bianco Fiorin, 1978, 65–70; Medaković, Milosевич, 1987, 82–93; Milinković у: *Ortodossi a Trieste*, 1999, 24–25; Vascotto, 2001, 105–107; Milosевич [1999].

Лука Белоки (Luca Bellocchi)

Александар Џигурски
(1911, Стари Бечеј-1995, Калифорнија)

Поглед на другу цркву Светог Спиридона

прва половина 20. века
(тридесете-четрдесете године)

уље на лесониту

1.150 x 900 mm

(Архив СПЦО у Трсту)

Приказ, у академском стилу, архитектонске структуре и спољашње декорације нове цркве Светог Спиридона, који се чува у канцеларији председника Српске православне црквене општине изгледа да је израђен као обавезна уметничка вежба пре него као плод правог сликарског надахнућа. Наиме, на слици црква почива на идеалним, а не на природним темељима, а могу се уочити и потешкоће при „геометријском” приказивању звоника, и то у благој неравнотежи у односу на носећу структуру. Није лако прецизно датирати слику која представља већ декорисану цркву, употпуњену свим мозаицима, а што указује на то да је могла настати негде после 1890.

године. Слика је потписана у доњем десном углу црвенкастом бојом. Сматрамо да је то корисно напоменути ради бољег упознавања сликара. Наиме, пронашли смо још једну слику с његовим потписом у грчко-православној цркви Светог Николе у Трсту (на полеђини је налепница с натписом: „Дар Грчкој заједници с правом да га препусти у замену за понуду од 25.000 италијанских лира”, а напореда стоји датум који буди сумње „4-5-1906”?). Слика приказује Светог Николу, а чува се у презвитеријуму.*

* Видети: Bianco Fiorin, 2005. Слика може да изазове интересовање јер, осим потписа, носи и натписе на грчком, као и још један потпис (делимично сачуван); реч је о потпису познатог тршћанског сликара грчког порекла: „Cesare Sof.” (Sofianopulo?), који ју је можда рестаурирао.

Марица Бјанко Фиорин
(Marisa Bianco Fiorin)

Микеле Сперанца (Michele Speranca) (?)
(слика)

Иван Семјонович Губкин (оков)

Свети Никола

Трст, око 1796. (слика)

Москва, 1846. (оков)

уље и темпера на дасци (слика)

обрађено сребро – резбарено, емајлирано, сатинирано, глатко – украшено деловима позлаћеног сребра, злата, драгим камењем и кристалима, емаљима (окови)

1.365 x 540 mm

ћирилични натписи и иницијали

(Трст, Црква Светог Спиридона)

Икона из презвитеријума која је постављена изнад левог бочног олтара (на десном се налази Свети Јован Крилати).

Слика светитеља коме су тршћански православни Грци веома привржени и коме је посвећена њихова црква. Свети епископ, чије се мошти чувају у Барију, а изузетно га воле приобалски народи, у Трсту ужива посебно поштовање. Слави се 6. децембра као великодушни дароваатељ деце, којој доноси поклоне. Људи с Јадрана, из Грчке, као и словенски и руски народи гаје према њему велико поштовање. Исто важи и за Србе православце из Трста, нарочито ако се има у виду да је ова икона била једна од престоних икона из старе цркве Светог Спиридона. Штавише, икона коју би због различитих димензија у од-

II/15

носу на остале четири с иконостаса требало да је насликао сликар Сперанца, опточена је накнадно израђеним оковом, који, међутим, прати форму слике: ову одликује строга поставка у византијском стилу. Оков, веома раскошан, с уравнотеженим смењивањем глатких, сатинираних или искуцаних површина, израђен је такође у Губкиновом атељеу 1846. године. Међутим, поред уобичајених посвета на емајлираним плочицама смештеним на врху, на њему се налази и посветни натпис у емаљу у доњем делу, испод приказа светитеља, а који је захтевао наручилац. Ћирилични натпис гласи овако: „У знак сећања на Катарину Јована Хаџи-Консте, 1844, 20. октобар.”

Литература: Milossevich, Bianco Fiorin, 1978, 74–79; Bianco Fiorin, 1992, 448–452; Bianco Fiorin, 2007^a, 205–208.

Мариза Бјанко Фиорин
(Marisa Bianco Fiorin)

Академски сликар (слика)

Иван Семјонович Губкин (окови)

Свети Спиридон

Трст, око 1869. (оригиналан рад или досликано)

Москва, 1846. (оков)

уље и темпера на дасци (слика)

обрађено сребро – резбарено, емајлирано, сатинирано, глатко – украшено деловима позлаћеног сребра, злата, *pietre dure** и драгим камењем, емаљима (окови)

1.350 x 850 mm

ћирилични натписи и иницијали

(Трст, Црква Светог Спиридона)

Реч је о једној од четири иконе за иконостас постављене између царских двери, првој слева. Уоквирена је рамом и стаклом. У сребро су утиснути жигови из Москве (Свети Ђорђе), иницијали сребрара (Иван Семјонович Губкин), његов пун ћирилични потпис „ГУБКИН”, датуми монетарне контроле, иницијали званичних испитивача метала, вредност сребра од 84 золотника.

Сликарски рад на дасци одликује академски стил, али је могуће да је реч о старој слици која је накнадно досликана. Свети епископ из Тримитунта приказан је у владичанској одори, и то не у строгој свештеничкој пози, већ у покрету, док једном руком благосиља, а у другој држи Јеванђеље. Сребрни оков, с глатким и сатинираним површинама, у угловима је украшен медаљонима и венцима. Ореол, зракастог облика, позлаћен је, а позлаћени

мотиви украшавају манжетне светитељеве одоре (они су накнадно додати). Епитрахил и надбедреник имају декорацију у облику крстова и звезда. На корицама Јеванђеља приказани су Распеће и Васкрсли Христ. Жигови указују на 1846. као годину израде. У четвороугаоницима у емаљу, бочно од светитеља, наведена је његова титула, док се у два овална емаља, који се налазе у дну, указује на то да је у питању дар „Александра Јована Хаџи-Консте, 30. јануар 1846”.

Литература: Milossevich, Bianco Fiorin, 1978, 74–79; Bianco Fiorin, 1992, 448–452; Bianco Fiorin, 2007^a, 205–208.

Мариза Бјанко Фиорин
(Marisa Bianco Fiorin)

Ускршњи застор с васкрслим Христом у светом путиру, окружен са четири главице анђела

средина 19. века

плиш обрађен црвеном свилом, извезен

сребром; лица у уљу на платну

3.800 x 1.750 mm

дар Јована Хаџи-Консте на иконостасу, 1865.

(Трст, Царске двери на иконостасу Цркве Светог Спиридона)

Застор, обично склоњен и стога ретко изложен погледу, поставља се да прекрије царске двери током Ускрса.

II/16

ЗВОНА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ СВЕТОГ СПИРИДОНА У ТРСТУ

Франко Стенер (Franco Stener)

Међу заједницама које су допринеле развоју и афирмацији Трста као модерне трговачке престонице Јадрана, након едиката Карла VI, које је касније преузела и спровела његова ћерка Марија Терезија, треба с пуним правом поменути грчко-илирску, која се године 1781. поделила.

Црква посвећена Светом Спиридону, заштитнику морепловаца, чија је изградња започета 1751. године, није случајно саграђена неколико метара од новог Великог канала (*Canal Grande*), привилегованог места пристајања, нарочито за бродове који су долазили из источног Средоземља, а који су у великој мери припадали илирским бродовласницима, при чему су и посаде углавном биле састављене од Илира. Но, препуштена Илирима након православног раздвајања, и 1782. године обogaћена двама звонцима, црква је убрзо почела да попушта будући да је била изграђена на нестабилном терену, на ободима старих солана, које тек што су биле насуте земљом. Грађевина је стога срушена. Њено место заузело је ново здање, освећено 1869. године. Нова црква, с основом у облику грчког крста, опремљена је са четири симетрична звоника, постављена у углове грађевине, а у њих је смештено исто толико звона.

Звоно на југозападу је унутрашње висине од 760 mm, пречник основе је 980 mm, а обим обода о који удара бат је 950 mm и на њему се налази ћирилични натпис: „Прилог Александра Јов. Ковачевића 1878”. На врху, од линије одвајања између калоте и бока, спушта се 70 mm дуг мотив састављен од низа готичких лукова, који се испреплетани понављају укруг. Испод, дуж обода прикачене су витице са цветним мотивима на врховима, које се понављају. Ово звоно израдила је Ливница Лапања Трст (*Fonderia Lapagna Trieste*), што се види на доњем делу једног бока звона, у чијем је средишту с једне стране постављена фигура епископа, док се с друге налази богато израђен грчки крст с цветом крина.

Звоно на северозападној страни је унутрашње висине од 850 mm, пречник основе је 1.080 mm, а обим обода о који удара бат је 100 mm и на њему је ћирилична посвета: „Дар Христифора Шкуљевића 1900”. На врху, од линије одвајања између калоте и бока спушта се отприлике 160 mm дуг мотив у готичком стилу, другачији од оног са североисточног звона, који се понавља кроз укруг. Ово звоно израдила је Ливница Лапања Трст, а што се види на доњем делу једног бока звона, у чијем је средишту

II/18

с једне стране фигура епископа, док се с друге стране налази богато израђен грчки крст с цветом крина. Иста таква два детаља налазе се на бочним површинама звона на североистоку и југозападу. У доњем делу бока, дуж обода, богато и пажљиво обрађен венац понавља се шест пута. Унутрашња висина звона на североисточној страни је 900 mm, пречник основе је 1.200 mm, а обим обода о који удара бат је 120 mm и на њему се налази ћирилична посвета: „Дар Јована Шкуљевића 1900”.

На врху, од линије одвајања између калоте и бока спушта се двадесетак центиметара дуг мотив у готичком стилу, који се понавља кроз укруг. Испод, дуж обима понављају се богато изведени цветни венци. Ово звоно израдила је Ливница Лапања Трст, што се може видети на доњем делу једног бока звона, у чијем је средишту с једне стране фигура брадатог човека висока 200 mm, а реч је о Светом Спиридону који седи на престолу одевен у широку мантију и с епископском митром на глави. У левој руци држи

Јеванђеље ослоњено о колено, док му је десна, којом благосиља, испружена увис. С друге бочне стране је богато украшен грчки крст с цветом крина, висок 200 mm. Унутрашња висина звона на југоисточној страни је 1.000 mm, пречник основе је 1.330 mm, а обим прстена перкусије је 115 mm. На врху, од линије одвајања између калоте и бока развија се скроз укруг мотив састављен од кружница, које се понављају. Оне су постављене једна за другом,

II/19

а ниже, између њих, могу се уочити мотиви у облику лепезе с луком окренутим нагоре. Испод, дуж обима, понављају се волуте које наизменично садрже листове или пупољке. У доњем делу једне бочне стране звона може се уочити натпис: „Fecit Lapaña Tergeste” („израдио Лапања Терђесте”). Са супротне стране налази се ћирилична посвета: „Дар Јована Шкуљевића 1900”. У средини је с обе стране богато обрађен латински крст са цветом крина висок 310 mm. Дуж закривљеног дела круне, на подједнакој удаљености од ње, спуштају се стилизовани листови акантуса.

Имамо податке и о звону које је припадало претходној светој грађевини. Њега је за ратне потребе узела аустроугарска управа на почетку Првог светског рата, а израђено је у Љубљани у ливници породице Самаса (Samassa) и носило је следећи натпис: „Munificentia Congregationis Illyricae Tergestinae anno salutis 1782”.

II/20

Карло Мачакини (Carlo Maciachini)
(Индуно, Варезе 1818 – Варезе 1899)

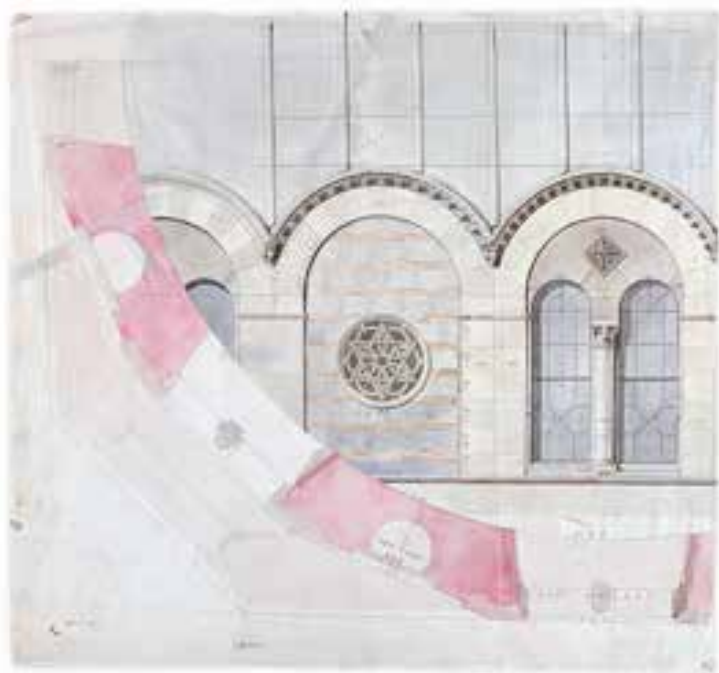
**Детаљ с тамбура
новог храма Светог Спиридона**

1859.

перо и акварел на хартији

690 x 751 mm

(Архив СПЦО у Трсту)

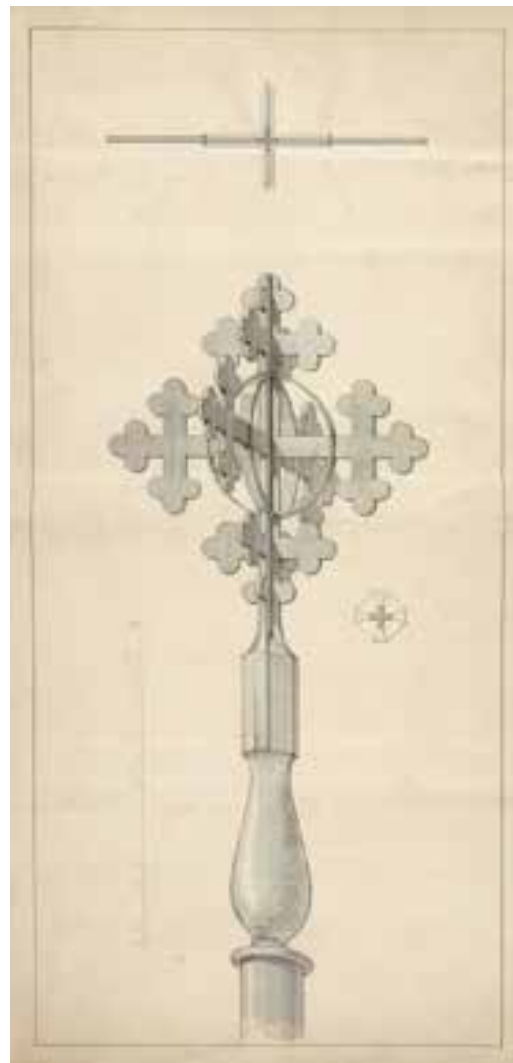

**Пројекат крста на врху
средишње куполе нове цркве**

перо и акварел на хартији

740 x 333 mm

(Архив СПЦО у Трсту)

Карло Мачакини (Carlo Maciachini)
(Индуно, Варезе 1818 – Варезе 1899)

**Детаљ с једног од четири звоника
новог храма Светог Спиридона**

1859.

перо и акварел на хартији

835 x 543 mm

(Архив СПЦО у Трсту)

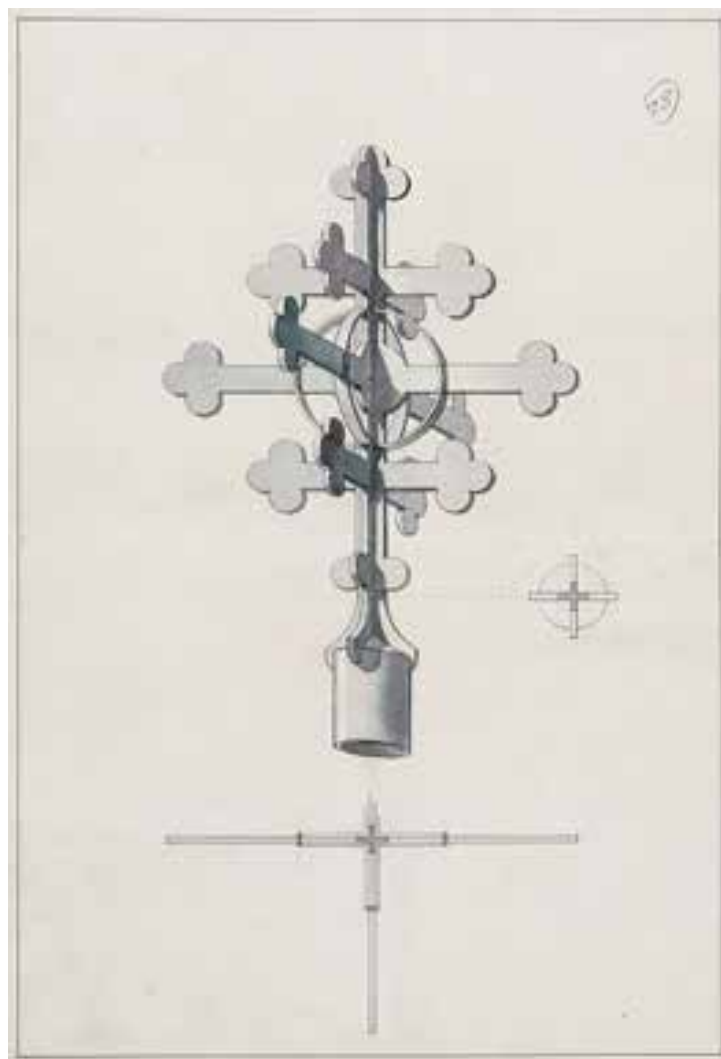

**Пројекат малих крстова на врховима
четири мање куполе нове цркве**

перо и акварел на хартији

437 x 305 mm

(Архив СПЦО у Трсту)

УМЕТНОСТ ИКОНА – ТЕОЛОГИЈА, СЛИКАРСКА ТЕОРИЈА, ТЕХНИКА ИЗРАДЕ

Мариза Бјанко Фиорин (*Marisa Bianco Fiorin*)

Икону треба да схвате не само верници већ и колекционари и љубитељи првенствено као религијски предмет. Само тако ће она моћи да се „отвори” пред очима посматрача и да у потпуности открије своју свету вредност, као и најскривеније разлоге своје сликарске израде. У супротном, ако одуземо икони њену основну вредност, теолошку и религијску, она се често може учинити сиромашном, монотоном услед тематских понављања и хијерархијски постављених ликова, а она заправо својом суштином жели да се постави у безвременско стање управо зато што, позивајући се на древне представе и верно пресликавајући архаичне приповести, може да дарује верника својом чудотворном моћи и светости.

Наиме, повезујући се директно с пореклом култова, мучеништва светитеља, чудима, слика жели да надвлада материјалну порозност и временску удаљеност. Аутор, било да је лаички сликар или монах, усклађује се с божанским, које „говори” кроз његову руку, његову палету. Према православљу, сликар икона не сме да буде обичан човек, мора да поштује посебна животна правила, да буде достојан задужења које му заједница или Црква поверавају, да изради свете слике тако да одговарају првобитним већ поштованим сликама. У ту сврху кодификована су посебна упутства и норме у старим списима, у нарочитим приручницима, где је свака фаза израде до танчина описана, као у *Приручнику Дионисија из Фурне*, монаха са Свете Горе (Бетини 1940 – Фурна 1971). Стога се ритуални атрибути фигура, боје одора, натписи преузети из библијске традиције, као и из апокрифне и народне, морају поклапати с установљеним правилима. Одступање од тих правила, давање простора личној иницијативи, излагање у сусрет укусу тог доба, могло би да буде протумачено као удаљавање од православља, а што не би могло да прође неопажено.

Због тога икона има другачије одлике од западног сликарства. Тако, употреба златне подлоге представља вечност изведена најдрагоценијом бојом, која не може имати градације и нијансе, већ је симбол трајног и непокретног. И други елементи на слици следе тај циљ: на пример, фронтално приказивање фигура (кад се нађе пред њима посматрач треба да се укипи, да се усредреди, да искаже поштовање), обрнута перспектива (фигуре у првом

плану могу да буду мање од других само зато што су мање битне или зато што их тако види кључна личност на сцени). Одсуство телесне запремине, као и каткада неприродна издуженост фигура доводе до тога да природне људске карактеристике губе сваки значај, а земаљска светлост постаје узгредна појава. И боје, углавном помешане и сфумато, употребљене су на неприродан начин (црвене, зелене, плаве животиње, лица су такође често зелена, плава). Осим тога, фигуре су приказане у пропорцијама које следе геометријске односе, а не природне: лица могу да буду смештена у концентричне кругове (као у случају *Нерукотвореног лика Христа*) јер је круг симбол бесконачности, док се идеални троуглови (симбол Свете Тројице) могу добити спајањем кључних тачака сцене.

Сама техника се током векова врло мало мењала. После првих примерака израђених техником сликања воском, о чему су сачувани ретки документи због каснијег уништавања светих слика услед иконокластичке борбе (отприлике од 725. до 843. године после Христа), уобичајена сликарска техника постала је темпера на дасци. Тек од 18. века (ретко када у 17) почело је коришћење темпера помешаних с уљем или само уља. И дрво је требало да буде пажљиво изабрано да се не би лако искривило и није требало да буде превише смоласто: најрадије су коришћене липовина, чемпресовина, јововина, приморска боровина. Даска је након глачања (и могућег дубљења) облагана слојем гипса, или, поготово у веома старим примерима, платном које је лепљено на дрво и било је благо премазано гипсом. Та гипсана смеша састојала се од мешавине лепка и праха (зеленог, црвеног, или златног за најдрагоценије даске) а у другим случајевима облагана је сребром, нарочито почев од 17. века и поготово у словенским областима. Сliku су даље украшавале позлате и посребрења и жигови на злату, као што се на Западу чинило на готичким иконама. Темпере у праху обично су мешане са жуманцетом, а разводњаване су сирћетом или неким другим растварачем. Прeko њих, по завршетку рада, сликари су имали обичај да нанесу посебан лак од ланеног семена, назван *олифа*, који је чинио да одоздо остану непромењене, али му је мана та што је временом некад површински умео да потамни због прашице и дима свећа.

Иконе и сребро

Многе иконе су током векова опточене племенитим металом, драгим камењем и емаљем, а што су били заветни дарови њихових власника или верника. У неким случајевима реч је о драгоценим радовима златара и сребрнара, од којих често остају као занимљива документа ове уметности жигови који указују на места, радионице и контролоре квалитета метала из тог времена. Неретко је златарство неправедно сматрано уметношћу ниже вредности, те би га требало изнова откривати због драгоцених радова у сребру присутних у црквама, попут икона, окова јеванђеља, кандила, кадионица, путира и кутија за прилоге.

Иконе у Италији

Реч је о мањем делу фигуративне уметности, слабије познатом у Италији, будући да су италијански мајстори сликарства скоро увек и искључиво привлачили пажњу наручилаца, покровитеља и колекционара слабо заинтересованих за ограничену религијску производњу попут израде икона, сведену на област православне вероисповести. Уосталом, сама чињеница да је реч о уметности која се понавља, окованој устаљеним правилима, која су се вековима строго поштовала, свакако није ишла њој у прилог.

Међутим, у првим годинама 20. века, премда узгредним и споричним истраживањима, почела је да се придаје пажња овој посебној уметничкој области која управо у Италији може да се похвали мноштвом примерака од изузетне вредности, и то како уметничке, тако и историјске (довољно је помислити на старе традиције и на документа која се често повезују с одређеним поштованим сликама). Такви примерци се чувају у црквама, пинакотама и музејима сакралне уметности, мада су често помешани са сликама друге врсте и погрешно каталогизовани.

Могуће је на тај начин спознати да су Италијом вековима кружиле иконе „византијског” типа које су потицале не само с Истока (под овим појмом подразумева се Грчка, словенске балканске земље, острва Јонског и Егејског мора, Крит, Мала Азија, Русија) већ и из локалних радионица и школа. Треба напоменути да је у Италији највећи центар производње и ширења таквих предмета била Венеција, одувек успешан посредник између Истока и Запада, али је активност забележена и у мањим центрима дуж западних обала Јадранског мора, на острвима Јонског мора, на Сицилији, на млетачким територијама Истре и Далмације и на Криту.

Треба такође истаћи да, што се тиче врсте радионица, осим оних повезаних с тржишном производњом, у Италији је било и оних које су радиле при православним заједницама успостављеним на полуострву, нарочито у 18. веку. Наиме, приликом оснивања заједнице градила би се и црква и често су за њену декорацију (иконостас и покретне иконе за литургијске потребе) позивани сликари специјализовани за ту уметност. Поред тога, уз

Заједницу је углавном ишла и школа, а међу наставним предметима обично је постојало ликовно образовање, па су стога израђиване иконе и у дидактичке сврхе. Управо у таквим заједницама, осим у музејима и приватним колекцијама, можемо пронаћи драгоцену сведочанства ове уметности.

Осим Грчке заједнице и цркве у Венецији (Свети Ђорђе Грчки), античког порекла (15. век) и већ довољно познате, треба поменути и православне заједнице раширене по Италији и изучаване тек неколико деценија, а које су постојале у Трсту, Напуљу, Ливорну, Палерму, Барију. Тако се посебне збирке икона налазе у Фиренци (*Galleria Nazionale*), Равени (*Museo Nazionale*), Риму (*Pinacoteca Vaticana*) и у Кортини Д’Ампецо (*Cortina d’Ampezzo*).*

Ове напомене могу да разјасне разлоге хетерогености сликарског материјала у тим колекцијама, које често, поред незанимљивих примерака, имају да понуде и веома драгоцену дела. Само пажљива каталогизација слика омогућава њихово адекватно вредновање и спасавање раније непознатих ремек-дела. Изложбе одржане у Италији показале су да постоји велика заинтересованост истраживача, колекционара и трговаца за ову врсту сликарства, често неправедно потцењеног.

* Видети Bianco Fiorin, 1981.

Андреа Рицос (Andrea Ritzos)
из Кандије (атрибуција)
(око 1422 – око 1492)

критско-венецијанска школа

Богородица Одигитрија са анђелима

друга половина 15. века
темпера на дасци, златна позадина
(дорађена), искуцани ореоли,
делимична позлата
490 x 385 mm
заоставштина Квекић
стандардни иницијали на грчком:
„MP ΘΥ” (Мајка Божија)
(Трст, Српска православна црквена
општина)

Слику, својевремено веома потамнелу, очистио је 1975. године лабораторија за рестаурацију Градских музеја историје и уметности у Трсту, те је сада опет могуће сагледати сву лепоту дела. Иконографска тема је традиционална *Одигитрија*: Богородица и Дете приказани су спреда; у овом случају су на врху насликана и попрсја арханђела Михаила и Гаврила. На иконама, као и у овом случају, израз лица прилично је строг, руке прате устаљене покрете а и драперије су стереотипно приказане. Међутим, нежно осенчени инкарнат даје ноту реализма фигурама које и самим погледом исказују готово људску пажњу према вернику. Позлаћена позадина, изведена од квалитетних златних листића, није, међутим, оригинална, као што, изгледа, нису ни жигови. Реч је о доради из 18. или 19. века, која је релативно мало умањила пропорције Богородице и Дете. Намази четкицом и усклађеност боја врло су префињени, иако су донекле ослабљени мрежом кракелура. Већ смо у другим текстовима покушали да ову слику у уметничком смислу сместимо у веома узвишен контекст критске културе, мада с извесним утицајима западне традиције. Сматрамо за сходно да и овом приликом потврдимо атрибуцију дела окружењу сликара из Кандије, Андреи Рицосу, предводнику школе критских и критско-венецијанских иконографа, активних 15–17. века, односно све до турског освајања Крита 1669. године. Уметничка заоставштина Андрее Рица захваљујући истраживањима постала је знатно садржајнија по броју дела, иако су његова остварења и даље прилично ретка. Стога је, у том контексту, примерак *Богородице Одигитрије*, као што је ова, још ређи. Наиме, он је заслужан за израду чак неколико преживелих икона *Богородице Страсне* (иконаграфски тип који је наводно сам створио), *Богородице Утешитељке* и још малог броја других

дела. Срећом, последњих деценија пронађена су документа која сведоче о његовом животу, чувана у Државном архиву у Венецији (у Преписци војвода и нотара из Кандије), а која су омогућила да се с позданошћу одреди време његове активности, окончане око 1492. (по неким 1499), у сваком случају пре 1503, али који је наставио његов син Никола и многобројни ученици дуго након 1500. године. Због изузетно префињеног стила веома су га ценили, и то како православни, тако и католички верници из области Венета. Ради распознавања икона с овом темом, које су по времену настанка блиске онима из Трста, односно из друге половине 15. века, или с почетка 16. века, треба да имамо у виду *Богородицу Одигитрију* која припада колекцији Бредли („Bradley”) у Лондону, изложену у Кардифу 1973. године („Image, picture, God likeness” 1973), а која јој је и стилски веома слична. Мало старија, из средине 15. века, јесте *Одигитрија* пореклом још из Византије, чувана у Галерији Третјаков у Москви. Постоји и *Одигитрија са анђелима*, већ приписана критском сликару с почетка 16. века Ахимасту-Потамијану (Acheimastou-Potamianou), чувана у Цркви Светог Јована Злаоустог у Хори на Кимолосу (Кикадска острва), где се такође налази једно *Успење Богородице*. Тема *Одигитрије* преузели су поново у 16. веку различити критски сликар, као што је Микеле Дамаскинос (активан и у Венецији од 1574. до 1582), који је оставио једну *Одигитрију са анђелима*, а која се чува у Хеленском музеју у Венецији. Треба споминути и *Одигитрију са анђелима* критског сликара Томаса Батоса (Tommaso Bathas; Крит 1554 – Венеција 1599), израђену у позном 16. веку, а која се сада може видети у Градском музеју у Барлети. Бацас је живео и на Крфу и у Венецији, где је на крају и умро.

Требало би у оквиру приказивања сликарске активности Андрее Рицоса да укажемо и на нека његова значајна дела, која би могла да нам послуже за поређење с нашим делом и која деле потпис истог сликара, иако не приказују исти иконографски садржај. Остале су нам драгоцене *Богородице Страсне*, чуване у Италији (у Националној галерији у Парми и у Галерији Академије у Фиренци), док се једна *Богородица Страсна* може видети у Цркви Светог Влаха у Стону, у Далмацији. Андреа Рицо сликао је и друге теме, као што је *Успење Богородице* из Галерије Савоја у Торину и *Деизис* од 12 сцена, који се чува у Музеју Српске цркве у Сарајеву. Рицова ретка дела чувају се такође у грчким колекцијама, као што је Византијски музеј у Атини, у којем постоји икона с иницијалима JHS (*Jesus Hominum Salvator* – Исус Спаситељ

Људи), а које је Рицо насликао помоћу различитих светих фигура из *Распећа* и *Васкрсења*. Ово дело представљено је и у Трсту (Дворац Мирамаре) године 1999. у оквиру изложбе *Хришћани с Истока*. Значајно је то што на овој слици Рицо (кога у Венету називају и „Рико или Ричо”) користи латински, а не грчки, што чини и у потпису. Наиме, уметничку активност Андрее Рица, присутну можда и у Венецији, треба посматрати као стваралаштво мајстора и предводника не само „Критске школе” већ и школе која би тачније била дефинисана као „критско-венецијанска”. Ова, штавише, веома сложена тема, на којој смо се више пута задржали,* још увек није, према многим мишљењима, пронашла своје разјашњење и право место у историји уметности. Ова икона, управо зато што није потписана, можда је израђена за иконостас неке цркве или капеле. И сама тема *Богородице Одигитрије* типична је за престоње иконе постављене на иконостасе православних цркви. Међу непотписаним делима чуваним у Италији, оно о којем се можда највише говорило јесте *Богородица Страсна* с бочно постављеним Светим *Николом* и Светим *Јованом Богословом* из базилике Светог Николе у Барију, где је, према истраживачу Катапану (Cattapan; 1973–1977), икона *Светог Јована* из 1451. године, која би се добро уклапала с биографијом иконописца. Сада, међутим, датума више нема.** Бројна друга веома вредна непотписана дела могу се подвести под уметнички корпус Андрее Рица, као, на пример, *Богородица* из Транија (Црква Свих Светих), она из Градског музеја Сарторио у Трсту (инв. бр. 14684), или из Националног музеја у Равени.

* Видети Bianco Fiorin, 1983, Bianco Fiorin, 1988.

** *Gelao*, 1988.

Λυμερამυρα: Bianco Fiorin, 1973–1975, 111–115; *Attribuita ad Andrea Rico de Candia*, 1975; Bianco Fiorin, 1975b, кат. 4; D. D. M., 1975; *Il Tesoro di S. Spiridone*, 1975; *Pittura e canti*, 1975, 5; Bianco Fiorin, у: Milossevich, Bianco Fiorin, 1978, 86–88, кат. 1, у: *Tesori*, 1978, 91, кат. 79; Bianco Fiorin, 1982, 202, напомена 24; Bianco Fiorin, 1983; Bianco Fiorin, 1985, 184–185; Medaković, Milossevich, 1987, 106 и сл. на 104; Bianco Fiorin, 1988, *Gelao*, 1988, 138; Bianco Fiorin, 1993, 50; Bianco Fiorin, у: *Ortodossi a Trieste*, 1999, 40.

Мариза Бјанко Фиорин
(Marisa Bianco Fiorin)

Никола Зафури (Nicola Zafuri)
(атрибуција)

критско-венецијанска школа

Богородица Утешитељка

друга половина 15. века

темпера на дасци, златна позадина, искуцани
ореоли, делимично позлаћена

700 x 550 mm

досликани грчки иницијали „MP ΘΥ/Ο
ΩΝ”

(Мајка Божија/Онај који јесте)

(Трст, Српска православна црквена
општина)

Ова слика оличење је префињености израде. Аутор је врстан иконописац, чија се дела, у поређењу с осталим делима приказаним у овом каталогу, истичу последнијим праћењем византијске културе и већом уравнотеженошћу. Икона (која је вероватно добила накнадну позлату с одговарајућим жиговима, као и извесне дораде) открива свој најлепши део у боји лица и руку. Иконографски тип овакве Богородице назива се *Богородица Утешитељка*, настао је вероватно на Криту или у Венецији већ у 14. веку, а највише се ширио од 15. до 17. века. Западњачко порекло овог примерка огледа се у хуманизацији лица и наклоњеном положају Богородице према Христу. Дете се, по обичају, ослања о десну руку Мајке и гледа у верника благосиљајући га десном руком, док у левој држи небеску куглу. У старијим примерцима Христ, уместо кугле, држи смотан или отворен свитак. Елеганцијом композиције сликар потврђује да припада неком угледном атељеу, попут оног Николе Зафурија (Nicola Zafuri). Као и у случају Андрее Рицоса (Andrea Ritzos), претходних година пронађена су документа која се тичу његове биографије,* а откривена су и нека нова дела која су му приписана, као и неколико дела с његовим потписом. Наиме, након наше прве атрибуције ове иконе после 1978. године случајно нам је 1982. године у руке доспео веома редак примерак, *Богородица Утешитељка* с потписом Николе Зафурија, касније продата на аукцији, а сада у приватној колекцији у Венету. Тада се

икона налазила у Трсту, а припадала је једној тршћанској породици колекционара. Наше откривање Зафуријевог потписа довело је затим до објављивања потписане слике и ревалоризације других икона, које нису потписане, али се, услед њихових великих сличности, могу приписати Зафуријевом стваралачком опусу. Једна од тих икона је и ова коју тренутно обрађујемо. Штавише, икона Српске општине изгледа још елегантније и префињеније од оне коју је Зафури потписао „Nicolaus Zafuri p. [= pinxit]” веома благим белилом у дну сцене (што је, између осталог, врло осетљив део). Тако су Зафуријевом уметничком стваралаштву временом могла да се припишу сродна дела, као што је икона чувана у Византијском музеју у Атини која приказује *Богородицу Утешитељку* са *Светим Фрањом*. Међу свим делима, ово се чини најближим оном из Трста. Нису изостале атрибуције других дела Зафуријевом стваралачком окружењу, у које спада и једна икона с *Богородицом Утешитељком*, која припада Српској православној црквеној општини у Трсту. Што се тиче ретких сачуваних дела које је потписао Зафури, морамо да споменемо макар *Мртвог Христа између Богородице и Светог Јована* из Музеја историје уметности (Kunsthistorisches) у Бечу; један његов *Триптих* у Ермитажу у Санкт Петербургу, али и његов *Успон на Калварију* у Метрополитен музеју у Њујорку. Ова три дела Зафури потписује латиницом. Као и у случају Андрее Рицоса из Кандије, поставља се проблем сврставања ових сликара у школу која није у потпуности „критска”, већ је пре „критско-венецијанска” будући да су стварали на острву Крит, које је током пет векова било венецијанско, те је самим тим било у блиској вези с венецијанском културом. Наиме, Зафури је у средишту Триптиха у Санкт Петербургу урадио сцену *Оплакивања*, која никако није икона, већ права представа у „белинијевском” стилу. Западњачки начин изражавања има и *Успон на Калварију* у Њујорку. Богородици о којој је реч сродна је *Богородица Утешитељка* која се тренутно налази у колекцији

„Kannelopoulos” у Атини, а која је раније у неком тренутку била у Италији на антикварном тржишту (како нас извештава Бертини 1940). Ова икона, представљена на многим изложбама, на полеђини носи потпис сликара и датум за који грчки истраживачи (С. *Baltojanni*) сматрају да се односи на 1500. годину. Натпис вели: „M[agistr]o Nicolò Zafuri . . . IV otubrio”, дакле Зафури пише на латинском, а користи и „венецку” реч „otubrio” за *октобар*, која одаје његов културни идентитет. Зафуријева хронологија има сада шест фиксних тачака, а које су утврђене након архивских истраживања из седамдесетих година.** Био је активан на Криту. Оженио се 1487. године. Иза себе је имао уговорене послове, и чак понеки омањи правни спор између 1487. и 1494. Требало је да за цркву у Науплиону на Пелопонезу 1492. године изради полиптих, који му је наручио венецијански управник Ђовани Нани (Giovanni Nani), али то дело није стигло до нас. Извесни документ сведочи о томе да је уметник 5. августа 1500. године и даље био жив, али је вероватно већ пре 10. јула 1501. преминуо, а за собом је оставио удовицу с малолетном децом.***

* Видети Archivio di Stato di Venezia, Carteggi dei Duchi e dei Notai di Candia – Државни архив у Венецији, Преписке војвода и нотара из Кандије.

** Cattapan, 1972; Constantoudaki, 1973; Cattapan, 1977.

***За упознавање с проблематиком која се односи на Зафурија и критско-венецијанску школу упућујемо на рад: Bianco Fiorin, 1983.

Литература: Frausin, 1954, 6, 11 и сл. 3; *Mostra di icone*, 1963, 26, кат. 6; *Antiche icone*, 1975; Bianco Fiorin, 1975b, кат. 2; Bianco Fiorin у: Milosевич, Bianco Fiorin, 1978, 88–89, кат. 2; Bianco Fiorin, 1983, 167, сл. 6.

Мариза Бјанко Фиорин
(Marisa Bianco Fiorin)

Грчко-балкански сликар
(Бугарска школа у Несебру)

Богородица

Млекопитатељница са анђелима

крај 15. века (почетак 16. века)

темпера на дасци, златна позадина

(дорађена), искуцани ореоли (дорађени)

453 x 365 mm

иницијали: трагови... ХС (на Дететовом
ореолу)

(Трст, Српска православна црквена општина)

Слика је занимљива због оригиналности израде и реткости. *Богородица Млекопитатељница (Galaktotrofusa)* приказана је према традиционалним правилима уметности икона, с арханђелима Михаилом и Гаврилом са стране, али с веома личним стилем, изразито комуникативним и динамичним. Слика је унео византијску традицију на пореклом словенску духовну подлогу својствену периферним амбијентима. Отуд потиче жеља за непосредним приказивањем теме, без посебних стилских префињености (попут драгоцених бордура или делимичне позлате), јер на посматрача утисак остављају изражајни и колористички карактер. Наиме, два анђела, у помало народној изведби, постављена су између златне позадине и црвених рубова на асиметричан начин, и то до те мере да се има утисак да анђеоске главе са леве стране излазе из оквира иконе. Поновна израда позлате и искуцаних ореола (које нису пажљиво урађене) лишиле су крила анђела с десне стране. Постоје извесне сличности између ове слике и икона из школе у Несебру (место на Црном мору где није изостао византијски утицај из Цариграда), чуваних у Националној галерији у Софији, али ова слика је блиска и онима из јужног грчко-балканског подручја (Македонија, острва), такође под утицајем поствизантијске традиције с Крита. Израда слике која, дакле, представља плод једне оригиналне личности, требало би да потиче с краја 15. или почетка 16. века. Издалека подсећа на примерке из класичније традиције, на пример критске, али поседује већу експресивност, као и јаче изражене пучке одлике.

Литература: Frausin, 1954, 12; *Mostra di icone*, 1963, 20, кат. 9; Nicolaidi, 1963, 26; Bianco Fiorin, 1975³, кат. 5; Bianco Fiorin у: Milossevich, Bianco Fiorin, 1978, 110, 112, кат. 16; Bianco Fiorin у: *Tesori*, 1978, 9, кат. 87; Bianco Fiorin, 1985, 185, кат. 195; Medaković, Milossevich, 1987, сл. 85.

Мариза Бјанко Фјорин
(Marisa Bianco Fiorin)

II/23

Критско-венецијанска школа
(начин сликања својствен Николи Зафурију)

Богородица Утешитељка

16. век

темпера на дасци, златна позадина
(дорађена), искуцани ореоли (дорађени),
делимична позлата

505 x 403 mm

иницијали на грчком (израђени преко
претходних):

„MP ΘΥ, IC XC, Ο ΩΝ”

(Трст, Српска православна црквена општина)
(порекло: Милена Растић, пре 1978)

Ова икона подсећа на начин сликања с краја 15. века, својствен Николи Зафурију. Међутим, закључујемо да она потиче из каснијег периода, из 16. века, и то због извесног маниризма испољеног у наглашеним наборима одеће и сенчењу лица и руку. Но, аутор је уметник који поштује иконографске каноне и воли да украшава бордуре, арабеске, драперије, чиме обогаћује свој рад. Ореоли су првобитно вероватно такође били украшени арабескама. Веома слична овој, али богатија у изради Богородичиног плашта јесте икона с *Богородицом Утешитељком*, чувана у Златној Кући (*Ca' d'Oro*) у Венецији. Ову икону треба разматрати и упоређивати и с иконом која се чини ближа Зафурију, из исте српске колекције у Трсту. Постепеним приписивањем других вредних икона критско-венецијанској школи уочава се траженост и распрострањеност ове теме, посебно драге и католицима због нежности иконографске представе, и то нарочито у 16. и 17. веку, пре турског освајања млетачког Крита 1669. године. Овој икони такође су блиске по добу и стилу *Богородица Утешитељка* из Националног музеја у Равени и икона *Богородице Утешитељке* из манастира Савина у Херцег Новом, у Боки Которској. Данашња локација икона на местима међусобно веома удаљеним наводи нас на размишљања историјског и економског карактера о умножавању и прекоморском ширењу (посредством бродова *Serenissima*) ових прелепих слика, које су изазивале дивљење, и то како у световним, тако и у духовним контекстима.

Литература: Bianco Fiorin, 1975b, кат. 1; Bianco Fiorin у: Milossevich, Bianco Fiorin, 1978, 89, кат. 3; Bianco Fiorin, 1983, 168–169.

Мариза Бјанко Фјорин
(Marisa Bianco Fiorin)

II/24

Кристко-венецијанска школа

Богородица Утешитељка

16. век (или почетак 17. века)

темпера на дасци, позлаћена позадина
(дорађена), ореоли с рељефним украсима,
делимична позлата

465 x 370 mm (без оквира)

дар: Е. Квекић, 1969.

(Трст, Српска православна црквена
општина)

грчки иницијали: „MP ΘY”

Ова слика није много удаљена, што се тиче иконографског садржаја и порекла, од претходних *Богородица* Српске православне црквене општине: реч је о *Богородици Утешитељки*, делу које је проистекло из неке критско-венецијанске радионице. Овај примерак поседује одређене индивидуалне ноте које се огледају у стилским карактеристикама сликара веома вештих потеза, који се, међутим, увек придржавао кодификованих правила у погледу поставке фигура и њихових покрета. У односу на претходне, израда се, међутим, може сместити у позни 16. век или рани 17, јер су облик лица Дете, као и изглед Мајчине и Синовљеве одоре у начину украшавања мало другачији од оних истакнутих у претходним делима, у мањој мери следе каноне и динамичнијег су карактера, јер спадају у контекст близак бароку. Ова икона, затим, подвргнута је повећем броју дорада јер је у доњем делу пропала од буђи. Ваљало би је рестаурирати да би, између осталог, било могуће пружити целовитију слику овога дела, утемељену на већем броју података.

Литература: Bianco Fiorin, 1975b, кат. 3; Bianco Fiorin у: Milossevich, Bianco Fiorin, 1978, 90–91, кат. 4.

Мариза Бјанко Фјорин
(Marisa Bianco Fiorin)

II/25

Српско-македонска уметност (?)

Богородица на престоу

позни 16. век (или почетак 17. века)

темпера на дасци с платном, спојен оквир,

златна подлога, искуцани ореоли

980 x 672 mm

натписи и уобичајени иницијали на грчком

„La tutta Santa” (Пресвета)

у доњем левом и десном углу у курзиву

ретуширани натписи (ћирилични?)

(Трст, Градски музеји историје и уметности,

инв. бр. 20255)

У питању је значајно дело, које треба подвргнути даљем истраживању након извршене радиографије и рестаурације појединих делова, који су, изгледа, досликани. Богородица држи Сина у старој и класичној фронталној поставци *Платитере* („Шира од небеса”). Седи на пажљиво обрађеној клупи која подсећа на средњовековна дела, иако се у то доба културно већ одмакло, амбијент је веома конзервативан, између грчко-венецијанске културе доњег дела Јадрана и балканских утицаја (строгост лица и фигура, схематички и крути набори одора). Примећује се веома богат колорит и укус за декоративне детаље, чак и у ореолима.

Икона, набављена на локалном антикварном тржишту и прикључена тршћанској музејској баштини 1987. године, потврђује стару традицију тршћанског колекционарства отвореног за различите подстицаје и уметничке светове. Ово дело ишло је обрнутим смером од традиционалног дијаспоричног кретања италијанске уметничке баштине, јер, пошто је представљена на различитим антикварним изложбама, стигла је из Лондона у Удине, Венецију, и напоскон у Трст.

Литература: *Fine Greek*, 1974, 20, кат. 90; *Antiquariato*, 1982, кат. 16; *Tesori d'arte*, 1982, 30; *Tesori d'antiquariato*, 1986, 141; Bianco Fiorin, 1985–1987, 144–145, сл. 5.

Мариза Бјанко Фиорин
(Marisa Bianco Fiorin)

II/26

Српско-македонска уметност

Јеванђелиста Лука

17. век

темпера на овалној дасци, златна позадина
(дорађено)

210 x 155 mm

натписи на грчком и ћирилични; ћирилични
текст гласи овако: „Ова икона Цркве Светог
Луке Јеванђелисте насликана је захваљујући
љубазности свештеника Стефана“*

(Трст, Градски музеји историје и уметности
инв. бр. 5689)

Ради се о малој икони, богатој значењем. Свети Јеванђелиста приказан је са својим симболом са стране, крилатим биком, док га одозго надахњује Свети Дух (у облику голубице). У левој руци држи Јеванђеље а у десној малу цркву, која је вероватно њему посвећена. Посвета иконе светитељу је на грчком, бочно од фигуре, док је ћирилични натпис у доњем делу у курзиву, што је детаљ који може да указује на мешани културни и уметнички контекст на балканском подручју, у српско-македонској области. Чињеница да је икона одмах по свом настанку, 1879. године, уврштена у тршћанску музејску баштину у овом случају је показатељ типичне климе у тршћанском колекционарству отвореном за различите уметничке подстицаје.

* Заслуге за ово тумачење припадају Гордани Бабић, професорки Универзитета у Београду и контактима с њом 1983. године.

Литература: Kunz, 1879, 82, *Mostra di icone*, 1963, 24, кат. 2; Bianco Fiorin, 1975^a, кат. 30; Bianco Fiorin, 1983–1984, 293–294, сл. 1.

Мариза Бјанко Фиорин
(Marisa Bianco Fiorin)

Критско-венецијанска школа

Саркофаг Светог Спиридона

крај 17. века (почетак 18. века)

темпера на дасци, златна и искуцана

позадина

336 x 258 mm

легат Антонија Кача (Antonio Saccia) 1929,

бр. 67

(Трст, Градски музеји историје и уметности,
инв. бр. 5684)

Икона се иконографском поставком односи на мртвачки ковчег светог епископа из Тримитунта, чије је тело премештено на Крф 1460. Наиме, како је уобичајено приказивање ове теме, ковчег светитеља прекривен је епископском одеждом, затворен је у стаклени сандук, а каде га анђели који држе кадионице и воштанице. Други анђели надносе се над сценом, уоквиреном балдахиним и завесама. Обично је на иконама с овом темом (као и на овој слици) приказана ограда од стубова која одваја изложене посмртне остатке од верника, док под у квадратима указује на то да се налазимо крајолгара или у капели неке цркве. Овде, као и на другим сличним иконама, при дну је приказан грб неке породице, можда са Крфа или из Венеције. Грб је израђен у златним и црним појасевима, с дебљом средишњом пругом. Сликара, кога не одликује превелика строгаћа израде црта лица, веома је наклоњен каснобарокним декоративним мотивима, лепршавим плаштовима, пажљиво израђеним драперијама, јарким бојама, међу којима доминира црвена. Иста тема представљена је у лунети осликаној фрескама у унутрашњем нартексу друге цркве Светог Спиридона у Трсту. Ова тема била је веома распрострањена у јонској и јадранској области, поготово од 18. до 19. века. Иконе с истом темом, која је иначе насловљена *Саркофаг Светог Спиридона*, пронађене су, на пример, у Венецији (Хеленски музеј и Музеј Корер), у Националном музеју у Равени и у приватним колекцијама такође у Трсту.*

На полеђини је црним мастилом написана „двосмислена“ атрибуција венецијанском сликару Јакобелу дел Фјореу (Jacobello del Fiore) (око 1370–1439), што, у сваком случају, може да укаже на амбијент у ком је икона настала.

* Приказане у: Bianco Fiorin, 1985–1987, 147–148, сл. 7–8.

Литература: *Mostra di icone*, 1963, 24, кат. 5; Bianco Fiorin, 1975, кат. 20; Bianco Fiorin, 1985–1987, 147.

Мариза Бјанко Фиорин
(Marisa Bianco Fiorin)

II/28

Руска школа (слика), венецијанска сребрарница (оков)

Богородица Страсна (Страстнаја)

17. век (?) (слика); 18. век (оков)
темпера на дасци, делимично посребрење
(слика); искуцано сребро (оков)
360 x 260 mm

(Трст, Српска православна црквена
општина)

натписи на грчком „MP ΘY”

(на слици: Мајка Божија); „MP ΘY; IC XC”

(на окову: Мајка Божија, Исус Христос)

Икона представља тему Богородицу Страсну, насталу на Западу, али веома распрострањену и у словенским областима (где је носила назив *Страстнаја*), поготово у 17. и 18. веку. Поред Мајке и Сина, у ритуалној поставци, ту су и мали арханђели Михаило и Гаврило који носе оруђе мучеништва. Слика, чије је проучавање могуће једино без окова, нажалост је веома оштећена: једини део неоштећен у целости су лица, јер су остатак уништили време и лепак нанет да би се метални оков што више спојио с даском. Препознатљив је, међутим, оригиналан рад у сребру, који обогаћује слику и делимично боје, које јој доносе живост. Ово дело, израђено вештом руком, могло би се приписати 17. веку, при чему се осећа утицај реалистичке тенденције коју су у Русију увели сликар Симон Ушаков (1626–1686) и његова школа у 17. и 18. веку.

Оков је израђен накнадно, у 18. веку, у Венецији: с десне стране, испод иницијала Сина налази се жиг Светог Марка с „краболоким” лавом (*in tolesca*) и иницијали МП монетарног контролора, који се налазе на многим венецијанским делима. Сцена је затим на искуцаној сребрној површини додатно обогаћена сребрним оквиром са цветним мотивима и анђелчићима. Бочно од Мајке назиру се обличја анђелчића који носе оруђе мучеништва (као и на слици испод окова, коју смо прегледали приликом рестаурације 1978. године).

Литература: Bianco Fiorin, 1975b, кат. 7; Bianco Fiorin у: Milossevich, Bianco Fiorin, 1978, 111, 112–113, кат.17; Bianco Fiorin у: *Tesori*, 1978, 100, кат. 88; Bianco Fiorin, 1985, сл. 199 и стр. 185, кат. 199; Medaković, Milossevich, 1987, 114 и сл. на стр. 113; Crusvar у: *Ori e Tesori*, 1992b, 270, кат. X.1; Milossevich [1999], 62.

Марица Бјанко Фјорин
(Marisa Bianco Fiorin)

II/29

Стилијано Корнаро (Stiliano Cornaro) – критско-венецијанска школа

Полагање Христа у гроб и васкрсли Христ

1774.

темпера на дасци, позаљена позадина, искуцани ореоли, делимична позлата 373 x 273 mm

натписи и иницијали грчким курзивом (Трст, Српска православна црквена општина)

На овој икони представљене су две сцене: у доњем делу (на чијој се позадини прекривено облацима назире Калварија с три крста) приказано је *Полагање Христа у гроб*, с Јосифом и Никодимом, уз присуство уплакане Богородице. Ова иконографска представа веома је раширена у критско-венецијанској школи (споменућемо *Полагање Емануела Цанеа/Emmanuele Tzane*, из 1677. и 1679), а потиче од венетског сликарства попут Тицијановог. Два свитка хартије које придржавају анђели одвајају доњи део од горњег, на ком се указује Васкрсли Христос окружен херувимима (и овај мотив потиче од венецијанског сликарства као што је *Васкрсење Франческа Вечелија/Francesco Vecellio*, у Цркви Светог Спаситеља у Венецији). Бордура украшена лишћем уоквирује сцене. Западњачка традиција огледа се и у стилу сликања, и то како у покрету фигура, тако и у употреби технике кјароскуро. Сликара, о којем засад малога тога знамо,* својим последњим делима из 18. века, која се налазе у Венецији, дуж Јадрана и на острвима Јонског мора, припада критско-венецијанској школи. Ово дело има несумњиво велику историјско-уметничку вредност јер на венцу у оквиру доње бордуре носи име наручиоца, сликара и датум израде дела: „Молитва Раба Божијег Ђорђа Парамитиотија, 9. септембар 1774. Руком Стилијана Корнара”. На свицима хартије, које носе анђели, исписани су други натписи на грчком у курзиву, само делимично разумљиви, а који су укључени у транскрипцију на италијанском.** На свитку с леве стране пише: „Јосиф с Никодимом, скидајући с крста Тебе, који си оденут светлошћу и гледајући те мртвог, наог и несахрањеног, достојног самилости, гласно јецајући рекоше” (из „Вечерњих богослужења на Велики Петак” у грчко-православној литургији). На свитку с десне стране пише: „Онај који је затворио понор, сад је мртав; премазан миром и увијен у плаштаницу, положен је у гроб, Он који је бесмртан. Дошле су жене да га помазују миром горко плачући и вапијући” (из „Појања

II/30

на другом гласу канона Велике Суботе” у грчко-оријенталној литургији).

* Што се тиче сликара Стилијана Корнара (Stiliano Cornaro), сматра се да је његова породица венетског порекла, на шта указује његово презиме, а да је емигрирала на Јонска острва или у неко место на јадранској обали за време експанзије *Серенисима*. Познат је Стилијанов савременик, иконописац Ђовани Корнаро (Giovanni Cornaro), рођен 1745, чије се слике прожете утицајем италијанског барока налазе на Кипру (Никозија, Катедрала Светог Јована Јеванђелисте) и на Криту (Ситија, манастир Топлу).

** Дат је српски превод грчког текста, укључујући и непотпуне речи. За транскрипцију грчког текста видети: Milossevich, Bianco Fiorin, 1978, 94.

Λυμερηνυρα: Mostra di icone, 1963, 29, кат. 11; Bianco Fiorin, 1975b, кат. 29; Bianco Fiorin у: Milossevich, Bianco Fiorin, 1978, 92–95, кат. 7; Bianco Fiorin у: *Tesori* 1978, 96, кат. 84; Bianco Fiorin, 1985, 184, кат. 191 и сл. 191; Medaković, Milossevich, 1987, 110–112; Milossevich [1999], 62; Bianco Fiorin, 1987–1988, 302–303.

Мариза Бјанко Фјорин
(Marisa Bianco Fiorin)

Грчко-венецијанска радионица

Рођење Богородице

18. век

темпера на дасци, златна позадина, расуте позлате

385 x 305 mm

ћирилични натписи

(Трст, Српска православна црквена општина)

Сцена из Јеванђеља је део групе од 17 икона за које се верује, будући да су истих димензија, да су имале сличну литургијску функцију (већ у првој цркви Светог Спиридона), односно, изложене на посебном налоњу званом *проскинитар*, указивале су верницима на тренутак литургије.

Ове иконе, међутим, различитих су стилова и не потичу из исте радионице, али долазе из сродног уметничког контекста, односно грчко-венецијанског стваралаштва које се протегло и до позног 18. века, а и касније, с активним радионицама дуж Јадрана, на Крфу,

Закинтосу и на мањим острвима. Епизода из Јеванђеља приказана је с много живости и израженим колоритом. Приказана је Света Ана на порођају, о којој се стара чак пет девојака, које јој доносе воду, храну, пиће, хладе је и перу под, док се две жене брину о новорођенчету. Свети Јоаким, који се налази међу схематизованим архитектонским објектима, посматра догађај. На позадини је наговештена тема *Благовести*. Скрећемо пажњу на поплочан под, који икони треба да пружи илузију простора, чија је постбарокна „хронологија”, између осталог, истакнута и богато обрађеним постољем колевке новорођене Богородице. Византијски свет је сада већ веома далек.

Литература: *Mostra di icone*, 1963, 29, кат. 1; Bianco Fiorin, 1975b, кат. 21; Bianco Fiorin у: Milosевич, Bianco Fiorin, 1978, 98, 100, кат. 12.1.

Мариза Бјанко Фјорин
(Marisa Bianco Fiorin)

Грчко-венецијанска радионица

Рођење Светог Јована Крститеља

18. век

темпера на дасци, златна позадина,

делимична позлата

380 x 305 mm

порекло Ц. Јобана (С. Jobana)

натписи грчким курзивом

(Трст, Српска православна црквена
општина)

Епизода из Јеванђеља, приказана је с литургијском наменом, попут иконе на фотографији VI.10, будући да је реч о једној од икона које су се налазиле и у првој цркви Светог Спиридона. Постоји неколико дескриптивних момената који спадају у исту епизоду, која, међутим, не носи уобичајену пошту на грчком. У средини је представљено Рођење Крститеља, којем претходи сусрет Јелисавете и Захарија, будућих родитеља. На врху, међу схематизованим грађевинама, испод капелице која представља храм арханђел Гаврило доноси вест свештенику Захарији о будућем очинству, али Захарија не верује, те ће стога остати нем до Крститељевог рођења (*Јеванђеље по Луки I, 3–20*). И овде се три жене старају о породици доносиоци јој храну и пиће, док се четврта жена брине о новорођенчету. Које ће бити његово име? „Јован ће бити његово име”: тако је написао отац Захарија пре него што је повратио моћ говора (*Јеванђеље по Луки I, 57–66*). Епизода из *Јеванђеља* плени својом наративном и дидактичком живошћу, применом сјајних боја, детаљима који описују живот и намештај тог доба виђене очима иконописца из 18. века (постављена трпеза, колевка детета, мајчин кревет, Захаријина столица), а све указује на то да се већ налазимо у каснобарокном добу. Натписи (грчким курзивом) на врху, унутар здања, а између ликова, гласе овако: „Загрљај између Јелисавете и Захарије”. На хартији коју држи Захарија (који, гле, пише пером) пише: „Крштење пророка Јована...”.

Литература: Mostra di icone, 1963, 29, кат. 2 (погрешно насловљена као Рођење Богородице); Bianco Fiorin, 1975b, кат. 22; Bianco Fiorin у: Milosевич, Bianco Fiorin, 1978, 98–99, 100, кат. 12.2; Medaković, Milosевич, 1987, сл. на стр. 117.

Мариза Бјанко Фјорин
(Marisa Bianco Fiorin)

II/32

Школа Јонских острва

Свети Петар и Свети Павле

крај 18. века

темпера на дасци, позалаћена позадина,

искуцани ореоли, делимична позлата

386 x 303 mm

натписи на грчком

(Трст, Српска православна црквена
општина)

Ово дело, потекло из једне радионице с Јонских острва, није лишено извесне грациозности, а одражава традиционалну иконографију у приказу двојице светитеља – Петра и Павла – уједињених у својству поборника цркве коју представљају, а нарочито у смислу уједињења Истока и Запада. Црква је представљена малим шестоугаоним здањем прекривеним куполом, које они придржавају, као и на другим иконама с истом овом представом (и с истим типом здања!). Ова икона сигурно је красила унутрашњост прве Цркве Светог Спиридона у Трсту. Због стилских сродности верује се да је из исте радионице проистекла и икона с три света јерарха – Василијем Великим, Јованом Златоустим и Григоријем Богословом, а која је део исте колекције Српске православне општине.

Литература: *Mostra di icone*, 1963, 29, кат. 14; Bianco Fiorin, 1975b, кат. 9; *Incontro simbolico*, 1976, сл. на стр. 1; Bianco Fiorin у: Milosевич, Bianco Fiorin, 1978, 96, кат. 8.

Марица Бјанко Фјорин
(Marisa Bianco Fiorin)

II/33

Локални српски сликар (?)

Српски светитељи у слави

крај 18. века (почетак 19. века)
мешовита техника на дасци, позлаћена
позадина, делимична позлата
386 x 304 mm
ћирилични натписи
(Трст, Српска православна црквена
општина)

Икона је у славу најчувенијих српских светитеља, који имају благослов Христа, који је приказан у горњем делу слике. Аутор, можда сликар учлањен у српску заједницу, изражава се језиком свог доба. *Српски Светитељи*, смештени унутар тринаест малих кружних венаца, у попрсју, представљају портрете у западњачком стилу, насликане на златној позадини у квадратима, у каснобарокном маниру 18. века. У то време византијска уметност је већ била прошлост. Име сваког светитеља написано је ћирилицом. Слева, у смеру кретања казаљки на сату, приказани су: Свети Стефан, деспот, Свети Стефан Штиљановић, деспот, Свети Арсеније, архиепископ, Свети Стефан Дечански, Свети Јован, деспот, Свети Симеон Мироточиви, мајка Ангелина, српска краљица, Свети цар Лазар, свети оци Атанасије Велики, Максим, архиепископ и Тирило из Александрије (скупа у једној камеји), Свети цар Урош, Свети краљ Милутин. У средишту сцене представљени су Свети Симон, монах и Свети Сава, монах.*

* Тумачење протојереја-ставрофора Рашка Радовића, пароха Цркве Светог Спиридона у Трсту.

Литература: Bianco Fiorin у: Milossevich, Bianco Fiorin, 1978, 116, кат. 22.

Мариза Бјанко Фјорин
(Marisa Bianco Fiorin)

II/34

ХОР ЦРКВЕ СВЕТОГ СПИРИДОНА У ТРСТУ

Ана Кос Вујовић

У оквирима културне делатности Срба у Трсту значајно место заузима Хор, који је при Цркви Светог Спиридона, основала Српска православна црквена општина у Трсту. Иако су сачувани материјални докази о богатом духовном и културном наслеђу Срба у Трсту били предмет истраживања и нашли своје место у монографијама, студијама и чланцима,¹ о њиховом музичком животу се зна мање.²

Документа, која се чувају у Архиву Српске православне црквене општине у Трсту, несумњиво сведоче да је Хор Цркве Светог Спиридона, један од најстаријих српских хорова, певао на богослужењима још пре октобра 1837. године, а да је званично устројен 1839. године³ заслугом Ђорђа Мекше, председника Црквене општине (1838–1839)⁴ и Франческа Синика (Francesco Sinico), хоровође и истакнутог тршћанског уметника.

Срби су почели да се насељавају у Трст у првој половини 18. века. Економске могућности овог трговачког центра привлачиле су српске породице и узроковале су формирање заједнице. Првобитно је то била Православна црквена општина, коју су Срби основали заједно са Грцима и чији је рад правно регулисан Повељом царице Марије Терезије 1751. Уследило је осамостаљивање Српске православне црквене општине и правно регулисање питања српске цркве, школе и општине у Трсту;⁵ чиме су материјална основа и неговање свести о националном идентитету постали нераздвојни. Материјална основа и богатство, пак, које су Срби у Трсту стекли, пружали су им могућност да упознају, али и прихвате и подражавају културу и начин живота западноевропског грађанства. Чланови богатих и угледних српских породица у Трсту били су редовни посетиоци позоришта и опере, организовали су и посећивали балове у својим раскошним палатама. Зато није чудно што се тридесетих година 19. века и на богослужењима у својој цркви желели да чују неку нову снажнију музику од појања црквених појаца.⁶

Имајући слуша за потребе младог српског грађанства за снажнијим доживљајем приликом богослужења у српској цркви, Српска православна црквена општина у Трсту, односно њена управа, прихватила је вишегласје. Поред црквених појаца, које је ангажовала Црквена општина, Хор је почео да даје значајан

допринос приликом недељних литургија и великих празничних богослужења.

Као трговци и морепловци чланови српске заједнице у Трсту су вероватно долазили у контакт и с вишегласним певањем које се неговало у руским црквама од половине 17. века, што је такође имало утицаја на увођење вишегласја у њихову духовну музику. Као *terminus ante quem* настанка Хора може да се изведе 10/22. октобар 1837. године на основу молбе Николе Ђурковића (Nicolò Giurcovich) насловљене на Управу Српске православне црквене општине у Трсту од 13/25. октобра 1837. године.⁷ Молба је на италијанском језику.⁸ У њој Ђурковић, уз покушај да оправда свој изостанак с недељне службе у Цркви 10/22. октобра исте године, износи своје заслуге у црквеном хору, које су биле волонтерске и моли да му се убудуће за услуге исплаћује новац. У молби наводи да од почетка певања у Цркви никада није било прекида његовом кривицом, да за циљ није имао ништа друго осим ваљану активност и напредак певања, око чега се трудио с великим задовољством и еланом, да је био редован на пробама, да је олакшавао другима и чак их и обучавао, да је појачао четворицу првих који су покренули овај црквени хор. Даље, Ђурковић, пише да ће у доброј намери и с истим заносом и задовољством да пева бас у Хору, али уз надокнаду сразмерну уложеном труду.

Српска православна црквена општина је закључила 19. фебруара/3. марта 1839. године укупно пет уговора: са Франческом Сиником, хоровођом, као и са четворицом певача: Николом Ђурковићем, Димитријем Мекшом, Ђорђем Тројановићем и Спиридоном Трбојевићем, на период од годину дана, јануар–децембар 1839.⁹ Уговор са хоровођом Сиником садржи девет чланова који су подразумевали следеће услове: да хоровођа подучава два пута, а по потреби и три пута недељно певаче које Општина буде одредила, а чији број неће бити већи од десет, и то уторком и суботом од 9 до 10 сати увече, а по потреби и касније; да се сваке Недеље и празника током године појави тачно у 10 сати пре подне у црквеном хору и да руководи извођењем музичких дела; да током шест месеци свим певачима предаје основне принципе музике; да сакупља сва музичка дела која

служе Хору, а не налазе се у музичком архиву Црквене општине; да распореди гласове певача тако да певање учини литургију што је могуће угоднијом; да обучи Николу Ђурковића да би могао да га замени на дужности хоровађе у случају болести; да по потреби подноси извештаје Општини о изостанцима певача, и то како на пробама, тако и на богослужењима, као и извештаје о било каквој свађи која би могла да избије међу њима; уколико би Синико прекршио један од услова уговора, био би отпуштен с роком од три месеца; да о свему што није предвиђено овим уговором одлучује Управа Општине. Посебан став предвиђао је новчану надокнаду хоровађи у износу од 300 форинти годишње с тромесечним исплатама унапред почевши од 1. јануара 1839. године. Уговор је потписао Франческо Синико (Francesco Sinico, Maestro di Musica), а у име Управе Црквене општине Ђорђе Мекша (Giorgio Meksa) и Христифор Цвијетовић (Cristoforo Czvietovich)¹⁰.

Уговори с певачима су такође подразумевали редовно присуство пробама Хора и недељним и празничним богослужењима у наведеним терминима, умањење новчане надокнаде за две форинте за неоправдани изостанак с пробе Хора, односно пет за изостанак с литургије, примерно владање у Цркви, савладавање основних принципа музике с роком од шест месеци и посвећеност учењу од хоровађе којег ће одредити Општина,

Молба Николу Ђурковића Управи Српске црквене општине у Трсту за новчану надокнаду за заслуге у Хору Цркве Светог Спиридона, Трст, 25. октобар 1837. (Архив СПЦО у Трсту, V. A. VI, ф. 491, 1735)

немешање у репертоар Хора и избор певача. Новчана надокнада за певаче Ђурковића и Мекшу износила је 200, а за Тројановића и Трбојевића 150 форинти годишње под истим условима исплате као и хоровађи. Ђурковић је посебним ставом био обавезан да мења Синика на дужности хоровађе у случају потребе. Уговори су потом продужени на још годину дана, до децембра 1840. године. Те, 1840. изведена је и *Литургија*, коју је за мешовити хор, наменски за потребе Српске православне црквене општине компоновао Франческо Синико.¹¹ На насловној страни *Литургије* је краснописом, на црквенословенском језику исписано: „Торжественное Пъние / Божественныя Литургій / четирегласно / сочиненое / Г^{ом} Франческомъ Синико / Учителемъ пьенія / поемья же” а затим и имена осморице певача: Ј. Ђетковић, Д. Мекша, Ђ. Тројановић, С. Димитријевић, А. Вукасовић, П. Ђетковић, Н. Ђурковић и Ј. Јанковић.¹² С обзиром на то да су све гласове (сопран, тенор, алт и бас) певали мушкарци, четворица од њих, који су изводили сопранску и алтовску деоницу, вероватно су били врло млади.

Франческо Синико је *Литургију* посветио Ђорђу Мекши, за којег наводи да је установио „наше црквено певање” и „да захваљујући његовој драгоцепој сарадњи оно „ужива ову поузданост по којој га можемо предати потомцима.” Аутор у посвети наводи да је ово његов „први покушај у духовној хармонији”. Датирана је 24. децембром 1840. године и може се претпоставити да је Синико наменски своју посвету везао за Дан Светог Спиридона који се обележавао 12/24. децембра,¹³ као и да је *Литургија* том приликом и изведена.¹⁴

Наведени документи сведоче о континуираном раду Хора и пре октобра 1837. године, који је своје певање на недељним и празничним службама започео са четири члана, као и да је Хор званично устројен заслугом председника Црквене општине Ђорђа Мекше 1839. године. Свакако две значајне личности које су допринеле установљењу Хора су и Франческо Синико и Никола Ђурковић.

Франческо Синико (1810–1865), уметник значајан за развој музичке културе у Трсту, по очевој линији води порекло из Бергамо (Bergamo), а по мајци из Ђивидалеа (Cividale). Музичко образовање је стекао код градског оргуљаша Андреоџија (Andreozzi) и диригента Ђузепеа Фаринелија (Giuseppe Farinelli). Диригент хора протестантске цркве је постао 1831. године, а годину дана касније је изабран за диригента Филхармонијско-драмског друштва (Società Filarmonico-Dramatica). Компоновао је оперу *Виртуози из Барселоне*, сценску музику, симфоније, мисе, хорске композиције, а објавио је и уџбеник певања (*Metodo di canto popolare*) 1841. године. Основао је Музичко друштво 1840. године, које је окупљало и професионалце и музичке аматере.¹⁵ Од 1839. је био хоровађа при Српској православној цркви Светог Спиридона чудотворца. Аутор је *Литургије* (1840), при-

Франческо Синико (Francesco Sinico, 1810–1865),
диригент Хора Цркве Светог Спиридона у Трсту
(Фототека Музеја историје и уметности Трста, CMSA F 016391)

лагођене потребама духовности Срба у Трсту у том тренутку, која је могла да се супротстави привlačности европске хорске музичке праксе и популарности руских духовних концерата.¹⁶ Никола Ђурковић је био хоровођа и учитељ музике на двору кнеза Михаила Обреновића у Београду, хоровођа Панчевачког српског црквеног певачког друштва, позоришни редитељ, глумач, певач и композитор. Рођен је у Трсту 1812, а умро у Осијеку 1875. године. Његов отац Стеван Ђурковић, родом из Рисна (Бока Которска), настанио се с породицом у Трсту 1806. године. О периоду младости Николе Ђурковића, проведеном у родном Трсту и о образовању није се знало готово ништа.¹⁷ Документа Архива Српске православне црквене општине у Трсту о оснивању Хора, открила су нам ново поглавље у Ђурковићевој биографији: похађао је Српску школу „Јован Милетић” у Трсту, о чему сведочи и упис његовог имена у *Књигу награђених ђака (Libro di Onore)* 1825. године; прве музичке кораке направио је у Трсту, где је био члан српског црквеног хора од почетка рада, певао је бас и био не само ученик већ и заменик Франческа Синика на месту хоровође, што је сигурно утицало на његову

каснију композиторску делатност. Ђурковић је дошао у Београд можда крајем 1840, најкасније до марта 1841. године,¹⁸ што се поклапа и с истеком његовог уговора са Црквеном општином у Трсту. У Београду и Панчеву је изградио успешну уметничку каријеру.

Вишегласно хорско певање, које је увела заједница Срба у Трсту, било је страно византијско-православној црквеној пракси, што је био разлог сукоба између Српске православне цркве и Цариградске патријаршије. Ово питање није било само уметничко већ и политичког карактера, јер се у њему огледало и настојање цариградске патријаршије да српску цркву чврсто веже за себе. Васељенски патријарх Антим у својој *Посланици* од новембра 1846. године упућеној карловачком митрополиту Јосифу Рајачићу забранио је употребу новог четворогласног певања при светим службама у свим православним црквама. У *Посланици* су критиковане бечка и тршћанска општина, које су увеле четворогласно певање. Митрополит Јосиф Рајачић у свом одговору на *Посланицу* од фебруара 1848. године је између осталог навео да грчка музика није задовољавала промењен укус српске грађанске класе; да је број верника, посебно младих, нагло опао, а да време, уместо у цркви, проводе у кафани или на другим забавним местима. Аргументи, којима је васељенски патријарх увераван у потпуну хришћанску исправност новог певања, допринели су да Карловачка митрополија изађе као победник из овог уметничко-политичког сукоба.¹⁹

На месту диригента Хора Франческа Синика је наследио његов син Ђузепе Синико (Giuseppe Sinico, 1836–1907), познати тршћански композитор и аутор популарне *Химне Сан Ђусту*, заштитнику града Трста. Ђузепе Синико, по узору на оца, такође је припремао композиције за потребе Хора. Његове литургије су углавном биле компилација нумера руских аутора, пре свега Димитрија Бортњанског, као и појединих слободно компонованих деоница,²⁰ а осим тршћанског, изводили су их и други српски хорови.²¹ Осим композиција оца и сина Синика Хор је изводио дела руских композитора: Дмитрија Бортњанског, Максима Березовског, Петра Турчанинова, Алексеја Лвова и других.

Хор је материјално помагао Христифор Ристо Шкуљевић, највећи добротвор Српске православне црквене општине у Трсту.²² У распону од непуних годину дана, 1875–1876. године поклонио је Хору физхармонику и клавир,²³ док је скоро редовно на годишњем нивоу издавао значајну новчану своту за помоћ Хору.²⁴

Због финансијских проблема Управа Општине је одлучила да смањи трошкове Хора, те је од маистра Синика тражила маја месеца 1885. године да ограничи број чланова Хора на „не више од шест одраслих певача”.²⁵ Упркос томе, децембра исте године тршћанске новине су писале поводом свечаности завршетка

изградње Цркве Светог Спиридона: „Служба је започела у десет и тридесет, а учествовао је и велики хор без музичке пратње под управом високопоштованог маистра, господина Ђузепеа Синика, хор је са највећом умешношћу извео два дела руског композитора Бортњанског, једно дело маистра Синика и један Оче наш Лвова.”²⁶

Национални препород Срба у Трсту почетком деведесетих година 19. века²⁷ изискивао је промене и у чланству и репертоару Хора. Лазар Аничич, управник Српске школе „Јован Милетић” у Трсту,²⁸ у свом говору од 16. октобра 1892. године, позивајући српску омладину да достојно прославе предстојећи Светосавски празник је навео: „Обично, по другим местима, приређујући оваку славу, притичу у помоћ Општинама Певачка Друштва, или слична. И ми би овди имали на расположењу црквени хор, који би заиста могао извршити најтеже композиције, и око којег не би било велике муке. Но, господо, све је у прилог томе не користити се, јер тај хор састављају најамни људи друге народности, који не разуму и не осећају српски, па кад би се њиме за невољу и послужили, мислим, да не би постигли циљ при овој забави, а то је: што чланови ове Општине желе, да им се дадне прилика осладити се чисто српском песмом као, да се вама дадне прилика забавити своју браћу Србе у овој вароши – песмом и осећајем братским српским, и то се тиче једног на годину, оног дана, кад цело српство пева: „Ускликни...” ако ово одобрите и примите се суделовања у певању, онда Управа захтева од Вас, као Срба, да се и обвезете редовно и неизоставно посећивати оно време које се буде одредило за нотално певање, као и да ћете се повиновати свакој наредби нашега учитеља и Управитеља, као и да ће драговољно иступити из друштва онај за кога се увиди, è није за то, без увређења, јер свако није за певање, једном речју, да ће бити реда и послушности, како би могли кроз ово кратко време научити бар три песме.”²⁹

Снажну потребу да се на репертоару Хора, уместо руске литургијске музике нађу српске композиције увидео је генерални конзул Краљевине Србије у Трсту Хаим Давичо. У свом извештају упућеном надлежном министарству 1897. године наводи да приликом честих посета цркви чује: „само литургије руских композитора” и да би „литургијске композиције г. Стевана Мокрањца, биле леп дар, за ову цркву, која гаји с великим жртвама, уметничко певање.” На предлог Министарства да се откупи и као поклон пошаље Општини литургија Корнелија Станковића као „једина литургија православна и чисто народна”, па самим тим „за нашу цркву у Трсту најподеснија”, конзул Давичо одговара да Хор већ има литургију Корнелија Станковића, али да је не изводи „јер није довољно сложена за савремене захтеве хоралног певања, ... пошто је само у четири гласа.”³⁰ Хор је Хвалите Стевана Мокрањца извео први пут у марту 1899. године, о чему конзул Давичо с одушевљењем извештава: „Досад је хор ове

цркве певао искључиво руске литургијске композиције од Лвова и др[угих]. Но, скрећући често пажњу чланова ове општине, на лепу литургију (и ако још не довршену) г. Мокрањца, успео сам, да заинтересујем хороуправника и др[уге] за њу, те су сад набавили и изучили његове „Хвалите” и отпевали га пре две недеље, први пут, тако уметнички, да би та Мокрањчева композиција, могла задовољити најстрожије захтеве критике. Сад се изучавају и други делови, и надати се је, да ће Мокрањчеве композиције, поступно истиснути руско литургијско певање из овдашње српске цркве.”³¹ Мокрањчеве ноте Хор је набављао и од Београдског певачког друштва.³²

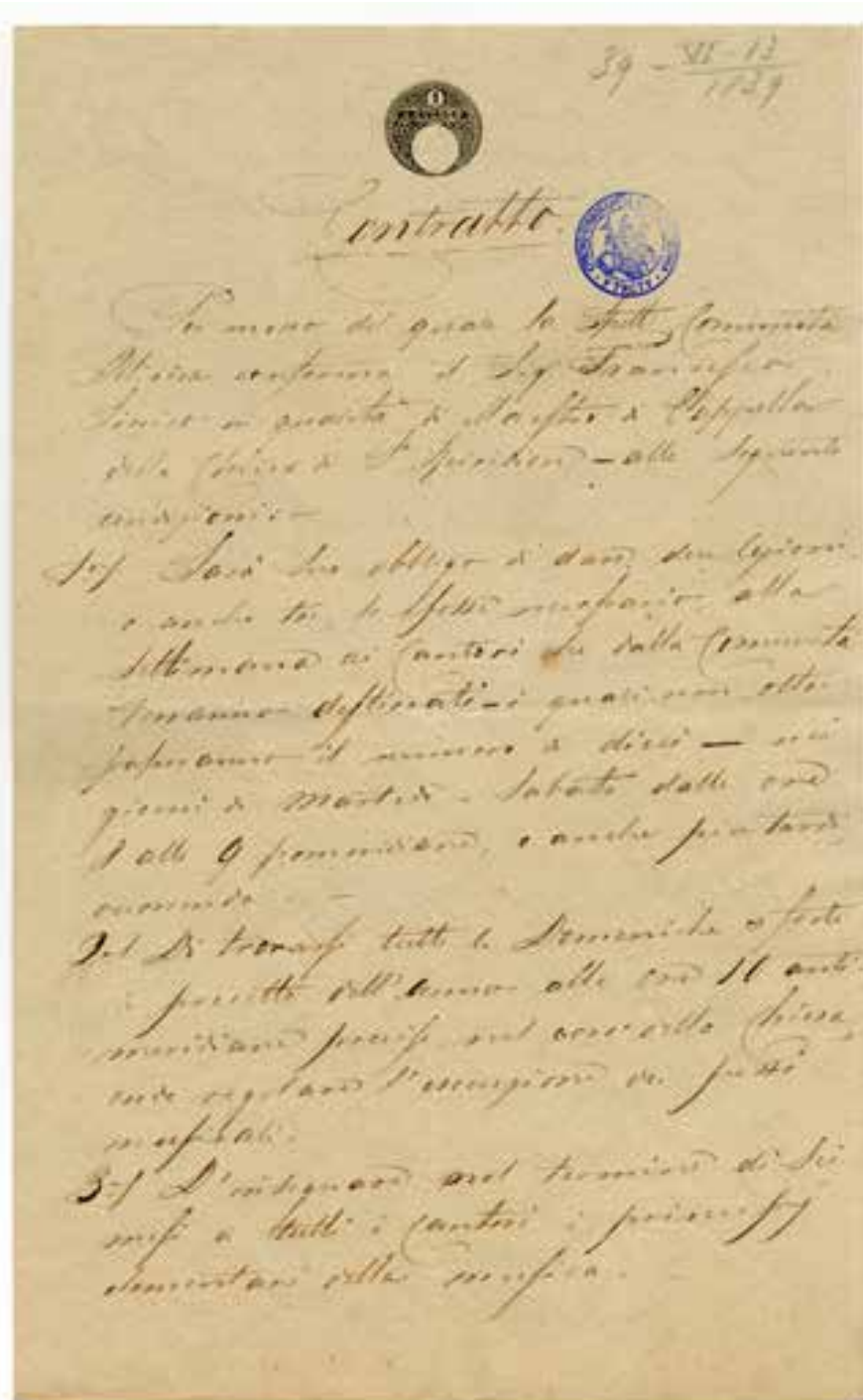
Ђузепеа Синика је на дужности хоровође наследио Франческо Рикардо (Francesco Riccardo, 1869–1949), још један члан породице Синико, и он је на тој дужности остао све до 1922. године. Иако је Франческо Синико (млађи) у свом писму Управи Општине од 30. априла 1922. протестовао што се после 83 године диригентска палица одузима породици Синико,³³ она је прешла у руке словеначких уметника с изузетком од десет година (1962–1972).³⁴ Од 1999. године Хором руководи проф. Хана Каира из Украјине, која је уједно и први женски диригент православне вере на челу Хора Цркве Светог Спиридона у Трсту. Репертоар Хора данас чине композиције српске и руске духовне музике, док су у мањој мери заступљене и српске народне песме.

- ¹ Миодраг Ал. Пурковић, *Историја Српске православне црквене општине у Трсту*, Трст 1960; Д. Медаковић, Ђ. Милошевић, *Летопис Срба у Трсту*, Београд 1987; Giorgio Milossevich, Marisa Bianco Fiorin, *I Serbi a Trieste*, Udine 1978; *Светлост и сенке. Култура Срба у Трсту* (приредила Марија Митровић), Београд 2007; *Genti di San Spiridione. I Serbi a Trieste 1751–1914/Људи Светог Спиридона. Срби у Трсту 1751–1914*, Silvana Editorial, Milano, Comune di Trieste 2009.
- ² У монографији М. Ал. Пурковића *Историја Српске православне црквене општине у Трсту* историјат и делатност Хора нису описани. Др Даница Петровић је до сада најсвеобухватније, на основу музикалија сачуваних у Српској православној црквеној општини у Трсту, писала о духовној музици Срба у Трсту: „Духовна музика у Српској црквеној општини у Трсту у XIX веку”, *Muzikološki zbornik*, XXV, Ljubljana 1989, 95–105; „Музикалије у Библиотеци Српске црквене општине у Трсту”, *Свеске Матице српске – грађа и прилози за културну и друштвену историју* 18, Серија уметности, св. 5, Нови Сад 1990, 49–56; „Роџеси вишегласја у српској црквеној музици”, *Muzikološki zbornik*, XVII/2, Ljubljana 1982, 111–122. Вид. и: Д. Михалеk, „Франческо Синико – композитор Српске литургије (1840)”, *Свеске Матице српске – грађа и прилози за културну и друштвену историју* 6, Серија уметности, св. 2, Нови Сад 1987, 53–57; Z. Harej, „Slovenski dirigenti v cerkvi sv. Spiridiona v Trstu”, *Koledar Goriške Mohorjeve družbe*, 2000, 96–97.
- ³ У музичкој пракси Српске православне цркве почеци вишегласја се везују за тридесете године 19. века и крајеве насељене Србима у Аустријској монархији под јурисдикцијом Карловачке митрополије. Др Даница Петровић наводи да је 30. септембра 1834. године епископ Стефан Станковић, касније карловачки митрополит, увео вишегласно певање приликом свог устоличења за бачког епископа у Сремским Карловцима („Роџеси вишегласја у српској црквеној музици”, 116, 117). У Панчеву у Светоуспенском храму је 1837. године основан хор, док је Панчевачко српско црквено певачко друштво званично основано одлуком Српске православне црквене општине у Панчеву 29. марта 1838. године (М. Томандал, *Споменица Панчевачког српског црквеног певачког друштва, 1838–1938*, Панчево 1938, 11–13). Оснивање и почетак рада српског хора у Трсту везују се за 1840. годину настанка *Литургије Франческа Синика* (D. Petrović, „Духовна музика у Српској црквеној општини у Трсту у XIX веку”; Д. Михалеk, *н. д.*; Z. Harej, *н. д.*). О *Литургији Франческа Синика* биће речи касније.
- ⁴ М. Ал. Пурковић, *н. д.*, 189.
- ⁵ Статутима и правилима (Statuti e Regolamenti della Nazione Confraternita Ilirica) који је одобрила аустријска влада 1793. године.
- ⁶ D. Petrović, „Духовна музика у Српској црквеној општини у Трсту у XIX веку”, 99.
- ⁷ Архив СПЦО у Трсту, V. A. VI, ф. 491, 1735. Моља је датирана по јулијанском календару.
- ⁸ До 1892. године Српска православна црквена општина у Трсту је водила своје канцеларијско пословање на италијанском језику (Архив СПЦОу Трсту, *Записници седница 1877–1913*). Документа Архива Српске православне црквене општине у Трсту, с италијанског превео Славољуб Матић.
- ⁹ Архив СПЦО у Трсту, 1839, VI, ф. 13.
- ¹⁰ Кристифор Цвијетовић (?–1840), угледан члан Црквене општине, који је половином тридесетих година био директор друштва „Вансо Иллирско” и деоничар у још десетак других друштава (*Светлост и сенке. Култура Срба у Трсту*, 108).
- ¹¹ Архив СПЦО у Трсту, Збирка музикалија.
- ¹² Од наведених су тројица: Димитрије Мекша, Ђорђе Тројановић и Никола Ђурковић имали потписане уговоре са Црквеном општином од 19. фебруара/3. марта 1839. године.
- ¹³ Данас 12/25. децембар.
- ¹⁴ Вероватно не први пут, јер су имена певача наведена на насловној страни.
- ¹⁵ Д. Михалеk, *н. д.*, 53.
- ¹⁶ *Исто*, 56.
- ¹⁷ М. Томандал, *н. д.*, 29–30.
- ¹⁸ М. Томандал, *исто*.
- ¹⁹ D. Petrović, „Роџеси вишегласја у српској црквеној музици”, 116–117.
- ²⁰ На изузетно снажан утицај руских композитора указују музикалије у нотној збирци сачуване при Српској православној црквеној општини у Трсту (Д. Петровић, „Музикалије у Библиотеци Српске црквене општине у Трсту”).
- ²¹ Композиције оца и сина Синика се налазе у архивама Панчевачког црквеног певачког друштва и Првог београдског певачког друштва. (D. Petrović, „Духовна музика у Српској црквеној општини у Трсту у XIX веку”, 103).
- ²² Рођен је у Трсту 1843, где је и умро 1908. године. Био је богат трговац и председник Српске православне црквене општине у Трсту 1877, 1883, 1885, 1892–1894, 1907–1908. (М. Ал. Пурковић, *н. д.*, 182).
- ²³ Архив СПЦО у Трсту, 1875, I, ф. 77; 1876, I, ф. 40.
- ²⁴ Архив СПЦО у Трсту, 1892, VI, св. 77; 1895, VI, св. 60; 1896, VI, св. 63; 1897, VI, св. 83; 1898, VI, св. 66; 1899, VI, св. 17; 1900, VI, св. 9; 1901, VI, св. 61.
- ²⁵ Архив СПЦО у Трсту, 1885, VI, Ф 31.
- ²⁶ G. Milossevich, *Il tempio di San Spiridione/Ђ. Милошевић, Црква Светог Спиридона, Trieste [1999]*, 10.
- ²⁷ Српски језик и ћирилично писмо уведени су у канцеларијско пословање Општине, Светосавска прослава добила је велики значај, а од 1893. године Општина се изборила и да званично носи назив „српска” (*Светлост и сенке. Култура Срба у Трсту*, 114).
- ²⁸ Лазар Аничих је три пута био управитељ Српске школе „Јован Милетић” у Трсту, потпредседник Српске православне црквене општине у Трсту, 1909–1913. и њен председник 1913–1919. (М. Ал. Пурковић, *н. д.*, 152.)
- ²⁹ Архив Србије, Министарство иностраних дела (у даљем тексту АС, МИД), Политичко просветно одељење, 1892, р 394. Говор Лазара Аничиха је у целини објављен у зборнику докумената: *Генерални конзулат Краљевине Србије у Трсту, 1884–1914*, Историја српске дипломатије – документа (приредили др Мирослав Перишић, др Светозар Рајак, Јелица Рељић), Београд 2009, 111–112.
- ³⁰ АС, МИД, Политичко одељење (у даљем тексту: ПО), 1897, Ф VI, И/26. Извештаји у целини објављени у: *Генерални конзулат Краљевине Србије у Трсту, 1884–1914*, 130, 139.
- ³¹ АС, МИД, ПО, 1899, Ф VI, И/16. Извештаји у целини објављени у: *Генерални конзулат Краљевине Србије у Трсту, 1884–1914*, 389–393.
- ³² Архив СПЦО у Трсту, 1911, I, св. 36.
- ³³ Архив СПЦО у Трсту, 1922, I, св. 20.
- ³⁴ Хором су од 1922. до 1999. године дириговали Виктор Шонц, Василиј Мирк, Убалд Врабец, Стане Малич, Владо Швара, Ђорђо Киршнер и Зорко Хареј (Z. Harej, *н. д.*).

**Уговор између Српске црквене општине
у Трсту и маистра Франческа Синика**

Трст, 19. фебруар/3. март 1839.

(Архив СПЦО у Трсту, 1839, VI, ф. 13, 39)

Литургије Франческа Синика

Корице и прва страница

(Архив СПЦО у Трсту, Збирка музикалија)

**Текст и превод посвете
маестра Франческа Синика**

Questa mia qualunqueiasi fatica che mi pregio di ressegnarle è il primo saggio da me tentato nella sacra armonia, generato dall' onore conferitomi di prestare la mia servit' alla spettabile Comunità Greco Illirica. Molti motivi mi indussero a farle omaggio di questa mia composizione come cosa che a niun altro piuttosto che a Lei ogni ragion voleva fosse dedicata; a dirittamente pensare, varrà per tutti questo solo riflesso; che il nostro canto ecclesiastico venne da Lui istituito e che mercè la valida di Lei cooperazione gode ormai di quella stabilità da potersene far legato a' posteri. Questo, se mal non mi appongo, è piu' che bastevole a guistificar la rispettosa mia offerta; resta ora soltanto sh' Ella Signore si degni accoglierla col solito suo aggradamento come fermanente lo spero; sul riflesso che se non ha in se stesso il merito di tosto ferire, ha almeno origine nel mio ardentissimo desiderio di secondare la di Lei indefessa premura a maggior lustro della nostra chiesa e di attestar in pari tempo la mia gratitudine alla Comunità come di corrispondere a quella benevola fiducia che in me ripose nell' affidarmi la carica che copro.

Col segno della più alta stima ed intimo assequio ho l' onore di professarmi

Trieste, li 24 Dicembre 1840

*Al pregiatissimo Signore
Il Signor Giorgio Meksa*

*Umilissimo ed Obbligatissimo Servo
Franco Sinico
Meastro di Cappela*

Овај мој скромни труд, који имам част да Вам предам, представља мој први покушај у духовној хармонији, рођен из почасте која ми је дата да служим поштованој Грчко-илирској општини. Многи разлози су ме навели да ову композицију напишем у почаст Вама, пре него било ком другом, а о поштеној намери сведочи већ сама мисао, да је црквено певање било од Вас установљено и да захваљујући вашој драгоцености сарадњи ужива ову поузданост по којој га можемо предати потомцима. То што је речено, ако се не варам, више је него довољно да се оправда моја понуда са поштовањем; остаје сад само да се Ви господине удостојити да је примите са Вашом уобичајеном добротом, чему се најсрданије надам; уз мисао да ако моја нада нема довољно оправданости, оправдава се тиме да најтоплије желим да се поклоним Вашој вољи и Вашем неуморном залагању да се нашој цркви подигне углед и у мојој жељи да истовремено посведочим своју захвалност Општини и да достојно одговорим на њено драговољно поверење које ми је поверено када ми је указана надлежност коју сада вршим.

Уз изразе највишег поштовања, са искреним наклоном исказујем се овде као Ваш

Трст, 24. децембра 1840

*Најпоштованијем господину
Г. Ђорђу Мекши*

*Најпонижнији и најоданији слуга
Франко Синико
Хоровођа*

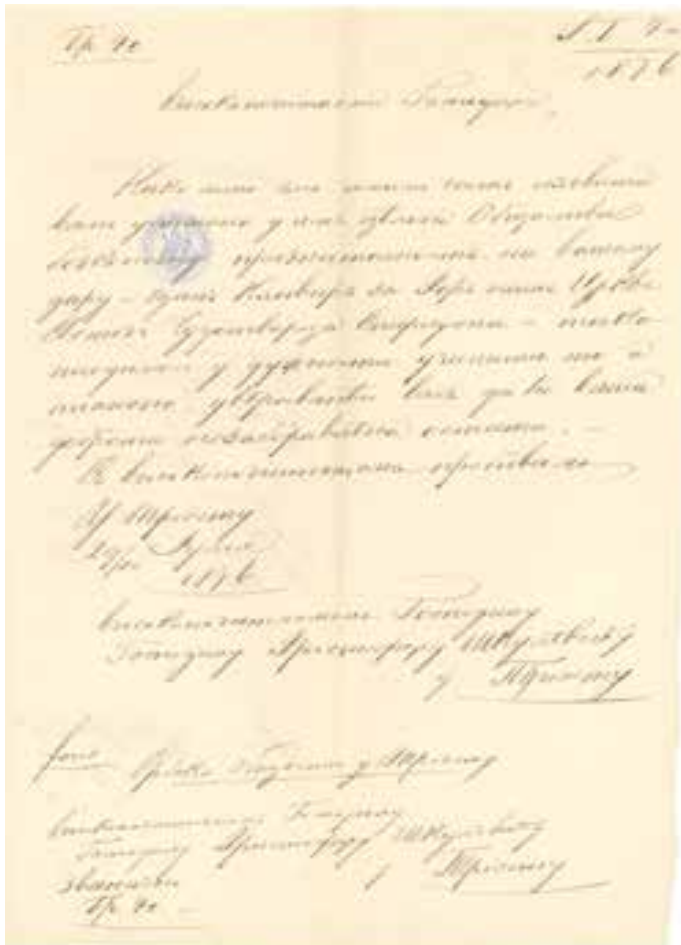
**Захвалност Српске православне црквене општине
у Трсту Ристи Шкуљевићу на клавиру
поклоњеном Хору Цркве Светог Спиридона**

Трст, 29. јули/10. август 1876.

(Архив СПЦО у Трсту, 1876, I, ф. 40)

Литургија Ђузепеа Синика

(Архив СПЦО у Трсту, Збирка музикалија)

Галерија за хор
у Цркви Светог Спиридона у Трсту

II/35

ПРАВОСЛАВНО ЦРКВЕНО ПОЈАЊЕ И САВРЕМЕНИ ИЗАЗОВИ ЗА ЦРКВЕНО ПОЈАЊЕ У СРПСКОЈ ПРАВОСЛАВНОЈ ЦРКВЕНОЈ ОПШТИНИ СВЕТОГ СПИРИДОНА У ТРСТУ*

Епископ аустријско-швајцарски Г. Андреј

Литургијско појање је јединствено сведочење о непрекинутој традицији. Оно је увек остало верно једној концепцији Свете литургије у смислу да је литургија схваћена и као Тајна духовне наставе и као средство прогресивног, постепеног усвајања Свете Тајне у Христу. Такву литургију пружа нам Логос Божји у баш таквом облику у којем се исти Логос пружа кроз *Свето Писмо*. Овде Бог говори свом народу као мноштву различитих словесних верујућих учесника сабраних у Телу Његовом.

Реч Божија се на Литургијском сабрању не преноси и прима путем простог изговореног предавања, већ као Света Тајна која се саопштава с висине духовног простора једним вишим језиком, пренетим традиционалним појањем. Предстојатељ литургијског сабрања преноси и растумачи окупљеним ову Богом откривену реч, али се ово благовештење преноси и прима управо појањем и многим богослужбеним чиновима који уоквирују и носе тајну Свете Евхаристије. Таква концепција литургије блиско је повезана с проблемом литургијског језика, који мора да буде језик народа, као и с питањем акустично доживљене сакраментализације језика. Баш ти проблеми увек су пратили развој литургијског појања, што је утицало на то да су Срби у Трсту развијали сопствену појачку традицију, вероватно најпре на основу изворних византијских модела, да би касније појање Срба било прилично изложено страним утицајима који су се угнездили у црквеној музици Црквене општине у Трсту до данашњих дана. Свакако је најпре српско појање настајало на темељима византијског појања, да би касније испољило разлике, слично другим литургијским древним појањима.

Српско појање настајало је на основу древне византијске традиције, која најпре није наметнула завршене мелодије, да би црквене песме биле пријемчиве за примену на било ком језику, слично византијском сјају у црквеном појању које је код Срба ступило на сцену у Немањинском периоду и које је познато код Словена као *Демественоје пјеније* (такође познат као *Chant des Maestros*). Његови познати представници и учитељи живели су у манастирима и често су учили свештенике и црквене појце да поју на изворни начин и да подесе разне тонове осмогласног система. Ради се управо о принципу композиције и самим тим

о начелу благопријатног освећења језика. Освећење црквенословенског језика водило је у данашње српско литургијско појање, посебно у познатом облику четворогласног појања.

У европској емиграцији сви српски православни појци припадали су византијској школи. Ти самодидакти репродуковали су традиције и разрађена остварења дотадашњих дела 18. и 19. века и то свакако само по памћењу и слуху. Рукописа, с нотама записаног *дрвног српског распева* у Трсту, нажалост, нема. Нека гвоздена завеса је пала између древног појања 19. века у Трсту и савременог појања. Свакако да су обичаји у Трсту били знатно другачији у односу на оне које је Српска Црква од Византије примила у време Светог Саве. У ствари, под притиском тешких околности досељавања Срба у Трст замењен је свечани стил Немањинских богослужења једним више грчким стилем, који је у складу с правилима која су била уобичајена у грчкој дијаспори после пада Цариграда. Засада није познато да ли је неко од духовника у Српској православној црквеној општини Трст настојао да доведе у склад обичаје Српске Цркве с променама које су биле установљене у Трсту. Већина песама је вероватно била записана у тоновима осмогласног система (Октоих), забележеним према литургијским правилима познатим свештеницима, а све у склопу датих основних музичких јединица, које су лако препознатљиве за српски слух и да би се омогућавало помоћу музичких фраза насталих груписаним музичким речима да се протумачи један литургијски текст.

Извесну улогу у очувању народног појања играло је увођење линијског система ради писања нота. И у Трсту су многи црквени напеви преписани у петолинијски систем. Будуће генерације појаца нису више знале да користе старе византијске ознаке, јер нису ни разумеле њихово значење. Није немогуће да је хармонизован напев у четири гласа продирао и у Трст са свих простора средње Европе, јер се данас користи у многим деловима богослужења. Можда су и неки делови богослужења подлегли ударцима „италијанизма“, што би свакако као трансформација наишло на противљење самих појаца.

Важна новина у записивању нота уведена је најкасније с пастирским радом познатог тршћанског проте Стефана Ласта-

вице у првој половини 20. века. Ради се о записаним црквеним музичким знаковима за велике Црквене празнике, као и за свакодневна богослужења. То време представља најважнији период развоја *Црквеног појања у Трсту*, када се интензивно радило на унапређењу издавања књига црквеног појања. Рад на записивању литургијских књига веома је прихватила Српска Црква, што се потврдило касније благословима Светог Синода Српске Православне Цркве, као и у погледу општеуведеног упражњавања црквеног појања у стилу тршћанског Проте Стефана Ластавице. Тиме је Прота Ластавица управо обезбедио наставак постојања једне широке традиције у области црквеног пјеснопјенија, о којој се данас тешко могу изнети мишљења јер не постоји довољно материјалних извора. Тако је створена једна важна антологија литургијског појања у извођењу Стефана Ластавице која је узроковала поједностављење црквеног појања на свим просторима српских православних црквених општина. Најсавршеније унапређење у смислу српске Црквене литургијске музике од времена Проте Стефана Ластавице јесте оснивање мешовитог хора, при чему је вероватно помогло сродство српског и италијанског темперамента. Карактеристика овог периода базира се на интернационализацији српске Тршћанске литургијске музике. Интересовање за студије и истраживања тог појања преселило се чак на катедре за музику у крилима италијанских образовних институција. Важни појци и вође *хора* регрутовани су из српских, италијанских и других кругова, а често се то односило на студенте који су долазили у Храм Светог Спиридона. Ти познаваоци и љубитељи српског стила успели су да практично реализују древна појања Литургије са свесним повратком извесној оригиналности. Црквена општина у Трсту пружа добру подлогу и ограничава се на обнову канонских мелодија разних врста, при чему посебно задржава њихов српски ритам. Овај чист материјал, једноставан и за почетничке кругове, треба користити данас у области литургије у којој су споредни елементи постављени у сенку да би се откривала суштина Литургијског појања. Свечан стил велике катедрале је и овде постепено ушао у праксу. Важно за дијаспору јесте и то да се српски стил литургијске музике одржава на традиционалним мелодијама са снажним модалним стилем, при чему не подлеже тенденцијама фолклоризма.

Вероватно је и код дела припадника традиционалних Грка у Трсту било таквих покушаја да се појање даље развија у облику полифоних извођења у извесном складу с италијанизмом, а не у изворном византијском стилу, јер у великим катедралама, као што су Свети Спиридон и Свети Николај у Трсту, општи укус највероватније се већ био окренуо Западу. Начела таквих хармонизација преко усмене традиције негована су и очувана до данас и у многим манастирским традицијама.

Записи Проте Стефана Ластавице били су успешно примењени на одређене делове богослужбеног правила. Његове композиције, нажалост, још недовољно уживају наклоност хориста и многих верујућих јер се мало ко усуди да прикаже животно дело овог великог ствараоца црквеног појања.

У међувремену, је настао мешовит хор завидног квалитета под руководством госпође Ане Каире, док се за певницом ангажују студенти који настављају с делима писаним у стилу манастирског богослужења по стилу српских богословских школа.

Међу студентима се у протеклим годинама истакла госпођа Маргарита из Русије, једна од малобројних музичких експерата који су у стању да дешифрирају партитуре записане Ластавичиним нотним ознакама, а за које постоји највеће интересовање. Маргарита је, пак, на основу свог стручног познавања српске православне литургије, сопственом обдареношћу дала свакодневним наступима за певницом облик који се несметано уклапа у органску целину богослужења у Храму Светог Спиридона у Трсту. Њени напори усмерени су ка обнови једноставне музике, с традиционалним звуцима, при чему се одбацује све што се не слаже са савешћу или било које претеривање у размерама штетним за древни облик богослужења. Слично томе, избегавају се све вокалне тешкоће које би према осећају појациа и слушалаца биле непримерене у односу на захтев духовне уметности, јер би одговарајућа техничка средства требало да ослободе народ у храму било каквих вештачких емоција, да би био пријемчив за Речи Божије.

Благодарећи заједничком раду свих појациа у Трсту настала је нова антологија литургијских пјеснопјенија. Њима се прикључују и појци из Беча који повремено посете Црквену општину Трст. То омогућава свима који желе да следе пут литургијске обнове увођењем Ластавичиних елемената да одаберу хармонизације које се лако остваре у оригиналном стилу традиционалног српског музичког наслеђа.

Српско црквено појање у Храму Светог Спиридона у Трсту потиче из предања које је свим аутентичним литургијским пјеснопјенијама заједничко. То појање је, упркос свим преокретима своје историје, ипак очувало све виталне елементе српске традиције које са једне друге перспективе остаје и даље блиско повезано са савременим проблемом с којим се суочава процес обликовања живог народног језика током недељног и свакодневног богослужења, а то је проблем с којим се суочава и читава Православна Црква.

* Текст је објављен по црквено-језичком стандарду

ПОРОДИЦЕ И ПОЈЕДИНЦИ

3

БОТА

Микела Месина (*Michela Messina*)

Породица Бота преселила се у Сплит седамдесетих година 18. века, а одатле је 1790. стигла у Трст. Тада је тридесетогодишњи Никола – Ђорђевић син и Петров, Димитријевић и Аничин брат – био грчке православне вере, али је после боравка у Сплиту и доласка у Трст одлучио да приступи Српској православној општини. Упис у списак трговаца на велико одобрен му је 1799. године, те је почео да тргује разним производима, па између осталог и грођем из Измира, памуком, дуваном и кожом, и постао је део тршћанске трговачке елите. Никола Бота и Теодор Мекша били су једини Илири уписани на берзи 1801. године. Од 1801. до 1815. године Бота је живео с нешто млађом супругом Еленом Ди Ђовани (*Elena di Giovanni*), којом се оженио крајем 18. века (чији се портрет такође чува у Покрајинским музејима

у Горицији), у здању које се данас налази у Виа Трента отобре 4, а затим се преселио у зграду на углу између Виа Данте и Виа Понкјели, у здање које је дао да се надогради по пројекту Анђела Горијана (*Angelo Gorian*).¹

Непокретна имовина Николе Боте је 1809. године била међу највећима у Трсту, с процењеном вредношћу четири пута већом од вредности робе у његовој фирми.

Никола Бота је 1832. године био председник Српске православне црквене општине. Умро је 1843. године, а по његовој смрти све власништво прешло је у руке његове жене Елене. Никола и Лена Бота нису имали деце. Његов надгробни споменик налази се на Српском православном гробљу у Трсту, где је сахрањен заједно са женом и братом Димитријевићем (*Demetrio*).

Литература: Dogo 2001, 580, 581, 599, напомена 83; Bressan, у: *Jožef Tominc* 2002, 148–149, погл. 36; Mogořovich, у: *La Pinacoteca dei Musei Provinciali* 2007, 84–85, погл. 40 (с претходном литературом), 86.

Напомена

¹ Пројекат се чува у Техничком архиву Трста, бр. 7521.

Ђовани Паљарини (Giovanni Pagliarini)
(Ферара, 1809–1878), атрибуција

Портрет Николе Боте

око 1843.

уље на платну

770 x 670 mm

(Гориција, Покрајински музеји, инв. бр. 312/0)

Палата Бота

Трст, Виа Санта Катарина 8, Виа Понкјели
и Виа Данте 7

**Ђорђе Бота тестаментом
од 1. октобра 1808. године
завештао је 1100 форинти
Цркви Светог Спиридона у Трсту**

Трст, 2. октобар 1808. године

(Архив СПЦО у Трсту, VA, 1808, IV, 529)

**Упис Николе Боте
у матичну књигу умрлих**

2. новембар 1843.

(Архив СПЦО у Трсту,

Протокол умрлих 1783–1848, под бр. 615)

209

НАПОМЕНА ОУМРЛИХ

1783	Бота Ђорђе	Ботички	1783
1784	Бота Ђорђе	Ботички	1784
1785	Бота Ђорђе	Ботички	1785
1786	Бота Ђорђе	Ботички	1786
1787	Бота Ђорђе	Ботички	1787
1788	Бота Ђорђе	Ботички	1788
1789	Бота Ђорђе	Ботички	1789
1790	Бота Ђорђе	Ботички	1790
1791	Бота Ђорђе	Ботички	1791
1792	Бота Ђорђе	Ботички	1792
1793	Бота Ђорђе	Ботички	1793
1794	Бота Ђорђе	Ботички	1794
1795	Бота Ђорђе	Ботички	1795
1796	Бота Ђорђе	Ботички	1796
1797	Бота Ђорђе	Ботички	1797
1798	Бота Ђорђе	Ботички	1798
1799	Бота Ђорђе	Ботички	1799
1800	Бота Ђорђе	Ботички	1800
1801	Бота Ђорђе	Ботички	1801
1802	Бота Ђорђе	Ботички	1802
1803	Бота Ђорђе	Ботички	1803
1804	Бота Ђорђе	Ботички	1804
1805	Бота Ђорђе	Ботички	1805
1806	Бота Ђорђе	Ботички	1806
1807	Бота Ђорђе	Ботички	1807
1808	Бота Ђорђе	Ботички	1808
1809	Бота Ђорђе	Ботички	1809
1810	Бота Ђорђе	Ботички	1810
1811	Бота Ђорђе	Ботички	1811
1812	Бота Ђорђе	Ботички	1812
1813	Бота Ђорђе	Ботички	1813
1814	Бота Ђорђе	Ботички	1814
1815	Бота Ђорђе	Ботички	1815
1816	Бота Ђорђе	Ботички	1816
1817	Бота Ђорђе	Ботички	1817
1818	Бота Ђорђе	Ботички	1818
1819	Бота Ђорђе	Ботички	1819
1820	Бота Ђорђе	Ботички	1820
1821	Бота Ђорђе	Ботички	1821
1822	Бота Ђорђе	Ботички	1822
1823	Бота Ђорђе	Ботички	1823
1824	Бота Ђорђе	Ботички	1824
1825	Бота Ђорђе	Ботички	1825
1826	Бота Ђорђе	Ботички	1826
1827	Бота Ђорђе	Ботички	1827
1828	Бота Ђорђе	Ботички	1828
1829	Бота Ђорђе	Ботички	1829
1830	Бота Ђорђе	Ботички	1830
1831	Бота Ђорђе	Ботички	1831
1832	Бота Ђорђе	Ботички	1832
1833	Бота Ђорђе	Ботички	1833
1834	Бота Ђорђе	Ботички	1834
1835	Бота Ђорђе	Ботички	1835
1836	Бота Ђорђе	Ботички	1836
1837	Бота Ђорђе	Ботички	1837
1838	Бота Ђорђе	Ботички	1838
1839	Бота Ђорђе	Ботички	1839
1840	Бота Ђорђе	Ботички	1840
1841	Бота Ђорђе	Ботички	1841
1842	Бота Ђорђе	Ботички	1842
1843	Бота Ђорђе	Ботички	1843

Франческо Боза (Francesco Bosa)
(1803–1870)

Гробница Бота

1844.

мермер

Нагпис: „Fran. Bosa fece 1844”

(„Извајао Фран. Боза 1844”)

(Српско православно гробље „Свети Ђорђе” у Трсту)

Гробница браће Николе и Димитрија Боте, цењених и познатих тршћанских трговаца, састоји се од стеле овенчане лучним тимпаноном украшеним крстом, док су бочно распоређене црне мермерне плоче; у средишту је плоча од фирентинског мермера са фигуралном сценом аутора Франческа Бозе, а што се закључује на основу потписа у доњем десном углу. Представљена су два полунага анђела, један склопљених руку, а други с бакљом у левој руци, што вероватно упућује на *Анђела Васкрсења*. Обојица бдију над два урнама положеним на стуб, пажљиво обрађеним у плитком рељефом у позадини. Изнад је медаљон с портретом Елене Боте, Николине жене, преминуле 1849. године, „с тракама, венцем и натписом, а све од финог карарског мермера.”*

* Из: De Drago 1870, 179.

Литература: De Drago 1870, 179; Romanelli 1992, 218, 311; Bellocchi 2001, 118; Bellocchi 2007, 232.

Лука Белоки (Luca Bellocchi)

III/3

ВУЧЕТИЋИ

Лоренца Решинити (Lorenca Resciniti)

Изгледа да је први Вучетић који се појавио на тршћанској тржници био Михаило, рођен у Сасовићима у Боки Которској 1780. године.¹ Трговац грчко-илирске вере, с местом становања у Нуова Санита бр. 1298, оженио се Аном Ризнић (али је убрзо остао удовац).

Михаило, који је у Трст стигао након боравка на Малти,² био је трговац житом, и активан и на пољу осигурања: изгледа да је био власник замашне флоте бродова,³ које је усмеравао ка лукама у Црном мору, као што је, на пример, била Одеса, лука развијена у 18. веку управо услед развоја Слободне луке у Трсту (1719). Постоји сведочанство да је његова „фирма на велико за све гра-не трговине” одобрена декретом од 31. децембра 1814. године⁴ а већ исте године била је активна с позамашним капиталом од 20.000 флорина. Године 1851. Михаило је био један од петорице у дирекцији Осигуравајућег друштва („Camera Assicuratrice”) основаног 1838. с фондом од 2 милиона флорина. Михаилове знатне економске могућности виде се по палати на Риви деи Пескатори (између данашње Риве Сауро 8, Виа Дел Анунцијата 2 и Виа Кадорна 11), која заузима цео блок, чији је он био власник и чију је изградњу сам наручио од архитекте Антонија Бутацонија 1824, а потврђене су и дарежљивим донацијама: Вучетићи су финансирали пут за Серволу, а Михаило – који је 1835. и 1837. године обављао функцију председника Српске православне општине – уложио је 1858. године 50.000 флорина у изградњу нове цркве Светог Спиридона у Трсту.⁵ Најзад, закључак о његовом економском благостању може се извести и на основу његовог тестаментa, „последње воље Михаила Вучетића”, написаног 6. маја 1868. године, а отвореног и објављеног 3. марта 1870, десетак дана после његове смрти.⁶

Тестамент почиње донацијама у добротворне сврхе: 500 флорина Цркви Светог Спиридона у Трсту; 100 флорина Цркви Светог Стефана у Сасовићима, његовом родном месту, и 150 флорина најсиромашнијима у том насељу; 100 флорина цркви манастира Савине у Боки Которској; 200 флорина Институту за сиромашне у Трсту.

Ђерки Анастазији де Нако (de Naco), вероватно најстаријој, наменио је 1.000 флорина, иако ју је он описао као „добростојећу

и богату”, с миразом на располагању још од склапања брака 1835. године (могуће је да је њој посвећен и песнички алманах који се чува у Библиотеци Српске православне црквене општине).⁷ Исти износ намењен је обема снајама, Лариси (жени Стефана Вучетића, којим је даровала прибор за службу) и Ређини Сортан (Regina Sortan), жени Јована Вучетића, као и „драгом унуку Михаилу”, Јовановом и Ређинином сину. Затим је именовано све особе које су му биле на услузи у кући у Сан Ђорђу од Ногара (Удине)⁸ и, да би га памтили, доделио је 200 флорина сиромашнима из тог места. Јовану Мекши, свом представнику у Трсту, оставио је 200 флорина. Ђерки Катерини Хомеро (Catterina Homero) наменио је 40.000 флорина, као и ђерки Елизи, удовици барона Антонија Андријанија (Antonio Andriani).

Његови синови Стефан, Ђорђе и Јован искључиви су наследници његовог иметка и требало је преостало да поделе на једнаке делове, „сву непокретну и покретну имовину”. Вољеном сину Стефану, који је од своје младости био веома посвећен очевој трговачкој кући и везан за породицу, оставио је све некретнине у Боки Которској. Тестамент се завршава надахнутим речима: Михаило је поручио својој деци да се искрено воле, поштују и помажу у свим могућим ситуацијама и околностима, како и треба да буде међу браћом и сестрама, и благосиљао их је од срца „молећи Свемоћног да их заштити од недаћа. Опраштам свима и молим све да ми опросте. Захтевам да моја сахрана буде скромна и без икакве раскоши”.

Јован, један од Михаилових синова, рођен је у Трсту 1835. године; оженио се 1864. године Ређином Шортан (Regina Sortan), рођеном у Цариграду 1846. године (или 1847), а која је такође била члан Српске православне општине: Спиридона, њеног оца, памте као једног од добротвора те исте општине. Из њиховог брака родило се седморо деце: Анђелка, Михаило, Спиридон, Ана, Стефан, Марија и Владимир. Јован се придружио оцу у трговачким активностима и имао је значајну улогу у јавном грађанском животу: добио је титулу витеза (која је припала и свим члановима породице), био је посланик бечког парламента у два сазива, а десет година (1877–1887) био је члан Савета Администрације општег осигурања (consiglio d'Amministrazione

delle Assicurazioni Generali).⁹ Налази се, између осталог, међу суоснивачима аустријског Лојда, који је његово име овековечио на комеморативној медаљи искованој 1880. године приликом постављања камена темеља зграде.¹⁰

Био је такође председник Српске православне општине 1866, 1869, 1874–1876, 1878–1880, 1887. године.

Јован је након очеве смрти наследио палату, али ју је продао

грофу Муратију (Muratti), јер је живео углавном у Одеси. Као сведочанство његових бројних путовања постоји његов фотографски портрет, који су у Цариграду израдили јерменски фотографи „Браћа Абдулах” („Abdullah Frères”) и фотографије трију девојчица, Ане, Софије и Анастасије, можда његових нећакиња, које је управо у Одеси године 1867. израдио фотограф Рудолф Фјодоровиц (Rodolphe Fheodorovetz).

Напомене

¹ Биографски подаци преузети су из Анаграфа Српске православне црквене општине у Трсту – дугујем захвалност на истраживању Силвији Рели (Silvia Relli), као и опорукa чуваних у Државном архиву у Трсту – дугујем захвалност Марини Суси (Marina Sussa) на драгоцену сарадњу.

² Dogo 2001, 589.

³ Ibid, 591.

⁴ Трст, Државни архив, Трговачки и поморски суд, 270.

⁵ Milossevich [1999] 46; Dogo 2001, 595.

⁶ Трст, Државни архив, Бележничка архива – *Testamenti*, b. 22

⁷ Видети даље текст М. Митровић у овом каталогу.

⁸ Подаци о овом поседу, који је изградио Дубровчанин Франческо Марија д'Алтести (Francesco Maria d'Altesti), миљеник царице Катарине II, налазе се у: de Incontrera 1969, 235.

⁹ Решинити у: *I Grandi Vecchi Ritratti*, 1990, 28–29.

¹⁰ На полеђини медаље налази се дуг натпис с именима саоснивача, међу којима је „Joanne A. Vucetich equite” (Јован А. Вучетић витез). Медаља се чува у колекцијама Градских музеја историје и уметности у Трсту у три примерка (један у сребру и два у бронзи: инв. бр. МР 124–126). Захваљујем Ани Крекић на подацима.

Антонио Бутациони (Antonio Butazzoni)
(Трст 1800 – Корушка 1848)

Главна фасада нове зграде Михаила Вучетића

1824.

перо и акварел на хартији

520 x 715 mm

(Трст, Технички архив, бр.133)

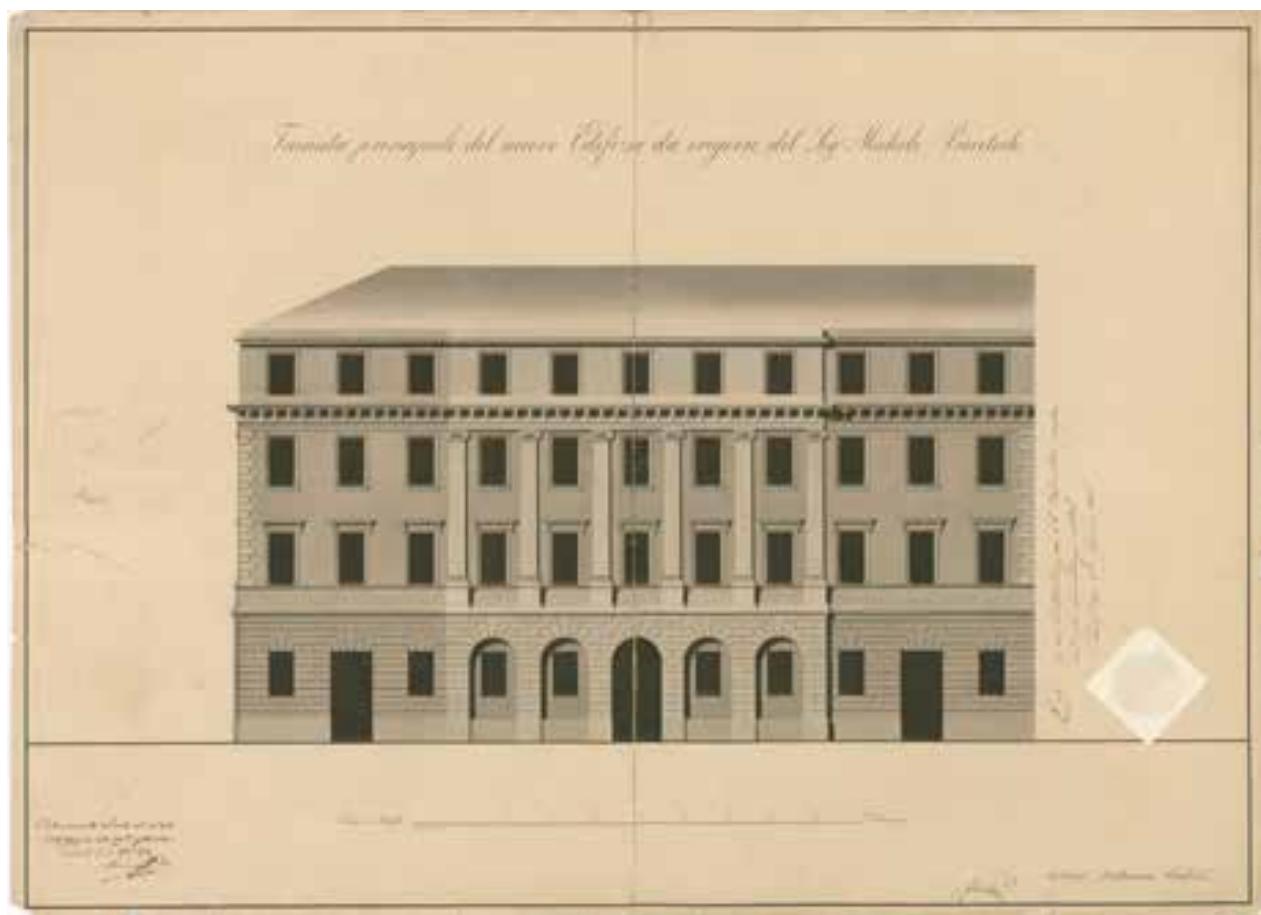
Исте године када је Антонио Бутациони потписао пројекат за престижни комплекс *Caffè Tommaseo–Casa Vivante*, у непосредној близини палате Берзе (della Borsa), Михаило Вучетић понудио је младом архитекти могућност да се опроба у другачијем урбанистичком контексту, у настајућој градској четврти Борго Ђузепино (Borgo Giuseppino).

На великом расположивом простору с погледом на обалу мора архитекта је први пут пројектовао величанствену фасаду с истакнутим средњим делом, који се одликује колосалним јонским полустубовима. Ритам и пропорције ове грађевине исходе из умећа

које је Бутациони стекао од свог учитеља Матеа Перша (Matteo Pertsch), и то до те мере да се може рећи да је палата Вучетић, с модернијим и мање свечаним облицима, чиста деривација палате Карчоти (palazzo Carciotti), коју је 25 година раније пројектовао немачки архитекта у Терезијанској четврти (Borgo Teresiano). На крову, у централној позицији у односу на главну фасаду, уздиже се кулица с куполом (која се може видети на другој скици Техничког архива, бр. 133), такође очигледно угледање на величанствену кулу палате Карчоти. Пројекти, који се чувају у Техничком архиву у Трсту, указују на то да је палата начелно изграђена уз поштовање Бутационијевих нацрта и да током година није доживела значајне измене.*

* За историју палате видети: Amoroso у: *Trieste: l'architettura neoclassica*, 1988, 216–218, кат. 134; Milinković у: *Ortodossi a Trieste*, 1999, 47; Albanese 2007, 128–131.

Лоренца Решинити (Lorenza Resciniti)

Палата Вучетић

Трст, Рива Сауро бр. 8, Виа Кадорна бр. 11
и Виа Анунцијата

III/4

Московска златарска радионица

Свети сасуди

1843. (путир, дискос, звездаца)

1847. (суд за топлоту, кашичица, копље, два тањира)

искуцано и позлаћено сребро, емаљи, стаклена паста

висина 390 mm, пречник основе 190 mm (путир); висина 160 mm, пречник 213 mm (дискос); 125 x 152 mm (звездаца); пречник 160 mm (два тањира); 50 x 143 mm (суд за топлоту); 270 mm (кашичица); 240 mm (копље)

ћирилични натписи

дар Стефана и Ларисе Вучетић

(Српска православна црквена општина у Трсту)

Путир

Израђен је од искуцаног позлаћеног сребра с емаљима, стакленом пастом и гравирама. Реч је о делу посебне уметничке израде с драгоценим постољем и основом украшеном емаљима, опточеном кристалима, на којима су представљене четири сцене: *Молитва у Гетсиманском врту*, *Успон на Калварију*, *Оплакивање Христа*, *Сахрана Христова*. Нодус у рељефу приказује још један *Успон на Калварију*, с присуством Симона из Кирене који подиже крст. Чашица, коју подржавају анђелићи у рељефу, украшена је са четири представе у овалном оквиру у емаљу, такође опточеном кристалима: *Распеће*, *Богородица*, *Свети Јован*, *Христ за трпезом*. Важан је

ћирилични посветни натпис на рубу чашице, који истиче чин даровања Стефана и Ларисе Вучетић Цркви Светог Спиридона 1857. године. На рубу се налази још један ћирилични натпис, који гласи: „Жива вера испуњена је Светим Духом”. Жигови сведоче да предмет потиче из златарске радионице у Москви, да је израђен године 1843, да је вредност сребра 84 злотника, а ту су и иницијали монетарног контролора који одговарају Андреју Антоновичу Ковалском (А. К.), као и иницијали званичног испитивача метала „Г. А.”

Дискос са звездицом

Стилски слични чашици су основа и нодус дискаса украшеног анђелићима, као и траке

III/5

звездица оивичене фигурама четири анђела, док укрштање трака формира круг унутар којег је приказан Христ. У тањир наслоњеном на дискос угравирана је представа *Христа детета међу облацима*, уоквирена ћириличним натписом. И овај комад носи уобичајене жигове и годину 1843.

Суд за теплоту са кашичицом и копљем

Спољашњост суда за теплоту на чијој је дршци приказан *Распети Христ*, са ћириличним натписом на спољашњој ивици, украшена је волутама. На копљу, у дну дршке, приказан је крст, на дршци кашичице је медаљон с лицем анђелчића – путина, а на њеном крају је крст, док је испред залагајника кашике представљен *Христ на престолу*.

Тањери

У средину два позлаћена тањира угравирани су *Благовести* и *Распеће*. Ове сцене опасане су следећим ћириличним натписима: „Радуј се, о Блажена, Господ је са тобом” и „Клањам се Твоме крсту”.

Ови предмети такође носе жигове сребра од 84 златника, иницијале монетарног контролора А. К. (Андрей Антонович Ковалский), иницијале званичног испитивача метала и 1847. годину, са симболом града Москве (Свети Ђорђе на коњу).

Литература: Пурковић 1960, сл. 49; Milošević, Bianco Fiorin 1978, 80–81; Crusvar 1978, 113, кат. 102; Medaković, Milosевич 1987, сл. 81, 88; Bianco Fiorin 1992, 453–454, сл. 12, 13; Crusvar у: *Ori e Tesori*, 1992b, 275–277, кат. X. 6; Bianco Fiorin у: *Ortodossi a Trieste*, 1999, 42–43; Bianco Fiorin 2007, 210–211.

Мариза Бјанко Фиорин
(Marisa Bianco Fiorin)

Тито Агујари (Tito Aguari)
(Адрија, Ровиго 1834 – Трст 1908)

Портрет Јована Вучетића - Бјелице

око 1880.

уље на платну

930 x 790 mm

(Трст, тршћански Лојд)

На портрету је Јован, родом из Бјелице код Цетиња, један од оснивача аустријског Лојда, приказан до појаса, још младога лица, уокви- реног дугом, проседом брадом. На оделу и око врата носи бројна одликовања за своје заслуге, а које Агујари пажљиво и детаљно исцртава.

Литература: Resciniti у: *I Grandi Vecchi Ritratti*, 1990, 28–29.

Лоренца Решинити (Lorenza Resciniti)

Фотограф Родолф Фјодорович
(Рудолф Фёдорович)

Софија Вучетић

Одеса, 1867.

албуминска фотографија

89 x 55 mm

(картонска подлога 105 x 63 mm)

дар Евгенија Поповића Д'Анђелија

6. фебруар 1931.

(Трст, Градски музеји историје и уметности,
Архив фотографије, инв. бр. 46/17887)

Фотограф Родолф Фјодорович
(Рудолф Фёдорович)

Ана Вучетић

Одеса, 1867.

албуминска фотографија

89 x 55 mm

(картонска подлога 105 x 63 mm)

дар Евгенија Поповића Д'Анђелија

6. фебруар 1931.

(Трст, Градски музеји историје и уметности,
Архив фотографије, инв. бр. 46/17889)

Фотограф Родолф Фјодорович
(Рудолф Фёдорович)

Анастасија Вучетић

Одеса, 1867.

албуминска фотографија

89 x 55 mm

(картонска подлога 105 x 63 mm)

дар Евгенија Поповића Д'Анђелија

6. фебруар 1931.

(Трст, Градски музеји историје и уметности,
Архив фотографије, инв. бр. 46/17890)

Фотографи Браћа Абдулах (Fratelli Abdullah)

Јован Вучетић

Цариград, око 1870.

Албуминска фотографија

91 x 55 mm

(картонска подлога 105 x 63 mm)

дар Евгенија Поповића Д'Анђелија

6. фебруар 1931.

(Трст, Градски музеји историје и уметности,
Архив фотографије, инв. бр. 46/18965)

Ова фотографија, која је вероватно послужила као модел за Агујаријеву слику, приказује га само неколико година млађег у фотографској радионици браће Абдулах, јерменских фотографа његовог царског височанства султана, у Цариграду.

Лоренца Решинити (Lorenza Resciniti)

ГОПЧЕВИЋИ

Марија Митровић, Владан Релић

Христифор (Крсто) Гопчевић (1773) потиче од оних који су се почетком 18. века из Ораховца доселили у Поде изнад Херцег Новог. Оженио се у родном крају Софијом Квекић (рођеном око 1789) и ту му се родио син Јован. Имао је свој брод када се 1805. настанио у Трсту. Ту му се 1809. родио Спиридон (крстио га је парох Викентије Ракић), затим 1814. Ђорђе и 1817. родили су се близанци Марко и Катарина.

Према „Списку трговачке флоте новске територије” из 1814, Крсто Гопчевић заједно с Николом Николићем из Трста поседовао је „полаку” (врста корвете) „Амореволе” од 350 тона носивости, наоружану с 10 топова, 18 тромбуна, 12 пушака, 12 сабљи и има 15 чланова посаде. Овакви бродови служили су за патролирање испред Боке, као и за пратњу конвоја трговачких бродова од Боке до Трста, што су финансирале осигуравајуће куће из Трста.¹

Гроф Агапито у описивању града Трста 1824. године убраја Христифора Гопчевића с три једрењака у најсолидније српске куће у Трсту. То оспорава претпоставку насталу у Боки да је Христифор живео у Смирни и тек тридесетих година се преселио у Трст.

Из тршћанских трговачких кругова сазнајемо да је Христифор Гопчевић са сином Јованом јануара 1827. из Цариграда бродом довезао товар сувог грожђа. У децембру исте године Христифор је умро и сахрањен је на новом гробљу, одмах до капеле Св. Ђорђа.

За Христифора је везан догађај који осликава пионирско доба изградње града и луке Трст, а описује га Миодраг Пурковић. Ради се о измирењу породица Гопчевић и Вучетић из Грбља. У Котору је у време неког ратног окршаја случајно опаљен метак из Христифорове пушке, коју је овај држао на колону, те је смртно погодио Вучетићевог сина Јефимија. Вучетићи су се 1814. године доселили у Трст. Исте године, 25. октобра, у дворани црквене општине Христифор је у свечаном тону и у присуству свештенства и одборника испричао како се десио несрећан случај и замолио је фамилију Вучетић да опросте њему и његовом роду. Вучетић је прихватио Гопчевићево извињење и опростио Христифору и његовим потомцима у своје име и име свих чланова

породице. Састављен је записник и потписници су: Кристофато Гопчевић, Јеролимо, Никола, Михаило, Јован, Богдан Вучетић и сведоци, а међу првима: архимандрит и кавалер Стефан Вучетић (Михаилов брат) и протопрезвитер Јован Прица.

Христифор је оставио иза себе солидну фирму. Јово се већ запослио у очевој делатности, а можда и Спиридон, док су Ђорђе и Марко посећивали српску школу.

Јована налазимо 1849. у руској служби као комесара ратних пароброда. На његово потраживање Његош му је 12. јула 1849. издао диплому на основу које се он могао представити као „дворјанин”; Његош сведочи да Јован потиче „од старе благородне фамиље из Црне Горе”.

За Ђорђа знамо да је постао лекар 1838, како стоји у попису братства црквене општине. Године 1852. био је изабран за председника црквене општине. Није искључено да је медицину завршио у Падови, где је Димитрије Мирковић, таст његовог ујака Марка Квекића, имао вилу, и да је у то доба докторирао. „Ријечке новине” помињу га 12. априла 1843. као пратњу брата Спиридона, велетрговца. После финансијског краха куће Гопчевић изабран је за члана комитета за поравнање дугова. Године 1872. венчао се с Маријом Вашичек, пореклом из Чешке и нешто касније иселио се из Трста.

Марка налазимо у Лондону као банкара. Може се претпоставити да га је у тај посао увео ујак Марко Квекић. У Лондону је обављао и послове који нису били чисто банкарски, али су подразумевали и веште финансијске трансакције. Године 1849. обратио му се брат Спиридон молећи га да посредује у набавци оружја. Концем 1849. Марко је послао оружје за Трст, које је затим преко Андрије Стојковића отишло за Црну Гору. Априла 1851. у Црну Гору су стигли пушчани и топовски меци (њих 1.600!), те шалитра. Марко се помиње и у вези с Његошевом одлуком да кује свој, црногорски новац, када му се владика, посредовањем Спиридона, опет обратио, а Марку је дао да му се у Лондону изради челични калуп за златни „перун” (у вредности од два талира).

Сестра Катарина удала се за протестанта, велетрговца Метикеа (*Meticke*). Умрла је 1894. и сахрањена је на евангелистичком гробљу у Трсту.

Спиридон је имао 18 година када му је умро отац. У помоћ фамилији прискочио је ујак, капетан Марко Квекић. Када се 1821. доселио у Трст, а пре свог венчања с Јелисаветом Катарином Мирковић из Венеције, он је и становао у кући Гопчевића. Бавио се пловидбом и трговином, а потом је прешао у банкарство и у осигуравајуће компаније.

Повољна времена и способност младог Гопчевића омогућили су му да се већ 1832. представи као „велетрговац”. Трговина житом нагло је расла и он се морао већ добро сналазити у Брајли кад је 1839. ту наручио два брика, „Цереру” и „Влаха”. Овај други није био дугог века. Натоварен кукурузом 21. децембра 1840. испловио је ка Трсту и недалеко од румелијске обале задесила га је јака олуја. Већ у ноћи 23. децембра капетан Баловић с посадом морао је да напустити брод. Занимљиво је да је у исто доба „Церера” пловила по Атлантском океану. У которском Поморском музеју чува се докуменат који је издао аустријски конзулат у Бахији, а у ком су пописани, поред целе посаде, капетан Антун Висковић и господар брода – Спиридон Гопчевић.

Године 1841. наручио је у Мартиншчици код Ријеке један брик од 216 тона и дао му је име „Цар Лазар”. Већ на првом путовању преко океана био је примећен и Спиридон га је продао аргентинској морнарици. За три године истом купцу продао је још два. Та три брика чинила су језгро аргентинске ратне морнарице која се тада формирала. Велика заслуга за овај уносан посао приписује се спретности капетана Спиридона Вукасовића у управљању једрењацима у узаним водама залива. Тај трговачки успех навео је Гопчевића да се надаље држи италијанског мајстора Андреа Цанона (Andrea Zanone) из Кјође, који је имао шквер, односно бродоградилште у Мартиншчици. На Ријечи је Гопчевић учествовао у проширењу обале, тј. насипању обале у близини православне Цркве Св. Николе. Он је нудио тај посао у замену за насућу површину, али је, и кад су му власти то одбиле, он свеједно довршио посао. Исте године наручио је три брика, једну наву и једну навету у вредности од 235 хиљада форинти.

Занимљив податак о Спиридону Гопчевићу проналазимо у једном извештају хабзбуршког конзула из Јашија (Румунија) од 23. марта 1840, а који се чува у бечком архиву.² Конзул се властима жалио на криминал који се ширио у главној румунској луци на Дунаву, Галцу, граду препуном гусара и бројних бескућника. Извештавао је своје претпостављене да су ради решавања овог проблема у Галац позвани познатији „илири” из Трста, а међу њима је посебно поменуо Спиридона Гопчевића, човека којег „одликује, поред оштрог ума, необична телесна снага и одлучност”. Гопчевић је довео у град своје људе, који су ноћу крстарили градом и решавали проблем криминала.

Трговина је цветала и Гопчевић је 1846. наручио четири брика, следеће године два и 1848. још два. Истовремено је куповао и

делове – тзв. карате (брод је подељен на 24 карата) – те читаве бродове грађене у Енглеској и Америци.

На пролеће 1848. удружена италијанска флота блокирала је тршћански залив. Гопчевић је понудио аустријској команди својих 17 једрењака за 100.000 форинти за прва два месеца. Понуда је сматрана врло повољном, али су царева неодлучност, закашњење испоруке топове и распад италијанске коалиције узроковали да бродови нису више били потребни.

Гопчевић је вероватно чуо да се у Београду организује пловидба Дунавом, те је 1849. у Енглеској наручио два мања, али јака пароброда подесна за речну пловидбу. Носили су имена „Карађорђевић” и „Кнез Стирбеј”. Планирао је да створи компанију за тај посао, али пошто то није успео, он је и те бродове користио у северном Јадрану за пренос поште, мада је наишао на протесте аустријског Лојда, који су сматрали да су само они овлашћени за пренос поште.

На јесен 1850. Спиридон се венчао с лепом Лујзом Еман (*Louise Ehmman*), ћерком бечког архитекта. Две куће, које је 1845. купио у Трсту на каналу, он је претворио у сјајну палату. Аутор те палате је млади архитекта Ђовани Андреа Берлам (1824–1892), који је студирао у Венецији, а мајка му је била пореклом из Котора и презивала се Цар.

У својим мемоарима Ђорђе Стратимировић помиње како су га на путу за Црну Гору с јесени 1850. одушевљено примили Срби у Трсту и да су га Гопчевић и Драго Поповић задржали, те су у његову част спремили свечани банкет. Узванице су биле и представници градских власти. Дворана окићена српским заставама и овације Стратимировићу онерасположиле су царског намесника барона фон Вимпфена (*von Wimpfen*). Многи су се сећали помоћи коју су Тршћани слали Србима у Војводину да би се ови одбранили од Мађара. С тим у вези „Сербске народне новине” су 30. априла 1849. јавиле да је пристигла помоћ из Трста која се састоји од 1.500 пушака, 8 топова, отприлике 2.000 пиштоља и 15 квинтала барута.

Децембра месеца 1850. у Трст је стигао Његош, који се из Беча упутио ка Напуљу, где је намеравао да поправи своје начето здравље. Гопчевић му је представио младу супругу 7. децембра и том приликом Његош је испевао песмицу *Пировање*, која хвали лепоту младе, а укључује и стихове патриотске природе: „Пир пирује српска кућа, / а јунак га Србин дава / ту се српски мисли, збори, / ту се српском диком хори.”

Године 1854. Гопчевић је одликован кавалерским крстом, орденом Фрање Јосифа, у знак признања за његово залагање из године 1852, када је настојао да спречи поновну побуну у Боки.

Кнез Данило га је такође одликовао јер је захваљујући његовим саветима успео да добије међународно признање, иако није био – као његови претходници – црквени кнез. (Говорило се да је

кнез Данило упознао своју будућу жену Даринку Квекић баш у Гопчевићевој кући.)

Но, није све ишло глатко. Године 1848. Гопчевић је преко посредника склопио уговор с мађарском устаничком владом о купопродаји једног брика. Он је добио 40.000 форинти унапред, а салдо је предвиђен при испоруци у Риједи. Кад су Аустријанци заузели ову луку, обе стране су се договориле да се примопредаја брика изврши у Лондону. Мађарски представници, међутим, нису стигли у Лондон, полицијске власти су их задржале и брод се под капетаном Ђурковићем враћао у Трст. На том путу, пак, тешко је оштећен у једној олуји. Гопчевић је морао да врати примљену аконтацију, а заједно с посредницима предат је и суду. Процес се развлачио све до смрти бродовласника. Брод је на крају био процењен на 6.495,45 форинти, што није покривало ни судске трошкове.

Гопчевић је доживео финансијски крах када су његова економска моћ и лични престиж били на врхунцу. После неколико неродних година помислио је да би зарада могла да буде велика ако би увезао пшеницу. Узео је на зајам од банака велике паре и куповао је у Азову ускладиштено жито. Кримски рат је већ избио, али је он рачунао да неће бити препрека да жито из Азова извезе, јер је он био аустријски поданик, његови бродови су пловили под заставом неутралне Аустрије. Русија се, међутим, уплашила да би жито могло да заврши у рукама турске војске и забранила је извоз. Гопчевић у писмима Илији Гарашанину илуструје своје жалосно стање. Тврдио је да његова имовина прелази вредност од три милиона форинти, а истовремено је молио да му кнез Александар помогне материјално, те је набрајао разне услове евентуалне позајмице. Шестог маја му је поново писао, при чему је истакао да је сазнао да је руска влада признала штету многим трговцима у Одеси, те да ће тако поступати вероватно и у другим крајевима. Спремао се за Беч, али је помишљао истовремено да је можда боље кренути право у Петроград; или је можда паметније прикупити новац на лицу места за делимично подмирење дугова. Молио је српског министра да му српски кнез изда гарантно писмо, што би – сматрао је – било довољно да се из Петрограда врати с новцима. Молио је да му кнез изда писмену препоруку за Мајендорфа, амбасадора у Бечу, или за грофа Неселрода, министра иностраних послова, или за кога он сматра да је погоднији. Посетио би лично кнеза, али му је недостајало времена. – Изгледа да је Гопчевић добио жељена писма и ступио у везу с Рајевским, упливним свештеником при руској амбасади у Бечу. Економски лист „Austria” донео је 14. јуна 1854. вест да је због протеста разних држава руска влада пристала да откупи заплењено жито. Створена је и некаква комисија, али је убрзо затим и укинута. Исти лист објавио је 19. јуна продају Гопчевићевих пароброда „Карађорђевић” и „Кнез Стирбеј” аустријском „Лојду”, а 4. јула навео је: „*Телеграф* је јуче јавио да је

кућа Гопчевић обуставила плаћања. Господин Гопчевић, како се дознаје од аустријског Лојда, налази се ван Трста како би постигао од руских власти дозволу да извезе огромне количине жита које су ускладиштене у Дунавским Кнежевинама. Ова околност мора да је довела до прекида исплаћивања. Ова кућа поседује велику имовину и она ће сигурно подмирити све своје обавезе.” „*Triester Zeitung*” процењује губитке на два милиона форинти, што је узроковало инсолвентност. Дванаестог јула „Austria” је донела вест да се приближава термин истека обвезница за милион и по форинти. Повереници из Беча и Трста формирали су комитет за поравнање дугова. „*Triester Zeitung*” пренео је из „*Wiener Geschäftsbereich*” текст објављен јула месеца: „Већ много година у аустријским пословним круговима није било тако важног банкротства као ово јучерашње господина Гопчевића у Трсту.” Та вест утолико више зачуђује што је та фирма, која се бавила поморским превозом и трговином, била успешна у свим својим подухватима.

Финансијске тешкоће нису пољумале поверење у кућу Гопчевић. Банке из Беча и Марсеја понудиле су помоћ. Гопчевић је у Петрограду настојао да ослободи жито. Заузимањем аустријског амбасадора постигао је да буде примљен у аудијенцију код цара. Овај му је дао до знања да став Аустрије према Русији не дозвољава да се изађе у сусрет Гопчевићу, тим пре што су сличне молбе биле одбијене и није било могуће чинити изузетке.

Гопчевић је примио царев одговор релативно хладно, а преко новина је настојао да смири пословне партнере истичући да његова фирма није пред сломом и да ће се она, када буду поравнати сви дугови, и даље убрајати међу прве у Трсту. За кашњење у исплаћивању кривио је администрацију у његовом одсуству. „Чим се вратим, предузећу мере, да се наставе плаћања, да спасим свој углед.”

Бечка Национална банка одобрила је ванредну позајмицу од три милиона форинти и у локалним листовима могло се приметити да су тршћански пословни кругови одахнули. Та интервенција омогућила је постепено поравнање дугова, јер ако су активне ставке износиле 6,2 милиона форинти, дугови су били само четири милиона.

Једрењаци су један за другим мењали власника. Гопчевић је тешко пребољевао ликвидацију и 1858. године појавили су се први знаци помрачења ума. Када му тршћански лекари нису нашли помоћи, обратио се докторима у Бечу, но очигледно му ни ту није било лека, јер је у једној болници 8. маја 1861. године извршио самоубиство. Тринаестог маја тршћанске новине у свега три реда објавиле су вест о смрти педесетдогодишњег трговца, који је пре Кримског рата био један од најмоћнијих предузимача у царевини.

Од године 1875. па у наредних педесет година Спиридон Гопчевић (1855–1925?), син трговца и бродовласника Спири-

дона, био је једна од најексцентричнијих личности у панорами немачког новинарства. Његови чланци и његове књиге (објавио их је 17!) нису засновани на обичним информацијама. Он улази у полемику, служи се парадоксима и покушава да придобије читаоце често изненађујућим идејама. Његови ставови умеју да буду радикални; он не само да се руга него често и вређа противника. Тематика његових радова иде од војне, поморске, политичко-економске и геополитичке стратегије до географије, и то често с пропагандистичким циљевима. Просуђује о раду владара и политичара, обраћа им се саветима, шаље им упозорења, предвиђа политичка и војна догађања. Једно време се посветио астрономији, написао је неколико романа фељтона, један језички приручник...

Тешко га је дефинисати. Спомиње се у бројним књигама које се односе на Балкан. Занимљиво је да се нигде не спомиње једино озбиљно и темељито истраживање, а које је обавио др Михаел Хајм (*Michael Heim*). Његова докторска дисертација, брањена у Минхену 1963. и објављена 1966, *Spiridon Gopčević – Leben und Werk*, пружа детаљан опис његовог живота и рада. Без консултовања ове студије не бисмо се снашли у изобиљу неповезаних информација о једном динамичном и неуморном човеку, који је био стално у покрету и знао је да се прикаже у лажној светлости.

Рођен је 28. јуна 1855. у раскошној очевој палати, и то када је економска моћ породице већ била озбиљно начета. После очеве смрти породица се преселила у Беч и Спиридон је до петнаесте године посећивао елитне школе. Даље је сам учио стране језике, а проучавао је и војну и поморску стратегију. После мајчине смрти (1874) уписао је на конзерваторијуму певање и клавир. Све то упућује Хајма на закључак да Гопчевићи ни после економског краха нису остали без средстава.

Када је стигла вест о буни у Херцеговини, Спиридон је наговорио уредника бечких новина да га пошаљу као дописника у Црну Гору, а препорука му је било то што је говорио језик и био у родбинској вези с кнезом Николом. Овај га је лепо примио и сликао се с њим, али није хтео ни да чује да му повери команду једне војне јединице. Спиридон, страшно разочаран, по повратку у Беч написао је књигу *Montenegro und die Montenegrinen (Црна Гора и Црногорци, 1876)*, у којој с дивљењем говори о храбрости и врлинама црногорског народа, а исмева и вређа кнеза Николу и његову свиту. Решеност црногорског народа да протера Турке одговара политичком гледишту енглеског државника Гледстона, који је објавио врло похвално мишљење о Гопчевићевој књизи. Развила се преписка између њих двојице, те је године 1879. Гопчевић у Лондону посетио Гледстона.

Неколико година касније Гопчевић је отишао у северну Албанију да би проверио напредовање „Призренске Лиге”. После дужег боравка у Лондону, током којег није успео да ступи у

контакт с представницима Лиге, послао је поруку у Беч да је у животној опасности. И након тога од њега више није било вести. Када је редакција почела да брине и обратила се Министарству спољних послова и турском посланству, Спиридон је послао депешу из Котора: „Срећом утекао”. Недуго потом осумњичен је да потпирује устанак у Далмацији, те су га аустријске власти ухапсиле заједно с његовим колегом и пријатељем Енглецом Артуром Евансом, будућим проналазачем минојске цивилизације. Након дуже истраге и интервенције енглеске дипломатије обојица су пуштени. Видимо га потом на путу за Палестину, али је то путовање прекинуо да би био сведок и да би изблиза пратио процес припајања Источне Румелије Бугарској. Но, када је Србија заратила с Бугарском, он је прешао на српску страну и постао аташе при српској амбасади у Берлину. Јован Ристић му је тајно дао налог да напише књигу у којој би се широј публици објаснило на које територије Србија оправдано полаже права. Тако је настала књига *Makedonien und alt Serbien*, издата у Бечу 1889. у раскошној опреми. Сва српска штампа од Трста до Црног мора најављивала је српско издање, које се појавило године 1890. под насловом *Стара Србија и Македонија*. Књига је, међутим, доживела и жестоке критике, изражене су сумње у њен веродостојност. Иако је књигу замислио као опис свог путовања по Косову, људи, за које је тврдио да их је на том путовању срео, негирани су да је он икада био у Призрену и Скопљу. Противно уговору, Гопчевић је присвојио сав новац од продаје књиге и сасвим је прекинуо односе са Србијом. Склонио се у Беч и купио један дневни лист, али пошто је често мењао усмерење, губио је публику, па је био принуђен да лист прода да би се спасао банкротом, али и затвора. После краћег лутања са женом Франциском Прасковиц, ћерком бечког апотекара, купио је кућу у Малом Лошињу и опремио је за опсерваторију: од новинара је постао астроном. Променио је и име у Лео Бренер (*Leo Brenner*). Набавио је инструменте, стручну литературу и покренуо је билтен који је излазио с одређеним успехом. Као награду је добио да бесплатно посети неколико важних светских опсерваторија тога времена. Али, и ту се открило да су његови успеси били симулације, засноване често на присвајању туђих открића. Запао је у више полемика и ускоро је био приморан да се ослободи астрономије. Гопчевић је опет променио област деловања, овога пута окушао се у политици: кандидовао се за бечки парламент за округ Бока Которска. После неуспеха на изборима отишао је у Немачку и јавно се више није појављивао. Изгледа да се у то време развео од жене, која је одмах после светског рата умрла у околини града Данцинга.

Ипак, 1913. поново се јавио, и то књигом *USA – Ausdem Dollarlande (САД – из земље долара)*, која као да је била плод његовог трогодишњег боравка у Америци, али је све више наликовало на то да је аргументе за књигу вадио из америчких новина које су

стизале у Европу. Мора да је био у економској, али и моралној стисци кад се у немачком књижевном календару за 1914. годину представљао као гроф, професор, генерал и министар у пензији и као познавалац петнаест језика.

Догађања у Албанији вратила су га на позорницу. Сматран за стручњака за то подручје, објавио је књигу *Fürstentum Albanien* (*Кнежевина Албанија*, 1914), која је за неколико месеци доживела друго издање, као и књигу *Geschichte von Montenegro und Albanien* (*Историја Црне Горе и Албаније*, 1914).

У рату је ступио у службу немачког генералштаба и издао је памфлет против Енглеске, а 1916. књигу *Russland und Serbien von 1904–1915*. (*Русија и Србија 1804–1914*), којом је уверавао Србе да су им Руси лажни пријатељи и да би најбоље било да стану на страну Аустрије.

Од завршетка рата до 1922. године објавио је још три књиге. Његова кћи, удата за немачког индустријалца, умрла је у Трсту, где се отровала сладоледом 1923. или 1924. године. Некако у исто доба (1925) Гопчевићев син убио се после једне љубавне афере. Његове ствари предале су ујаку (који је живео у Бечу), а што наводи на закључак да његов отац, Спиридон Гопчевић, није више био међу живима. Последњи траг остао за Гопчевићем јесте својеручно попуњен формулар из 1925. године, који је лично послао редакцији литерарног календара *Kürschner*. Мало је вероватан податак да је живео до 1936, иако је уз његово име баш та година уписана као година смрти у иначе поузданом каталогу Библиотеке у Вашингтону. Не зна му се гроб, нити има икаквих вести о евентуалној заоставштини.

Напомене

- 1 За податак захваљујемо г. Петру Палавршићу, кустосу Поморског музеја из Котора
- 2 За податак захваљујемо колегиници др Луминити Гатајел из Историјског института у Регенсбургу, која нам је посредовала овај документ.

Литература

- Agapito, Girolamo (1972), *Descrizione storico-pittorica della fedelissima città e porto franco di Trieste: unitamente alle sue vicinanze, dei pubblici passeggi suburbani...* Књига је у Бечу објављена 1823, затим 1826, па 1830, а ми се ослањамо на фототипско издање објављено у Трсту 1972. *Архив Српске православне црквене општине у Трсту 1749–1950*, попис архивске грађе, том I, Београд, 2007.
- Benkovon, Bojnik, Jerolim, Freiherr, *Geschichteder K. Kriegsmarine während der Jahre 1848 und 1849*. Wien, 1874.
- Гопчевић, Спиридон (2008), *Стара Србија и Македонија*, с немачког превео Милан Касумовић, Београд 1890, фототипско издање, Приштина-Београд, 2008.
- Dogo, Marco, *Profitto e devozione. La comunità serbo-illirica di Trieste 1748–1908*, Trieste 2000.
- Дурковић Јакшић, Љубомир, „Прилог историји православне црквене општине”, сепарати из: *Богословље*, 1970, 79–132.
- Злоковић, Игњатије, *Спиридион Гопчевић*. „Годишњак Поморског музеја у Котору”, XV, 1967.
- Јанићијевић, Радојка, *Трићански бродовласник Спиридион Гопчевић*. „Гласник Поморског музеја у Котору”, 2005, 59–76.
- Pozzetto, Marco, *Giovanni Andrea Ruggero Arduino Berlam, Un secolo di architettura*, Trieste, 1999.
- Пурковић Ал. Миодраг, *Историја српске православне црквене општине у Трсту*, Трст 1960.
- Списак породица досељених у Трст 1748–1828, Архив Српске православне црквене општине у Трсту.
- Toševa Karpowitz, Ljubinka, *Pravoslavna opština u Rijeci*, Rijeka, 2002.
- Čučić, Vesna, „Le Bocche di Cattaro e Trieste”, у: *I Croati a Trieste*, ур. Damir Murković, Trieste, 2007, 99–117.
- Čučić, Vesna, Oliver, Fijo, *Parobrodarstvo Dalmacije 1878–1918*, Zadar, 1962, 17, 20–23.
- Tudor Gordana (2007), „Il contributo dei croati allo sviluppo della marineria triestina fino la 1914”, у: *I Croati a Trieste*, ур. Damir Murković, Trieste, 133–153.
- Heim, Michael, *Spiridion Gopčević. Leben und Werk*, Otto Harassowitz, Wiesbaden, 1966.

Август Принцхофер (August Prinzhofer)
(Санкт Фајт, Аустрија 1817
– Бад Стаинерхоф, Аустрија 1885)

Портрет Спиридона Гопчевића

1850.

литографија на хартији

395 x 310 mm

(Котор, Поморски музеј Црне Горе)

Ђовани Андреа Берлам
(Giovanni Andrea Berlam)
(Трст 1823 – Трст 1892)

Палата Гопчевић

1850–1851.

Трст, Виа Росини 4

III/8

Царица Милица и Цар Лазар

Милош Обилић и Косовка девојка

КВЕКИЋИ

Микела Месина (Michela Messina)

Први представник породице Квекић о којем постоје подаци у Трсту је Антоније, прави пример економске моћи која се могла остварити захваљујући личној предузимљивости: иако је 1780. био регистрован као обућар, крајем века је већ постао акционар у највећим тршћанским осигуравајућим друштвима.¹ Између 1801. и 1803. Јоаким Вујић (1772–1847), сматран оцем српског позоришта, пружао је услуге у његовој кући као приватни професор српског и немачког језика Антонијеве жене Ане, њиховог сина Јована, као и Аниног брата Јована. Управо захваљујући Квекићевој дарежљивости он је после две године могао да крене на путовање кроз Италију са циљем да боље упозна њено позориште.²

Личност из ове породице која је постигла највећи економски успех свакако је Марко Квекић,³ рођен 15. марта 1786. у Херцег Новом, у Боки Которској, која је била под млетачком влашћу. Године 1820. имигрирао је у Трст, где је наставио посао поморског капетана, којим је почео да се бави још као веома млад. У Венецији се 1823. године оженио грофицом Елизабетом Катарином Мирковић, после чега је напустио морепловство да би се посветио пословима трговца житарицама и бродовласника (поседовао је три бригантина).

Године 1833. постао је члан дирекције „Јадранског осигуравајућег друштва” („Adriatico Banco di Assicurazione”, претече друштва „Јадрански осигуравајући савез” – „Riunione Adriatica di Sicurtà”).⁴ Од 1831. до 1835. године откупио је куће породице Ризнић између Виа Сан Лазаро и Виа Мацини и из основа их је реконструисао.⁵ Био је и акционар у „Словенском Друштву поморског осигурања” („Società Slava di Assicurazioni Marittime”), основаном 1830. године.⁶

Године 1851. као скривени партнер Г. Ђоминера (G. Giominer) његова фирма била је једно од пет предузећа за велетрговину (од укупно 250 регистрованих на Берзи) илирских трговаца на тршћанском тржишту.⁷

У пет наврата обављао је функцију председника Српске православне црквене општине, 1840, 1843, 1846, 1850. и 1855. Марко Квекић умро је 1855. године, а његова два сина су за две године проћердала огромно очево богатство.

Имао је више деце, од којих је већина рано преминула. Седма по реду, Даринка,⁸ рођена у Трсту 1836, обезбедила је себи место у историји: године 1853. године⁹ верила се с црногорским књазом Данилом I Петровићем Његошем (Његуши 1826 – Котор 1860), који је владао од 1851. до 1860. Он је 1852. године¹⁰ био први црногорски владар који се оженио, чиме се одрекао црквене титуле владике с којом су његови претходници од 1696. владали Црном Гором. Власт је пренета са стрица на нећака.

У преписци – коју је Вуку Стефановићу Караџићу упутио Вук Поповић – а у којој се појавила прича о Даринки,¹¹ она је описана на следећи начин: „[...] средњег стаса и не изузетно лепа [...] али живахног погледа и гордог држања”. Уистину, имала је светлу пут, гараву косу, мало дужи нос и два прелепа црна ока. Изгледа да је, поред италијанског и српског, течно говорила и немачки и француски, као што је приличило девојци из богате тршћанске буржоазије 19. века.

Венчање је обављено 1855. године на Цетињу, престоници Црне Горе. У Трст је 20. јануара 1855. паробродом из Далмације стигла црногорска депутација која је требало да спроведе Даринку у Црну Гору ради венчања:¹² председник Сената Ђорђе Петровић, потпредседник Михаило Петровић, четири сенатора – Стево Пајевић, Ђуро Пламенац, Филип Вујовић, Иво Радонић – и с њима ађутант принца Данила, Данијел Вуковић. С будућом принцезом су назад за Котор кренули 21. јануара поподне. У Даринкиној пратњи били су њена мајка, брат Јован (Трст 1831 – Париз 1878), зет Камило, римски племић који се 1852. оженио Аделаидом, Даринкином сестром. Као мираз носила је за тадашње време позамашну суму, сразмерну економској моћи њене породице: сто хиљада флорина с очеве стране и педесет хиљада с мајчине. Намерила је да уведе западне обичаје у Црну Гору:¹³ улепшала је и опремила кнежеву резиденцију на Цетињу, увела је правила лепог понашања с ондашњих европских дворова и употребу француског језика, као и ритуал читања новина; започела је обичај приређивања елегантних пријема на тршћански, односно италијански начин, као и ритуал пијења чаја на енглески начин. Помагала је школе и бавила се милосрдним радом. Префињених манира, одевала се по париској моди, али

грациозно и умерено, дајући предност црној боји, која је истичала њену светлу пут. Сама је извезла црногорску хаљину 1856. године и послала је Наполеону III на дар.

Био је то срећан брак, из ког се родила само једна ћерка, Олга (Цетиње 1858 – Венеција 1896).¹⁴ Но, срећа је била кратког века. У августу 1860. књаз Данило шетао се са женом обалом у Котору, где су имали обичај да се купају: када се спремао да се укрца у чамац и врати кући, на њега је изблиза пуцано из пиштоља. Можда је у питању био плаћени убица кога су унајмиле османске власти, а можда и неки Црногорац, који је на тај начин задовољио своју личну освету. Књаз Данило умро је после два дана страховитих мука.

Даринка, која је присуствовала злочину, у првом тренутку је пала у очајање, али је затим, пошто је повратила извесну прибраност, пред узбуњеним народом предала владарске инсигније нећаку Николи, сину Даниловог брата Мирка – којег је довела на престо по жељи покојног мужа. Никола (Његуши 1841 – Антиб 1921) је био омиљени нећак књажевског пара још од младићког доба, које је делимично провео управо у Трсту, у Даринкиној кући. Наиме, између 1855. и 1858. похађао је школе између Трста и Копра и био је у прилици да се спријатељи с Трићанином Евгенијем Поповићем. Пошто је Даринка била заљубљеник у француску културу, подстакла га је да настави студије у париској

гимназији „Луј Велики” („Louis le Grand”) све док није премештен у француску војну школу Сен Сир (Saint Cyr).¹⁵ Никола се налазио у Француској када је 1860. позван да наследи Данила на црногорском престоу и исте године се на Цетињу оженио Миленом Вукотић (Чево 1847 – Антиб 1923): из тог брака родила се 1873. Јелена, будућа невеста Виторија Емануела III Савојског (Vittorio Emanuele III di Savoia).

После одређеног периода регенства, током којег је Даринка седела уз књаза Николу, око 1865. принцеза се повукла у Венецију, у палату Тјеполо, и то заједно са ћерком Олгом и сестром Аспазидом, која је касније постала дворска дама принцезе Јелене.¹⁶ Умрла је у Венецији 1892. и сахрањена је у манастиру Светог Петра на Цетињу.¹⁷

У 20. веку нећак Марка Квекића, Спиридон Квекић, обновио је породичну привредну моћ и почетком 20. века био је на челу велике трговачке фирме са филијалама у Бечу и Љубљани, која се, међутим, угасила с падом Аустроугарског царства. Спиридон Квекић је између 1925. и 1941. године у три наврата био председник Српске православне општине. На крају још треба рећи да је један представник породице шездесетих година 20. века поклатио две иконе Српској православној црквеној општини у Трсту, а једна од њих је драгоценца Богородица Одигитрија Андреа Рица из Кандије.¹⁸

Напомене

¹ Dogo, 2001, 592.

² Тако он сам извештава у својој аутобиографији из 1883; види: Mitrović, 2004, 23–24. и 65–69.

³ Не знамо да је био Антонијев рођак, исто као што нису познате ни родбинске везе са Софијом Квекић, женом Христифора Гопчевића, рођеном у Херцег Новом 1792. године, која је у Трст дошла 1806. године, где је и умрла 1854; видети: *Cenni storici*, 1859, 83.

⁴ *Nel primo centenario*, 1939, 86; Dogo, 2001, 591.

⁵ *De Incontrera*, 1969, 244–245; *ibid.*, 1970, 30. О палати, познатој и као кућа Ђиромета (*casa Girometta*), такође видети: *Trieste: l'architettura neoclassica*, 1988, 128, кат. 63; Milinković у: *Ortodossi a Trieste*, 1999, 46; *Albanese*, 2007, 187.

⁶ Dogo, 2001, 591.

⁷ *Ibid.*, 592–593.

⁸ Осим у случају посебних напомена, за податке о Даринкином животу видети: Пурковић, 1960, 127–129. (захваљујем Данијели Гвоздић

за превод); Milosевич, Bianco Fiorin, 1978, 24–26; Medaković, Milosевич, 1987, 42; Milosевич [1999], 59–61.

⁹ Пурковић, 1960, 127.

¹⁰ Regolo, 2002, 10.

¹¹ Regolo, 1960, 127.

¹² "L'Osservatore Triestino", 20. јануар 1855.

¹³ Marcotti, 1896, 200–202.

¹⁴ Према се, према највећем броју извора, Олга никад није удавала, преко сајта <http://www.maltagenealogy.com> сазнајемо да се принцеза удала 1875. године на Малти, у престоници Ла Валета, за племенитог Малтежанина Георга Малију Табонеа (1855–1943).

¹⁵ Tissi Santorini, 2005, 369, напомена 7.

¹⁶ *Nel primo centenario*, 1939, 86, напомена 2. Највећи део Даринкиних биографија означава је као дворску даму краљице Јелене, што је с историјског становишта потпуно немогуће

имајући у виду да је умрла 1892, а да је брак између Јелене из Црне Горе и наследника престола Виктора Емануела склопљен 1896. Даринки је, дакле, приписана улога, коју је, заправо, одиграла њена сестра Аспазид (1838–1921), сахрањена у породичној гробници на Српском православном гробљу у Трсту.

¹⁷ Даринкин лик је надахнуо машту њених савременика: један њен портрет у челикорезу, изрезан из ондашњих новина и насловљен *Црногорска принцеза Даринка преминула у Венецији 1892. године (на основу фотографије браће Вијанели у Венецији)*, а чува се у Архиву фотографије Градских музеја историје и уметности у Трсту (инв. 45/47496), из легата Филипа Замбонија (Filippo Zamboni) од 5. јула 1936.

¹⁸ Bianco Fiorin у: Milosевич, Bianco Fiorin, 1978, 87. и 91.

Портрет Марка Квекића

графитна оловка на хартији

620 x 445 mm

(Српска православна црквена општина
у Трсту)

Фотограф Ј. Баптист Лакенбакер
(J. Baptist Lakenbacher)

Портрет Даринке Квекић

Беч, шездесете године 19. века

албуминска фотографија

90 x 55 mm (картонска подлога 100 x 61 mm)

(Трст, Градски музеји историје и уметности,
Архив фотографије, инв. бр. 45/5506)

Марко Карлучи (Marco Carlucci)

Црногорски краљ Никола

1914.

гипсана биста

430 x 280 x 240 mm

дар Евгенија Поповића Д'Анђелија,

6. фебруар 1931.

(Трст, Градски музеји историје и уметности,

инв. бр. 34871)

Карло Востри (Carlo Wostry)

(Трст 1865–1943)

Отисак бакрореза који је народ

Црне Горе поклонио краљу Николи

друга деценија 20. века

црвени восак

400 x 300 mm

дар Карла Вострија (Carlo Wostry),

23. март 1940.

(Трст, Градски музеји историје и уметности,

инв. бр. 34981)

III/10

III/11

Ђузепе Баризон (Giuseppe Barison)
(Трст 1853–1931)

Портрет италијанске краљице Јелене

1919.

уље на платну

2.700 x 1.500 mm

(Трст, Палата Регионалног савета)

Велика слика краљице Јелене данас је постављена у једној од сала палате Регије. Насликао ју је Тршћанин Ђузепе Баризон у септембру 1919. године, само месец дана након сликања њеног *пандана*, портрета краља Виторија Емануела III, изложеног у истом простору.

Када је изграђена палата аустријског Лојда (данас седишта Регионалног савета), било је предвиђено да у свечаној сали, у позлаћене рамове уграђене у зид, буду смештена два портрета великих димензија аустријског цара Фрање Јосифа и његове супруге Елизабете за вечно сећање на њихово величанство. Обоје су били патрони аустријског Лојда. За израду портрета били су задужени аустријски сликари Ханс Темпл (Hans Temple) и Алберт Ритцебергер (Albert Ritzeberger).

На крају рата, 1918. године, Трст је припао Италији и два портрета Хабзбурговаца

замењена су сликама италијанског краља и италијанске краљице. Баризон је та два дела израдио по поруџбини и вероватно се служио фотографијама. Па ипак, на тим сликама се препознаје личност аутора због њему својственог начина осликавања тепиха, стилског обележја које га издваја од осталих. Баризоновом тепиху, који испуњава просторију, можда је један ћошак уврнут, али у сваком случају никада није савршено прострт. У овом случају налазимо се пред зрелим Баризоном, који густим намазима четкице, богатом светлошћу дочарава скут краљичине хаљине, док дескриптивно, али крајње спретно и пажљиво оцртава ниске бисера, накит, лепезу од седефа и чипке, фотељу Луја XV и тепих, тако да је могуће утврдити порекло сваког предмета.

У једном тренутку и слике италијанских владара уклоњене су из свечане сале и замењене су огледалима анонимног порекла. Напокон, године 1983, уочи стоте годишњице од инаугурације палате Лојд, слике Фрање Јосифа и Елизабете враћене су на њихово првобитно место, јер су сматране незаменљивим декором сале.

Литература: Resciniti у: *Pavan*, 1999, 141, 145, 147.

Лоренца Решинити (Lorenza Resciniti)

КОВАЧЕВИЋИ

Лоренца Ресинити (Lorenza Resciniti)

Као што је наведено у Анаграфу Српске православне црквене општине у Трсту,¹ Александар Ковачевић, трговац грчко-илирске вере, рођен је у Мостару, у Херцеговини, 1805. године, оженио се Маријом Гашић (или Гасић, како је написано на породичној гробници), рођеном у Дубровнику 1816. и имао је четворо деце: Јована (Ђованија), рођеног у Дубровнику 1838, а преминулог 1913, Гаврила (Габријела), Марију и Ђорђа, који су рођени у Трсту, и то следећим редом: 1841, 1844, 1846. Ђорђе је преминуо 1916. године.

Напомене

¹ Биографски подаци преузети су из Домовног протокола Архива Српске православне црквене општине у Трсту. Захвалност на истраживању дугујемо Силвији Рели (Silvia Relli).

Александар и његова жена становали су прво у Виа Кавана 3, а та адреса се може идентификовати као палата у данашњој Виа Торино 24, позната као Мауронер Сток (Mauroner Stock) – коју је он купио 1854. године. Затим су се преселили у Виа Гега. Александар је био председник Српске православне општине 1856, 1858. и 1870–1871, а умро је у Трсту 1874. године.

Како су изгледали чланови породице Ковачевић знамо захваљујући неколико слика и скулптура које чувају успомену на њих и њихова дарежљива дела.

Аугусто Томинц (Augusto Tominz)
(Рим 1818 – Трст 1883)

Портрет Александра Ковачевића

1875.

1.650 x 1.360 mm

(Српска православна црквена општина
у Трсту)

Портрет Александра Ковачевића налази се у свечаној сали Српске православне црквене општине у Трсту. Представљен у позној доби, полуфигуром у стојећем положају, гордог држања, чини се да чврсто стиснутим уснама изазива онога ко га посматра. После обављене праксе на венецијанској Академији, под вођством Микеланђела Григолеттија (Michelangelo Grigoletti) и Лудовика Липаринија (Ludovico Lipparini), Аугусто Томинц (Augusto Tominz), аутор ове слике, афирмисао се у Трсту почев од 1846. наруџбинама које су му лично испостављане и помажући оцу Ђузепеу (Giuseppe), веома заузетом портретисањем појединачних личности или израдом групних портрета чувених породица. Велика потражња буржоазије за сопственим портретима документована је оним што је стигло до нас: више стотина портрета, међу којима и велики број Томинцових, удомљених у јавним и приватним колекцијама. Стваралаштво уметника обухватало је и фотографију: да би се изборио с бројним наруџбинама, Аугусто је отворио студио за позирање, који је промовисао у новинама „Diavoletto” (5. јануар 1866. и 25. јануар 1869), где се представљао и као уметнички предузетник. Наручиоци су у студију бивали овековечени, а фотографија је затим омогућавала већу брзину при изради слике и клијент је био ослобођен заморног вишечасовног позирања.

Осим тога, обичај сликања портрета на основу фотографија дозвољавао је и њихово израђивање *post mortem*, као у случају Александра Ковачевића.*

Српска православна црквена општина поседује још један Александров портрет, који је вероватно копија, али је на њему представљен само торзо.**

* О Аугусту Томинцу видети: Resciniti 2004.

** Видети: Medaković, Milossevich 1987, 25, 27, сл. 16.

Литература: *Ortodossi a Trieste* 1999, 15.

Лоренца Решинити (Lorenza Resciniti)

III/13

Емилио Бизи (Emilio Bisi)
(1850–1920)

Гробница Ковачевића

1876. (бисте); последње две деценије
19. века (анђео)
мермер

нагписи: „E. Bisi Milano” („Е. Бизи Милано”);
на бистама су нагписи у курзиву „F. Pezzicar
1876” („Ф. Пецикар 1876”)
(Српско православно гробље „Свети Ђорђе”
у Трсту)

Милански вајар Емилио Бизи, аутор де-
вет скулптура на главној фасади српског
православног храма у Трсту, израдио је овај
јединствени маузолеј за породицу Ковачевић.
Унутар едикуле с танким стубовима, на-
зубљеним врхом и тролисним крстом, на
престолу, у свештеничкој пози седи *Анђео*
васкрсења с полураширеним крилима; фи-
гура је представљена како десном руком
благосиља вернике покретом типичним за

православну веру, док у левој руци држи мач.
Посебан утисак оставља богато обрађен
плашт, украшен цветним мотивима, у струку
стегнут појасом, на чијој копчи је глава велике
животиње из породице мачака. Лице анђела,
пак, веома је мило, а коса је уредно намеште-
на. Анђео у крилу држи вагу, јасан знак пра-
ведности суда према грешницима. Са стране
едикуле, положене на под, налазе се бисте
два члана породице, Александра и Марије
Ковачевић.

На овом надгробном споменику изражене су
одлике еклектичког и неовизантијског стила,
с повлађивањем тежњи популарној тих годи-
на у тршћанској српској заједници, а коју су
сами наручиоци изричито исказивали.

Док је потпис ломбардијског вајара јасно
читљив на елегантној колоници испод ста-
туе анђела, бисте су потписане на позади-
ни. Њихов аутор је Франческо Пецикар из
Трста, а настале су 1876. године. Ова два
попрсја, следећи стил типичан за бисте које

је Пецикар извајао, приказују Александра
Ковачевића, преминулог 1874. и његову
ћерку Марију, која је умрла 1875, с наврше-
них само двадесет пет година, док су у гро-
бници сахрањени и његова жена Марија, ро-
ђена Гашић, преминула 1901, као и двојица
синова, Ђорђе и Јован.

Тешко је прецизно датовати дело: има
индиција да је израђено 1883. године, кад је
уметник довршавао скулптуре за Цркву Све-
тог Спиридона, а друге, као изражени екле-
тицизам, упућивале би на каснији датум,
можда око 1901, годину. Уосталом, изгледа
да је сам Бизи својим стилским изборима у
изради скулптура за српски храм наговестио
нека решења уметничког језика који већ при-
пада 20. веку.

Литература: De Grassi, 2000, 195; Bellocchi,
2001, 119–120; Curci, 2006, 88–91; Bellocchi,
2007, 233–234.

Лука Белоки (Luca Bellocchi)

Академски сликар (слика)
Иван Семјонович Губкин
(оков)

Богородица са Дететом

Трст, око 1869. (оригинални рад или досликано*)

Москва, 1850. (оков)

уље и темпера на дрвету (слика)
обрађено сребро – резбарено, емајлирано,
сагинирано, глатко – украшено деловима
позлаћеног сребра, злата, полудрагим и
драгим камењем, емаљом (оков)

1350 x 850 mm

дар Александра Ковачевића
натписи и иницијали на ћирилици
(Црква Светог Спиридона у Трсту)

Реч је о једној од четири иконе за иконостас постављене између двери. „Богородица са Дететом” је друга слева. Уоквирена је рамом и заштићена стаклом. У сребро су утиснути жигови из Москве (Свети Ђорђе), иницијали сребрнара (Иван Семјонович Губкин), његов пуни ћирилични потпис „Губкин”,** датуми монетарног контролора, иницијали званичних испитивача метала, као и вредност сребра од 84 золотника.

Ову уљану икону, као и ону са *Светим Спиридоном*, одликује академски стил сликања, с дражесним, коврцавим, врло љупким Дететом, док Богородицу одликују тврђе црте лица и постоји могућност да је дело другог уметника. У сваком случају, фигура је динамична и пластична, а не више „византијска”. Сребрни омотач, односно оков украшен је венцима и волутама; богати украсни мотиви декоришу одежду, три звездаста драгуља крајем Богородичину главу и рамена као три звезде на осликаним иконама Мајке Божије (и пре, и за време, и после рођења Сина, према једном од теолошких тумачења). Позлаћени ореол и зракасти венац, као и два анђелчића од сатинираног сребра, поред ритуалних иницијала у плавом емаљу (MP ΘΥ), чине дело још драгоценијим.

У дну окова, који датира из 1850, написано је у емаљу име дародавца „Александар Ковачевић”. Поред имена златара Губкина, ту су и иницијали контролора А. К., који одговарају Андреју Антоновичу Ковалском, активном у Москви од 1823. до 1856. године.

* Кључно тумачење за разумевање слике биће могуће тек када стаклена заштита и сребрни оков изнад ње буду могли да се уклоне, а да се притом не нанесе штета делу.

** Иван Семјонович Губкин био је врло умешан златар из Москве, веома цењен и познат током свог дугог радног века. Радио је са синовима

III/16

Сергејем и Димитријем од 1841. до 1908. године. Постао је царев главни добављач 1853, тако да је његова велика радионица 1861. године запошљавала чак 88 радника, а имала је позамашан опсег послова. Стално је добијао заслужена признања и правио је изложбе.

Литература: Milossevich, Bianco Fiorin 1978, 74–79, Bianco Fiorin 1992, 448–452; Bianco Fiorin 2007a, 205–208.

Мариза Бјанко Фиорин
(Marisa Bianco Fiorin)

Ђан Батиста Креватин
(Gian Battista Crevatin)
(Трст 1837–1910)

Портрет Јована Ковачевића

1881.

уље на платну

650 x 500 mm

(Српска православна црквена општина
у Трсту)

Александров син кренуо је очевим стопама у бављењу трговином, а био је и председник Српске православне црквене општине у Трсту између 1890. и 1891. Портрет се налази у свечаној сали Српске православне црквене општине у Трсту.

Литература: Medaković, Milossevich, 1987, 25, 27, сл. 15.

III/17

КУРТОВИЋИ

Микела Месина (*Michela Messina*)

Јово Куртовић био је први представник породице Куртовић који је стигао у град. Рођен 1718. у Требињу, у Херцеговини, рано је почео да тргује с Трстом. Први пут се у граду појавио 1737. године, и то ради личног отпремања робе. У својој тридесетој години одлучио је да се за стално пресели у Трст, а будући да се претходно већ афирмисао на пољу трговине као трговац на велико, удружио је своје послове са шесторицом браће, који су се наизменично кретали између Трста и осталих стратешких тачака европских тржишта и Блиског истока: Беча, Прага, Одесе, Измира.

Осим што је био разборит трговац, Јово Куртовић био је и бродовласник. Први је, заједно са Фламанцем Верпортенем (*Verpoorten*), успоставио директну поморску везу са Сједињеним Америчким Државама. На првом путовању 1782. године

између Трста и Филадельфије једрилицом с два јарбола „Американац” превожени су корушко гвожђе, пољопривредно оруђе, усољено месо, восак, тканине из Чешке, ракија, ружулин (ликер од ружиних латица), као и фријуланска вина.

Према архивским изворима, Јово Куртовић поседовао је неколико зграда, међу којима и палату која и данас постоји између Цркве Светог Спиридона и Пјаце Понте Росо, а изграђена је 1777. године и касније је прешла у власништво породице Опуйћ. Умро је 1809. у деведесет првој години, без деце. Нећаку Максиму оставио је у наследство стару трговачку фирму, а он ју је ликвидирао годину дана касније, чиме је избрисао угледно име Куртовића с тршћанске пословне сцене.

Литература: Milosевич, Bianco Fiorin 1978, 37, 70.

Палата Куртовић

Пјаца Понте Росо бр. 6

По наруџбини Јове Куртовића палату је по-
дигао главни мајстор зидар Андреа Фистер,
1777. године.

III/18

Родолфо Филипи (Rodolfo Filippi/Filipi)

Оков Јеванђеља

Венеција, 1796.

(књига штампана у Москви, 1791)

искуцано и цизелирано сребро

515 x 345 mm; рикна 75 mm

дар Јова Куртовића првој Цркви Светог

Спиридона [између 1797–1809]

латинични и ћирилични натписи

(Српска православна црквена општина

у Трсту)

Књига, већ сама по себи значајна као књижно наслеђе, заштићена је драгоценим оковом израђеним у Венецији 1796. у радионици „Rodulfus Filipi Fecit”. На средини предње стране је представа *васкрслог Христа* у веома драматичној и динамичној сцени захваљујући присуству фигура четири војника са залепшаним скутовима и заставом, усковитланим облацима и зрацима. У угловима, у четири медаљона, с готово портретским одликама приказани су *јеванђелисти* са својом симболима. Позадина корица је у ситним ромбовима, док уска бордура уоквирује сцену.

На полеђини окова је представљено велико *Распеће*, над којим се надносе два уплакана анђела, а крај којих се као импозантне фигуре на врховима два брда уздижу *Марија* и *Јован*. Уз оштре узвишице пењу се стрми путеви и завршавају се међу грмљем и кулама. У подножју *Крста* је стилизован пејзаж с реком која тече, мостовима, грађевинама, насипима. Стил сцене представља комплексну игру емоција и рационалности као да се барок и даље опире већ победничком

просветитељству, које је у златарству нешто каснило будући да је реч о примењеној уметности. Чињеница да је златар потписао своје дело указује на то да је његова радња била позната. Дело је израз ондашње венецијанске уметности, али с јаким нордијским цртама. Хрбат књиге испуњавају три натписа смештена у три овална жлеба између којих су два цветна украса. Прва два натписа одозго исписана су ћирилицом а трећи, с датумом, потписом и местом израде, написан је латиницом. Два ћирилична натписа откривају нам да је израду окова Јеванђеља наручио монах Симеон Куртовић посредством својих рођака из Венеције, и то као дар за манастир у којем је пребивао у Требињу, у Херцеговини. Монах Симеон је нажалост преминуо 1797. године, а Јеванђеље је Српској православној општини у Трсту поклатио његов брат, Јово Куртовић, тадашњи председник те општине. У сребро су утиснути различити жигови са иницијалима златара RPF, венецијанских контролора кованица, и венецијански жиг с „краболиким” лавом (*in moleca*). Сви натписи на предњој и задњој страни окова исписани су ћириличним словима: на крсту, *Христу*, на *Маријином* и *Јовановом* ореолу, на ореолима *јеванђелиста*.

Литература: Purković 1960, 141, илустр. 44–45; Milossevich, Bianco Fiorin 1978, 73, 79–81; Crusvar 1978, 87; Medaković, Milossevich 1987, 100, 102; Crusvar, у: *Ori e Tesori* 1992^b, 288–289, кат. X.18; Milossevich [1999], 62 и сл. 6; Bianco Fiorin 2007, 209–210.

Мариза Бјанко Фиорин
(Marisa Bianco Fiorin)

Комплет од четири свећњака

половина 18. века

позлаћени метал

1.950 x 620 mm (максималан пречник)

дар Јова Куртовића првој Цркви

Светог Спиридона, 1763.

(Трст, Црква Светог Спиридона)

На фотографији су два свећњака већих димензија, део комплета од четири свећњака које је Јово Куртовић 1763. поклонио првој Цркви Светог Спиридона. У цркви они стоје крај два мања свећњака (од којих се један може видети на фотографији), а који су вероватно били у саставу другог четвороделног комплета, заједно с два свећњака који се тренутно чувају у капели Српског православног гробља у Трсту, а даровао их је Јован Милетић 1777. године.

НИКОЛИЋИ

Антонела Козенци (*Antonella Cosenzi*)

Први Николићи у Трсту

Први Николић уписан у списак Илирске заједнице у Трсту, а чије је трагове могуће пратити, јесте извесни Симеон. Пореклом из Мостара у Херцеговини, у Трст је стигао 1773. године, пошто је напустио Требиње.¹

Симеон, трговац дуваном, умро је у Трсту 1793. године, у својој четрдесет и седмој години, а оставио је пристојно наследство малолетној ћерки Елизабети, чији су интереси поверени Николи Петровићу и Јовану Николићу. Стефан Ризнић био је сведок при изради тестаментa. Симеон Николић, чија је жена Теодора преминула неколико година пре њега, оставио је две куће у центру града, од којих је једна имала магацин за дуван, а друга, опремљен стан, поткровље и дућан, који се отварао на предњој фасади зграде и био је дат у закуп Ђорђу Петровићу. Поред поменутих, оставио је још једну кућу с парцелом у насељу Грета (*Gretta*). Наиме, био је обичај да породице имућних трговаца поседују једну зграду или више зграда у центру, које су користили превасходно за пословне активности, и једну на периферији, у којој су живели.

Шеснаестогодишњој Елизабети остала су добра у вредности од 17.126,30 флорина.

Симеон је, поред тога, наложио да се одређени новчани износи уплате Цркви Светог Спиридона, сиромашнима, и то како Илирима, тако и осталима, рођаци Јовани – жени Ђорђа Петровића – и Катарини, жени која је дуго служила у његовој кући.

Јован је други Николић уписан у српску заједницу о коме постоје прецизни подаци.² Пошто је напустио Сарајево, настанио се у Трсту 1774. године, где се оженио Софијом Војновић, с којом је имао више мушке и женске деце. Може се претпоставити да су Никола и Марија Николић, обоје преминули 1792. године, били његова деца будући да је очинство приписано извесном Јовану.³

Умро је 27. октобра 1812, у седамдесет шестој години, а као наследство је оставио три куће и велико богатство: у оно доба вредност зграда које је поседовао износила је 38.782,87 флорина, а вредност пловила 9.826,25. Упркос добростоећем положају, желео је скромну сахрану, без великих трошкова.

Његова жена Софија, која је живела у четврти Поште (*contrada della Posta*), у броју 875, постала је легални старатељ малолетних синова, Николина и Ђорђа, а у старатељству су учествовали и Те-

одор Мекша и Драго Теодоровић. Имали су још два пунолетна дечета, Марка и Стефанију.

Никола Николић, трговац и Јованов брат, родио се у Дубровнику 1735. године. Напустио је далматинску обалу и дошао у Трст, где су његови послови очигледно напредовали, јер је у тренутку смрти, у лето 1806. године, оставио у наследство куће, два плаца у четврти Кјадино (*Chiadino*), седам пловила, различите капитале везане за његове послове, менице и готовину у вредности од 118.309 флорина.⁴

Његова кућа у центру града, која данас више не постоји, била је регистрована у земљишне књиге под бројем 796 и налазила се на углу четврти Касе (*contrada della Cassa*), данас Виа Ђенова, у делу између данашње Риве тре новембре и Пјаце Понте Росо. Уживалац наследства била је његова жена Маријета Петровић, којом се оженио у Херцег Новом, и која је остала с троје деце: Димитријем, Јованом и Ђорђем од осам, седам и пет година. За бригу о њиховим интересима, према Николиној тестаментарној вољи, били су задужени Теодор Мекша, Јован Јововић и Драго Теодоровић.

Осим њих, имао је и ћерку из првог брака, Марију, која је 1806. имала већ тридесет година и живела је у Ријеци с мужем, извесним Вучевићем.

Никола, као и Симеон, а и већина чланова Илирске заједнице, дарежљиво је оставио велике суме новца Цркви Светог Спиридона, паросима, школи, као и илирско-католичкој болници, фонду сиромашних и свештеницима грчке Цркве Светог Николе.

Вероватно се ради о истом Николи Николићу који је 1775. стигао у Трст из Сарајева, и тада је већ био удовац и „доктор медицине”.⁵ У аутономном попису становништва који је Илирска заједница предала градским властима 1780. године, у време одлучујуће фазе спора с Грцима, у колони „капетани под царском заставом” појављују се имена браће Николе и Јована Николића из Дубровника, али породичног порекла из Сарајева. Овај списак, веродостојно преузет из књиге у коју су записивани подаци Илира учлањених у заједницу пошто су се населили у јулијанску луку, носио је назив *Registro di stabilimento delle famiglie slavo illiriche... in questa città, dall'epoca 1748, dalle diverse circumvicine provincie, che fecero brillare il commercio, con singolare prodiggio, ed utile al Sovrano Erario, nelle considerabili imprese* и био је структурисан на основу хијерархије социјалног типа, у којој

занимање поморског капетана није сматрано посебно значајним. Официр брода Никола Николић, који је био и „доктор медицине”, године 1780. није био аустријски поданик, што је недостатак који је 1786. хтео да отклони будући да је морао да се прилагоди новом пропису на основу ког су капетани, да би се могли бавити својом професијом, морали да буду примљени у „Подаништво Његовог Царског и Краљевског Апостолског Величанства”. Декрет о држављанству Николе Николића (бр. 3413 од 13. јуна 1786. године)⁶ одобрила је Узвишена царска краљевска влада у Трсту (Eccelso Cesareo Regio Governo di Trieste).

Иако нема доказа да се бавио лекарском професијом, Никола је био први Николић досељен у Трст који је говорио за „доктора медицине”, чиме је започета традиција, која се учврстила током година и доносила је граду престиж, а била је и разлог за понос.

Ђорђе Николић I и Ђорђе Николић II: два човека и два лекара у служби града и науке

Неколико деценија касније, у град је дошао да се бави лекарском професијом Ђорђе Николић, чија је породица била пореклом из Прчња код Котора.⁷ Родио се у Ђенови 3. маја 1818. године и не може се искључити могућност да је био у сродству с неким породичним огранком „тршћанских” Николића. У то доба није била реткост да се активност трговачке фирме прошири отварањем филијала у другим градовима, у које су ради надгледања послова слаги други чланови породице, док је оснивач настављао свој посао из седишта.

Пошто је завршио студије медицине у Падови 1842. године, после усавршавања у Паризу, настанио се у Трсту 1849. године, где је именован за помоћног општинског лекара у време када је у граду беснела епидемија колере. Од 1863. до 1871. године радио је у Градској болници као привремени помоћни лекар, а 1872. године преузео је положај примаријуса IV одељења (хируршког) и председника Болничког лекарског колегијума.

Наредне године додељено му је звање *Stadt Sanitäts Referent* (референт градског санитета), функција подређена Градској управи, али је задржао и звање примаријуса. Године 1878. заменио је доктора Ђузепеа Долничера (Giuseppe Dolnitscher) као *Stadt-Physikus* (градски лекар) у Трсту, што је звање које одговара директору Општинског хигијенског завода.

Ђорђе Николић је у Трсту обављао различите функције у администрацији и јавном здравству: био је придружени члан Комисије за јавну прехрану (1861), члан Савета и Општинске делегације (1861–1865), члан Сталног комитета за приређивање програма за опште представљање производа с тла Приморја (1863), експерт придружен Комисији за надзор куповине нафте (1863) и, од 1870, редовни члан Покрајинског савета за здравље.

Учествовао је и у Комисији за изучавање проблема радничких кућа, која је, не без извесних потешкоћа, успела да оснује Тршћанско удружење за изградњу народних кућа, а која је почела да ради 1873.⁸

Залагање на лекарском и административном пољу обезбедило му је различита признања од градских власти, као и одликовање Витеза италијанске круне. У његовом стваралаштву посебно је занимљиво дело *Студије о вентилацији*, објављено у Трсту 1869. године у штампарији Аполонио–Каприн.

Године 1875. био је међу оснивачима Тршћанског лекарског друштва, и први председник, до смрти 15. јануара 1886. у Трсту. Један нећак Ђорђа Николића, Ђорђе, син Бенијамина (Beniamino) и Ане Марије Донадони (Anna Maria Donadoni),¹² такође је дошао да ради као лекар у Трсту, али, као ни стриц, изгледа да се никад није учланио у илирску заједницу. Рођен је 2. јула 1852. у Венецији, где је матурирао у класичној гимназији „Марко Поло”. Уписао је студије медицине и дипломирао је прво у Падови 1875, а наредне године у Грацу.

Убрзо је започео каријеру у Градској болници у Трсту, а после смрти Рикарда де Фишера (Riccardo del Fischer) 1886. године постао је примаријус VII одељења, где су се лечили сифилистични и хронични болесници. Од 1889. до 1896. године био је председник Болничког лекарског колегијума а 1889. године основао је фонд за издржавање мање имућних реконвалесцената. Године 1897, пошто је створено још једно хируршко одељење (X одсек), које је требало поверити примаријусу доктору Масопусту (Massopoust), Николић је од Општинског савета добио дозволу да у своје одељење уврсти хируршке случајеве урогениталне природе, чиме је основана прва уролошка клиника у Аустроугарском царству.

Године 1907. именован је за председника Тршћанског лекарског друштва (Associazione Medica Triestina), чији је један од оснивача био његов стриц, а то звање је задржао до смрти. Стекао је звање доцента из урологије 1919. године, а 1921. године основао је Италијанско друштво за урологију (Società Italiana di Urologia), чији је био и први председник. Декретом градоначелника Трста успео је 1923. да задржи место примаријуса *ad honorem*, иако је имао више од седамдесет година живота и више од четрдесет година службе.

Године 1924. основао је Италијански архив за урологију (Archivio Italiano di Urologia), а наредне године, мало пре смрти, проглашен је за почасног члана Уролошког друштва у Берлину. Ученик Тита Ванцетија у Падови, а затим Француске уролошке школе Феликса Гујона (Félix Guyon) и Жоакина Албарана (Joaquin Albarran), Николић је постао еминентан научник и стручњак, међу најбољима у Европи.

Био је члан више европских лекарских удружења, а добио је и одликовање Легије части и Италијанске круне.

Ватрени патриота, потписао је на почетку Првог светског рата италијански ратни кредит, а после пада Аустријског царства учествовао је у Комитету за јавно здравље у Трсту. Еминентан научник и човек великог духа, с правом је сматран оцем италијанске урологије. Умро је у Трсту 11. фебруара 1925. године.

Ни оснивач Тршћанског лекарског друштва (Associazione Medica Triestina), а ни отац италијанске урологије нису имали

никакве везе са палатом Николића која и даље постоји на Пјаци Сант Антонио Нуово 2. Први је, наимае, од 1862. становао у Виа Гвардијела 298,¹⁰ а други је од 1883. до 1925. променио четири пребивалишта у центру града.¹¹

Палата Николића изграђена је 1824. по пројекту архитекте Ђакома Фумиса (Giacomo Fumis), који је замислио да она има два спрата, на која је године 1825, дограђен још један спрат, који је делимично пореметио првобитне пропорције. Унутрашње измене од 1844. рађене су по пројекту архитекте Валентина Вале (Valentino Valle).¹² Здање је регистровано под истим бројем

(875) као и место становања Софије Николић 1812, после мужевљеве смрти.

Упечатљиво у вези са завршним сводним каменом улазних врата зграде јесте то да би се лако могао помешати с представом пандура¹³. Лице човека с брковима и беретком у раљама морског пса подсећа такође на потомка Јована Николића, страдалог у бродолому своје лађе током олује.

За породицу то је био начин да одржи живом успомену на преминулог сродника и да људима укаже на своју трагедију.

Напомене

- ¹ Подаци који се односе на Симеона Николића преузети су из: Medaković, Milosевич 1987, 45; Архив Српске православне црквене општине, Књига умрлих (1783–1848); Државни архив у Трсту, Грађански покрајински суд (1767–1850), Грађански акти, F V 64.
- ² Подаци који се односе на Јована Николића преузети су из: Medaković, Milosевич 1987, 45; ASTs, Грађански покрајински суд (1767–1850), Грађански акти, F V VI 572.
- ³ Архив Српске православне црквене општине, Књига умрлих (1783–1848).
- ⁴ Подаци који се односе на Николу Николића преузети су из: Medaković, Milosевич 1987, 45–46; Архив Српске православне црквене

- општине, Књига братства (1774–1780); ASTs, Грађански покрајински суд (1767–1850), Грађански акти F V 74.
- ⁵ Medaković, Milosевич 1987, 51; *Ortodossi a Trieste* 1999, 46.
- ⁶ Dogo 2001, 575–576; ASTs, Царска краљевска влада, Naturalisation Protocoll 1786–1809, 62 A.
- ⁷ Подаци који се односе на Ђорђа Николића преузети су из: Bevilacqua 1982.
- ⁸ Pozzetto 1999, 50
- ⁹ Подаци који се односе на другог Ђорђа Николића преузети су из Bevilacqua 1982; Medaković, Milosевич 1987, 55; Premuda 1995, 36, 40, 47. Поједини биографски подаци су преузети из Регистра Историјског архива

Општине Трст. Тим поводом захваљујем Силвији Рели на сарадњи.

- ¹⁰ *Elenco Medici e Chirurghi (Списак лекара и хирурга)*, 1862, 7.
- ¹¹ Податак преузет из: *Elenco Medici e Chirurghi (Списак Лекара и Хирурга)*, 1893, 12; *Elenco Medici e Chirurghi (Списак Лекара и Хирурга)*, 1905, 18; *Albo dei Medici-Chirurghi (Регистар Лекара-Хирурга)* 1925, 10; Анаграф у Историјском архиву Општине Трст.
- ¹² Tull Zucca 1974, 162; Zocconi 1986, 87; *Trieste: l'architettura neoclassica* 1988, 105.
- ¹³ Чувар јавне безбедности, стражар. (Прим. приређ.)

ОПУИЋИ

Лоренца Решинити (*Lorenza Resciniti*)

Христифор Опуић, син Петра и Анастасије Неимаревић, родио се у Мостару 1810. године, а умро је у Трсту 1866. Родни лист чуван у Анаграфу Архива Српске православне црквене општине у Трсту карактерише га као „православца, земљопоседника, бродовласника” ожењеног Аном, рођеном у Дубровнику 1817, православне вере, преминулом 1875.

Њихов син Стефан Антоније рођен је у Трсту 1836. године. Студирао је у Дрездену, где се упознао и спријатељио с Тршћанином Гвидом Фонтаном (*Giudo Fontana*) и у двадесет осмој години (1862) у Трсту, у Цркви Светог Антона Чудотворца, дакле по католичком обреду, оженио се његовом сестром Аделаидом (обично званом Аделина), рођеном 1839. Из тог брака родиле су се Наталија (Трст 1864–1907) и Одинеја (Трст 1865 – Тренто 1943). Наталија се удала за Артура Русконија (*Arturo Rusconi*), а њихов син Антонино (Трст 1897–1975) био је дародавац обимне и богате колекције Рускони–Опуић, која је прикључена колекцијама Градских музеја историје и уметности у Трсту 1975. године.

Христифор је имао брата Александра (Дубровник 1825 – Трст? 1888), који је сарађивао с њим у вођењу фирме. Између 1881. и 1882. године обављао је функцију председника Српске православне општине. Из Александровог тестаментa,¹ састављеног у Трсту 6/18. октобра 1881. године, добијамо бројне податке, попут оних о родбинским везама његове породице, значаја који је за њега имало образовање, о његовој дарежљивости и вери. Наиме, на самом почетку документа истиче да својом вољом располаже добрима које је „зарадио радом, и уз помоћ бојју”.

Године 1850. оженио се у Дубровнику Маријом Бошкових (1829–1889), којој је оставио њихову стамбену зграду (бр. 1707–1725) да би она, осим што би наставила да живи у стану на другом спрату, могла да има користи и од давања под закупа остатка зграде. После њене смрти кућа је требало да пређе у власништво деце њихове једине ћерке Милеве, а приходи од изнајмљивања требало је да служе за њихово образовање. Осим тога, жени је

оставио 5.000 златних наполеона и све што се налазило у кући, укључујући и сребро.

На располагање ћерки Милеви оставио је све богатство које преостане пошто она преда градоначелнику одговарајуће суме новца за све добротворне институције у Трсту.

Милева (која је, како се може прочитати на породичној гробници на Српском православном гробљу у Трсту, умрла у Паризу 1939) се удала у Београду за генерала Александра Константиновића од Германа, последњег представника династије Обреновић (што се може прочитати на гробници). На дан њеног венчања отац јој је обезбедио мираз у виду „ствари” и драгоцености вредности 50.000 флорина, а поклонио јој је и више интабулација тршћанских кућа. Осим тога, 1880. године доделио јој је још 44.000 флорина да би могла да купи кућу у Београду, где се преселила да би следила мужа, који се вратио на војну службу. „Таква је била моја воља као трговца, а како мојој породици не би зафалио комад хлеба, јер оно што се заради, може се исто тако изгубити.”

Последња два параграфа тестаментa посвећена су православној цркви: одредио је да кућа на Лападу у Дубровнику може да буде дарована цркви у Дубровнику, али уз клаузулу да поглавари цркве не смеју да је продају и да мора да носи његово име, а тражио је и да се Цркви Светог Спиридона дарује 2.000 флорина, од којих половину годишњих камата треба наменити свештеницима да сваке године на гробљу служе литургију и „намиришу мој гроб”. Обично изложене у једној од три сале посвећене колекцији Рускони–Опуић, на првом спрату Градског музеја Сарторио (*Civico Museo Sartorio*), слике породице Опуић откривају родбинске везе између значајних тршћанских породица: Опуића, бродовласника досељених из Херцеговине, нумизматичара и филантропа Фонтане (*Fontana*), који су припадали тршћанском патрицијату, а били су повезани с баронима де Морпурго (*de Morpurgo*), банкарима, и с баронима Сарторио (*Sartorio*), трговцима житарицама лигуријског порекла и бродовласницима.

Напомена

¹ Трст, Државни архив, Нотарски архив – Тестаменти, b. 25.

Ђован Франческо Локатели
(Giovan Francesco Locatelli)
(Венеција 1810–1882)

Портрет Христифора Опуића

Венеција, 1856.

уље на платну

1.100 x 840 mm

Легат Рускони–Опуић 1975, бр. 171

(Трст, Градски музеји историје и уметности,
инв. бр. 18093)

Литература: Resciniti у: Ruaro Loseri [1986],
26; Resciniti, Vidulli Torlo, 1995, 10.

Феличе Скјавони (Felice Schiavoni)
(Трст 1803 – Венеција 1881)
1856.

Портрет Ане Опуић

уље на платну

1.020 x 865 mm

Легат Рускони–Опуић 1975, бр. 166

(Трст, Градски музеји историје и уметности,
инв. бр. 18091)

Литература: Resciniti у: Ruaro Loseri [1986],
26; Resciniti, Vidulli Torlo, 1995, 10.

Петрус Корнелис Вејтс
(Petrus Cornelis Weyts)
(Гистел, Белгија 1799 – Антверпен 1855)

**Brigantino Tommy. „Proprietario
Cristoforo Opulich.
Capitano Biaggio Gedovic 1840”
(Бригантин Томи. „Власник
Христифор Опуић. Капетан Бјађо
Ђедовић 1840”)**

1840.

уље на стаклу

530 x 690 mm

Легат Рускони–Опуић 1975, бр. 170

(Трст, Градски музеји историје и уметности,
инв. бр. 18092)

Бригантин представља обичај бродовла-
сника да начини слику свог брода, прави
„портрет брода” *ship-portrait* (познат такође
као *captain's paints*, капетанове слике), који ће
окачити у својој канцеларији у кући или у са-
мом броду. „Томму”, како пише на заставици
на врху главног јарбола, хитар двојарболни
једрењак, који плови под аустријском заста-
вом, насликан је како једри Северним мо-
рем, на шта указују белгијска застава на врху
предњег јарбола и пејзаж с ветрењачама у по-
задници на левој страни.

Литература: Marzari 1999.

Лоренца Решинити (Lorenza Resciniti)

III/23

Леополд Колахубер (Leopold Colnhuber)

**Нацрт приземља зграде бр. 811 и 812
Христифора Опуића, с планираним
смањењем**

1863.

акварел на хартији

475 x 635 mm

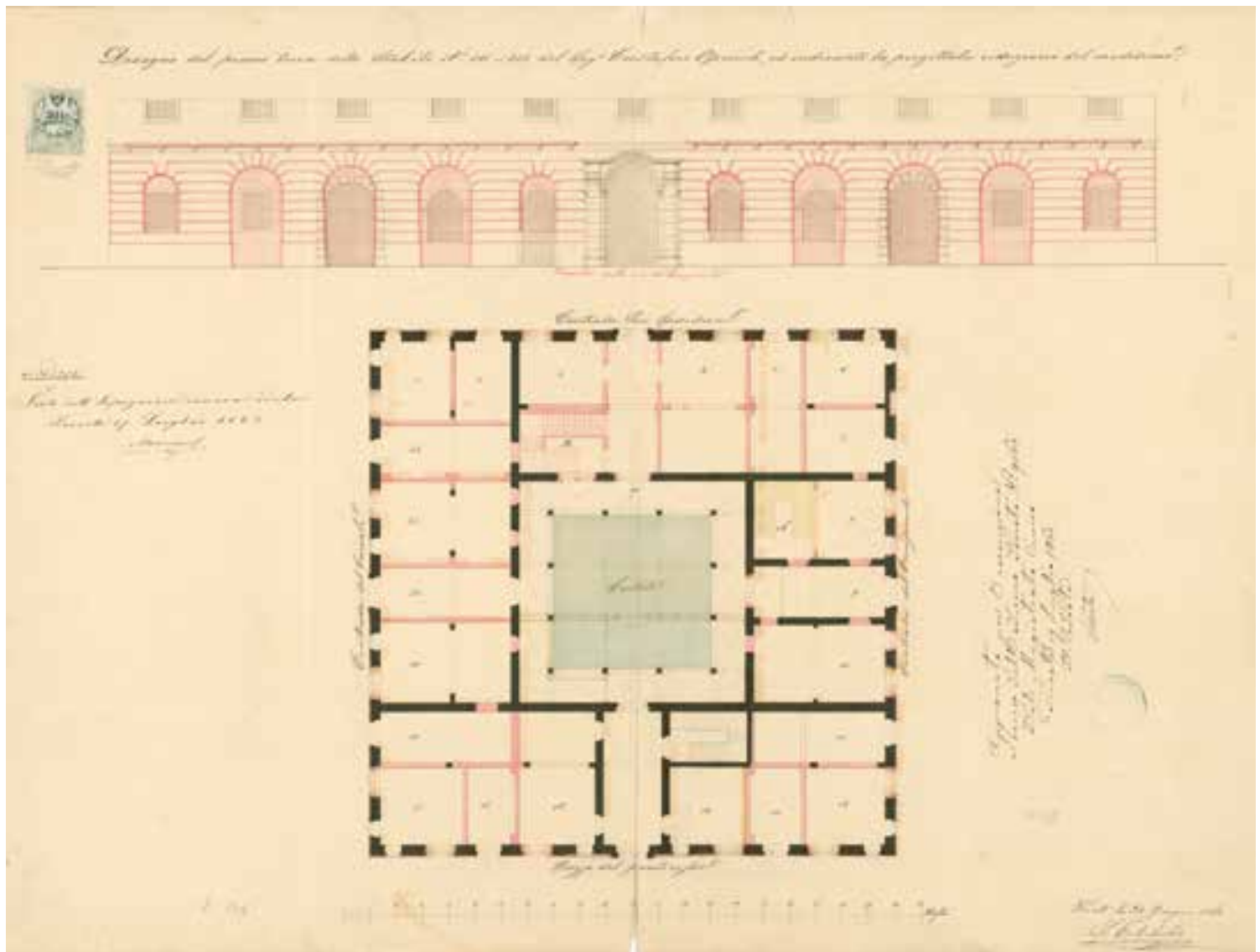
(Трст, Технички архив, бр. 3510)

На овом нацрту могу се видети фасада у Виа дел Кампаниле (данашња Виа Ђенова) и план куће која заузима блок на Пјаци Понте Росо, у Виа Ђенова, Виа Сан Спиридионе и Виа Белини.

Палата је општепозната под именом породице Куртовић, чији је главни представник, Јово (Требиње, Херцеговина 1718 – Трст 1809), дао да се изгради по пројекту зидарског велемајстора Андреа Фистера (Andrea Fister). У њој је живео његов наследник Максим Куртовић до 1847, а затим је продата њиховом сународнику Христифору Опуићу.*

* За зграду видети: Milinković у: *Ortodossi a Trieste*, 1999, 44, Albanese, 2007, 151–156.

Лоренца Решинити (Lorenza Resciniti)

К. Корети (C. Coretti)

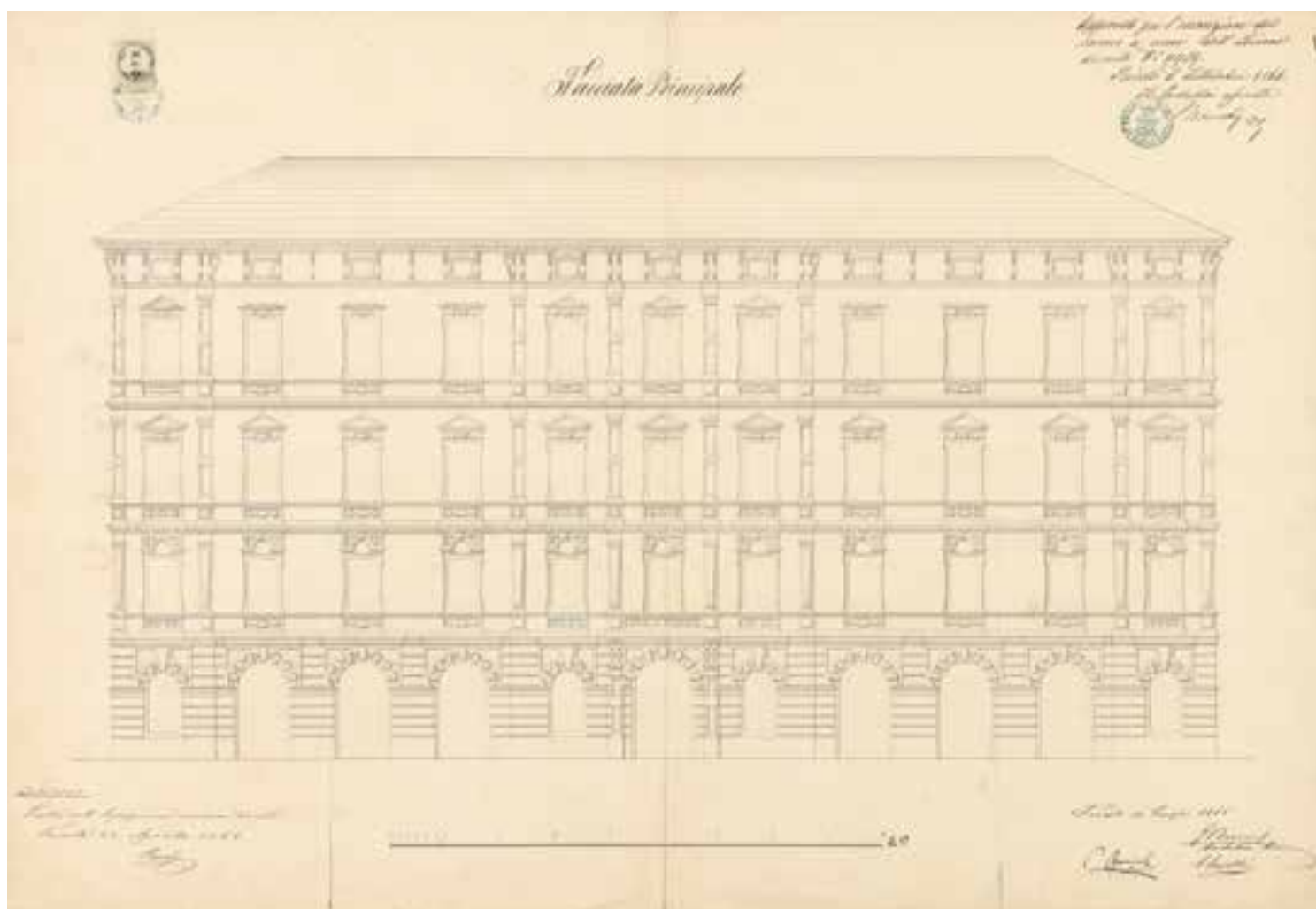
**Главна фасада зграде
на Пјаци Понте Росо 6**

1866.

црно мастило на хартији

565 x 810 mm

(Трст, Технички архив, бр. 3510/1, таб. 5).

Доњи ракурс палате Куртовић-Опуић

Фотографија истиче дијалектички однос куће с карактеристичном фонтаном у првом плану, званом „Ђованин дел Понте Росо“ (Giovanin del Ponterosso) по имену анђелчића, делом Ђованија Карла Вагнера (Giovanni Carlo Wagner) из 1761, као и врха фонтане коју је израдио Ђовани Мацолени (Giovanni Mazzoleni) 1753. године.

III/24

Микеле Сперанца (Michele Speranza) (?)
(слика)

Иван Семјонович Губкин (оков)

Свети Јован Крилати

Трст, око 1796. (слика*)

Москва, 1850. (оков)

уље и темпера на дасци (слика)

обрађено сребро – резбарено, емајлирано,
сагинирано, глатко – украшено деловима
позлаћеног сребра, злата, драгим камењем
и кристалима, емаљима (оков)

1.365 x 540 mm

дар Христифора Опуића

ћирилични натписи и иницијали

(Црква Светог Спиридона у Трсту)

Икона презвитеријума постављена изнад десног бочног олтара по формату и стилској поставци слична је *Светом Николи* (постављен над левим бочним олтаром), чији је оков такође израдио златар Губкин** на сликаној основи која више вуче ка византијском сликарству у односу на иконе с иконостаса.

Наиме, овде Крститељ као „Анђео пустиње” има крила и одору од коже, а у подножју сцене у пехару лежи његова одсечена глава, како захтева источна иконографија. У десној руци држи свитак хартије, а левом руком показује горе ка Христу.

Слика, веома потамнела, могла би да буде она коју су израдили Сперанце око 1796. године, без реконструкције и досликавања. Оков је из 1850. године, а даровао га је Христифор Опуић, као и оков иконе *Благовести*. Присутни су уобичајени жигови московског контролора квалитета метала и званичног проверивача, који није идентификован, а иницијали су му Д. О., као и на другим руским златарским предметима чуваним у Трсту.

* Поузданије тумачење слике биће могуће тек када стаклена заштита и сребрни оков буду уклоњени, али треба водити рачуна да се при томе не нанесе штета делу.

** Иван Семјонович Губкин био је врстан златар из Москве, веома цењен и познат током свог дугог радног века (од 1841. до 1908), током ког је сарађивао са синовима Сергејем и Димитријем. Постао је главни царски снабдевач 1853, тако да је његова фабрика 1861. године због много посла запошљавала чак 88 радника. Стално је примао заслужена признања и излагао је своја дела.

Литература: Milossevich, Bianco Fiorin, 1978, 74–79, Bianco Fiorin, 1992, 448–452; Bianco Fiorin, 2007³, 205–208.

Мариза Бјанко Фиорин
(Marisa Bianco Fiorin)

III/25

Академски сликар (слика)
Иван Семјонович Губкин
(оков)

Благовести

Трст, око 1869. (слика – оригиналан рад или досликано)

Москва, 1850. (оков)

уље и темпера на дасци (слика)

обрађено сребро – резбарено, емајлирано,
сатинирано, глатко – украшено деловима
позлаћеног сребра, злата, полудрагим и
драгим камењем, емаљима (оков)

1.350 x 850 mm

дар Христифора Опуйћа

ћирилични натписи и иницијали

(Црква Светог Спиридона у Трсту)

Реч је о једној од четири иконе за иконо-
стас постављене између двери. Ова икона је
прва здесна. Уоквирена је рамом и стаклом.
У сребро су утиснути жигови из Москве
(Свети Ђорђе), иницијали сребрара (Иван
Семјонович Губкин), његов пун ћирилични
потпис „Губкин”, датуми када су вршене кон-
троле, иницијали званичног испитивача ме-
тала, као и вредност сребра (84 золотника).
Покрети фигура које су приказане на ико-
ни с темом *Благовести* веома су елегантни и
благи: Богородица с рукама прекрштеним на
грудима, арханђел који прстом показује голу-
бицу, симбол Светог Духа, међу облацима и
анђелчићима. Испред Богородице је налоњ с
отвореним *Јеванђељем*: декори на стаклу следе
стил касног барока, тада већ закаснелог, али
добро примењеног у овој сцени, која свакако
није византијска. Инкарнати су академски,
а такав је и оков иконе, који прати, у цртама,
обрисе слике код набора на одорама (у глат-
ком сребру), док су украсни рубови оквира
богато обрађени. Ореоли су позлаћени, а
Богородица има још три звездаста драгуља
на глави и раменима, као и на икони за ико-
ностас *Богородице с Децетом*, а који имају
посебна теолошка значења (и пре, и за време
и после рођења Сина, према једном теолош-
ком тумачењу).

Година када је племенити метал обрађен у
Москви, у радионици Губкин, такође је 1850.

Литература: Milosевич, Bianco Fiorin, 1978,
74–79, Bianco Fiorin, 1992, 448–452; Bianco
Fiorin, 2007, 205–208.

Марица Бјанко Фиорин
(Marisa Bianco Fiorin)

III/26

Франческо Боза (Francesco Bosa)
(1803–1870)

Гробница Петра и Христифора Опуића

1840.

мермер

Напис: „Francesco Bosa fece anno 1840”

(Извајао Франческо Боза 1840)

(Српско православно гробље „Свети Ђорђе”
у Трсту)

III/27

Велики споменик од фирентинског мермера ослања се на дупло постолје и засведен је лучним тимпаноном унутар којег се истиче крилати пешчаник, симбол пролазности. У високом рељефу приказано је пет фигура: с десне стране, у седећем положају, налази се женска фигура опхрвана болом, скупљене косе, у дугој хаљини која јој покрива руке; теши је младић наог торза, док у позадини друга мушка фигура брише сузе.

С леве стране мушки лик, млађи од осталих, одевен у кратку тунику, обраћа се жени склапајући руке у знак молитве, док друга мушка фигура, босих ногу и такође наог торза, посматра гробницу. У позадини, на високом постолју, уздиже се саркофаг који се ослања на лавље шапе и на чијем се врху налази крст.

С овим делом, које је направио венецијански скулптор Франческо Боза, повезује се скица која се чува у Музеју Корер (Museo Correr) и на којој је напис: „Francesco Bosa scolpi. Monumento Orovich nel cimitero Illirico di Trieste” (Извајао Франческо Боза. Споменик Опуић на илирском гробљу у Трсту” (инв. бр. III, бр. 2662).

У гробници се чувају посмртни остаци Петра Опуића, преминулог 1839. године и Христифора, умрлог 1866. године.

Литература: de Drago, 1870, 180–181; Romanelli, 1992, 218, 309; De Grassi, 2000, 105; Bellocchi, 2001, 123–124; Bellocchi, 2007, 240–241.

Лука Белоки (Luca Bellocchi)

Г. Споторно (G. Spotorno)

Портрет Стефана Опуића као дечака

1849.

уље на платну

425 x 300 mm

Легат Рускони–Опуић 1975, бр. 163

(Трст, Градски музеји историје и уметности,
инв. бр. 18105)

Млади Стефан Опуић, насликан у тринаестој години, одевен је као одрастао човек: сако, кариране панталоне, у комбинацији са сламнатим шеширом. Лежерна, али и ауторитативна поза подсећа на портрет Драга Поповића из истог доба.

Литература: Resciniti, Vidulli Torlo, 1995, 10;

La voce dell'infanzia, 2007, 32, кат. 45.

Лоренца Решинити (Lorenza Resciniti)

III/28

Ђулио Карлини (Giulio Carlini)
(Венеција 1830–1887)

Портрет Стефана Опуића

1860.

уље на платну

1.120 x 830 mm

Легат Рускони–Опуић 1975, бр. 165

(Трст, Градски музеји историје и уметности,
инв. бр. 18090)

Литература: Resciniti, Vidulli Torlo, 1995, 10.

III/29

Микаел Штол (Michael Stohl)
(Беч 1831–1881), атрибуција

Портрет Аделаиде Фонтане Поповић

око 1862.

акварел на хартији

215 x 140 mm

Легат Рускони–Опуић 1975, бр. 40

(Трст, Градски музеји историје и уметности,

инв. бр. 18023)

Деликатан акварел који детаљно приказује лик младе Аделаиде (у породици познате као Аделина), њену одећу и украсе: од ружа у коси до бројних коралних и тиркизних наруквица које јој украшавају зглобове.

Литература: Resciniti у: Ruaro Loseri [1986] 29.

Лоренца Решинити (Lorenza Resciniti)

III/30

Портрет Наталије и Одинеје Опуић

око 1875.

уље на платну

510 x 440 mm

Легат Рускони–Опуић 1975, бр. 164

(Трст, Градски музеји историје и уметности, инв. бр. 18089)

На двојном портрету су сестре, нежно приљубљене једна уз другу, у истоветним белим хаљинама с плавим везовима и машнама, с уобичајеним огрицама од коралних перли око врата. Старија, Наталија, при-

казана у трочетвртинском профилу, у знак привржености и заштите прислања уста на чело млађе сестре, Одинеје. Наталија, удата за Артура Русконија, прерано је умрла, са само четрдесет година и за собом је оставила десетогодишњег сина Антонија на бригу тетки Одинеји, која је уз њега била целог живота.

У архиви породице Сарторио чува се фотографија* на основу које је израђен овај портрет. Савршена сразмера између ове две фигуре је заиста јединствена и дозвољава да се још једном нагласи значај који је има-

ла фотографија у раду сликара: на основу фотографија могли су да израђују слике (и то више истовремено) без журбе, задржавајући се на виртуозној обради тканине и накита, а да притом наручилац није осуђен на вишечасовно позирање, што је посебно тешко када је реч о деци.

* Атеље Ј. Б. Ротмајер, Виа Санти Мартири 1, Трст; инв. бр. 2346 (Studio J. B. Rottmayer).

Литература: Resciniti у: *Ruaro Loseri* [1986] 9, 28; Resciniti, *Vidulli Torlo* 1995, 4, 5, 10; *La voce dell'infanzia*, 2007, 30, 32–33.

Лоренца Решинити (Lorenza Resciniti)

Василије Иванковић
(Цариград 1815 – Трст 1898)

Бригантин „Sretan”

око 1880.

уље на платну

455 x 685 mm

Легат Рускони–Опуић 1975, бр. 89

(Трст, Градски музеји историје и уметности,
инв. бр. 18057)

Бригантин „Sretan”, који је пловио под
аустријском заставом, овде је приказан с

пуним једрима како сече узбуркано море;
застава истакнута на предњем јарболу је из-
гледа холандска, што указује на то да веро-
ватно плови Северним морем. У позадини се
назиру планински пејзаж и друге лађе које се
крећу у истом смеру.

Овај *ship-portrait* је дело прослављеног и
плодног уметника на овом пољу, којем се по-
светио почев од половине 19. века, пошто је
претходно био капетан дуге пловидбе.

Лоренца Решинити (Lorenza Resciniti)

III/32

Гробница Стефана и Одинеје Опуић

камен

(Српско православно гробље „Свети Ђорђе” у Трсту)

Ова скромна гробница није смештена уз оградни зид, већ се налази међу стазама малог гробља и садржи посмртне остатке Стефана и Одинеје Опуић, оца и ћерке, који су сахрањени у истој гробници. Обичај је био да монументалне гробнице или гробнице најистакнутијих породица у заједници буду крај зида: упркос интересовању које изазивају личности које су ту сахрањене, скромност израде овог дела смешта га у сенку оних богатије обрађених.

Гробница се састоји само од надгробне плоче украшене цветним венцем и ноћном лептирицом, која се повезује са загробним светом, а изнад свега тога налази се тролисни крст.

Лука Белоки (Luca Bellocchi)

Франческо Пецикар (Francesco Pezzicar) (Дуино, Трст 1831 – Трст 1890), атрибуција **Гробница Опуић-Константиновић** 1888. мермер (Српско православно гробље „Свети Ђорђе” у Трсту)

Величанствени четвороугаоник украшен крстом са застакљеним отвором у средини делује као просценијум за надгробну плочу на којој се налазе ономастичке ознаке породице Александра Опуића. У средини гробнице је биста Александра Опуића, преминулог

12. априла 1888. у шездесет трећој години. Према првом тумачењу стила, које потпомаже суседна гробница Ковачевића, на којој се истичу две потписане бисте главе породице и ћерке Марије, ово дело би се могло приписати тршћанском вајару Франческу Пецикару (Francesco Pezzicar). Начин обраде косе, заобљеност очију и изражени буржоаски тонови, које су сигурно тражили наручиоци и портретисани, сугеришу више него вероватно прибегавање длету тршћанског уметника који се већ прославио у граду захваљујући својој умешности у изради портрета.

У гробници, поред Александрових, чувају се и посмртни остаци његове жене Марије, преминуле 1889. у седамдесетој години, Марије и Милоша Константиновића, умрлих с пет година, односно са свега неколико месеци; Милеве Константиновић, рођене Опуић, преминуле у Паризу 1939. године, жене генерала Александра Константиновића, последњег представника династије Обреновића, преминулог 1930. године.

Литература: Curci 2006, 91.

Лука Белоки (Luca Bellocchi)

III/34

Ханс Кенон (Hans Canon)
(Беч 1829–1885)

Портрет краљице Наталије Обреновић

1882.

уље на платну
2.100 x 1.100 mm

дар Сократа Ставропулоса
(Трст, Градски музеји историје и уметности,
инв. бр. 3395)

Краљица Наталија (Фиренца 1859 – Париз 1941), супруга краља Милана Обреновића, за чију се породицу Милева Опуић везала удајом за Александра Константиновића, последњег представника династије Обреновић.

Кенонов сигуран сликарски стил широког замаха, готово без дотеривања, показује се као веома погодан за историјски жанр и за сам портрет, у којем је достигао висок степен живахности и снаге.

У Бечу је био међу највећим уметницима оног времена, а инспирацију је црпео из Рубенсове поетике, и то у тој мери да је сматран његовим постхумним учеником. Управо се то може рећи и за ову слику због снажног и сензуалног предочавања телесности, свиленкастости тканина, као и лакоће перјане лепезе. Достојанствена поза лепе Наталије додатно је наглашена архитектонском конструкцијом простора, где тачка привидног пресека паралелних линија пода у квадратима води посматрача до мрачног пејзажа пуног патоса.

Наталија је насликана године које је њен супруг Милан проглашен за краља Србије, а поза је својствена многим владарским портретима тога доба, као, на пример, Елизабете Аустријске: цела фигура у стојећем положају, тело из профила ради наглашавања елеганције силуете и хаљине, а лице окренуто фронтално, с погледом који се одлучно укршта с посматрачевим.

Краљ Милан Обреновић је овај краљичин портрет поклонико графу Хансу Вилчеку (Hans Wilzeck) из Беча. Сократ Ставропулос, познати тршћански колекционар, купио је 1930. ово дело од Оскара Бека (Oscar Back), да би га 1952. године заједно са својом обимном колекцијом даровао Градским музејима историје и уметности у Трсту.

Литература: Stavropoulos 1994, 19, 51.

Лоренца Решинити (Lorenza Resciniti)

ПОПОВИЋИ

Микела Месина (*Michela Messina*)

Први представник породице Поповић који се настанио у Трсту био је Христифор, рођен у Боки Которској око 1750, поморски капетан и бродовласник Млетачке Републике. Под аустријском заставом је учествовао, истакавши се, у бројним биткама Серенисиме: године 1797. с **тартаном** (малим једрењаком) „La Forza” учествовао је у бомбардовању Триполија.¹

С породицом се преселио у Трст, вероватно после друге француске окупације (1805–1806),² када су аустријске власти подстицале натурализацију бивших млетачких помораца, а ту прилику искористили су многи капетани из Боке Которске, који су започели ново раздобље поморске трговине.³

Христифор Поповић се обогатио: поседовао је неколико пловила („La Forza”, „Il Feroce Dalmato”), а око 1820. ангажовао се на пољу осигурања тако што је обављао управљачке функције у Новом илирском друштву (*Nuova Compagnia Illirica*) и поставши акционар у Словенском друштву поморског осигурања (*Società Slava di Assicurazioni Marittime*), основаном 1830.⁴ Године 1827. купио је зграду између обале Назарио Сауро, Виа дел Анунцијата и Виа Кадорно 13. Преминуо је у Трсту 1836. године, како потврђује његов надгробни споменик на Српском православном гробљу у Трсту.

Његови синови, које му је родила Анастасија Ђетковић (преминула 1834), такође су били поморски капетани и бродовласници: Шпиро (или Спиридон; Котор 1791 – Трст 1874), Никола (1797–1842) и Драго (1799–1887).⁵

Шпиро Поповић, капетан и власник различитих бродова („La Navigazione”,⁶ „Il Ripatriato”, „Marietta”), био је председник Српске црквене општине и једини је у својој породици који је вршио ту функцију, и то 1836, 1841, 1845, 1848, 1853, 1857, 1862–1864. године.⁷ Попут оца, био је акционар Словенског друштва поморског осигурања.⁸

Драго Поповић рођен је у Рисну, у Боки Которској, 1799. године а 1816. царским декретом проглашен је за грађанина Трста.⁹ У Трсту је завршио студије наутике и у осамнаестој години именован је за капетана једног од породичних бродова „Dossitej”, а затим и бригантина „La Navigazione” и „Eugenia”, као и других бродова у власништву породице Поповић.

С братом Шпиром учествовао је у грчком рату за независност и одликован је после битака код Тенеда и код Наварина (1827), у којима су два брата учествовала с једрењаком „La Navigazione”, наоружаним с 24 топа и с посадом састављеном од морнара пореклом из Далмације.

Драго је 1837. године почео да развија трговачку активност у Бердијанску (званично име Осипенка до 1939) на Азовском мору¹⁰ и изградио је неколико палата у Одеси и Керчу на Криму. У Трсту се 1839. оженио Еуђенијом Д’Анђели (*Eugenia D’Angeli*), из чувене јулијанске породице (била је старија сестра Масимилијана Д’Анђелија /*Massimiliano D’Angeli*/, који је 1869. постао градоначелник Трста), рођеном у Трсту 1810. године,¹¹ коју је 1840. повео са собом у Бердијанск.¹² Ту се 1842. родио Евгеније (*Eugenio*), али је породилска грозница Еуђенији прекинула живот.¹³ Неколико месеци после рођења Драго је одвео малог Евгенија у Трст код свог брата Шпира, који је са женом Маријетом Чизевић преузео бригу о детету. Драгово присуство у Бердијанску 1846. потврђено је малим портретом у власништву Градских музеја историје и уметности.

Његови послови запали су у кризу за време Кримског рата, који је трајао од 1853. до 1856. године. На почетку ратних дешавања Драго се налазио у Трсту са својим бригантинима и, попут свога брата Шпира, из оданости према Русији одбио је да их изнајми Енглезима и Французима као логистичку подршку, због чега су га аустријске власти приморале да остави своје бродове усидрене у луци све до краја рата, а у међувремену су му опљачкана складишта и кућа у Керчу.¹⁴ Да би се финансијски опоравио, Драго је продао породичну кућу и, према у позним годинама, вратио се мору и за кратко време уврстио се међу најутицајније мање тршћанске бродовласнике. Учествовао је у раду Привредне коморе приликом реорганизације и спасавања трговачке марине, био је члан Комисије за обнову луке и заступник свих далматинских поморских капетана пред аустријским Лојдом, бродском компанијом. Пошто је изабран за општинског саветника, Општински савет у Трсту му је 1861. одобрио „Пројекат и административно уређење за Школу морнарских приправника и почетника” („*Progetto e Regolamento d’Amministrazione Per una Scuola di Mozzi e Novizi*”).¹⁵

Драго Поповић био је ватрени српски патриота и ентузијаста који је подржавао своје сународнике: био је у добрим односима с кнезом Михаилом Обреновићем, с којим је одржавао преписку од четрдесетих година 19. века. Његов син Евгеније завршио је војне и политичке студије у Италији и планирао је да оде на двор Михаила Обреновића када је стигла вест да је он убијен 10. јуна 1868. године.

Приликом Херцеговачког устанка 1875. године Драго је свим средствима помагао побуњенике, као што је поступио и кад је црногорски краљ Никола био у борби против Турака пославши му сопственог сина Евгенија. Евгеније је провео три године у рату, током којег је учествовао у многим биткама, а свој допринос је дао и редигујући новинарске извештаје. Највећа жеља Драга Поповића била је да присуствује васкрсавању средњовековног српског краљевства под владавином династије Немањића.

Био је у пријатељским односима с главним европским државницима, с многим српским политичким представницима и с еминентним личностима из Далмације, које су га посећивале у Трсту или се с њима налазио у Бечу. Осим италијанског, одлично је говорио руски, српски и грчки, имао је основно знање турског, а путовања су му увек причињавала велико задовољство.

Такође је сматрао да би Италија требало да подржи српски народ и залагао се за његове интересе пред Кавуром (Cavour) и Гарибалдијем (Garibaldi), а касније пред Депретисом (Depretis), Риказолијем (Ricasoli) и другим италијанским патриотама, које је веома добро познавао: његова кућа у Трсту представљала је виталну везу између Италије и стремљења српског народа.

Осећајући да му се ближи крај, а у жељи да умре у наручју свог сина Евгенија, отишао је у Рим, где је преминуо у ноћи 2. априла 1887. године. На сахрани су се окупили многи представници Србије и Грчке, чије су се заставе вијориле крај ковчега.

У тршћанским музејским колекцијама, захваљујући даровима и оставштини сина Евгенија Поповића д'Анђелија, чувају се бројни портрети (слике и фотографије) Драга Поповића, који сведоче о његовој јакој личности, чврстог и оштрог погледа и отменог одевања. Посебно је упечатљив портрет из Градског музеја Револгела,¹⁶ у чијој је позадини приказан бродолом његовог бригантина „Aristide”, и то као на *ship-portrait*-у из 1832. године, а који је у власништву Градских музеја историје и уметности.¹⁷

Евгеније Поповић рођен је 6. јануара 1842. године.¹⁸ Детињство и рану младост провео је у Трсту упијајући у породици д'Анђели „осећања италијанства”, а од стричева Поповића „симпатије за древно порекло породице, која је потицала из Боке Которске, потчињене Св. Марку”. Пошто је неколико година похађао Тршћанску гимназију, студије је од 1856. наставио у Копру, где му је друг из разреда био будући црногорски краљ Никола, да би их године 1860. завршио у Задарској гимназији. Затим се уписао на Универзитет у Грацу, али је од јесени 1861. до 1863. похађао Универзитет у Пизи, где је учествовао у препородним активностима

различитих удружења, приклањао се и масонерији, а поново је успоставио и пријатељство са црногорским краљем Николом.

Учествовао је у различитим гарибалдинским кампањама: у Аспромонтеу 1862, у Трентину 1866, у Ментани и у Монтеротонду у околини Рима. Исте године од Намесништва у Трсту добио је отпуст из аустријског држављанства а власт у Фиренци доделила му је италијанско држављанство.

Евгеније се тих година посветио новинарској активности – којом је почео да се бави још кад је похађао школу – у Торину и у Фиренци, а године вероватно 1869. оженио се Ђулијом де Ђулијани Манфреди (Giulia de Giuliani Manfredi). С њом је имао двоје деце – Еуђенију, звану Ђина (Торино 1870–1905) и Ђорђа (1872–1873). Но, године 1881. од ње се развео.

Године 1873. с породицом се настанио у Риму, где се у новинарским круговима истакао познавањем Јадранског питања, иредентистичким стремљењима и због несвакидашње упућености у балканску политику: између 1875. и 1877. године потписао је многе чланке у дневним новинама „La Nazione”, али псеудонимом „Е. Терђести” да би избегао да трпи одмазду аустријских власти, а за новине „Il Diritto” слао је занимљиве дописе из области војних операција за време побуне хришћанског становништва Босне и Херцеговине, а пошто је као гост Николе Петровића Његоша отишао на Цетиње. Затим је постао главни уредник дневних новина и с њима је сарађивао, уређујући рубрику спољне политике, све до 1895. године, када су новине престале да излазе. Био је сарадник и страних редакција, при чему му је владање словенским језицима, као и знање француског и немачког представљало велику олакшицу.

Као пријатељ Николе Петровића Његоша и као стручњак за Јадранско питање Евгеније Поповић бавио се унутрашњим и спољним пословима Црне Горе – коју је с Италијом повезивало непријатељство према Аустрији – а поверена му је значајна улога у договорима који су 1896. довели до венчања Виктора Емануела Савојског и Јелене Петровић Његош, коју је Поповић упознао још као девојчицу. Пошто га је 15. маја 1897. године у Риму принц Никола, у споразуму с италијанским краљем Умбертом I, прогласио за конзула Црне Горе, 12. септембра 1900. године био је унапређен у генералног конзула. У том својству пратио је договоре на економском пољу између Италије и Црне Горе и подстицао је улагања и упућивање италијанске радне снаге у земљу која је и даље била веома заостала. Године 1917, у 75. години, прихватио је функцију председника Министарског савета и министра спољних послова Црне Горе, али је после 18 месеци поднео оставку. По окончању тог задужења додељено му је звање опуномоћеног министра *ad honorem* и државног саветника Црне Горе као знак ненарушеног поштовања које је према њему гајио принц Никола.

Пошто је зашао у осамдесете године, повукао се у свој Трст, где су га власти и стари другови из националног покрета топло примили;¹⁹ када је био приморан да се подвргне операцији очију,

краљ Виктор Емануел III послао је у Трст свог личног лекара ради консултација. Последње године живота провео је окружен пажњом и љубављу унуке Марије Сандрини Базилијадис (Maria Sandrini Basiliadis), чији је деда по мајчиној линији био Лучано Емилио Д'Анђели (Luciano Emilio D'Angeli), Еуђенијин брат,²⁰ а која је заслужна за даровање појединих портета породице Поповић Градским музејима историје и уметности.

После веома богатог професионалног и политичког живота, током којег је био ангажован на више фронтова, преминуо је на прагу деведесете године, 3. априла 1931. године. Указано му је

много почести и додељено више одликовања, међу којима и титула Витеза италијанске круне, Британског царства, Данила I, титула команданта Почасне легије Шпаније, Русије, Турске, Србије. Градски музеји историје и уметности у Трсту, захваљујући бројним даровима Евгенија Поповића Д'Анђелија поклоњеним од 1909, а међу којима је најзначајнији дар од 6. фебруара 1931, поседују драгоцен фонд архивског, библиографског и уметничког материјала који сведочи о породичној хроници и личним и професионалним односима између дароватеља и његових предака.

Напомене

- ¹ Marzari, 1999. Обиле биографских података о Драгу Поповићу и о његовој породици налази се у два чланка на српском, написаним приликом његове смрти и чуваним у Градском музеју историје (Civico Museo di Storia Patria), архив Евгенија Поповића Д'Анђелија, бр. 1 (захваљујем Јелени Тодоровић на преводу). Видети и: Maserati, 1996; Gregorat y: Jožef Tominc, 2002, 116–117, кат. 20; Tissi Santorini, 2005. Где је то било могуће, лични подаци су проверавани у Матичној служби Општине Трст (захваљујем Силвији Рели за истраживања).
- ² Према једном податку наведеном у: de Incontrera, 1969, 236, Христифор Поповић је око 1805. године био капетан једног од бродова Стефана Ризнића, а касније се настанио у Одеси да би управљао филијалом фирме Ризнић.
- ³ Dogo, 2001, 583.
- ⁴ Ibid., 590–591
- ⁵ Tissi Santorini, 2005, 367. О Николи постоји врло мало података. Зна се да је око 1820. године био директор тршћанског осигуравајућег друштва званог *Società Triestina*; видети: Dogo, 2001, 590. Постојала је и извесна сестра, Анета, преминула 1872. године.
- ⁶ Идентификован као истоимена *polacca*, наручена и у власништву Стефана Ризнића,

- поринут 27. јула 1805. године; видети у: de Incontrera, 1969, 236.
- ⁷ Пурковић, 1960, 189.
- ⁸ Dogo, 2001, 591
- ⁹ Maserati, 1996, 219; Gregorat y: Jožef Tominc, 2002, 116–117, кат. 20; Tissi Santorini, 2005, 367.
- ¹⁰ Dogo, 2001, 594.
- ¹¹ У Градском музеју историје, у архиви Евгенија Поповића Д'Анђелија, бр. 1, чува се ода *La donna (Жена)*, коју је написао Г. Прати (G. Prati) поводом „раскошног венчања Драга Поповића и Еуђеније Д'Анђели, прослављеног у Трсту на Карневалу 1839. године”, с уводом Масимилијана Д'Анђелија (Massimiliano D'Angeli), Еуђенијиног брата.
- ¹² Лучано Емилијано Д'Анђели, Еуђенијин млађи брат, око 1840. године преселио се у град Таганрог, такође на Азовском мору, где је и умро 1857. године. Био је у преписци с Драгом Поповићем, како сазнајемо из свеске у коју је Драго Поповић преписивао писма, а која се чува у Градском музеју историје, у архиви Евгенија Поповића Д'Анђелија, спис 1, док. 2067. Видети и: Ресцинити у: Resciniti y: *I Grandi Vecchi Affetti*, 1998, 62.
- ¹³ Maserati, 1996, 220. Дакле, портрет Антонија Зоне из Музеја Револтела у Трсту, који приказује Евгенија Поповића од годину

- дана у мајчином наручју, треба сматрати идеализованом епизодом која се није догодила.
- ¹⁴ Dogo, 2001, 594
- ¹⁵ Трст, Градски музеј историје, архива Евгенија Поповића Д'Анђелија, бр. 7.
- ¹⁶ Постоји реплика у облику попрсја овог портрета у Регионалном музеју у Копру (уље на платну, 775 x 660 mm; видети: Craievich y: *Istria città maggiori*, 2001, 119, кат. 197).
- ¹⁷ Занимљиво је приметити да се како на портрету, тако и у *ship portrait*-у појављује с десне стране, у позадини још један јадрењак, приказан на исти начин.
- ¹⁸ У јулијанском календару је у питању 25. децембар 1841; видети: Maserati, 1996, 219; Tissi Santorini, 2005, 367: из ова два прилога преузети су биографски подаци о Евгенију Поповићу Д'Анђелију. Он носи душло презиме пошто је одлучио да очевом прикључи и мајчино; видети: Tissi Santorini, 2005, 367, напомена 1.
- ¹⁹ Градски музеји историје и уметности чувају сребрну медаљу којом му је Општина Трст указала част 1926. године приликом његовог 84. рођендана (инв. бр. МР 1085, изложена у Градском музеју историје; захваљујем Ани Крекић за обавештење).
- ²⁰ Resciniti y: *I Grandi Vecchi Affetti*, 1998, 62; видети напомену 12.

Доменико Корти (Domenico Corti)
(Вергобио у Валкувији, Варезе 1783 – Трст
1842)

**Пројекат главне фасаде палате
између данашње Риве Сауро 10,
Виа дел Анунцијата 1 и 3
и Виа Кадорна 13 у Трсту**

1825.

перо и акварел на хартији
447 x 700 mm

(Трст, Технички архив, бр. 173)

Кућа, чија главна фасада гледа на Виа дел Анунцијата, изграђена је по пројекту Доменика Кортија 1825. године. После две године прешла је у посед Христифора Поповића; његови наследници су је 1854. продали Јеролиму Шкуљевићу за 72.500 флорина. Зграда је затим прешла у руке његовог брата Јована, а потом је 1903. припала Јовановом сину Христифору, који ју је 1911. поклонио Српској православној општини у Трсту.

Литература: Milosевич, Bianco Fiorin 1978, 20; De Vecchi, Resciniti у: *Trieste: l'architettura neoclassica*, 1988, 219–221, кат. 135; Milinković у: *Ortodossi a Trieste*, 1999, 46; Albanese 2007, 157–160).

Микела Месина (Michela Messina)

III/36

Палата Поповић
Поглед са Риве Сауро

В. Гуђ (V. Gudi)

**Таргана „La Forza.
Сар.по Cristofaro Popovich”
(„Сила. Капетан
Христифор Поповић”)**

1804.

акварел на хартији

470 x 620 mm

дар Евгенија Поповића Д'Анђелија

16. децембар 1925.

(Трст, Градски музеји историје и уметности,
инв. бр. 14/2993)

Велика *Таргана*, овде приказана, која плови под заставом Млетачке републике, била је страх и трепет за Турке и учествовала је 1797. године у бомбардовању Триполија. Ове слике једрењака биле су познате и као *captain's paints* (капетанове слике), јер су биле популарне међу капетанима и бродовласницима, који су их држали на зидовима радних просторија, или пак на бродовима, у кабинама.

Литература: Marzari 1999.

III/37

В. Гуђ (V. Gudj)

**Бригантин „Il Ferrocce Dalmato.
Cap.no Cristofaro Popovich”
(„Сурови Далматинац.
Капетан Христифор Поповић”)**

1804.

акварел на хартији

475 x 620 mm

дар Евгенија Поповића Д'Анђелија

6. фебруар 1931.

(Трст, Градски музеји историје и уметности,
инв. бр. 14/2996)

Литература: Marzari 1999.

III/38

Франческо Боза (Francesco Bosa)
(1803–1870)

Гробница Христифора Поповића

1838.

мермер

натпис: „Francesco Bosa fece anno 1838”

(Израдио Франческо Боза 1838. године)

(Српско православно гробље „Свети Ђорђе”
у Трсту)

У гробници се налазе посмртни остаци Христифора Поповића, из породице поморских бродовласника, који је преминуо 1836. године. Унутар великог ограђеног простора налазе се три засебне надгробне плоче ослоњене на постоља.

Првобитан распоред делова гробнице био је потпуно другачији, чак и њихов број. Данас

недостају поједини делови, које је детаљно описао Винченцо де Драго (Vincenzo de Drago). Цитирамо његов опис целог споменика: „Изнад два велика постоља уздиже се величанствена надгробна плоча с великим пиластрима са стране; у горњем делу је троугаони грб, мало ниже су у белом мермеру исклесани змија и лептир а на странама су две брадате главе. У средини плоче је уобичајена фигура анђела, који је од струка наниже обучен у величанствен плашт”. Од свега наведеног, једино је преживео део с *уроборосом* (митолошко биће, змија која једе свој реп), који опасава ноћну лептирицу, симбол вечног сна, а данас се налази у подножју преостале три гробнице. С леве стране истиче се барелеф, који краси последње станиште Христифора Поповића: око гробнице, на којој се исти-

че сидро, а на чијем је врху крст, окупљене су четири фигуре одевене у тоге, вероватно деца покојника. Женска фигура се плачући наслања на гроб, што је јасно наслеђе Кановиних (Antonio Canova) женских фигура скрханих болом, које су се у Трсту појавиле преко дела Антонија Бозе (Antonio Bosa), ученика мајстора из Посања и оца Франческа Бозе (Francesco Bosa). Иза ње је мушка фигура која показује на крст, док с десне стране друге две полунаге мушке фигуре оплакују покојника и моле се за његову душу.

Аутор овог изузетног споменика је управо Венецијанац Франческо Боза, који понавља образац свога оца, чиме је посто један од главних представника тршћанског погребног вајарства, поготово на Српском православном гробљу „Свети Ђорђе”, где је потписао

III/39

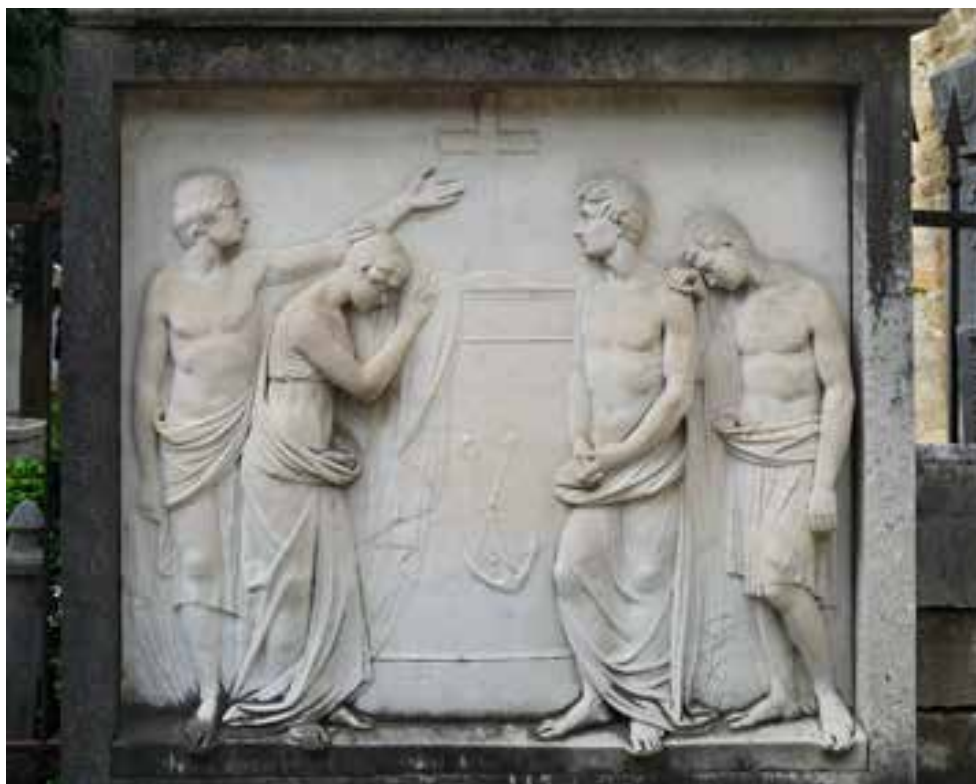

многа дела која се одликују истим карактеристикама: групе сачињене од мање или више фигура, обележене израженим пијетизмом и строгом класичном поставком, што се, између осталог, може закључити и на основу њихове одеће.

У Музеју Корер у Венецији чува се потписана скица (инв. кл. III, бр. 2666), на којој се на врху споменика може приметити попрсје покојника на стубу.

Литература: de Drago, 1870, 180–181; Romanelli, 1992, 218, 309; De Grassi, 2000, 105; Bellocchi, 2001, 125–126; Bellocchi, 2007, 234–244.

Лука Белоки (Luca Bellocchi)

Фотограф В. Енгел (W. Engel), Трст

Шпиро и Маријета Поповић

око 1870.

албуминска фотографија

87 x 57 mm (картонска подлога 103 x 67 mm)

дар Евгенија Поповића Д'Анђелија

6. фебруар 1931.

(Трст, Градски музеји историје и уметности,

Архив фотографије, инв. бр. 45/18491)

Николас Каммилијери (Nicolas Cammillieri)

(Малта 1773? – пре 1860)

„Polacca La Navigazione.

Capitano Spiridione Popovich”

(„Полака. Пловидба.

Капетан Спиридон Поповић”)

око 1820.

акварел и темпера на хартији

440 x 576 mm

дар Евгенија Поповића Д'Анђелија

6. фебруар 1931

(Трст, Градски музеји историје и уметности,

инв. бр. 14/1171)

Полаке су биле мале лађе с поједностављеном опремом. Ова, под командом капетана Спиридона Поповића, плови под енглеском заставом, док је на главном једру истакнута аустријска застава. Породица Поповић је 1820. године наоружала ово пловило с 24 топа да би учествовало у грчком рату за ослобођење од турске власти (1821–1829) и да би било коришћено у биткама код Тенета и Наварина (1827).

Литература: Mazari 1999.

III/41

Николас Камилијери (Nicolas Cammillieri)
(Малта 1773? – пре 1860)

**„Brigantino il Ripatriato [sic]
Cap.no Spiro Popovich 1825”
(„Бригантин повратник.
Капетан Шпиро Поповић”)**

1825.

акварел и темпера на хартији

475 x 585 mm

дар Евгенија Поповића Д’Анђелија

16. децембра 1925.

(Трст, Градски музеји историје и уметности,
инв. бр. 14/2995)

Овај бригантин саграђен је у Трсту 1814. године. „Набијен и обложен” бакром, имао је капацитет од 336 тона и посаду од 12 људи. Године 1835. извучен је на копно, потпуно је обновљен и наоружан са 4 топа; затим је 1844. и 1847. „значајно поправљен”. Наоружан је да би учествовао у рату за ослобођење Грчке (1821–1829).

Овим пловилом је Шпиро (Спиридон) Поповић одвео Пасквалеа Безенгија дељи Уги (Pasquale Besenghi degli Ughi) у Грчку, док је под командом Шпировог брата, Драга, у Негропонту спасао принцезу Ипсиланти (Υψιλанти) и још сто припадника хеленских племићких породица (подаци преузети из

документа који се односио на донацију, а који се чува у архиву Градских музеја историје и уметности).

Касније је променио име у „Dossitei”. Био је у власништву Шпира Поповића све до 1853–1854. године, што значи да је до тада педесет година пловио по мору.

Литература: Marzari 1999.

Микела Месина (Michela Messina)

III/42

Уметничка радионица сликарске породице
Ру (Roux)

**„Marietta” Cap.no Natale Damianovich
Sig.or Spiridione Poprovich
proprietario” („Маријета”. Капетан
Натале Дамјановић. Г-дин Спиридон
Поповић власник)**

око 1860.

акварел на хартији

450 x 585 mm

дар Евгенија Поповића Д’Анђелија

6. фебруар 1931.

(Трст, Градски музеји историје и уметности,
инв. бр. 14/2989)

Брод „Marietta”, од 521 тоне, „набијен и обложен” бакром, саграђен је у Мартиншћици (Ријека) 1847. године и имао је посаду од 14 људи; уписан за дугу пловидбу, припадао је Спиридону Гопчевићу и С. Ђурановићу. Године 1855. је изгледа прешао у власништво Спиридона Поповића за 22 карата, и његовог зета Лазара Пауловића за 2 карата. Затим је 1872. године прешао у посед Маријете Поповић, жене Спиридона Поповића, која је преминула 1874. године. Наредне, 1875. године, „Маријета” више није била у власништву породице Поповић.

Литература: Marzari 1999.

III/43

Ђузепе Томинц (Giuseppe Tominz)
(Гориција 1790 – Градишче 1866)

Портрет Драга Поповића

око 1830–1835.

уље на платну
1.230 x 875 mm

дар Евгенија Поповића Д'Анђелија, 1928.

(Трст, Градски музеј Револтела, инв. бр. 684)

Ову слику је Музеју Револтела 1928. године даровао Евгеније Поповић Д'Анђели, син насликаног Драга Поповића. Отац Драга Поповића, Христифор, рођен у Рисну, у Боки Которској, био је поморски капетан Млетачке републике, а пошто је 1799. постао грађанин Трста, ту се преселио с породицом. Његова жена, Еуђенија Д'Анђели, била је сестра Масимилијана (Massimiliano), будућег градоначелника Трста. Поред Драга, који је рођен у Трсту 1799, а преминуо је у Риму 1887, Христифор је имао још једног сина, Шпира (1791–1874), такође поморског капетана попут Драга, а за којег се сматрало да је међу најугицајнијим малим тршћанским бродовласницима. Прилично несразмерне фигуре (десна рука је заиста савијена на потпуно неприродан начин), портрет, чији су највећи квалитети изражајност и пажљива обрада лица, део је серије портрета које је Ђузепе Томинц израдио у архитектонском и пејзажном оквиру (упоредити с портретом Ђиријака Катрара (Ciriaco Catraro), једног од највећих представника тршћанске трговачке класе; постоје две репликае портрета: једна у власништву Привредне коморе у Трсту, а друга у власништву Градских музеја историје и уметности у Трсту, инв. бр. 13/2838) ради потпуније карактеризације портретисане личности. Море и бродови, уско повезани с професијом Поповића, представљају „идеалну” позадину за његову фигуру у првом плану, префињену и елегантну чак и у детаљима одеће.

Копија овог портрета чува се у Градском музеју у Копру.

Литература: Gregorat у: *Jožef Tominc*, 2002, 116–117, кат. 20 (с претходном литературом).

Сузана Грегорат (Susanna Gregorat)

III/44

**Двојарболни једрењак „Аристид”
(„Aristide”)**

око 1820.

уље на платну

550 x 750 mm

дар Евгенија Поповића Д'Анђелија

6. фебруар 1931.

(Трст, Градски музеји историје и уметности,
инв. бр. 14/2994)

Литература: Marzari 1999.

III/45

Франсоа Жефрој Ру
(François Geoffroy Roux)
(Марсеј 1811–1882)

**„Naufragio del Brig.no Aristide del
Cap.no Drago Poprovich”
(„Бродолом бригантина 'Аристида'
капетана Драга Поповића”)**

Марсеј 1832.

акварел на хартији

450 x 575 mm

дар Евгенија Поповића Д'Анђелија

6. фебруар 1931.

(Трст, Градски музеји историје и уметности,
инв. бр. 14/2997)

Ово пловило било је слично бригантину „Il Ripatriato” – касније „Dossitei”, чија је носивост варирала од 250 до 350 тона. Ваља приметити да се истоветан начин приказивања овог једрењака појављује у позадини портрета Драга Поповића у Градском музеју Револта.

Литература: Marzari 1999.

Микела Месина (Michela Messina)

III/46

Франсоа Жефрој Ру
(François Geoffroy Roux)
(Марсеј 1811–1882)

**„Brig.no 'Dossitei'. Cap.no Drago
Poppovich” („Бригантин 'Доситеј'.
Капетан Драго Поповић)**

Марсеј, око 1835.

акварел на хартији

455 x 585 mm

дар Евгенија Поповића Д'Анђелија

6. фебруар 1931.

(Трст, Градски музеји историје и уметности,
инв. бр. 14/1206)

Литература: Marzari 1999.

III/47

III/48

Матје-Антоан Ру (Mathieu-Antoine Roux)
(Марсеј 1799–1872)

**„'Dossitei' Cap.no Drago Poppovich in
Archipelago li 11 Dicembre 1835, alle
ore 11 a.m.” („'Доситеј'. Капетан Драго
Поповић у Архипелагу 11. децембра
1835. у 11 часова пре подне”)**

Марсеј, 1835.

акварел на хартији

445 x 575 mm

дар Евгенија Поповића Д'Анђелија

6. фебруар 1931.

(Трст, Градски музеји историје и уметности,
инв. бр. 14/1228)

Литература: Marzari 1999.

Петранд (Petrand)

Портрет Драга Поповића

Бердјанск, 1846.

уље на платну

245 x 200 mm

дар Евгенија Поповића Д'Анђелија

6. фебруар 1931.

(Трст, Градски музеји историје и уметности,
инв. бр 13/2939)

Слика је израђена, како се може прочитати поред датума, у Бердјанску на Азовском мору, где је Драго Поповић започео развој трговачке активности.

Сако, кариране панталоне, у комбинацији са сламним шеширом, рукавицама и танким штапом за шетњу, сведочи о његовој љубави према елегантном одевању.

Микела Месина (Michela Messina)

III/49

Вирц (Wirts)

Портрет Драга Поповића

Брисел, август 1858.

уље на картону

220 x 190 mm

Легат Марије Сандрини удов. Базилијадис
(Maria Sandrini ved. Basiliadis)

30. децембар 1961.

(Трст, Градски музеји историје и уметности
инв. бр. 13/5301)

Аутор, датум и место израде утврђени су на основу текста исписаног пером на полеђини слике.

Драго Поповића, овде приказаног у доби од приближно шездесет година, краси чврст и оштар поглед који сведочи о његовој снажној личности, као и уредни, зашиљени бркови, које је имао и на портрету из младости, а који је у власништву Градског музеја Револтела.

Микела Месина (Michela Messina)

III/50

Матје-Антоан Ру (Mathieu-Antoine Roux)
(Марсеј 1799–1872)

**„Eugenia' Cap.no Drago Poprovich”
(„Еуђенија’ капетана
Драга Поповића”)**

1858.

акварел на хартији

515 x 700 mm

дар Евгенија Поповића Д’Анђелија

6. фебруар 1931.

(Трст, Градски музеји историје и уметности,
инв. бр. 14/308)

„Еуђенија”, бригантин од 426 тона саграђен
у Копру 1852. године, био је уписан за дугу
пловидбу, а пловио је под аустријском заста-
вом. Наоружан са шест топова, имао је поса-
ду од 12 људи.

Литература: Marzari 1999.

III/51

А. Варука (A. Varussa)

Портрет Драга Поповића

1888.

уље на платну

730 x 600 mm

дар Евгенија Поповића Д'Анђелија

6. фебруар 1931.

(Трст, Градски музеји историје и уметности,
инв. бр. 13/2928)

На овом постхумном портету, израђеном
вероватно на основу фотографије снимљене

после његове осамдесете године, Драго Поповић потврђује своју љубав према елегантном одевању, а за шта је довољно приметити само белу кравату с плавим тачкицама и чвором причвршћеним емајлираним античким брошем с митолошким ликом. Нису пронађени подаци о аутору слике, чија је активност, међутим, документована у осамдесетим годинама 19. века у Риму. Управо у Риму, у кући сина Евгенија, Драго Поповић је преминуо 1887. године.

Микела Месина (Michela Messina)

Фотограф А. Дурони (A. Duroni), Милано

Драго Поповић

шездесете године 19. века

албуминска фотографија

88 x 55 mm (каширано 105 x 63 mm)

дар Евгенија Поповића Д'Анђелија

6. фебруар 1931.

(Трст, Градски музеји историје и уметности,
Архив фотографије, инв. бр. 45/18390)

Фотограф Ф. Бенке (F. Benque), Трст

Драго Поповић

око 1865.

албуминска фотографија

93 x 57 mm (каширано 102 x 64 mm)

дар Евгенија Поповића Д'Анђелија

6. фебруар 1931.

(Трст, Градски музеји историје и уметности,
Архив фотографије, инв. бр. 45/18383)

Франческо Боза (Francesco Bosa)
(1803–1870)

Гробница Драга Поповића

1842.

мермер

(Српско православно гробље „Свети Ђорђе”
у Трсту)

Гробница садржи посмртне остатке бродовласника Драга Поповића, а налази се испред гробнице његовог оца, Христифора Поповића. Барелеф, прилично лоше очуван, приказује младића одевеног у тогу, кога Меркур, заштитник трговаца, представља женској фигури у седећем положају, с круном и штитом, алегоријској персонификацији града Трста.

Споменик је украшен попрсјем Драга Поповића.

И ова композиција, атрибуирана захваљујући знатним стилским сличностима, може се повезати с потписаном скицом Франческа Бозе која се чува у Музеју Корер у Венецији (инв. кл. III, бр. 2666) и потврђује ауторство.

Литература: de Drago 1870, 176–177; Romanelli 1992, 218, 309; De Grassi 2000, 105; Bellocchi 2001, 126; Bellocchi 2007, 234–244.

Лука Белоки (Luca Bellocchi)

**Портрет Еуђеније Поповић
Д'Анђели**

око 1835–1840.

уље на хартији (налепљено на картон)

177 x 143 mm (овал; лист 259 x 211 mm)

дар Евгенија Поповића Д'Анђелија

6. фебруар 1931.

(Трст, Градски музеји историје и уметности,
инв. бр. 13/2686)

III/54

**Портрет Еуђеније Поповић
Д'Анђели**

око 1835–1840.

угаљ на хартији

233 x 187 mm

дар Евгенија Поповића Д'Анђелија

6. фебруар 1931.

(Трст, Градски музеји историје и уметности,
инв. бр. 13/2679)

Антонио Зона (Antonio Zona)
(Гамбараре ди Мира, Венеција 1814 – Рим 1892)

**Идеалан портрет Еуђеније Д'Анђели
и сина Евгенија Поповића**

око 1842.

уље на платну

1.240 x 910 mm

дар Евгенија Поповића Д'Анђелија, 1928.

(Трст, Градски музеј Револтела, инв. бр. 688)

Франческо Боза (Francesco Bosa)
(1803–1870)

Гробница Еуђеније Поповић Д'Анђели

1842.

мермер

(Српско православно гробље „Свети Ђорђе”
у Трсту)

Гробница Еуђеније Поповић Д'Анђели, жене Драга Поповића, чије је попрсје приказано изнад надгробне плоче, такође се налази у ограђеном простору породице Поповић.

Барелеф овде представља погребно оплакивање: покојница, Еуђенија Поповић, умрла приликом порођаја, приказана је како лежи на посмртној постели окружена двема мушким фигурама одевеним у тоге: док једна мушка фигура клечећи држи новорођеног Еуђенија, друга приноси руку глави у знак очајања, а у позадини гори лампа.

И у овом случају постоји скица, која се чува у Музеју Корер и коју је потписао аутор Франческо Боза (инв. кл. III, бр. 2666). Захваљујући томе што је откривена, било је могуће са сигурношћу приписати и непотписана дела, као и дела чији је потпис избрисан атмосферским и временским утицајем. Још једном се јасно види како дело своје одлике дугује блиском односу између Франческа (Francesco) и оца Антонија (Antonio), чији се утицај испољио, иако маргинално, и код другог сина, Евгенија (Eugenio).

Литература: de Drago 1870, 176–177; Romanelli 1992, 218, 309; de Grassi 2000, 105; Bellocchi 2001, 126; Bellocchi 2007, 234–244.

Лука Белоки (Luca Bellocchi)

III/56

Ђовани Мадријан (Giovanni Madrian)
(активан у Трсту, око 1830–1860)

**Портрет Евгенија Поповића
као детета с коњићем**

1845.

акварел на хартији

470 x 344 mm

дар Евгенија Поповића Д'Анђелија

6. фебруар 1931.

(Трст, Градски музеји историје и уметности,
инв. бр. 13/2663)

*Литература: La voce dell'infanzia, 2007, 11, 14,
кат. 5.*

Антонио Зона (Antonio Zona)
(Гамбараре ди Мира, Венеција 1814 – Рим
1892)

Портрет Евгенија Поповића

1853.

уље на платну

470 x 395 mm

дар Евгенија Поповића Д'Анђелија

6. фебруар 1931.

(Трст, Градски музеји историје и уметности,
инв. бр. 13/2850)

*Литература: La voce dell'infanzia, 2007, 30, 32,
кат. 46.*

Анибале Страта (Annibale Strata)
(Каљари 1828 – Милано 1894)

**Портрет Евгенија Поповића
Д'Анђелија у униформи
гарибалдинца**

Милано, август 1866.

уље на платну

340 x 250 mm

дар Евгенија Поповића Д'Анђелија

6. фебруар 1931.

(Трст, Градски музеји историје и уметности,
инв. бр. 13/3910)

Литература: Il Civico Museo del Risorgimento,
1980, 31 (друго издање 2008, 65–66).

Армандо Ђентили (Armando Gentili)
(1851 – Трст 1918)

**Портрет Евгенија Поповића
Д'Анђелија**

око 1875.

уље на платну

350 x 280 mm

Легат Марија Сандрини удов. Базилијадис

(Maria Sandrini ved. Basiliadis)

30. децембар 1961.

(Трст, Градски музеји историје и уметности,
инв. бр. 13/5304)

Литература: Ortodossi a Trieste, 1999, 13.

III/59

III/60

Ђузепе Арпеа (Giuseppe Arrea)
(Напуљ 1876–1946)

**Портрет Евгенија Поповића
Д'Анђелија**

Рим 1904.

уље на платну
600 x 400 mm

дар Евгенија Поповића Д'Анђелија

6. фебруар 1931.

(Трст, Градски музеји историје и уметности,
инв. бр. 13/1217)

**Портрет Ђулије де Ђулијани
Манфреди (Giulia de Giuliani
Manfredi), жене Евгенија Поповића**

око 1870–1875.

уље на платну

655 x 520 mm

Легат Марија Сандрини удов. Базилијадис
(Maria Sandrini ved. Basiliadis)

30. децембар 1961.

(Трст, Градски музеји историје и уметности,
инв. бр. 13/5305)

Премда је овај портрет увршћен у музејску
колекцију као портрет представника по-

родице Поповић, дакле без прецизнијег
одређивања о коме се ради, било је могуће
препознати црте лица жене Евгенија По-
повића захваљујући поређењу а једном
њеном фотографијом, снимљеном у фото-
графској радионици „Fratelli Fallerini” (Браћа
Фалерини) у Ријети, која се чува у Архиву
фотографије у Градским музејима историје и
уметности у Трсту (инв. бр. 45/18009).

Микела Месина (Michela Messina)

**Портрет Еуђеније (Ђине) Поповић,
ћерке Евгенија Поповића**

око 1900.

уље на платну

626 x 477 mm

Легат Марија Сандрини удов. Базилијадис
(Maria Sandrini ved. Basiliadis)

30. децембар 1961.

(Трст, Градски музеји историје и уметности,
инв. бр. 13/3689)

РИЗНИЋИ

Микела Месина (*Michela Messina*)

Већ 1756. године браћа Дамјан и Јован Ризнић (? – Трст 1790), пореклом из Сарајева,¹⁸ стигли су у Трст.

Јован се активно бавио прометом дувана и разне друге робе, и то како прекоморским путем, својим трговачким бродом који је пловио под заставом Дубровника, града у којем је живео као дечак, тако и копненим преко Мађарске.² Године 1765. дефинитивно се настанио у Трсту и купио је кућу у данашњој Виа Сан Николо. У истој улици је 1768. године с ортаком Петром Паликућом купио још једну некретнину. У међувремену се и Дамјан настанио у Трсту купивши кућу на данашњем тргу Канно ди Пјаца (*Canò di Piazza*), а Јован је у град довео и њиховог млађег брата Стефана (1751 – Трст 1813), који је својим трговачким умећем обезбедио фирми највећи напредак.

Једрењаци, које су двојица браће куповала или изнајмљивала, отискивали су се под аустријском заставом све до Измира да би преузимали позамашне количине жита из пристаништа на Црном мору, а захваљујући сарадњи с њиховим зетом, трговцем Добрашевићем, мужем њихове сестре Анђоле (*Angiola*) и братом Дамјанове жене Ане.

Стефан је 1772. године, са само двадесет година, био један од посланика Илирске заједнице за састављање Статута. Године 1778, заједно с братом Јованом, изградио је кућу у којој је живео и у којој је било седиште фирме у Новој четврти, на углу данашње Виа Мацини и Виа Сан Лазаро.³

Јован је из брака с Елисаветом (1741 – Трст 1803) имао само сина Стефана, који је као поручник у аустријској флоти, која је на Дунаву дејствовала против Турака, умро 1790. у Новом Саду. Јован је преминуо неколико дана после сина, 30. августа 1790.

Године 1791, будући да је након Јованове смрти постао једини власник фирме, Стефан се поново удружио с Петром Паликућом (пореклом из Требиња), а 1803. године, пошто је Паликућа преминуо, фирми су се придружили Јован, Стефанов син, и Јован Рајовић. Од тог тренутка Стефан је као „бродовласник и осигуравач” био на списку трговаца на велико, а које је признао и одобрио Трговачки суд.

Стефан је 1799. године заједно с Теодором Мекшом и Ђорђем Теодоровићем потписао конвенцију којом је Илирска заједница

платила Грчко-оријенталној заједници износ од 20.000 флорина за уступање Цркве Светог Спиридона с припадајућим надлежностима.

Стефан Ризнић је око 1790. године основао филијалу трговачке куће у Херсону (данас у Украјини), граду који је основала руска царица Катарина II недалеко од ушћа Дњепра, одакле је започео увоз не само пшенице и брашна већ и конопље, лана, ујади, дувана, дрвне грађе, гвожђа, лоја и говеђе коже, а и извоз разноврзне робе аустријске производње. Када је 1794. Катарина II основала град Одесу, Стефан је тамо преместио филијалу.

Године 1801. учествовао је у оснивању Друштва пријатеља осигуравача („*Società degli Amici Assicuratori*”), распуштеног 1809, а 1806. је био један од директора новооснованог Илирског осигуравајућег друштва („*Società illirica di Assicuratori*”), укинутог 1812. године.

Обимност послова фирме „*Risnich, Palicuchia e co.*” је 1805. године достигла толике размере да је Стефан у тршћанским бродоградилштима имао истовремено шест различитих бродова за превоз житарица: свих шест је поверено илирским капетанима, од којих су се двојица настанила у Одеси да би управљала филијалом фирме: један од њих је био Христифор Поповић.

Значај Стефана Ризнића, који је у четири наврата био председник Српске црквене општине: 1798, 1800, 1807. и 1810–1811, на горака начин је потврђен 9. јуна 1809, када је, приликом треће француске окупације Трста, заточен с 31 најимућнијим грађанином Трста, а које су Французи у тврђави Палманова држали као таоце све док град Трст није платио прекомеран ратни допринос. Нажалост, након Наполеоновог проглашавања континенталне блокаде и енглеске контраблокаде, које су онемогућиле поморски промет преко Јадранског мора, многе италијанске фирме су пропале, а фирма „*Risnich, Palicuchia e co.*” је ликвидирана и избрисана из трговачког регистра 1810. године.

Упркос томе, Стефан Ризнић је 1811. године изабран међу једанаест управљача Привредне коморе (*Camera di Commercio*), која је, према француском законодавству, требало да замени Берзанско изасланство (*Deputazione di Borsa*), а 1812. године увршћен је међу двадесет чланова општинске комисије за

управљање градом. Ризнић, већ тешко болестан, сачинио је тестамент 9. маја 1812,⁴ а преминуо је 6. априла 1813. године.

Првенцу Јовану (Трст 1793 – после 1835) оставио је трговачку кућу и зграду у Виа Сан Лазаро, седиште фирме и место становања; млађем сину Ђорђу припала је суседна зграда; удовици Анастасији, рођеној Јанковић (1759 – Трст 1830) – којом се оженио у Трсту 1791 – припало је право на уживање преосталог богатства. Део породице су такође биле две ћерке, Катарина и Анета (која ће се касније удати за једног од грофова Вучетића) и тетка Јелена Ризнић, удовица Стефана Петровића.⁵

Јована Ризнића је 1807. године, када му је било само четрнаест година, отац увео у посао предузећа, а 1809. године послат је у Одесу да прати послове филијале фирме, која је напредовала захваљујући Закону о трговини, који је цар донео да би заобишао Наполеонову континенталну блокаду. Захваљујући томе фирма Ризнић је успела да одржи свој положај упркос затварању матичног представништва у Трсту. После повратка Аустрије у Трст 1813. године Јован Ризнић се вратио у град и поново је отворио очеву фирму с његовим старим ортацима: трговина пшеницом из Одесе поново је кренула, а савезник јој је била и оскудица која је захватила Европу 1815, те се новопокренута активност проширила путем трговинских споразума с Ђованијем Гуљелмом Сарторијом (Giovanni Guglielmo Sartorio), чија је фирма још од 1775. године увозила пшеницу из Баната.

Године 1815. послови су цветали, а Јован Ризнић био је међу највећим даваоцима позајмице од 5.000 флорина за суму позајмице од 250.000 флорина коју је цар Франческо I затражио од тршћанског трговачког тела за потребе царства, исцрпљеног наполеонским ратовима. Послови фирме су 1818. године почели да стагнирају због иницијатива Ђованија Гуљелма Сарторија,

који је почео да се такмичи с некадашњим ортаком, да би га 1827. потпуно превазишао. Исте године руско-турски рат задао је смртни ударац активностима Јована Ризнића, који је и због своје жене запао у тешке економске проблеме: године 1820. оженио се младом и очаравајућом Амалијом Де Рип (Amalia de Ripp; 1802 – Трст 1825), која је, нажалост, била посвећена трошењу новца на одећу, накит и игре. У Одеси је 1823. године упознала песника Александра Пушкина, који је у то доба имао 24 године и цар га је протерао у тај град јер је објављивао песме и епиграме против Владе; постала је његова љубавница, која га је надахнула за бесмртне стихове. Међутим, ускоро је Амалија оболела од сушице, па се 1824. вратила у Трст, где је 23. јуна 1825, са само 23 године, и умрла.⁶

Фирма Јована Ризнића тада је већ била на врхунцу кризе и 1834. године морао је да се прогласи банкрот. Кућа у Виа Сан Лазаро 1835. године продата је на лицитацији, а купио ју је Марко Квекић. После те године у документима нема више трага о Јовану Ризнићу.

Није јасна врста родбинске везе са Сузаном Ризнић, удовицом Томе Петровића, који је 1793. купио палату у данашњој Виа Ђенова 15. Здање је 1832. године, према њеној тестаментарној вољи, остављено Српској црквеној општини и реконструисано је између 1884. и 1885. по пројекту Н. Калегарија (N. Callegari).⁷ У сваком случају, учинило се прикладним уврстити у овај одељак (у најмању руку ради проналажења одређене везе) портрет доктора Јована Грегорија Петровића из Градског музеја Револте, при чему се нису губили из вида односи између породица Петровић и Николић, а које је у овом каталогу предочила Антонела Козенци (Antonella Cosenzi).

Напомене

¹ Подаци о породици Ризнић, осим када је другачије назначено, преузети су из: de Incontrera 1969.

² Dogo 2001, 576.

³ О палати, познатој као „кућа Ђиромета” (*casa Girometta*) вид. и: Trieste: l'architettura neoclassica, 1988, 128, кат. 63; Milinković у: *Ortodossi a Trieste*, 1999, 46; Albanese 2007, 187.

⁴ Опорука је анализирана у: Dogo, 2004³, 221–223.

⁵ De Incontrera 1970, 30.

⁶ Подаци о Амалији Ризнић преузети су из: de Incontrera 1970; видети и: Milosевич [1999] 57–59.

⁷ Medaković, Milosевич 1987, 38–39, сл. 28; Milinković у: *Ortodossi a Trieste*, 1999, 44; у Техничком архиву у Трсту (бр. 5768) постоји

„Пројекат реконструкције куће Грчко-илирске заједнице, која је требало да буде изграђена на земљишту N.T 784 у граду, а који је одобрила Градска управа Трста 14. октобра 1884”, акварел на хартији, 580 x 430 mm, што је потписано од стране Управе Црквене општине. Један од потписника био је и Јован А. Ковачевић.

Лука де Заба (Luca de Zaba)
(псеудоним Пјетра Шевалијеа - Pietro
Chevalier, Крф 1795 - Падова 1864)
Бартоломео Линаси (Bartolomeo Linassi),
литограф

**„Trieste. Campagna. Villa Borland”
(„Трст. Село. Вила Борланд”)**

1849.

литографија на хартији

213 x 162 mm

(Трст, Градски музеји историје и уметности,
инв. бр. VII/1659)

Благодарећи повољном привредном стању на тржишту, Јован Ризнић је 1817. купио велико имање с рустичном вилом у доњој Кјарболи, које је обухватало два пољопривредна добра, главну кућу с двориштем и три куће мањих димензија.

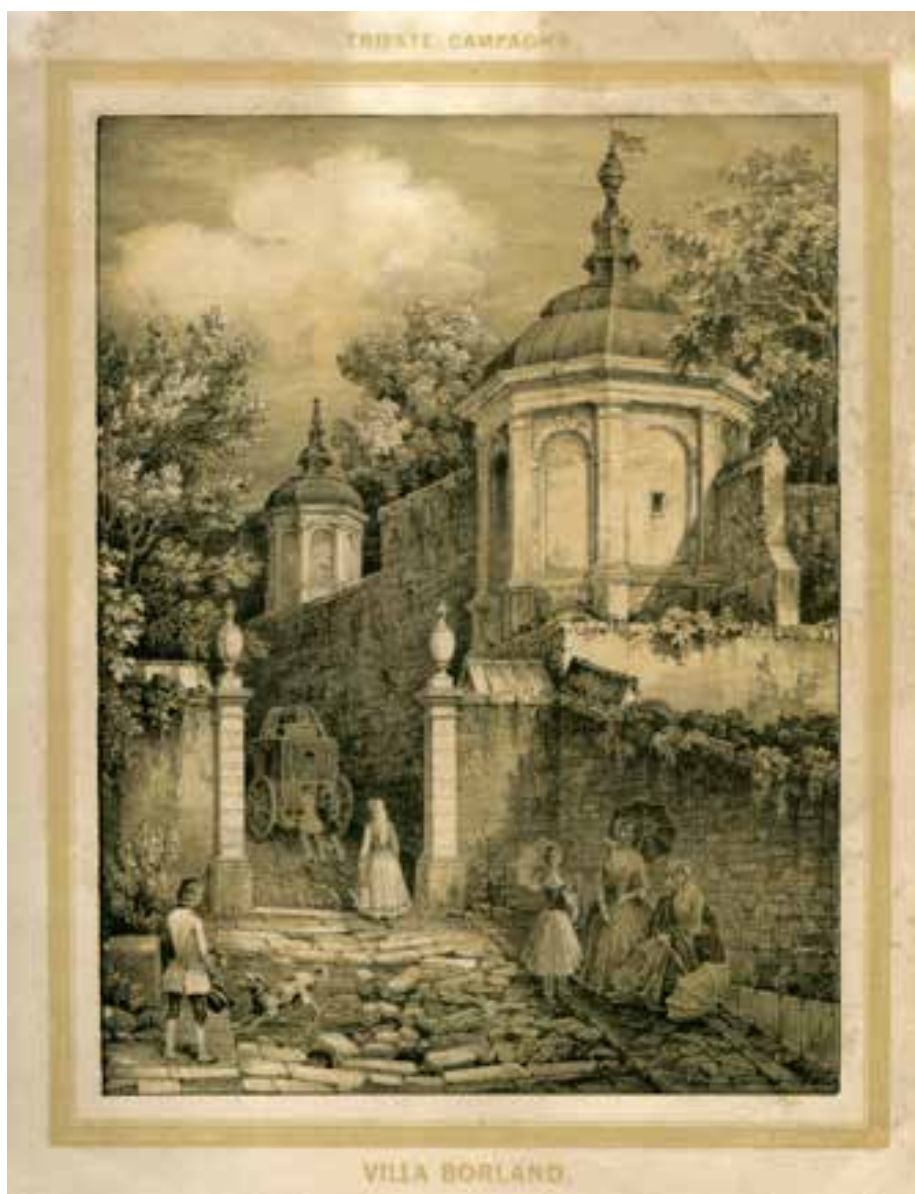
Мало се зна о тој вили: познати су само улаз и два занимљива видиковца – покривена куполама у облику лука оријенталног стила, приказани на овој литографији, а који су се уздизали на врху данашње Виа Г. Рени, у зони Пјаце Карло Алберто.

У овој вили преминула је млада Амалија Ризнић 1825. године.

Вила је 1828. године прешла у власништво Каролине Мурат (Carolina Murat), изгнане у Трст, а која ју је припојила свом већ великом посеуду виле Мурат. Вилу је пре 1839. године продала Џону Иверу Борланду (John Iver Borland), предузимљивом енглеском трговцу и предузетнику, који се настанио у Трсту између 1820. и 1830, али и он је био приморан да је прода 1846. године.

Литература: de Incontrera 1969, 238; Seri, degli Ivanissevich 1980, 125; Baker, degli Ivanissevich 2004, s. p. (додатак 4)

Микела Месина (Michela Messina)

Ђузепе Томинц (Giuseppe Tominz)
(Гориција 1790 – Градишче над Првачино
1866)

Портрет доктора Јована Григорија Петровића

око 1830–1835.

уље на платну

770 x 730 mm

размена с Градским музејима историје и
уметности у Трсту, око 1928.

(Трст, Градски музеј Револтела, инв. бр.
2137)

Портрет је стигао у Музеј Револтела из Град-
ских музеја историје и уметности у Трсту
заједно с другим Томинцовим портретима,
и то вероватно крајем тридесетих година 20.
века.

Доктор Јован Григорије Петровић, особе-
ног изгледа, који је врло успешно дочарао
горицијски сликар, образовао се у Бечу као и
већина тадашњих лекара. Петровић је 1843.
године у водичу „Guide Schematiche di Trieste”
представљен као „Други царски помоћни чи-
новник при Централној здравственој управи
у Трсту”, у својству „доктора медицине” и „чла-
на Царског и Краљевског пољопривредног
друштва у Горицији”. Како је деликатно пре-
нео историчар медицине Лорис Премуда
(Loris Premuda), не нарочито позната лич-
ност у граду, био је у браку с Гуљелмином де
Грабиц (Guglielmina de Grabitz), власницом
зграде у Првачини (данас у Словенији) и у
Фари д’Изонцо у Горицији.

Једна литографија, чувана у Градској библио-
теци у Трсту, посвећена Петровићу од „ње-
говог пријатеља и ученика” Августа Гвастале

(Augusto Guastalla), а коју је израдио Ђовани
Голдман (Giovanni Goldmann) 1839. године,
преноси мало другачији, али свакако аутен-
тичан лик овог лекара, који је, попут свог
колеге де Горакучија (de Goracuchi), посетио
радионицу горицијског уметника.

Префињеног изгледа, лекар је пажљиво
представљен, са бројним детаљима на еле-
гантної одећи и појединостима, које је сликар
исказао с изненађујућом веродостојношћу,
као кад је реч о табакери у рукама, добро
нацртаној и изведеној у финој перспективи,
или прстену с брилијантом на кажипрсту
десне руке.

Литература: Gregorat у: *Jožef Tominc*, 2002,
118–119, кат. 21 (с претходном литературом).

Сузана Грегорат (Susanna Gregorat)

ТЕОДОРОВИЋИ

Лоренца Решинити (Lorenca Resciniti)

Међу првим подацима о Ђорђу Теодоровићу, већ 1790. године сматраним једним од највећих тршћанских трговаца, јесте документ од 21. маја 1792. године, у којем се Теодоровић појављује у својству власника куће на Пјаци Понте Росо 5 (интабулација 782), једне од ретких зграда из 18. века које су задржале првобитну спољашњу структуру. Он је тражио од Градске управе да „постави шест стубова удаљених пет италијанских стопа од зида куће, и да тај простор буде правилно поплочан у белом обрађеном камену...” Даље пише да би такво дело улепшало градски трг и да „неће нимало угрозити кретање теретних кола, штавише, представљаће олакшицу пешацима у сваком тренутку, а готово ће олакшати саобраћај приликом гужве кола и кочија...”¹

Године 1811. још један документ потврђује трговачку активност браће Ђорђа и Петра, којима је Градска управа дала дозволу да „продају на мало део пшенице из Мађарске која се налази у њиховом магацину у кући интабулираној под бројем 782, али под условом да јој смање цену”.²

Године 1845. појавила се фирма на велико „Теодоровић и Роедер специјално за послове по наруџбини” („Teodorovich e Roeder specialmente per affari di commissione”) у којој је Ђорђе Драго био ортак с уложеним капиталом од 30.000 флорина, а Лодовико Роедер (Lodovico Roeder) „ортак с радним уделом”.³

Још једна фирма на име Ђорђа Драга Теодоровића регистрована је 1848. године као „Предузеће трговине на велико различите робе за свој рачун и по наруџбини” („Stabilimento di Commercio all'ingrosso di qualunque genere di merce per conto proprio e in commissione”) с капиталом од 30.000 флорина, а која је ликвидирана 1863. године.⁴

Знатно разноврснији подаци о Ђорђу Теодоровићу сазнају се из његовог тестаментa од једанаест страна, састављеног 3. септембра 1812,⁵ а захваљујући ком је могуће делимично реконструисати породично стабло. На основу тог документа откривамо Ђорђов темперамент, као и вредност његове имовине, поштовање и љубав које је гајио према супрузи, наклоност према деци и унуцима, њихова имена, у којим и коликим пловима је имао сувласнички удео и с колико труда се посвећивао судбини своје имовине. Наиме, да се не би јавила неслога међу децом или

између деце и њихове „вољене родитељке”, веома је прецизно издиктирао своју вољу, не препуштајући ништа случају. Тестамент је отворен 7. јуна 1815. године, дан који се сматра за *terminus ante quem* његове смрти.

У тестаменту је Ђорђо Теодоровић за себе рекао да је „родом из Требиња, у османској Херцеговини”, а своју вољу започео је захтевом супрузи Ани Паликући да буде сахрањен скромно и без икакве раскоши.

Оставио је 1.000 флорина илирској (српској) школи у Трсту, 1.000 флорина Ђорђу, сину свога брата Петра, 1.000 флорина Теодору, сину свога брата Драга, још 2.000 другом нећаку Теодору, сину једног свог покојног брата. Свакоме од своје четворо деце (Петру, Димитрију, Анастасији, Катерини) оставио је по 1.000 флорина, који је требало да остану уложени у фирму до достизања пунолетства мушке деце, а за женску до склапања брака.

Још 1.000 флорина наменио је вољеној супрузи „ако јој не би било драже да их остави у фирми”, и поред тога још 20.000 флорина, које је он сам добио од њеног оца, као и сав намештај, накит, „шест комплета сребрног прибора за јело” и рубље, док „као знак привржености и љубави коју сам увек према њој осећао, и даље осећам, остављам своју властиту кућу да њоме слободно располаже” на Пјаци Понте Росо, и то било да се њоме користи као местом свог становања, било да је издаје у своју корист. Кућа би затим, после њене смрти, или у случају да се „она преуда”, припала синовима Петру и Димитрију, који „ће моћи заједно у њој да живе и да уживају [...] у братском духу и хармонији”. У сваком случају, да би се избегле нејасноће, у случају да они пожелеле да је поделе, Ђорђе је одлучио да Петру припадну приземље и први спрат, а Димитрију други и трећи спрат с таваном. Пошто је сматрао да је већа вредност дела намењеног Петру, налажио је да он сваке године брату Димитрију исплати 2.000 флорина.

Изјавио је да се цео његов иметак састоји од фирме, коју држи с „врло драгим братом Петром” и у сувласничком уделу у појединим пловима, па је прецизирао: четири деонице у „Nave Utilità”, шест у „Polacca La Magnifica”, пет у „Brigantino Il Bizzaro” [sic], четири у „Brigantino Vigilante”, пет у „Nave Anna”, четири у „Polacca La Salute”.

Закључујући „мистичан“ тестамент (како га је сам окарактерисао), препоручио је деци да се боје Бога, као и да поштују, слушају и воле мајку и дао им је свој очински благослов.

Тестамент Димитрија Теодоровића, сина Ђорђа и Ане Паликуће, написан је 5. априла 1864. године. На основу тог документа може се закључити да је био одан Цркви Светог Спиридона и Цркви Светог Николе, као и да се његове некретнине нису налазиле само у Трсту већ и у Одеси. Сазнаје се такође да се није женио и да није имао деце.

„Остављам својој преузвишеној Грчко-илирској цркви у Трсту као легат четиристо флорина [...] и исто тако преузвишеној Грчко-оријенталној цркви у Трсту износ од двеста флорина.“ Његова дарежљивост била је усмерена и на Институт сиромашних с 200 флорина, као и према госпођи Марији Ђетковић и њеним синовима Јовану и Владимиру, које не именује, с 1.000 флорина. Наведена је и сума од 200 флорина за особе које му бу-

ду на услузи у тренутку смрти.

Рођацима Станиславу, Василију и Ђорђу, синовима свог стрица Драга Теодоровића, оставио је своју кућу у Одеси, у Русији. За универзалне наследнике целокупне своје имовине именован је „моје драге нећаке Лауру удов. Ђирковић, рођену де Дамаскин и Ему де Дамаскин“, којима је требало да припадну све његове зграде у Трсту и сва његова покретна имовина, које нису биле одређене, а којима је желео да живе „заувек у слози и миру, да им у лепом сећању останем ја и љубав коју сам увек према њима гајио“.⁶

У првој четвртини 19. века неколико представника породице Теодоровић обављало је функцију председника Српске православне општине у Трсту.

Многе књиге из приватне породичне библиотеке данас се чувају у Библиотеци Српске православне црквене општине у Трсту.⁷

Напомене

¹ Трст, Градски музеј историје, Архив Ковре, б. 39, *Породица Теодоровић*. Та улепшавања никад нису остварена. Између осталог, замишљене димензије су превелике у односу на ширину фасаде куће.

² Ibid.

³ Трст, Државни архив, Трговачки и поморски суд, том 1.

⁴ Ibid.

⁵ Трст, Државни архив, Бележничка архива, *Testamenti*, б. 11.

⁶ Трст, Државни архив, Бележничка архива, *Testamenti*, б. 22.

⁷ Видети текстове Марије Митровић и Владана Релића о Библиотеци Српске православне црквене општине у Трсту, објављене у овом каталогу.

Август Антон Тишбајн
(August Anton Tischbein)
(Росток, Немачка 1805 – Трст 1855)

Портрет Еме Теодоровић, удате Ђирковић

1850.

уље на платну

1.880 x 1.500 mm

(Трст, Градски музеј Револгела,
инв. бр. 4577)

Слику је 1974. године Градском музеју Револгела даровала Анђелика Дума (Angelica Duma), која је и дала информацију о имену приказане жене „са ћерком”. Подаци о овој госпођи и њеној ћерки до данас нису пронађени. Претпоставља се да су у вези с једним огранком породице Теодоровић, а о којој се овде говорило.

Представљене су целе фигуре Еме и њене ћерке, а пејзаж се развија у позадини, и то почевши од великог дрвета иза њихових леђа, док је у даљини насликано море ованчано планинским пејзажом.

Одећу двеју дама одликују префињени детаљи: чипкане крагне, машинне, ешарпа, а ту је и танана корпица цвећа, коју девојчица лежерно држи у десној руци. Ово је дело чистог реализма, те је нежност у односу између мајке и ћерке опипљива, иако оне једва да се додирују. Погледу посматрача откривају се с природношћу, спокојем и елеганцијом.

Литература: Abrami у: *I Grandi Vecchi Affetti*, 1998, 37–39.

Лоренца Решинити (Lorenca Resciniti)

Франческо Боза (Francesco Bosa)
(1803–1870)

Гробница Теодоровића

1839.

мермер

(Српско православно гробље „Свети Ђорђе“
у Трсту)

Женска фигура седи на кубичном постаменту и левом руком грли урну украшену цветним венцем, постављену на друго постоље. Она је представљена босих ногу, одевена у дугу струкирану тунику која открива руке, док јој је глава прекривена велом. На тимпанону је ноћна лептирица уоквирена *уроборосом*, симболом бесмртности душе.

Одлична очуваност дела и постојање две скице похрањене у музеју Корер у Венецији, које верно предочавају облике тршћанске гробнице, омогућавају поуздано утврђивање ауторства.

Скице, регистроване у инвентару као класа III, али нумерисане, носе натписе „Francesco Bosa scolpi alla memoria del Capitano [...] nel cimitero di Venezia” (Франческо Боза извајао у знак сећања на Капетана [...] на гробљу у Венецији”, на основу чега је јасно да је споменик првобитно осмишљен за венецијанску породицу, а да је затим направљена реплика и за српску породицу која се преселила у Трст. Ту су сахрањени Петар Теодоровић, преминуо 1839. године, Филип и Анастасија, преминули 1847. и 1852. године

Према де Драгу, фигура „сугерише идеализам платонске љубави, чедне и чисте, као што фини, бео, гладак мермер опчињава уметника и посматрача”.

На крају, изнова је преузета Кановина (Antonio Canova) тематика: и у овом случају, наиме, узор је без икакве сумње уметност надгробних плоча велемајстора из Посања, образац који је затим поновљен и на гробницама Софије Манжук и Димитрија Фрушића.

Литература: de Drago 1870, 181–182; Bellocchi 2001, 127–128; Bellocchi 2007, 246.

Лука Белоки (Luca Bellocchi)

Франческо Боза (Francesco Bosa)
(1803–1870)

Гробница Теодоровића

1852.

мермер

(Српско православно гробље „Свети Ђорђе”
у Трсту)

Гробница Теодоровића, богате породице бродовласника досељених у Трст, састоји се од две мермерне надгробне плоче: на првој два пиједестала постављена један изнад другог подржавају „величанствену надгробну плочу с грбом украшеним цветном шаром, а на којој је насликан мали крст опасан фигуром змије с паром камених крила на боковима, које га уокружује. Мало изнад је камена плоча у облику папируса увијеног на крајевима, на којој се налази натпис, а над њом се надноси леп мермерни женски портрет.”* Према опису де Драга, на врху гробнице је портрет Софије Мекше, удате Теодоровић, преминуле 1852. у шездесет осмој години (њој је посвећена једна књига чувана у Библиотеци Српске православне црквене општине.** Вајарски портрет на смешене Софије Мекше, продорног погледа и коврцаве косе скупљене испод раскошне капе, представља један од најуспешнијих примера вајарског портрета с половине 19. века, у вези с којим, поред верности моделу и технике, треба приметити и поједине детаље драгоцене за реконструисање моде и тежњи тршћанске буржоазије тих година.

Вратимо се надгробној плочи, на којој је приказана женска фигура на коленима, с рукама склопљеним у знак молитве, а чији је поглед упрт ка гробу на којем је истакнут крст. На небу лебде три фигуре обавијене мноштвом облака: два младића и једна девојка, која је, сетног погледа, окренута ка *Спаситељу*. Поред су гробнице Евгеније, Софије и, према де Драговим објашњењима, Драга Теодоровића, једног од највећих представника поморског света и српског успона у Трсту 19. века. Представа о Србима као поморцима и оштроумним предузимачима била је раширена у целој Европи, па чак и изван граница старог континента. На надгробној плочи, уоквиреној пиластрима, на чијем врху се унутар овалног оквира такође налази женски портрет, приказано је осам фигура које бдију и моле се над гробницом украшеном цветним венцем и крстом унутар едикуле неоренесанског стила.

Приликом атрибуције дела појавиле су се одређене нејасноће које би ваљало укратко предочити: године 1854. у 332. броју

(4. децембар 1854, стр. 1384) тршћанског историјског часописа „Diavoletto” говори се о овом споменику. Упркос чињеници да су два споменика замењена, као аутор дела наведен је венецијански вајар Лучо Пиколи (Lucio Piccoli).

Исто се догађа и у 102. (14. април 1855, стр. 405) и 108. броју тог часописа (3. јул 1855, стр. 717–718). Недоумице поводом атрибуције дела остају и после пажљиво извршених стилских анализа: премда је одређена уздржаност у овом случају посебно пожељна, чини се да су облици и стилски израз ближи длету венецијанског уметника присутног у Трсту Анђела Камеронија (Angelo Cameroni), цењеног аутора надгробних споменика, и то како на српском, тако и на католичком гробљу.

* De Drago 1870, 179.

** Видети текст М. Митровић у овом каталогу.

Литература: Medaković, Milossevich 1987, 126; Bellocchi 2001, 128; Bellocchi 2007, 246–247.

Лука Белоки (Luca Bellocchi)

ФРУШИЋИ

Микела Месина (*Michela Messina*)

Премда се у овој породици истиче само један представник, њен значај у оквиру српске културе у Трсту, а и ван његових граница, заслужује засебну обраду.²

Димитрије Фрушић (24. новембар 1790–26. октобар 1838), лекар и судија, био је пореклом из насеља Дивош у Сремском округу, близу Фрушке горе у Србији.

У Бечу је студирао медицину и филозофију. Под утицајем лингвисте и филозофа Јернеја Копитара, учитеља у кући Сигисмунда Зоиса (*Sigismondo Zois*), и Димитрија Давидовића, српског државника и писца првог српског устава, био је покретач првих новина на српском – „Новина сербских”, које је заједно са Давидовићем почео да објављује у Бечу 17. августа 1813, а које су излазиле све до 1822. године.

У зиму 1814–1815. био је члан српске делегације која је отишла у Беч за време Конгреса да моли за заузимање у корист становништва Београдског пашалука, које су Османлије истребљивале. Нажалост, делегација није постигла никакав успех.

Сарађивао је у новинама до 1816, када се, пошто је завршио студије медицине, преселио прво у Земун у Србији, а затим 1819. у Трст, где се бавио лекарском професијом (досегавши позицију главног лекара) све до своје преране смрти.

Димитрије Фрушић један је од ретких представника српске заједнице који су се уклопили у друштвени и професионални

живот Трста, а чија се културна и политичка елита окупљала у његовој кући. Од 1819. до смрти активно је учествовао у пројектовању нове болнице у Трсту по узору на *Allgemeines Krankenhaus* у Бечу, и то тако што је пројектанту Антонију Јурису (*Antonio Juris*) из Дирекције јавне градње, давао упутства хигијенско-санитарног карактера. Осим тога, био је и секретар Друштва „Минерва”, престижне грађанске културне институције, а 1831. председник Српске православне општине. Покренуо је преписку с Вуком Стефановићем Караџићем (1787–1864), реформатором српског језика и изучаваоцем фолклорних обичаја, као и с Петром Петровићем Његошем и другим значајним личностима из света политике и српске књижевности.

Захваљујући пријатељству са Фрушићем, који је између 1817. и 1818. радио као лекар у Земуну, у Србији, Вук Стефановић Караџић је од српског владара Милоша Обреновића добио финансијску подршку за издавање првог српског речника 1818. године, а исто тако је успео да придобије позамашну групу присталица у Трсту, који су се претплаћивали на његове књиге или су га позивали и помагали финансијски, и то у тој мери да је 1833. написао: „Трст је најзначајнија обалска заједница нашег народа (можда чак најмања по броју, али највећа по богатству)”.

Напомена

¹ Подаци о Димитрију Фрушићу преузети из: Medaković, Milosевич, 1987, 51, 54, 149, 150; Milosевич [1999], 42 (с претходном библиографијом); Dogo, 2001, 590; Jaki у: Jožef Tominc, 2002, 122, 123, кат. 23 (с претходном библиографијом); Mitrović, 2004, 11.

Ђузепе Томинц (Giuseppe Tominz)
(Гориција 1790 – Градишче 1866)

**Портрет Димитрија Фрушића
с породицом**

око 1835.

уље на платну

1.300 x 1.700 mm

(Љубљана, Народна галерија, инв. бр. NG S 463)

III/69

Франческо Боза (Francesco Bosa)
(1803–1870)

Гробница Фрушића

1838.

мермер

(Српско православно гробље „Свети Ђорђе”
у Трсту)

На стели подигнутој у спомен на доктора Димитрија Фрушића, преминулог 26. октобра 1838, изведена је женска фигура, одевена у тогу, како посматра урну с пепелом положену на надгробни стуб полупокривен драперијом. Лева рука босоноге младе жене у седећем положају отворена је и опуштено пада низ тело, док је десна положена на надгробни стуб, у чијем се подножју налази штап обмотан змијом, симбол бога Ескулапа и лекарског еснафа којем је покојник припадао. Према није потписано, ово дело се може приписати стилу Венецијанца Франческа Бозе, а та теза потврђена је постојањем потписане скице која се чува у Музеју Корер (под инв. кл. III, бр. 2674).

Изражени класични елементи ублажени су добрим познавањем надгробних стела Антонија Канове, на кога се Боза угледао и у другим својим радовима, као што је, на пример, гробница породице Манжук, тако да „на овим гробницама – које, између осталог, карактерише прилично једноставна и честа композицијска типологија – свакако се може пратити прелаз између верног и строгог кановизма Антонија Бозе, течног и у неку руку свечаног, повезаног са есенцијалношћу појединих надгробних стела учитеља, и поучне наративности његовог сина Франческа, која се, детаљна и патетична, готово граничи с гротескношћу”.*

Доктор Фрушић придружио се пројектанту Главне болнице у Трсту Антонију Јурису (Antonio Juris) у својству одговорног за хигијенско-санитарни аспект: Главна болница у Трсту била је понос хабзбуршког царства, друга по монументалности и функционалности, одмах после бечке болнице *Krankenhaus*. Названа по црногорској принцези Јелени Петровић Његош, *Краљица Јелена* је међу првим директорима имала још једног Србина, доктора Евгенија Гузину, рођеног у Перасту 1863, а преминулог 1930. године у Трсту.

* Romanelli, 1992, 217.

Литература: de Drago, 1870, 180; Medaković, Milosевич, 1987, 55, 124; Romanelli, 1992, 218, 310; Milinković у: *Ortodossi a Trieste*, 1999, 23; Bellocchi, 2001, 121; Milosевич [1999], 42–43; Bellocchi, 2007, 236–237.

Лука Белоки (Luca Bellocchi)

III/70

ШКУЉЕВИЋИ

Микела Месина (Michela Messina)

До личних података о тројци главних представника породице Шкуљевић, пореклом из Мостара, могуће је доћи на основу надгробног споменика подигнутог на Српском православном гробљу у Трсту: браћа Јефто (Мостар 1803 – Трст 1859) и Јован (Мостар 1802 – Трст 1881) и Јованов син Христифор (Трст 1843–1909).¹

Цела породица истакала се по добротворним активностима у корист Цркве Светог Спиридона у Трсту: после 1850. Јефта је даровао сребрни оков, дело московског златара Ивана Семјоновича Губкина и икону *Христ Врховни Свештеник*; његов брат Јован, који је 1868. године обављао функцију председника Православне црквене општине, даровао је 1881. *Распеће* насликано на мермеру и украшено сребром и драгим камењем, које краси олтар цркве.²

Христифор (Ристо), рођен у Трсту 1843, пошто је завршио студије у Швајцарској, ушао је у очеву трговачку фирму и доприносио је повећању њеног капитала; у неколико наврата вршио је функцију председника Црквене општине: 1877, 1883, 1885, 1892–1894. и 1900–1908. и истакао се као највећи добротвор Цркве Светог Спиридона: сматра се да је на унутрашње уређење потрошио 100.000 круна.

У знак сећања на своје родитеље, Јована Шкуљевића (преминулог 1881) и Веранду Вуковић (Задар 1822 – Трст 1890), Христифор је цркви даровао четири двокрака свећњака од посребреног метала, обогаћена стакленом пастом, као и четири величанствена неоготска канделабра, изливена у бронзи у ливници Микјели (Michieli) у Венецији 1899. године, а који и даље красе иконостас.³ Године 1896. даровао је главни свећњак који осветљава капелу Српског православног гробља, такође изливен у ливници Микјели у Венецији, а одраз његове дарежљивости је и звоно на северозападном делу

Цркве Светог Спиридона,⁴ даровано 1900. и, за исто здање, монументални сребрни олтар који приказује Леонардову *Тајну вечеру*, израђену у ливници Микјели у Венецији 1902. године.⁵

Уочи смрти Црквеној општини наменио је више од половине свог наслеђа укупне вредности од 1.623.000 круна, и то углавном у непокретној имовини: кућа Поповића између риве Н. Сауро, Виа дел Анунцијата и Виа Кадорна 13, коју је купио његов стриц Јефто Шкуљевић 1854. године за 72.500 флорина, као и палату на Пјаци Венеција 1, која је и даље позната под истим именом, а купљена је 1876. године за 127.000 флорина.⁶

Палату Шкуљевић је 1832. године пројектовао Доменико Корти (Domenico Corti), а фасаду је 1863. године прерадио Ђузепе Балдини (Giuseppe Baldini). Слика Еуђенио Скомпарини (Eugenio Scomparini; Трст 1845–1913) је 1890. године декорисао плафон главног спрата техником уља на платну: *Алегорија пролећа* у предворју, *Алегорија музике*, *Алегорија песме* и *Хор анђела* у такозваној Сали музике, а бочну салу карактерише орнаментика помпејског стила.⁷ Године 1903. изведени су рестаурација фасада и увећање прозора, а 1911. декретом о наследном пресуђивању прешла је у власништво Српске православне црквене општине. Овде је било седиште првог конзулата Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, где је између 1922. и 1923. у својству вицеконзула делао Иво Андрић, добитник Нобелове награде за књижевност 1961. године. Христифор Поповић гајио је толику љубав према Цркви Светог Спиридона да је крајем 19. века у својству председника Српске црквене општине одлучио да купи палату породице Куртовић-Опуић на Пјаци Понте Росо да би је потом срушио ради проширивања трга и „осветљавања” главне фасаде цркве, која заиста гледа на уску Виа Сан Спиридионе.⁸

Напомене

¹ Када је било могуће, лични подаци су проверени у Регистру Општине Трст (дугујем захвалност на истраживању Силвији Рели). Подаци о Шкуљевићима преузети су такође из: Milossevich, Bianco Fiorin 1978; Medaković, Milossevich 1987, 25–26, 43–44; Dogo 2001, 595.

² Milossevich, Bianco Fiorin 1978, 68–70.

³ Ibid., 52; Medaković, Milossevich 1987, 44.

⁴ Stener 2008, 275. Установљено је да је исте године Јован Шкуљевић даровао звона са североисточне и југоисточне стране: можда је и овде реч о Христифоровом дару у знак сећања на оца (Stener 2008, 272–275; *ibid.* у овом каталогу).

⁵ Milossevich, Bianco Fiorin 1978, 68; Medaković, Milossevich 1987, 100.

⁶ О палати видети: Milossevich, Bianco Fiorin 1978, 22; Medaković, Milossevich 1987, 39–44, сл. 33–34; De Vecchi, Resciniti у: *Trieste: l'architettura neoclassica*, 1988, 239–240, кат. 151; Milinković у: *Ortodossi a Trieste*, 1999, 46; Albanese 2007, 174–177.

⁷ De Grassi 2007, 36–37, 120–122, 194–195, кат. 63–67, с претходном библиографијом.

⁸ Medaković, Milossevich 1987, 24, сл. 12.

Академски сликар (слика)
Иван Семјонович Губкин (оков)

Христ Врховни Свештеник

Трст, око 1869. (оригинални рад или
досликано)

Москва, 1850. (оков)

уље и темпера на дасци (слика)

обрађено сребро – резбарено, емајлирано,
сагинирано, глатко – украшено деловима
позлаћеног сребра, злата, полудрагим и
драгим камењем, емаљима (оков)

1.350 x 850 mm

дар Јефтимија Шкуљевића

ћирилични натписи и иницијали

(Црква Светог Спиридона у Трсту)

Реч је о једној од четири иконе за иконо-
стас, постављене између двери. Ова икона је
трећа слева. Уоквирена је рамом и заштићена
стаклом. На сребру су жигови из Москве
(Свети Ђорђе), иницијали сребрнара (Иван
Семјонович Губкин), његов пун ћирилични
потпис „Губкин”, датуми када је извршена
монетарна контрола, иницијали званичних
испитивача метала, вредност сребра од 84
золотника.

Слика има више елемената византијског сти-
ла од осталих, и то утолико што је Христ, оде-
нут у црквено рухо попут архиепископа, при-
казан спреда, док у левој руци држи *Јеванђеље*,
а десном благосиља. Међутим, сликарски
стил је академског типа и сличан је оном на
осталим иконама за иконостас. Сребрни
оков је веома богато израђен, с разним де-
коративним мотивима, зракастим венцем,
позлаћеном епископском капом, а украшен
је и аметистом и кристалима. У емаљима у
горњим угловима налазе се иницијали „ІС
ХС” (Исус Христ), док је на дну у емаљу име
дародавца „Јефтимије Шкуљевић”. На окову
су уобичајени жигови златаре Губкин, мо-
нетарног контролора Андреја А. Ковалског,
званичног испитивача метала, града Москве
и година 1850.

Литература: Milosевич, Bianco Fiorin 1978,
74–79, Bianco Fiorin 1992, 448–452; Bianco Fiorin
2007a, 205–208.

Марица Бјанко Фиорин
(Marisa Bianco Fiorin)

Едоардо Балдини (Edoardo Baldini)
(Трст 1820–1890)

Гробница Шкуљевића

око 1880.

мермер

потпис: „Ed. Baldini“ („Ед. Балдини“),

у курзиву

(Српско православно гробље „Свети Ђорђе“
у Трсту)

Сложена троделна архитектонска композиција уоквирује три мермерне надгробне плоче с натписима и округлим портретима. У средини је крилата глава херувима, с леве стране је медаљон са профилом Стефанова, преминулог 1854. у педесет седмој години, а с десне стране је истоветан медаљон с портретом Јефтимија, преминулог 1859. у педесет

сет шестој години. На десној страни округл портрета налази се потпис аутора, Едоарда Балдининија из Трста. Но, типична крутоост два портрета такође уверљиво указује на његово учествовање у изради овог дела.

Глатки стубови с богато украшеним капителима на врху носе тимпанон на којем се налази натпис „Породица Шкуљевића из Мостара у Ерцеговини“, украшен цветовима мака, биљним мотивима, урном унутар лучне структуре и тролисним крстом (крст Светог Мауриција), који се уздиже на самом врху. На постолу, опасаном богатом цизелираном оградом, налазе се две обрнуте бакље, симболи смрти односно гашења ватре живота.

Литература: de Drago 1870, 175–176; Medaković, Milosевич 1987, 129.

Лука Белоки (Luca Bellocchi)

III/72

Ђузепе Бертини (Giuseppe Bertini)
(Милано, 1825–1898)

Распеће са ожалошћенима и Светим Спиридоном

1881.

уље на мермеру, сребро, позлаћени метал, драго камење

2.620 x 1.680 mm; дељина 255 mm

поклон Јована Шкуљевића, 1881.

(Црква Светог Спиридона у Трсту, главни олтар)

Пјер Антонио Сенциг (Pier Antonio Sencig)
(Трст 1875 – Удине 1952)

**Повеља захвалности Српске
православне општине у Трсту
Христифору (Ристи) Шкуљевићу**

1904.

темпера на пергаменту

365 x 450 mm

(Српска православна црквена општина
у Трсту)

Ова повеља израђена је исте године када је портрет Христифора (Ристе) Шкуљевића постављен у свечаној сали Црквене општине. Исте 1904. године Пјер Антонио Сенциг, аутор ликовног решења повеље, добио је диплому на Академији у Бечу. Може се стога претпоставити да је ово дело због добрих цртачких и колористичких квалитета можда изведено под вођством његовог оца, Ђованија Батисте (Giovanni Battista), активног у Трсту управо као илустратора и декоратера пергамената.

Лоренца Решинити (Lorenza Rescinitti)

Ђан Батиста Креватин
(Gian Battista Crevatin)
(Трст 1837–1910)

Портрет Христифора (Ристе) Шкуљевића

1904.

уље на платну
1.390 x 870 mm

(Српска православна црквена општина
у Трсту)

Испод слике, постављене у свечаној сали Српске православне црквене општине и уоквирене раскошним рамом у камену, мермеру и с мозаиком, посветни натпис гласи: „Српском добротвору Ристу Ј. Шкуљевићу, који најлепше своје дане посвети цркви и народу, украси овај свети храм, подиже благостање ове Српске православне општине, која захвална, именовавши га својим доживотним почасним пресједником, овај спомен подиже 1904.” Исти сликар је 1881. насликао портрет Јована Ковачевића (једног од председника Црквене општине).

Литература: Medaković, Milosевич 1987, 25, 26, сл. 14; *Ortodossi a Trieste*, 1999, 12.

Микела Месина (Michela Messina)

Канабе Ристе Шкуљевића

(Свечана сала Српске православне Црквене општине у Трсту)

„Диван од тврдог дрвета са уметним дуборезом и политуром. На њему фигуре богиње светлости како одгони ноћ. Спашено из стана пок. Р. Шкуљевића.”

(Архив СПЦО у Трсту, Збирка Varia, Списак предмета предвиђених за музеј, 1955, стр. 25)

Ђани Марин (Gianni Marin)
(Трст 1875 – у пловидби из Америке 1926)

Биста Христифора (Ристе) Шкуљевића

1909.

мермер

потпис: „G. Marin“ (Г. Марин)

Трст, Тршћански институт за социјално
старање (раније Генерални институт за
сиромашне)

Биста је постављена у згради бившег До-
ма за сиротињу у Трсту. На левом рамену
налази се потпис вајара „Г. Марин“. Пре-
ма „L'Osservatore Triestino“ од 26. августа
1909. године* биста је свечано откривена
баш тог датума, а на основу чега се може са
сигурношћу закључити да је дело израђено
1909. године. Риста Шкуљевић био је на дуж-
ности уредника од 1892. до 1908. године.

„Због сличности и савршене технике, оства-
рене длетом вајара витеза Марина, одговара
правом уметничком делу.“**

Бисту одликују заобљене стране и оштар хо-
ризонталан рез при дну, а одговара веристи-
чким тежњама: приказан је Ристо Шкуљевић,
један од највећих добротвора Српске право-
славне црквене општине, рођен у Трсту 1843
године. Образовање је стекао у Швајцарској
а од оца Јована наследио је позамашно бога-
тство, које је додатно увећао наставивши да
ради у породичном предузећу.

Осим донацијом Побожној кући сиромаш-
них (la Pia Casa dei Poveri), истакао се
издавањем позамашне суме, вероватно сто
хиљада круна, за унутрашње уређење новог
српског православног храма у Трсту.

* А. ССХV n. 193, 1.

** L'Osservatore Triestino, 26. август 1909, 1.

Литература: Medaković, Milosевич 1987, 55;
Milosевич [1999] 46–47, 55; Salvador 2003,
142–143.

Лука Белоки (Luca Bellocchi)

Непознат аутор

Поглед на Пјацу Ђузепина

крај 19 – почетак 20. века

перо и акварел на хартији

520 x 800 mm

(Архив СПЦО у Трсту)

На акварелу је насликана Пјаца Ђузепина (данас Пјаца Венеција) са палатом Шкуљевић (слева стране)

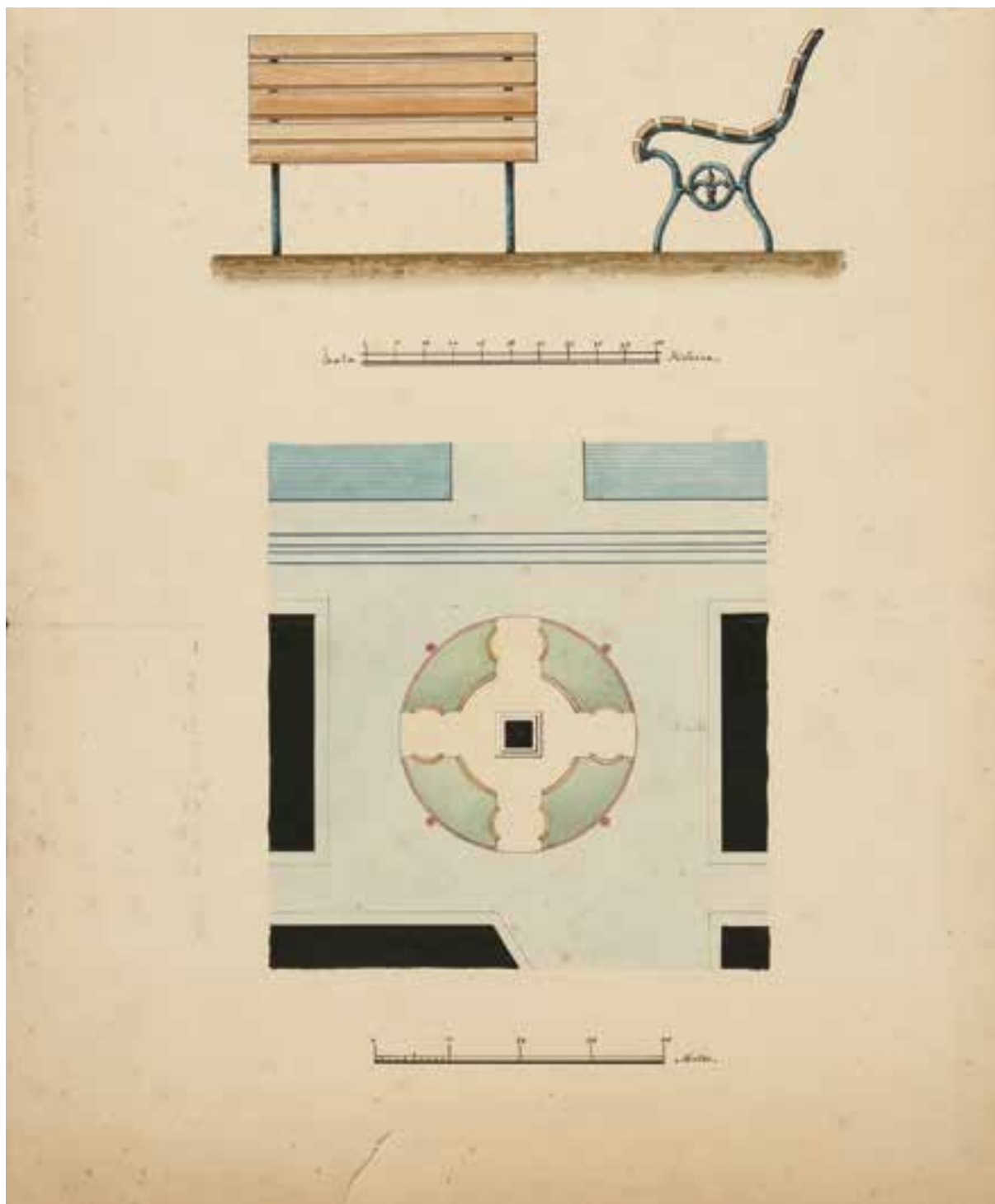

Непознат аутор

**Пројекат за Пјачу Ђузепина
са спомеником Максимилијану**

крај 19 – почетак 20. века
перо и акварел на хартији
417 x 350 mm

(Архив СПЦО у Трсту)

Ливница Зуадрели (Fonderia Zuadrelli)
у Милану
по цртежу Карла Мачакинија
(Carlo Masciachini)
(Индуно, Варезе 1818 – Варезе 1899)

Комплет од четири свећњака

1890.

обрађен метал с примењеном декорацијом
и стакленом пастом

850 x макс. 400 mm

дар Христифора Шкуљевића

(Српска православна црквена општина
у Трсту)

ћирилични натписи

Комплет од четири свећњака за сто, од којих су два коришћена у цркви приликом служења литургије, а друга два у Црквеној општини. Израз су еклектичког стила с краја 19. века, дизајн Карла Мачакинија, пројектанта друге цркве Светог Спиридона. Израђени су у миланској ливници М. Зуадрелија, а по наруџбини Ристе Шкуљевића, који је цркви поконио и четири велика свећњака 1899. године и централни олтар с престолом из 1902. године.

Троугаоно постоље двокраких свећњака састављено је од три плоче оивичене спиралним стубићима и украшене цветним мотивима, на којима су ћирилицом исписана имена родитеља Шкуљевића и године њихове смрти: Јована, преминулог 1881. и Венеранде (Параскеве), преминуле 1890. године.

Три нодуса, смештена дуж статива свећњака, украшена су стакленом пастом.

Мариза Бјанко Фиорин
(Marisa Bianco Fiorin)

Ливница Микјели (Fonderia Michieli)

**Комплет од четири неоготска
свећњака**

Венеција, 1899.

бронза

2.040 x максималан пречник 630 mm

дар Христифора Шкуљевића, 1899.

(Црква Светог Спиридона у Трсту)

Ливница Микјели (Fonderia Michieli)

**Олтар са Тајном вечером
Леонарда да Винчија**

Венеција, 1902.

бронза

1.100 x 1.980 x 1.270 mm

дар Христифора Шкуљевића, 1902.

(Црква Светог Спиридона у Трсту)

III/80

ЈОВАН МИЛЕТИЋ

Јелица Рељић

Јован Милетић рођен је у Сарајеву око 1715. године и ту је стекао најосновнију писменост.¹ Отац му је умро када је имао четрнаест година. Захваљујући очевом пријатељу Сави Чичеклићу, а очигледно и својој упорности и вештини, брзо је изучио ћурчијски занат у Сарајеву. Мајстор код кога је учио занат слао га је ради трговине у Дубровник, Сплит, Трст, Венецију, Анкону...² Извесно време живео је у Лајпцигу, да би се коначно настанио у Бечу, где је стекао велико богатство бавећи се тргови-

III/81 – Спомен-плоча коју је Црквена општина подигла Јовану Милетићу 1782. године. (Архив СПЦО у Трсту, Збирка фотографија)

ном. Милетић је тестаментом од 16. маја 1787. године³ оставио 24.000 форинти Илирској заједници у Трсту с препоруком да се у Трсту оснује завод за васпитање српске омладине. Извршиоци тестамена Јована Милетића су по његовој жељи основали српску школу у Трсту.⁴ Тестаментом је извесну суму оставио и својој родбини, затим цркви у Сарајеву, сиротињи и сирочади у Сарајеву по хиљаду форинти, Христовом гробу у Јерусалиму сто форинти, манастиру Хиландару пет стотина форинти, „за помен оцу и мајци оставио је парусију од сто форинти сваком манастиру у Фрушкој гори, у укупној суми од хиљаду форинти, што би упућивало на то да је новац био намењен за десет манастира”.⁵ Јован Милетић умро је у Бечу 28. августа 1790. Године, што потврђује упис његовог имена (γιοβος μιλετικιο) у Матрикулу умрлих Грчке православне митрополије у Бечу.⁶

У знак захвалности Српска црквена општина је Јовану Милетићу подигла спомен-плоче 1782. године, с исклесаним натписом: *Joan Miletich iz Saraeva Bosanskago rođen, znamenie sie, iztinaogo svoego k svjatomu Spiridonu blagovjerenia xramu v Trijestje v chest ego osvjačenom prilozhi v ljetu 1782,* – на десном (јужном) звонику старог храма Светог Спиридона, а на левом (северном) звонику старог храма плочу с натписом на латинском: *Joannes Miletich, e Saraeva Bosniae ortus Monumentum hoc integri sui In S. Spiridionem cultus In aede ei Tergesti sacrata Pos. an. 1782.*⁷ Године 1865. подигнута је плоча „у пролазу који дели цркву од бивше црквено-општинске зграде са натписом: *Јовану Милетићу, родомъ изъ Сараева Босанскога, добротвору и основателю србскога училишта у Трѣсту благодарно обшество споменикъ овај обнови године 1865.*”⁸ Данас се ове две плоче налазе на своду поред улаза у зграду општинске канцеларије и парохије, док је плоча с натписом на латинском изгубљена. Црквена општина је свом великом добротвору 1882. године поставила још једну плочу, и то у нартексу храма Светог Спиридона с натписом: *Јовану Милетићу, основателю српскога училишта у Тријесту 1782, Благодарно опшество 1882.*

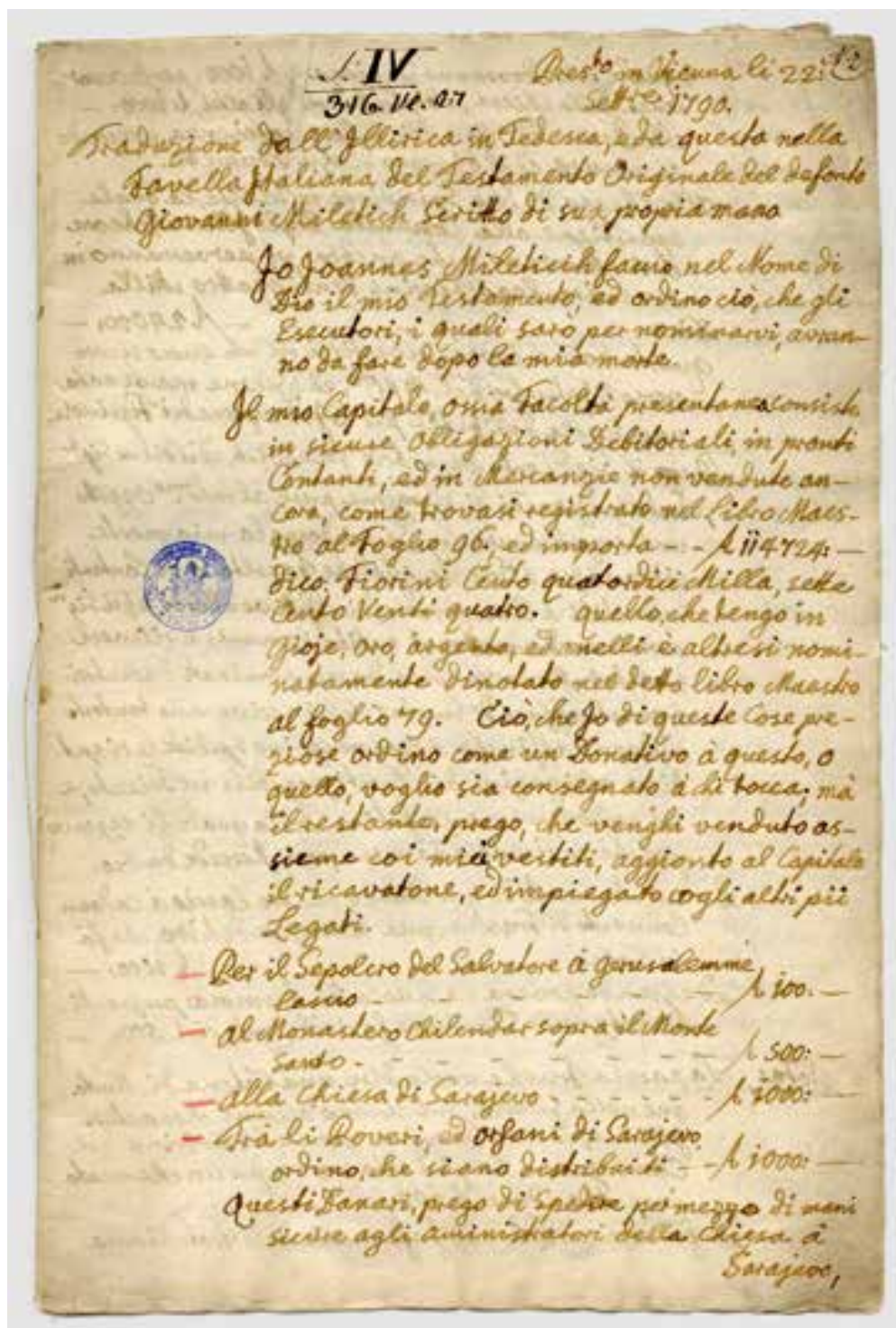
Српска црквена општина је свом добротвору Јовану Милетићу на почетку сваке школске године давала парастос: „Дана 1/13. текућега одржаваће се Света Литургија у спомен утемељитеља Српске Школе у овоме граду блаженопочившега Јована Ми-

Тестамент Јована Милетића од 16. маја 1787.
којим Српској црквеној општини
оставља 24.000 форинти

Прва страница

Препис оригинала на италијанском

(Архив СПЦО у Трсту, А.V, IV. Ф. 316, 317)

летића и тај дан отвориће се иста школа. Нижепотписани јављајући то умољавају сву дољеназначену Господу и Госпоје да изволе онај дан присуствовати са својом дјецом светом обреду црквеноме а доцније да изволе доћи у школу на састанак и споразум ради уписивања. У Триесту 26/7. Септембра 1892. Управа Српске Православне Општине Ристо Шкуљевић, Симо Милиновић, Димитрие Лучић [...].⁹

Јован Милетић је проглашен за великог добротвора Српске православне црквене општине на седници Одбора Црквене општине 23. новембра 1951. године.¹⁰

Димитрије Владисављевић, дугогодишњи учитељ Српске школе „Јован Милетић”, објавио је у „Јадранском Славјану”, месечнику Славјанског друштва у Трсту,¹¹ чланак о Јовану Милетићу који интегрално гласи:

„Јован Милетић,

Оснoвателј сèрбских школаh у Тèрсту.

Знати за какво добро диело учинено и само једном чeлјадету, и премучати га, била би велика гриота; а знати и премучати учинено добро, које се на циелу грану једног народа простире, била би не само велика гриота, него и највећа неблагодарност.

Ми намieravamo овдје говорити о Јовану Милетићу Сèрбину родјеном у Сарајеву у Босни околу године 1715, а умершем у Већу 1790.

Да је овај Сèрбин могоао придружити к свом родолјубивом сèрцу још и писмено знанје,¹² као што је био виешт по свом здравом разуму себе и своје околу на добро упутјивати, и од зла и напасти укланјати; то би овај важни Сèрбин најсијajније име у Сèрбској Историји заслужио. Али ипак благодарна Историја неће га заиста заборавити, ако он и није имао среће родити се, гдје се богоданом уму отвора храм Минервин сам

III/82 – Спомен-плоча коју је Црквена општина подигла Јовану Милетићу 1865. године

III/83 – Спомен-плоча коју је Црквена општина подигла Јовану Милетићу 1882. године

po sebi, ali se on rodio ondie, gdje se ne samo znanje, nego i sama prirodna pamet dèrži za grieh.

A i sama ovdašnja okolnost tištala ga je sa više stranah; jer ostavši bez otca u svojoj 14. godini sa starom majkom nije znao šta raditi. Otide k drugu i prijatelju pokojnoga mu otca k Savi Čičekliću, s riečima: Šta ću po Bogu otče! Roditelja izgubih, Majka mi je stara i bolesljiva, a ja nekaj, šta ću? kako li ću? Nauči me, ako boga znaš! – 'Ne plači Čedo moje! ti si izgubio roditelja, ali sam i ja izgubio prijatelja u njemu. No ti ćeš imati otca u meni. Ja ću se starati i za tvoju staru majku, kao što bi se i tvoj roditelj u takovom slučaju za moju diecu starao.' Tako odgovori blagodarni prijatelj pokojnika i ovo ne malo utieši mladog Miletića.

Iskreni ovaj prijatelj pokojnoga mu roditelja namiesti malo poslie mladog Jovana kod jednoga kèrznara (ćurčie), da se uči zanatu, i Jovan za tri godine izviešti se zanatu kèrznarskomu, tako, da ga je majstor njegov već poslie tri godine mogao slobodno pošiljati po selima, da kupuje kože ovčie i jagnjeće, i u malo vremena prevazidje u kupovanju i najvieštie momke i neke majstore tako, da ga je poslie i sami Sava Čičeklić za svoje tèrgovačke poslove u Splot i u Dubrovnik pošiljao. Malo za tim uputi se i u Mlietke i Tèrst i Jakin (Ancona) gdje poznavši se s tèrgovcima Bečkim i Lipskim otvaži se i onamo ići na sajam. Poznavši ova miesta po svèršetku rata Pruskog naumi prigovoriti svoga gospodara, da se presele u Beč ili u Lipisku, gdje bi im tèrgovina mlogo bolje napredovala, vrati se u Sarajevo, ali

III/84 – Cassa di conto Eredità Spettante Ex Testamento Milletich Alla Veneranda Chiesa di San Spiridione Della Illirica Nazione in Trieste (1791–1793) – Рачунска књига легата Милетић (Архив СПЦО у Трсту)

Упис Јована Милетића (γιοβοσ милетиќ) у Матрикулу умрлих Грчке православне митрополије у Бечу (Το παρόν βιβλίον υπάρχει της καπέλλης του αγίου Γεωργίου των Γραικών ορθοδόξων Τουρκοϋπηκών εν Βιέννη της Αυστρίας, 1790, 221)

Позив Управе Српске православне општине на одржавање свете литургије 1/13. септембра 1892. у спомен Јовану Милетићу, утемељивачу српске школе, Трст, 26. август/7. септембар 1892. (Архив СПЦО у Трсту, 1892, II бр. 62)

više ne zastane ni stare majke svoje, ni gospodara svoga, niti prijatelja i obranitelja svoga. Sve je to nemilostiva kuga podavila. Sada već ni je imalo šta Jovana vezati za Sarajevo. Mlogi od njegovih poznanikah i prijateljah, koje ni je bila kuga umorila već su bili pobiegli od kuge i neki se preselili u Dubrovnik, neki u Split, a neki predju i u Austriju. Ovo kad vidi Jovan, to za ono malo svoga kapitala nakupuje kožah, meda i voska, i sve otpravivši u Beč i u Mlietke najposle predje i sam, i kao da je znao, proda tēgovinu za najbolju cieniu da se obogati do čuda. Jovan je sad živio neko vreme u Lipisci, primao je tēgovinu, koju su Bosanski tēgovci na njega uputjivali. I u Lipisci malo je koji tēgovac onaki kredit imao kao naš Jovan. Najposlie prešavši 60 godinah i neoženivši se namisli preseliti se u Beč, gdje je imao svojih zemljakah, kao što je bio Maksim Kurtović i rođjak mu Miloradović, austrijski častnik. I ovdje ni je namieravao tēgovati više, ali moleći ga prijatelji čas jedan, čas drugi, da mu preda nešto tēgovine, što

su nešto iz Bosne, a nešto iz Bugarske uputjivali na njega, tako više radi zabave, negoli zavolj hasne primi se opet tēgovine, koja mu je i opet tako srietno išla od ruke, da je sam mislio i često usklikivao: „Bože moj! šta sam ja tebi učinio, da si mene tako sa srećom obdario.” Malo zatim naumi se sa svim ostaviti tēgovine i preći u Tērst ili u Mlietke, da ostatak svog života ondie provede. Ali čoviek predlaže, a Bog raspoláže. Veliki i napregnuti trudovi i brige, koje je od mladosti podnosio uskore mu i onaj poslednji čas. Videći blizu ono što je bilo daleko, i budući još pri zdravoj pameti prizove svoje prijatelje, kao Maksima Kurtovića i još nekoga Gērka i svog rođjaka Miloradovića i raspoláže svoje stanje tako, da je svaki morao biti zadovoljan, a najveći dio svoga stanja ostavi Sērbskomu Obštestvu u Tērstu s preporukom da se u Tērstu ustanovi Sērbska učionica (škola) iz tri klase sa dva učitelja a cērki da se dva tornja na njegove troškove učine. A budući da se u ono doba baš Gērci odluče od Sērbah, tako

dakle na to se rado pristane, jer su za Tèrst naimenovani izvèršitelji zavieštanja (testamenta) dva grofa Voinovića, grof Dimitrie i Jevtimie, koji su nastojali, da se njegova volja izvrši i za to i postoji Sèrbska učionica (škola) u Tèrstu od godine 1790 u kojoj se Sèrbska mladež obučava slavenskom, italijanskom a nešto i niemačkom jeziku i drugim začetnim najnuždnijim naučicam. Na ovo dobije i od vlade odobrenje, da može stajati u redu ovdašnjih začetnih redovnih učionica. Naš Miletić koliko je god bio čovek prost, ne imavši u svojoj mladosti nikakvog ponjatija o začetnim naukama, ipak je znao upotriebiti svoju bogodanu glavnicu (kapital) na korist svoga roda. Samo kad se pomisli, koliko se mladeži bilo ovdje za 60 prošavših godinah izučilo, od kojih narod broji toliko mornarah, pomorskih kapetanah, i tèrgovacah, već je učinio dobro toliko, da mu se izplatiti i dovoljno zahvaliti ne može. –

Blagodarna obština sèrbska u Tèrstu uvažavajući veliko i blagородно ovo dielo jedno iz zahvalnosti a dugo za uzdèržati krasan ovaj primier požèrtvovanja pokojnika, kao primier podražanja potomcima njegovim svagda u sviežoj pameti ustanovila je na tu svèrhu zakonito, da se svake godine na 1. Rujna (Septembra) u cèrkvi sv. Spridiona bož. liturgia služi, a po liturgii i opiela navlastito za Jovana Miletića i za druge rodoljubive sèrbske duše svetčano otsluži. – A u školi se onog dana zaslužnoj diećici nagrade (premie) razdaju. Kromje toga u školi u obadve sobe čita se ime Jovana Miletića osnovatelja ovog zavoda s blagodarnosti, sada samo napisano, dok se u novom zdaniu u kamenu zaslugi njegovoj shodno viečiti ovaj spomen izreže, ako i jest baš ovaj spomen u blagodarnom sèrdcu

svakog čestitog Sèrbina još od početka. Jer ovaj je uprav služio povodom ili za ugled Rodoljubima ostalim. Njemu je posljedovao nezaboravljeni Dimitrije Anastasiević poznati Sabov, koji je pri osnovaniu karlovačke Gimnazie najviše doprineo. – Na njega se ugledao i Savo Vuković pri osnovaniu novosadske gimnazie. A ko je i Savi Tekeleh služio za primier pri osnovaniu onih divnih zavodah u Pešti i u Beču? ko li i Bovanu u Sibenjiku i Boškoviću i Giuroviću u Novom? Ovo je pobudilo i dobroga ne davno ovdje umèršega Slovenca Filipa Oblazera, te se on pri poslednjem času svoga života Slavenstva spomenuo, i porad ostalih dobročinstvah, ostavio je i na sèrbsku učionicu u Tèrstu važan spomen svoje ljubavi k Slavenstvu. – Svi ovi muževi zaslužuju, da im se spomeni u Sèrbskom Panteonu dubokim slovima izrežu, i vieštim opisaniem njihovih zaslugah miesto u narodnoj Istorii dozvoli. To njihovo požèrtvovanje, to naša dužnost iziskuje, a blagodarnost potomstva ovome pravednom iskanju, da će odgovoriti morali, nadamo se bez svake sumnje. PRIMJETBA. Mloge čerte života Miletićeva čuo sam ovdje od sada počivšega g. Jove Čirkovića sina višepomenutoga u Sarajevu Save Čičeklića; ovaj je za vreme prebivanja Miletićevog u Beču kao tèrgovac radi svojih poslova ondje baveći se neprestano uz njega bivao, i mogao više o njemu znati, nego li kogod drugi, a ja sam to sve iz njegovih ustah čuo. Zato ako je štogod izostavljeno, šta bi još više časti moglo doprineti, to molim neka se oprost. A zavod njegov u Tèrstu radi prosviete roda svog dovoljno prepovieda i javlja ljubav njegovu k rodu svome.

D. V.”

Напомене

- ¹ Основни подаци о рођењу и животном путу Јована Милетића преузети су из *Историје Српске православне црквене општине у Трсту*, Трст 1960, Миодрага Ал. Пурковића (даље: М. Пурковић, *Историја...*).
- ² Куга, која је харала у Сарајеву 1738–1739. године, усртлила је његову мајку, након чега је Милетић заувек напустио своје родно место.
- ³ У Архиву СПЦО у Трсту није сачуван оригиналан тестамент писан на српском, већ само његов превод на немачки и италијански језик (Архив СПЦО у Трсту, V.A. IV ф 316).
- ⁴ Новооснована српска школа у Трсту, која и данас носи име по свом добротвору Јовану Милетићу почела је да ради 1. јануара 1792. Шире о српској школи видети текст *Српска школа*

Јован Милетић у Трсту 1782–1914, објављен у овом каталогу.

- ⁵ М. Ал. Пурковић, *Историја...*, 64.
- ⁶ Видети Матрикулу умрлих Грчке православне митрополије у Бечу (То παρόν βίβλιον υπάρχει της καπέλλης του αγίου Γεωργίου των Γραικών ορθοδόξων Τουρκοκτηκόνων εν Βιέννη της Αυστρίας, 1790, 221).
- ⁷ *Compiuta e Distesa Descrizione della fedelissima citta e porto-franco di Trieste di Girolamo Eo. Agapito*, Vienna 1824, 147–148.
- ⁸ Антоније Осмец, *Кратка Историја Српске православне црквене општине у Трсту*, свеска 1–2, Трст, 31. октобар 1955, у рукопису (Архив СПЦО у Трсту, Збирка Varia).

- ⁹ Позив Управе Српске православне општине од 26. августа/7. септембра 1892. (АРХИВ СПЦО у Трсту, 1892, II, бр. 62).
- ¹⁰ Вид. Књигу записника седница Одбора Српске православне црквене општине за 1950–1953. (Архив СПЦО у Трсту).
- ¹¹ *Jadranski Slavjan, podružni list v raznih ljudstvu koristnih rečih*, list 1, mart 1850, 13–14. (Digitalna knjižnica Slovenije).
- ¹² Према исправној констатацији М. Ал. Пурковића у *Историји...*, 63, Јован Милетић није био неписмен, на шта упућује навод у италијанском тексту Милетићевог тестаментa да је то превод с немачког на италијански оригиналног тестаментa, *писаног његовом сопственом руком (scritto di sua propria mano)*.

НИКИФОР ВУКАДИНОВИЋ

Никола Марковић

Никифор Вукадиновић, дугогодишњи парох у Трсту, родио се 15. марта 1874. године у Задру. Детаљнији подаци о његовом школовању нису познати. Рукоположен је за ђакона 13. априла 1897. године, а за презвитера 6. августа исте године. Био је од 1901. године учитељ катихета у Шибенику. Прво је предавао у српској мушкој школи, задужбини Јована Бована, а затим у српској женској школи, задужбини Петра Ковачевића. Потом је изабран за економа у Православном богословском заводу у Задру. За тршћанског пароха изабран је 19. маја/1. јуна 1906. године. Због вишегодишњег „примерног службовања” Управа

Никифор Вукадиновић (1874–1944)
(Архив СПЦО у Трсту, Лични фонд Никифора Вукадиновића)

Превод са немачког Никифора Вукадиновића
Катихетике Фриделина Нозера – прва страница
(Архив СПЦО у Трсту, Лични фонд Никифора Вукадиновића)

Црквене општине је 1923. године одлучила да замоли шибенског епископа да произведе Вукадиновића у чин архимандрита. Остао је на месту пароха српске цркве Светог Спиридона све до своје смрти 17. децембра 1944. године.

У Трсту се Вукадиновић бавио историјом српске књижевности, историјом грчке и српске православне цркве у Хазбуршкој монархији. Посебно се трудио да пронађе и објави детаље из живота и рада Доситеја Обрадовића и Јоакима Вујића из периода њиховог боравка у Трсту. Објавио је неколико запажених радова у угледном часопису „Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор”. Значајнији текстови објављени у овом часопису били су: Један мало познати спис Јоакима Вујића (*Жалосноје возвращеније Французов из Русије*), *О Француској граматици Јоакима Вујића*, *Ка биографији Јоакима Вујића*, *Ка проучавању Доситеја Обрадовића*, *Доситејева Христоиштија и њени узори*. Намеравао је да напише и штампа рад о првој српској школи у Трсту и њеном добротвору Јовану Милетићу, као и опширну студију о

животу и делу Никифора Теотикиса, а које изгледа није стигао да доврши и публикује. Његово животно дело, „Историја Српске православне општине у Трсту”, остало је недовршено.

Значајна и за данашње историчаре јесу писма која је Никифор Вукадиновић упутио Димитрију Руварцу од августа 1912. до јуна 1928. године, а која се чувају у архивској збирци Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић” у Београду. Критичко издање тих писама објавио је Архив Србије 2011. године. Из њих се види да је Вукадиновић пратио текуће часописе на српском и грчком језику, па чак и оне александријске. У Црквеној општини израђивао је каталоге старих српских књига. Први је направио и попис највреднијих књига на српском језику, оригинала и превода штампаних током 18. и у првој половини 19. века.

На основу ове преписке може се закључити да је Вукадиновић био озбиљан, страстан истраживач и веома образован и радан човек.

Вукадиновић је обавештавао Руварца о својим истраживањима

и текстовима које је писао, као и о публикацијама и архивској грађи, које се чувају у Црквеној општини у Трсту, размењивао је с њим књиге, позајмљивао је документа за која је сматрао да би били вредно да их Руварац објави у часопису „Архив за историју српске православне карловачке митрополије” и често га је молио да му провери неке податке. За овакву врсту помоћи Вукадиновић није могао да нађе бољу особу јер је Димитрије Руварац био дугогодишњи библиотекар Патријаршијске библиотеке у Сремским Карловцима и имао је приступ обиљу ретких књига, писама и докумената, на основу којих је објавио више од 1.100 радова, а највише у вези с историјом српског народа, историјом цркве и радом црквених сабора. Вукадиновић је у својим писмима доносио обиље података о Српској православној црквеној општини у Трсту и њеној историји, односима српске и грчке цркве, слању помоћи Срба у Трсту својој матици. Такође је помињао многе личности и догађаје који су драгоцене и корисна сведочанства о прошлим временима.

Захвалница патријарха српског Варнаве Никифору Вукадиновићу на прилогу за подизање Храма Светог Саве у Београду, 1937. (Архив СПЦО у Трсту, Лични фонд Никифора Вукадиновића)

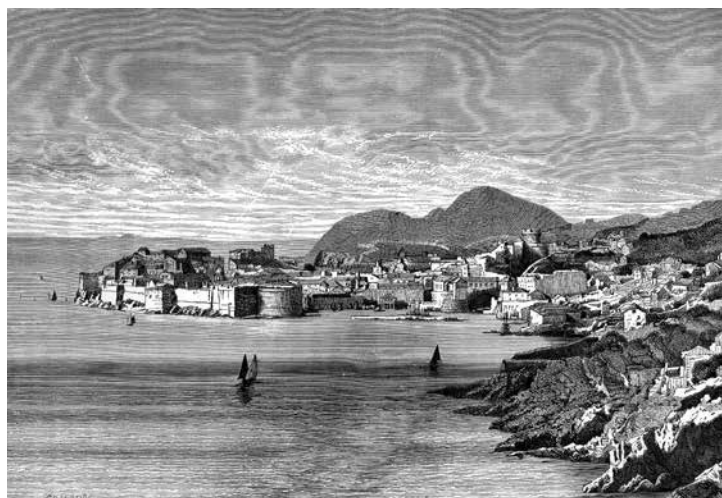
Никифор Вукадиновић с грчким свештеником (Архив СПЦО у Трсту, Збирка фотографија)

„ДОМАЛО ЋЕ ДОЋ’ БРОД ИЗ ТРИЈЕШЋА ...”

Иван Виђен

У својој драми *Еквиноцијо* (1895) велики дубровачки драматичар Иво Војновић (1857–1929) у контексту пословања једнога од главних ликова једноставно је морао да спомене град Трст („Ето ту – домало ће доћ’ брод из Тријешћа, па ћете са мном [...]. Отоле ће вас принијет вапор до Бразила.” – у петој појави другог чина). Публици тог времена била је то природна и лако схватљива референца; свако ко се имало озбиљније бавио неким трговачким или поморским послом у неком је тренутку путовао или пословао у Трсту. Иако су и у 19. веку још увек имали велику флоту, и Венеција и Дубровник тог доба све више су постајали путничке луке, одредиште оних који Јадраном путују да би се одморили, да би видели историјске знаменитости и наживали се сунца. Истовремено, у Трсту или Ријеци, градовима који су свега век раније били периферијски, све је врвело од пословне активности, лучког жамора и космополитске културе. Шири је контекст, наравно, Аустрија – велико средњоевропско царство које је почетком 19. века завладало већином источне обале Јадрана. Ако су Трст још и добро познавали, Далмација је почетком тог века већини Аустријанаца, у ствари, била прилично забачена покрајина: када је 1823. године географ, путописац и ботаничар Франц Петер (Franz Petter, 1798–1853) постао професор немачкога језика у Дубровнику, наводно су га сви познаници сажаљевали сматрајући да ће му тамо наудити велика врућина, морски ваздух и хајдуци. Петер је у својим занимљивим путописима наравно све то демантовао наводећи да је далматинско поднебље врло здраво, „али се онда на то мало тко у Аустрији освртао, а о Далмацији је на свијету мало тко право и мислио” (Иван Педерин). Та епизода није наравно била правило: управо су многи научници прве половине 19. века, првенствено географи, зоолози, ботаничари и етнографи, својим писањем директно или индиректно популарисали природно и културно наслеђе Јадрана. Већ десетак година након споменуте Петерове згоде у Трсту, 1836. године основана је поморска компанија „Аустријски Лојд” (Österreichischer Lloyd/Lloyd Austriaco) која је наредних стотинак година била кључна за скоро сав поморски, а тиме и поштански, туристички и трговачки саобраћај источне јадранске обале, и то не само оне која је била под аустријском

влашћу. Временом се познавање и пропагирање Јадрана толико разгранало да је 1894. у Бечу основано Друштво за промовисање народно-економских интереса Краљевине Далмације (Verein zur Förderung der volkswirtschaftlichen Interessen der Königreiches Dalmatien), у Трсту је 1908. почео да излази часопис „Adria” („Јадран”) који је, у ствари, био један од првих специјализованих туристичких часописа уопште, а у Бечу је 1913. одржана изузетно успешна, готово мегаломанска изложба о Јадрану и његовим знаменитостима („Adria-Ausstellung”) коју је, како би Аустрија показала свету колико настоји да помогне и пропагира Јадран,

Le Rive dell' Adriatico e Il Montenegro di Carlo Yriarte, Milano, Fratelli Treves, Editori, 1883, p. 281, (Универзитетска библиотека „Светозар Марковић” у Београду, ПБ₂942)

отворио лично престолонаследник Франц Фердинанд. Популарности јадранских дестинација, али и раној свести о чувању природе увелике је допринео и аустријски надвојвода Лудвиг Салватор (Ludwig Salvator, 1847–1915), који је аутор многобројних путописа по Јадрану и Медитерану и један од првих заговорника строгог очувања природних амбијената. Трсту је као политичком, саобраћајном, економском и културном средишту северног Јадрана у свему томе, према настојањима Хабзбуршке династије, припадала водећа улога, па не чуди да су том граду многи ласкали желећи да постане „Хамбург Јадрана” (Dominique Kirchner Reill).

Дана 3. јануара 1939. године у Паризу је умрла угледна и богата тршћанска госпођа Милева Константиновић. Чим се за тај тужан догађај сазнало у Трсту, хитан је телеграм то јавио Српској православној црквеној општини у Дубровнику; телеграфска жица повезала је Јадран у неколико секунди. Сутрадан је звоњавом звона с православне цркве Светог Благовештења у средишту Дубровника, као и црним флором на свим службеним зградама у власништву Црквене општине Дубровчанима објављена вест о смрти те добротворке. Црквена управа истог дана у црним оделима одржала је свечани састанак на ком су поменуте заслуге покојнице за Србе у Дубровнику. Телеграм између српских православних општина у Трсту и Дубровника наредних дана и недеља заменила су писма у којима су се чланови Управе дубровачке црквене општине распитивали за детаље у вези с преносом и сахраном госпође Константиновић. Била су ту упутства тршћанским колегама како представити Дубровчане на сахрани, какав и колики венац купити, колико воска потрошити, како и коме од ожалошћене родбине изразити саучешће...

Када данас прелиставамо архивске документе из тог времена, можемо да будемо сигурни да туга православних општинара није била само испразна форма, резултат доброг васпитања или конвенција времена. Они су очито искрено туговали јер је умрла особа која је, у ствари, мањи део свог живота провела у Дубровнику, али јој је он стално био на срцу. Стара је госпођа у омиљеном Дубровнику последњи пут била шест година раније, на пролеће 1933. године, када је великом свечаношћу отворена њена животна задужбина: зграда Дома за старе и сиромашне чланове дубровачке православне црквене општине. Дала је да се изгради у спомен на њеног мужа, генерала Александра Константиновића, изузетног и принципијелног човека у самоизабраном егзилу, „последњег члана династије Обреновић”, како једноставно пише на његовом гробу у Трсту. На сачуваним фотографијама из тих свечаних дана види се достојанствена госпођа у црнини међу домаћинима и пријатељима, крхко и елегантно биће окружено младим људима, новом белом зградом, неким новим временом којем оставља нешто што би све требало да их надживи. Но, свега неколико месеци након њене смрти, јављене у Дубровник споменути хитним телеграмом, највећи крвави сукоб захватио је читаву Европу, а након његовог завршетка нови свет – понегде врло намерно, а понегде случајно – сасвим је заборавио на старе госпође у елегантној црнини, задужбине и опела, велетрговце и поседнике, бродовласнике, аристократе, приватне добротворе и вишесложне титуле за ословљавање. Будућност је њен свет из реалности живота претворила у историју. Покушајмо да дамо машти на вољу и поверујмо да је могуће да су чланови туторства негде дубоко у себи, макар тога и не били свесни, слутили крај једне епохе коју је означила смрт госпође Милеве Константиновић.

Милева Константиновић рођ. Опуић са члановима Председништва црквене општине, на свечаности отварања зграде задужбине, 6. мај 1933. (Архив СПЦО у Дубровнику, поклон Растка Барбића)

Заиста, хитан телеграм из јануара 1939. године означио је крај једне епохе. У уговору између госпође Милеве Константиновић и дубровачке српско-православне црквене општине, којим је неколико година пре смрти из Трста била послала огроман износ од 250.000 динара за изградњу споменутог дома за сиромашне, био је и услов да се нацрти, дозволе и градња морају довршити најкасније унутар годину дана од потписивања уговора. Рок је испоштован до у дан. То добротворство на одређени начин затворило је један историјски круг започет век и по раније. Из перспективе мале заједнице дубровачких православних Срба (међу православнима је у Дубровнику био свега покоји Грк, Црногорац или Рус), Трст и Дубровник били су чврсто везани. Преци и рођаци госпође Константиновић, чије је девојачко презиме било Опуић, својим су невероватно пожртвовним радом и деловањем били уграђени у саме темеље православних заједница оба та града. Њен отац Александар Опуић рођен је и одрастао у Дубровнику, али се преселио у Трст и ту је развио трговачки посао, а био је у два наврата председник тршћанске српскоправославне црквене општине. Браћа њене мајке били су Нико и Божо Бошковић, најбогатији грађани свога времена у Дубровнику, трговци, велепоседници и пословни људи који су последично били и највећи добротвори српске заједнице. Дух те епохе није познавао богатство без друштвене одговорности, па се може рећи да су њихова добротворства била пропорционална њиховој заиста импозантној имовини. О томе сведочи и почасно место њихове породичне гробнице на дубровачком православном гробљу „Светог арханђела Михаила”: у оси главне алеје, прислоњена на сам спољашњи зид цркве, као да се предводници заједнице и њени чувари у њу „на темељу апостола и про-

рока уграђују у пребивалиште Божје” (Ефежанима 2, 22). Готово да није потребно ни напомињати да је луксузан мермерни надгробни споменик у неовизантијском стилу допремљен из Трста. Почетак те приче такође је у Трсту, јер је век и по раније управо у том просперитетном лучком граду склопљен купопродајни уговор на први поглед сличан било којем другом таквом уговору. Њиме су Симо Вуковић и Стијепо Ђурасовић као представници дубровачких православаца дана 7. априла 1790. године од госпође Саломије Лукшић, рођене Владиславић, и њених кћери (Марије Ризнић, Гоше Николић и Анђелије Филотић) за немали износ од 700 дуката купили кућу с вртом у Дубровнику. Имање се налазило на Посату, непосредно изван градских зидина и раније је припадало њиховом славном претку Сави Владиславићу (1669–1738), трговцу, авантуристи и дипломати. Важност тог купопродајног уговора била је несагледива јер су након дугих настојања православни Срби у Дубровнику напоскон стекли грађевину која је постала мјесто окупљања њихове заједнице. Уз одређене раније спољнополитичке моменте, на које они свакако нису имали утицаја (руско-дубровачки уговор у Ливорну 1775. године), управо том некретнином код власти католичке републике успели су да се изборе за право на оснивање властите црквене општине, а што се догодило два месеца касније. Иако уз нека ограничења, то право удруживања управо је због замршене предисторије значило многоструко више него што се на први поглед могло уочити. Управо на почетку тог галантног века Сава Владиславић није успевао ни у много скромнијем науму, јер му пред строгим Сенатом Републике ни препорука моћног руског цара није помогла да у том истом врту сагради приватну капелицу и у њој породичну гробницу.

Пре блиставе каријере на руском двору и другим дворovima, осигуране колико властитом интелигенцијом и окретношћу, толико и поверењем и пријатељством руског цара Петра Великог, Сава Владиславић био је управо попут Вуковића и Ђурасовића – трговац из Дубровника, пореклом из херцеговачког залеђа, у првој или евентуално другој генерацији настањен у том граду, у којем је, уз сва ограничења, уживао неупоредиво више слободе него што је то хришћанину било могуће у суседној Херцеговини или Босни под турском влашћу. Дубровник је вековима био права лука спаса многим људима из његовог природног балканског залеђа. Замишљен прототип дубровачког православца Владиславићевог, али и Вуковићевог и Ђурасовићевог времена имао је разгранат посао у Дубровнику (иако се најчешће мисли да се већином радило о трговцима, истраживања показују да је међу њима био много занатлија свих врста), у њему је засновао и породицу, у Херцеговини је имао родбину из чијег су се подмлатка регрутовали нови шегрти или будући трговци, а његов брат или рођак пословали су у Трсту. Знао је бар један, а често и два страна језика и – ако је био писмен – писао је помоћу два

писма, о чему сведоче његови уговори и опоруке у Државном архиву у Дубровнику. Био је прави правцати „self-made man” који се уздигао тешким радом и истрајношћу, поштовао је законе нове средине, али је истовремено чувао сопствену традицију и веру, настојећи да усклади најчешће сељачко порекло с развијеним и изнад свега строгим друштвеним стандардима осамнаестовековног Дубровника. Та је двострука позиција, истовремено најтежа и најплоднија, резултирала стварањем специфичне јадранско-балканске микрокултуре која је постојала од друге половине 18. до средине 20. века – отприлике онолико колико је протекло од склапања два описана тршћанска уговора. Није, наравно, случајно што су оба споменута уговора склопљена у Трсту и што њихови актери носе типична, карактеристична презимена. Земљиште на којем је тридесетих година 20. века изграђен дом задужбине Константиновић за старе и сиромашне управо је део врта куће Владиславић из средине 18. века. Две зграде тако дели, односно повезује тридесетак метара... и Трст.

И у Дубровнику и у Трсту број досељеника у трговачком и занатлијском staleжу увек је био велик. Оснажен повластицама аустријских царева, Трст је у 18. веку започео свој економски и културни успон. Природно је да су људи који су у њега долазили да раде и живе били градивно ткиво, здрав и прогресиван елемент који га је чинио бројчано већим и економски јачим. Дубровник је током 18. и 19. века био у другачијој ситуацији: све до нестанка Дубровачке Републике (1808) под Наполеоновом окупацијом био је то политички, економски и културни центар јужног Јадрана. Сабитност малене државне територије између великих сила, првенствено Венеције и Турске, уобичајен опрез аристократије, наслеђен конзервативизам и успешна тежња ка трајној политичкој стабилности учинили су да дубровачка имиграцијска политика буде строга и доследна. Католичка вера остала је до краја Републике пресудан фактор у стицању статуса пуноправног грађанина Дубровника. У свакодневном животу православним Србима то није пред суграђанима стварало већих потешкоћа. Истина, православци службено нису смели да живе унутар градских зидина. Но, попис становништва из 1799. године налази их неколико настањених и у средишту града, што нам указује на то да је сасвим очекивано да животна реалност увек коригује круте законе и правила.

Осим уживања веће слободе од оне коју су имали у местима из којих су потицали, нема никакве сумње да је онима који су у Дубровник и/или Трст долазили економски мотив био међу најважнијима. У Дубровнику су могућности за пословање биле многоструко повољније него у залеђу, а у Трсту су, пак, биле вишеструко повољније него у Дубровнику. Трговачке станице дубровачке трговине по Балкану, мала села и велики градови, ханови, конаци, трговачке колоније и конзулати били су прави крвоток те разгранате трговине која је омогућила стреловит

успон тог града. Тој се копненој мрежи, природно, придружила и поморска јер су Дубровчани пропорционално броју становника заиста имали једну од најјачих трговачких морнарица Медитерана. Није стога чудно да се Трст наметнуо као логичан избор, посебно у епохи која је означила смањење значаја Венеције у поморском саобраћају. Дубровачка Република осетила је ту промену економских трендова, па је у Трсту 1739. године основала конзулат који је активно деловао све до нестанка Републике. Његова се изузетна важност, између осталог, огледала и у томе што је управо преко тог конзулата упућивана и сва дубровачка дипломатска пошта за Беч, повластица која је раније припадала конзулату у Ријеци. Дубровник и Трст нашли су се први пут у истој држави накратко, за време Наполеоновог експеримента с Илирским покрајинама (1809–1813), да би потом читав век (1814–1918) остали у једној државној заједници под жезлом Хабзбурга. Вишеструко сложена аустријска државноправна стварност, која је у себе аутоматски уврштавала различитости вишемилеонске и мултиконфесионалне монархије од Карпата до Јадрана, остављала је довољно слободе за развитак појединих својих делова, но полазне позиције им никако нису биле исте. Деветнаести век под Аустријом био је „некоме мајка, некоме маћеха” – отворено протежирање Трста, а потом и Ријеке као главних лука Аустријског царства имало је наличје у економској стагнацији Дубровника или Котора.

Но, ако се на тренутак вратимо описаном замишљеном прототипу православног трговца Дубровника или Трста из 18. или 19. века, морамо додати још један елемент: његову личну и друштвену слободу. За разлику од дубровачких грађана и властеле с почетка 19. века, он је био неоптерећен наслеђеним друштвеним везама, у позицији када је сам ковач своје среће и сам вуче потезе који му одређују судбину. Досељеници из залеђа у Дубровник нису имали некретнине, имали су можда неки ситан почетни капитал, али су имали талент за трговање, за улагање, за ризик. Иако тај ризик није увек донео профит, па има оних који су завршили на просјачком штапу, ипак је било више оних којима се он исплатио. У другој фази они су свој новац улагали у некретнине, па се од средине 19. века број поседника у православној заједници повећао. Тако, на пример, породична традиција казује да је трговац Никола Мичић 1835. године зарадом од само једног одласка на чувени сајам у Сенигалији крај Анконе купио лепу вилу с вртом на Пилама. Треба томе ипак додати податке да се у Дубровник доселио 1811. године са супругом и двогодишњим сином, а своју је фирму основао 1816. године: успон се, дакле, није догодио преко ноћи. Браћа Божо и Нико Бошковић имали су у једном тренутку у свом власништву чак девет великих кућа и палата у граду. Попут грађанске класе у другим срединама, тај успон прагило је стицање летњиковаца и уметничких дела, о чему сведочи и девет поносних портрета чланова те породице које је на-

сликао најпознатији дубровачки сликар тог времена Влахо Буковац (1855–1922). Породица Бравачић током 19. века купила је летњиковац од властелинске породице Гучетић у Лападу (данас Рашица), а породица Опуйић такође властелински летњиковац Бенеша. У другом чину монументалне Војновићеве Дубровачке трилогије лик досељеника у град, којег глуми Васо Херцеговац (и који тргујући купује некретнине негдашње аристократије), није фикција, већ је тек парафразирана стварност из времена прве половине 19. века, када се радња драме одвија. Практичан дух посвећен преживљавању и пословању очито је узрок што су Срби у Дубровнику тог времена о себи оставили мало писаних сведочанстава у првом лицу. О њима сведоче црквени турско-српски списи, кратка пословна писма и рачуни. Отприлике средином 19. века међу њима су се појавили поморци и капетани, а крајем истог века и разна слободна занимања, као и образовани интелектуалци.

Велика пословна и социјална динамика гонила их је у градове у којима су могли даље да се развијају, па је Трст био природан пут. Треба знати да пут није био једносмеран јер су неки трговци одлазили у Трст да раде, па су се након неког времена враћали у Дубровник и настављали су посао. У Трст се одлазило и да се наручи роба, купе луксузни предмети и уметничка дела или се тамо ишло да се образује на некој од бројних виших школа. Ипак су најубичајеније биле породично-пословне везе: у најуспешнијим дубровачких српским породицама 19. века готово је био редован случај да један брат живи и ради у Дубровнику а други у Трсту. Ако томе додамо још и склапања бракова између породица на релацији Дубровник – Трст (како се то лепо види из магичних књига) и кумства, као и пословна партнерства, можемо да закључимо да, када се у кореспонденцији између те две црквене општине оне називају братским, то није само љубазно ласкање већ је врло често и дослован случај. Неколико најпознатијих примера то лако илуструје.

Породица Ковачевић била је једна је од разгранатијих православног породица тог времена у Дубровнику, која је потицала из Мостара, из којег су се доселили Михајло и Роса Ковачевић а двојицом синова – Јовом и Јефтаном. Родоначелник тршћанске гране породице је старији брат Јово Ковачевић (Мостар, 1777 – Дубровник, 1837), који је са својом супругом Маријом имао тројицу синова: Александра Христифора, Стефана и Ђорђа. Најстарији од те тројице и свакако најпознатији, трговац и предузетник Александар Христифор (Мостар, 1805 – Трст, 1874) оженио се 1837. године у Дубровнику Маријом рођ. Гашић, с којом је имао тројицу синова и кћер. Привучен великим могућностима пословања у Трсту, тамо се преселио почетком 1840-их година заједно с браћом и развио је велики трговачки посао, којим је стекао позамашан иметак. Био је три пута председник тршћанске српско-православне црквене општине и

доброчинитељ многих тршћанских установа. Јефто, млађи брат његовог оца, остао је у Дубровнику и ту је засновао породицу која је делом живела у Дубровнику а делом у Задру.

Породица Опуић је уз Ковачевиће сигурно најразгранатија православна породица 19. века у Дубровнику, а са својим огранком у Трсту је уз Шкуљевиће и Ковачевиће без сумње и најпознатија. Из Дубровника су се у Трст један за другим одселила два брата: Ристо Петров Опуић (Столац, 1809 – Трст, 1866) и његов

Слева: Александар Опуић, н.н., Марија Опуић, Никифор Вукадиновић, парох Српске Цркве Светог Спиридона у Трсту и Александар Константиновић са супругом Милевом Константиновић рођ. Опуић, Трст (Архив СПЦО у Дубровнику)

млађи брат Александар (Дубровник, 1825 – Трст, 1888). Александар се 1849. године у Дубровнику, где је тада још увек био трајно настањен, оженио Маријом рођ. Бошковић, млађом сестром дубровачких велепоседника и добротвора Божа и Ника Бошковића. С њом је имао само једну кћер, Милеву (Трст, 1858 – Париз, 1939), удагу за генерала Александра Константиновића од Герман-Обреновића, споменуто донаторку изградње дома Задужбине Константиновић (тзв. Сиротињског дома на Посату). Широкораспрострањеним пословима, првенствено поморством, обојица браће у Трсту изузетно су се обогатила, те су били важни чланови управе тршћанске српско-православне црквене општине, а у свакој прилици помагали су дубровачку општину. У Дубровнику је остао да живи Ристов и Александров средњи брат Јово Петров Опуић.

Породица Шкуљевић спада у групу породица које су у Дубровник пребегле из Мостара пред великом кугом која је харала Херцеговином 1814–1816. године али, за разлику од Мичића, Бравачића, Опуића и осталих породица из те групе, у Дубровнику се није дуже задржала, већ се одселила у Трст. Чини се да су се у Дубровник први доселили Петар Шкуљевић (Мостар, 1780? – Дубровник, 1814) са супругом Цвијетом и његов рођак

Дамјан Шкуљевић са супругом Јованком, а с њима је дошло и још њихових рођака. Шкуљевићи су се у Дубровник очито доселили с неким почетним капиталом јер су одмах развили успешан трговачки посао и убрзо су се један по један одселили у Трст. У том су граду своје послове развили до неслућених размера, при чему су стекли право богатство. Ристо Јовов Шкуљевић (Трст, 1837 – 1910) био је велики добротвор Цркве Светог Спиридона и доживотни почасни председник тршћанске српско-православне црквене општине. Након средине 19. века више их не налазимо настањене у Дубровнику, али су они били у сталном контакту с њим јер су на тој релацији трговали, писали, распитивали су се, посећивали, помагали. Можемо спекулисати да је на одлуку о трајном пресељењу браћи у Трст, бар кад је о Стефану Петровом Шкуљевићу реч, имала неког утицаја и породична трагедија, јер су му сва деца у кратком размаку умирала, да би напослетку 1844. умрла и његова супруга Марија. О Шкуљевићима, њиховом угледу, богатству и укусу данас у Дубровнику на оба дубровачка православна гробља сведоче само два квалитетна мермерна надгробна споменика. Оба су у класицистичком стилу и у Дубровнику им међу надгробним скулптурама тог времена нема премца, а онај на гробљу „Светог Ђурђа” на Посату направио је знаменити италијански кипар класицизма Антонио Боса (Antonio Vosa, 1780–1845).

Као што се може закључити, сасвим је природно да су се дубровачки православци за различита питања обраћали својим рођацима, кумовима, колегама, пословним партнерима и пријатељима у Трсту. Тако је очито било не само кад се радило о пословним и породичним стварима већ и о опремању цркава, чину који је био показатељ престижа мале заједнице, поготово што аустријске власти у Дубровнику тада нису лако давале допштење за градњу нове православне цркве. У септембру 1835. турсори дубровачке православне црквене општине обратили су се „својим” трговцима у Трсту: Ристу Опуићу, Јову Милаковићу, Ђуру Ковачевићу и Александру Ковачевићу, да им за потребе унутрашњег уређења нове цркве Светог арханђела Михајла на гробљу набаве и дају да се направе одређене ствари. Препоручили су им да наручене ствари набаве за најнижу цијену, никако другачије, „као да сами за себе начињају” и да настоје да се у Дубровник пошаље и детаљан рачун трошка. Тој се четворици трговаца у истом писму дискретно даје до знања да је потребне ствари могуће цркви и поклонити. Неколико дана касније обратили су се у вези с истом ствари Трифку Продановићу, такође трговцу у Трсту, при чему су допунили неке захтеве и наручили су гвоздена врата за гробље на Бонинову. За та врата, која, успут буди речено, још увек стоје на свом оригиналном месту, наглашавају да морају да буду „по најновијему укусу, будући да су врата од ђардина, нека су модерна и средње величине”.

Преко Трста је у православу цркву Светог Благовештења стигла и једна за тадашњу дубровачку средину релативно ретка уметнина. Наиме, заслужни дубровачки парох и каснији дабробосански митрополит Ђорђе Николајевић (1807–1896) путовао је 1850. године у родни Срем и приликом свога боравка у Београду од најпознатијег српског романтичарског сликара Димитрија Аврамовића (1815–1855) наручио је једну црквену заставу (хоругву). Иако нам је данас готово незамисливо да је Николајевић из Дубровника у Срем путовао Јадраном до Трста и потом преко Загреба у Земун, у то је време то била једина замислива рута. Том рутом, али у супротном смеру, за парохом Николајевићем стигла је и насликана хоругва, јединствено дело у ризници дубровачке цркве. Након потешкоћа с формалностима и молбе Дубровчана да их ослободе увозне царине, увоз заставе решен је у корист дубровачке црквене општине на пролеће 1851. године када је Финансијска дирекција у Дубровнику обавестила Управу дубровачке црквене општине да је Министарство финансија из Беча допустило да се преко царинске канцеларије у Темишвару и Трсту застава (хоругва) проследи у Дубровник. Истовремено талентовани италијанско-словенски сликар Јожеф Томињц (Giuseppe Tominz, 1790–1866), који је управо тада деловао у Трсту, аутор је Николајевићевог портрета који је вероватно настао у Трсту поводом описаног Николајевићевог тршћанског пропутовања и који се данас чува у дубровачкој црквеној збирци. Када се четрдесетак година након цркве на гробљу градила велика црква Светог Благовештења, у средишту града био је то велики подухват, изузетне симболичке и материјалне вредности, који је ангажовао читаву заједницу и натерао је да иде чак и преко својих могућности. Срећом, пожртвовним и самопрегорним ангажовањем вође Одбора за изградњу Божа Бошковића сви радови су 1877. године успешно приведени крају, па данас усред Дубровника стоји једина историцистичка сакрална грађевина у старом градском ткиву, изграђена према нацртима значајног сплитског архитекте Емила Векијетија (Emil Vecchietti, 1830–1901). Чим се одбор за изградњу основао, тршћански Дубровчани Александар Опујић и Јово Шкуљевић били су међу првим великим дародавцима новчаних прилога за изградњу те цркве, а из Трста је дошло и неколико донација у материјалу. Исти Александар Опујић (отац Милеве Константиновић) поклонио је 1.200 мермерних плоча за под цркве и 105 различитих степеница од мермера, а његова супруга Марија поклонила је велики лустер, док је трговац Јово Ристић, такође из Трста, послао олово за покривање звоника. Након довршетка грађевинских радова туторство дубровачке општине упутило је 1874. године писмо наследницима Александра Ковачевића у Трст да би новчано помогли радове на уређењу црквене унутрашњости. Идућих година такође се наручивало из Трста: клупе за туторство на бочним зидовима цркве направио је тршћански мајстор

Марија Опујић рођ. Бошковић (Дубровник, 1829–Трст, 1889)
и Александар Опујић (Дубровник, 1825–Трст, 1888)
Атеље: Sebastianutti-Benque, Трст (Архив СПЦО у Дубровнику)

дрворезац Антонио де Нале (Antonio de Nale) 1883. године, а трговац Тодор Аничич по Трсту је 1903. године тражио најбоље мајсторе (занимљиво, тада не најјефтиније!) за израду дрвеног Христовог гроба за смештање плаштанице. Иако имена тих очигледно извршних мајстора нажалост нису остала записана, резултат његове наруџбе је раскошан дрвени, позаћени саркофаг необарокног стила који и данас краси цркву и користи се за обреде Страсне седмице. Исти Тодор Аничич, познат као тршћански домаћин младом мостарском песнику Алекси Шантићу (1868–1924), а иначе нећак заслужног председника

III/85 – Гробница Тодора Аничича на Српском православном гробљу „Свети Ђорђе” у Трсту

тршћанске црквене општине Риста Шкуљевића, својом опоручом богато је обдарио дубровачку православну цркву, па је тим новцем 1909. године набављено пет нових звона (ливница Францеско де Поли из Виторија Венета) која су и данас у употреби. Тако и звона дубровачке цркве Светог Благовештења и након сто година одзвањају добротинством једног тршћанског Дубровчанина. Аничихев сродник Ристо Шкуљевић неколико година раније (1899) у спомен на своје родитеље поконио је Цркви Светог Спиридиона у Трсту четири велика бронзана неоготичка свећњака, а дубровачкој цркви Светог Благовештења два велика неовизантијска свећњака. Сви су израђени у ливници Микијели (Michieli) у Венецији и до данас се налазе пред иконостасом и тршћанске и дубровачке цркве.

Набрајање сличних конкретних примера веза између та два

III/86 – Неовизантијски свећњаци испред иконостаса Цркве Светог Благовештења у Дубровнику, поклон Ристе Шкуљевића

града могли бисмо наставити, но низање би постало банално, сувишно. Када бисмо кренули да реконструиремо везе које се попут невидљиве паукове мреже распростиру Медитераном и средњом Европом око Трста и Дубровника, то би нас одвело далеко од Јадрана који се „попут клина увукао из Медитерана у *Mittleuropa*” (Paolo Rumiz). У писмима и архивским списима које смо прегледали проучавајући историју дубровачке српске православне црквене општине не појављују се само та два града, иако је, разуме се, промет међу њима био најживљи и најживописнији. Слати су пакети и писма, путници су журили, роба је укрцавана, догађали су се лепа и тужна моментима, шириле су се вести, идеје и размишљања... Ријека, Задар, Сплит, Котор, Венеција, Анкона, Бари, Скадар, Драч, Цариград, Одеса... да би се потом с морске

обале упутили у Беч, Падову, Мостар, Сарајево, Билећу, Столац, Требиње, Гацко... и натраг, и натраго. У крањој линији, оснивање надалеко познате бродарске компаније „Аустријски Лојд” 1836. године са седиштем у Трсту, која је редовним пругама повезивала источну јадранску обалу, само је паробродима потврдило правце пловидбе који су постојали већ вековима, у ствари, миленијумима. Стари путни водичи (тзв. бедекери), којима су се користили гости који су путовали Лојдовим паробродима, приказују све то као једну причу с пуно занимљивих епизода, једну целину. На пример, под насловом водича кроз Далмацију најчешће се крије подручје од Трста до Крфа. И та нам „лагана” приручна литература јасно указује на оно што се најчешће пречесто заборавља: потпуног читања историје и културе нема без контекста. Наравно, чињеницу да је у конкретном водичу захваћено више територија које су стављене у шири контекст старија би историографија вероватно видела као хабзбуршку хегемонију и германизацију. Ње, истина, није недостајало, али данашња постмодерна и постколонијална читања историје уче нас да односи метрополе и периферије/периферија нису били једносмерни, како се раније сматрало. Радило се о вишезначним односима који су ишли у оба смера; нису само Трст или Дубровник профитирали од радне снаге или капитала оних који су се у њих насељавали, добитак је био обостран. Управо о томе нам сведочи богата уметничка баштина две српске заједнице на два краја Јадрана, оне под заштитом Светог Спиридона и оне под заштитом Светог Влаха. Зато су компаративне студије данас нужност и императив, па се монументални и корисни каталози три изложбе: *Genti di San Spiridione. I Serbi a Trieste/Људи Светог Спиридона. Срби у Трсту 1751–1914.* из 2009, *Култура Срба у Дубровнику 1790–2010. Из ризнице Српске православне цркве Светог Благовештења* из 2012. и *Култура Срба у Трсту 1751–1914.* из 2016. године, морају читати заједно, као три свеске истог дела.

„[...] Венеција је увек разумела свој Исток, перципирала је његову комплексност знатно боље него многи данас. Да би парирала османском свету, она није производила само ратне галије већ и недостижну количину књига, географских карата и трговачких веза. [...] Можда је захваљујући овом познавању и честом посећивању, упркос ратовима, масакрима и етничким чишћењима на Јадрану – тежишту Медитерана и драматичној линији фронта – континуитет увек превладао над раскидом. Немогућност комуникације између две обале је новији догађај, из двадесетого века. До тада је Јадран увек био Море пријатељства. Оно је море где је Онај други ближи.“

(Paolo Rumiz, *Odavde do Lepanta: istočnom jadranskom i jonskom obalom po moru povijesti*, Split 2005, 10)

Извори и литература

Архив Српске православне црквене општине у Дубровнику

Ирена АРСИЋ, Дубровчани и нашијенци: из старог Дубровника, Филозофски факултет у Нишу, Ниш 2011.

Dragan DAMJANOVIĆ – Ivan VIĐEN, „Jedna epizoda iz umjetnosti romantizma u Dubrovniku: Dimitrije Avramović i zastava srpske pravoslavne crkve Svetog Blagovještenja”, *Zbornik Matice srpske za likovne umetnosti*, 43/2015, 109–118.

Antonio DI VITTORIO – Sergio ANSELMINI – Paola PIERUCCI, *Ragusa (Dubrovnik) una repubblica adriatica (saggi di storia economica e finanziaria)*, Cisalpino Istituito Editoriale Universitario, Bologna 1994.

Јован ДУЧИЋ, *Гроф Сава Владиславић – један Србин дипломата на двору Петра Великог и Катарине I*, Дерета, Београд 1999. (или било које друго издање).

Johann Christian ENGEL – Ivan STOJANOVIĆ, *Povijest Dubrovačke Republike*, izdanje knjižare Jova Tošovića, Dubrovnik 1923.

Vinko FORETIĆ, *Povijest Dubrovnika do 1808*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1980, knj. 1–2.

Константин ЈИРЕЧЕК, *Историја Срба*, св. I–II, Београд 1952.

Dominique KIRCHNER REILL, *Nationalists Who Feared the Nation: Adriatic Multi-Nationalism in Habsburg Dalmatia, Trieste and Venice*, Stanford 2012.

Горан КОМАР, *Тиримична документа дубровачког архива (прилози историји свакодневног живота на тремеђи Дубровника, Требиња и Новог 1504–1795)*, Херцег Нови, 2011.

Vesna MIOVIĆ, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb–Dubrovnik 2003.

Ilija MITIĆ, *Konzulati i konzularna služba starog Dubrovnika*, Historijski institut JAZU u Dubrovniku, Dubrovnik 1973.

Ilija MITIĆ, *Dubrovačka država u međunarodnoj zajednici (od 1358. do 1815)*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti i Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1988.

Damir MURKOVIĆ (ur.), *I Croati a Trieste – Hrvati u Trstu*, zbornik radova, Edizioni Comunità Croata di Trieste, Trieste 2007.

Ђорђе НИКОЛАЈЕВИЋ (прир. Ирена АРСИЋ), *О Дубровнику и о Дубровчанима* (изабране странице), Центар за црквене студије Ниш – Ars libri Београд, Ниш–Београд 2004.

Ivan PEDERIN, *Austrijski Lloyd i turizam u Hrvatskoj, „Adriatica maritima“*, Centar Jugoslavenske aka-

demije znanosti i umjetnosti u Zadru, sv. II, Zadar 1978, 105–125.

Rade PETROVIĆ, *Ruski konzulat u Dubrovniku od osnivanja do 1878. godine*, Srpska pravoslavna crkvena opština, Dubrovnik 2010.

Paolo RUMIZ, *Odavde do Lepanta: istočnom jadranskom i jonskom obalom po moru povijesti*, Slobodna Dalmacija, Split 2005.

Radovan SAMARDŽIĆ, *Veliki vek Dubrovnika*, Prosveta, Beograd 1983.

Marijan SIVRIĆ, *Migracije iz Hercegovine na dubrovačko područje (1667–1808)*, Humski zbornik VI, Dubrovnik–Mostar 2003.

Goran SPAIĆ, *Dubrovačko-srpskopравославни односи: jedan pogled na istoriju*, u: *Kultura Srba u Dubrovniku (1790–2010)*, Srpska pravoslavna crkvena opština i Arhiv Srbije, Dubrovnik–Beograd 2010, 23–29.

Ivan VIĐEN, *Crkva Sv. Blagovještenja u Gradu*, u: *Kultura Srba u Dubrovniku (1790–2010)*, Srpska pravoslavna crkvena opština i Arhiv Srbije, Dubrovnik–Beograd 2010, 59–75.

Вук ВИНАВЕР, *Дубровник и Турска у 18. веку*, посебна издања Историјског института САН, Београд 1960.

Раде ВУКОМАНОВИЋ, *Дубровник*, у: *Алманах – Срби и православље у Далмацији и Дубровнику*, Издање Савеза удружења православног свештенства Хрватске, Загреб 1971, 77–106.

ТРСТ – АРХИТЕКТУРА – УРБАНИСТИЧКИ РАЗВОЈ

Гордана Гордић*

Стари град Трст, илирски *Tergeste* и каснији римски муниципијум, током раног средњег века припадао је аквилејској патријаршији, а затим и Венецији све до 14. века, када је потпао под власт аустријских Хабзбурговаца. Све до 18. века град је задржао типичну средњовековну структуру с кастелом на врху брега и подграђем опасаним зидинама.¹

Зачетак развоја савременог Трста пада у доба владавине Хабзбуршког цара Карла VI, који је 1719. године прогласио Трст за слободну луку.² У то време је у граду живело 5.000 становника, концентрисаних на брегу Сан Ђусто, док су на заравни између брега и данашње железничке станице биле смештене солане. Развој града у демографском, економском и културном плану убрзао се од 1740. године с почетком реформи царице Марије Терезије. Централизацијом монархије, укидањем царинских баријера између провинција и оснивањем савремене администрације створени су услови који су у будућности промовисали луку Трст у трговачки центар.

После проглашења Трста 1719. године за слободну луку, почело је досељавање помораца, трговаца и занатлија из многих земаља, међу којима је био и знатан број Срба. Повељом Марије Терезије из 1751. одобрено је Србима у Трсту да подигну своју цркву, оснују црквену општину и отворе школу. Крајем 18. века те установе у Трсту постале су један од културних центара у којима су се окупљали истакнути ствараоци, међу којима и Доситеј Обрадовић, Вук Караџић, Петар II Петровић Његош, Лукијан Мушицки, Јоаким Вујић, Матија Бан, Јосиф Рајачић, Михаило Обреновић и многи други.

Убрзани развој економије и пораст броја становника пратила је планска урбанистичка експанзија. Најпре је изграђена Терезијанска четврт на месту старих солана, које су постале излишне за економију града. Изведено је неколико пројеката, од којих се издваја Фусконијев, који је предвиђао изградњу правоугаоне шеме у оквиру које би се наизменично смењивали редови зграда и пловних канала. Овај пројекат спроведен је у поједностављеној форми. Подигнуто је много више зграда, а формиран само један – Велики канал. Поред планске урбанистичке концепције, желела се постићи и одређена стилска

уједначеност, која је за своју форму преузела речник неокласицизма. Грађевински правилник из 1854. године сматра се првим детаљним урбанистичким планом града Трста, а њиме су предвиђене и норме у конципирању фасада новоизграђених објеката, које су у великој мери спутавале слободно изражавање аутора, али и наручилаца пројеката. Правилником су биле забрањене степенасте избочине изван фасадне линије, морао је да постоји спратни маркер који одваја зону приземља од спратне зоне и др. Постојање таквих норми условило је урбанистички склад и одређену стилску уједначеност, а није дозволило бројним емигрантским заједницама да имплементирају архитектонске елементе карактеристичне за земље свог порекла.

Овакву архитектонску униформност пратила је и успешна асимилација бројних емигрантских заједница, од којих велики број није ни потицао с територије царства. Тек у другој половини 19. века, с појавом романтизма и буђењем националне свести, почела је да сазрева жеља да се национална припадност на извесан начин прикаже и у архитектонском изгледу кућа, за шта је палата Гопчевић репрезентативан пример. Постојали су и примери изградње сакралних грађевина које репрезентују архитектонске елементе карактеристичне за одређене националне групе.

Српска заједница у Трсту³ води порекло још од средине 18. века, а 1780. године, у тренутку када је град имао 20.000 становника, забележено је присуство 162 особе. У том првом периоду експанзије града у другој половини 18. века Српска заједница, односно најважнији илирски трговци градили су своје палате у најстаријем делу Терезијанске четврти, у близини Великог канала. Јово Куртовић, један од оснивача Српске заједнице, саградио је своју палату 1788. године на Тргу Понте Росо. Исто тако, и други српски трговци, који су били међу првим странцима који су долазили у Трст, насељавали су се у овом делу града, који је представљао трговачки центар, као, на пример, Димитрије Теодоровић 1791, Петар Теодоровић и др.

Тек касније, током прве половине 19. века Срби су почели да дижу палате у новоизграђеним градским четвртима, као што су биле Ђузепинска и Франческанска четврт. У тим деловима града населили су се Александар Ковачевић 1821, Михајло Вучетић 1825,

Ђорђе Ивановић 1825, Христифор Поповић 1825, Христифор Шкуљевић 1832, Александар Бајовић 1834. Вођена пре свега трговачким интересима, већина истакнутих чланова српске заједнице насељава се у деловима града најповољнијим за њихову делатност, нарочито уз Велики канал, Риву Сауро, као и део око Пјаци Венеција. Забележена је 61 кућа чији су власници били Срби, мада их је вероватно било стотинак. Неке од тих кућа су срушене, нарочито за време фашистичке владавине, када је уништен део старог града између Пјаци Борса и Римског позоришта (Teatro Romano). Укупној урбаној структури града Трста велики део грађевинског фонда води порекло из периода његове експанзије, од половине 18. до краја 19. века. Првобитне грађевине у Терезијанској четврти били су објекти чија је главна карактеристика била функционалност, с рустичним порталима обрађеним од тесаника, малим балконима и сведеном декоративном пластиком у концепцији фасада. Носећа структура грађена је од меког камена, за израду тавана коришћене су дрвене греде, а кровну конструкцију покривао је полукружни цреп. Крајем 18. века, с побољшањем економског положаја, трговци су желели да истакну новостечени статус подизањем декоративнијих палата. Током 19. века многе грађевине настале у претходном веку порушене су или реновиране. Изглед фасада насталих у том периоду карактерише неокласицистички стил, с тројном хоризонталном поделом. Прве подигнуте неокласицистичке грађевине имале су јавну намену, као што су зграда позоришта и зграда Берзе, док је као прва приватна неокласицистичка грађевина подигнута палата Карчоти. Последња два објекта дело су архитекте Матеа Перча (Matteo Perersch), од кога су учили истакнута имена тршћанске архитектуре 19. века, као што су Антонио Бутацини (Antonio Buttazzoni) и Доменико Корти (Domenico Corti). У међусобној сарадњи ти аутори су развили особен образац тршћанског архитектонског компоновања употребљавајући једноставан и префињен неокласицизам лишен претеране реторичности. Поменути аутори, осим за историју архитектуре Трста, важни су и као пројектанти бројних српских палата. У Перчовој школи формиране су и друге важне личности, као што су Франческо Брин (Francesco Bruun), Ђовани Батиста де Пупи (Giovanni Battista de Puppi) и Валентино Вале (Valentino Valle), а сам Перч је пројектовао палату Ковачевић, познату и као кућа Мауронер-Сток.

Српске палате у Трсту

Палата Гопчевић

Палата⁴ се налази у Виа Росини 4, подигнута је 1850. године по пројекту архитекте Ђованија Берлама (Giovanni Berlam), а по наруџбини Спиридона Гопчевића.

Наручилац и власник палате Спиридон Гопчевић⁵ био је члан утицајне црногорске породице која је имала значајно место у

српској тршћанској заједници још од друге половине 18. века. Богатство је стекао бавећи се трговачким и банкарским пословима, а био је биран у неколико наврата за председника Српске православне црквене општине 1847, 1851. и 1854. године. Гопчевић је 1845. године купио палату смештену крај Великог канала, саграђену 1782. године. Пројекат преправке постојећег објекта поверен је младом тршћанском архитекти Ђованију Берламу.

Новоподигнута четвороспратна палата налази се на Великом каналу у оквиру широке парцеле у Терезијанској четврти Трста. Двојна функција овог репрезентативног објекта обједињавала је стамбени и пословни део у спратној зони и функцију складишта у приземљу. Фронтална фасада конципирана је репрезентативно, тако да је представљала експресију финансијске моћи и значаја наручиоца. Зона приземља решена је симплификовано с правилно ритмованим низом лучних бифора и одвојена је геометријском бордуром од спратне зоне. Три једноставна правоугаона портала, централни, који води у улазни хол са степеништем, и два бочна као улази у магацински део, додатно су наглашена фланкирањем парова плитких пиластара. Спратна зона перфорирана је низовима лучних бифора изведених у духу романике. Вертикале изнад бочних портала акцентоване су ликовним вокабуларом. У зони првог спрата, у лучним нишама постављене су слободне скулптуре у пуној величини, које својом диспозицијом на фасади фланкирају удвојени пар лучних прозорских отвора чинећи с балконом, који носе конзоле у виду грифона, и с балустратом најупечатљивију фасадну композицију. У зони другог спрата у истим вертикалним линијама је такође прозорски пар спојен атиком изнад које је изведена флорална декорација, док су бочно изведени фигурални медаљони у

III/87 – Палата Гопчевић: бифоре и статуе Милоша Обилића и Косовке девојке на главној фасади

III/88 – Палата Гопчевић: поглед на фасаду са Виа Росини

релефу. Исти третман, али у поједностављеној форми, поновљен је на другом спрату, док је у зони трећег спрата удвојени пар прозора изведен без атике и фланкиран је симплификованим геометризованим флоралним медаљонима. Зона првог спрата је као *riano nobile* реализована са централним балконом који заузима ширини с три отвора које фланкирају медаљони. Посебно ликовно обележје фасаде у зони од првог до четвртог спрата даје осликана зидна маса у геометризованој цик-цак форми.

Присуство пуне фасадне скулптуре није било уобичајено за архитектуру Трста, а посебан куриозитет је национални иконографски програм, који репрезентује јунаке Косовске легенде. У пуној скулптури су тако представљени цар Лазар и царица Милица с леве, а Милош Обилић и Косовка девојка с десне стране. Иако је цео објекат изведен по строгим правилима бечке техничке школе, а која подразумевају подређеност форме функционалности, цео третман фасада и примена националне иконографије указују на снажан романтичарски призив.

Обрада ентеријера није заостајала својом репрезентативношћу за решењем фасаде. У улазном холу приземља лучна таваница садржи сликани програм с митолошким ликовима, профилима ратника и уметника, као и са шест алегија уметности. Овакве теме биле су популарне у 19. веку и указивале су на трговачку

делатност наручилаца. Треба напоменути да је у спратној зони, у просторијама намењеним становању сачувано седам сала на главном спрату, оријентисаних ка Великом каналу. Те просторије најбоље репрезентују начин живота тршћанског племства и буржоазије у 19. веку.

Палата Бајовић

Палата Бајовић⁶ на Тргу Венеција бр. 2–3 подигнута је 1834. године по пројекту архитекте Валентина Валеа (Valentino Valle) а наручиоци су били Александар и Лазар Бајовић, синови банкара Габријела Бајовића који се из Сарајева доселио у Трст почетком 19. века.

Урбанистички је позиционирана као маркантан угаони објекат, са засеченим угаоним делом. Фасаде су компоноване сведено, без претеране употребе декоративне пластике. Главни мотив реализован је у зони првог и другог спрата с акцентованим дорским плитким пиластрима који фланкирају правоугаоне прозорске отворе. Зона приземља реализована је у рустици и првобитни правоугаони отвори су 1902. године замењени лучним. У спратној зони прозорски отвори су реализовани у ортогоналној шеми с градирањем декоративне обраде, и то од првог спрата с најрепрезентативнијим отворима надвишеним декоратив-

III/89 – Палата Бајовић

ним архитравом, који почива на две конзоле, до једноставне декорације отвора у зони трећег спрата.

Складне и симплификоване фасаде решене су у духу академизма с јасним неокласицистичким стилским концептом.

Палата Вучетић

Палата Вучетић,⁷ на Риви Назарио Сауро 8, Виа Кадорна 11 и Виа Анунцијата, подигнута је 1825. године по пројекту архитекте Антонија Бутацонија (Antonio Buttazoni). Оснивач породице и први власник палате, по чијој наруџбини је објекат подигнут, био је Михајло Вучетић родом из Боке Которске.⁸ У Трст се преселио 1814. године, након дужег боравка на Малти. Успешан трговац и један од најзначајнијих припадника српске заједнице у Трсту, Михајло Вучетић је 1851. године водио једну од пет највећих трговачких фирми у Трсту.

Објекат је подигнут у Ђузепинској четврти, која се у време подизања палате формирала. Монументална троспратна зграда породице Вучетић заузима половину блока, с три репрезента-

III/90 – Палата Вучетић: поглед на главну фасаду са Риве Назарио Сауро

тивне симетрично реализоване уличне фасаде, фенестриране ортогоналним системом правоугаоних отвора, од којих су декоративно акцентовани отвори првог спрата надвишени атикама. Карактеристични су академска троделна хоризонтална подела, као и главни мотив у централном делу сваке фасаде, реализован с низом од шест јонских стубова који се простиру дуж првог и другог спрата. Овај мотив поновљен је на свакој фасади, с тим што је на фронту ка Риви Сауро изведен најрепрезентативније с балустрадама на првом и трећем спрату. Приземље је решено у рустици у складу са функцијом складишта.

Једноставност и складност академски конципиране грађевине одишу духом паладијанске архитектуре, вешто усклађене с урбанистичким оквиром.

Палата Ивановић

Палата Ивановић,⁹ на Риви Назарио Сауро 6, на Пјаци Венеција 1 и Виа Кадорна 9, подигнута је 1825. године по пројекту архитекте Валентина Валеа (Valentino Valle).

III/91 – Палата Ивановић: pročеље са Риве Назарио Сауро

Палата је подигнута по наруџбини грофа Матеа Ивановића¹⁰ и заузима половину блока наслањајући се на палату Вучетић. Карактеристика овог објекта је да је *piano nobile* подигнут на други спрат, тако да је зона приземља и првог спрата обрађена у рустици од тесаника. Главни мотив на другом спрату је наглашен балконом с балустрадом, благо увучен у односу на раван зида и вертикално акцентован са четири канелирана дорска пиластра, који се простиру кроз други и трећи спрат. Декоративност ове зоне потцртана је троугаоним забатима постављеним на пар конзола изнад прозора другог спрата. Строга линеарна хијерархија распореда архитектонских елемената, изражена симетрија и једноставност концепције наглашавају монументалан карактер

палате с намером да сведочи о економској моћи и друштвеном положају власника. Бочне фасаде објекта понављају концепцију главне фасаде у нешто мање наглашеном тону.

Ова монументална неокласицистичка палата има и занимљив историјат. У њој је током 1833. године боравио црногорски владика Петар II Петровић Његош, који је власнику посветио своју збирку „Глас каменштара”.

Палата Ковачевић

Палата Ковачевић¹¹ у Виа Торино 34 подигнута је 1821. године по пројекту архитекте Матеа Перча (Matteo Pertsch). Првобитно је изграђена по поруцбини Леополда Мауронера (Leopoldo Mauroner), али је власник у њој живео кратко. Већ 1823. године дата је у закуп Антонију Леонардису (Antonio Leonardi), тршћанском бискупу, који је у њу сместио седиште бискупије. Тек ју је 2. јануара 1854. године откупио Александар Ковачевић, успешан трговац и угледан члан Српске православне општине.¹²

III/92 – Главно pročеље палате Ковачевић

Попут промене власника, и архитектура објекта је током времена претрпела извесну трансформацију. Данашњи изглед објекат је добио након доградње трећег спрата 1876. године, а што је урађено по пројекту архитекте Антонија Сомација (Antonio Somazzi).

Иако скромнијих димензија, ова палата представља једну од најрепрезентативнијих грађевина Трста из 19. века. Фронтална фасада конципирана је симетрично, с наглашеним централним мотивом. У концепцији је спроведена стандардна академска, троделна хоризонтална подела. Приземље је реализовано од камених тесаника, перфорирано је складно ритмованим низом отвора и обогаћено фигуралном архитектонском пластиком у виду коњских, лављих и људских глава у рељефу. Централни мотив у зони првог и другог спрата је вертикално акцентован са четири витка коринтска пиластра, између којих је на првом

спрату балкон с декоративном оградом од кованог гвожђа. Накнадно дограђени трећи спрат не ремети аутентичан концепт грађевине. У овој зони изведени су симплификовани отвори фланкирани конзолама у духу маниризма, које носе истурен, фино профилисан кровни венац. Посебан ликовни акценат представља контрастирање тамније нијансе зидне површине и декоративне пластике око отвора изведене од светлог камена, као и алтернација троугаоних и лучних забата прозора на бочним деловима првог спрата. Значајка усклађеност целине и детаља у архитектонској композицији, као и маркантан урбанистички положај доприноси утиску монументалности објекта.

Палата Куртовић

Палата Куртовић¹³ на Тргу Понте Росо бр. 6. подигнута је крајем 18. века по наруцбини Јове Куртовића. Зграду је подигао главни мајстор зидар Андреа Фистер (Andrea Fister).

Јово Куртовић припада генерацији првих српских досељеника у Трст. Заједно са својом браћом, који су имали послове у Смирни, Амстердаму, Бечу и Прагу, с великим успехом бавио се трговачком делатношћу. У овој палати је од 1847. године живео и његов наследник Максим Куртовић, да би касније у 19. веку кућа била продата Христифору Опуйћу, који је, попут Куртовића, пореклом Херцеговац.

Парцелу на којој је палата, у непосредној близини Великог канала и у оквиру Терезијанске четврти, Јово Куртовић је купио 1777. године. Вероватно је убрзо након тога објекат и изграђен. Сачувани планови мајстора зидара Андреа Фистера не одговарају данашњем стању објекта. Према тој шеми, палата је имала карактеристичну двојну намену – пословну и стамбену. Приземље је било предвиђено за магацински простор, док су спратови били намењени становању, а служили су и за канцеларије. План приказује сведене барокне форме фасаде, које су вероватно током 19. века, када је дозидаван трећи спрат, биле преправљене. Такође је за то време карактеристична употреба полукружних и крстастих сводова у зони приземља. У основи је објекат органи-

III/93 – Палата Куртовић: поглед са Пјаче Понте Росо

зован око малог атријума изнад ког се простирао континуалан балкон у зони првог спрата. Заузимао је фронт блока ка Великом каналу и поседовао је три уличне фасаде. Данас зграда има приземље изведено у рустици од тесаника са складним ритмом лучних отвора. Главни портал је једини елеменат идентичан оригиналном плану. У зони другог спрата су најрепрезентативнији прозори, надвишени архитравом и уоквирени једноставном каменом профилацијом. Декоративности доприносе и плитки пиласстри једноставне профилације, као и бројне рељефне декорације у зони трећег спрата, испод кровног венца.

Укупно гледано палата одаје утисак једноставности, чију динамику акцентује правилно ритмован ортогоналан систем прозорских отвора. Накнадно изведене измене с имплементацијом декоративне пластике и дозиђивањем спрата не ремете складност објекта.

Палата Поповић

Палата Поповић¹⁴ на Риви Назарио Сауро 10, у Виа Анунцијата 1 и Виа Кадорна 13, подигнута је 1825. године по пројекту архитекте Доменика Кортија (Domenico Corti).

Део палате ка Виа Кадорна је 1827. године купио Христифор Поповић,¹⁵ пореклом из бродовласничке породице и један од

III/94 – Палата Поповић: поглед са Риве Назарио Сауро

акционара Словенског поморског и осигуравајућег друштва. Године 1854. зграду је купио Ђироламо Шкуљевић, а 1911. године зграда је поклоњена Српској православној општини.

Иако део јединственог пројекта, ова зграда се, у ствари, састоји од две одвојене стамбене јединице, на шта указују и посебни улази и одвојена степеништа. На сачуваним оригиналним архитектонским плановима као главна фасада означена је она оријентисана ка Виа Анунцијата, тако да су два посебна дела објекта била оријентисана ка Риви Сауро и ка Виа Кадорна, која је и била у власништву Христифора Поповића. Упркос накнадним изменама из 1910, 1914. и 1967. године, палата је углавном очувала ау-

тентичан архитектонски склоп. Као и код већине других палата, доследно је спроведен академски концепт троделне хоризонталне поделе, рустичног приземља изведеног од камених тесаника и акцентовање главног, централног мотива у зони првог и другог спрата с вертикалним низом дорских пиластара. Једноставност и строгост у организацији фасадних површина указују на ублажени неокласицистички концепт с елементима еклектицизма који се примарно огледају у имплементацији декоративних мотива у обради натпрозорских тимпанона у централној зони првог и другог спрата.

Палата Стела Поларе

Палата Стела Поларе¹⁶ на Тргу Сант Антонио 6, у Виа Алигијери 14 и Виа Ђенова 14, дело је непознатог аутора из 1833. године. Данашњи облик палате плод је преправки које су 1900–1904. године извршене по пројекту архитекте Карла Камбијађа (Carlo Cambiagio).

Зграда је била у власништву Илирске заједнице и смештена је на сам крај Великог канала. Првобитна грађевина поседовала је све карактеристичне елементе архитектуре из времена настанка Терезијанске четврти и њене фасаде биле су конципиране у сведеној барокној обради. Имала је комбиновану намену. Први и други спрат, као и поткровље били су стамбени делови. Ипак, за разлику од објеката из ове четврти, приземље није имало улогу магацина, већ је од 1865. године у тај део објекта смештен познати кафе *Stella Polare*. Ово место било је окупљалиште многих италијанских и страних књижевника, трговаца и интелектуалаца немачке тршћанске колоније. Током 19. века кафе је био опремљен салом за билијар, салом за састанке и читаоницом. Куриозитет је да је током реконструкције објекта с почетка XX

III/95 – Палата Стела Поларе

века обезбеђен непрекидан рад кафеа тако што је направљен привремени павиљон изведен у духу сецесије.

Након реконструкције објекат је попримио потпуно нов, репрезентативан изглед. Изнад рустично обрађеног приземља подигнута су три спрата. На свакој од три фасаде истакнут је благо истурен централни ризалит, а цео објекат конципиран је у духу академизма с акцентом на неоренесанси. Наглашен је хоризонтализам суперпонирањем стилске обраде правилно ритмованих низова прозорских отвора. У зони првог спрата натпрозорници су изведени у форми троугластог тимпанаона, на другом спрату су с плитким лучним тимпаноном, док је низ на трећем спрату надвишен симплификованим архитравом. Наглашен ликовни и просторни детаљ је дубоко избачен кровни венац, који носи низ маниристички конципираних лучних конзола. Цео објекат

III/96 – Палата Стела Поларе: детаљ фасаде

одише једноставношћу складно истакнуте декоративности, подређености детаља утиску целине, која представља складан израз архитектонске форме изведене чистим академским вокабуларом.

Палата Цвијетовић

Палата Цвијетовић,¹⁷ у Виа Дука д'Аоста 2–6, Виа Чамичан и Виа Санти Мартири 3, подигнута је по пројекту архитектке Франческа Брина (Francesco Bruun) из 1839. године, и то за богатог трговца Христифора Цвијетовића, који је, осим што је поседовао бројне бродове, био и директор осигуравајућег друштва *Banco Illirico*.

III/97 – Палата Цвијетовић: поглед са Пјаце Хортис

Форма основе објекта условљена је неправилним обликом парцеле. Најкарактеристичнији део је засечени угао оријентисан ка Тргу Хортис. Зона приземља решена је у рустичи с главним порталом на засеченом угаоном делу. Изнад портала на првом спрату је прозорски отвор у профилисаном лучном тимпаноу, који носе плитке конзоле. Благо увучена угаона зона другог и трећег спрата вертикално је и декоративно акцентована са четири масивна коринтска стуба, у чијем подножју је изведена балустрада, а надвишени су дубоким подеоним венцем. Четврти спрат је симплификован и перфориран правоугаоним прозорским отворима без посебне декорације. Сведеност декоративне пластике и строгост у обради архитектонске композиције дају овом објекту израз неокласицистичке монументалности.

Палата Чевезић

Палата Чевезић,¹⁸ у Виа Ђинастика 3 и Виа Тарабокја 4, подигнута је 1830–1831. године по пројекту архитектке Ђованија Батисте де Пупија (Giovanni Battista de Puppi). Објекат поседује две различите репрезентативне уличне фасаде, тако да се јединство архитектуре не уочава из екстеријера. Главна фасада, оријентисана ка Виа Ђинастика, изграђена је прва, да би током 1840. године била реализована и друга фасада ка Виа Тарабокја по пројекту истог аутора. Прва фасада изведена је у сведеном академском маниру с акцентом на неокласицизму. Строгост израза разблажена

III/98 – Палата Чевезић: детаљ фасаде ка Виа Ђинастика

је декоративним рељефним плочама у централној зони, на потпрозорским парапетима првог и другог спрата. Ови фигурални мотиви приказују алегорије уметности и различита митолошка

III/99 – Декоративне рељефне плоче на фасади Палате Чевезић

бића. Друга фасада, оријентисана ка Виа Тарабокја, сведенијег је израза с акцентованом зоном *piano nobile*, коју краси камени балкон с балустрадом.

Палата Шкуљевић

Палата Шкуљевић,¹⁹ на Пјаци Венеција 1, подигнута је 1832. године по пројекту архитекте Доменика Кортија (Domenico Corti). Зграду је 1876. године купио Христифор Шкуљевић, истакнута личност и дугогодишњи председник Српске православне црквене општине.²⁰ Припадао је породици познатој по успешном вођењу трговачких послова и дарежљивости према сиромашнима. Међу више грађевина које је донирао након смрти, била је и ова палата на Пјаци Венеција 1, која је 1911. године наредбом о наследној додели припала Српској заједници Светог Спиридона. Након Првог светског рата у овој згради је био конзулат Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, а у њој је од децембра 1922. до јануара 1923. године боравио Иво Андрић.

Објекат је служио као магацин и као стамбени простор. Двоспратна неокласицистичка главна фасада била је једноставна и складна. Наглашен је централни ризалит на ком је у спратној зони изведен низ од шест дорских пиластара. Накнадним изменама изглед фасада претрпео је трансформацију, чиме су изгубљене

III/100 – Палата Шкуљевић на Пјаци Венеција

једноставност и складност првобитног решења. Наиме, године 1863. архитекта Г. Балдини је декорисао фасаде у духу академског еkleктицизма. Вероватно је током 19. века дограђен и трећи спрат, а интервенцијама из 1903. године увећани су прозорски отвори.

Кућа Српске православне црквене општине

Кућа Српске православне црквене општине,²¹ на Пјаци Сант Антонио 6 и у Виа Ђенова 12, подигнута је 1868. године по пројекту архитекте Карла Мачакинија (Carlo Maciachini) и инжењера Пјетра Палезеа (Pietro Palese).

III/101 – Прозори на фасади куће Српске православне црквене општине ка Пјаци Сант Антонио

Зграда је рађена упоредо с подизањем Цркве Светог Спиридона, на земљишној парцели која је била у власништву Илирске заједнице још од 1765. године. Две грађевине спојене су са задње стране тако да сачињавају хармоничну целину. Осим што се надовезују, изведена је и стилска уједначеност, па је објекат Српске православне црквене општине конципиран у духу неороманике. Првобитно је на фасади постојала полихромнија, што је доследније наглашавало неороманички концепт, али је она истовремено с реконструкцијом суседног објекта, Палате Стела Поларе, 1900–1904. године замењена једноличном бојом зида, на којем се истичу стилски обрађени камени оквири отвора. Истом приликом су додата два лучна отвора на фасаду која гледа на Пјаци Сант Антонио. Ову једноставно реализовану фасадну површину карактеришу лучни прозори у зони главног, првог спрата, с наглашеним централним прозорским отвором надвишеним троугаоним забатом. Фасадну површину ка Виа Ђенова такође карактерише низ лучних прозора који су у зони првог спрата реализовани алтернацијом архитравних и забатних натпрозорника.

Палата породице Ризнић

Палата породице Ризнић, у Виа Сан Лазаро 8, подигнута је 1835. године по пројекту истакнутог тршћанског архитекте Антонија Бутацинија (Antonio Buttazoni). Објекат је монументалних димензија, складних и сведених фасадних површина. И у овом случају коришћено је суперпонирање декоративне обраде прозорских отвора у спратној зони. Главни, први спрат наглашен је декоративним апликацијама троугаоних тимпана, као и каменим балконима с балустрадама. Прозори другог спрата наткривени су једноставним архитравом, док су отвори у зони трећег спрата најједноставнији, без посебне декоративне обраде. Једноставност орнаменталних детаља, који се истичу на равној зидној површини, даје овој строгој неокласицистичкој грађевини динамику и склад.

III/102 – Палата Ризнић

III/103 – Палата Бота

Палата породице Бота

Кућа породице Бота, у Виа Санта Катарина 8, Виа Понкјели и Виа Данте 7, реализована је као монументална четвороспратница. Фасадне површине оживљене су подеоним венцима, а у спратној зони се декоративном обрадом истиче други спрат, у који је смештен *piano nobile*. Овде је правилно ритмовани прозорски низ, за разлику од отвора других спратова, решених у сведеној профилацији, конципиран репрезентативно с плитким лунетама изнад којих су архитрави. Архитектонски концепт палате карактеришу строгост и сведеност неокласицистички организоване фасадне површине.

Палата Димитрија Теодоровића

Кућа Димитрија Теодоровића, на Пјаци Понте Росо 6, подигнута је 1791. године по пројекту мајстора Себастијана Цанона (Sebastiano Zanon). Фронтална фасада конципирана је симплификовано у сведеном барокном стилу. Приземље је решено у рустици, док је зона од првог до трећег спрата перфорирана правилним ортогоналним растером једноставних правоугаоних прозорских отвора. Зона првог спрата, *piano nobile*, акцентована је главним мотивом, балконом у центру, на који се надовезује отвор наткривен лучним тимпаноном. Објекат одише складном једноставношћу. У кући је боравио Доситеј Обрадовић.

III/104 – Палата Теодоровић

Палата породице Паликућа

Кућа породице Паликућа, у Виа Сан Спиридионе 6 и Виа Мацини 23, изведена је као четвороспратна монументална палата конципирана у духу еклектичког академизма, с акцентом на неоренесанси. За разлику од стандардних решења, рустична зона, изведена од тесаника, обухвата приземље и први спрат. Изнад су три спрата с благим просторним акцентом који дају плитко

избачени угаони ризалити. Иако масивних димензија, у концепту грађевине акцензован је хоризонтализам суперпонирањем стилске обраде правилно ритмованих низова прозорских отвора. У зони другог спрата натпрозорници су изведени у форми лучних тимпанаона а на трећем спрату с троугаоним тимпанаонима, док је низ четвртог спрата дат у форми симплификовних, благо залучених отвора без наглашене архитектонске пластике. Зона другог спрата служила је као *piano nobile* и наглашена је једним централним балконом с балустрадом. Цео објекат одаје утисак складног односа архитектонске целине и аплицираних декоративних детаља.

III/105 – Палата Паликућа

Напомене

- * Сарадници на прилогу: Александар Божовић, Никола Гордић; фотографије: Жељко Јовановић, Андреј Матичевић, Јасмина Андоновић и Јелица Рељић.
- ¹ Бруно Милић, *Трст, у Развој града кроз столећа III ново доба*, Загреб 2002.
- ² Марианђела Албанезе, *Српске куће у Трсту у: Светлост и сенке – Култура Срба у Трсту*, Београд 2007, 116–124.
- ³ Марко Дого, *Народ побожних трговаца – Српско-илirschка заједница у Трсту, 1748–1908. у: Светлост и сенке – Култура Срба у Трсту*, Београд 2007, 61–115; *Genti di San Spiridione. I Serbi a Trieste 1751–1914*, Milano 2009, 19–38; Дејан Медаковић, Ђорђе Милошевић, *Летопис Срба у Трсту*, Београд 1987; Миодраг Ал. Пурковић, *Историја Српске православне црквене*

- општине у Трсту*, Трст 1960; Мита Костић, *Српско трговачко насеље у Трсту XVIII века*, „Историјски часопис“ Историјског института, књига V (1954–1955), Београд 1955.
- ⁴ Марианђела Албанезе, *нав. дело*, 132–144.
- ⁵ О породици Гопчевић у Трсту: *Genti di San Spiridione. I Serbi a Trieste 1751–1914*, Milano 2009, 72–75.
- ⁶ Марианђела Албанезе, *нав. дело*, 125–127.
- ⁷ Исто, 128–131.
- ⁸ О породици Вучетић у Трсту: *Genti di San Spiridione. I Serbi a Trieste 1751–1914*, Milano 2009, 155–161.
- ⁹ Марианђела Албанезе, *нав. дело*, 145–147.
- ¹⁰ О породици Ковачевић у Трсту: *Genti di San Spiridione. I Serbi a Trieste 1751–1914*, Milano 2009, 61–68.

- ¹¹ Марианђела Албанезе, *нав. дело*, 148, 150.
- ¹² О породици Ковачевић: *Genti di San Spiridione. I Serbi a Trieste 1751–1914*, 61–68.
- ¹³ Марианђела Албанезе, *нав. дело*, 151–156.
- ¹⁴ Исто, 157–160.
- ¹⁵ О породици Поповић: *Genti di San Spiridione. I Serbi a Trieste 1751–1914*, 105–131.
- ¹⁶ Марианђела Албанезе, *нав. дело*, 164–167.
- ¹⁷ Исто, 168–170.
- ¹⁸ Исто, 171–173.
- ¹⁹ Исто, 174–177.
- ²⁰ О породици Шкуљевић: *Genti di San Spiridione. I Serbi a Trieste 1751–1914*, 136–147.
- ²¹ Исто, 178–180.

НЕКОЛИКО РЕЧИ О СРПСКОМ ГРОБЉУ У ТРСТУ

Протојереј-ставрофор Рашко Радовић, парох тршћански

Уопште о гробљу

Хришћани су одувек поштовали умрле и њихове гробове. Места њиховог почивања сматрали су светим, јер су веровали у васкрсење тела, због чега и нису спаљивали своје мртве.

Обичај да се сахрањују упокојавањем у земљу преузели су од Јудејаца, који су тај обичај примили од Египћана.

У време гоњења хришћана сахрањивали су се по катакомбама (подземним ходницима и пећинама, где су сахрањивали и прве хришћанске мученике) а по престанку гоњења – око цркава или у пронаосу (предворју) храма. Заслужни хришћани (најчешће цареви, епископи) сахрањивани су у самој цркви.

Разлог сахрањивања у порти цркве био је да се не одвајају од места где су духовно живели и да би се они који улазе у храм сећали својих умрлих, те тако и тиме изражавали и сведочили учење о заједници живих и умрлих у Христу.

Гробља су обично ограђена да се не би скрнавила. У средини гробља подиже се велики крст а мртви се полагају у гробове лицем окренути ка истоку да би гледали Онога (Христа) који долази отуда где се сунце рађа и обасјава све. Најприкладнији надгробни хришћански споменик јесте крст.

Повест о Српском гробљу Светог великомученика Георгија

У почетку су Срби и Грци сахрањивали своје мртве у порти Цркве Светог Спиридона чудотворца, и то испраћене молитвом и сузама својих најближих, али без икакве погребне помпе. Јавно сахрањивање одобрено им је тек 1759. године.

Како се град ширио, гробље се нашло усред насеља, па су због тога градске власти 14. октобра 1775. године наредиле Управи Црквене општине да гробље премести.

И поред опомене градских власти, Срби су гробље преместили тек 1785. године, када су га изградили на терену који су откупили од Доменика Перинела (Domenico Perinello) у пределу града Баријера Векија (Barriera Vecchia) „Пондарес“ (contrada Pondares).

Пошто су желели да на новом гробљу подигну капелу, по казивању аутора књиге *Историја Српске православне црквене општине у Трсту* Миодрага Пурковића, одредили су три ли-

ца (Димитрија конте Војновића, Николу Петровића и Јову Николића) за „надзретеље“ изградње гробљанске капеле.

Уз сагласност градских власти и позајмицу Ђорђа Теодоровића, убрзо је подигнута капела и посвећена је Светом великомученику Димитрију мироточцу. Иконе за иконостас израдили су сликари Спиридон и Михаило Сперанца (отац и син). Пошто су 1794. године завршили радове на капели, гробљу и услужним просторијама, поставили су Марка Поповића за чувара гробља, и то за годишњу плату од 100 форинти.

Услед урбанистичког развоја Трста, Црквена општина је други пут преместила посмртне остатке својих чланова с терена Баријера Векија на простор у Виа дела Паче 1, где се и данас налази српско гробље.

Ту је изграђено гробље у облику правоугаоника, с оградом и монументалним улазом зиданим у камену. С источне стране граничи се с грчким а с југозападне с римокатоличким гробљем „Свете Ане“. Оградни зид и монументални улаз изграђени су од камена по пројекту архитекте Пјетра Сомација (Pietro Somazzi), док је капела, посвећена Светом великомученику Георгију, урађена по пројекту архитекте Антонија Бутацинија (Antonio Buttazzoni). У књизи *Летопис Срба у Трсту*¹ капела и гробље су описани на следећи начин:

„Капела је скромна једнобродна грађевина са сразмерним класицистичким тремом изнад чијег забата се издиже мали отворени звоник. На левој страни од улазних врата на западној фасади узидан је надгробни споменик Екатерини Теодоровић. Споменик је урадио њен супруг Сава Дамаскин от Немет. На десној страни од улазних врата на истој фасади уграђена је надгробна плоча успомени Атанасији Ризнић. Плочу су поставили њена 'благодарна чеда Екатерина, Јован, Ана и Георгије'. На поду (патосу) у предворју (пронаосу) карактеристичном по дорском стилу, уграђена је камена плоча почившој Ани Георгијевној Теодоровић рођ. Паликућа.“

Сем у предворју капеле, на тршћанском српском гробљу почивају посмртни остаци и других угледних тршћанских породица, а помпезне гробнице сведоче о њиховом угледу и новчаној

моћи. Неке од тих гробница украшене су мермерним рељефима а на многима су попрсја умрлих.

„Сасвим у духу времена, фигуралне представе, па и надгробне плоче, махом израђене у духу владајућег класицизма, веома су омиљени облици античких стела украшених плитким рељефима. Њихова тематика најчешће је преузета из античког репертоара. Мотиви махом приказују опроштај и тугу за покојником, или су представљени генији смрти, такође у рељефу.”

Знаменити надгробни споменици

По сведочењу тршћанског историчара уметности Луке Белокија (Luca Bellocchi), највише по уметничкој вредности знаменитих надгробних споменика на Српском гробљу „Светог великомученика Георгија” у Трсту урадио је чувени локални скулптор Франческо Боза (Francesco Bosa), који је поред осталог израдио и статуе на огради у палати Револгела, у Великој сали зграде тршћанске Привредне коморе и у Цркви Светог Антона новог у Трсту.

Он је урадио неке од најчувенијих надгробних споменика на Српском гробљу, као што су гробнице породица: Бота, Фрушић, Опуйћ, Поповић, Теодоровић, Цвјетковић, Бајовић, Манжук, Петковић.

Академик Медаковић, говорећи о овом гробљу, овако описује гробницу новинара и лекара др Димитрија Фрушића: „Класицистичка гробница украшена је рељефом са представом жена које су у ставу оплакивања окренуте према вази у којој почива покојников прах.”

Гробницу др Димитрија Фрушића описао је и Лука Белоки: „На усправној надгробној плочи у спомен доктора Фрушића, преминулог 26. октобра 1838. године, приказана је једна женска фигура, обучена у тогу, како замишљено гледа у правцу урне постављене на надгробни стуб делимично покривен велом. Млада девојка, у седећем положају и босих ногу, држи леву руку отворену и опуштену поред тела, док јој је десна спуштена на надгробни стуб, на чију основу се наслања штап око кога је увијена змија. Штап с обмотаном змијом симбол је бога Ескулапа, исцелитеља, заштитника лекара којима је припадао и покојник [...]”²

Исти уметник израдио је породичну гробницу Теодоровића, чија је архитектонска конструкција направљена у неоренесансном стилу.

Значајно је поменути да је тршћанску породицу Теодоровић, која је живела у кући на Пјаци Понте Росо саграђеној 1791. године, а која и данас постоји, често посећивао док је боравио у Трсту (1804. и 1806) књижевник Доситеј Обрадовић.

Иако је волео да борави у Трсту, Доситеј га је на Карађорђево позив напустио 1806. године, када је отишао у Србију да постане министар просвете Кнежевине Србије.

Поред Франческа Бозе, који урадио највише знаменитих гробница на Српском православном гробљу у Трсту, било је и других вајара који су градили гробнице угледним Србима у Трсту. Тако је гробницу Опуйћ-Константиновић урадио локални вајар Франческо Пецикар (Francesco Pezzicar), а у њој почивају посмртни остаци Александра Константиновића, последњег потомка Обреновића, сина Анке Обреновић и Александра Константиновића, спахије из Баната. Анка Обреновић била је једна од кћери Јеврема Обреновића, млађег брата Милоша Обреновића. Према подацима које наводи историчар Пурковић, Александар Константиновић оженио се Милевом, ћерком Марије и Александра Опуйћа из Трста и с њом му се у срећном браку родило четворо деце, од којих је двоје деце умрло рано, а остали су син Владимир и кћи Наталија. Александар је преминуо 1930. године у Трсту и сахрањен је на Српском православном гробљу „Свети Ђорђе” у Трсту.

Гробницу Драгићевић урадио је Анђело Камерони (Angelo Cameroni), скулптор из Венеције а гробницу Ђирковића – Лучо Пиколи (Lucio Piccoli).

Емилио Бизи (Emilio Bisi), син сликара Луиђија Бизија (Luigi Bisi), познати милански вајар, изградио је гробницу породице Ковачевић, али је много познатији по изради колосалних статуа – девет светитељских ликова ране цркве – које је сместио у фриз аркада западне фасаде изнад улазних врата Храма Светог Спиридона чудотворца.

Такве или сличне статуе могу се запазити на порталима романских и готских катедрала. Вероватно је Бизи био инспирисан романо-готиком када је започињао рад на ликовима наведених светитеља.

Породична гробница Иванковића, са фигуром Херцеговке у народној ношњи у седећем положају, направљена је у духу историцизма вештом руком хрватског вајара Ивана Рендића, пореклом из Далмације (Имотски), ученика чувеног фирентинског вајара Ђованија Дипреа (Giovanni Duprè).

Гробницу Шкуљевића, у којој почива највећи добротвор Српске православне црквене општине, израдио је тршћански вајар Едоардо Балдини (Edoardo Baldini) у неокласичном стилу. Посебно је истакнут на врху споменика крст Светог Мауриција (Croce trilobata di San Maurizio) с тролистним завршецима на сваком краку, као што је упадљив и лик херувима у средини споменика. Споменик је глатким стубовима подељен на три дела.³

Знаменита свештена лица на Српском православном гробљу „Свети Ђорђе” у Трсту

На Српском православном гробљу „Свети Ђорђе” у Трсту сахрањена су, између осталих, и следећа знаменита свештена лица:

Митрополит црногорски Никанор Ивановић 1858–1860 – Теократски начин владања у Црној Гори престао је смрћу митрополита Петра Петровића Његоша. За митрополита црногорског по смрти Његошевој кнез Данило поставио је јеромонаха Никанора Ивановића, дотадашњег сабрата манастира Савине. Никанор је родом из Дрниша, где су се његови преци доселили из Његуша. Зна се да је био сабрат манастира Савине, али се не зна ко га је и када замонашио и рукоположио. Претпоставља се да је богословско образовање стекао у Задру, где је доцније произведен за архимандрита. Приликом боравка кнеза Данила у Паризу 1857. године архимандрит Никанор постављен је за секретара и потпредседника Сената. Хиротонисан је у епископски чин 1858. године и изабран је и постављен за митрополита црногорског по жељи кнеза Данила. Будући да није узео учешћа у сахрани кнеза Данила августа 1860. године, смењен је с положаја црногорског митрополита телеграфским путем. Напустио је Црну Гору по смени с положаја митрополита и одселио се у Крим, а затим у Горицу, где је умро и сахрањен је 1894. године. Није утврђено како су и када премештени његови посмртни остаци на Српско гробље у Трсту.⁴

Свештенослужитељ Гаврило Мајсторовић (1824–1828)

Јеромонах Викентије Ковачевић – поживе 57 година и усну у Господу 1882. године.

Јереј Богољуб Топонарски – поживе 57 година и упокоји се 1897. године.

Јеромонах Саватије Кнежевић (1864–1900).

Игуман Ниђифор Вукадиновић (1906–1944) – учени парох Цркве Светог Спиридона чудотворца у Трсту, који је припремио архивску грађу за историју Српске православне црквене општине у Трсту, а на основу које је историчар Миодраг Пурковић написао прву историју Српске православне црквене општине тршћанске.

Игуман Јеротеј Ђордан – парох у Трсту 1902–1904, када се и представи у Господу.

Протојереј-ставрофор Милован Бабовић (1912–1975) – пренесен је у Трст из Ванкувера.

Архијакон Георгије Апостолов – највероватније Рус, упокојио се 1874. у 76. години живота.

Напомене

¹ *Летопис Срба у Трсту*, Београд 1987, 124–126, поглавље „Реч о гробљу” академика Дејана Медаковића.

² Видети поглавље „Скулптуре на тршћанским гробљима” у: *Светлост и сенке. Култура Срба*

у *Трсту* (приредила Марија Митровић), Београд 2007, 237.

³ Сви наведени подаци преузети су из текста Луке Белокија „Скулптуре на тршћанским гробљима - Српско православно гробље”, објављеног у књизи *Светлост и сенке. Култура*

Срба у Трсту, приредила Марија Митровић, Београд, Слио 2007, 231–248.

⁴ *Српски јерарси*, епископ Сава шумадијски, Евро – Београд; Унирекс – Подгорица; Каленић – Крагујевац 1996, 355.

Учитељи Српске школе „Јован Милетић”

Димитрије Владисављевић, учитељ који је сусрео Његоша у Трсту на путу за Русију о Видовдану 1833. године, дивио се његовој лепоти, мудрости и патриотизму.

Јован Димовић, учитељ, који је умро у Трсту и сахрањен је на Српском православном гробљу 1905. године.

Знамените личности из културе и јавног живота

Грофице: Ана Војновић (1777–1853); Катарина Гецен рођ. Рађенковић (Caterina Gotzen, 1831–1888), супруга грофа Фердинанда фон Гецен (Ferdinando fon Gotzen 1822–1901); Аспазиа Квекић (1838–1921).

Грофови: Јован конте Војновић; Димитрије конте Војновић; Јован Димитријев конте Војновић; Стефан конте Петровић; Матија конте Ивановић; Фердинандо фон Гецен (Ferdinando fon Gotzen 1822–1901); Филос де Вилас, племић из Тирола.

Два руска конзула: Василије Малетине; Александар Колемина Александрович (1844–1894).

Анђело Чекелин (1894–1964), један од најчувенијих италијанских комичара и глумаца чија је мајка била Српкиња Ана Чекелин, рођ. Павловић (1857–1935).

Владимир Милети(ћ) (1913–1998), песник и писац.

Ђорђе Милошевић, новинар италијанске радио-телевизије и аутор неколико књига о историји Српске православне црквене општине у Трсту.

На Српском православном гробљу у Трсту постоји:

– 56 монументалних породичних гробница уз три новосаграђене;

– 346 гробова (гробних места).

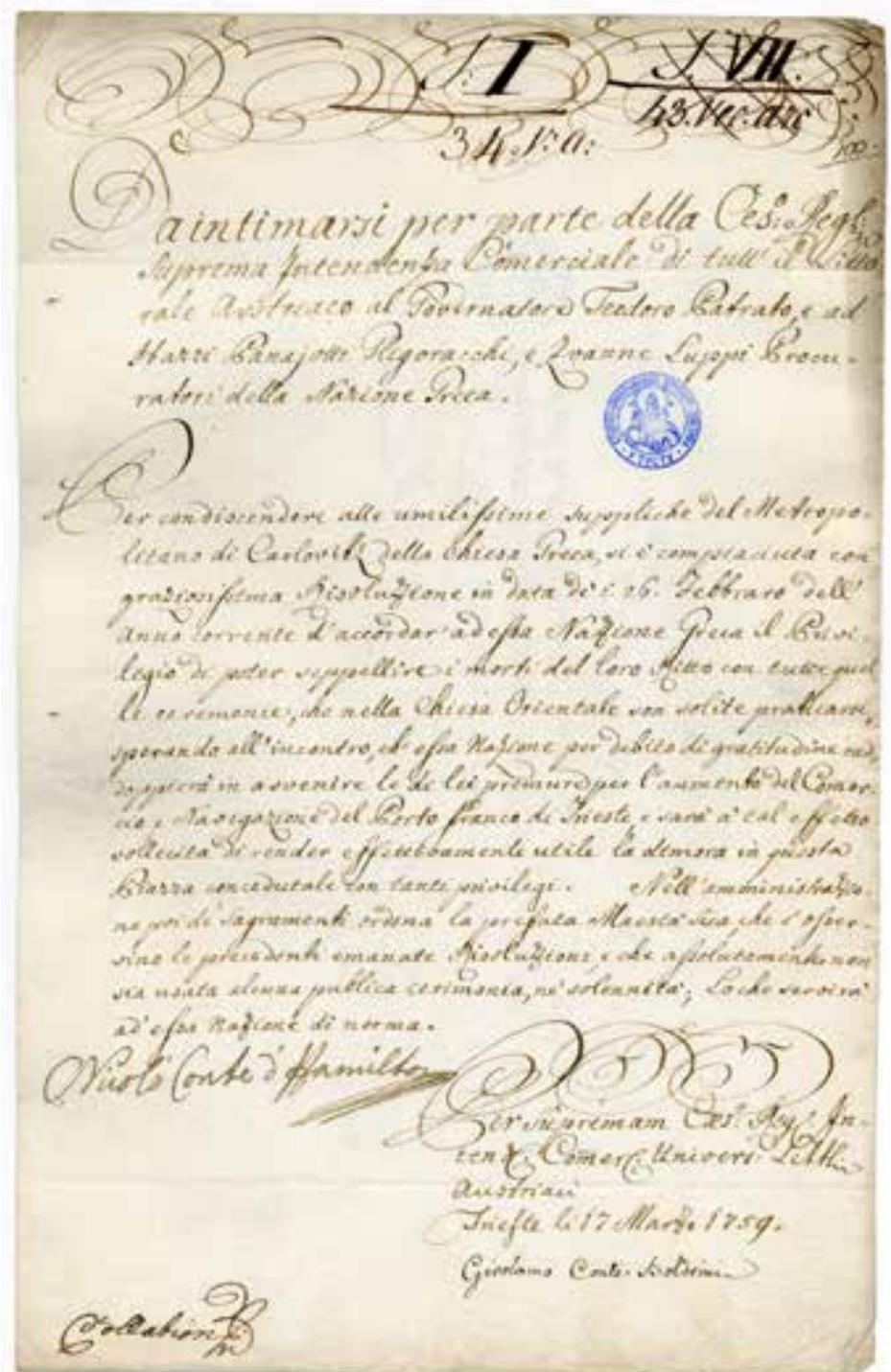
На основу увида у књиге умрлих и прегледа документације Црквене општине, установљено је да је на Српском православном гробљу сахрањено укупно: један епископ, пет свештеномонаха, два свештеника, један архијакон, један Рус; затим лаика: Срба око 2.500, Руса око 180, Бугара око 15, Словенаца око 20, римокатолика око 90, деце око 50.

Статистички подаци о броју сахрањених на Српском православном гробљу не могу да буду прецизни из два разлога: првобитно гробље, које се налазило око Храма, двапут је измештано и документација која се односи на гробље, а налази се у Архиви Црквене општине, није комплетно и детаљно прегледана.

Дозвола, дата 26. фебруара 1759,
да се умрли православци
могу јавно сахрањивати

Трст, 17. март 1759.

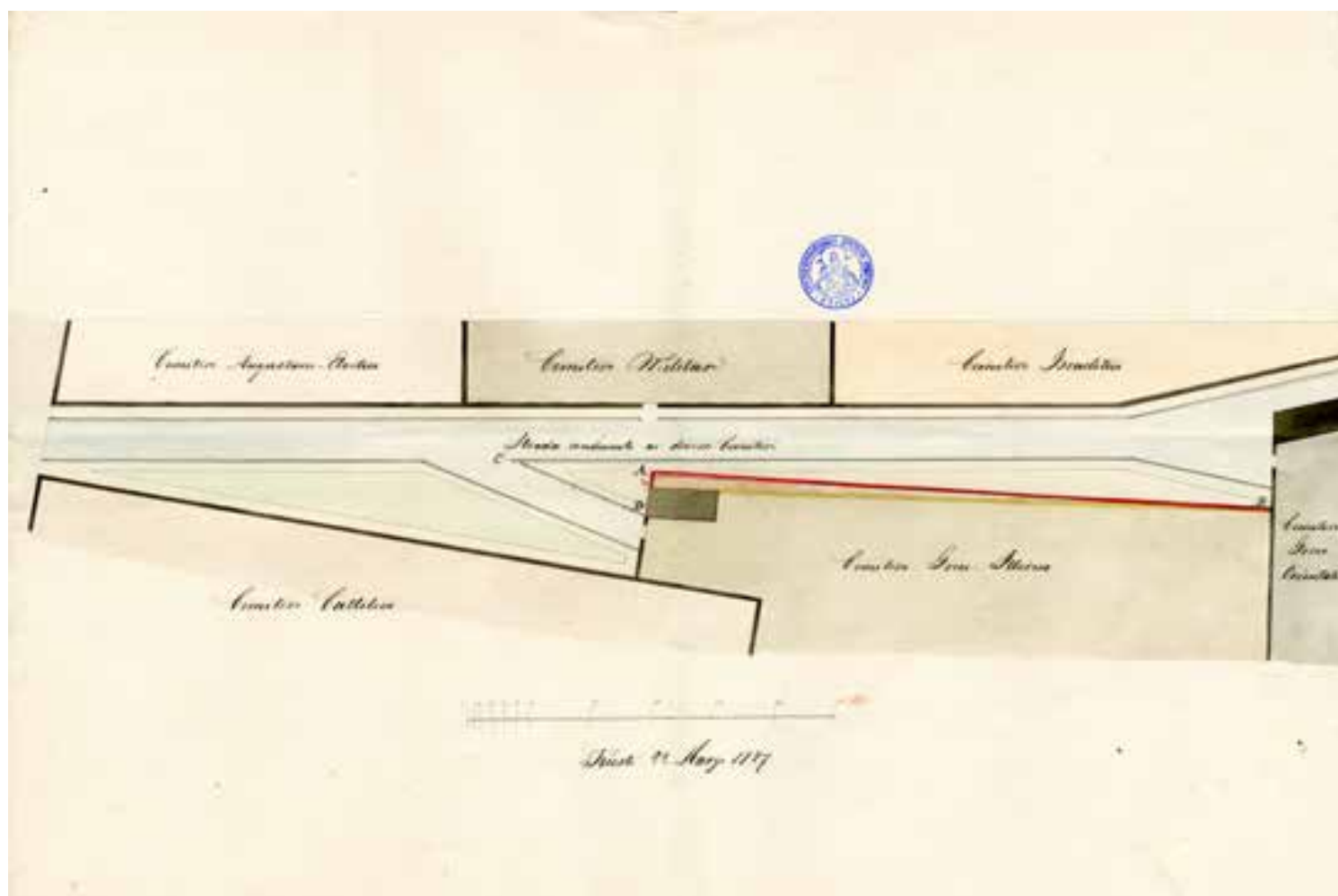
(Архив СПЦО у Трсту, V. A. I, ф. 34, 68

**Ситуациони план
српског православног гробља**

Трст, 22. март 1847.

(Архив СПЦО у Трсту, V. А. III, ф. 13)

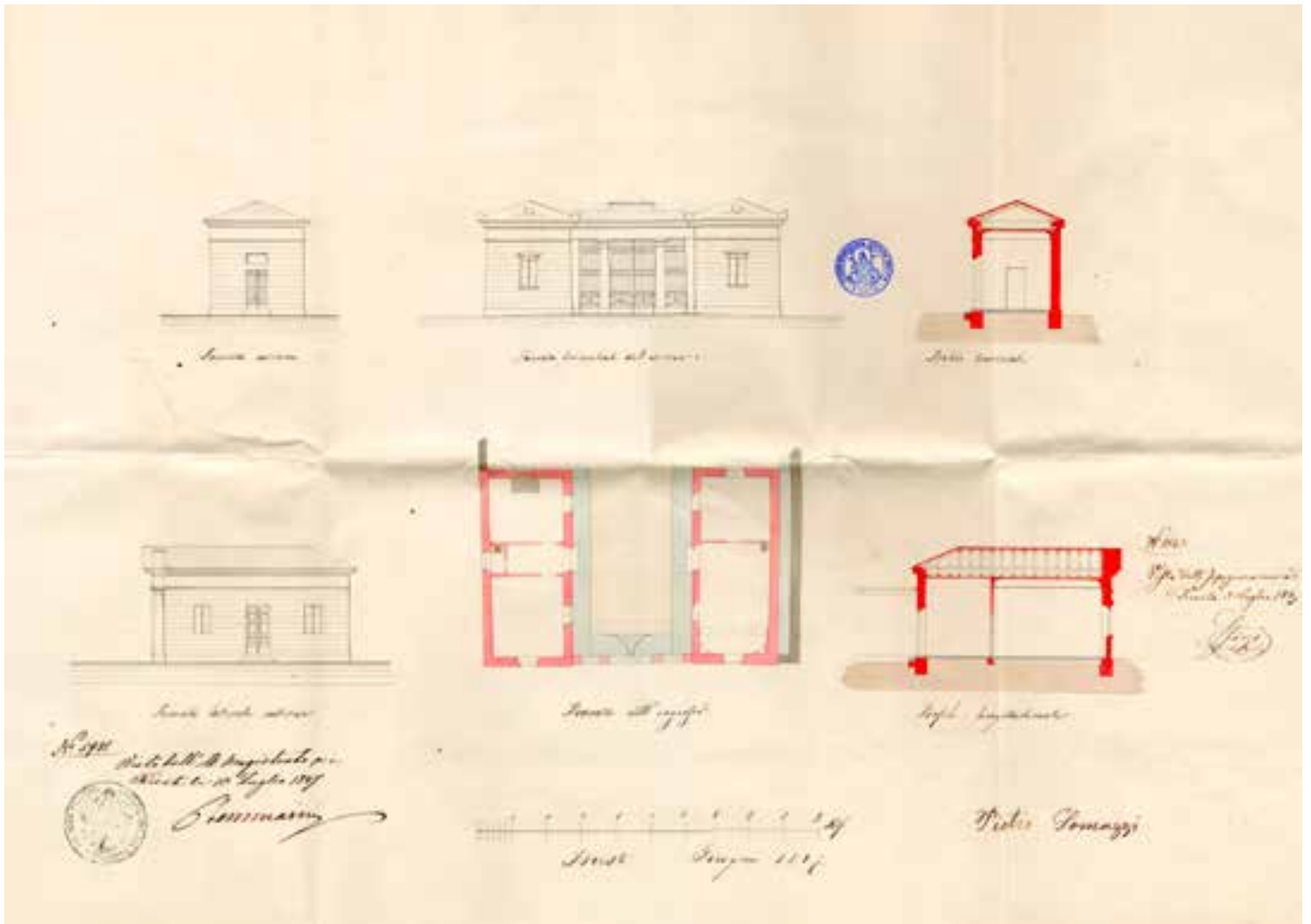

Пјетро Сомази (Pietro Somazzi)

**Нацрт за главни портал гробља,
скица и план**

Трст, 10. јул 1847.

(Архив СПЦО у Трсту, 1847, V.A. III, ф. 13)

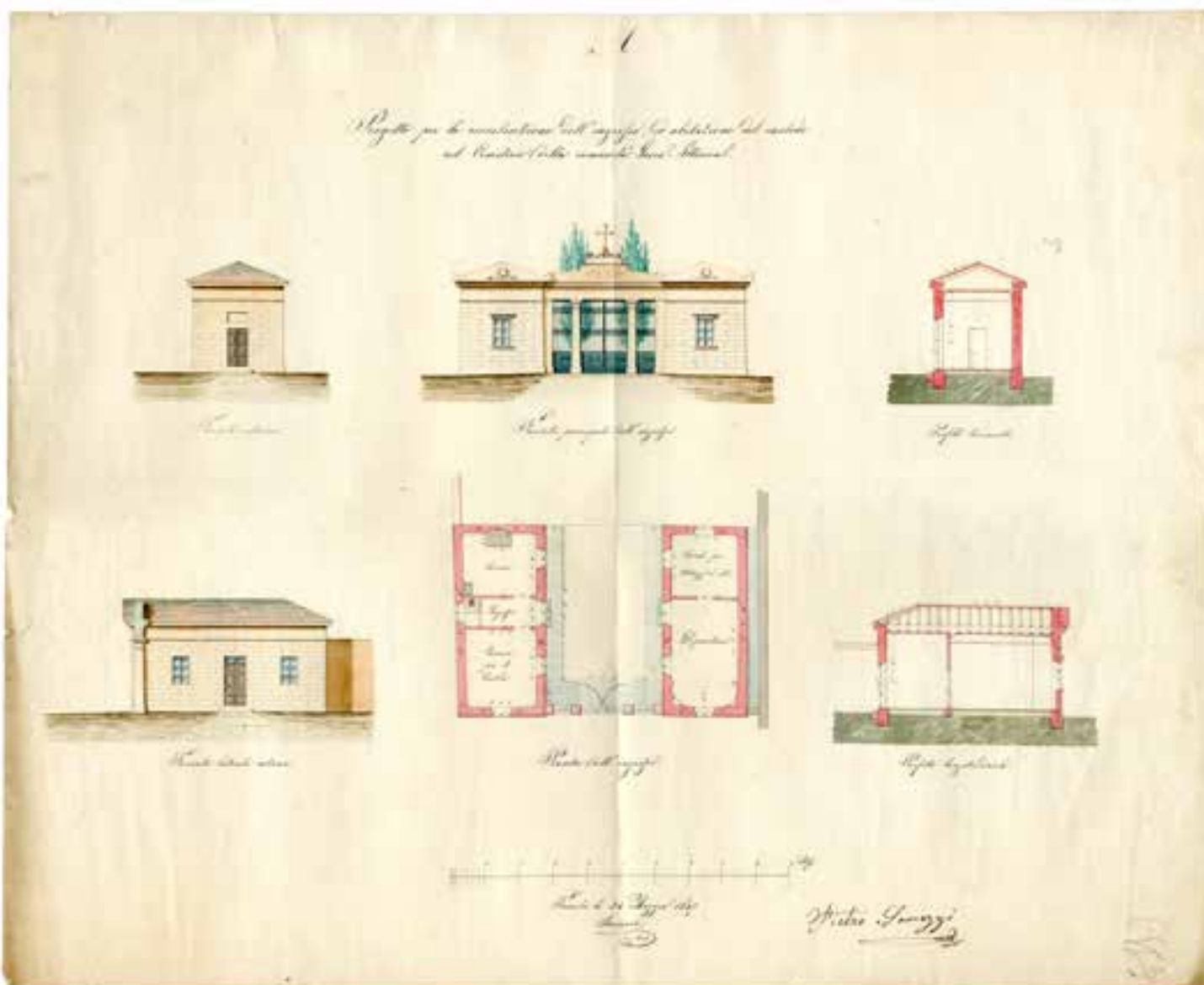

Пјетро Сомози (Pietro Somazzi)

**Нацрт за главни портал гробља,
скица и план**

Трст, 10. јул 1847.

(Архив СПЦО у Трсту, 1847, V. A. III, ф. 13)

III/106 – Портал Српског православног гробља „Свети Ђорђе” у Трсту

III/107 – Поглед на Српско православно гробље „Свети Ђорђе” у Трсту

III/108 – Звоник капеле Светог Ђорђа
на Српском православном гробљу у Трсту

III/109 – Капела Светог Ђорђа на Српском православном гробљу у Трсту

Франческо Боза (Francesco Bosa)
(1803–1870)

Гробница Бајовића

1835.

мермер

(Српско православно гробље „Свети Ђорђе“
у Трсту)

Споменик, опасан гвозденим ланцем који повезује шест стубова, састоји се од мермерне стеле на чијем је врху, унутар медаљона под којим се шире два крила, портрет Гаврила Бајовића, преминулог 1835. године. У средишту стеле је висок рељеф с полунагом мушком фигуром која грли велику урну, а крај ње је друга фигура у елегантној туниси. У подножју је скалпчан камени лав, поспани чувар гробнице, који свој изглед дугује познатијој великој мачки, делу Антонија Канове (Antonio Canova) у оквиру Споменика Клименту XIII у Светом Петру. Одсуство потписа и слаби услови одржавања, на шта је већ 1870. указао Де Драго, отежавају поуздано утврђивање ауторства: међутим, на основу одређених стилских показатеља, дело би било могуће прикључити радовима Франческа Бозе из Венеције. Преовлађују здепасте фигуре, кратких ногу и благо, али уочљиво предимзионисане главе, а што је стил који је аутор преузео од оца.

Литература: Medaković, Milosевич 1987, 124; Bellocchi 2001, 118; Bellocchi 2007, 231-232.

Лука Белоки (Luca Bellocchi)

Ђовани Мајер (Giovanni Mayer)
(Трст, 1863–1943)

Гробница Гузина

1926.

мермер

Натпис: „G. Mayer per omaggio 20/4/26”

(„Поклон Ђ. Мајера 20/4/26”)

(Српско православно гробље „Свети Ђорђе”
у Трсту)

Главна болница у Трсту, коју је 1841. саградио Доменико Корти (Domenico Corti), ког су, што се хигијенског и санитарног аспекта тиче, помогли доктор Пјетро де Гарцароли (Pietro de Garzaroli) и Димитрије Фрушић, назив је добила по црногорској принцези Јелени Петровић Његош. Један од првих директора „Краљице Јелене” био је Евгеније Гузина, рођен у Перасту 1863. године, а преминуо у Трсту 1930. Он је завршио медицину у Грацу 1888. године, а затим је специјализовао психијатрију. Бронзана биста, остварење тршћанског вајара Ђованија Мајера из 1926, дакле за лекаровог живота, плени уметниковом врхунском техничком вештином и пажљивом психолошком анализом. На делу, постављеном испред позадине архитектонски осмишљене као зарубљена пирамида, налазе се потпис и посвета аутора, која би могло да указује на однос узајамног уважавања њих двојице, а превазилази обично поштовање према наручиоцу дела. Тршћанске дневне новине „Ultime Notizie” од 2. јула 1930. објавиле су да је дело завршено.

Литература: Medaković, Milossevich 1987, 54, 128; Milossevich [1999], 43–44; Bellocchi 2003, 464–465; Salvador 2003, 82.

Лука Белоки (Luca Bellocchi)

Анђело Камерони (Angelo Cameroni)
(? – Венеција 1867)

Гробница Драгићевић

1855.

мермер

Напис: „А. Cameroni f.“ („Израдио А.
Камерони“)

(Српско православно гробље „Свети Ђорђе“
у Трсту)

С великог постоља уздиже се стела од фирентинског мермера, израђена у част Јелисавете Драгићевић, прерано преминуле марта 1840. На средини мермерне плоче, у ниском рељефу је пиластар опасан цветним венцем, над којим се надноси крст, а на чијим странама су две фигуре. С леве стране, на коленима, скрхана и уплакана женска фигура у десној руци стеже један крај венца, док левом додирује постоље гробнице. С десне стране мушка фигура, елегантно одевена, густих и дугих бркова, нагиње се да положи цвеће. Аутор дела је Венецијанац Анђело Камерони, вајар веома цењен у кругу локалне клијентеле и специјализован за мале надгробне споменике у плитком рељефу, на којима су приказани малобројни и тужни ликови. Већ 1854. године у „Il Diavoletto“, познатим тршћанским новинама из 19. века, најављена је израда споменика, а у истим новинама се помиње и 1855. године. На основу података из 19. века, дакле, може се сматрати да је дело настало 1855. године („Il Diavoletto“, год. VII, 28. новембар 1854, бр. 326, 1359).

Литература: De Drago 1870, 182; De Grassi 2000, 105, Bellocchi 2001, 120–121; Bellocchi 2007, 236.

Лука Белоки (Luca Bellocchi)

Иван Рендић
(Брач, Далмација 1849 – Сплит 1932)

Гробница Иванковић

око 1883.

мермер

Потпис: „I. Rendić”

(Српско православно гробље „Свети Ђорђе” у Трсту)

Вајар далматинског порекла Иван Рендић, ученик Ђованија Дупреа (Giovanni Duprè) и аутор многобројних надгробних споменика у Трсту, Истри и Далмацији, израдио је ову гробницу на Српском православном гробљу пред крај 19. века. На постоље, на којем се издвајају натпис и бронзана биста Стевана Иванковића, умрлог 1883, положен је мермерни саркофаг иза којег се уздиже едикула ослоњена на два пиластра од вишебојног мермера украшена бронзаним декорацијама и мермерним цветним моти-

вима испреплетаним с главама анђелића. На круни свода истиче се крст у којем се оцртава лице *Спаситеља* овенчано трновим венцем. Унутар едикуле изведена је мозаичка декорација с геометријским мотивима блештавих боја, из чијег средишта излеће бела мермерна голубица с маслиновом гранчицом у кљуну. Аутор дела је Иван Рендић, који се опробао и у улози архитекте (видети, на пример, гробницу Франческа Фонде [Francesco Fonda] на католичком гробљу „Св. Ане” у Трсту, где доминирају архитектонски облици оплемењени декоративним елементима, као и знатно сложенији подухват – здање у московском стилу у Виале Мирамаре у Трсту).

Враћајући се гробници Иванковић, рецимо да на ковчегу декорисаном стилизованим цветним мотивима седи женска фигура главе прекривене велом украшеним новчићима, у једноделној хаљини која се, откривајући ру-

ке, спушта до тла и на чијем реверу је натпис: „ЂУРАЂ СВОМЕ ОЦУ”. Женска фигура, одевена у складу са црногорском традицијом, намешта неколико цветова у марами.

Источњачки утицај, присутан у бројним радовима далматинског вајара (видети, на пример, гробницу Косовића на Католичком тршћанском гробљу „Св. Ане”), јасно је видљив у овом остварењу, у ком се сажимају сакралне и профане карактеристике у синкретизму који понајвише дугује народним традицијама земаља источне Европе, а на које се упућује особеном ношњом фигуре.

Литература: Medaković, Milosевич 1978, 40; Medaković, Milosевич 1987, 126–127; Bellocchi 2001, 122; Bellocchi 2007, 237–238.

Лука Белоки (Luca Bellocchi)

III/113

III/114

Франческо Боза (Francesco Bosa)
(1803–1870)

Гробница Софије Манжук

1838.

мермер

Напис: „Fran. Bosa fece anno 1838”

(„Израдио Фран. Боза 1838. године”)

(Српско православно гробље „Свети Ђорђе” у Трсту)

Дело се може приписати венецијанском вајару Франческу Бози, а урађено је у спомен на Софију Манжук, преминулу 1838. године. Мермерна стела украшена је грбом изведеним с биљним мотивима и декорисаним округлим портретом покојнице, који није сачуван.

На мермерној плочи приказана је женска фигура у седећем положају, главе прекривене велом, огрнутог тела. Она наслања главу на урну с пепелом. Хаљина јој је случајно склизнула с левог рамена тако да га открива, а тиме се постиже сензуалан ефекат који је током 19. века постао константа између сакралног и профаног.

Ово дело, као и многа друга Франческа Бозе, може се довести у везу са стваралачким рефлексима његовог оца Антонија Бозе (Antonio Bosa) на славна Кановина ремекдела, као што су *Стела Ђованија Волпата* (Базилика Светих апостола у Риму), *Стела сенатора Фалиера* (Црква Светог Стефана у Венецији) и *Стела принца Вилхелма од Оранжа* у Делфту. Напис, јасно видљив у подножју огрнуте фигуре, гласи: „Fran. Bosa fece anno 1838” („Израдио Фран. Боза 1838. године”).

Од посебног значаја чини се откриће спомен-плоче на венецијанском гробљу „Светог Михаила” на истоменом острву, нажалост без икакве хронолошке, ономастичке ознаке или написа, али која подсећа на Бозин образац: изузетно лоша очуваност дела лоцираног у непосредној близини улаза онемогућава даља разматрања, али сличност те две гробнице дозвољава да се претпостави извесно приклањање уметничком језику венецијанског вајара, ако не и његово непосредно учешће у настајању дела.

Литература: De Drago 1870, 178–179; Bellocchi 2001, 122–123; Bellocchi 2007, 238–239.

Лука Белоки (Luca Bellocchi)

Лучо Пиколи (Lucio Piccoli)

Гробница Ане Манжук

око 1841.

мермер

Напис: „L. Piccoli f.” („Израдио Л. Пиколи”)

(Српско православно гробље „Свети Ђорђе” у Трсту)

Напис, само делимично читљив АННА МАНЖУК/1841, открива идентитет покојнице. Гробница, у оквиру које се у лучном тимпанону налази медаљон са портретом Ане Манжук, састављена је од две мермерне плоче: на првој, нижој, налази се поменути напис, а друга приказује сцену извајану у високом рељефу, дело уметника венецијанског порекла Луча Пиколија.

Представљена је група ликових скрханих бола због губитка Ане Манжук: посебно је упечатљива женска фигура, која седећи на гробу полаже цветни венац и истовремено граи дете које изгледа није свесно шта се догодило, јер је можда одлуком одраслих поштеђено трагичног сазнања. Мало даље старија фигура одевена у тогу подигнутом левом руком готово овлаш, покретом који изражава наклоност, утеху и самилост, додирује велом прекривену главу женске фигуре која седи.

Литература: De Drago 1870, 178; Bellocchi 2001, 123; Bellocchi 2007, 238–239.

Лука Белоки (Luca Bellocchi)

Гробница Михајловић

камен

(Трст, Српско православно гробље
„Свети Ђорђе“)

Поред капеле Светог Ђорђа може се уочити гробница Николе Михајловића. Она се састоји од водоравно положеног саркофага с исцртаним пешчаником, уписаним у венац од цвећа, и једрењака раширених једара. У позадини доминира тролисни крст.

Занимљива је тема укрцавања, која се запажа и на околним гробницама, а што јасно упућује на морепловачке врлине српских породица досељених у Трст. Привлачи пажњу чињеница да су на католичком гробљу истакнуте способности покојника често приказиване бирањем симболичног предмета, као што је сидро, док се на српским православним споменицима радије прибегава представљању једрењака, мотива чија се појава делимично може објаснити као посебан захтев наручилаца, а који је касније постао пракса у декорацији.

Лука Белоки (Luca Bellocchi)

III/116

Анђело Камерони (Angelo Cameroni)
(? – Венеција 1867)

Гробница Рађенковић

1853.

мермер

потпис: „А. Cameroni“ („А. Камерони“)

(Српско православно гробље „Свети Ђорђе“
у Трсту)

Погребна стела ослоњена је на две лавље шапе, а над њом се надноси крст Светог Мауриција. У средини је плоча од фирентинског мермера, на којој је приказана женска фигура како клечи на камењу и ослања се на гробницу такође украшену цветним венцима и крстом. Фигура има болећив и тужан оборен поглед, склопљене су јој руке и скупљена коса, а одевена је у дугу хаљину. Ова композиција представља класичан стил погребних стела Венецијанца Анђела Камеронија: мали број фигура, скрханих болом и повезаних породичним везама, у којима доминира свепрожимајућ и поучан пијетизам.

Гробница, саграђена у знак сећања на Петра Рађенковића, преминулог 1853. године, садржи и посмртне остатке његове ћерке Софије, умрле 1844, као и синова Стефана, упокојеног 1846. и Ђорђа, који је преминуо 1848. године.

Литература: De Drago 1870, 182–183;
Bellocchi 2001, 126–127; Bellocchi 2007, 244–
245.

Лука Белоки (Luca Bellocchi)

Лучо Пиколи (Lucio Piccoli)

Гробница Ђирковића

мермер

натпис: „L. Piccoli fece”

(„Израдио Л. Пиколи”)

(Српско православно гробље „Свети Ђорђе” у Трсту)

Велики обелиск, наслоњен на оградни зид гробља Српске православне општине, представља скромну гробницу породице браће Саверија и Јована Ђирковића, трговца тканинама који су се преселили у Трст након знатног пораста трговачке размене у граду. У средини, у *уроборосу*, исклесана је фигура потпуно наог анђела у стојећем положају, који у левој руци држи упалу бању окренуту надоле, док десном тужно придржава главу ослањајући се лактом о стуб поупокривен драперијом.

Аутор је Венецијанац Лучо Пиколи, вајар ситне српске буржоазије која се преселила у град, а кога су наручиоци ценили због његових елегантних дела. У доњем делу је затворена капија надвишена архитравом, симболом прелаза из живота у смрт, а украшена ноћном лептирицом и цветовима мака, биљним симболом вечног сна.

Литература: De Drago 1870, 176; Bellocchi 2001, 119; Bellocchi 2007, 233.

Лука Белоки (Luca Bellocchi)

Акиле Тамбурлини (Achille Tamburlini)
(1873–?)

Гробница Хаџи-Конста

крај 19 – почетак 20. века

мермер

Потпис: „A. Tamburlini“ („А. Тамбурлини“)
(Српско православно гробље „Свети Ђорђе“
у Трсту)

Када се настави дуж дугачког оградног зида, наилази се на величанствену гробницу Хаџи-Консте, на чијем постољу је потпис Тршћанина Акилеа Тамбурлинија. Реалистично израђена биста уздиже се испред позадине од позлаћеног мозаика, типичног наслеђа византијске уметности. Позамашан архитектонски објекат еkleктичког стила овенчан је крстом. Тршћански уметник, који се истакао у сликарству исто колико и у вајарству, радио је прво у Венецији (значајни су неки његови радови на гробљу „Св. Михаила“ на истоименом острву у венецијанској лагуни), да би се затим преселио у Рим, где је, између осталих дела, урадио једну *Пијету* за погребну капелу латеранских каноника.

Биста представља личност коју није било могуће идентификовати, док је у другој породичној гробници сахрањен познати Јован Хаџи-Конста, који је 1877. преминуо у Трсту у седамдесет другој години.

Литература: Medaković, Milossevich 1987, 126; Curci 2006, 92.

Лука Белоки (Luca Bellocchi)

ПИСЦИ, МЕЦЕНЕ,
КЊИГЕ
И ПРЕТПЛАТНИЦИ

4

ПИСЦИ, МЕЦЕНЕ, КЊИГЕ И ПРЕТПЛАТНИЦИ У ТРСТУ У 19. ВЕКУ

Станиша Војиновић

У Трсту су живеле и радиле многе личности нашег књижевног, научног и политичког живота, а први радови о Српској православној општини појављују се седамдесетих година 19. века. Све је почело чланком Нићифора Дучића *О српској општини у Трсту*¹ а настављено је радовима Андре Гавриловића,² књигама и радовима Миодрага Ал. Пурковића,³ Љубомира Дурковића-Јакшића,⁴ Дејана Медаковића и Ђорђа Милошевића,⁵ Марије Митровић⁶ и Станише Војиновића.⁷

Међу личностима које су живеле и стварале у Трсту налазе се: Викентије Љуштина, Вићентије Ракић, Доситеј Обрадовић, Павле Соларић, Јоаким Вујић, Тома Милиновић Морињанин, Димитрије Владисављевић, Димитрије Фрушић, Герман Анђелић, Спиридон Гопчевић млађи, Никола Вујновић, Петар Узелац. Као у значајно културно и трговачко средиште Срба, које се налазило на раскршћу морских и копнених путева, у Трст су долазили: Спиридон Алексијевић, Герасим Зелић, Лукијан Мушицки (године 1827. и априла 1835. У писму од 27. јуна 1835. из Трста Вуку Фрушић пише: „Мушицки желио би, да у повратку отуда у Беч ударите преко Карлштадта, да Вас види; свађали смо се овде у Граматическим стварима о Вама. Он каже да не треба Славенског језика презирати... А он се љути, вели пропаде црква ако оставимо славенски језик, а ја велим пропаде народ, ако га се уздржимо. Али то је свагда при чаши...”), Сима Милутиновић (године 1814. био је у кафани „Stella polare” и 1827), Јеремије Гагић (када је руски генерални конзул у Трсту Коронели умро 17/29. октобра 1834, желео је да из Дубровника пређе у Трст јер „могу много полезнији бити тамо него овде”, писмо Вуку од 2/14. новембра; писао је Вуку и из Трста 9. јула 1836), Димитрије Стојановић Момировић (године 1835, после повратка у Петроград, писма за Вука слао је преко Димитрија Фрушића, с којим се и дописивао), Јован Димитријевић, лекар на броду „Делфин” (писао је из Трста Вуку око 2. јула 1835), Павле Каранотвртковић (писао је Вуку из Трста 5. октобра 1835; желео је с њим да се сусретне док је боравио у Трсту, Дубровнику и Црној Гори, али није успео), Вук Караџић, Јован М. Радовић (писао је из Трста Вуку 3. јануара 1836, при чему је помињао свој спев и писао је о поезији коју је читао на латинском и италијанском језику), Ђорђе

Марковић Кодер (1838), као и Јаков Ђудина, Његош, црногорски кнезови Данило и Никола, Карађорђевићи и Обреновићи,⁸ Милорад Медаковић, филозоф Урош Миланковић (око 1836), патријарх Јосиф Рајачић (и као владика 1833) и војвода Стефан Шупљикац (1848), Матија Бан, Богобој Атанацковић (1850),⁹ Љубомир П. Ненадовић (у пролеће 1851. Ненадовић поручује Ђорђу Малетићу да му пише у Трсту на „post restante”), Јанко Шафарик (1857),¹⁰ Људевит Вуличевић,¹¹ Јован Сундечић,¹² Милан Ђ. Милићевић (1871), Нићифор Дучић (од децембра 1867. до априла 1868), Коста Трифковић,¹³ Светозар Марковић,¹⁴ као и Васа Пелагић.¹⁵

Било је и странаца који су приликом посете Трсту били у контакту са Србима и писали су о њима, као што су: Јан Колар,¹⁶ А. Кајсаров, А. Тургењев, Владимир Павлович Титов (1835), И. И. Срезњевски, Надеждин, а долазили су и посетили Цркву Св. Спиридона цар Франц 23. априла 1816. и лета 1818, руски кнез Нарискин (1818), велики кнез Михаил Павловић 26. априла 1819. (кога су деца дочекала песмом пред Црквом Св. Спиридона):

„Благословен к’ Нам пришедиј
Књаз преславних Народов
Царства Гради всја прошедиј
И нас пријде видет Он.
Радост нашу кто да повест?
Јуж’ в’ нас влија Ег’ пријезда...”

(„Новине српске”, 1819, бр. 67, 510)

И царевић Фердинанд посетио је 10. августа 1819. (песме им је испевао Димитрије Владисављевић), руски цар Николај и његов син кнез Константин с кнегињом (1852) и наравно аустријски цареви и принчеви.

Српска православна општина у Трсту била је значајан дародавац наших стваралаца, институција, појединца, устаника, а о чему у њеном архиву постоји занимљива грађа, коју је први почео да објављује парох Нићифор Вукадиновић (1874–1944).¹⁷

Велики поштваоци музике, Срби у Трсту објавили су и ноте композитора Лоренца Леополда Хашке (1749–1827) *Народна*

пјесн хором певана при торжественем Пришествију Его Цесаро-Краљевскога Величества Фердинанда Перваго в Храм Свјатаго Спиридона 28. августа/9. септембра 1844. (Трст, Српска општина, 1844, 6 страна с нотама), као и књигу песама на италијанском језику Јована Јовановића Змаја, коју је превео Вићенцо Мјагостовић (1881).

Трст је већ крајем 18. века био значајно културно средиште. Године 1790. штампана је у Трсту *Salosna pjesma o Serby njegda preslavnoy dersavy* непознатог аутора. О њој је исцрпно писао Нићифор Вукадиновић у расправи *Жалосна пјесма о Србији* (1790), који је настанак тих стихова (има 16 страна на 8°, Trieste, Nella Reg. Stamperia Governiale, 1790) повезивао с једном црногорском депутацијом (гувернадур Јован Радоњић, сердар Михаило Пламенац и војвода Лазар Радоњић) која је на путу за Беч у првој половини 1790. дошла у Трст и ту је остала. У тршћанском листу „Osservatore triestino”, званичном органу Владе, у бр. 8 од 27. јануара 1790, на стр. 80 почео је да штампа *Звешће о Црној Гори*, што је наставио у још осам бројева и завршио је у бр. 41. Лист је обавештавао о догађајима у Црној Гори и борбама с Турцима јануара 1790. Песма почиње стиховима:

„О Serbia njegda slavna,
Orusciem profalna
U vremenu snaghe tvoje
Svemu si svetu izabrana:
Predivno se ponosasse,
Czari tvoi i Knesovi,
I prehrabri Vitezovi
U radosti uspjevahu,
A slotvoram strach davahu.”

У „Српској пчели” (1840, 127–132) наштампана је ова песма под насловом *Сербљин на Косову*:

„О Србије земљо славна!
Серб-мишицам препохвална!
У вријеме славе твоје,
Цјелом свјету би познана:
Ти се дивно понашаше,
А оружјем свјетлијаше;
Цари твој и Кнезови,
И прехрабри Витезови,
Сербском с' славом поносише
А злотвор'ма страшна бише.”¹⁸

Први значајан стваралац Трста је ипак Викентије Љуштина (1761–1805), зналац више језика (осим италијанског, немачког, француског и класичних језика, знао је и румунски и мађарски језик, али и словенске језике). Као ђакон цркве боравио је у Трсту од 1783. до августа 1789. године. После одласка из Трста објавио је у Бечу 1794. године *Италијанску граматику* а 1798. у

Будиму две књижице: *Краткаја повјест општежителнаго монастира Месић* и *Краткаја повјест монастира Златице*.¹⁹

Књижевни круг Доситеја Обрадовића у Трсту

Централна личност културног и јавног живота у Трсту био је Доситеј Обрадовић (око 1740–1811). У два маха задржавао се у Трсту краће време, и то први пут пред крај 1771, на путу из Задра у Беч, када је био васпитач код трговца Мекше, а други пут дошао је из Пожуна с јесени 1779. О том другом боравку пише у *Животу и прикљученију*:

„Пођем у Тресте. Овде господа конти Војиновић и прочи господари трговци запитају ме би ли хтео ту за коју годину децу учити. Радо и весело за пет стотина форинти на годину одговорим. Више, ако оћеду, могу ми дати колико им драго, узећу; али не мање за главу! Обнадежде ме да толико могу имати. Между тим, за неки политички узрок реку ми да се пођем про[x]одити по Венецију и у петнаест дана да се вратим и да ће све бити готово. Одем; а кад се вратим, нађем посао горе него кад сам пошао. Каже ми мој Харалампије, будући да се није могао успеху у неком надејемом предпријатију имати, више ми се не може дати од триста ф[оринти], то значи, 500 мање 200. Зафалим и откажем... Откад је год Тријесте на свом месту, у боље време за ме није у њега мога доћи господин Варлаама, росијски архимандрит, с намеренијем за поћи у Италију. Обештава ми платити да пођем с њим и да га поучим талијански. Не иштем никакве плаће; обештам се бити с њим сву зиму, само из Ливорна да ме отпрати на пролеће у Цариград... Нама[x] у Тријесту почнемо, он мене частити, а ја њега учити. У овом лепом послу проведемо ту цели Божићни пост и таков леп пост не би се човеку за дуга живота омразио. По Божићу – у Венецији карневал...” Ово помиње и у *Писму Харалампију*, које је упутио у Трст пароху Цркве Светог Спиридона Харалампију Мамули (1731–1792) из Лајпцига 13. април 1783, а у ком је изложио свој књижевни и политички програм. Трећи пут дошао је лета 1802. године и дуже је ту стално боравио, а повремено је ради штампања својих дела био и у Венецији. У то време био је на врхунцу славе. *Собраније вешти* почео је да пише у Трсту 1805. године и довео га је до осамнаесте главе у пролеће 1806. У Трсту су тај рукопис многи његови поштоваоци читали и уз његово одобрење понешто су преписивали. Доситеј је једном приликом био позван на мајур тршћанског трговца Хаџи Мекше, таста Драге Теодоровића. У писму Павлу Соларићу од 5. јуна 1804. године пише (исти догађај, скоро од речи до речи понавља и у писму Соларићу од 17. јуна 1804):
„Прошасте недеље позове ме г. Хаџи Мекша у свој сеоски дом на ручак и рекао ми је да могу у подне с њим у његови колеси поћи. Ја му кажем да ћу изјутра веома рано тамо поћи (зашто за пол часа може се лако тамо доћи) и то за два узрока: прво, за усладити се јутреном прохладом; друго, могу, док проча дружба доспе,

у лепом његовом чардаку штогод написати. Сад погоди, ако си соко и јунак, шта ме снађе, шта ли ми се пригоди? Пођем у трећи час рано. Да ми је ко обећао педесет форинти најмање да ходим четири цела сата све једнако, не би се потхватити усудио. Ја сам по души мислио да такви ход већ при слабирим мојим ногама за мене био и прошао. Пођем, услаждавајући се прохладнијим и животворним зефиром; појање и цвркутање птица слухом; високи гора, дубоки долина, мора и свуда по приморју, по бердима и по долинама воздигнути прекрасни домова, насађени виноградом и свакога воћни дрвеса зренијем, а сврх свега пријатно замишљен и као с памећу преживајући и сабирајући материју за седму главу вторе моје части *Собранија вешти о Је ли човек макина или није?* – и тако ти изгубим себи пут и одем два сата далеко, разумева се лаганог ступања. Сретну ме отац и син г. г. Костићи, из Карлштата к Триесту возећи се, и запитају ме да ли сам тако пешице к Фијуми или куд даље на кан? Кажу ми гди сам, па ајде, ајде, те потегни, те повуци, те тира, те мола, те орцала банда и једва даде бог те по осмом часу г. Мекше селу.”

У Трсту се спријатељио с породицом трговца Драге (Драгутина) Теодоровића, који му је био и мецена, упознао је његову жену, младу, деветнаестогодишњу Софију (иначе ћерку поменутог Теодора Мекше), у коју се као већ шездесетогодишњи старац заљубио. Доситеј је присуствовао њиховим дружењима, где му је и Софија Теодоровић читала и с којом је често водио дуге разговоре. Једном приликом је Доситеј читао делове своје *Етике* и тумачио нека места. Она је пажљиво слушала, а он је држао читаву проповед. Напослетку је склопио књигу и упутио јој ове стихове:

„Етика нам показује што јест’ чинит’ ружно,
 Да се од тог сви клонимо као да је кужно.
 А што треба исправљат’, шта правосудју дише,
 То у сваком сердцу треба само да се пише.
 Хајд’, погоди, милостива, сад мени госпоже,
 Што ли бедно сердце моје сад чинити може.
 Етика му једно вели, на пристојност учи,
 А, гледи, оно што ти мислиш – жели да докучи.”

У једном писму Димитрија Владисављевића Данилу Медаковићу (које цитира Андра Гавриловић) пише да је за време боравка у Трсту походио Доситија неки монах из манастира Гомирја и приповедао му шта је све морао у прошлости издржати тај манастир од насртања на веру. „Доситије је дубоко уздисао и облио се сузама, а по том је тешио и храбрио свога сабеседника надом на лепшу будућност...”

Значај Доситејевог доласка у Трст одмах су схватили савременици. Павле Соларић у *Поменику књижевском* (Млеци 1810) пише: „Сасвим по ином позиванију стало се је, да у Млетке дође 1803. года један от частљивјејши просветитеља рода нашег.

Дому Теодоровића у Тријесту чест, што је господин Доситеј Обрадовић решио се Беч оставити, и посјетив ове стране, оуда посејати сва она семена, која је посејао. Међутим ово је господара Драгутина, с братом једно пречестије заслуге за обште ползе Србов. Ово су они Божидаревичи у предислову *Итике* Обрадовића, и ово је оно медикејско Србљем племе у предисловију мога *Мудрољубца Индијског*. Господин Обрадовић вознамерио је био овде више чинити, него што је учинио, како је открио на стр. 4 Предисловија *Итике* да и на другом јоште мјесту нешто важно са мном, по оконченију мога *Землеописанија*, предпријати, сирјеч у луци Которској србско правилно училиште поставити...”

Доситеја су у Трсту посећивали знаменити странци, међу којима су били: Роман Гавриловић Соколовић (родом из Сремских Карловаца), Кајсаров и Тургењев. Поздрављало га је готово цело Српство. Нарочито су се старали виђенији, па и мање познати из приморја, који су се јављали и покушавали да дођу у везу с њим. На поздрав Спиридона Алексијевића, ђакон шибеничког, Доситеј је два пута одговорио 29. јануара 1805, јер је посумњао да ли је ђакон прво писмо његово добио. У Трсту је написао писма: Атанасију Стојковићу (23. августа 1802), Мојсеју Миоковићу (6. априла 1803), Григорију Обрадовићу (15. августа 1803. и 18. јуна 1805), Петру Аси-Марковићу (8. априла 1804), Павлу Соларићу (5. и 17. јуна и 18. децембра 1804), Стефану и Илији Гавриловићу (9. јуна 1804), Гаврилу Лепотићу (9. јуна 1804), Константину Христићу (15. јуна 1804), Павлу Георгијевићу Лазаревићу (2. октобра 1804. и 16. јула 1805), Петру I Петровићу Његошу (9. марта 1805), Теодору Симоновићу (15. маја 1805), Григорију Трлајићу (21. октобра 1805; писмо је Доситеј послао преко руског официра који је био у Трсту), Јулијани Гавриловић (27. октобра 1805), Андрији Волном (20. јануара 1806), као и Јефимију Захарићу (15. априла 1806). На путу за Србију послао је из Сиска 30. јуна 1806. писмо Софији Теодоровић, у ком пише о својим намерама и на крају моли: „Пољубите слатко за мене јединога у Тријесту мојега Господина љубимога и друга Вашег и мојега Драгу и не мање и Вашу маму и папу, и Анету и Марију, и сестре Ваше, и Мимицу, и Бетинку, и Анету, и Анзолетицу. Да и ви мени на овим странам’ што таково наложити имате, о, како би Вас радо послушао. Поздравите ми господу Николиће и њиове у дому...”, а у писму из Земуна 19. марта 1807. године напомиње: „Један од три брата Теодоровића ваља да у Белом Граду дом свој имаде...” У писму Јефимију Захарићу од 13. маја 1810. године тражи да му се из Трста набави сто примерака књиге *Пјешив земљеописник* Павла Соларића из 1804. године.

Писма Доситејева из Трста, као и два послата у Трст док је путовао у устаничку Србију говоре и о животу грађанске средине Срба на почетку 19. века, као и о Доситејевом књижевном раду.

У дому Теодоровића, изгледа негде поред канала, примљен је срдачно, и то не као домаћи учитељ, већ као знаменита личност. Сви су му указивали част, а изгледа и да су га позивали код себе. Нарочито га је посећивао Теодор Захарић из Новог Сада (са чијим се братом Јефтимијем Захарићем и дописивао), који је 1804–1806. учио трговину (дописивао се са Стефаном и Илијом Гавриловићем, Гаврилом Лепотићем из Буђановца, као и Константином Христићем из Карловаца). У дугом писму (најдужем које је написао) Софији Теодоровић (Сисак, 24. јун 1806) помиње и књиге које на немачком треба читати, а нарочито *Жила Блаза* Алена-Ренеа Лесажа (1668–1781). У писму Софији од 30. јуна, опет из Сиска, износи једну интимност: „[...] сожелајући о мени да ме не учвелите, каноти онда кад сте Вашој комшиници и другарици рекли да би Ви знали што би о мени нешто казали, али нећете да ми најмање што нажао учините! Велика Вам, заиста, фала! То ће рећи више него да сте што казали [...] Али оно што сте Ви Вашој другарици о мени рекли да би знали нешто о мени чудновато казати, но да Вам је жао стара увредити човека, то ми је досад као воденични камен на срцу лежало. Но, путујући сад ово неколико дана, од јутра до ноћи под полусветли облаци покривеним, а од вечера до сванућа под са звездама украшеним небом, имао сам прилично времена преко дана облаке а преко ноћи звезде располагати и на сваки солонски и астрологическо-магическо слагати, растављати и састављати начин, мајсторски погађајући и дубоко штудирајући и на сваку самом Соломуну, Давидову сину, познату руку сједињавајући и раздељавајући облаци и звезде, докле сам ти, најпосле, потајној мајсторији халдејских звездослова следујући, изашао и као с прстом погодио и додирнуо оно баш, оно исто, што нисте ви Вашој комшиници казати хотели...” Софијину премудрост изједначава с мислима које је у писмима износила француска списатељица Мари де Рабитен-Шантал (1626–1696). Поменуо је и Софијине кћери, а за Марију (Мимицу) написао је: „Ја сам многим младим женама и девицама лекције давао, но јоште ни на једну нисам се намерио која би већ наизуст знала оно што научи, а најпаче дете од четири године...” Даље препоручује да читају дела *Viaggi di Antenore* (*Антенорова путовања*), *Storia universale* (*Општа историја*), *Viaggi intorno al mondo* (*Пут око света*), *Costumi de varie nazioni* (*Обичаји разних народа*). „Како буду ласно и исправно с талијанског на сербски и са сербскога на талијански преводити могле, онда ће им ласно и немечки бити...” Даље се опомиње и песме, грчке, коју му је Софија певала, а која почиње стихом „кад те видим, онда те наћем”. Породица Драге и Софије Теодоровића имала је пет кћери: Ану (рођена 1799), Марију (1801), Јелисавету–Бету (1803), Ану (1804) и Ангелину (1805), коју су звали Анзоleta или Анзолица, а касније су добили још шест синова и три кћери.

Доситејеве књиге биле су тражене, и то како оне раније објављене, тако и оне које је тих година издавао у Венецији. Нарочито су Срби из Трста показали интересовање за *Басне*. Синовцу Григорију Обрадовићу је 15. августа 1803. писао: „Сад их ишту овде и по десет и више форинти” плаћају. Средина је утицала и на његов рад. Припремао је другу део *Собранија весити*, „од који сам јуче девету совршио главу” (Соларићу, 5. јуна 1804). Дане у Трсту Доситеј је описао у предговору књиге *Етика или Философија наравоучителна по системи г. профсора Соави* (Венеција 1803): „По мом давном желанију ја сам сад при славенској штампарији у Венецији гди ћу јоште што добро и полезно на сербском дијалекту издавати. Ову моју охоту наши једнородни Сербли у моему једногодишњем при њима у Тријесту пребиванију са својом великодушном љубавију, и всеопштега добра желанијем толико су више возбудили, или управ да речем воспалили...”

Мезимац Доситеја Обрадовића, приредио Павле Соларић, Будим 1818. (Универзитетска библиотека „Светозар Марковић” у Београду, Р–П4060)

У Трсту су се тада, а и доцније препричавала најзначајнија европска питања и дискутовало се о њима, а нарочита о оним у вези са Србијом, Карађорђевићевим устанком, те није случајно Доситеј под утицајем вести с бојног поља о успесима Срба у устанку испевао химну *Песна на инсурекцију Сербјанов* (Трст 1804). У јесен 1804. боравио је у Венецији а у лето 1805. вратио се у Трст. Под утицајем новинарских вести („*Osservatore Triestino*”) и гласова из Србије, 13/25. јуна 1806. године „пре зоре” напустио је Трст и упутио се устаницима. „У навечерје [бележи Соларић у предговору Доситејевом *Мезимицу*], онога јутра, по изопростивши се Сократ наш са свима пријатељи, окружен буде от неколико, пређе тому отабрани, млади љубимаца своји, и возљуби се њима бригом г. г. Т. Захарића и А. Балсе, двојице от дружине, у предградском једном вертићу на самом, у летњег вечера тихости

благовоној зелени, вечерати. По вечери у граду, у србској кафани под *Звезде Поларне*, буде нас више; где јагмећи нам још који кратки час у дружевском колу с наставником, дође ондашњи господар неки, и сазнавши о бившем: То је господин, рече, права нека тајна вечера била! И „ето ји око нас баш дванаесторице, што згледавши се, нађемо, да то тако и бјеше. Међу преускипившим чувствованијама свакога умиленија, приспе доба растанку, благодеја, друга мојега облобизанију у полноћи, и час.“²⁰

Утицај Доситеја осећао се и код доцнијих тршћанских стваралаца. Моралну приповетку *Абдулова срећа* Доситејевог филозофа Франческа Соава превео је с италијанског Никола Вујновић (*Будимско-пеиштански скоротеча*, 1843).

Један од приложника за српски устанак био је и Вићентије Ракић (1750–1818), и то, наравно, не случајно. Он је после Доситеја најзначајнији стваралац тог књижевног круга. Иако нема много података о међусобним утицајима, има се утисак да су се њих двојица ценили и поштовали, а у вези са црквеним питањима имали су углавном исте погледе. Вићентије Ракић био је и на „тајној вечери“ када је Доситеј кренуо за Србију.

Ракић је у Трсту први пут боравио 1770–1773. као трговац у радњи Јована Куртовића. Доцније се његов животни пут знатно променио. Као игуман манастира Фенека, по налогу митрополита Стратимировића, приспео је у Трст 10. марта 1798. године. У окружењу богатих трговаца и мецена, а пре свега љубитеља књижевности, продужио је књижевни рад започет у манастиру Фенека. Као свештеник Цркве Светог Спиридона у Трсту написао је, и то најчешће у стиховима (где користи десетерац и јамбски петнаестерац са цензуром после осмог слога), превео је и објавио следећа дела (увек с напоменом – „писано в свободном граду Тријесте“): *Правило молебное ко пресвјатеј Богородице и преподобнеј Параскеви сербској* (Будим 1798), *Историја манастира Фенека* (1799), *Жертва Аврамова и собјеседованије грјешника с Богоматерију*. Преведеное с грчког јазика (Будим, 1799; Котор, 1799), *Цвет добродетељи* (Будим 1800; као у Доситејевој књизи *Собраније разних нравоучителних вишечј*, Ракића је обрадио 42 теме), *Филактирион тис психис – Хранилиште души* (Венеција 1800; књигу је посветио Митрофану Богдановићу, проигуману Хиландарском, који му је донео у Трст оригинал на грчком језику марта 1800, приликом сакупљања милостиње за манастир), *Краткое наставленије о исповеди и молитве* (Будим 1801); *Собјеседованије грешника* (1801), *Последованије [...]* *великомученика Јована Владимира* (Венеција 1802), *Правило [...]* *Св. Спиридона* (1802), *Житије Евстатија Плакиди* (Нови Сад 1803), *Историја од Сосане* (б. м. 1803, 8 страна), *Пјесн черногорска о победи над скадарским пашом Махмутом Бушатлијом* (Будим 1803, 16 страна), *Житије Свјатаго и праведнога Јосифа прекрасног* (Венеција 1804), *Историја о разорењу [...]* *Јерусалима* (1804), *Молебен к света Богородица* (1804), *Лествица имушцаја пјатнадесјат*

степенеј... (1805), *Слово о почитанију цркве* (1807), *Житије [...]* *Василија Великог* (1808), *Пјесн историческаја...* *Алексеј* (Нови Сад 1808), *Проповеди [...]* (Венеција 1808), превод књиге *Чудеса пресветија Богородици Агапија Крићанина* (1808), *Беседовник илирическо-италијански* (1810), *Кратка беседа о злоупотребленију дувана* (1810).²¹

Он је после Доситеја први у књизи поздравио Карађорђа и устанике.

Велики поштовалац Светог Саве, поводом ослобођења Београда 27. децембра 1806. (8. јануара 1807), Вићентије Ракић је у књизи *Слово о почитанију цркве* (Венеција 1807) објавио *Тропар С. Сави*: „Приспје ден свјетлаго торжества, славни Белиград радујетсја, и с њим всја Србија ликовствујет в памјати твојеј светитељу Саво, и војвода Георгиј торжествујет над Агарјани, твојим представатељством: тјем же моли и о нас почитајушчим честнују памјат твоју.“

Вићентије Ракић, *Слово о почитанију цркве*, Венеција 1807. (Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ у Београду, Р–III 172)

Из Трста је отишао због слабог здравља (због чега је и дошао), како је навео 5. јуна 1810. године. Тих нешто више од десет година провео је као парох и учитељ. Разлог његовог одласка био је позив Доситеја да му се придружи у устаничкој Србији, што је он и учинио. Ракић је од септембра 1810, када је отворена, управљао Богословијом – предавао је у њој и проповедао у Саборној цркви све до пропасти Србије 1812. године.

Године 1804. упознао је Ракић и Спиридона Алексијевића (1769–1841), који се неко време лечио од туберкулозе у Трсту. Тада му је Вићентије Ракић поклонио своју књигу, штампану црквеном ћирилицом, *Правило молебное ко пресвјатеј Богородице и преподобнеј Параскеви сербској* (Будим 1798). На унутрашњој страни корица налази се запис: „Викентије Ракић игуман М. Фенека подаровал мње здје подписаному во Тријестје в мјесеце јунију 8. 1804го Спиридон Алексијевић“. Примерак је

Тропар С. Сави објављен у Слово о почитанију цркве поводом ослобођења Београда 27. децембра 1806/8. јануара 1807. (Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ у Београду, Р–III 172)

својина библиотеке Матице српске у Новом Саду. Доситеја у писму С. Алексијевићу од 29. јануара 1805. помиње Ракић: „Ја сам примио ваше братољубно писмо преко игумана Ефимерија овде, питао сам га хоће ли Вам писати. Рекао ми је да хоће...” Алексијевић је објавио у Венецији 1811. године *Мали катихисис* а с италијанског је превео дело *Руководство чловјеческог живота* Енглеза Филипа Честерфила (Будим 1830).

Павлу Соларићу (1779–1821) после Доситеја и Ракића припада најзначајније место у културној историји Срба у Трсту.²² Уз помоћ трговаца из Трста издавао је своја дела, а у годинама немаштине и болести боравио је у Трсту. Према до сада познатим подацима, у Трсту је написао и два писма Јовану Рајчевићу, прво 20. октобра 1806. и друго 12. марта 1808. године. Из Венеције је упутио и два писма Софији Теодоровић (29. март 1809. и 14/26. августа 1816) и три Српској православној црквеној општини у Трсту (20. децембра 1809, 28. марта 1810. и 11/23. децембра 1814. године).

Соларић се први пут састао с Доситејем у Трсту у јесен 1803. Од тога времена састајали су се у Падови, Трсту и Венецији. Године 1804. у Венецији, уз материјалну помоћ браће Теодоровића, издавао је своје географске ствари, а како није био стално запослен, живео је повремено и у Трсту, код својих пријатеља и мецена. Из Соларићевог писма писаног у Трсту 1808. куму, великописаничком протопрезвитеру, види се да је већ године 1807. побољевао и „пљувао је камење”. То су били почеци туберкулозе, коју је имао

до смрти. Због тога је 1807. годину провео у Трсту, а само повремено је одлазио у Венецију „да једно од трију дјела, што их је међу тим Србљем приуговорио”, изда. После тога је желео да пође у Србију („у обетовану земљу”), где је већ био Доситеј као „главни надзиратељ школа и у високом собору старјешина”. Тим поводом написао је песму *Пјесна о путошествовију из Тријеста у весни 1808*, којом се опростио од пријатеља и Трста:

Запис Спиридона Алексијевића у књизи Вићентија Ракића *Правило молебное ко пресејатеј Богородице и преподобнеј Параскеви сербској*, Будим 1798.

„Ја полазим, а ви мили остајете друзи!
О, зашто су тако њежни љубови сојузи!

.....

Још’ у дјетству сан је био да ме Тријест мами,
Пред очима живи образ, кô град стајо сами;
У послетку све је нешто тајно ми шаптало,
Да је небо на том мјесту мени жријиб дало.
Дошао сам и прошао, вратио се паки,
Срце моје осјетио у окови јаки:
Окови су, слатка дружба, љубов ваша права!
Усердије, које к мени никада не спава.”

На путу за Србију разболео се у Карловцу, добио је јак напад избацавања крви, пао је у постељу и код ујака Јована Димића прележао је остатак године. Његова болест, страх од Турака и Каменичка катастрофа (маја 1809) спречили су га да се придружи Доситеју. Изгледа да је те године био у материјалним проблемима, јер је још јануара 1809. године Црквена општина у Трсту одлучила да отвори трећи разред школе, који су наменили Соларићу. Он то место није прихватио, али је и даље био често виђен у Трсту, а неко време 1817. године провео је са својим меценом Фредериком, ерлом од Гилфорда.

Извод из писма Димитрија Фрушића о смрти Павла Соларића, Трст, 2. фебруар 1821. (Архив САНУ, 7067)

О последњим данима Соларића непознатом примаоцу пише Димитрије Фрушић из Трста 2. фебруара (по римском) 1821: „Наш велики пријатељ и благодетељ Г. Соларић преставио се на дан нашега Богојавленија. Боловао је од суве болести више од 4 месеца, не дигавши се са постеље. Крајња га је нужда морила до саме глади. Све га је оставило живо; што је наше било. А од Енглеза Лорда Гилфорда помоћи примати у штерлингама одбацивао је под изговором, да код своје у нужди неће пропасти. А пред саму смрт, кад је амо преко мене писао молећи се 200 f. сребра у зајам да добије, није ни добра одговора дочекао. Да није мене било, мога пријатеља Косте Радосављевића, касира Ризнићева, и Максима Нојкинића, лајтнанта Лаканске регименте, који смо му месечно 20 f. има веће 7 месеци шиљали, и поледњи пут на два дана пред смрт његову 100 f. изручити дали, заиста би управо рећи од глади умрети имао.”²³

Своја најзначајнија дела објавио је Соларић уз материјалну помоћ трговаца из Трста: *Ново грађданско земљеописаније, Пјешкиј земљеописник и Кључић уз моје земљеописаније* (Венеција 1804), преводе дела Јохана Георга Зимермана *О самости, Мудрољубац индијски лорда Честерфилда и Сврх Воспитанија к` челољубију* (Венеција 1809).

За рукописну оставштину Соларића старао се учитељ Димитрије Владисављевић. Он је 1825. јавио редакцији „Летописа” да су ствари Соларића, које су биле запечаћене (да се не изгубе),

отворене. Поред писама, у „Летопису Матице српске” штампана је Соларићева *Грамматика српска* и објављена је вест да је Димитрије Владисављевић, учитељ тршћански, поклатио библиотеци новосадске гимназије рукописе Соларићевих дела која су 1821. године била одобрена за штампу у Венецији (цензурирана), а међу њима и преводе Овидија. Три песме из те оставштине су аутобиографске: *Пјесна о путошествовију из Триесте у весни 1808*, *Доситеју* а трећа је посланица упућена породици Теодоровић, с којом се опрашта при одласку у Србију („Читаћете, кад ме од вас, дол и гора дјели/Овај Павла, мили Драго, листак књиге бјеле”), а које је захваљујући Димитрију Владисављевићу објавио „Летопис Матице српске” (1826, 1827, 1834).

У Трсту је боравио и велики путник, луталица и драмски писац Јоаким Вујић (1772–1847). Према његовом *Животоописанију* (Карловац 1833), у жељи да научи француски, енглески и италијански језик, кренуо је за Трст 1796. године, али се с пола пута (био је у Загребу и Копривници) вратио у свој родни

Руководство к француској граматици Јоакима Вујића, Будим 1805. (Универзитетска библиотека „Светозар Марковић” у Београду, Р–336)

крај. Поново је кренуо 24. октобра 1801. године и на Ријечи се упознао са Стоиловићем, који му је дао препоруку за Тому Пантазовића, учитеља код трговаца Ризнића и Николића у Трсту. По доласку у Трст упознао се са свештеницима Вићентијем Ракићем и Савом Поповићем, Пантазићем и тргов-

цем Антонијем Квекићем, те је почео да учи његовог сина Јована српски и немачки. Убрзо је и Квекићеву супругу Ану научио српски. То намештење омогућило је Вујићу да савлада италијански, француски и енглески језик. Априла 1803. Вујић је предложен за учитеља италијанског језика у школи под надзором „Тршћанског обшества” а 1804. и за учитеља италијанског и немачког. Погодна клима, као и занимљив круг богатих Срба покренули су у Вујићу жељу да оснује нашу штампарију, о чему се договарао с Вићентијем Ракићем. Овде је написао дело *Руководство к француској граматици во употребленије славено-сербскија јуности*, које је објавио у Будиму 1805. године. Трст је напустио 1. априла 1805. и отишао је у Пешту ради штампања својих књига, али са жељом да се врати. У Будиму је 1810. године објавио дужу новелу под насловом *Алексис и Надина, или Англеz у Америци*, „преведен с англискога језика на наш славено-сербски, Јоакимом Вуичем разних језиков учитељем”. Павле Поповић је утврдио да аутор ове романтичке повести није Англеz, већ осредњи немачки писац Волфганг Адолф Герле, а Вујић је намерно нагласио да ју је превео с енглеског ради већег угледа и боље прође своје књижице код купаца и читалаца. Ту је први пут код нас као мото Вујић цитирао једну Шекспирову мисао. Како наводи у свом *Животописанију*, његов повратак у Трст спречилу су Французи, који су заузели Трст. У Трсту је боравио краће време и 1832, а „Обшество триестанско” помагало је издавање његових књига. Значајна појава у Трсту био је и песник Јован Атанасијев Дошеновић (1781–1813). Дошеновића је послао отац, свештеник, брату Јосифу да га закалуђери, али је он по стрицевој жељи учио у Задру италијанску и латинску школу, а у Падови је завршио филозофију докторатом (1806). Као књиговођа бавио се трговачким пословима у Трсту (1806–1809) и дружио са ствараоцима Доситејевог круга. Био је зналац више језика: италијанског, немачког, француског, руског и класичних језика. У Будиму је 1809. године објавио *Лирическа пјенија и еише друга за увеселиније*, а у предговору је поменуо песнике: Дантеа, Петрарку, Ариоста, Торквата Таса, драматичара Метастазија, Виторелија, Англеза Попа, као и Немце Гелерта и Виланда. Превео је на италијански оду Михаила Ломоносова. То је дело, *Лирическа пјенија*, како наводи у предговору, „спевао на дар нежне љубови”. Од италијанских песника, истиче стихове Кастија и анализира италијански сонет („нашки рецимо *припјеви*”). У продужетку је дао и типологију припјева, сонета, који се употебљавају и у весељу и у тузи, а састоје се од четрнаест и од једанаест слогова. Према Дошеновићевој дефиницији у књизи *Лирическа пјенија (Poesie Liriche)*, Аполоново оружје је лира, а наше су гусле. Анакреонтику је преузео од Италијана Јахолеа Виторелија (Jahole Vitoreli), „оде су моје као Виторелијеве. Његова правила су ритмови (ставке)”, исповеда песник. У стиховима користи класичне

Трестъ.	
Пречестнѣишій Г. Вісестій Рачиць, Протуменъ Монастыря Фенка и Ефимеріи Церкви Трестна- ска Св. Спирідона,	2
Честнѣишій Г. Савла Поповиць, Ефимеріи тожде церкви.	2
Г. Јоаниъ Буршовиць, Великокупецъ.	2
Г. Јоаниъ Јововиць, Балгор. отъ Стратимирониць.	10
Госпожа Тереза Јововиць, рождени Шкутари.	2
Г. Антоній Каскиць, Велинокупецъ.	10
Г. Јоаниъ Николецъ, — — —	4
Госпожа Софја Николецъ, рожд. Воиновиць.	2
Господичка Стефаниа Николецъ.	1
Г. Осодоръ Меша, — — —	4
Г. Георгій Осодоровиць, — — —	6
Г. Драгумиъ Осодоровиць, — — —	10
Госпожа Софја Осодоровиць, рождени Меша.	2
Г. Флоріиъ Јоанновиць, — — —	4
Госпожа Марја Любибратниць.	1
Г. Јоаниъ Тирковниць, — — —	2
Г. Јоаниъ Цвешковниць, — — —	3
Г. Пестрѣ Осодоровиць, — — —	2
Г. Филипъ Цвешковниць, — — —	3
Г. Николај Куршовиць, — — —	6
Г. Спирідонъ Каскиць, — — —	2
Г. Марко Николецъ, — — —	2
Г. Максимъ Буршовиць, — — —	2
Г. Георгій Меша, — — —	2
Г. Стефанъ Асичъ, — — —	3
Г. Василій Вуковниць, — — —	3
Г. Осодоръ Захаричъ, — — —	1
Г. Еввумиъ Кристиць, Худ. Воска. Художникъ.	1
Г. Андрей Кочмановиць, Корабл. Капитанъ.	1
Г. Јановъ Георгиевиць, шерт. Калфа.	1
Admendum Reverendus Dominus Dominicus Wolf, Ecclesiae Sancti Antonii Novi Tergestinensis Sermo- nis Germanici Concionator.	
Clarissimus Dominus Joannes Srola, Linguarum Ger- manicæ et Italicæ Professor.	1
Clarissimus Dominus Jacobus Tomafini, Linguarum Italicæ et Germanicæ Professor.	1
Clarissimus Dominus Stephanus Amatis, Linguarum Gallicæ et Italicæ Professor.	1
Clarissimus Dominus Josephus Handmann, Lingua- rum Gallicæ, Germanicæ et Anglicæ Professor.	1
Clarissimus Dominus Ludovicus Mildenheim, Lin- guarum Gallicæ, & Germanicæ Professor.	1
Clarissimus D. Aloysius Donaty, Linguarum Gallicæ et Anglicæ Professor.	1
Clarissimus Dominus Andreas Buslary, Nauticæ Professor.	1
Мои Ученици.	
Јоаниъ Каскиць, 4. — Александръ Јоанновиць, 4. — Јоаниъ Цвешковниць, 2. — Олумпедъ Вуковниць, 1. — Николај Јоанновъ Николецъ, 1. — Пестрѣ Вуковниць, 1. — Георгій Јоанновъ Николецъ, 1. — Машкој Лу- киць, 1. — Димитриј Николецъ Николецъ, 1. — Ар- сениј Паниць, 1. — Јоаниъ Николецъ Николецъ, 1.	
Инии Ученици.	
Пестрѣ Осодоровиць, 1. — Јоаниъ Вуковниць, 1. — Филипъ Цвешковниць, 1. — Марја Осодоровиць, 1. — Лазаръ Ло. иршничъ, 1. — Јоаниъ Цвешковниць, 1. — Димитриј Тирковниць, 1. — Георгій Осодоровиць, 1. — Екатерина Цвешковниць, 1. — Александръ Люби- братниць, 1. — Коммандантъ Цвешковниць, 1. — Геор- гій Тирковниць, 1.	

Списак претплатника на Вујићеву француску граматику, 1805. (Универзитетска библиотека „Светозар Марковић” у Београду, Р–336)

облике: спондеј, пирихиј, јамб, дактил. Предговор је написан у Пешти 30. маја 1809. године.

Књига почиње анакреонтиком, а потом следи одељак: Припеви (*sonetti*), где се налази песма о славују и „Припјев”, сачињен на Велебиту кад се 1804. „вратио из Далмације, пак са речене планине угледавши моје мјесто рожденија”, у ком налазимо следеће стихове:

„Каква је оно рјека што просеца змијевидно
По сред поља, и стаклене чисте ваља волне;
Око које стада пасу, и радости полне
Пастиркиње са Пастири пјесне поју сходно?”

Даље следе песме: *На смрт блаженога Јована Рајића, нашега историка, или ти повјестописца, Припјев Павлу Соларићу кад је Земљеописаније Србско издао, ода Сврху женскога лепшања из Наравоученија Басне 119 Доситеја Обрадовића, Прво мое Сочинение после тримјесечне болести сад у Пешти 1809.* На крају збирке песник вели: „Примјечаније: Још је било пре[к] три табака моји стихова да се с овима штампају, особито же *Тактика* Г. Волтера што сам превео; Но здешња Цензура ради своје предосторожности није допустила. Имам јоште *Покајаније пред мусом* сад после болести сочињено у *разрјешени* стихови. Но ако и није дозвољено све што се хоће овде печатати, наћи ће се на другом мјесту.” Јернеј Копитар је у рецензији збирке закључио да је читајући ове песме дошао до сазнања да се српски језик може мерити с италијанским. У Венецији је 1807. изашао Дошеновићев пенегирик *Участије радостеј из должнија љубви Високопреосвјашчењејшему Госп. Мојсеју Миоковићу, епископу новоизабраному Карлштадтскија епархији, Личкому, Горбавскому Рјеки, Терста и пр. от страни клера Протопресвитерата личкаго привјествујемо.* Саставил в Трестје мјесеца цвјетнаја.

Песницима Доситејевог круга треба придружити и Арона Јеленића, који је око годину дана у Трсту провео као ђакон и који је 1807. године у Венецији објавио две песме (на свега осам страна) посвећене Првом српском устанку. То су „Пјесн о шчастном и радостном изабленији Србији, храбрим еја витезовом”, која почиње стиховима:

„Се ниње времја шчастљиво настало,
Се дан спасења нашего приспело!
Соберимсја вси, братије!
Веселимсја днес, битије!
Наше уже обновисја,
И вражда попрасја.”

У „Пјесн втораја храбрим витезовом сербским” опевана је значајна улога Карађорђа:

„Здравствујте вси ви витезови сербски,
Прежде бо бисте вси робови турски.

Ниње ваша храброст процвете по всјуда,
И погази ону турску главу луду.”

О Јеленићу има мало биографских података. Био је учитељ у Сентандреји (1800), ђакон и учитељ у Вуковару (1805), ђакон у Трсту (1807) и професор првог „граматикалног” разреда у Вуковару.

Под великим утицајем Доситеја био је Јефрем Лазаревић (Лазаровић), који је песмом *Глас Порфиноносца по Псалму 14* (1810) поздравио устанак. Она је била одјек (понавља многе стихове) Доситејево *Песне на инсурекцију Србијанов.* О писцу ове песме нема много података (био је учитељ у Дивошу око 1815), осим да је у Венецији објавио *Содружество дрвени богов* (1810) и две књиге у Будиму 1807. и 1809.

Остали писци повезани с Трстом

Занимљиву појаву у Трсту представљао је и учитељ Јефтимије – Јефта Поповић (1791–1832), који је склопио уговор с Општином 1. новембра 1819. године. Био је учитељ је у Трсту до августа 1831. године. Тада је прешао код Његоша на Цетиње, али је продужио за Србију и код Грахова су га убили пратиоци и опљачкали у путу 17. јуна 1833. године. У почетку је писао песме, сонете, а доције епске песме у којима је опевао значајније догађаје и личности из наше историје. Његова дела су: *Разна дјела или забаве младога духа при беспосленим дневима.* У граду Т... Ј[ефта] П[оповић] Е. У Виени, Додатак числу 93 Новина [србски] 1821. (има 8 страна), *Разна дела или Забаве младог духа при беспосленим дневима иначе Сонети списатељима.* Беч 1822. Додатак к числу 7 *Новина србских* 1822. (Седам сонета: 1. Господину Вуку Стефановићу; 2. Певцу Арфе шишаговачке; 3. Старцу од седамдесет година, први пут објављена у Додатку Новина 18 прошле године, 1821; 4. Младићима А. Б. В. Први пут објављено у Додатку 18 прошле године, 1821; 5. Старцу Вељку; 6. Добрићу; 7. Моја критика), *Ода сјени Павла Соларића.* У Адрији 17. октобра 1821. сачињена. Додатак к *Новинама србским* 1821, (7 страна) *Разна дјела.* Св. 1–3. (1–2. Османита од Гундулића, Будим 1827; 3. Милошијада, Будим 1829), *Свеславије или Пантеон.* Издао Јосиф Миловук. Будим 1831. (1. Душан; 2. Цар Лазар цар српски. Марко Краљевић; 3. Милош Обилић. Југ Богдан са девет Југовића). Поред наведених песама, у Давидовићевим бечким „Новинама српским” 1820. објавио је превод списа *Поглед на језик и књижевство илиричко*, који су написали Павле Соларић и Иван Крељановић-Албиниони и *Небо на свјету*, Додатак „Новинама србским” (Беч, 1821, стр. 203–206).

Био је и међу првим песницима сарадницима „Летописа Матице српске”. Године 1826. у четвртој части приложио је одмах иза Јована Стерије Поповића одломак из спева *Мизиада. Описаније земаља Србије и Босне, кое су се називале у предња времена Мизком – Медиа*):

Из Мезијаде свршетак XII пјесме

„У колевци дјете ништа незна,
Свето није срећом обасјано;
Примјером је трудим нрав љубезна;
Дјетинство је к` о чувство пијамо.

Сердце ништа, дух ништа не држи,
Опкољеним само подражава,
Успјех даје дојкиња му бержи,
Не зна вјерна л' ил невјерна глава.

Чувство в' сваком што обичај даде.
Језик, начин' и све мисли благе;
Изван душе прилози отраде
Оцем и дух удубе се снаге...”

и Сонет, написани „У Т[ријесту]”, који почиње:

„О друзи красни! Време бјежи прескоро.
Дај нос'те храма Србска милом олтару
Дар љубве силниј, дику диже кој стару,
Свјест добра слави; својство зла је опором.
Дај тец'те сада, љено чувство је споро.
Открите свјету знаке туге што тару.
Већ сунце просу љечну љубко свуд пару,
Свак треба жељом и ревномно да б' гором.
Род иште нравни и научни образа.
Не жал'те труда, покој сладак је позном.
Смотрите само, славниј Стефан је позном,
Да народ оће, да вјек дође пун стаза,
Што воде к благу; средства дае свим сила,
Он ће нам вјечност тим судом бити умилна.”²⁴

Под утицајем Доситеја превео је и једну басну с „јелинског” (1827). Дописивао се с Вуком Караџићем.

Истакнуто место међу ствараоцима из Трста заузима и учитељ, преводилац и добротвор Димитрије Владисављевић (1789–1858). Гимназију и теологију завршио је у Сремским Карловцима, а Учитељску школу похађао је у Сентандреји. Радио је четири године као учитељ у Риједи, а затим је 1/13. маја 1812. с Општином у Трсту потписао уговор за учитеља и остао је на том месту до смрти. С јесени 1825. године послао је Вуку Караџићу свој рад *Мали цветак*, намењен девојкама, али како дело није штампано, извршио је промене и дао му нов наслов *Мати*. Тада је написао и дело *Отац*, а 1836. спремио је *Граматику* и затим *Енциклопедију за децу малу* и *Библиотеку за домаћина и кућу*. Поред тога Владисављевић је написао: *Буквар*, *Географију*, *Прву читанку*, *Дужности чловечије*. Дописивао се с Вуком Караџићем и подучавао је

његовог сина Димитрија српском и латинском језику (1846). Био је у вези с Његошем и епископом Јосифом Рајачићем. У „Летопису Матице српске” објавио је: *Черногорци*, превод са француског из дела историчара Vialla de Saunier (1825–1826). Приредио је *Историју о Черној Гори* Василија Петровића (1845). Објављивао је песме у Давидовићевим „Србским новинама”, а 1825. у „Летопису Матице српске” попис рукописне заоставштине Павла Соларића. У рукопису су му остали *Рода словенскога почетак*, *размноженије*, *породи* и *изроди*, италијанско-српска граматика и превод са француског *Нума Помпилије*. С Димитријем Фрушићем се залагао да се у Трсту оснује штампарија, да Вук добије помоћ од тршћанске општине; слао је Вуку Караџићу новац и ливена слова новог правописа за штампарију на Цетињу. Севастијану Илићу је дао рукопис Доситејевог *Ижице* (1830) да га приреди за штампу. Из Трста је путовао у Срем и кнежевину Србију. Пошао је 5. септембра, а вратио се 19. октобра 1834. године. У писму Вуку, које му је упутио из Трста 7. децембра 1834, описао је до детаља то своје путовање (путовао је у друштву Вучетића, који је свога сина оставио у кући Јована Хацића у Новом Саду).

Поред старања о рукописима Павла Соларића, Владисављевић је преко трговца Томе Андрејевића послао Читалишту београдском на дар једну стару повељу султана Селима I на српском језику писану у Бруси 1517. године, којом он даје Дубровчанима слободу да могу по турском царству путовати. Знао је италијански, немачки и француски језик. Тестаментом од 20. септембра 1849. оставио је у добротворне сврхе легате у вредности од 1.500 дуката, и то највише цркви и школи Светог Спиридона, своју библиотеку Црквеној општини у Трсту, а писма, преводе и граматике оставио је Вуку Караџићу. Превео је с италијанског књигу: *Отац или мисли чедољубца* (Карлштат, 1832) и написао је *Граматику србску за Талијане* (Трст, 1849), а с немачког је превео: *Приправа за историју свега свијета ради дјече* по А. Л. Шлецеру (Беч, 1864).

Међу личностима које су обележиле културни живот Трста налази се и свештеник Никола Вујновић (Хрватска Костајница, 1809 – Трст, 20. III 1865), син костајничког проте.

Завршио је Клирикално училиште у Карловцу (Карлштадту), а на позив Општине послао га је Лукијан Мушички и он је стигао у Трст маја 1836. Од тада до смрти био је свештеник Храма Светог Спиридона. Вујновић је био најзначајнији новинар, дописник из Трста (има више од стотину дописа под пуним именом или иницијалима Н. В.). Полемисао је око језичких питања (с Адамом Драгосављевићем, дат.: „У Трсту на крстопоклоњену Недељу 1843”) и преводио је с немачког, италијанског, француског и руског језика. Био је сарадник: „Српско-далматинског магазина” (1840), „Српског народног листа” (1843), „Пештанско-будимског скоротече” (1843–1844), „Напретка” (1849), „Јужне пчеле” (1851), „Српског дневника” (1853–1862).

Дописи, које је слао из Трста (у Задар, Нови Сад, Земун и Београд), писани су занимљиво, с исцрпним коментарима о политичким приликама у Еворпи, Турској и међу Јужним Словенима, о „Источном питању”. Извештавао је о приликама у Трсту, доласцима значајних личности: Његошу (његовим доласцима и боравцима и на крају о смрти), путовању аустријског цара и аустријске царице (1857, 1861), надовојводе Максимилијана; доласку ађутанта кнеза Данила, Ивана Кукуљевића из Напуља, Милорада Медаковића из Црне Горе, о смрти барона Јована Живковића, о трговини, временским приликама и неприликама на мору и копну, о великој зими, земљотресу у Трсту, почетку пролећа, отварању железничке пруге Трст–Постојна, о литургији Кирила Цвјетковића у Цркви Светог Спиридона, даровима Стефана Михаилова Вучетића из Русије (1857), бунама хришћана, одликовању Стефана Христифора Опуйћа на изложби цвећа у Трсту, опелу Ани Вучетић 15. маја у Цркви Светог Спиридона, ком је присуствовала и ћерка госпођа Атанасија Нако (рођ. Вучетић) из Сент Миклоша, и приложила је за грађење новог храма 50.000 форинти сребра (њен лик је објављен у алманаху „Драгољуб” за 1845. Теодора Павловића), писао је о даровима Одбора града Трста сиротињи, о кући у Триполију, Александрији, Каиру, Јафи, о смрти Јеремије Гагића (1858), о смрти ђакона и учитеља Максима Вучковића (1. јануар 1861) и др.

Међу заборављеним ствараоцима Трста налази се и Софија Вучетић, о којој нисмо могли да сазнамо скоро ништа, али је она највероватније у неком сродству с великим добротвором Михаилом Вучетићем. У једној песми посвећеној песникињи Тинки Ивановић помиње се међу осталима (поред Евстахије Арсић, Емилије Лазићеве, Драгојле Јарневићеве, Кате Браћевачке, Јулије Радивојевић) и Софија Вучетић из Трста.²⁵

Она је у „Драгољубу, забавнику за 1845.” (Пешта, уредио Теодор Павловић) објавила *Помоћ у нужди или Дрвени крст*. Написала је „по њемачкој приповједки” у Тријесту 1843. Софија Вучетић (стр. 1–49). Прича припада сентиментално-дидактичкој прози прве половине 19. века, насталој под утицајем идеја Доситеја Обрадовића.

У њој се говори о племенитости која не зна за границе, која побеђује смрт. Јунакиња приповетке, пошто јој је муж пао у ропство, проводи тужне дане пред дрвеним крстом који јој је на самрти оставила њена добра помајка као једино наследство. Од силних суза дрвени крст се распукне и у њему се покаже мали крст од дијаманата велике вредности, који она прода и откупи мужа из ропства. Прича је пренесена у српски простор, радња се догађа у Херцеговини, а јунаци носе српска имена: Лубинка и Радивоје, госпођа Видосава. Мото је народна пословица: „Тко добро чини, неће се кајати.” У њој су и две сватовске народне песме:

„Мајка ћерку лепо световала –
Моја кћери, моја јединице –

Кад ти ћерко туђој кући доћеш –
Туђа кућа, туђи обича[ј]и –
Свекра поштуј, као родитеља,
А свекрву као рођену мајку,
Јетрвицу као и сестрицу,
А девера као брата рођена.” (стр. 25)

/

„Ранила дјевојка
Лава и жерава
И сура јелена
И сивог сокола.
Њојзи долазише
Прекупци трговци;
Продај нам дјевојко
Лава и жерава
И сура јелена
И сивог сокола.
Њима одговара
Лијепа дјевојка:
Прођите ви с Богом
Прекупци трговци,
Нисам и ранила,
Да и препродајем
Већ сам и ранила
Сватом на дарове
Мом вјенчаном куму
Лава и жерава,
Мом десном дјеверу
Сурога јелена,
А мом младожењи
Сивога сокола.” (стр. 28)²⁶

Занимљива појава културног живота Трста био је Герман Анђелић (1822–1880). На захтев црквене општине из Трста патријарх Јосиф Рајачић је 1848. послао Анђелића, јерођакона манстира Гргетеге (доцније патријарха), и препоручио га је као свршеног богослова, који је завршио и филозофију и права, а осим српског и словенског, говорио је и немачки, мађарски и латински. Замонашио се 1848. године. Анђелић је имао задатак да обавља дужност свештеника, али и да научи италијански, француски и грчки језик. Своју активну улогу у животу Словена у Трсту показао је када је изабран за секретара Словенског друштва 1848. Следеће године, када се Марко Квекић, будући таст кнеза Данила, одрекао председничког положаја, Словенско друштво је изабрало Анђелића, али се и он одрекао тога положаја. Анђелић је био веома присутан у црквеном и културном животу Трста и с делегацијом Словенског друштва поздравио је у Риједи бана Јелачића (поред њега су били и Андрија Стојковић,

А. Мариновић, доктор Александар Стојковић и Фердо Шпорер). Анђелић је с књижарем и издавачем Андријом Стојковићем био сарадник листа који је излазио у Трсту – „Jadranski Slavjanin”. У првом броју Анђелић је објавио текст *О потпуном zavodu narodnoga jezika i u crkvi*. Остао је у Трсту две године, до јесени 1850. Анђелићеву полемику око црквених питања објавио је о трошку „Младијех Југословена” Андрија Стојковић у Загребу, и то под насловом *Pretres svrhu prvenstva Apostola Sv. Petra. Oporvženje na prijateljski odgovor dra P. Stiića, od jednog prijatelja iz Fruške Gore* (1850). После одласка из Трста дописивао се с тршћанима: Спиридоном Гопчевићем (1854), Александром Стојковићем (1855, 1859), као и Александром Вукасовићем (1859). Анђелић је из Трста објавио више дописа у београдским „Српским новинама” (1848–1850), у којима је расправљао о политичким питањима, о земунском листу „Позорник” (био је забрањен за Далмацију), и обавештавао је о колери у Трсту, побуњеном генералу Нужану (чије је посмртне остатке кроз Трст пратио песник Маго Топаловић), демонстрацијама у Атини, на којима су извикиване пароле „Живела Француска” и „Живела Русија”.

Осим што је био трговачки агент у Трсту, новинарским занимањем бавио се и Петар Узелац Петровић (рођен у Доњем Лапцу). Дописима из Трста сарађивао је у београдском листу „Будућност” (1873) и у новосадској „Застави” (1873–1875) а био је у преписци и с Јованом Ристићем. У Трсту је покушао да отвори штампарију и покрене лист „Трговачке новине”.

На крају овог дугог списка стваралаца налази се Спиридон Гопчевић (Трст, 1855 – Берлин 1937), публициста, историчар, астроном, књижевник, писац либрета, издавач, а пре свега велики патриота, као и његов отац. Написао је велики број расправа и књига на немачком и српском језику, међу којима се истичу: *Црна Гора и Црногорци* (Париз 1877), *Бугарска и Источна Румелија: с посебним освртом на време између 1878–1886*. (Лајпциг 1886), *Студије о ваневропским ратовима новијег времена* (Лајпциг 1887), *Историјске студије о ратовима* (Лајпциг 1887), *Срби и Србија* (Лајпциг, 1888, 1891), *Културноисторијске студије* (Лајпциг 1920).

Значајни ствараоци и њихове везе с Трстом

У животу Срба у Трсту посебно место заузимају и Вук Караџић и Његош.

Вук је после посете Љубљани од 10/22. јула 1834. боравио у Трсту месец дана и, пошто је визирио пасош 9/21, сутрадан 10/22. августа продужио је бродом према Котору. У Трсту су га дочекали пријатељи Димитрије Владисављевић, код кога је доцније сместио сина Димитрија, свештеник Никола Вујновић, омладина и други (Фрушић је тада био у Дубровнику). Из Трста је 20. августа 1834. године писао и супруги Ани и описао је свој пут из Беча, а 22. августа. Вук је с Димитријем Владисављевићем пи-

сао Мартину Хамуљаку у Бечу и дао упутства за изливање слова: „Слова изволите слати овамо (у Трст) на господина Димитрија Владисављевића.” Из Трста је 11/23. августа писао и Самуилу Илићу у Горње Карловце. На путу по Црној Гори и Далмацији провео је скоро годину дана и у Трст се вратио из Задра бродом 30. јуна/12. јула 1835. године, а одсео је код Фрушића. Из Трста је 26. јула упутио писмо Самуилу Илићу, 28. јула и 12. августа Ани Караџић, а 12/26. јула на адресу Фрушића слали су му писма: Димитрије Милаковић (у ком обавештава о штампању *Пословица*), Јован Стејић и Василије Василијевић 30. јула и Самуило Илић 7. августа 1835. За Грац је кренуо 2/14. августа. Утисак који је оставио и значај који је имао међу Србима награђени су 1838. године. Вук је из Трста добио свој литографисан портрет (рад

Претплатаници из Трста на дело Вука Ст. Караџића – Милош Обреновић, Будим 1828. (Архив СПЦО у Трсту, лични фонд Никифора Вукадиновића)

Аугуста Зебла) с посветом: „Вуку Стеф. Караџићу, скупитељу српскије народније пјесама, српске писменице, рјечника и обичаја списатељу – млади Србљи Тријестинци за спомен.” Пошто је у то време био у Вуковару, топло им је одговорио, а то су урадили и јавним писмом седморица вуковарских омладинаца – одали су признање дародавцима за „Образ” Вука Караџића, који је „биће Рода одржао и име сачувао и прославио”. Те 1838. Вук је путовао другим правцем преко Плашког у Сењ, па је преко Оточца, Госпића и Удбина (био је и у Смиљану) дошао до Задра. У повратку је ишао преко Трста, одакле је почетком септембра продужио за Беч, где је стигао 9/21. септембра 1838. Следеће путовање предузео је 1841. и 18/30. априла стигао је у Трст око 10 сати пре подне. Продужио је 1/13. маја с Н. И. Надеждином и Д. М. Књажевићем за Ријеку и даље за Црну Гору. У повратку је преко Сплита ишао за Кореницу и преко Купреса за Загреб. Да би посетио сина Димитрија, пошао је са женом и ћерком за Трст крајем јула 1847. године. Били су у Венецији и у другој половини августа

вратили се у Трст, па су продужили за Беч. У Трсту је Вук био и следеће године, кад је обишао сина и купао се у мору, а 14/26. августа кренуо је за Беч. За време боравка кнеза Данила Петровића у Бечу договорио се с њим и кренуо је за Црну Гору. Укрцали су се у Трсту 14/26. јула 1860. „на пароброд аустријског Лојда”. После посете Црној Гори крајем 1860. и почетком 1861. преко Задра, Дубровника и Сплита стигао је у Трст 22. јануара/3. фебруара и истог дана продужио је за Беч. И следеће године путовао је преко Беча за Трст, где је стигао 28. јуна/10. јула 1862. и потом је продужио за Црну Гору ради прикупљања народних песама. На Цетиње је путовао и 1863. године, али нема података да је био у Трсту. У великој групи Вукових кореспондената (има их више од хиљаду), поред Српске црквене општине, из Трста су били и: Александар Бојовић (1840), свештеник Данило Бујић (1861–1863), лекар Стеван Васић (1861), Димитрије Владисављевић (1822–1853), свештеник Никола Вујновић (1843–1863, само два писма), Александар Вукасовић, Георгије Мекша и Христифор Цветовић (1838), Михаило Вучетић, Ђорђе Ђуровић и Георгиј Ђирковић (1837), трговац Спиридон Гопчевић (1838), лекар на брику „Делфин” Јован Димитријевић (1835), трговац Дука Канели (1817), трговац Марко Квекић (1840), Теодор Концулић (1859), учитељ Сима Костић (1853–1855), Александар Мариновић (1833–1853), Филип Николић (1850), Никола Јовановић Окан (1862), Стефан Памучина (1855), терзија Панта Петровић (1851), Јефта Поповић (1825–1826), поморски капетан Јован Михајлов Радовић (1835), Миљко Радонић (1818), књиџар и издавач Андрија Стојковић (1849–1863), трговац Драга Теодоровић (1818), трговац Петар Теодоровић (1824), Димитрије Фрушић (1819–1838), Целовић (1833), војвода Новица Церовић (1855) и Ј. Ф. Цетковић (1849).

Када је добио помоћ Црквене општине у Трсту, „оду Триестанцима” (духом Хорацијевићем) написао је Исидор Стојановић (1808–1849) и 19. јануара 1834. послао је Вуку. У њој су и ови стихови:

„Трестанци Срби! Славно на обали.
Не може време, дела Вам предају
Безсмрт ју. Гди си песмотворче!
Лиром да с’ овечиш, вечне славећ’?

... ..

Завист и злоба, пакост и освета
Долази залуд’ к Вам родољубиви
Драгинци! Од обична даље
Очи вам пронику безпристрасне.”

У песми су поменути Драгинци, то јест наследници великог добротвора и мецене Драге Теодоровића.

Његош је имао веома блиске везе с Трстом (које су биле културне, пословне и пријатељске). У Трсту је боравио приликом

путовања за Беч, Русују или Венецију. Дописивао се с више личности (Димитријем Фрушићем, Димитријем Владисављевићем) али и са Српском црквеном општином. Први пут је на путу за Беч и Петроград посетио Трст 15/27. јуна 1833, када су га сачекали, поред осталих, Димитрије Фрушић, као и Јован Милаковић, брат Димитрија Милаковића. Посетио је школу, учитеља Димитрија Владисављевића (о овом боравку писао је Вуку 10. јула 1833, и поред осталог је навео: „Ево Вам и једна његова пјесма овде сложена. Ако судите да заслужује, ставите је, гдигод у Ваша Писмена Дјела, која будете свјету саопшчавати. Језика Црногорског Штил заслужује, да и наши Маџарски Србљи чују. Да видимо, шта ће рећи Зоили”), као и конта Матеју Ивановића, коме је посветио песму *Глас једног становника гребена*. На повратку из Петрограда остао је у Трсту дуже време (од 27. октобра до 20. новембра, по старом календару). Из Трста је почетком децембра (по новом календару) писао Вуку Караџићу да чека „ствари од типографије” Цетињске и да ће му Владисављевић писати и послати слова и матрице, па га је молио да одлије слова љ, њ и ј. Приликом тог Његошевог боравка у Трсту Фрушић му је дао Вуков оглас за пословице. Други пут је Његош пошао из Црне Горе за Русију новембра 1836. С Димитријем Милаковићем сишао је у Боку и бродом је дошао до Трста. У Црну Гору се вратио тек августа 1837. На повратку је стигао у Трст 10/22. јула и остао је до 5/17. августа 1837. године чекајући Ђорђа Петровића, који је стигао 30. јула/10. августа.

Трећи боравак у Трсту Његош је опевао у песми *Три дана у Триесту у мјесецу јануарију 1844*. Тада се упознао са Франческом д’ Онгаром (Francesco d’ Ongaro) уредником тршћанског листа „La Favilla”, који је у том листу објавио превод поменуте песме и објавио једну Његошеву приповетку по песниковом причању – *Црногорка*. Његош је из Трста писао Јеремији Гагићу 20. јануара 1844, продужио је за Беч, а вратио се у Трст 10. марта и ту је испевао песму *Философ, астроном и поета*. Тада се задржао само три дана у гостионици код „Метерника”, али је једне вечери био и у позоришту, где је гледао балет *Фабри–Вретини*, о чему сведоче његови стихови:

„Скупа смо се ми сви веселили,
гледајући грациозну Флору,
сјану звјезду трестанског театра,
која одмах зефирним полетом
и погледом својим очараним
пака’ у рај може претворити,
ка Даница иза мрачне ноћи
што засмије своде Уранове.”

Продужио је за Венецију, а у повратка из Трста 5. априла кренуо је за Котор.

Анонимни дописник из Трста извештава: „Владика црногорски на повратку из Беча приспео је овди код нас, и после малог бавленија отпутовао је у Венецију. Како се чује, намјерава он тамо за Црну Гору топове куповати, да од Турака риболов на мору, којег су ови у силу обсели, награђ поврати.”²⁷

И друга вест је занимљива: „Владика црногорски дао је у Бечу да се штампа песма под насловом *Три дана у Тријесту*, која се гледајући форму, као и управо поетическим мислима врло одликује. Он пјева у њој о изображењу, мору, трговини, бродарству и душевном животу.”²⁸

Крајем 1846. на путу за Беч Његош је у Трсту продао свој напсни крст с брилијантима и за добијени новац купио је жито за гладан народ у Црној Гори. На повратку је опет био у Трсту, где је остао неколико дана, када му је Миленко Вучетић, тршћански трговац родом из Грбља у Боки Которској, даровао две гвоздене лубарде. Из Трста је ишао у Венецију, где је скоро месец дана истраживао грађу о Шћепану Малом. На повратку је у Трсту остао само четири дана, а Срби тршћани су га свечано испратили, о чему Милорад Медаковић шаље дописе београдским „Српским новинама” (1847–1848). Оболели Његош је почетком 1850. пошао да потражи лека својој болести. У Трст је стигао маја и понео је и рукопис дела *Лажни цар Шћепан Мали*. Предао га је издавачу Андрији Стојковићу, који је издао позив на пренумерацију. О Његошевом доласку у Трст извештава и дописник „Српских новина”: „Данас нам је приспјео господар и владика...” и *Шумадинка*. Тада је купио тзв. стари крст цара Душана. О том крсту доцније је писано у листу „Јужна пчела” (1852) и због тога је она и забрањена.²⁹

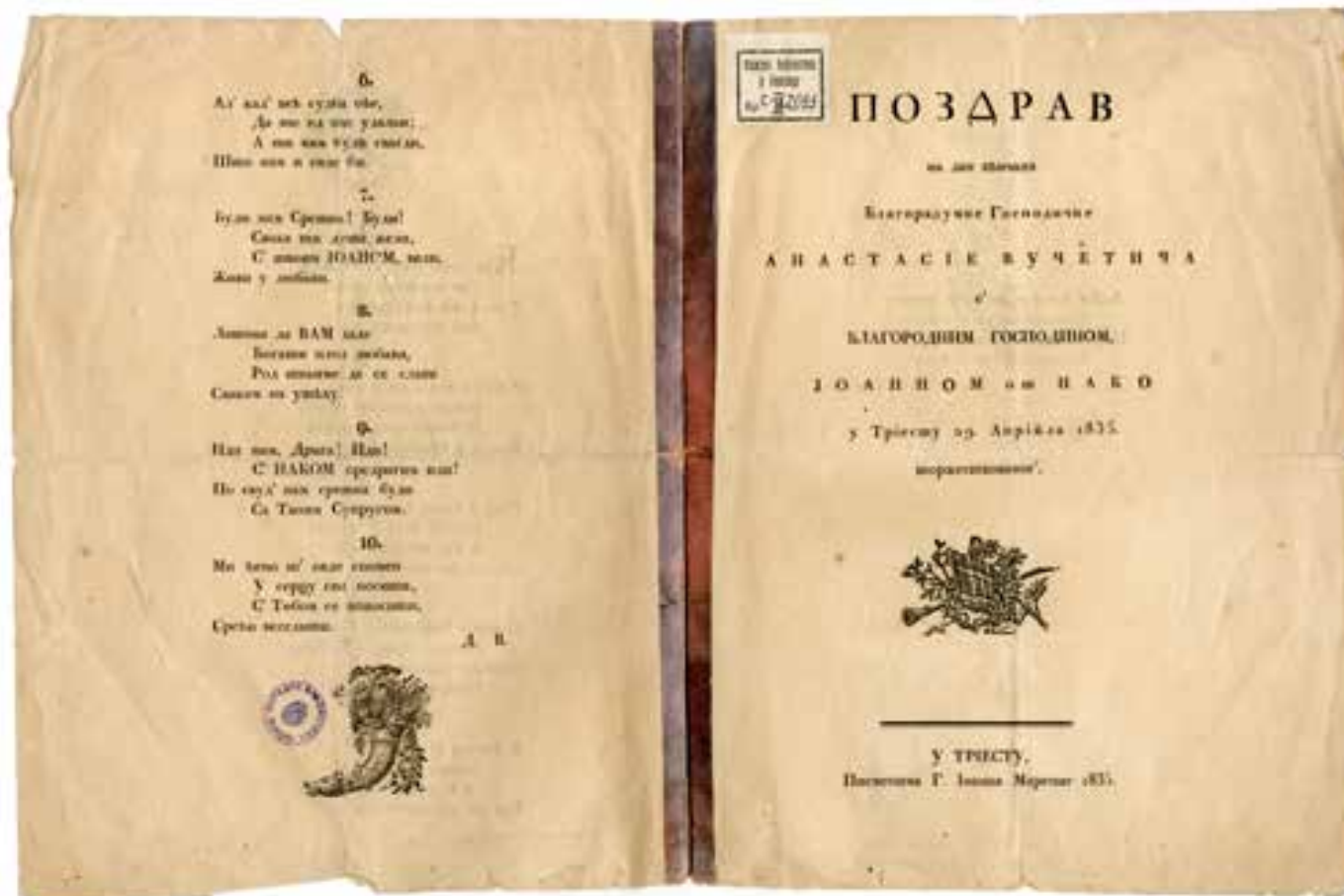
Трст и устанак

Почетак Првод српског устанка одјекнуо је и међу Србима у Трсту. У Соларићевом *Земљопису*, који је управо 1804. довршен, може се наћи следећи прилог о народу у Србији: „Народ благообразован, остроуман, храбар, беспорно за сва художества и вежества, колико конлибо европејски, природно способан; али под дуговременим јармом османским, као несамосталан раб, стењући, јест непросвећен, сујеверан, пренабегао се и од своји праотаца крви као наполак одродио. Но од ономадне јест и он прогледати стао, шта је светлост особе и собственности, шта је правда, шта су права народова; возмолио се и иште с огњем и мачем, истергнути себе мучитељски, од преимућства Тирјанина своју свободу.” Добродошлицу овом историјском чину изразио је Доситеј песмом *Песна на инсурекцију Србијанова, Србији и храбрим еја Витезовом и Чадом, и богопомагаемому их Воеводи Господину Георгију Петровићу*, штампаном у Венецији 1804. године. Цензура у аустријском царству била је веома јака, све се проверавало, а и неке одштапане књиге, као Михаљевић календар за 1807. годину са сликом Карађорђевог, уништаване су, или су

слике вађене, па су тек онда добијале дозволу за продају. Трст је био далеко од ратних збивања, са слабијом цензуром, која је неретко поверавана и Павлу Соларићу, тако да су неке српске песме и књиге због тога штампане у штампарија Пана Теодосија у Венецији.

Док је Доситеј био на путу за Србију, после битке на Мишару, Правитељствујушчи совјет послао је 7. августа 1806. два своја изасланика у Трст, Аврама Лукића и секретара Јеремију Гагића, с писмом у ком пише: „Сад браћо Тријесћани видите, а чрез вас нека узнају сва проца браћа, једноверни наши, буди под којим именом били код нас је све једно, Србин, Грк, Бугарин, Влах, сви смо браћа и синови једне цркве, сад видите, шта ми от Вас свију, који благородну крв у себи осећате иштемо. – Ми ћемо војевати, а ви којисте богатством славна обшчества, можете нам помоћи, доносећи нам оружије, муницију и храну; које нитко учинити не може него ви, који сте богата обшчества, и којих ће имена као света у срдцима нашим, и у актима сербским остати...” Тада су прилоге устаницима дали најбогатији Срби и патриоти из Трста: Јово Куртовић (1.000), Стефан Ризнић (2.000), Ђуро и Перо Теодоровић (4.000), Драго Теодоровић (1.500), Јован и Димитрије Ђирковић (2.000), Филип Цветковић (300), игуман Вићентије Ракић (100) и Јован Николић (500). Изасланици су у Трсту скупили и у Карађорђеву Србију су донели 11.400 форинти.³⁰ На Цетињу је и за време песника Његоша била жива анегдота како су Срби из Трста дали новчану помоћ за подизање устанка, али је вероватније, као што потврђују и документи, да су они после избијања устанка помагали Карађорђа и Србију.

Поред Доситејеве песме, химне устаничкој Србији, једно од најзанимљивијих дела насталих у кругу Тршћана јесте и књига стихова *Србије плачевно пакиторобошчение љета 1813*, штампана 1815. у Млечима (Венецији) код Пана Теодосија, а издао ју је, прегледао (цензурирао) и коректуру је водио Павле Соларић. Дело је потписано псеудонимом Живко Скиптровић а приписује се тројици аутора: Симеону Орловићу, Стефану Живковићу Телемаку и Михаилу –Миљку Радонићу (?–1837). Овај последњи, за кога се и опредељује највише истраживача, необичне је судбине. Био је учесник Првог српског устанка (1807–1813), где је био писар, професор Велике школе и попечитељ иностраних послова. После пропасти устанка склопио је уговор за учитеља с тршћанском црквеном општином 3. маја 1814. На томе месту је остао до 1819. године (1. новембра изабран је за учитеља Јевтимије Поповић), када се посветио трговини и ради послова је путовао из Трста до Каира (посетио је и пирамиде) и Ибраила, где је заступао трговачку кућу Теодоровића. Из тих веза изродио се брак: оженио се 6. октобра 1829. Ангелином, ћерком Драгутина – Драге Теодоровића. Дописивао се с Вуком Караџићем и претплатио се у Трсту на све Вукове књиге објављене од 1823. до 1827. године (за *Народне српске пјесме* из 1824. претплатио се на

Поздрав – песма Димитрија Владисављевића поводом венчања Анастасије Вучетић и Јована од Нака, Трст 1835. (НБС, С–II 2093)

осам примерака). Умро је 17. децембра 1837. године у Ибраилу, где је кратко време живео са женом и сином.³¹

Сви истраживачи, који су се бавили овом књижицом стихова, слажу се готово једнодушно (изузев Богдана Љ. Поповића, који је имао један примерак ове књиге из библиотеке Димитрија Владисављевића) да је настала у кругу тршћанских родољуба, јер је аутор покушао да одговори на питање о разлозима пропасти устанка и губитка стечене слободе. Аутор је за пропаст оптужио београдског митрополита Леонтија, Родофиникина и Надобу, а како су они били у руској служби, руска влада је тражила истрагу о аутору. Закључак овога стихотворенија није антируски јер је аутор сматрао да би Србија до слободе могла да дође само уз помоћ Русије, али да би српски народ требало да се обрати непосредно цару да би се истражило издајство поменутих чиновника и да би они били кажњени. Књига је изазвала малу сензацију, радо је читана и 1846. године доживела је и друго издање у Лајпцигу. Око ње се водила и замашна истрага, а да се изјасне о њој, осим цензора у Венецији, морали су и Павле Соларић и Јернеј Копитар.

Пенегирици, поздрав и приликом венчања и књиге

Писци тршћанског круга осећали су потребу за штампаријом и већ почетком 19. века чињени су напори да се отворе за Србе

и у Трсту. То су покушавали Доситеј, Јоаким Вујић и Вићентије Ракић (1803, уз помоћ митрополита Стефана Стратимировића), Димитрије Фрушић и Димитрије Владисављевић (1832–1835; Фрушић је писао Вуку 9. јуна 1833: „А ако Бог да, те се видимо, установићемо неке мисли нека уведенија за школске књиге, може бити и за типографију овде”, а Димитрије Владисављевић Вуку је писао 27. јуна 1835: „Ево вам пробе од Тријестанске штапариије у Српском језику. Прва је. Треба да је овако с’ малим започињемо, нека се обикне. Него је скупа f. 20 табак.”). Да оснују штампарију покушали су књижар и издавач Андрија Стојковић и Димитриј Владисављевић (1849–1850), као и Петар Узелац (1874). И поред значајне економске снаге, у Трсту није објављено много књига, брошура и плаката. Много је више књига које су настале у Трсту, али су штампане у другим градовима (Млецима, Загребу, Пешти, Будиму). Међу делима штампаним у Трсту налазе се:

1. С. А., *Путовање краља Саксонског из Трста у Далмацију и Црну Гору 1838*, 2. Д[имитрије] В[ладисављевић], *Поздрав на дан вјенчања Благоразумне Господичне Атанасије Вучетића с’ благородним господином Јоанном от Нако у Тријесту 29. априла 1835. торжественог` У Тријесту*, Писменима Г. Јоанна Маринг 1835. (1835, 2 листа, величине 19x24,5 см. Песма има десет строфа по четири стиха. Један примерак има Народна библиотека у Београду, С –

Глас Радости – песма на дан венчања Георгија Драге Теодоровића и Евгеније од Стоичевића, Трст 1839. (Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ у Београду, Р–2040)

II 2093. О овом венчању има помена у писму из Трста Димитрија Владисављевића Вуку Караџићу од 20. маја 1835: „Ономад се наш Млади Спаија Нако ожени овде са кћерју Г. Вучетића и одведе је у Банат у Комлош. И Владика Мушички био је овде да и венча. Оде ономад у Венецију, и вратиће се до неколико дана“), 3. *Глас радости на дан вјенчања Благоразумнога Господара Георгија Драге Теодоровича с' Благородном Господичном Евгенијом от Стоичевича у Триесту 31. јулија 1839. празнованог*. У Триесту, Писменима Г. Јоана Марениг 1839. (има два листа, величине 16,5 x 21,2 cm. Један примерак има Библиотека Матица српска у Новом Саду), 4. *Поздрав на дан венчања благоразумнаго господара Александра Мариновића с' благоразумном господичном Маријаном Гопчевић 4. фебруара 1840. торжественог* (1840, 4 листа; мото су стихови народне песме: Није благо ни сребро ни злато/Већ' је благо, што је коме драго), 5. „*Slavjanski rodoljub*“: месечни часопис. Urednik Ivan Cerar. – God. I, br. 1 – br. 6 (1849). – Trst: Slavjansko društvo, 1849. – 28 cm (излазио је месечно; изашло је само шест бројева штампаних на словеначком, хрватском и српском језику. Сарадници су били Димитрије Владисављевић и Герман Анђелић), 6. *Poslanica Svetog Petra biskupima Pijemonta – Talije*. Prenijela s talijanskoga Družba Jugoslovena M. Stojkov. [Sa 1 prilogom]. U Trstu, slovima Austr. Lloyd, 1850. 72 str. (на унутрашњој страни предњих корица налазе се штампане буквице: латиница југословенска и

српска, славеноруска, и славеносрпска, штампана и писана), 7. „*Ilirska slovnica*“ за почетне иџонике. Sastavljena po Franu Volariću. U Trstu, Vlasteljna štamparia, 1854. /2/ + IV + 192 str., 8. *Platunov pir ili Razgovor o ljubavi*. Ponašio i na vienčanom piru svoje sestre Ane s knezom Marinicom Gjurgjićem poklonio Orsat Pucić. U Trstu, tiskom Austr. Lloyd, 1857. 49 + /1/ str., 9. *Hrvati, Srbi i Dalmatini a Sa Rimskaja stolica*. Spisao Viekoslav Giorgić i poklonio Josipu Juri Strossmayeru. U Trstu, tiskom Austr. Lloyd, 1860. 105 + /1/ str., 10. *Начин лијечицбе у болестима с растопом чистећујем* од М. Стојкова. У Трсту, Андрија Стојковић издаваатељ. нар. печатњом Дра Љ. Гаја у Загребу, 1861. 36 стр. (штампано је Вуковим правописом), 11. *Narodni pjesnik. Govor Ljudevita Vuličevića izrečena u Slavjanskoj triestanskoj čitaonici na 7. marča 1874*. U Trstu, Tiskarnica Sinova Amati. 16 str.

Осим покушаја да отвори штампарију, Андрија Стојковић је имао „књигопродавницу“ (књижару), прикупљао је претплату на књиге и бавио се издаваштвом. У Трсту је посебно штампаним огласом издатим „на Петровдан 1850.“ позвао на претплату Његошевог дела *Лажни цар Шћепан Мали*. *Историческо Збитује Осамнајестога Вијека*. Књига је штампано 1851. године у Загребу, у „Печатњи браће Жупана“, и имала је 184 стране. У огласу је Стојковић позвао све Југословене следећим речима: „Списатељ свемилостивно удијелио [је] мени ово важно дјело на

Поздрав – песма на дан венчања Александра Мариновића и Маријане Гопчевић, Трст 1840. (Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ у Београду, Р–1880)

тиск, и ово ће бити сјајна звијезда сунчаница за нашу историју Југославију.” На крају је списак претплатника из свих крајева словенског југа и из: Граца, Беча, Берлина, Прага, Пеште, Москве, Брјанска, Марјанопоља, Тагарнрога, Крче, Галаца, Браиле, Смирне, Александрије, Крфа и Лондона. Ту су од велике помоћи биле везе помораца и бродовласника из Трста. На крају списка претплатника из Трста објављена је и ова напомена: „У Славенској дворани одједном нестало лист предуписника у којима је било око 50 уписника”, а уз списак из Ријеке је напомена: „И овдје је иста несрећа сљедовала листу уписника, те је било око 40 као у Трстанској дворани”.

Стојковић је издао и *Српски календар за просту годину 1851*, штампан у Загребу 1850. на 80 стр. Садржај чине: приповетке – *Марко Краљевић иза смрти у јами*, *О неваљалој и нерадној жени*, *Колико људи толико ћуди*, *Смрт хајдука*, *Домшиљан*; корисне ситуације, неколико речи о васпитању деце; народне песме – *Слава српских јунака*, *Битка други дан Дуова 1849. на Вуковцу* Стефана Фрушића; песме: *Туговања за Милком* и *На гробу Милкином*, *Косовка девојка* – чланци – *Петроград* А. Драгићевића и *Војводство*, *Војводина* и *Војводина* – разне песме – *Пјесма на похвалу српскијех витезових* митрополита Петра I, као и песме Адама Липовца, родом из Котора (1800–1827) – *Плач смрти своје љубезне*, *Зора*, *Ноћ* и *Друга зора*. После тога следи чланак потписан псеудонимом Мужествен (иза кога се крије Андрија Стојковић), *О нужди учења свог матерног-народног језика*. На крају су подаци о новцима у Европи и Америци и таблица за камате.

Мецене

У Трсту су у 18. и 19. веку живели и радили бројни знаменити трговци мецене, а међу њима је најпознатији био Драгутин – Драго Теодоровић (24. јуни 1765–1818), од чијег је презимена извођена кованица о родољубљу и посвећености општеме добру. Он је био мецена најзначајнијим писцима тог времена: Атанасију Стојковићу (за први српски роман *Аристид и Наталија*, 1801), Доситеју Обрадовићу и Павлу Соларићу, а његову су смрт обележили многи писци. Сима Милутиновић посветио му је епитаф: „На смрт Ивана Теодоровића Драге”, 13. јуна 1818:

„Не гордостју, већ сазнањем праве
Цене, коју добродетељ ствара,
И висости ума, поклониче!
Сам си био, – ненакнадан игда.
Српској судби, што векове срађа,
Фала! Таког ал` више не рађа!”

Школовао се у манастиру у Боки Которској, у Сремским Карловцима и Новома Саду, а у Риједи је учио трговачке послове. Путовао је у Палестину на поклоњење Христовом гробу, али је пропутовао и Европу. Како је у трговини имао среће, обогатио се и на мору је имао четрдесетак великих галија које су пловиле

до Америке и Индије. Ретка је српска књига онога времена на коју се није претплатио.

У књизи *Поминак књижевски* (Млеци 1810) истакао је Соларић значај мецене Драге Теодоровића и његовог брата, а њему је приписао и долазак Доситеја из Беча и издавање *Етике*, али и заслуге за издавање *Земљеописанија*. Осим Теодоровића, Соларић као заслужне за издавање његових дела наводи и браћу Христифора и Јована Цвјетковића („лепа србска сердца не могу овде под премолчанијем остати”).

Супрузи Драге Теодоровића (рођеној Мекша, око 1784 – Трст, 27. септембар 1852) године 1808. посветио је Соларић књигу филозофске садржине, превод *Мудрољубац индијски* лорда Честерфилда, који је много превођен и који је доживео светску славу. Уз превод је дао и француски текст, јер је сматрао да ће добро доћи за вежбање француског језика. Том приликом Соларић је исказао посебну част жени која је показала интересовање за наш народ, која се отима „монашком воспитанију, које се несрећом вообшче свој нашој дјечи приповедало”, и која је помагала и Доситеја Обрадовића. До наших дана на гробљу у Трсту сачувана је надгробна плоча на којој стоји: „Софија Теодоровић рођена Мекша поживи лета 68 а представи се 27. септембра 1852”. За време Доситејевог боравка, а и доцније била је жива и Софијина мајка и две сестре – Анета и Маријета, обе девојке. У то доба имала је четири кћери: Милицу, Бетинку, Анету и Андолетуцу.

Браћа Теодоровићи и Доситеј (на фронтиспису су његови стихови: „С топлим сердцем ја призивљем из Фригије Музу/ Да сприобшти своју сладост и Србском укусу”) помогли су у издавању Соларићевог *Новог грађданског земљеописанија* (Венеција 1804). Соларић у посвети пише: „Обштеј ползи својега рода, трију једнородне браће Гоергија, Петра и Драге Теодоровичев Граждана Тријестански вкупје Доситеја Обрадовича дарованим иждивенијем и списатеља безмездним трудом, принешено и посвећено.”

И други брат, Георгије Теодоровић, био је значајан као добротвор и мецена. Поводом његове смрти записале су бечке „Новине српске” о штампару Георгију Теодоровићу („Новине српске”, 1815, число 20, 27. јануар, 80):

„Последњих дана прошасте године, сирјеч 25га декем. по старом, умре нам о књижеству Србском достојно заслужан Србин, и најстарији Общества Србског у граду Тријесту Сочлен, Георгије Теодоровић у Херцеговини рођен и трговини предавши се у Тријесту, дојде, 1785. лета грађданином у њему поставио: откуда трговину своју с браћом својом Петром и Драгом на далеко тако распрострањено, да су га не само тврдно, но и далњи морски предели познавали, и почитовали. Многе добродетељи украшавале су душу његову. Између прочих поспешествовао је он сваком њему притекшем Србину шћедротом својом. Не-

усипна његова ревност к ползи рода Србског побудила је њега к тому, да к изданију првог Србског землеописанија (Павлом Соларићем сачињеног) велику суму новаца заједно са оба своја брата и с Доситејем принесе. Народна гимназија у Карловци Сремски њега за приложника свога признаје. Установљење српског училишта у Тријесту много њему благодарити има. И сад смртију похитим обштественом истом училишту 1.000 фор. (сребра) на издржаније и на потребу његову у тестаменту оставио. Зато Србско процветавајуће књижество смрт Теодоровићеву праведно оплакивати може, видећи, да се велике једне подпоре лишило, која би му и у будуће ревностно поспешествовала. У срце књижника Србских име његово дубоко напечатано да буде; и воспоминаније његових дел дугувечно у Роду да заостане, која не умиру, ако се тело битија свог и лишило!!!”

И Вићентије Ракић уживао је пажњу житеља Трста. Превод с грчког језика драме *Жртва Аврамова и собјеседованије грјешника с Богаоматерију* (Будим, 1799) посветио је: „Високопочитаемој госпођи Елисавети Паликући рођеное Мушкатиринович всеусреднејше се приноси”, супрузи Јована Паликуће, „великокупца” тршћанског. У предговору је Ракић написао:

„Почитаемо Госпођа!

По счасливому Вашему супружеству с Г. Јоаном Паликућом дивним сердцем отраслом Тријестанским, ја кој с држејши родитељи Ваши, личное, правду да кажу малое, обаче по доброгласију от давно познанство имадем, судио јесам; да у Вашем Високопочитајемом лицу, радост, изрјадност, и добру њиову обрјести буду. У овом мом мњенију кад сам видио, да се преварио нисам и код Вас да јошт више нашао, нежели код Србске Кћери надао се јесам, сирјеч; кромје прочији изреченија качества, како отмјеное воспитаније подобајушче домостроеније, и прекрасное рукодјелије нежному полу взискуемо; тако и нарочно что се приљежнога чтенија, и здраваго разсужденија тиче: то смело овај мој малиј ума плод поднео, и разсмотренију подвргао јесам, јест ли печатанија достоин? Одобреније ваше мени смјелост дало је тисненију неодложно подвргнути. – Као дакле други, развје Ви Високоразсудна Госпође! право може имати, да и имени Вашему ову малу, обаче весма Нравоучителну Книжицу, посветим, у кое челу, вторе Саре Патријарха Аврама, нарав читам. – Примите ју прошу драговолно от праваго лица Вашего почитатеља, кои Вам и Вашем миллом супругу от Вишњаго Аврама, Исака и Јакова благослов желит, себе же далшој благосклонности обоих препоручает, и преданостију за всагда пребудет

Високопочитаемија Госпожи
В Тријестје м[есе]ца јануарија 30–го дне 1799.
Всенижајши слуга
Преводчик.

Писмо Томе Милиновића Српској православној општини у Трсту, Трст, 18. [...] 1816 – прва и последња страница (Архив СПЦО у Трсту, V. A. VII, 1754–1837, 510, 672)

Посвета Вићентија Ракића на књизи *Краткое наставленије о исповеди и молитве* Делано [...] 1801. априла 20. (Будим 1801), гласи овако: „Имена младих господарев жителеј тријестанских следујет: Филип Цветковић, Јован Стефанов Ризнић, Марко Јованов Николић, Александар Флоријев Јоановић, Димитриј Никин Николић, Петар Георгијев Теодоровић. Овај последњи, ако и јест овога лета на свет дошао, но нехоће од содружества остати но вкупје перви свој трошак на дело церковноје даје, да скупи довољно и благополучно поживут, у недри православнија нашеја цркве.” Следиле су Ракићеве књиге *Последованије [...] великомученика Јована Владимира*. „Трошком Хаци Теодор Мекша, купац и житељ Триестански” (Венеција, 1802). На странама 3–4. пописани су „Пособители ко изданију, господа жители триестански” на књиге *Лествица имушчаја пјатнадесјат степеней [...]* (Венеција 1805, превод с италијанског); *Слово о почитанију цркве* (Венеција 1807, превод с италијанског). Ова мала књига значајна је јер је у њој Ракић дао своју слику, кратку аутобиографију, и јер је издата заслугом Томе Милиновића, житеља и купца тршћанског (1770–1846), који се придружио устаницима, учествовао је у многим бојевима и постао је Карађорђеви артиљеријски војвода. У књизи је Вићентије Ракић објавио посвету:

„Благородни г. Тома духовни мој сине,
Ревност твоја по благочестиј побудила тебе ко изданију на тип
ове книжице, немешаже љубов и почтеније к моеј худости, при-
нудила тебе ко иждивенију и за мое изображеније, за имати оноу
в неизбвенују памјат на всагда у себе, поделити же и прочим мо-
им духовним синовом, за такое твоје усердије и почтеније к мо-
ех особи, господ да воздаст тебје в сем и в будушчем вјецје.

За кое ја остаем Твоего Христомубија

Всегдашњиј богомолец

В. Ракић.”

Тома Милиновић је Ракићу био мецена и за превод књиге *Чудеса пресветија Богородици* Агапије Крићанина (Венеција 1808): „На захтевање Томе Милиновића купца и грађанина Тријестанског и јегоже иждивание н тип издат. Писано в Тријесте 1808. лета месеца јануарија 24, печат, февруарија же 11. окончато.”³²

Соларић је у Млестима 1804. године издао *Ново грађанско земљеописаније* о трошку браће Теодоровића, грађана тршћанских и Доситија Обрадовића. Исте 1804. издао је за „Земљеописаније” *Пјешиј землеописник* (при Јоану Зуљану, мједорезцу) без предговора с 37 географских карата Европе, Азије, Африке, Америке и Полинезије, као и трећу књигу *Кључић у моје земљеописаније*. Године 1809. изашао је Соларићев превод дела Јохана Георга Цимермана *О самости*, који је објављен о трошку Василија Вуковића, грађанина града Трста. У предговору овога дела Соларић је дао своју аутобиографију. Соларић је превод занимљивог дела *Сверх Воспитанија к` чловјекољубију* (Венеција 1809) објавио „Иждивенијем Благопочтенороднога Господара Николаја Куртовича грађанина и великокупца Тријестанскога”. У предговору је за Доситија написао: „Време Д. Обрадовића остати ће безспорно, у Летописи потомства Рода Србскога, оно разсвејте ума нашега доба, кад су и Србли о свачем слободно мислити, и тако богодану словесност своју употребљавати почели.”

Занимљива личност међу рођеним тршћанима био је Јован Стефанов Ризнић (Трст, 1793 – село Гопчинци у кијевској губернији, 14/26. новембар 1861). Учитељ му је био Доситеј. Завршио је право, али се одао трговини и постао је један од најбогатијих трговаца. Ступио је у руску државну службу и дошао је до звања „статског” саветника. Он је помогао издавање књига В. Ракића, а Сими Милутиновићу дао је 1825. на дар 300 рубаља када је штампао *Србијанку*. Своју библиотеку од више од 4.000 књига поконио је Народној библиотеци у Београду, а био је велики добротвор и Велике школе. Шведској списатељици Марики Шернстедт био је прадеда по мајци (Лука Смодлака, *Марика Шернстедт, шведска списатељица југословенског порекла*, Јавност, II, 1936, бр. 35, 29. август, 769–772).

Димитрије Фрушић (Дивош у Срему, 4. фебруара 1790 – Трст, 14/26. октобар 1838) био је син Андрије (умро 1804) и Софије

Живановић из Трпиње. Гимназију је завршио у Сремским Карловцима (1807), филозофију у Сегедину и Пешти и медицину у Бечу (1816). За време студија с Димитријем Давидовићем издавао је и уређивао „Новине српске” (1813–1816), а био је тумач делегата српских устаника, као и проти Матији Ненадовићу на аудицији код аустријског цара. После завршених студија докторирао је дисертацијом о жутици (Беч 16. марта 1815. године). Радио је као лекар у Земуну, а потом (по савету Копитара) од краја 1819. до 1834. у Трсту као главни лекар у градској болници и другим добротворним заводима док није оболео од артритиса. Од доласка био је централна личност међу Србима у Трсту, зачетник многих културно-просветних акција. И поред лекарске праксе, од 1821. до смрти био је школски управитељ „исправник” (изузев 1831. и 1832), синдик (1825. и 1830), председник (1831) а и прокуратор (1836) Црквене општине у Трсту. Дописивао се с Вуком, а упознао се и виђао и с Копитаром. Као лекар написао је (с Амадеом де Мулином) и објавио један клинички проспект тршћанске болнице (1827). Помагао је да се болница изгради по најсавременијим узорима, али није дочекао да се она отвори. Оженио се у Трсту 17/29. јула 1824. Јованком (ћерком Лазара и Ане Лучић из Дубровника), пореклом из Сарајева (умрла у Трсту 21. марта 1890). До наших дана сачуван је његов портрет (израђен око 1835. године), на ком је приказан с породицом: супругом Јеленом, синовима Чедомиљом (1826–1835), Душаном (1827–1896) и ћерком Милицом (1831–1911). У знак поштовања за његов рад у медицини и хуманитарним организацијама, године 1835. постао је директор архивиста литерарног друштва „Минерва” у Трсту (основано 1810) и у том звању остао је до смрти. Састанак тог друштва од 21. децембра 1838. био је посвећен Фрушићу и на њему је о његовом животу говорио др Лоренцути. С. Формађини прочитао је епиграф на италијанском језику који је саставио у покојникову част, а Л. Рондолини прочитао је епиграф на латинском језику. Некролог поводом Фрушићеве смрти написао је његов колега др Лоренцути и објавио га је у листу „Osservatore Triestino” (1838, бр. 228, 15. новембар).³³

Када је Вук Караџић 1833. године запао у новчане неприлике, старао се Фрушић у Општини, како сам пише, да му помогне и после дугог убеђивања и упозоравања „да ми морамо, по примјеру наши старији остављеном, народу благодарјанија примљена враћати, и оне, кои су пријатељи духом и срцем народњи, у потреби подпомагати, њиве жеље крјепити, и подпаљивати по могућству и мјери средства наши [...] Сви су опоненти до једнога ћутали, и готово са свима вотима добили сте ово рјешеније, које ће те у писму од обшества, (наравно, да ћу га и ја помоћи сачинити) добити: тј. за сад из уваженија бивши Ваши труда, и означенија наше благодарности на годину 100 ф[оринти] сребра, а с временом ако Бог да, те постпјешни буду и Ваши и наши послови по

могућству трудићемо се и више давати Вам на помоћ” (писмо од 9. јуна 1833. године). Српска тршћанска општина о овом решењу писала је Вуку 1. јула исте године а писмо су потписали Христифор Цветковић, Ђорђевије Ђуровић и Ј. Ф. Цветковић. Вук је захвалио писмом од 7/19. истог месеца. Сачуван је велики број писама које је Фрушић упутио Вуку Караџићу. Њега обавештава и о смрти свога сина, „мог првородног сина од десет година мог доброг њежног Чедомила изгубио на 31. декемвр. 1835. од фебре нервозе после 40 дана тешка његова и нашег боловања” (писмо од 9. јануара 1836).

Његош је написао песму „Спомен на гробу Чедомила сина родољубивог господина доктора Димитрија Фрушића”, у којој поред осталог пише:

„Ја спомињем дане у дом твога оца,
Кад сам са весељем пировао много.”

Једну песму *Цветак Благородној Господи Димитрију Давидовићу и Фрушићу* посветио је Душан Добрић. Написана је „у Адрији 1. маја 1821. лета”, а штампана је на седам страна, као Додатак „Српским новинама” за 1821. годину. Овде се ради о псеудониму иза ког се можда крије Јефтимије Поповић.

Међу меценама истакнуто место заузима и трговац и бродовласник Спиридон (Шпиро) Гопчевић (Поди код Херцег Новог, 1809 – Беч, 1861), поморски капетан и трговац, а од 1840. године бродовласник и трговац у Трсту, али и мецена који је значајно помагао револуционарни покрет 1848. године, Црну Гору у рату против Турске (1851) и делио је храну током гладних година народу у Боки Которској и Црној Гори.

Његово родољубље и јунаштво опевао је у јеку уставобранитељске кризе у дужој песми *Србин* (Београд 1842) Сима Милутиновић:

„На Дунаву повише Галаца
Град Ибраил – Ришћанско је мјесто,
Али нуто какви су Ришћани:
У по зиме кад’ најмрже ј’ време,
Кад’но није да цвјет росу пије,
Састала се дружба и господа,
У трактиру града најљепшему,
Међу њима млади Ђеновези,
С осталима и Гобчевић Спири,
А кад било преко пола пива,
Рече једну један Ђеновезче
Његова му браћа потврдише...”

Следе стихови с мишљењем Спиридона Гопчевића како могу да се победе енглески трговци који им преузимају трговину. Том Гопчевићевом јавном мишљењу супротставио се један италијански трговац (Ђеновези), који је покушао да га убије. Детаљно се описује Гопчевићева борба. Када је дошла полиција,

он није хтео ништа да каже, већ им је рекао да питају нападаче („Мен сведочба крв и рана моја”). Дошли су и европски конзули да моле Гопчевића да се умири и да утиша своје земљаке, али је он инсистирао:

„Џаба нек’ су вама Ђеновези,
Но до сутра, до бијела дана,
Ал ујутру, тер у истом здању,
Сва господа странска и земаљска,
Да се скупе и собом гледају;
Пак ту оба она Ђеновезца
Што на мене оружја потегли,
Како ти убилци на јави,
Да изиду, ка сужњеви наши,
Испод мачах наших укрштених,
У три реда над њи постављених,
Ту скољенке да признаду кривду,
Што су мени учињети шћели,
Тим кајање да покажу своје,
Пак ћу знат’ ја шта ћу ондак ш’ њима.”

Захтевао је да надокнаде штету њему и његовом друштву:

„Пак и моју рану и лекара.”

Тражио је и да кривци целом граду приреде „гозбу”. После неколико дана кривци су урадили све по његовим условима, а Спира Гопчевић им је пред свима опростио покушај убиства. Песма је датирана „У Земуну 20. јулија 1842.”³⁴ Дописивао се с Вуком Караџићем, Ф. М. Рајевским и др. Руски орден добио је 1853. Банкротирао је 1854. године. Из Трста се јавио Ф. М. Рајевском 19/31. јула 1855. Једно време 1855. боравио је у Петрограду, а онда се преко Беча вратио у Трст, одакле је 22. фебруара 1858. упутио још једно писмо Рајевском.

Претплатници из Трста

Мецене је међу Србима сменило колективно акционарство, пренумерација, која је настала у крилу грађанске класе. Пренумерација је заузимала значајно место и међу Србима у Трсту. Сакупљење претплате у Трсту у почетку су организовали учитељи и трговци, а доције су им се придружиле и институције: „Словенска дворана у Трсту” (1851), „Благоизбрана општина српска” (1852), као и „Библиотека општества Српског” (1860). На крају су се јавили професионални продавци књига и књижари. Из литературе је познато да је Трст био на гласу као трговачки град који је привлачио многе који су хтели да се баве трговином, па и трговином књигама. Томе је свакако допринело укрштање морских и копнених путева и велики број досељених из Боке Которске, Херцеговине, Босне, Далмације. Међу најзначајнијим сакупљачима претплате били су: Драго Теодоровић, који је наведен на огласу „Забавника за 1818.” Димитрија Давидовића,

Димитрије Фрушић (сакупао је претплату за бечке „Новине српске“ 1819–1822, а наведен је у огласу за преведену књигу *Тисућу и један дан или: Приповедке Солименине у 6 свезака. У Бачкој 2. децембра 1819*), Петар Теодоровић, трговац, који је 1819. сакупао претплату на Виландовог *Агатона* (превод Павла Берића), „Новине српске“ за 1820. Димитрија Давидовића (1819. сакупао је претплату на књигу која није изашла, *Словопроизводни речник* Димитрија Нешића, „Новине српске“ 1819, бр. 5, 15. јануар, стр. 39–40), Димитрије Владисављевић, који је сакупао претплату на: „Летопис Матице српске“ (1826), *Огледала човечности* Павла Атанацковића, *Рат за српски језик* Ђуре Даничића (1847) и превод *Старог завета*, „Српско-далматински магазин“, забавник Спиридона Јовића, „Српску зору“, а био је претплаћен на *Историју трговине од почетка света до наших времена* (1816), *Првенце* Петра Прерадовића и дела Јована Хаџића (1855), као и учитељ Јефта Поповић (сакупао је претплату за „Летопис Матице српске“, 1826). Ревностан сакупљач претплате био је и Андрија Стојковић, а имао је и штампани „Цјеновник књига“, који се могао добити и код његових повереника у Београду, Будви, Дубровнику, Херцег Новом, Загребу, Задру, Земуну, Иригу,

Новом Саду, Карловцима, Котору, Љубљани, Осјеку, Темишвару, Цариграду и Цетињу.

Организовано сакупљање претплате, колективно меценатство и објављивање мецена и претплатника у књигама почели су делом Јована Рајића *Историја разних славенских народа најпаче Болгар, Хорватов и Сербов* (Беч 1794). У трећој части се поред имена претплатника из других места („Имена ко изданију сеја *Историји* способствовавших Особ“) налазе и имена претплатника из Трста: Пахомије Петровић, парох Тријестански (на три примерка),³⁵ Стефан Ризнић (два примерка), Петар Паликућа (два примерка), Георгиј Теодоровић (на два места), Јован Рајковић, Јован Цветковић (два примерка), Јован Јововић от Стратиновић? [Стратимировић] и Николај Мирковић. На књигу је био претплаћен и Доситеј Обрадовић (на један примерак, али не пише из ког места). Тако је почело, а Тршћани се налазе претплаћени на *Физику* Атанасија Стојковића (Будим друга част 1802), сви грађани: Стефан Ризнић (пет примерака), Петар Паликућа (два), Теодор Мекша (два), Јован Ђирковић, Стефан Ђирковић, Георгиј Теодоровић, Петар Теодоровић, Драгутин Теодоровић (десет примерака), Јован благородни

Историја разних славенских народа... Јована Рајића, Беч 1794. (Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ у Београду, Р–1161)

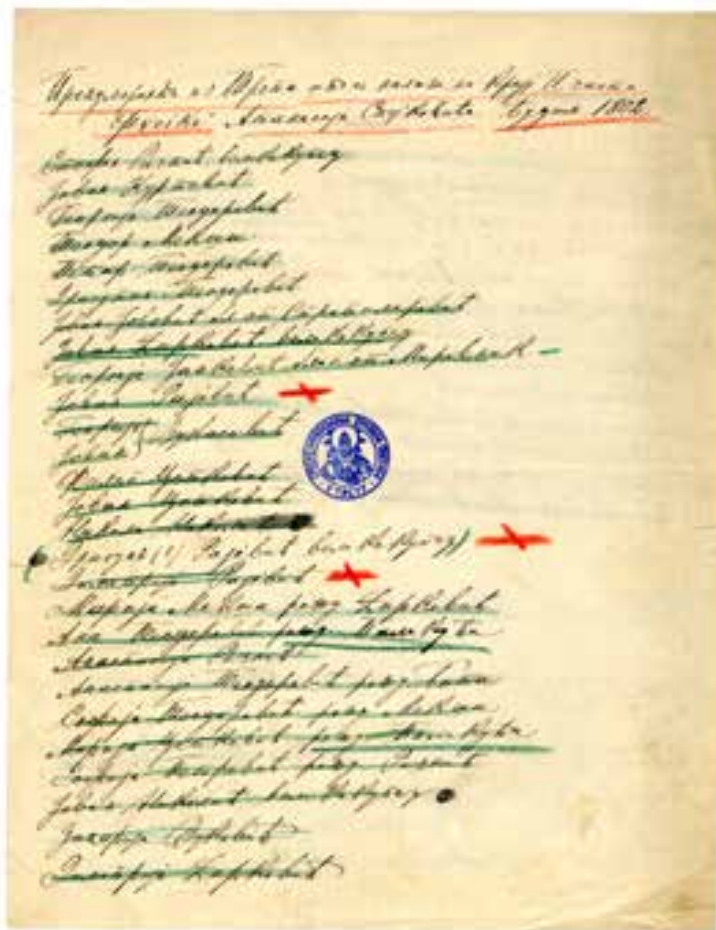
ИМЕНА	
Ко изданію сѣя Испоріи способствовавшихъ Особѣ,	
	Евсти.
Его Преосвященство православный Архиепископъ и Митрополитъ Карловачинъ Г. Сисфаѣвъ Сирингидинскій ииѣ Купчинскій. — — — — —	50
Его Преосвященств. Г. Писарѣ Испрошенъ Епископскій Травничевскій и дворскій Сосѣдствѣ при Хунгарской Канцеларіи. — — — — —	10
Его преем. Г. Іоаннѣ Іаковичѣ ииѣ Шакаринскій Епископскій Вршачинскій. — — — — —	5
Его преемств. Г. Павлаѣ Алакуновичѣ Епископскій Ардечинскій. — — — — —	4
Его преем. Г. Іоаннѣ Іоанновичѣ Епис. Банскій. — — — — —	3
Его преем. Г. Куріалѣ Шенкеричѣ Епис. Пастрковскій. — — — — —	20
Его преем. Г. Генадіе Давидичѣ Епис. Карашинскій. — — — — —	5
Его преем. Г. Германѣ Алакуновичѣ Епис. Валдаисскій. — — — — —	1
Его преем. Г. Даниалѣ Влаховичѣ Епис. Бурковичинскій. — — — — —	1
Его преем. Г. Лукичѣ Поповичѣ Епис. Будимскій. — — — — —	1
Его преем. Г. Булгановичѣ Гресе-Каночичѣ Епис. Кржеватинскій. — — — — —	1
Г. Паликуѣиѣ Христиничѣ Архиепископскій Монаштва Крушедолъ и Кокошад. Члѣнѣ. — — — — —	1
— Евангеліи Котаринскій Архим. Мом. Шиндлеръ и Нарядина. А. Митроп. Конис. Сосѣдствѣ. — — — — —	1
— Сисфаѣвъ Алакуновичѣ Архим. Мом. Гертеп. и Апостольнаго Комисіонаріуса Сосѣдствѣ. — — — — —	1
— Гавриалѣ Евангеліичѣ Архимед. Грабозданскій. — — — — —	1
— Феодосіе Іоанновичѣ Архиепископскій Холмоверскій. — — — — —	1
X X	

Претплатници на Историју Јована Рајића

Претплатници на Рајићеву *Историју*, 1794. (Универзитетска библиотека „Светозар Марковић” у Београду, Р–1161)

Паликуѣа, Господин от Фурула (двадесет), Јелисавета благородна Паликуѣа, рођена Мушкатировић (два). Како се види, међу првим претплатницима у Трсту биле су и жене. Занимљив је случај с Јоакимом Вујићем. Јануара 1804. године општина је намеравала да га узме за учитеља, али се из извесних разлога то није догодило, већ је био приватни учитељ. У књизи *Руководство к француској граматици* (Будим 1805) као „учитељ в Тријестје” објавио је и списак претплатника у ком се налазе: „Пречестњејши Викентиј Ракић, проигумен монастира Фенека и ефемериј цркве тријестанске Свјат. Спиридона” (два примерка), „Честњејши Сава Поповић, ефемериј тојажде цркви” (два), Јован Куртовић, великокупац (два), Јован Јововић, благородни от Стратимировић (десет), Госпођа Терезија Јововић, рођена Шкутари (два), Антониј Квекић, великокупац (десет), Јован Николић (четири), Госпођа Софија Николић, рођ. Воиновић (два), Господична Стефанија Николић, Теодор Мекша (четири), Георгиј Теодоровић (шест), Драгутин Теодоровић (десет), Госпођа Софија Теодоровић, рођена Мекша (два),

Флориј Јоановић (четири), Госпођа Марија Љубибратић, Јован Бирковић (два), Јован Цветковић (три), Петар Теодоровић (два), Филип Цветковић (три), Николај Куртовић (шест), Спиридон Квекић (два), Марко Николић (два), Максим Куртовић (два), Георгиј Мекша (два), Стефан Лучић (три), Василиј Вуковић (три), Теодор Захарић, Евтимиј Кристић, воска. [рски] художник; Андреј Кочетановић, корабља капетан; Јаков Георгијевић, трговачки калфа; Amedum Reverendus Dominicus Wolf Ecclesiæ Sancti Antoni Novi Tergeftinenfis Sermonis Germanici Consionator, Clarissimus Dominus Joannes Sirola, Lingurum Germanicæ et Italicæ Professor, Clarissimus Dominus Jacobus Tomasini, Linguarum Italicæ et Germanicæ Profesor, Clarissimus Dominus Stephanus Amatis, Linguarum Gallicæ et Italicæ Professor; Clarissimus Dominus Josephus Handtmann, Lingiarum Gallicæ, Germanicæ et Anglicæ Profesor, Clarissimus Dominus Lodovicus Mildenheim, Linguarum Gallicæ, & Germanicæ Professor, Clarissimus D. Aloysius Donaty, Lingiarum Gallicæ et Anglicæ Professor, Clarissimus Dominus Andreas Businary, Nauticæ Profesor. Моји ученици: Јован Квекић (четири), Александар Јоановић (четири), Јован Цвјетовић (два), Олимпијада Вукасовић, Николај Јованов Николић, Петар Вукасовић, Георгиј

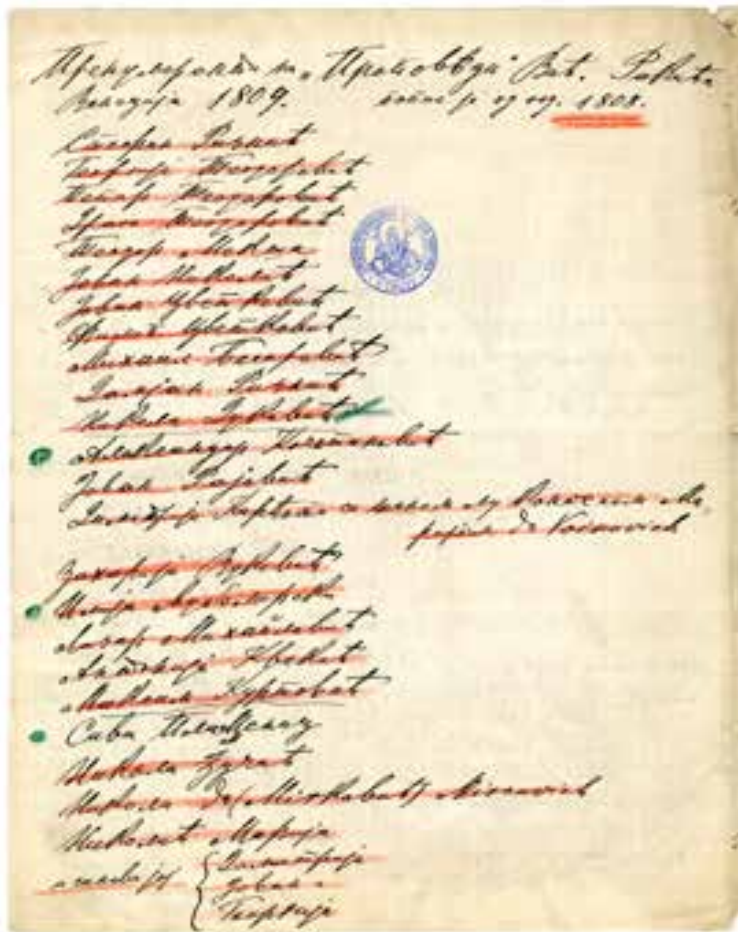

Претплатници из Трста на дело Атанасија Стојковића – *Физика*, Будим 1802. (Архив СПЦО у Трсту, лични фонд Никифора Вукадиновића)

Јованов Николић, Матеј Лукић, Димитриј Николаев Николић; Арсениј Панић, Јован Николајев Николић; Ини ученици: Петар Теодоровић, Јован Вуковић, Филип Цветковић, Марија Теодоровић, Лазар Љубибратић, Јован Цветковић, Димитрије Ђирковић, Георгиј Теодоровић, Екатерина Цветковић, Александар Љубибратић, Константин Цветковић, Георгиј Ђирковић. На књигу је био претплаћен и „Јулијан Уертесун, родом Англес из Лондона заје у Тријест пришел с намеренијем далше у Русију в Петербург путовати; не знајући обаче росијскаго јазика, примил јест мене за учитеља славено-сербскога; он бивши заје за 31/4 месеца трудољубије јест за почерпсти, писати, от части говорити и четири склањајемија части слова граматике до несклањаемих, тол вељеју охотоју почерпал јест, что дивити се било јего остроти разума. Сего ради из великаго усердија и љубви јего ко мње имајући, дал јест себе и своја пријатељи у Африки и Америки за вјечноје воспоминаније на сију моју Граматику илирико-французскују пренумерирати.”

У години 1807. објављена је у Будиму књига *Иконостас славних и храбрих лиц* Николаја Шимића, на коју су из Трста били претплаћени: Јован Цветковић и Димитрије Атанасијевић, купци; а на књигу истога писца *Логика сербскога јазика на глаголицију* (Будим 1808) претплаћени су били: Јован Ц[в]етковић велики трговац, Димитриј Бакал куљедеј. На књигу *Численица или наука рачуна* Јована А. Дошеновића (Будим 1809) претплаћени су били: „Драго Теодоровић великокупец (двадесет), Стефан Разнић великокупец (десет), Георгиј и Петар Теодоровић великокупци (десет), Симеон Павловић купац (десет), Антониј Квекић купец (десет), Јован Николић великокупац (пет), Благородни Николај от Мирковић (пет), Теодор Мекша великокупец (пет), Јован Ц[в]етковић тоже (пет), Браћа Ђирковић тоже (пет), Дамјан Ризнић купец (пет), Томо Милиновић тоже (пет), М. Е. Славуј тоже (пет), Евтимиј Павловић купец (пет), Јован Ризнић купец (пет), Антониј Секуловић капетан (пет), Лазар Михаиловић трговац (пет), Николај Бота великокупец (четири), Василиј Вуковић купец (четири), Госпођа Ана Рајевић, рођена Сечујац от Хелденфелд (два), Филип Лучић купец (два), Димитриј Атанасијевић купец (два), Александер Миличевић купец (два), Јован Рајевић великокупец (два), писци: Теодор Теодоровић и Петар Томић, Давид Кирић капетан, Петар Павловић из Дубровника; Преподобњејши отец Викентиј Ракић, игуман Фенечки и парох старшиј церкве Св. Спиридона, Преподобњејши отец Сава Поповић парох тојажде церкве Св. Спиридона, и Сава Стојшић, јавниј учитељ славено-сербскога јуношества”. На књигу *Пролетије или љеторасл чловјеческаго века* Гаврила Ковачевића (Будим 1809) претплаћен је био „Сава Поповић јеромонах Леповински, ефемериј церкве С. Спиридона в Тријест” (пет примерака), а на књигу штампану црквеном ћирилицом Х. Рафа, *Естетословије в ползу наипаче јуности* [...], коју је превео Јоаким

Вујић (Будим 1809), а посвећена је „Сави Поповићу јеромонаху општежителног манастира Љепавине в Пакрачкој епархији сушчаго јакоже и ефемерију церкве Илирическаја, храма свјатаго Спиридона в цесарокраљевском слободном градје и пристаниште Тријесте”. У Трсту су били претплаћени: „Пречестњејши Викентиј Ракић обштежит. Манастира Фенека проигуман, јакоже и церкве Илирическаја храма С[ве]таго Спиридона ефимериј, Честњејшиј Спиридон Рафаиловић јереј, Георгиј Теодоровић великокупац (пет), Петар Теодоровић (пет), Другутин Теодоровић (дванаест), Антониј Квекић (десет), Николај Куртовић (петнаест), Томо Милиновић (дванаест), Теодор Хади Мекша, Николај Благ. од Мирковић, Јован Николић, Никола Бота, Михаил Славуј, Госпођа Ана Рајевић рођена Сечујац од Хелденфилд, Филип Цветковић, Јован и Константин јего син Цветковић, Јевтимиј Павловић, Антониј Секуловић, Богдан Секуловић јего син, Никола Чучић, Спиридон Чучић јего син, Илија Љубомирски, Јован Беорета, Стефан Јурковић, Трифон Јурковић јего син, Василије Јурковић, Јован Мијагов Катич, Стефан Вукасовић, Давид Кирић, Марко Ђатовић, Стефан Ђатовић, Јован Шортан, Филип Сушић, Стефан Лечић, Јован Будимлић житељ Сарајевскиј, Филип Вукасевић, Николај Дуковић, Атанасиј Мијаговић, Александар

Претплатници из Трста на дело Вићентија Ракића – *Проповеди*, Венеција 1809. (Архив СПЦО у Трсту, лични фонд Никифора Вукадиновића)

Јовановић, Христофор Вујачић, Симеон Беоберовић, Спиридон Цветковић, Јован Страчевић, Госпођа Атанасија супруга Христифора Поповића, Госпођа Софија супруга Спиридона Дуковића, Госпођа Ана супруга г. Раде Дуковића.”

На књигу Г. Ајзенмана *Наставленије к благодрављу* (превео с немачког Димитрије Давидовић, Пешта 1812) у Трсту су били претплаћени: „Драго Теодоровић, купац (пет), Јован Цетковић, Господична Екатерина Цетковић и Филип Цетковић”, а на Фелелону књигу *Прикљученија Телемака сина Улисева* (с француског превео Стефан Живковић, Беч 1814) у Трсту су били претплаћени Драго Теодоровић (пет) и Стефан Јурковић (два). На Доситејеву књигу *Мезимац* (приредио Павле Соларић, Будим 1818) претплаћени су били: „Петар Марачевић, парох; Јоан Ђаковић, парох; Госпожа Ана вдова Теодоровић, рођена Паликућа, и чада јеја: Петар, Димитриј, Анастасија и Катерина; Петар Теодоровић, великокупац; Госпођа Анастасија, јега супруга, и чада их: Георгиј, Константин, Станислав, Александар, Филип, Василиј и Јелисавета; Димитриј Скулић; Филип Лучић; Драго Теодоровић, великокупец; Госпођа Софија, супруга јега, и чада их: Теодор, Георгиј, Марија, Јелисавета, Ана, Ангелина, Катерина, Милица и Аделаида; Матија Лучић; Јован Пошарац; Михаил Дринић; Госпођа Анастасија вдова Ризнић; Јован Ризнић, великокупец; Георгиј Ризнић; Госпођа Катерина вдова Симеони, рођена Ризнић; Госпођица Ериксена Симеони; Константин Радосављевић; Михаил Вучетић, великокупац; Госпођа Ана, супруга јега, рођена Ризнић; Госпођица Катерина Николаева Вучетић; Атанасиј Георгијевић; Стефан Ђурасовић млади; Александар и Лазар братија Бајовић, ученици; Лука Милиновић; Александар Куртовић; Димитрије Владисављевић, учитељ.”

Значајно место у претплаћивању има Српска православна општина у Трсту, која се налази у списковима већ од 1825. године, када је наручила 30 примерака *Земљоописанија* Јоакима Вујућа. Као „Обшество србско у Трсту” претплаћивала се 1845–1846. а као „Обштина србска” 1849. године.

У 19. веку претплатници из Трста налазили су се на више од десет штампаних књига.

У организовању сакупљања претплата нарочито је био посвећен Вук Караџић, а међу његовим читаоцима било је много оних из

Трста. У предговору *Српског рјечника* (1818) Вук пише: „Покојни и незаборављени Драго Теодоровић из Тријеста, који ми је послао близу *четиристотине* форинти у сребру, и за њи накупио пренумераната у Тријесту. Из Тријестански пренумеранта види се, како људи помажу, чему оће. н. пр. младоме Ерцеговцу В(Ф) илипу Лучићу не треба више од једне књиге, али он оће да узме десет, па да поклони сиротињи. Тако Петар Теодоровић узима себи и госпођи својој, и седморма ђеце, сваком по једну, а особито шест за сиротињу. Да Тријестанци у оваковим догађајима нијесу помагали Стојковићу, Доситеју и Соларићу, мога би ко рећи, да мени зато помажу, што сам из Турске, као и они понајвише.” Међу првим сакупљачима је великокупац Драго Теодоровић, који је сакупљао претплату на *Писменицу србскога језика* (1814), професор (учитељ) и трговац Миљко Радоњић, који је био сакупљач претплате на *Народне песме српске*, како пише на огласу од 2. јулија 1814. године. Сакупљач је био и Андрија Стојковић, „књигопродавац” и издавач, који је сакупио 35 претплатника на Вуков *Правитељствујушчи Совјет* (1860). Међу значајнијим тршћанима који су били претплатници на Вукова дела пре свих су трговци („великокупци”) браћа Александар и Гаврило Бајовић, Матија Драгичевић, Стефан Ђурковић, браћа Катићи, Квекићи, Куртовићи, Филип Лучић, Александар Мариновић, Браћа Поповићи, Димитрије Ђирковић, Кристо Цвијетовић, браћа Цвјетковић, Никола Шкуљевић, који су често претплаћивали децу, али има и поморских капетана, поморских писара, општинских „канцелијера”, трговачких агената, ученика гимназије, веома рано и жена (из породице Теодоровић, Вуковић, Вучетић, Ризнић), те су ту били и доктор Стефан Васић, Јован Весели, „ћесарско краљевски камерални совјетник”, учитељ Димитрије Владисављевић (претплаћен на скоро све Вукове књиге, а у писму од 10. јуна 1833. године послао је подужи списак, на чијем је челу Димитрије Фрушић, а где се налазе и Андрија Стојковић као љубитељ наука, али и „великокупци” Гопчевићи, Ђирковићи, Куртовићи, Поповићи), Никола Вујновић, свештеник и писац, М. Вучковић, ђакон и учитељ, Гопчевићи (Ђорђије, Спиридон), „великокупци”, па и учитељи: Јефтимије Поповић који је био и писац, Симеон Арс. Димитријевић, Јован Димовић, Симеон Костић.³⁶

Напомене

¹ „Гласник Српског ученог друштва”, 26, Београд 1869, 1–19. На крају свога рада (датиран: „У Биограду мјес. новембра 1868”), који је углавном информативног карактера, он је записао: „Кад сам затражио, да ми се и архив на преглед допушти, садашњи општински

секретар и чувар црквенијех заклáда, што је за чудо, није могао појмити, да ми је то само за овај посао од потребе; па, кад ми се – премда учтивим начином – поче изговарати да ми по жељи неможе учинити без Капитулова одобрења: и ја га одмах остави на миру; ја сам

иначе разумио, шта то значи.” У Трсту је провео пет месеци 1868. године. Сачувана су и три писма из Трста: од 17. и 21. децембра 1867. и 21. јануара 1868. (Ас. Љубомир Ковачевић, бр. 1451–1468).

- ² „Доситије у Трсту 1802–1806”, *Годишњица Николе Чутића*, књ. XXIII, Београд 1904, 233–268.
- ³ *Историја српске православне црквене општине у Трсту*, Трст 1960.
- ⁴ Љубомир Дурковић-Јакшић, *Ретка издања са подацима о Његови*, Библиотекар, 1949, 456–459; *Трићански Срби и словенска стремљења у Трсту 1848–1850*, „Гласник САН”, књ. III, св. 1, Београд 1951, 165; *Његош и Српска православна општина у Трсту*, „Зборник Православног богословског факултета”, књ. II, Београд 1951, 323–367; *Трићански Срби и словенска стремљења у Трсту 1848–1850*, „Историјски гласник”, V, 1952, бр. 1–4, 87–120; *Објављивање српских буквара у Трсту 1849*, Библиотекар, V, 1953, бр. 1–2, 21–26; *Објављивање имена „Југославија” пре сто година у Трсту*, Стварање, VIII, 1953, бр. 12 (децембар), 721–733; *Казивање Црногораца о помоћи трићанских Срба Карађорђу*, Стремљење, IX, 1954, бр. 3 (март), 194–196; *О помоћи Трићанских Срба Карађорђу и устаницима*, „Гласник СПЦ”, XXXV, 1954, бр. 7, 8 и 9 (јул–септембар), 152–154; *Објављивање првог српског календара у Трсту*, Библиотекар, IV, 1954, бр. 4, 224–229; *О првим српским штампаним књигама у Трсту*, Библиотекар, 1955, бр. 3–4, 143–153; *На Његошевој књизи „Југославија”*, Библиотекар, 1963, 253–265; *Прилог историји Српске православне црквене општине у Трсту*, Богослов, 1970, 79–143; *Боравак и смрт Светозара Марковића у Трсту* [у књизи: „Зборник радова о Светозару Марковићу”, Београд 1976, 157–198; *Помоћ трићанских Срба Острогу и Матици српској*, „Гласник СПЦ”, LX, 1979, бр. 5 (мај), 113–115.
- ⁵ *Летпис Срба у Трсту*, Београд 1987.
- ⁶ *Светлост и сенке. Култура Срба у Трсту*, приредила Марија Митровић, Београд 2007, стр. 272.
- ⁷ *Књижевни круг Доситеја Обрадовића у Трсту*, „Српски књижевни лист”, II/XII, 2013, бр. 6/111 (септембар–новембар), 18–19; *Трст и устанак*, „Даница, српски народни илустровани календар за годину 2012”, Вукова задужбина, Београд 2013, 381–391.
- ⁸ Кнез Михаило у писму Милошу Обреновићу од 18/30. марта 1854. моли да помогне Општинама да извезу из Дунава четири лађе са храном.
- ⁹ Б. А., *У Трсту на Никољ–дан*, „Српске новине”, XVII, 1850, бр. 139 (14. децембар), 529. Читао је француске новине које су тога дана доспеле у Трст и пао му је у очи предлог закона о светковању недеље и призрака који је француској народној скупштини поднео Монталабер. После тога је био на служби у

Цркви Светог Спиридона: „Упутивши се и ја у храм божији, прошао сам кроз улице, у којима бејаше дућан до дућана, сви отворени и сви пуни купаца; прошао сам поред морског пристаништа, по ком је врвела послујућа светина. Дошавши у цркву, нашао сам пуно побожника, ја не верујем да је и један православни Србин остао код куће за послом.” Када је Богобоја Атанасковића одбила његова љубав Паулина 16. јуна 1850, пошао је на пут из Баје. Посетио је Пешту, Чешку, Немачку (Дрезден, Лајпциг, Хале и Берлин), што се види и из његових дописа, „Српским новинама”. Почетком новембра јавио се „Српским новинама” из Лондона, а о Светом Николи био је у Трсту (Јеремија Живановић у предговору књизи Богобој Атанацковић, *Сабрана дела*, Београд [1930], XIV, 490–492, прештампан допис).

- ¹⁰ Ш[афарик Јанко], *Пут из Београда у Млетке*, „Српске новине”, XXIV, 1857, бр. 119 (19. октобар), 462; бр. 120 (20. октобар), 465–466; бр. 121 (25. октобар), 471; бр. 122 (29. октобар), 473–474; бр. 123 (31. септембар), 477; бр. 124 (2. новембар), 480; бр. 125 (5. новембар), 484–485; бр. 126 (7. новембар), 488–489; бр. 127 (9. новембар), 492; бр. 128 (12. новембар), 494; бр. 129 (14. новембар), 498; бр. 130 (16. новембар), 502; бр. 131 (19. новембар), 506; бр. 132 (23. новембар), 510–511; бр. 133 (26. новембар), 515; бр. 136 (3. децембар), 526; бр. 137 (5. децембар), 530–531; бр. 138 (7. децембар), 534–535; бр. 139 (10. децембар), 536–537; бр. 140 (12. децембар), 540–541; бр. 141 (14. децембар), 545; бр. 142 (17. децембар), 548–549; бр. 143 (19. децембар), 548–549; бр. 144 (21. децембар), 557; бр. 145 (24. децембар), 561–562.

Био је и на литургији у грчкој православној цркви. За бр. 125 је написао: „Посетивши у Трсту српску парохијалну кућу и поштовања достојног пароха српског г. В. Видео сам лепу и богато украшену православну цркву српску, јер Грци имају цркву своју за себе, такође врло лепу и одвећ богату. Особито ми је љубезно био на руци г. К...ћ, учитељ српске општине, који је пре кроз неко време био учитељ код нас у Београду. Преко њега сам се познао и са честитим трићанским Србином г. Б.ћем, који нас је у својој лепој великој кући врло љубазно примио, имавши доброту дати ми и препоручитељно писмо за Млетке. У Трсту се додирују три главне стихије европске, тј. словенска и немачка, али Италијани имају превагу у толико више, што овде јавно и у послу сви – ма били Немци или

Словени – говоре италијански. Управо се мора рећи да Трст стоји на славенском основу, јер је народ свуда унаоколо, па и најнижи разред у самом Трсту, словенског племена; али је ипак наша народност овде слабо постављена и заступљена: господари су Немци, а богатирици Италијани, били они народности које му драго, само прости истријански сељаци, који амо на пијацу доносе своје производе, и чувени у свету морнари приморски верни су, ако и без намере и свести, нашем милом језику славенском, а уосталом ретко се кад родољубиво уво може обрадовати сродним гласовима, излазећим из уста отменог неког грађанина или трговца или јуначког морског капетана из Боке Которске или остале приморске Далмације!!!

Пошто у лепој и великој српској кафани код 'Поларне звезде', која се налази близу српске цркве, проведемо пријатно вече у друштву г. Б.ћа и К...ћа и још неколико честити трговаца Срба, који су ме до самог пароброда одпратити желели, узмем у лојдској контори билету за пароброд у Млетке и око поноћи преко мола или каменитог јаза отидем на пароброд 'Милано', који је тада имао у Млетке поћи, и на њему у име божије отпловим из Трста.

Трст је опет један пример како се трговином људи богате, градови подижу и украшавају. Тек од времена *Марије Терезије* и *Јосифа* почео је Трст бивати знатно место, а прави његов развитак и полет у висину још је много новија. Од како је друштво лојдско својим многобројним парним лађама и другим, на усавршење индустрије и трговине а особито морепловства смерајућим заводима Трст са светом већма скопчало, путнике к њему управило, а радњи и саобраћају бољи правац и ред назначило: може се рећи, да је Трст знатно напред скочио; а још кад се сада помоћу железнице ова главна пијаца за све прекоморске и колонијалне робе, у Аустрију и Немачку одлазећи, и ово главно стовариште свију уметни производа радности и фабриције аустријске...” (стр. 484).

- ¹¹ Људевит Вуличевић (1839–1916), *Целокупна дела*, приредио Васа Стајић. Београд [1929]. Као слободан професор у Трсту одржао је предавање омладини у Славјанској тријестанској читаоници (1874), што је његов први познати књижевни рад на народном језику. У Трсту је објавио *Partiti e lotte in Dalmazia* (1875) и одговорио је на нападе Италијана на Хрвата и Словена (1877). У Трсту је био у друштву Срба, које је поучавао, а међу којима су били Стеван А. Дуковић и две његове сестре, старија

Лиза, удата Ломбардић, и млађа Ђурђина Дукковић, удата Пашић, као и у друштву Алексе Шантића и др. У бр. 2 „Српског листа“ за 1880. је поздрав *Српском листу из Трста*, а међу потписанима су Вуличевих, Квекић, Тома Крстов Поповић и др. Како бележи Поповић, с Вуличевихем се упознао крајем 1879, када је именован за секретара Српске православне тријестанске општине. Вуличевих је тада био предводник српске омладине. Осим давањем приватних лекција ђацима, издржавао се и писањем чланака по новинама и уређивањем омладинског књижевног листа „Il Giovane”. Тада је у Трсту основана и Српска читаоница, а скупштина је изабрала Вуличевиха, Квекића и Тому Поповића да саставе правила. Године 1882. прикључио се „Валдешкој цркви”, постао је њен проповедник и деловао је у Венецији, Бреши, Торину, Напуљу, Роко Империјалу, Тарангу и Барију. Дописивао се с Матицом српском и Српском краљевском академијом у Београду, која је наградила његове краће списе (1904. и 1905).

¹² [Аноним], *Из Трста*, „Напредак”, XVIII, 1865, бр. 24 (25. март), 6.

„Јављају нам да је 20. о. м. враћајући се из Прага прошао овуда наш познати песник Јован Сундечић са словима за печатњу на Цетињу, где ће издавати лист под именом *Црногорка*.”

¹³ На путу за Венецију, где је тражио лека својој болести, са женом је био у Трсту 21. и 22. октобра 1874. (Љиљана Бањани, *Италијански дневник Јелисавете Трифковић*, „Прилози за КЈИФ”, 2013, књ. LXXIX, 204–205).

¹⁴ Љубомир Дурковић, *Боравак и смрт Светозара Марковића у Трсту 1875*. [у књизи:] „Зборник радова о Светозару Марковићу”, Београд, 1976, 157–198.

Када је проучавао личности које су боравиле у Трсту, Дурковић се сусрео и с подацима о смрти С. Марковића. Прво питање је зашто је напустио Србију. У писму Пери Тодоровићу (Крагујевац, јануар 1875) он наводи да је полиција подигла тужбу због првог броја „Ослобођења”, и да је хтела физички да га уништи. То је убрзало његову намеру да напусти лист и оде на лечење у иностранство, јер су му овдашњи лекари препоручили да оде у Италију или Боку на три месеца. „Ако ме не пусте сигурно ћу бити затворен.” Ишао је преко Смедерева у Базјаш, па у Беч, а одатле у Боку. У Бечу је потражио лека. Ту се срео с Лазаром Нанчићем (1854–1887). И поред савета лекара др Креча, имао је намеру да оде у Дубровник да ту проведе зиму и да се опорави. У Трст је стигао 22. фебруара/4. марта и одсео је у хотелу („Hotel de la Ville”). По доласку стање здравља му

није дозвољавало даље путовање, а како није имао новаца и није никог познавао, власник хотела му је предложио да замоли Српску православну црквену општину да му помогне. Он је написао писмо српским свештеницима (видети допис у „Застави” од 14/26. марта 1875). О њему у болести и смрти старао се ђакон Богољуб Топонарски (који је био и учитељ), а затим свештеник Викентије Ковачевић и општински тотор Јован Поповић. Топонарски је послао телеграм Светозаревом брату Јеврему, а Светозар је пренет у болницу 7. марта. Умро је 10. марта 1875. у четири ујутро. У „Застави” је објављен допис под словом Л. (псеудоним) у броју од 14/26. марта (Дурковић није разрешио ко је писац дописа), и у њему има доста биографских података о Марковићу. Писац овога дописа је Велимир Л. Ломбардић, чије се писмо од 13/23. јуна 1876. налази у оставштини Јована Ристића (Архив САНУ, Ј. Ристић, XVII/2, бр. 18/33).

¹⁵ Коста Милутиновић, *Протеривање Васе Пелагића из Трста и Аустрије*, „Годишњак Историјског друштва Босне и Херцеговине”, III, Сарајево 1951, 223–235.

Тршћански дописник „Заставе” (број од 24. јануара 1873) Петар Узелац био је при руци Васи Пелагићу када је дошао у Трст. По Пелагићевом доласку полиција је обавештена о његовим активностима у Аустрији и он је називан „црвеном бауком”. На испитивање га је позвао управитељ Трста, који га је питао о делатности и циљевима посете. Како Пелагић није знао италијански, ислеђивању је као преводилац присуствовао Петар Узелац. Из Трста је Пелагић убрзо отишао, а анонимни дописник јавио је „Застави” (од 4. фебруара 1873) да је у Грацу.

¹⁶ Боравио је у лето 1843. и том приликом упознао се с бившом учитељицом Софијом Рушновом. О томе је писао у допису из Трста у листу „Das Ausland”, број од 11. јула, стр. 767, а што је прештампао у „Будимско-пештанској скоротечи” 1843, и то под насловом *Народност у Тријесту*.

¹⁷ Под псеудонимом Н. Вукић „приопћио” је Нићифор Вукадиновић: *Писма српских књижевника српској општини у Трсту*, „Бранково коло”, XIX, 1913, св. 6 (30. март), 183–185; св. 7 (15. април), 223–224; св. 8 (30. април), 249–250; св. 10 (30. мај), 317–318. Објављена су писма Павла Соларића од 20. децембра 1809, 28. марта 1810. и 11/23. децембра 1814. и Јоакима Вујића од 6. марта (једно Општини а друго Петру Теодоровићу, брату Драге, који је већ умро, под истим датумом) и 27. октобра 1823. године. Из исте архиве Вукадиновић је објавио писмо

митрополита Стефана Стратимировића од 1. и 19. фебруара 1798. и рачун Вићентија Ракића од 6. априла 1798. године (О *Вићентију Ракићу*, Прилози за КЈИФ, XV, 1935, св. 1–2, 209–211). О овом трудољубивом истраживачу, пароху у Трсту видети опширније у књизи: *Писма из Трста Никифора Вукадиновића Димитрију Руварцу*, приредили Никола Марковић и Даница Филиповић, Београд–Трст 2011, стр. 94. (издање Српске православне црквене општине у Трсту и Архива Србије).

¹⁸ „Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор”, X, 1930, св. 2, 222–229.

¹⁹ Димитрије Руварца, *Ко је писац „Кратких повјести” манастира Месића и Златице?*, Прилози за КЈИФ, IV, 1924, св. 1–2, 252–254. У раду је донето и писмо Викентија Љуштине митрополиту Стефану Стратимировићу од 2. марта 1799. године. Једно писмо Љуштини упутио му је Доситеј 18. августа 1790. године.

²⁰ С. Војиновић, *Књижевни круг Доситеја Обрадовића у Трсту*, „Српски књижевни лист”, II/XI, 2013, бр. 6/111 (септембар–новембар), 18–19.

²¹ Сава Петковић, *Вићентије Ракић као проповедник*, „Српски сион”, XI, 1901, св. 3 (21. јануар), 47; св. 4 (28. јануар), 63; Драгољуб Павловић, *Вићентије Ракић*, „Гласник Историјског друштва у Новом Саду”, VIII, св. 20/1, 10–20; св. 22/3, 360–370; св. 24/2, 139–154; Нићифор Вукадиновић, *О преводима Вићентија Ракића са грчког*, „Прилози за КЈИФ”, 1936, књ. XVI, 255–262; исти, *О преводима Вићентија Ракића са италијанског*, „Прилози за КЈИФ”, 1940, књ. XIX, 60–68; В. Ђоровић, *Ка биографији Вићентија Ракића*, „Прилози за КЈИФ”, 1936, св. 2, 318–319; Мираш Кићовић, *Један уникат непознате ћирилске штампарије у Котору*, „Жртва Аврамова” *Вићентија Ракића*, „Библиотекар”, VII, 1955, бр. 1–2, 1–5; Славко Гавриловић, *Нови подаци о Вићентију Ракићу и његовом боравку у Србији*, „Зборник за друштвене науке Матица српска 1969”, 151–155; Бранко Вујовић, *Слово о Викентију Ракићу*, „Књижевна реч”, XXIII, 1994, бр. 447 (25. октобар), 6–7.

О делу *Пјес црногорска о победи над скадарским пашиом Махмутом Бушатлијом* (Будим 1803, 16 стр.), „сочиненаја стихами у с[ве]таго Спиридона в. Тријесте”, постоји обимна литература. Песма је посвећена мецени, митрополиту црногорском Петру Петровићу Његошу. У њој се опевају битке с Бушатлијом од 11. јула и 22. септембра 1796. (Видети опширније: Никола П. Шкерковић, „Пјесен” *Црногорска победа над Скадарским пашиом Махмутом Бушатлијом као историјски документ*, „Историјски гласник”, I, 1948,

- бр. 1–2, 180. Песма је била популарна и преписивана је више пута. Један препис налази се у Архиву Србије – Збирка Мите Петровића, 2419 – а један и у прилогу Бранко Павићевић, *О првом походу Махмута Бушатлије на Црну Гору 1796*, „Историјски часопис”, VI, 1956, 153–167).
- ²² Dr Nikola Andrić, *Život i književni rad Pavla Solarića*, Zagreb, 1902, preštampano posebno: Rad JAZU, knj. 150, 103–194; Павле Поповић, „Златна књижица” Павла Соларића, „Прилози за КЈИФ”, XIV, 1934, св. 1-2, 47-49; Теодора Петровић, *Школовање Павла Соларића у Карловачкој гимназији*, „Прилози за КЈИФ”, XV, 1935, св. 1, 107–108; Боривоје Маринковић, *Прилози библиографском изучавању писама Павла Соларића (штампани извори)*, „Прилози за КЈИФ”, XXVIII, 1962, св. 1–2, 137–144. Песме Павла Соларића приредио је Здравко Крстановић у књизи: *Гозба* (Београд 1999), а „Поменик књижески” Соларића приредио је Лазар Чурчић (Инђија 2003).
- ²³ Архив САНУ, 7067.
- ²⁴ „Летопис Матице Српске”, 1826, част 4, 85–87.
- ²⁵ „Подунавка”, III, 1845, бр. 22 (2. јуни), 89–90.
- ²⁶ Међу тршћанским претплатницима на „*Драгољуб, забавник за 1846*”, нема Софије Вучетић, али су биле претплаћене: „Благор. Г. Јелена од Стоичевић рођена Ђирковић; Г. Евгенија Теодоровић рођ. От Стојчевић; Г. Катарина Метике рођ. Топчевић, Г. Лаура Ђирковић рођ. от Дамаскин. Гдична Јелена Милидраговић; Г. Катарина Вуковић; Г. Аделајде Квекић; Г. Катарина Рађенковић; Еме от Дамаскин; Г. Цвијетковић. Господ. Дим. Владисављевић, /укупно/ 12. књ.”
- ²⁷ „Будимско-пештански скоротеча”, III, 1844, бр. 25 (30. марта), 147.
- ²⁸ [Аноним], *Књижевна вест*, „Будимско-пештански скоротеча”, III, 1844, бр. 35 (4. мај), 208.
- ²⁹ „Српске новине”, 1850, бр. 74 (1. јула) и Н[икола] В[ујновић], *У Трсту на Спасовдан*, „Шумадинка”, I, 1850, бр. 27 (4. јула), 105–106 и *Из Црне Горе 13. јула*, бр. 35 (1. августа), 144? [146!] (објављен је под псеудонимом, цртежом лава – највероватније је аутор Милорад Медаковић).
- ³⁰ Писмо су потписали Божа Грујевић, Паун Јовановић, митрополит Леонтије и Јован Протић. Њима као дародавцима придружили су се из Сарајева Хаџи Која (450) и Јаков и Илија Мостарац (900). Сојет је 8. октобра 1806. суму од 12.750 предао врховном команданту Карађорђу. Овај списак је први пут објављен у листу „Нова искра” (X, 1911, бр. 4, јули, 199–200).
- ³¹ Милован Ристић, *Михаило-Миљко Радонић*, „Историски гласник”, 1954, св. 1–2, 239–251.
- ³² Видети опширније: С. Војиновић, *Топчибаши српски и списатељ Томо Милиновић Морњанин (1770–1846)*, „Даница, српски народни илустровани календар за годину 2013”, Београд, Вукова задужбина, 2012, 491–506. Сачувано је у Црквеној општини у Трсту једно писмо од 18. септембра 1816. године, из ког се види да је био ожењен Маријетом, ћерком велетрговца Илије Јанковића. Када се из устаничке Србије вратио у Трст, утврдио је њено неверство и тражио је да се раскине брак. У истом писму окривио је за материјалну пропаст свога рођака „проклетог” Симу Милиновића и „непоштеног” Михаила Радонића. Напустио је Трст, па је септембра 1817. био је на Цетињу. Настанио се у Акерману и поново оженио, а ту је и умро с пролећа 1846. Његов рукопис у стиховима *Умтворине* објавио је Сима Милутиновић у Београду 1847. године. У њему су опевани учесници устанка које Милутиновић није поменуо, или их је недовољно истакао у *Србијанки* (1826).
- ³³ Нићифор Вукадиновић, *О Димитрију Фрушићу. Белешка о његовој боравку и раду у Трсту*, „Прилози за КЈИФ”, XIII, 1933, св. 1–2, 102–106; П[авле] П[оповић], *О Димитрију Фрушићу и Драги Теодоровићу*, „Прилози за КЈИФ”, XIII, 1933, св. 1–2, 134–136.
- ³⁴ Игњатије Злоковић, *Спиридон Гопчевић*, „Годишњак Поморског музеја у Котору”, књ. XV, 1967, 147–165; исти, *Два писма Спиридона Гопчевића Илији Гарашићу*, „Историјски записи”, XXV, 1968, бр. 4, 649–655. Сахрањен је у Бечу „на Марсовом гробљу”. Видети: Тодор Стефановић Вилевски, *Наши мртви*, „Трговински гласник”, XIV, 1904, бр. 238 (31. октобар), 1-2.
- ³⁵ Овај јеромонах помиње се као парох у Трсту од 24. октобра 1791. до 14. августа 1794. године.
- ³⁶ Видети опширније: Голуб Добрашиновић, *Вукови пренумеранти. Претплатници и добротвори Вукових дела 1814–1862*, Београд – Нови Сад 2001.

ПИСМА

5

ПИСМА СРПСКОЈ ПРАВОСЛАВНОЈ ЦРКВЕНОЈ ОПШТИНИ У ТРСТУ

Приредила Татјана Суботин Голубовић

Јоаким Вујић

Многопочитајем и достохвални Г. Теодорович!

Ја за ово садашње време у сивци моји дели, немам ни на кога себе авизирати него ли на ваше Почтенородије, јербо ваш Блаженопочивши г. брат Драго, који је мени у книжеству подпомагао, јест себе преселио во вечну жиљ. Из узрока дакле сега, ево усудих се ја Вашем Почтенородију један екземпляр мојега новаго дела под титулом *Училиште добродетели* ниспослати, и Вас всепокорњејше молити, да бисте благоусердствовали исту књигу купно с мојом инштанцијом на Високославни и Благородни Капитул Ваш Тријестински предложити, мени же следујуште Благодејаније благоусердствовали исходатајствовати. И убо

1^о Увидити можете, да сам ја доста прилични труд употребио за показати усердна благодаренија мојим премилим Благодетељем Тријестинским, и да сам ја исту књигу њивим добродетељним именама, то јест целом Обштеству Тријестинскому из знака благодаренија мојега указао и сим моје теплејше благодареније освидетелствовао.

2^о А поњеже да ја у способности не находим се за ову књигу цели трошак платити, јербо цела књига износи трошка то јест шпезе на 1800 фиорина у сребру; а ја сам само положио 600 фиорина а 1200 фиорина јоште остају неисплаћени а Штампарија не да ми књиге изнети напоље дотле, докле год целу суму не положим и себе не намирим и у спокојство не доведем за то.

3^о Покорњејше просим Ваше Почтенородије благоизволите при Вашим Високославном Обштеству толико исходатајствовати, да би оно речену суму от 1200 фиорина у сребру за мене положити благоусердствовали моје же књиге, да би сам могао из штампарије извадити и у безопасност поставити. Или ако не би могли целу суму от 1200 фиор[ина] положити, а оно колико буде Благородно Обштеству у способности за мене новаца положити и овамо у Унгарију у Пешту на каквога торговца мене авизирати, гди да би сам могао новце благодетеља моји примити. А за ову суму от 1200 ф. ја буду Вам толико књига послати, што ћеду се моћи сви новци повратити, и да велики ушчерб Славном Вашем Обштеству узроковати не будет. В прочем вручају мене особливој Благонаклоности и штедрољубљу Вашему и со всјаким Високопочитанијем ожидајушти скорешаго и благополучнаго от Вас отговора даже до конца живота мојега пребивају

Вашега Почтенородија
у Пешти 6^о Марта 823

покорњејши слуга
Јоаким Вујић

Славено-Сербски списатељ

П. П. Поњеже да ја у Пешти не седим но у Сент Андреји, а то није далеко место от Пеште, дакле мој атрес овако гласи:

Von Triest.

Den Herrn Joachim Vuics, Illyrisch-Serbischen Schriftsteller abzugeben
zu Sz: Endre. Zu Wienn. Ofen¹

/Оригинал/ АСПЦО у Трсту, V. A. S VII, 1754–1837, 901

Високо-Благородни и Високо-Славни Капитул, господо мне Милостивејши!

Из zde прикљученија мојеја новоиздајемиија књиги, которују госп.

Петр Теодорович под титлом *Училиште добродетељи* Вашим Високо-Славним лицам представити будет; јеште ширше и јасније Ваша Високо-Благородија известити сја будут, како ја преже именовану књигу сиреч Училиште Добродетељи доста великим и трудним попеченијем издао, и Вашему Високо-Славному Обштеству за крајњеје благодареније шчистија мојего посвјатио јесам, јеже и самија Вашија Високославнија особи zde приметити будет.

А поњеже да преждереченаја књига с целим трошком на 1800 фиорина сребра изилази, ја пак од стране моје једва 600 фиорина за многоречену књигу положих, а 1200 фиор остали јеште не положени, за коториј взрок иста краљевска в Буди, мом Граде находјаштајасја Штампарија јест мње кромје два екземплара, от которих једног отслах в Босну Сарајево в Турскују Област, а другог Вашим Високославним особам, све проче друге књиге секвестрирала и под њену руку заштитила дотле, доклегод ја не би гору речени 1200 фиор положио и моје књиге сичевим образом искупио; које мени није возможно нити дано толику суму на један крат положити.

Из узрока дакле сего ја покорњејше прибегавам и всепокорњејше просим Ваше Високославно Обштество; благоизволите милостивејше ваш благи взор на једног смиренпросјаштег бацити, и мени просјашту суму от 1200 фиор сребра ниспослати, пак у Пешти на каквог честног купца мене с мољашти новци авизирати, да би сам возмогао моје заложеније књиге искупити и к новцу дојти моје књиге возмошти продати. Што пак от мојеја страни тичетсја, ја обвезују мене Вашим Високо-Славним лицам толико књига ниспослати, колико би се могла иста сума от 1200 фиор надополнити и исплатити. – Между тем вручају мене Високој Благонаклоности и Штедродателности Вашего Високо Благородија и Ваших Милостивејших Особах ожидајушти благаго утешенија и со всаким низјајшим смиренијем даже до кончини мојеја изумирају

Високоблагороднаго и Високо-Славнаго Капитула

У Пешти 6. Марта 823.

покорњејши и низјајши слуга

Јоаким Вујић

Славено-Сербскиј списатељ

/Оригинал/ АСПЦО у Трсту, V. A. S VII, 1754–1837, F 901, 902

Високоблагородно и Високо-Славно Обштество

Господије мње Благонадеждњејши

Ваше предпочитајемо писаније од 10а Априлија текуштаго сего лета 823 на мене отпуштеноје 20го предреченаго сего месјаца и лета чрез публичнаго книгописатеља исправно со всјаким достодлжним почитанијем примил, из которог уведети возмогох Ваше искреноје решеније, сиреч да Ви мене у сичеви печални обстојатељстви моје покорњејшеје предложено прошеније одобрити не можете, котороје и ја сам знам да су ниња времена весьма критическа и таготна, за которују виниу јесм био прибегнуо к Вашим високославним лицам руку помошти просити, које когда

би су удобнија и благопријатнија времена била, воистину не би Вам сичеву досаду проузроковао, но јеште би за човекољубије и благодејанија Ваша, која сам при Вами за време пребиванија мојего у Тријесту уживао 100 екземплара на дар послао. А поњеже да се моја надежда тако осујетила, то принужден јесм био код некојег здешњег господина Игнатија Станковича Гражданина и Великокупца Пештанскаго помошти просити, који из добросердечне ревности и рачителства к литератури Славено-Сербској јест за мене прашајем 1200 фиор сребра положио и тоје књиге при славној Цесарокраљевској Типографији в Будиме испод секвестра двигнуо, тим обаче условјем да по проданију моји књига, јему таки предречену суму от 1200 фиор купно с припадајуштим јеја Интересом положити должен да будем.

Високославно Обштество јесумнеу Вашем достојно почитајемом писанију предложили, да в знак Јего Благодарности за положени мој труд на обшту ползу склоњени јесу једно пристојно число вишеречени књига пријмити, аште им от исте сиреч књиге цена по вољи будет. За zde с височајшим припознанијем благодарим Вашим штедродатељним лицам и покорњејше за цену и моју чест јавити, да мене до Тријеста купно с Делижанцом сиреч подвозом свака књига до близу 3 фор сребра коштати будет.

Сего ради аште Вам сичева цена угодна будет сиреч 3 фор за сваку књигу жертвовати, то покорњејше прошу штедроподатељне Особе, да би су благоусердствовали мње первом причином јавити, сваког Господина колико који књига купити будет на једној ноти имја, прозвиште и число књига назначити, а при том и припадајуште новце купно с нотом по первој прилики ниспослати.

Между тем вручају мене Високим Благонаклоностем Вашим ожидајушти скорога ответа и со всјаким Високочитанијем даже до кончини мојеја неотступно пребивају

Високоблагороднаго и високославнаго Обштества

у Сент Андреји 6 маја/24 априла 823го покорнејши слуга

Јоаким Вујић

Славено-Сербски списатељ

Из сичеве под ./ приложене Ноте увидети будет Високоблагородно Обштество шта мене самог књига кромје књиговјасца и подвоза сиреч делижанца коштује

Вујић

/Оригинал/ АСПЦО у Трсту, V. A. S VII, 1754–1837, F 901, 903

Многочитајем Г. Куртовича!

Ови дана примих от Вашего Високочитајемога Обштества писмо, у којему јављају ми, да би су радо пријмили 20 екземплара мојего Училишта Добродетељи. Зато ја не имајући друге оказије, ево Вам пожелајемо књиге чрез Делижанца шиљем. Тако Ваше почтенородије молим, благоизволите их у Ваше руке пријмити и Вашему Благоизбраному Обштеству предати; и по пријатију исти књига новце по пошти у Сент Андреју вслед мојего адреса и рецеписа на мене послати. В прочем вручају мене штедрей

љубви Вашеј и со всјаким достоиним Почитанијем остају Ваше-
го Почтенородија

у Сент Андреји 27 Октомв 823.

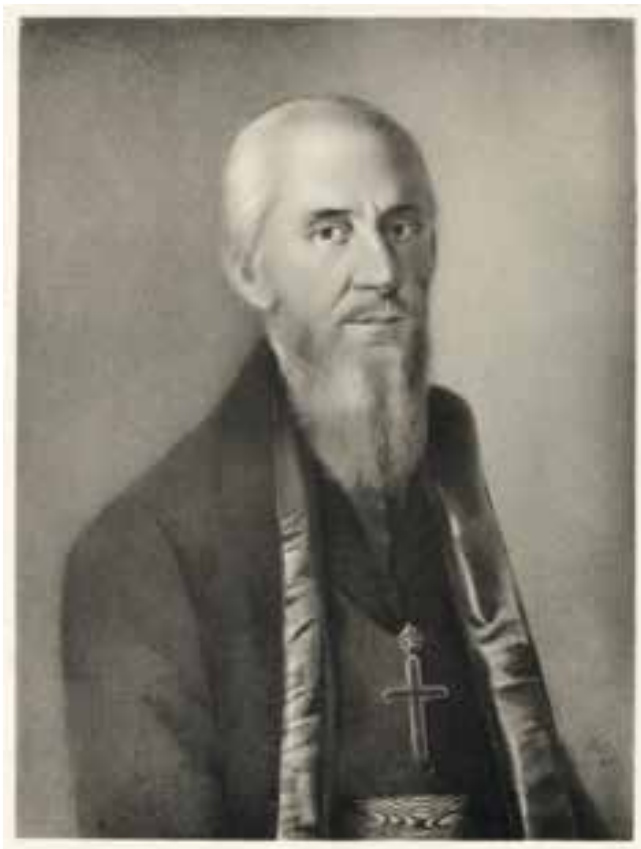
ко услугама готовејши
Јоаким Вуић
Сл. Србски Списатељ

/Оригинал/ АСПЦО у Трсту, V.A. S VII, 1754–1837, F 901, 904

Лукијан Мушицки

Благочестивоје Обштество,

Желаја уведомити² Вас о положенији мојем в Среме, јављају Вам јако пробавив шест месецев ово в Карловцех, ово же в манастире Шишатовце, јако настојатељ јего, в ожиданији³ и смотрев благодушно на сотворшијисја⁴ из трудних обстојателств⁵ нашеја Цркве неудобрешими⁶ Чвор, на Конец сему Шгастливо⁷ разрешену сушту, 25.го априлија, на ден С[ветаго] Евангелиста Марка, во Епископа Богоспасајемија Епархији Карлштадскија в Кар-

ловцех посвјаштен јесм. Јего Преосвјаштенство Господин Епископ от Путник, пришедшиј на торжественое сије дејаније, по совершенији сего в тојже ден, великим делом Епархији Арадскија, јејаже администратор јест, взискавшим, возвратилсја јест вспјат.⁸ В Карловцех, рукополагаја 19 Лиц из разних Епархиј ово во дијакони, ово же во пресвитери, пробавил по посвјашченији 22 дња. Пришед от онуд семо 18го маја, и приуготовивсја⁹

ко возвращенију во Епархију 24го т.м. отдалсја на пут. Сеју Приликоју купно јављају Вам, јако тем поводом, что от дне посвјашченија мојево во Епископа даже до Иншталацији¹⁰, чрез наступившиј тридесјатдевятодниј пост свјатих Апостол Петра и Павла, и инија негли срести сја посвјашченија¹¹, могуштија препони¹² болше времене протешти возможет, между тем, дондеже в смотренији отношенија Клира Епархији Карлштадскија прјамо Јего Високопревосходителства, нашего Г-дина Архи Епископа и Митрополита, и прјамо Мене от њего самага, приликоју Иншталацији средствијем послатисја имуштаго Мандатариа Јего, учрежденије воспоследует,¹³ предварителне от мојеја Страни, сообразно нињешним обстојателством Епархији¹⁴, определити за благо судим, да в Црквах всеја Епархији при обикновенних молитвоприношенијах¹⁵ по воспоминанији имене Јего Високопревосходителства, нашего Г-дина Архи Епископа и Митрополита, купно и моје имја опоминајетсја. Сије благочестију Вашему сообщтаја купно препоручају, да тојеже определеније моје служаштему у Вас Свјаштенству ради набљуденија сообщтите.

Прочеје со отменим почитанијем јесм
Благочестиваго Обштества

благохотнејши
Лукијан Мушицки
Епископ Карлшт[едски]

В м(а)н(ас)т(и)ре Шишатовце
21го маја 828

/Оригинал/ АСПЦО у Трсту, V.A. S VI, 1752–1837, F 1079, 1137

Благоч[естивому] обшт[еству] триестинском
Благочестивоје Обштество!

Ведомости ради открыто Вам буди, јако јеште 824. лета 15. Марта в держаном в Карловцех приватном синодалном собранији за Епископа Епархији Карлштадскија избран бех. Избраније сије Јего Величество наш милостивејши Монарх потвердити и мене за таковаго 8/20. Јулија прешедшаго года наименовати благоизволил јест. Чрез стекшајасја труднаја обстојателства¹⁶ нашеја Цркве посвјаштеније моје до 25. Априлија т. л. изостало бе. И сама Иншталација чрез наступившиј пост с(ве)тих Апостол Петра и Павла отложитисја име.¹⁷ На конец определена јест сија на ден 29.¹⁸ Јулија текуштаго лета, и в Карлштадте торжествоватисја будет.¹⁸

Сије последњеје с тем далшим прошенијем Благочестију Вашему сообщтају, да бисте торжествованије мојеја Иншталацији присуствијем Вашим почествовати изволили.

Прочеје с отменим почитанијем пребивају

Благочестија Вашего

благохотниј слуга
Лукијан Мушицки
Еп[ис]к[оп] Карлшт[адски]

В Топуском 8го Јулија 828.

/Оригинал/ АСПЦО у Трсту, V.A. S VI, 1752–1837, F 1079, 1140

Благоч. Обштеству Тријестинскому
Благочестивоје Обштество!

Искреним чувствованијам Вашим при восшествији мојем на архијерејски престол Епархији Карлштадскија, и топлим желанијем Вашим о благоденствији мојем, и аз равними чувствованијама љубве и кроткими желанијама к Вам, во всјаком призренији првому Обштеству Епархији мојеја, в сретеније иду. Јако орудије израженија сих мојих чувствованиј и желаниј представљају Вам љубезњејшаго и почитанија достојњејшаго оца Проигумена Хилендарскаго, Јоаникија, иже болше днеј со мноју пребив, ниња к Вам отходит. Прочеје отдаја Вас покрову всевишњаго, с отменим почитанијем пребивају.

Благочестија Вашего

Благохотнејшиј
Лукијан Мушицки
Еп[ис]к[о]п Карлшт.

В Плашком 7^о Августа 1828.

/Оригинал/ АСПЦО у Трсту, V. A. S VI, 1752–1837, F 1079, 1146

Павле Соларић

Благородно Обшчество Триестанско-Сербско!

Ако ксердцу принимъете величије и знатности стародревнејшега Рода Славенскаго; ако љубите чест Народа Славено-Сербскога; ако желите успех Илиром јединородцем,¹⁹ ако сте склони подобити се оним Народом, које Повест велича и за приклад ставља потомствам: љубите Вежества и Художества;²⁰ заштиштајте, штедрите²¹ искусне особе, старајте се распрострањати полезна²² знања.

Не помишљајте, да ја овими словами од Вас нешто иштем (премда нешто иштем) што Ви нисте ни дужни ни кадри чинити. Разгните²³ Повест Предков наших, она ће Вам безпристрастно казати, које су причине²⁴ биле почти свију наши народа злополучијам²⁵ и погибелем.

Највеће вешти²⁶ на свету биле су најпре малене, све почиње од мала; почните и Ви штогод, може с временем возвеличити се. Подкрепите једнога делатеља, који је изнемогао работајући о својему трошку на њиви Вашој; за малу помоћ он Вам уготовљава преизобилну жетву, жетву свим Славјаном, да и инојезичним Народам.

Писао сам Вам био, ради овога припоможенија,²⁷ чрез Честњејшега Отца Игумна, Викентија Ракича, свештеника Вашего, већ 29. новембра; но овај у својему писму од 13. текућега не упомине ми ни слова о пријатију²⁸ они двају посланија моји, на која сам ја просио скорейши ответ. Дело моје јест свеколично собрано, и већ мало на 4/5 частми изготвлено: оно ће поћи на предчисленије; но пређе печатанија треба за Скрижалу медне, и нека друга собранија, трошка. Ово је подлога, или

паче заим, што ја од Вас иштем, јер по совершенију Дела стоју у произволенујем Вашем, да пријмите или Ваше новце, или под предчисленијем књиги. Да предварително²⁹ можете неколико судити о овој књиги, прилажем Вам овде њено Оглавленије,³⁰ и пун благонадеждија³¹ о оне успеху чрез наше обштествено соревнованије,³² имам чест писати се

Благородија Вашего

У Венецији 20. децембра 809.

нижајши слуга

Кратко содержаније Дјела имуштога печатати се
у наречију Славено-Сербском,
либо Илирическом, сочињенога Павлом Соларичем,
и надписаного

Јероглифика сербска
иначе Самоуки Буквар

Сеченије I. *О Јероглифики вообште.* Различија временосчисленија.³³ Землеописателно позориште у перве веке мира. Вештаније³⁴ о природном жителству перви обиватеља³⁵ Земље, преди и после Всемирнога Потопа: размишљеније о Потопу [Огигеву] и Дукралионову. Обездивјаченије³⁶ људи, перва разсвета или презреније ума, перва изобретенија³⁷ человеческа, најпаче развиваније беседе у устми човека, и составленија у дружеству вразумителнога³⁸ језика. Разразненија језика,³⁹ развиваније свеколико Рода Человеча, перва преселенија Људи, и перва основанија Государства на Земљи. Землеописателно позориште⁴⁰ у веке последовавше за Мојсејем, до Кира, и од тога до Филипа Македонскога. Перва поњатија⁴¹ Вере међу људми, и таинства; перви знаци ради замечиванија мислеј без помоћи беседа, перви знаци ради означиванија беседе, знаци ради замечиванија најстихијнији гласова, или изобретеније слоговога писанија, перва Азбука. Распространеније словесности, и дела человечески по Вселеној. Начатије⁴² знатни древни народа.

Сеченије II. *Хронологија Историческа древни Скита и Сармата и неки Германа,* од Всемирнога Потопа до година по Рожд[еству] Христову 860, кад је Повест Славенски Народа стала јаснијом бити: време полученија всеобште Славенске Азбуке.

Сеченије III. *Различне Азбуке.* Член. I. О Азбуках собствено: примечанија⁴³ историко-хронологическо-критическа на азбуке, Јеврејску, Греческу, Римску, Немецку, Арменску, Илирическу, Славенску и Руску. Скрижаљ⁴⁴ у меди с Азбукама рукописними С[ветога] Јеронима и С[ветога] Кирила из XVI столетствија, с приложеними им первими их, по изобретенију книгопечатанија, типами. Доказателства за Азбуку Илирическу, да је

древни Латина. Речник од неколико стотина речи Латински, первобитни из Славенскога језика. Знаци древни числа. Член 2. Изписи из ветхе Повести Гомерија,⁴⁵ Скита и Целта, у смотренију најпаче језика и писма. Член 3. Разобраније, и из непознајемости извлеченија самосуштни имена множајши древни народа, против мњенију свију досадашњи писатеља – и тим разрешеније велики узлова,⁴⁶ који Повест стежу чрез многа столетствија. Происхожденије⁴⁷ Руса воособ⁴⁸ и Славјана перви под овим именем. Древност и пространство Славенскога језика и писма. Закљученије, сврх величија породженија Јафетова Славенскога језика: доказателства, да су первобитна Народованија⁴⁹ у Европи била сва тога језика.

Сечаније IV. *Јероглифика Сербска*. Разисканије средства служивши најстаријем Славенском писму. Преимущество писанија Славенскога пред писанијем свију прочи Народа и неке његове мане улезше од Грека или од Јевреја, по подражанију. Перви коракља к желајемој Всеобштеј европејској Азбуки: Скрижаљ у меди. Представљеније о утвржденију новог Славено-Сербскога Правописанија. Колико собствени различни гласова имаду Сербска уста у наречију својем. Скрижаљ у меди с 30 јероглифами, либо изображенијама водећими к познанију наши писмена за

Сеченије V. *Самоуки Буквар*. Метода, којом могу Родитељи у дому својем научати децу своју читати и писати, како што и обично уче говорити: најудобнији возможни способ,⁵⁰ којим неписмене отрасли особе могу то исто постигнути – руководство, основано на первобитном природном изобретенију писма, перво, између свију језика, у нашем, и из свију Азбука најлучше удоботворимо с Славенским.

Заглавије, у меди резано, с изображенијама сјуду⁵¹ и сјуду. Свеколико Дело превосходи 40 листова либо табака. Коло: осмушка средња.

П. Соларич

/Оригинал/ АСПЦО у Трсту, V. A. S VII, 1754–1837, F 549, 549

У Триест, Благородному Сербскому Обштеству.

У Венецији 11/23^{га} дне Декем: 1814.

Благородна Почтенејша Господо!

Ви имате чест, бити једним од перви Обштества Сербскога Народа, премда сте числом душ мало Обштество. Вами је мило принадлежати к оному Народу међу којим стоите у толикој чести; иначе та чест била би Вам без цене: и Народу Сербскому взаимно мило је, величати таково Обштество, от којег има суштствену

ползу⁵², без које би оно њему било, како да га и није. Преимущество Ваше правично је дакле јер се оснива на благоимуществу⁵³ Вашем, и на Вашем уменију, с којим то уживате. У много прилика које су мени познате, и које Сербска Повест не може заборавити, Ви сте похвално показали к Народу својему, не ревност само Вашу, но и великодушије. Сад Вам се ево представља подобна, и може бити – Вас особито понајвише тицајућа се, прилика.

Ви познате, и неки љубите мене, к чему је чувствително по достојанију⁵⁴ моје сердце; но ја чест имам писати Вам сад, не како таковиј само, но како опредељениј в заводитеља и правитеља⁵⁵ Славено-Сербски училишта у бившој Илирији, и како ученик међу Вами пожившега блаженопочившега Г. Доситеја Обрадовича, којег је Вами всегда драга памет. Кад у Сербским Новинам најдете ведомо твореније моје, које сам от овуд 16/28^{га} нојемв[рија] послао у Беч, Ви ћете удостоверити се,⁵⁶ да моје намереније није било Вами досађивати и писати Вам што Вам пишем, ако ме к тому нечајаниј⁵⁷ не би био принудио узрок. Узрок су получена прекјучер и јучер от Ц.-К. Совјетника и вишега училишта наши надзиратеља Г. Несторовича писма, по којима остаје ми мање времена, него сам се надао, овде јошт пребивати. Каква је то дакле потреба, за коју пишем?

Да иждивенијем Вашим⁵⁸ – до 1000 форинта – изда се на свет последњи *вторе части Собранија Вештеј*⁵⁹ Г. Доситеја Рукопис, који је у мене, с његовим точнејшим *изображенијем*. Двоструко ће се с тим учинити добро; перво: Полза и Народу из таковог сочињенија; второ: Беседа издатељева моја, што је пред њим, пособити ће мени много у будућем, или да боље речем, у дејствителном, трудном предпријатију⁶⁰ мојем, које опет бива в ползу обштенародњу. А не иштем, да поклоните те новце; Ви ћете за њих од мене, колико сами будете хотели – и немојте се у том недостојити – примити, ако ћете ево поготбу и све екземпларе речене књиге, које распродавши, можете с истом хиљадом јошт и треће какво обштеје добро учинити.

Познајем теготу⁶¹ обстојатељства; но уверен сам опет, да то дело може за ово моје кратко време овде привести се к концу, само ако буде Ваша блага воља. Размислите, молим Вас, да је ово важна за Сербскиј Народ наш епоха, и изволите ми послати што скорије Ваше решеније, да буде на време, ако што има бити. Ја ћу умети пристојно ценити таково ново доказателство усердија Вашег к Народу својему, к Сербскога Просветитеља памети, и к мени; како всегда и јесам с отменејшим пребивајући многопочитанијем Благородна Почтенејша Господо!

Ваш

нижајши слуга

Павел Соларич

опредељени в заводитеља
и правитеља Сл[авено] Серб[ских] училишт
у Хорватској, Далмацији и пр.

/Оригинал/ АСПЦО у Трсту, V. A. S VII, 1754–1837, F 549, 628

Јосиф Рајачић

Благочестивому Г.Н.У.
Церковному Обштеству Тријестинскому
Благочестиво Обштество!
Мени високопочитајемо!

Дана 9/21 Јулија т. л. ужасна несрећа посетила је варош Лугож моје богоспасајеме Епархије. Седам стотина домова кроме други стреха, ране, покућства и трговачког еспапа за мало часова страшно огањ је сажегао. Више од 6000 душа, скоро све нашега православног исповеданија, остало је на голу пољу, без залогаја хлеба, без одела и покривача, нити имају где главу подклонити. Но највећа несрећа Лугожске Обштине у том се састоји, што су оба две православне Цркве наше у страшном пожару том изгореле. Храм велики успенија прес[ве]те Б[огороди]це био је

највећи и најлепши у целом Банату украшен са два велелепна бакарном покривена и позлаћена Звоника, покривен скоро сав с бакарном. Све је то неумитниј огњени Елемент до сами зидина разорио пролизао, и сва благогласна звона истопио. Од онога страшного дана не чује се више у Лугожу умилниј глас звона, који би Хр[ис]тијане на молитву сазивао, замукло је свако славословије и окаменише се сва сердца видећи ту страшну казну Божију.

По разоренији ови Храмова Божији прете нам још гора и страшна следства, – ако поне великиј Храм из свога пепела и разоренија скоро не устане, и у првобитној красоти не јави се. Ја се следства они весма страшим, и Бог би дао да страх мој буде неоснован. - Једна скоро и крепка помоћ добротворни Хр[ис]тијана може сва неповољна следства предупредити!

У мојој горкој жалости и великој скорби у коју ме је велика ова лугожски житеља несрећа погрузила, тражим помоћи, гди

ју добити надам се, и прибегавам к човекољубивом, и љубави к благочестију испуњеном сердцу Вашему молећи Вас Бога ради за великодушну помоћ оним у помоћи свом лежећим храмовом Божијим, молећи велим колико за богату толико и за скору помоћ. Двапут даје тко скоро даје.

Не сумњајући да ће ваше Благочестије невољу нашу к сердцу пријмити, и сва возможна средства на то употребити, да м[и] л[о]стиња Ваша што већа испадне судио би цели сходно бити, кад бисте један или више одбора по величини Обштества из отмени лица одредили, која лица би од дома до дома ишла и м[и] л[о]стињу на изгореле Храмове Божије записивала, сабирала и по совершенију богоугоднога тога дела собране натурале јавном лицитацијом у новац обратила, и овај с оригиналним протоколом принесени дарова или овамо, или управ у Лугож централној на то наименованој Депутацији послала.

Имена свију благодушни Дародатеља с њиовим принесцима бити ће у једним и другим народним новинама објављено, а у церковној Лугожској Читуљи вечном воспоминанију предана, на које је 9.иј Јулија м[есе]ца сваке године Консистиријално одрежден.

Ослањајући се на ваше човекољубије и горећу к православију ревност силно ме надежда обузима да ће Ваше Благочестије особиту штедроту прама с[ве]тије Храмова Лугожскије показати, и да ће они вашом богатом помоћи краснији и велелепнији из пепела свога устати.

Моја и целога онога Народа с[ве]та ће бити дужност, за Ваше здравље, дугоденствије, времено благополучије и вечно спасеније неусипне м[о]л[и]тве к престолу Свевишњег пошљати, и на свагда пун благодарности, и одменого почитанија пребивати.

У Вршцу 25^{ог} Јулија 1842.

Вашег Благочестија

нижајши слуга
Јос[иф] Рајачић

/Оригинал/ АСПЦО у Трсту, V. A. SV 1842, F 28, 54

Вук Стефановић Караџић

Племенито Српско Трјестанско општество,
Господо високопочитајемо!

Пребегавши 1813. године из Србије на ову страну, дао сам се са свим на литературу нашу; и од онога доба, до данас, то ми је једини посао и забава. А свима је вама јамачно познато, да у данашње време од писања и издавања наши књига нема никаквога новчаног добитка. Истина да ми је премилоствиви и великодушни Росијски цар, Никола I., уважавајући моје књижевне послове, који приносе ползу не само Српској, него и општој Славенској литератури, 1826. године одредио по сто дуката пензије на годину; но сваки од вас може себи ласно представити, како могу ја, с повеликом фамилијом, живити са сто дуката у овако великој вароши (а у оваким варошима морам живити како ради типографије, тако ради библиотеке и договарања с ученим људма, а и ради воспитанија деце). Које ово тешко стање моје, које жеља, да би сам за живо-

та јоште што полезно и славно за народ наш на свет издао, натерали су ме, а познато родољубије и великодушије племенитога Српскога Трјестанског општества дало ми је слободу, да вам се препокорно молим, да бисте се смилovali, да ми одредите какву милостиву помоћ, која би ово стање моје облакшала. Баш и кад се ништа више у напредак од мене очекивати не би могло, опет се надам да родољубиво и човекољубиво Трјестанско општество, с једне стране уважавајући моје дојакошње труде и моју родољубиву ревност, а с друге стране сажалавајући ме у овако рђавом стању здравља, које са старошћу од дана до дана још горе постаје, и оптерећена с фамилијом без икаква имања и начина добити га, не би ми оваку милостиву помоћ одрекло. А ја се надам, да би сам с милостивом помоћу вашом, само ако би ме Бог још коју годину поживио, могао, на вашу славу и дику и родољубивим срцима вашим на превелику радост, написати и издати још онолико славни и полезни ствари за народ наш, колико сам до сад написао и издао, ако не и више.

Представљајући ову препокорну молбу моју племенитоме и родољубивоме Српском Трјестинском општеству, и препоручујући се његовој познатој милости и великодушију, с највећим високопочитанијем остајем у надежди милостиви одговор добити.

Племенитога Српскога Трјестинског општества

у Бечу 25. фебр. (по нашем) 833. препокорни слуга
Вук Стеф Караџић
/Оригинал/ АСПЦО у Трсту, V. A. S VII, 1754–1837, F 549, 1481

Славно Српско Трјестанско општество,
Господа високопочитајема!

С највећом радости имао сам срећу примити високопочитајемо писмо ваше од 19. јунија/1.јулија. Признање ваше, које ми у

писму овом изјављујете, и родољубива помоћ, коју сте ми одредили, то су превелике и за мене драгоцене награде за све моје књижевне труде и родољубиву ревност; то су награде, о којима ја, радећи моје послове, од *данаишега* нараштаја моји сународника ни сањати нисам могао. За оваку награду, чест и милостиву благонаклоност не знам каквим би сам речма Славном општеству показао пристојну благодарност. Ја сам до сад само из једине љубави к ползи и слави народа нашега трудио се, колико сам могао; а од сад, знајући, да тако славно општество народа нашега прима учестије у мојим пословима, гледаћу, ако буде могуће, још више да се трудим.

С овим писмом шаљем Славном општеству један егземплар четврте књиге народни наши песама, као до сад последњи и вама још непознати плод труда мога. За мене ће бити особита срећа и радост, ако Славно општество и у овој књизи нађе што достојно свога мњенија о мени.

Препоручујући се за свагда милостивој благонаклоности Славнога и родољубивога општества, с највећим високопочитанијем и безграничном благодарности остајем

Славнога општества
у Бечу 7/19. Јулија 833. препокорни слуга
Вук Стеф Караџић
/Оригинал/ АСПЦО у Трсту, V. A. S VII, 1754–1837, F 549, 1469

Славно Српско Трјестанско општество,
Господа високопочитајема!

Увјерен будући, да Славно Српско Трјестанско општество, као најзнатније и најродољубивије у роду своме, прима дијел у свему, што се тиче користи и славе народа Српскога, усуђујем се послати му књигу *народнијех нашијех пословица*. За мене ће бити особита чест и срећа, ако славно и родољубиво општество и у овој књизи мојој нађе знаке моје гореће жеље и беспрестанога тежења, учинити корист језику и литератури нашој.

Са овом жељом у срцу препоручујући се милостивој благонаклоности и родољубивој ревности Славнога Српскога Трјестанског општества, с највећим високопочитанијем и благодарности остајем

у Бечу 7. декемвр. 836. Његов препокорни слуга
Вук Стеф Караџић

/Оригинал/ АСПЦО у Трсту, V. A. S VII, 1754–1837, F 549, 1688

Славном Српском општеству Трјестинском.
Високопочитајема Господо!

С највећим високопочитанијем усуђујем се послати вам објављеније о новом изданију нашијех народнијех пјесама. Познајући на далеко чувену родољубиву ревност Славнога Српскога Трјестанског општества, надам се, да ће вам овај нови мој посао бити врло мио. Као што се Славно наше Трјестско општество одликује од осталијех општества народа нашега, тако се ова књига одликује од осталијех књига у литератури нашој; и за то

мислим, да она има особито право, надати се штедрој помоћи од родољубивога и богатога општества и од његовијех членова. За које молећи се и препоручујући себе и овај народни наш посао родољубивој ревности вашој, с највећим високопочитанијем остајем

Славнога Српскога Трјестинског општества

У Бечу 21. Маија 840.

покорни слуга
Вук Стеф. Караџић

/Оригинал/ АСПЦО у Трсту, V. A. S. V, 1840, F 61

У Бечу 28. Септ./10. окт. 840.

Господару Марку Квекићу у Тријест.

Високопочитајем Господару!

Прије четири мјесеца послао сам Славноме Српскоме Трјестинском општеству објављеније о новом изданију народнијех нашијех пјесама с писмом од 21. Маија, на које још нијесам имао среће одговора добити. За то се усуђујем сад и Вас, као првога татора, молити, да бисте настајали, да се оно моје писмо и објављеније у капитулу прочита, и да ми се пристојни одговор пошаље. Славно је Трјестанско наше општество помагало, и сад помаже, потребне људе у различним догађајима; надам се да и мене сад неће оставити без помоћи у овоме нашем народном послу, који је имену народа нашега толику славу придобио не само по свој ученој Европи, него и по Америци. Ја сам доста муке поднио ове пјесме скупљајући, и сад штампајући их губим последњи остатак свога очињег вида; мислим, да је право и пристојно, да ме народ наш барем толико помогне, да се за нужни штампарски трошак не бринем, и да не дођем у такво стање, да на срамоту данашњег нараштаја народа нашега, тражим у томе помоћи код иноплеменика. Трјестанско је наше општество најзнатнији дијел народа нашега, и мислим, да би се, судећи по његовом богатству и по показаној досад родољубивој ревности, могло надати, да би се оно са својима богатим и родољубивим членовима за невољу платило сав трошак (преко три хиљаде сребрнијех форинти) овога изданија нашијех народнијех пјесама; но ја сад тога не тражим, него мислим, да би пристојно било, да Славно општество узме сто егземплара од цијелога изданија за себе, а осим тога његови Господа членови по неколико егземплара, сваки према стању своме. Од прве је књиге наштампано већ више од 20 табака, и још до два мјесеца она ће бити готова са свијем, а остале двије књиге биће послуже готове свака по за четири мјесеца. Новце може ми Славно општество послати, како му је воља: или *напријед* за све три књиге, или сад само за једну, пак послуже за другу и за трећу; или за сваку књигу онда кад му од ње пошаљем један егземплар, те се увјери, да је књига готова.

Надам се, да ћете се ви, као родољубиви Србин, драговољно потрудити, да се ова моје молба и жеља испуни, за које вас и опет молећи, с истиним високопочитанијем остајем

Ваш покорни слуга
Вук Стеф. Караџић

/Оригинал/ АСПЦО у Трсту, V. A. S. V, 1840, F 61, 76

Славној општини Трстанској.

Кад сам ја прије 30 и неколике године издавао први Српски рјечник, послао ми је покојни и незаборављени Драго Теодоровић без икакве моје молбе, него сам од себе из једине љубави к нашој књижевности, близу 400 ф. у сребру, као што сам и напоменуо у предговору к оној књизи. Драго је умро, али није однио са собом родољубиве ревности општине Трстанске. За то се ја усуђујем и за дужност своју налазим послати славној општини овај оглас о Српском рјечнику, који се сад умножен готово са још један пут онолико ријечи на свијет издаје.

Славне општине Трстанске

У Бечу 26 септемврија 1851

/Оригинал/ АСПЦО у Трсту, V. A. S. V, 1851, F 39

покорни слуга

Вук Стеф. Караџић

Самуило Маширевић

М.Бр. 237

Благочестивому црквеном србском обштеству тријестинском

Благочестиво Обштество!

Од како је православно Обштество Тријестанско у ревности својој по благочестију нови Храм Божији у име Свемогућег

зидати започело – а то се од прилике у оно време случило, кад сам обштом вољом Народа Србског једногласно за Архиепископа, Митрополита и Патријарха Србског изабран и потврђен – од то доба сви су ми Тријестанци, с којима сам срећу имао

или у престолници наше Монархије, или на другом ком месту састати се жељу своју изјављивати, да ја ако жив и здрав будем, по савршенију зданија нове цркве, исту осветим, и архијерејски трonoшем.

Ви сте, као што чујем, богоугодно дело Ваше окончали, пред целим Светом, а нарочито пред православним Србством Образ свој осветлали, и делом показали, шта је братска слога, шта ли ревност и љубов к Богу учинити, створити и жртвовати кадра. – Милостиви Бог нек награди подражанија достојне ваше труде, узвишенијем благостанија и умноженијем душа православних, а да ћу пред престолом Божијим усердно молити се за здравље и спасеније ктитора и приложника светог и новог Храма Вашег.

Познато ће бити Благочестивом Обштеству, да је на 1ви Јунија ове године у Карловце сазван Црквено-просветни народни Сабор на дуже време одгађан зато, што је већина народни заступника мандате своје положила, и да сам поводом тога исти тај народни Сабор с дозвољењем највише власти на 3^м наш Октобар т. г. опет сазвати наумио. И ово је причина, што по жељи мојој и на позив Ваш 8го Септембра у средину Вашу доћи и новоназидани храм Божији осветити не могу.

Свјаштенodeјство освјаштенија Храма потребује времена и приуготовљенија, јоште веће число сослужаштих Свештеника и условљава упраздненије од свију прочи мирски дела и брига, које пред сазивом народнога Сабора, за који се спремати имам, имати не могу.

И зато, ако Христољубија Ваша при жељи Вашој, да Вам ја Цркву осветим и даље останете, онда изволите преднаведену немогућност сад извинити, и мени оставити, да у течају наступајућег лета свободно од други занимаија време изберем, Христољубијам вашим означим, у средину Вашу дођем, и на моје и Ваше утешеније нововодружену Цркву Вашу имену Светога Чудотворца Спиридона осветим и архијерејски трonoшем.

У прочем оддавајући и вручавајући Вас покрову Свевишњаго, с патријаршеским благоволењем и с отеческом љубовом пребивајем

Благочестиваго Обштества

У Маријенбаду – Ческој 7^о Августа 1869.

благожелателњејши
Самуил Маширевић
Патријарх

/Оригинал/ АСПЦО у Трсту, V.A. S I, 1869, F 31

Јовану Вучетићу, предстојатељу Обштества у Тријесту

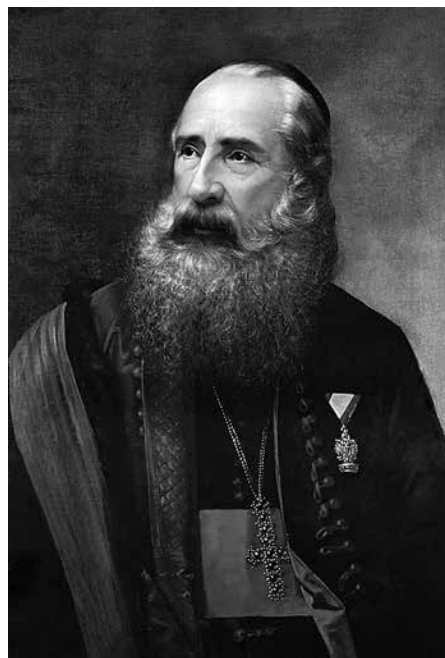
Данашњој Светковини Вашој, коју у духу са молитвом пратим, присаједињавам архијерејски благослов мој с топлом жељом, да милостиви Бог подвиге Ваше за православље богато награди.

Самуил
Патријарх

/Оригинал/ АСПЦО у Трсту, V.A. S I, 1869, F 31, 56

Герман Анђелић

У славу свете јединосуштне и неразделне Тројице, Отца и Сина и С. Духа, а у чест и памјат преподобнога О. Спиридона чудотворца, Епископа Тримитскога, саврши се долу назначенога дана по уставу православно-восточне наше Матере Цркве за Пресвитере прописаноме освјаштеније трудом и иждивенијем овдашњег србско-православнога Обштества новоподигнутога из темеља Храма, и постави се на С. Трапезу с[ве]титељском руком савршено освјаштени Антиминс предваритељним

благословенијем Светејшега Патријарха Србског, Архиепископа Карловачког и Митрополита, Кир Самуила Маширевића при сретно владајућем Његовом Величеству Императору и Краљу нашем Францу Јосифу I – и при предстојатељима обштественим Г.Г. Јoану Вучетићу, Гаври Ковачевићу и Ристи Шкулевићу, чрез мене подписаног смиренаго архимандрита гергетежкога, и Патријаршескога Мандатара, сослужаштим презвитерима, јереју Стефану Анђелићу, Пароху Митровачком и консисторијалноме Приседнику и Г. Ивану Ивановићу, Пароху Иријкоме, као и Јеромонасима крским о. Саватију и о. Викентију, а не мање и Патријаршескоме Протодијакону Самуилу Пантелићу, што се за вечно воспоминаније овде назначује, и за боље веројатније властитим мојим подписом и печатом утврђује.

Знаменано у приморском граду Триесту, дана 8ог септембра, лета господња 1869.

Герман Анђелић
Архимандрит Гергетежиј
Патријаршески Мандатар и
Ц. Кр. Австр. ордена
звездане круне III степена
Кавалер

/Оригинал/ АСПЦО у Трсту, V.A. S I, 1869, F 31, 57

Данило Петровић

Високопочитајемому господину,
Г. Спиридону Поповићу
Преседатељу Православног Обшества у Тријесту

Високопочитајемии Господине!

Оно благодeјаније које је благочестиво Православно Трестинско Обшество у прошлом рату измеђ Црногораца, и Турака изволило учинити за подпомагање бедствујући Црногорски фамилија, дужна ме творе да чрез Вас Госп. Председатељ изјавим као од моје стране, тако у име целог Народа Црногорског највећа чувства благодарности и безконечне признателности.

Изволићете молим сабрати сва благодарна лица која состављају тамошње благочестиво Обшество, и представите им ова моја израженија, и уверите себе, и њих да би моја жеља и особена радост била када би згода донијела да таквом дичном Обшеству соответствовати могу.

Овом приликом примите увереније мојега дубоког високопочитанија, уваженија и преданости, при чем и чест имам називати се

Вашега Високопочитанија

Цетиње 23 Јунија 1853.

покорни к услугам
Књаз Црногорски
Даниил П. Његош

/Оригинал/ АСПЦО у Трсту, V. A. 1853, S V, F 2

Транскрипција на савремену ортографију:
проф. др Татјана Суботин Голубовић

Напомене

* Фотографије Германа Анђелића и Самуила Маширевића су из Рукописног одељења Матице српске. Остале фотографије у овом поглављу су преузете из књиге *Знаменити Срби XIX века* (Библиотека Архива Србије, 9.497.113).

¹ „Из Трста. Послати господину Јоакиму Вујићу, илирско-српском писцу/писатељу у Сент Андреју. У Беч. Будим.“

² Обавестити.

³ Предстојећи.

⁴ Настале.

⁵ Прилика, стање.

⁶ Тешко решив.

⁷ Срећно.

⁸ Његово преосвештенство господин епископ Путник, који је дошао на овај свечани догађај, по завршетку његовом, истог се дана вратио наопако, пошто је учинио проверу епархије Арадске, чијег је већег дела администратор.

⁹ Пошто се припремио.

¹⁰ Устоличење.

¹¹ Посвећење.

¹² Препрека.

¹³ Уследиће потврда.

¹⁴ У складу са садашњим стањем у епархији.

¹⁵ Уобичајене молитве.

¹⁶ Због насталих тешких прилика.

¹⁷ Биће одложено.

¹⁸ Биће свечано обележено.

¹⁹ Сународницима.

²⁰ Знање и умеће.

²¹ Обдаријте.

²² Корисна.

²³ Претресите.

²⁴ Узроци.

²⁵ Несрећа.

²⁶ Ствари.

²⁷ Помоћ (материјална).

²⁸ Пријему.

²⁹ Претходно.

³⁰ Садржај.

³¹ Добра нада.

³² Такмичење.

³³ Рачунање времена.

³⁴ Разговор, тумачење.

³⁵ Житељ, становник.

³⁶ Губљење особина дивљих животиња.

³⁷ Први проналасци.

³⁸ Разумљив.

³⁹ Подела језика.

⁴⁰ Географски приказ.

⁴¹ Појмови.

⁴² Порекло.

⁴³ Запажања.

⁴⁴ Таблица.

⁴⁵ Старе повести Хомерове.

⁴⁶ Чворова.

⁴⁷ Настанак.

⁴⁸ Посебно.

⁴⁹ Народности.

⁵⁰ Начин.

⁵¹ Овде.

⁵² Истинска корист.

⁵³ Имовина.

⁵⁴ Власништво, својина.

⁵⁵ Организатор и управник.

⁵⁶ Уверити се.

⁵⁷ Изненадни, неочекивани.

⁵⁸ На ваш трошак.

⁵⁹ Сабрана дела.

⁶⁰ Подухват.

⁶¹ Сложеност, тежина.

Писмо Јоакима Вујића
Српској православној црквеној општини у Трсту,
Сентандреја, 27. октобар 1823.

(АСПЦО у Трсту, V.A. S VII, 1754–1837, F 901, 904)

J. VII

Писмо општини Т. Крстомир. год. V. a

Ова дата примила од Вашег Вишесторонаког
Судства тито, у поштом поштом ми, да би се
примила 20 Епископага нашег Училишта Сентандреја
Да се не имајући горе каже, да се Вашим поредаком
книга пред репринта шиди; тако Ваше поредаком
који можда, сагласно са мном и да у Ваше руке при-
тиче и Вашим благословом судства пре-
ти, и по пријави и како книга које по поштом у
Англији делови нашег адреса и судства на мене по-
лази. Већ уредно уредно наше штеди можда Ва-
ше и совесним доносима поштом судства
Вашег Вишестороника

у Трсту: Англија 27. Октобра 1823.

на једном поштом судству
Јоаким Вујић
Срп. Крстомир Крстомир.

Писмо Лукијана Мушицког
Српској православној црквеној општини у Трсту,
Плaшки, 7. август 1828.

(АСПЦО у Трсту, V.A. S.VI, 1752-1837, F 1079, 1146)

1. VI
1845
1079. VI. 08.

 Благогославне Общества!

Ускромнимъ съставованіемъ Вашимъ при восшествіи
моємъ на архіерейскій престолъ Епаріи Карн-
штатскія, и теопитіи меланійемъ Вашимъ и
Благоденствіи моємъ, и въ равнани съставованіи,
ми иже и кроткими желаніями къ Вамъ, во
всакоемъ придрѣвни корвола Общества Епаріи
моєа, въ срѣшнѣ ижд.

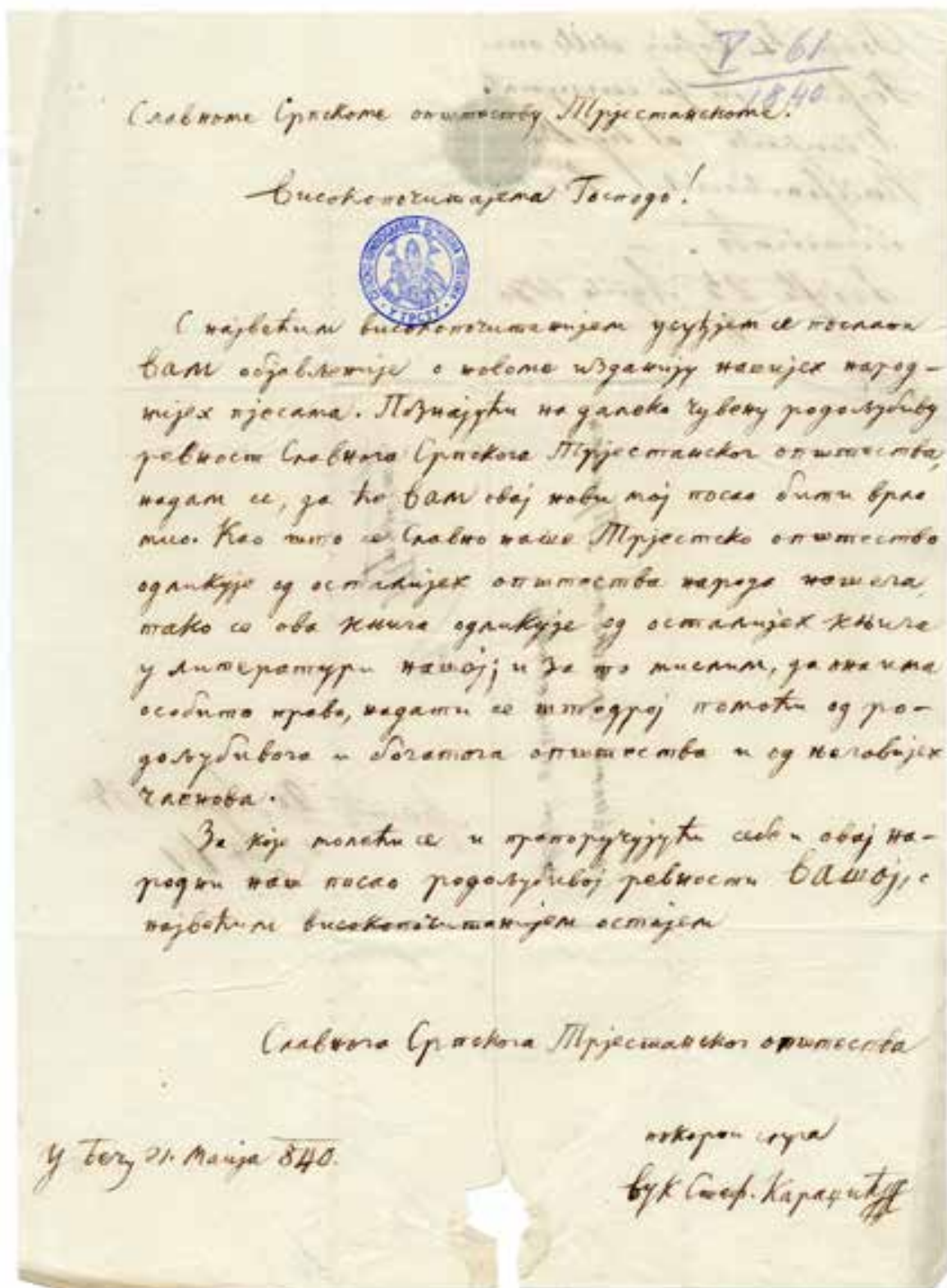
Јако Срѣдје и Фраженія оца моєа съставова,
нїи и меланїи представљао Вамъ иже Рибина,
то и коштаниа достовѣрнїаго Оца Протопопа
Антендарскаго, Јуанїкїа, иже, болше дрѣи соити
преднѣи, иже къ Вамъ доидити.

Прогее ижеа Вашъ покровъ всевнїаго, съ дрѣи
нїи коштаниенъ преднѣи.

Благогослїа Вашего
Во Плашкоу 7^м Августа
Благоу. Обществ. Триестанскоу,
Благохотѣнїи
Лукианъ Мушицкїи
Са Карн. Карн.

Писмо Вука Стефановића Караџића
Српској православној црквеној општини у Трсту,
Беч, 21. мај 1840.

(АСПЦО у Трсту, V.A.S.V, 1840, F 61)

ДИПЛОМАТСКА ПРЕПИСКА

6

ДИПЛОМАТСКА ПРЕПИСКА 1889–1899.

Јелица Рељић

У Архиву Србије, у грађи Политичког и Политичко-просветног одељења Министарства иностраних дела као и Генералног конзулата Краљевине Србије у Трсту, сачувана је дипломатска преписка српских вицеконзула и генералних конзула у Трсту и министара иностраних дела Краљевине Србије за период од 1884. до 1914. године.¹ Преписка садржи податке значајне за политичку, економску, црквену и културну историју Трста и околине, Аустроугарске, Црне Горе, Србије и Османског царства.

У овом поглављу дат је избор докумената који говоре о приликама у Српској православној црквеној општини и Српској школи „Јован Милетић” у Трсту. Преписка сведочи о богослужењима у Српској цркви Светог Спиридона, одликовању угледних Срба у Трсту, о посетама краља Александра Обреновића и црногорског кнеза Николе Српској црквеној општини, избору учитеља, упису ђака у Српску школу, отварању вечерње школе за бесплатно учење српског језика, потраживању школских уџбеника

из Србије и слању комплекта издања Српске књижевне задруге Српској заједници у Трсту, о црквеној управи и избору свештеника, прославама рођендана српског краља у Цркви Светог Спиридона ... Ови драгоцени подаци сакупљени су у дипломатским извештајима из Трста – вицеконзула Марка Мариновића и генералних конзула Петра Карастојановића и Хаима Давича као и у дописима српских министара иностраних дела, упућених из Београда у Трст – Михаила Кр. Ђорђевића, Николе Пашића, Јована Авакумовића, Андре Николића, Стојана Новаковића, Ђорђа Симића и Владана Ђорђевића.

Документа, из периода од 1889. до краја 1899. године, објављена су хронолошки без језичких и правописних интервенција. На почетку сваког документа дата су имена пошиљаоца и примаоца. Скраћивање делова докумената, оних који се не односе на саму Српску заједницу, обележено је угластим заградама.

VI/1 - Зграда у Виа Лазарето векио 2, у којој се на првом спрату, од маја 1889. године, налазио Генерални конзулат Краљевине Србије у Трсту. Стан је био у власништву Милеве Константиновић Опужић

1.

Марко Мариновић, српски вицеконзул у Трсту – Министарству иностраних дела Краљевине Србије

Минист[арство] Иностр[аних] дела Београд
ПБр. 11 16 Јуна 1889 г. у Трсту

Г. Министре,

Иницијативом и заузимањем њих неколико чланова православне општине, јучер је, 15 Јуна, држано богослужење у овд[ашњој] православној цркви за светковину Косовске петстогодишњице и помен погинулим на Косову, коју је свечаност овд[ашњи] Парох Саватије Кнежевић² објавио у цркви још у прошлу недељу.

На богослужење, осим великог и одабраног броја трстанских далматинских Срба дошли су и сви Кр[аљевско-] српски поданици и знатан број овд[ашњих] Словена. Од стране местних власти није нико присуствовао овој свечаности, која је, у својем малом обиму, испала заиста сјајно.

Поред свечаности у цркви, ја сам сматрао за дужност развити заставу на Кр[аљевско-] Срп[ском] Консулату. Нетом је рано у јутро развита застава, опажало се, да поред љубопитљивих грађана и многи полицијски органи долазу припиткивати узрок развића заставе, и то Консуларног послужитеља, али у први мах то сам припиткивање приписивао простој љубопитљивости дотични органа а из њиховог сопственог побуђења, док ме у неколико неразувери необично стражарење и тумарање истих околности Консулата. То се стражарење и тумарање продужило све до вечер, кад сам по обичају скинуо заставу, и то при заласку сунца, и учинило ми се не обично, јер је исто пало у очи не само мени него и околици, где, што но реч, врло се ретко виде пролазити ти гости. Ова ми је необична околност дала повода, не ради мене, да одустанем од намере примати госте у Консулату после богослужења, јер су и они сами то нашли умесним, не желећи себе излагати каквом сумњичењу или се компромитовати нарочито сада, кад се бодрим оком прати у Аустрији све оно што се српским зове.

Поред свега горе изложеног није ми било могуће сазнати, из каквих је побуда била издата горња наредба, но врло лако може бити да је издата у цели предострожности полицијске власти, а и онако сличне мере догађају се свуда при изванредним околностима, тим пре тако морам мислити, јер је понашање било коректно, и у неколико није вређало моју осетљивост као ни достојанство овог Кр[аљевског] Консулата.

Овди ми је додати још једну чудну околност, да о овој светковини у Трсту нису ни речице проговорили сви овд[ашњи] многобројни свакодневни листови, а ако су регистривали забрану исте у Граду и све друге сличне околности о Косовској Светковини у Монархији, и ако најзад и својој дневној хроници регистривају и најмање ситнице.

Изволите и т. д.

М[арко] М[ариновић]

/Концепт/ АС, МИД, К-Т, Пов. Ф 1 п 6/1889.

2.

Михаило Кр. Ђорђевић, министар иностраних дела Краљевине Србије – Марку Мариновићу, српском вицеконзулу у Трсту

Министарство Иностранних Дела
ПП№ 2317. Београд 23. децембра 1891.

Господину М[арку] Мариновићу
Кр[аљевско-] срп[ском] вице-конзулу у Трсту

Господине Вице-Консуле,

Мене је поодавна интересовала трстанска српска општина, школа и црква, па баш кад сам већ потписао писмо, којим сам вам тражио извештај о свему томе, добијем ваше писмо од 11. ов. мес. Пов.№ 54, у којем ми пишете о последњем избору управа у поменутој општини. Благодарехи Вам на том писму, молим Вас да ми пошаљете исцрпан извештај о целокупној организацији ове наше општине, о цркви и школи, о потребама ове последње, о учитељима, њиховој спреми и месту одакле су, о броју ђака и настави, у опште о свему, што има утицаја на рад и напредак ове општине и установа, које она издржава.

У исто време препоручујем Вам, да се постарате, да ваши одношаји са општином не даду повода сумњи там[ошњих] власти.

Примите, Господине Вице-Консуле, уверење о мом поштовању.

Министар Иностранних Дела,
М[ихаило] Кр. Ђорђевић

/Оригинал/ АС, МИД, К-Т, Пов. Ф 1 п 1/1892.

3.

Марко Мариновић, српски вицеконзул у Трсту – Михаило Кр. Ђорђевићу, министру иностраних дела Краљевине Србије

Министру Иностранних дела Београд
Пов. Бр. 66. 21. Марта 1892. г. у Трсту

Г. Министре,

Пошто сам усмено предлагао, пре две године, неке овдашње патријоте Господину Председнику тадањег Министарства за одличја, тако исто и садањем, то се сада усуђујем вама учинити овим путем. Лица која заслужују одличје следећа су:

Гос. Капетан Симо Милиновић други Председник овд[ашње] црквено православне општине, и то Таковски Крст IV степена.

Гос. Глигорије Јанковић дугогодишњи Канцлер (секретар) ове црквено православне општине, такође IV степ[еном] Таковског Крста.

Отац Саватије Кнежевић парох већ од 30 година у овој парохији, IV степеном ордена Св. Саве.

На првом месту ја сам предлагао и сада би предложио Госп. Ристу Шкуљевића, Председника овд[ашње] православне општине, али је он сам молио непосредно да се то за сада не чини због неких његових обзира, нарочито с тога што још никако није био у Србији а то намерава ове године учинити.

Ја сам означио и степене као што сам то и пре усмено чинио, у то-

ме ће на сваки начин вредити оно, што ви за најсходније нађете. Изволите пр[имити] и т.д.

М[арко] М[ариновић]

/Концепт/ АС, МИД, К-Т, Пов. Ф 1 р 5/892.

4.

Марко Мариновић, српски вицеkonzул у Трсту – Николи Пашићу, министру иностраних дела Краљевине Србије

Consulat Royal
de
Serbie

Трст 26 Маја 1892. г.

Пов. № 75.

Господину Николи П. Пашићу
Председнику Министарског Савета
Министру Иностранних дела Београд

Господине Министре,
Јучер, другог дана Духова, држата је општа седница у овој српској православној Општини. На дневном реду био је предлог о расписивању позива за једног учитеља, опробаног и ваљаног, који би договорно са школском Управом и садањим учитељима, приступио реорганизацији овдашње школе у духу савремености. По договору закљученом у једној ужој седници, држатој неколико дана пре Духова, у кући Председника ове Општине, пало је у део самом управитељу ова[ашње] школе г. Лази Аничичићу, да га изнесе пред скуп опште седнице, и да га пропрати говором, који је говор написао и мени пре седнице прочитао.

Част ми је исти говор г. Аничичића, у препису и овди у прилогу. /.../ послати Вам, јер ми се чини да заслужује пажњу. У приложеном говору г. Аничичића, живим бојама црта се владавина која је царила у овој Општини, до избора о прошлој новој години и о којој владавини, ја сам већ имао част реферисати Министарству, у неколико мојих писама.

Остављајући на страну сурвани стари режим, пријатно је констатовати из говора г. Аничичића, како нова Управа не само озбиљно мисли преустројити своју школу, него и приступити многим другим реформама, и то извађању прекрасних и апсолутно нужних установа на овој крајној окуци. У колико је мени познато, надати је се да ће све побројане побољшице извести се у дело, пошто у новој Управи влада потпуна и примерна слога и добра воља [...]. По до сада рађеном, иде се већ унапред, јер је Председник Општине г. Шкуљевић сам предузео на свој трошак, да поправи здање школско по педагошким захтевима, а по плану којег је одобрила Државна Школска Комисија.

Оправке су скоро готове.

Поред свега изложеног, г. Аничичић и отац Саватије Кнежевић отпочели су већ јучер одити по српским кућама и уписивати ђаке оба пола, наравно, да ту није само циљ, него приволевање родитеља и деце уписивати се у школу – што је се до сада нерадо чинило из многих и различитих узрока. И у томе је се надати успеху, јер много значи свуда а нарочито код овдашњег света, кад се који имућнији грађанин заузима.

О празничним школама још се за сада не може ништа унапред казати. Односно „Читаонице” у општинском здању, говори ће се на идућој седници, кад се израду правила, и тада ће се повести реч о састанцима, и о забавама, и о јавним предавањима, у колико то могу пружити овдашње околности.

Из наведеног има наде, да ће се једном и овди пробудити успавана и занемарена свијест српских синова, којих овди има лепа кита, а к томе још имућних људи. О свему што се буде догађало, има ћу част редовно вас извешћавати.

Изволите примити, Господине Председниче Министарства, уверење о мом најотличнијем поштовању.

М[арко] Мариновић

/Оригинал/ АС, МИД–ПП, 1892, р. 394

5.

Никола Пашић, министар иностраних дела Краљевине Србије – Марку Мариновићу, српском вицеkonzулу у Трсту

Министарство Иностранних Дела

ППП № 1052

Београд, 9. јуна 1892.

Господину Вице-Kонзулу Србије у Трсту

Господине Вице-Kонсуле,

Примио сам ваше писмо од 26 пр. м. Пов. № 75, заједно с прилогом, и с интересом прочитао сам обоје. Не пропуштајте никако с времена на време утицати на поједине активније одборнике вам, тамошње наше општине да се не тргну натраг, него да продуже започети посао реорганизације тако, како ће кроз своју општину моћи одговорити свему ономе што је г. Аничичић поменуо у своме говору.

Што се учитеља тиче најбоље ће бити да га потраже међу васпитаоцима сомборске препарандије, и ви им светујте да у том смислу напишу и позив за стечај, а могли би се обратити и на којег од виђенијих и честитих учитеља из Војводине и ангажовати га бар за неко време док им школу и друге установе у вези с овом, не би поставио на добре ноге.

Не пропустите извештавати ме с времена на време о раду ове општине.

Примите, Господине Вице-Kонсуле, уверење о моме поштовању.

Председник Министарског Савета

Министар Иностранних Дела,

Ник[ола] П. Пашић

/Оригинал/ АС, МИД, К-Т, Пов. Ф 1 р 1/1892.

6.

Марко Мариновић, српски вицеkonzул у Трсту – Николи Пашићу, министру иностраних дела Краљевине Србије

Consulat Royal
de
Serbie

Трст 20 Јуна 1892. г.

Пов № 77

Господину Николи П. Пашићу,

Част ми је одговорити на Ваше писмо од 9 тек. мца Пов. Бр. 1052 –

односно учитеља овдашњег, да се узме из Сомборске Препарандије или од учитеља из Војводине. По мишљењу Одборника то им није погодено до у крајњем случају и нужди. Узрок је томе најглавнији што се од учитеља захтева знање талијанског језика, пошто, на жалост, већина ученика који ће посећивати школу, или рђаву знаду или никако српски. За то треба бар у почетку учитељ – који ће их разумевати и по мало доводити на прави пут, што би тешко ишло за руком једноме који не разуме децу нити деца њега. У осталом, то је жеља и родитеља, бар док се деца добро упуте у матерњем језику. Има и добри и ваљани учитеља из Задарске Препарандије, нарочито има опробани и врло ваљани учитељ Јовић у Книнском-пољу, коме је понуђено *a priori* и очекује се његов одговор.

Ако не буде никако могуће наћи учитеља у Далмацији, шкољски ће Одбор бити приморан узети учитеља и с друге стране, нарочито узевши у обзир учитеље из Сомборске Препарандије или оне из Војводине.

Вентилирајући ово питање са школским Одбором, уличише прилику и замолише ме, да мени познатим путем умолим Господина Министра Просвете и црквених послова послати им сва правила о устројству основних школа у Србији као и наставни план и по један екземплар учила, како би могли удесити своју реорганизацију што саобразније нашем устројству основних школа у Краљевини. Мени се чини е је ово најподеснији начин, те за то ми је част молити Вас, да би изволели задовољити, ако је икако могуће што скорије, како би могли бити готови до отварања школе.

Пошто до сада није ништа рађено о другим реформама наглашеним у говору г. Аничича, јер тому није време до јесени, то друго ништа и немам за сада јавити вам, јер је и онако све заузето око школе.

Све што се буде решавало и вршило биће ми најсветија дужност одмах Вас извештавати.

Изволите примити, Господине Министре, уверење о мом најотличнијем поштовању.

М[арко] Мариновић

/На полеђини:/

22/VI 1892.

П.П. № 1144.

Мин. Просвете,
Госп. Мин[истре],

част ми је молити вас да имате доброту послати ми сва правила која се односе на уређење наших основних школа. У исто време молим вас да имате доброту послати ми и наставни план наших осн[овних] школа и по један примерак учбеника који се употребљују у основним школама од првог до последњег разреда.

27/VII 92. у Београду.

/Оригинал/ АС, МИД–ПП, 1892, р. 394

7.

Марко Мариновић, српски вицеkonzул у Трсту – Јовану Авакумовићу, министру иностраних дела Краљевине Србије

Consulat Royal
de
Serbie

Трст 11 Августа 1892. г.

Пов № 87

Господину Јовану Авакумовићу
Председнику Министарског Савета
Министру Иностранних дела Београд.

Господине Министре,
Мојим писмом од 20 Јуна о.г. Пов. Бр. 77, између осталог, имао сам част од стране школског Одбора овдашње Православне црквене Општине молити, да би изволео Господин Министар Просвете и црквених дела наредити, да се преко Кр[аљевског] Консулата пошљу „Правила о устројству основних школа у Србији с наставним планом и са по једним екземпларом учила“, како би могли удесити реорганизацију своје школе што саобразније нашем шкољском устројству.

Данас је по ново био код мене г. Одборник Аничич и питао ме за резултат, али му ни сам могао друго одговорити, него му саопштити, како још немам никаквог одговора. На његову поновну молбу, ја се усуђујем замолити Вас, да би ме изволели известити, хоће ли се послати или не горњи материјал за оvd[ашњу] школу, како би и ја био у стању дати одговора г.г. школским Одборницима овдашње школе.³

Изволите примити, Господине Министре, уверење о мом најотличнијем поштовању.

М[арко] Мариновић

/Оригинал/ АС, МИД–ПП, 1892, р. 394

8.

Марко Мариновић, српски вицеkonzул у Трсту – Јовану Авакумовићу, министру иностраних дела Краљевине Србије

Consulat Royal
de
Serbie

Трст 16 Октобра 1892. г.

Пов № 95.

Господину Јовану Ђ. Авакумовићу,
Пошто сам до сада имао част јављати о свему ономе што се односи на послове ове црквено-православне Општине, то сматрам за дужност и даље продужавати.

Овдашња српска школа отворила се 15 Септембра, и том је приликом, Отац Саватије парох, преко обичаја, нашао се побуђен држати говор сакупљеним ђацима и њиховим родитељима, с тога, што је се тек ове године приступили реорганизацији школе [...]. Јединствено ми је свратити Вашу пажњу на један пасус говора, који би могао изгледати настран, кад се не би објасниле

околности које су га и увеле у говор. На име, у говору је речено при крају:

„Овђе су сваком врата отворена, зажели ли когођ савета, науке или васпитања, наћиће у нашој школи – која није само отворена ђеци припадајућој овој Општини – него и сваком другом, ма које вјере или народности био”.

По гласу ове тачке, изгледало би, да ово није школа православне српске Општине, али то не стоји. Као што је познато, у Трсту има 26,000 становника Словенаца, па је и сва околина Трста искључиво насељена Словенцима. За огромно становништво Словенско у вароши, нема ниједне словенске школе, коју су небројано пута молили да се отвори, али вазда узалуд. И не давно, о том, повело се питање у овдашњем покрајинском Сабору, па је одбијено већином гласова, на што је и Влада пристала. Услед тога неумесног и неоправданог решења заострили су се акутније већ одвећ запети одношаји између талијана и Словенаца.

Словенци пак, у огорчењу, стално су намерни не слати своју децу у италијанске школе, те су за то отворили неколико приватних школа, а између њих има их довољан број, који су молили српско-православну Општину, да прими у српску школу њихову децу. И ја сам био упитан за мишљење у томе погледу, и рекао сам, како не може бити ништа у опреци да им се стане на пут, услед чега је потекла она тачка у говору, као и следствено примање њих неколицине у школу. Тиме се оправдава горња ставка.

У ранијим мојим извештајима, ја сам саопштио програм данашње Општинске Управе [...]. Остваривање програма иде постепено, али стално. Данас је госп. А[зар] Аничич, Управник Школе, сазвао омладину ове Општине, како би је присвојио, да се прослави на достојан начин наступајући дан Св. Саве. Он је скупу изговорио слово, које ми је част у целини преписано, послати вам овди у прилогу ./ на увиђај.

Овим начином зборована и чешћих сакупљања, нема сумње, е ћесе успавала свест наших овдашњих Срба пренути, па ваљда разбудити и утакмица међусобна, и тиме оживети потпуно у корист опште цељи, дајући примера осталим покрајинама које су у непосредној трговачкој вези са овом пијацом. Нека би свршетак крунисао рад.

Изволите примити, Господине Министре, уверење о мом најотличнијем поштовању.

М. Мариновић

/Оригинал/ АС, МИД–ПП, 1892, р. 394

9.

Марко Мариновић, српски вицеkonzул у Трсту – Андри Николићу, министру иностраних дела Краљевине Србије

Consulat Royal
de
Serbie

Трст, 8. Октобра 1893.

Пов. № 127

Господину Андри Николићу,

У продужењу мојих извештаја о Српској Православној Општи-

ни у Трсту, част ми је овим, проговорити о једном питању које се свршило повољно тек јучер. Још од 1792 год. кад је се конституисала овдашња православна српска Општина, она је се назвала „илиричском”, а као што сам већ јавио, на канцеларији и на школи стајали су натписи „Cancellaria della Comunita Illirica” и „Scuola della Comunita Illirica”. Сви напори од десетину и више година ова[ашње] омладине, да на изборима скине стари конзервативни елемент са Управе, пропадали су до последњи избора, кад је се потпуно постигло уклонити конзервативни елемент. Нова управа, нетом је примила у своје руке општинске послове, одмах је приступила свима реформама и горње не народне називе избацила је, заменивши их са „Српска Православна Општина” и са „Српска Школа”. Остало је регулисати тај назив и у званичној преписци са државним властима. За то је се обратило Председништво Општине на Намесништво, молећи да би одобрило и почело у преписци употребљавати „Comunita Serbo-orientale” место „Comunita Greco-Orientale”. На ту прву молбу намесништво је одговорило отказом, позивајући се на царски рескрипт од 29. Новембра 1864 г. № 91. В.Л.И. којег преписујем

„Seine K. K. Apostolische Majestät farben mit Allerhöchster Entschliessung vom 26 November 1864 zu genehmigen geruht, dass der griechisch-nicht-unirten Kirche und den derselben angehörenden Personen und Sachen in dem gesammten amtlichen Verkchre fortan die Bezeichnung griechisch-orientalisch beigelegt werde.”

Кад је тај отказ стигао, мени су га саопштили и у разговору казаше ми, како им је и еписком Милаш,⁴ пролазом летос за Беч, наговестио отказ, пошто ни православним општинама у Далмацији не даду иначе називати се до грчко-источне општине. И ако сам прочитао рескрипт, ја сам их у разговору храбрио да поново моле, и у новој молби нек наведу, како већ има у Трсту једна општина Грчко Источне цркве, пак често званична преписка иде ненадежно једној место другој и обратно, као што су ми то и сами потврдили. Нашавши и сатни умесност овога предлога, они су написали поново молбу, и то 15. Септембра, кад јуче дотрча к мени Секретар општински г. Глиго Јанковић и јави ми, да је онога часа добио од Намесништва ноту, којом доставља указ Његовог В. Цара и Краља, којим се утврђује да ће се ова[ашња] Српска Православна Општина од сада називати „Comunita Serbo-Orientale”.

Узалуд би било описивати вам радост ова[ашњих] Срба, који су били не само забринуте но у некој зебњи е неће извојевати поносни Српски назив својој Општини. Овај радосни факат за ова[ашње] Општинаре, који ће ваљда послужити као прецеденс и за Српске Православне Општине у Далмацији, сматрао сам за дужност саопштити вам.

Изволите, Господине Министре, примити уверење мојег одличног поштовања.

Вице-Консул,

М[арко] Мариновић

/Оригинал/ АС, МИД–ПО, 1893, Ф III, И/19

10.

Петар Карастојановић, српски генерални конзул у Трсту – Стојану Новаковићу, министру иностраних дела Краљевине Србије

Consulat Royal
de
Serbie

Пов.№ 6.

15. марта 1896.

Г. М[ини]стру Иностр[аних] Дела

Гдне М[ини]стре,

Поверени ми Ген[ерални] Конс[улат] предложио је у свом писму од 2. јула 1894. Пов.бр. 117, а с писмом својим од 14/X. 94. Пов.бр. 182 поновио је предлог, да се нашим орденима одликују ова лица:

Саватије Кнежевић, парох оvd[ашње] српске цркве,
Глигорије Јанковић, секретар оvd[ашње] срп[ске] цркв[ене] општине,

Уго Визин, директор Трст[анске] Трговачке Банке,
Густав Стерле, прокуриса исте Банке.

М[ини]ст[арст]во је прихватило предлог Консулатов, па је, по тврђењу неких од господе представника, добивен и агреман од Ц[ар]ске и Кр[аљевске] Владе. И ја се сећам из доба мога службовања у бечком П[о]с[ланс]тву, да је заиста дат агреман за

Петар М. Карастојановић, српски генерални конзул у Трсту, 1895–1896.
(Из: *Споменница Београдске трговачке омладине 1888–1930*)

неке трстанце, а то ће јамачно бити напред именована лица. Но изгледа, да се ствар није одмакла од тог стадијума, а још мање, да је приведена крају.

Какви су разлози руководили Консулат при стављању поменутог предлога, то је довољно изложено у напред поменутих две-

ма писмима. Ја тим разлозима немам друго шта да додам, до то, да сам се уверио из личног општења са предложеном господом и из референција о њима, да они заслужују одликовање, прва двојица са народносних разлога, друга двојица из послених обзира. Уједно сматрам за дужност напоменути Вам, Гдне М[ини]стре, да се Командант Краљеве гарде, г. Константиновић,⁵ интересује за ово одликовање, нарочито за одликовање г. Визина и Стерлеа. Како ме пак предложена г. врло често питају за ову ствар и траже резултат, то сам слободан, Гдне М[ини]стре, учтиво замолити Вас, да имате доброту ставити ме у положај, да могу поменутој г. дати какав било позитиван одговор.

Молим Вас, да изв[олите], итд.

[Без потписа]

/Концепт/ АС, МИД, К-Т, Пов. Ф 1 р 5/1896.

11.

Петар Карастојановић, српски генерални конзул у Трсту – Стојану Новаковићу, министру иностраних дела Краљевине Србије

Consulat Royal
de
Serbie

Пов.№ 8.

У Трсту 28. марта 1896.

Г. М[ини]стру Иностр[аних] Дела

Гдне М[ини]стре,

Од како се Њег[ово] Вел[ичанство] Краљ⁶ кренуо на пут у Свету Гору и у Атину, новине су свагда јављале, да ће пут при повратку из Јеладе водити преко Трста. Тек последње вести почеле су побијати те гласове, тврдећи, да ће се Вел[ичанство] вратити преко Сењске Реке (Фијуме).

За случај, ако се Њег[ово] Вел[ичанство] буде враћало преко Трста, појавила се у кругу оvd[ашње] срп[ске] црквене општине мисао, да општински одбор или одборска депутација предстане Краљу, те да Га поздрави и замоли, да благоизволи посетити оvd[ашњу] српску цркву, којом се Срби трстанци поносе као једном од најлепших црквених грађевина у Српству. Наравно, да би се то учинило начином, који не би могао бити неугодан ни Њег[овом] Велич[анству], нити би бацао икакву сенку на лојалност трстанских Србаља, пошто би они о тој намери превенирали своју надлежну политичку власт.

Како сам из тих кругова запитан за намере у погледу повратка Њег[овог] Вел[ичанства], а како је и мени самом потребно знати, хоће ли се Краљ овуда вратити, да бих у том случају могао и ја извршити своју дужност према Господару, то сам слободан, Гдне М[ини]стре, учтиво Вас замолити, да имате доброту наредити, да будем благовремено извештен о томе, хоће ли се Њег[ово] Вел[ичанство] вратити преко Трста, па ако хоће, да ми, према потреби, изволите дати и нужна упутства.

Молим Вас, итд.

[Без потписа]

/Концепт/ АС, МИД, К-Т, Пов. Ф 1 р 6/1896.

С ПУТА ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА

(ТЕЛЕГРАФСКИ ИЗВЕШТАЈ)

Опатија (Абаџија) 7. априла
(пред. у 9 с. 50 м. стигао у 10
с. 16 м. пр. п.)

Његово Величанство, Краљ, стигао је
јутрос у повољном здрављу на Сењску
Рјеку.

Вечерас стиже у Трст.

Трст, 8. априла (пред. у 3
с. 30 м. стигао у 4 с. 24 м.
по подне)

Његово Величанство, Краљ, стигао је
сипоћ из Сењске Рјеке железницом у
8 сати 51. м. у вече у најповољнијем
здрављу. Српски вице-консул изишао је
у сусрет Његовом Величанству до На-
брезине.

И ако Његово Величанство, Краљ,
путује инкогнито, ипак су Га на овдашњој
железничкој станици дочекали цар-
ски тршћански намесник, председник
тршћанске општине, управник варошке
полиције, овдашња српска колонија и
мноштво народа, који је нашег Узви-
шеног Краља и Господара поздравио са
бурним: „живео! и „eviva!“

Данас, у 10. с. 30 м. пре подне,
Његово Величанство, Краљ, благоволео
је походити оvd. српску православну
цркву, где Га је на свечан начин до-
чекало свештенство у пуном орнату,
одслуживши на то молелствије.

Из цркве се Његово Величанство,
Краљ, одвезао у овдашњи арсенал да
га прегледа.

12.

Петар Карастојановић, српски генерални конзул у Трсту – Сто-
јану Новаковићу, министру иностраних дела Краљевине Србије

Срп[ски] Краљ[евски] Ген[ерални] Консулат
Пов. бр. 14. У Трсту 12. априла 1896.

Г. М[ини]стру Иностр[аних] Дела

Гдне М[ини]стре,

Због слабости, која ме је држала јуче и ономад, нисам могао пре-
зготовити извештај о доласку и боравку Њег[овог] Вел[ичанства]
Краља у Трсту. Мада то закашњење, по мом скромном мишљењу,
не одузима темату ништа од његовог информативног значаја, ја
Вас ипак учтиво молим, Гдне М[ини]стре, да имате доброту из-
винити ме, што Вам нисам пре послао овај извештај.

Извештај о истом предмету, намењен за јавност, имаћу част
послати накнадно, док прикупим неке податке, који ми још
недостају. Ја нисам могао из автопсије фиксирати сваки моме-
нат, јер Њег[ово] Вел[ичанство], хотећи да одржи Свој инкогни-
то, свагда је ван стана имао уза се само дежурног официра и г.
Франасовића⁷ или г. Миличевића.⁸

Да посета Господарова у Трсту није имала никаквог политичког
значаја, то ће Вам, Гдне М[ини]стре, бити боље познато, него
мени. Није ни могла имати таког значаја, једно, што је Њ[егово]
в[еличанство] путовало инкогнито, друго, што Трст није поље за
политику, јер у њему нема с ким да се гради политика.

Ипак налазим, да сам факат доласка Краљевог у Трст није про-
шао, а да не баци једну малу зраку на садашњи однос наш према
аустро-угарској монархији.

На моје питање, да ли да известим оvd[ашње] власти и консулар-
ни кор о доласку Краљеву, Ви сте ми, Гдне М[ини]стре, изволели
одговорити, да известим консуле само знања ради. То сам и учи-
нио. Но како се Њ. В. Краљ Карло румунски бавио овде два дана
непосредно пред доласком нашега Господара, и то тако исто ин-
когнито, и како сам видео, да су му оvd[ашње] власти, поред свег
инкогнита, ипак указивале дужну почит, то сам се, с обзиром на
моментане политичке односе, побојао, да се макар и спољашње
не учини разлика између једног и другог суврена. Разлика би та
падала тим већма у очи, што се борављење оба владоца у овој
вароши десило, тако рећи, устолице једно за другим, у размаку са-
мо од пола дана. Тиме би могла бити учвељена осетљивост узви-
шене особе Њег[овог] Вел[ичанства], а племенски понос свако-
га Србина морао би бити за цело увређен. С тога сам се усудио,
Гдне М[ини]стре, те сам учинио једну малу диверсију од Ваше на-
редбе. Слободан сам надати се, Гдне М[ини]стре, да ми то само-
власно поступање не ћете уписати у грех, с обзиром на ово, што
долази.

Ја сам лично и наустменије известии оvd[ашњег] гувернера (цар-
ског намесника), директора оvd[ашње] полиције и председника
трстанске општине (подесту) о доласку Краљеву. Саопштивши
им, да Њ[егово] В[еличанство] долази инкогнито, ја сам им из-

реком напоменуо, да немам према њима никакве жеље у погледу Краљева доласка; ако они мисле што чинити, то је чисто њихова ствар.

На то ми је гувернер, г. од Риналдини, рекао, да ће Краља дочекати и поздравити у отелу, јер Њ[егово] Вел[ичанство], рече, путује инкогнито.

„Исто као и Њ[егово] Вел[ичанство] Краљ румунски”, упаднем му ја у реч, знајући, да је Краља Карла дочекао на железничкој станици.

Г. Риналдини погледа ме на то значајно, али не рече ништа.

По расстанку с њим, истога дана, у недељу после подне, примио сам од г. Риналдинија карту, којом ми јавља, да ће нашега Господара дочекати на станици железничкој. Ту карту, част ми је, Гдне М[ини]стре, приложити Вам овде. Да ли је г. Риналдини учинио где год питање какво или се сам предомислио бољему, то, да богме, не могу знати.

Још један карактеристичан прилог.

Као што сам имао част јавити Вам, Гдне Мстре, у мом писму од 28. пр. м[есе]ца Пов.бр. 8, одбор оvd[ашње] срп[ске] цркв[ене] општине намеравао је, да изиде на станицу пред Њ[егово] Вел[ичанство] Краља и да Га онде поздрави. Кад је председник општински, г. Милиновић,⁹ усмено саопштио ту намеру г. Риналдинију, овај му је рекао: „Што ћете да излазите на станицу, кад Краљ путује инкогнито!” На то је општина одустала од поздрава на станици и, по одобрењу самога г. Риналдинија, ограничила се само на поздрав у цркви [...].

Што се тиче борављења Њ[егово] Вел[ичанства] Краља у Трсту, овде је остао најпријатнији утисак од високе посете нашег љубљенога Господара. Његово милостиво и љубазно опхођење с особама, које су имале част и срећу доћи у додир с Његовом узвишеном особом, задобило Му је на мах симпатије на све стране. Српски су кругови преусхићени и поносни од боравка Краљевог у Трсту, нарочито с тога што се Њ[егово] Вел[ичанство] благоизволело одазвати жељи општинској, те походити српску цркву. У нижим редовима друштвеним развио се читав култус према Краљу услед правога Краљевског награђивања оних лица, која су узвишеној особи Његовој била ма у чем на услузи. Култус тај још је појачан очевидном разликом, која се огледа у генерозној дарежљивости нашега Краља и у депласираној штедљивости, која је претходила доласку Њег[овог] Вел[ичанства].

Иначе, могу Вас уверити, Гдне М[ини]стре, ма да ћете Ви то и иначе сазнати, да је Њ[егово] Вел[ичанство] Краљ био задовољан са пажњом, која Му је указана овде. Томе задовољству благоволео је Господар милостиво дати изрза и према мојој маленкости, захваливши ми, при поласку, на труду.

Молим Вас, итд.

П[етар] К[арастојановић]

/Концепт/ АС, МИД, К-Т, Пов. Ф 1 р 6/1896.

Хаим Давичо, српски генерални конзул у Трсту – Ђорђу Симићу, министру иностраних дела Краљевине Србије

Consulat Général
du Royaume de Serbie
à Trieste.

Trieste, le 4 Марта 1897.

Пов. № 8

Господину Ђорђу Симићу,

Сматрам за своју дужност известити Вас, да сам одмах после учињених посета оvd[ашњим] својим колегама, а упоредо са посетама које сам чинио: штатхалтеру, контр-адмиралу, команданту места, подести (кмету), председницима „Лојда” и Трговачке коморе и управницима царинских и других управних власти, – потражио и оvd[ашње] одличне Србе. Некадањи велики број имућних Срба, чије палате у туђој својини, красе оvd[ашњу] величанствену обалу морску, спао је на две, три куће, које истина још материјално добро стоје, али избегавају трстанско друштво, те им ни име, ни уплив није онакав, како су га некад Срби овде уживали [...].

[...] Српска Црква у Трсту, украшава се, и обасипље даровима непрекидно. Свест о томе, да је то најлепша црква у целом Српству, а у Трсту, најмонументалнија и по архитектонском савршенству, јединствена грађевина, чини оvd[ашње] Србе поносним на ову њихову тековину, те јој сви без разлике,

Хаим Давичо, српски генерални конзул у Трсту, 1897–1900.
Фотограф: Милан Јовановић, Београд
(Архив Србије, ПО–65/91)

поклањају исту бригу и старање. Али сем поклона, који јој чине ова[ашњи] Срби и Бокелци и Херцеговци (кад овамо дођу по-слон) ова црква добијала је неколико скупочених поклона и од руских Царева. Та околност побудила ме је, приликом мог честог посећивања Цркве за време службе, да размислим о томе: неби ли јој се и с наше стране могла указати каква пажња. И слушајући како се у цркви певају само литургије руских композитора: Лвова, Браћанског и др. помислих, да би литургијске композиције г. Стевана Мокрањца, биле леп дар, за ову цркву, која гаји с великим жртвама, уметничко певање.

Па како је секретар ова[ашње] општине г. Јанковић, коме сам то саопштио, прихватио са одушевљењем моју мисао, то ми је част учинити вам ову представку и умолити вас, *да бисте изволели, из дотичне буџетске партије откупити литургијске опусе г. Стевана Мокрањца, и послати ми их, да их као дар овог српског генералног Консулата, предам ова[ашњој] српској црквеној општини.*

Г. Јанковић изјавио ми је, да је готов, да се по овој ствари обрати Гђи Пашићки, која је вазда била велика заштитница и ктиторка ова[ашње] српске цркве, но ја га, држећи, да је боље, да поверени ми генерални Консулат улучи ову прилику, да ступи у везе са ова[ашњом] црквеном општином, умолих, да то не чини, док га ја накнадно, не обавестим подробније о литургији г. Мокрањца. У саопштењу гореизложенога, част ми је, Господине Министре, умолити Вас, да бисте имали доброту одобрити ову моју молбу и наредити, да ми се црквене композиције г. Стевана Мокрањца, у горњем циљу, што скорије пошљу.

Изволите примити, Господине Министре Председниче, и овом приликом уверење о мом одличном поштовању.

Генерални Консул
Давичо

/На полеђини: /

Министарство Иностранних Дела,

Политичко одељење

Примљено 7. Марта 1897. Пов.Бр. 690. В.Пов. Бр. 593.

г. Миланковићу да се споразуме са г. Мокрањцем или којим другим, да се у Трст пошаље слог за цркв[ено] певање. 8.3.97. Начелн[ик]

/Оригинал/ АС, МИД–ПО, 1897, Ф V, И/26

14.

Хаим Давичо, српски генерални конзул у Трсту – Ђорђу Симићу, министру иностраних дела Краљевине Србије

Consulat Général
du Royaume de Serbie
à Trieste.

№ 27.

Господину Ђорђу Симићу,

Још кад сте имали доброту известити ме, да ће Његово Величанство Краљ Александар, у повратку из Црне Горе, проћи кроз Трст, бејах наумио, да се користим овом приликом, и да вам скре-нем пажњу на председника, свештеника, секретара и учитеља ова[ашње] српске црквено-школске општине, и да Вас умолим,

Trieste, le 29 Априла 1897

да их изволите предложити за одликовање.

Но како сте ме Вашом племенитошћу према ова[ашњем] учитељу г. Јовану Димовићу претекали, то држим, да свој предлог за остале трудебенике ова[ашње] српске општине, треба да оставим до друге подесне прилике, и да вас известим, да сам ваш налог извршио. Предају ордена Св. Саве г. Димовићу извршио сам у суботу у присуству секретара Српске општине, отменог и врло интелигентног Србина г. Г. Јанковића, и то у самој школи, пред ђацима.

Поздрављајући и честитајући г. Димовићу ово високо одликовање, нагласио сам, да је оно не само знак узвишене пажње Краља Србије, према Српским народним учитељима, који спремају земљиште јединству великих народа; него и према ова[ашњој] српској црквено-школској општини, која уме да цени и чува тако дуго у школи своје учитеље. Г. Димовић био је том вашом племенитом пажњом тако ганут, да су му сузе радости потекле низ лице и дрхћућим гласом једва могао исказати своју благодарност.

Сутра дан, у недељу, био сам у цркви и после службе, честитао сам целом општинском одбору, на пажњи коју им је Његово Величанство Краљ, указао у лицу учитеља, који је у њиховој школи провео пола века, и још се неуморно и истрајно у њој бори.

У понедеоник дошли су у генерални Консулат, председник општине г. Милиновић и секретар, и изјавили су ми жељу, да вас умолим, да изволите поднети Његовом Величанству Краљу Александру, израз њихове најтоплије благодарности, за Његову племениту и родољубиву пажњу према просветним трудебеницима трстанске српске црквене школске општине. После њих били су ми г. г. Димовић и Саватије Кнежевић ова[ашњи] свештеник, да изјаве њихову захвалност на пажњи српске владе према ова[ашњој] Српској цркви и школи.

Ја сам срећан, Господине Министре Председниче, што могу бити тумач ових искрених осећаја благодарности за тако заслужено одликовање једног оседелог раденика на пољу српске просвете. Изволите примити, Господине Председниче Министарства, уверење о мом одличном поштовању.

Генерални Консул
Давичо

/Оригинал/ АС, МИД–ПО, 1897, Ф V, И/26

15.

Хаим Давичо, српски генерални конзул у Трсту – Ђорђу Симићу, министру иностраних дела Краљевине Србије

Consulat Général
du Royaume de Serbie
à Trieste.

10 Маја 1897

Пов.№ 36

Господину Ђорђу Симићу,

У свези са мојим писмом од 4 Маја тг. Пов№ 8, част ми је известити Вас, да црквено певачки хор ова[ашње] српске црквене општине, има Корнелијеву литургију, али да је не употребљује, јер налази, да није сложена довољно вештачки за сувремене захтеве хоралног певања „пошто је само у четири гласа.”

Према томе, излишно би било послати ми Корнелијеву литургију, на случај да Мокрањчева још није потпуно готова.

Али да би овај генерални Консулат, могао што пре ступити у тешње везе, са овд[ашњом] доста повученом, Српском црквеном општином, и стати на пут, да се у овд[ашњој] српској колонији, не изгуби љубав према српском језику и народној духовној заједници, држим, да би требало покушати, да школским и литерарним књигама, растрезнимо њену апатију.

На жалост, равнодушност овд[ашњих] Срба према српском језику, захвата све веће размере, одкад су почели изумирати старији људи, а млађи узимати искључиво Таљанке за жене. Истина, поморски капетани Срби, који овде са породицама живе, чине изузетак и љубе српски језик и већ с тога, што се њима служе прости морнари целог приморја. Но ипак, бојати је се, да њихова деца неће знати српски, јер су српске књиге у опште врло мало распрострањене по овим крајевима.

Да би се горњи циљ постигао, држим, да би потребно било, да се учитељима и свештеницима овд[ашње] српске општине, ставе на расположењу преко повереног ми генералног Консулата, наше школске читанке, школски листови, катихизиси и друге поучне књиге и приче за децу да би их могли раздавати ђацима и деци српских учитеља.

Тако исто, требало би овом генералном Консулату, послати што више изабраних дела наших најбољих књижевника и издања Књижевне задруге, да би их сходном приликом и начином могао распоклањати по српским кућама или преко српских капетана лађа, разашилати на Српском приморју разним општинама и српским школама.

Уверен, да ћете, Господине Министре, прихватити ову моју представку, част ми је умолити вас, да бисте изволели наредити, да ми се што пре пошљу каталози школских, књижевничких и богословских књига наших књижара, да бих ја и овд[ашњи] учитељи и свећеници могли изабрати књиге, које нам требају, као и да изволите решити, да нам се, у своје време, кад будемо спискове послали, те књиге о трошку Кр[аљевске] владе набаве и преко повереног ми генералног Консулата пошљу.

Моја би дужност тада наравно била, да вас о успеху овог корака извештавам.

Изволите примити, Господине Министре Председниче, уверење о мом одличном поштовању.

Генерални Консул
Давичо

/Оригинал/ АС, МИД–ПО, 1897, Ф V, И/26

16.

Ђорђе Симић, министар иностраних дела Краљевине Србије – Хаиму Давичу, српском генералном конзулу у Трсту

Министарство Иностранних Дела
Политичко одељење
П.П. № 1433

Господину Х. Давичу
Генералном Консулу у Трст

Господине Генерални Консуле,

Пошто и сам увиђам да су основани ваши разлози, изнесени у писму од 10 маја Пов.№ 36, усвојио сам у начелу ваш предлог и наредио, да Вам се пошљу потребни каталози српских књижара на даљу употребу. У исто сам време учинио корак, да Вам Управа Српске Књижевне Задруге пошље комплет својих издања, било као свој поклон, било као поклон од стране Министарства. Овом приликом бих имао да вам скренем пажњу на доста значајну околност, да је број претплатника на издања Српске Књижевне Задруге у тим крајевима толики, да доиста може послужити као лепа и утешна сведоџба о развијеној свести нашега народа и љубави његовој према српској књизи. Што се оволики број претплатника јавио Задрузи из тих крајева, заслуга је на првом месту заузимљивих повереника а за тим, као што помених, самога народа, у којег је развијено осећање заједнице са нама. Радити, да то осећање све више јача, једна је од врло важних потреба и мени је мило, што сте и на њу скренули своју пажњу. Књиге које ће вам се послати, треба само да послуже као углед, а виђенијим људима, које треба за то потстаћи, дужност је, да даље у томе правцу раде као повереници Српске Књижевне Задруге и купци српских књига. Не смемо допустити, да се и људи из тих крајева навикавају, да из Србије и на Србијин трошак добијају све што им треба да задовоље своје духовне потребе. У тим крајевима има и доста пробуђеног родољубља и доста богатих људи, којима само треба показати шта треба да раде, па да се одмах код њих јави и готовост да раде у показаном правцу. Примера за ово имамо доста баш из новијег времена, и њих не смемо губити из вида, кад је реч о начину, на који се може утицати на подржавање и јачање националне свести. Примите, Господине Генерални Консуле, уверење о мом поштовању.

Председник Министарског Савета
Министар Иностранних Дела,
Ђ[орђе] С. Симић

/Оригинал/ АС, МИД, К-Т, Пов. Ф 1 р 35/1897.

17.

Хаим Давичо, српски генерални конзул у Трсту – Ђорђу Симићу, министру иностраних дела Краљевине Србије

Consulat Général
du Royaume de Serbie
à Trieste
Пов.№ 51

Trieste, le 26 Маја 1897

Господину Ђорђу Симићу
Председнику Мин[истарског] Савета,
Министру Иностр[аних] дела Београд
Господине Министре Председниче,
Част ми је известити Вас, да су данас били код мене: г. г. Саватије

Кнежевић, свештеник и г. Јов[ан] Димовић, учитељ ова[ашње] српске општине, и поднели ми под./ . Списак књига, које би желели да имају у књијници ова[ашње] општине. Ја сам им обећао, да ћу порадити, да им се те књиге добаве, у колико буде могуће. Но, уједно сам их молио, да ми поднесу списак црква и школа, као и имена учитеља и свештеника у Далмацији, како би им, на случај, да књиге дођу, могли послати известан број, преко српских капетана лађа, код којих се још одржала српска свест [...]. Изволите примити, Господине Министре, уверење о мом одличном поштовању.

Генерални Консул
Давичо

/Прилог/:

Списак књига, потребних библиотеци
Српске црквене општине, који су поднели
Саватије Кнежевић и Јован Димовић

Буквари

Буквар за основ[не] школе Краљев[ине] Србије VI издање са сликама

Буквар нови У. Благојевића

Читанке

Читанка за I раз. основне школе VIII изд[ање]

Читанка срп[ска] за II раз[ред]

Читанка срп[ска] за III раз[ред] саставио Миленко Марков и Благ. Т. Недић III изд[ање]

Читанка срп[ска] за IV раз[ред] саставио П. П. Ђорђевић и У. Благојевић IV изд[ање]

Прва читанка за основ[не] шк[оле] у Босни и Херцегов[ини] I свез[ак]

Прва читанка за основ[не] шк[оле] у Босни и Херцегов[ини] II свез[ак]

Читанка друга за основ[не] шк[оле] у Босни и Херцегов[ини] са граматич[ким] додатком

Читанка трећа за основ[не] шк[оле] у Босни и Херцегов[ини] са граматич[ким] додатком

Читанка четврта за основ[не] шк[оле] у Босни и Херцегов[ини] са граматич[ким] додатком

Граматице

Вежбана у срп[ском] језику, израдио Ј. Ст. Марковић за III раз[ред]

ГраMATика срп[ска] за II раз[ред], написао Ж. П. Симић по нов[ом] програму

ГраMATика срп[ска] за III раз[ред]

ГраMATика срп[ска] за IV раз[ред]

ГраMATика срп[ска] за V и VI

ГраMATика Босанск[ог] језика дио I и II

Српска граMATичица по нов[ом] прогр[аму] за IV раз[ред] основ[не] школе П. В. Петровића

Историја

Српски свет са сликама и једном колор[исаном] карт[ом] од П. Никетића

Српска историја са сликама за IV раз[ред] основ[не] шк. израд[ио] Антонов. и Никетић

Земљописи

Земљопис срп[ске] земље и Балкан[ског] полуострва за IV раз[ред] основ[не] шк[оле] Авр. Стаменков.

Земљопис за IV раз[ред] основ[не] шк[оле] у Босни и Херцег[овине] са 5 карт.

Земљопис за III раз[ред] основ[не] шк[оле] II изд[ање] са 4 слике
Отечественица, за II раз[ред] осн[овне] шк[оле] Петар М. Никетић

Атлази

Атлаз срп[ских] земаља и Балкан[ског] полуостр[ва] за III раз[ред] П. К. Шперловић

Атлаз срп[ских] земаља и Балкан[ског] полуостр[ва] за IV раз[ред] П. К. Шперловић

Природне науке

Познавање природе за III раз[ред] осн[овне] шк[оле] Ј. Д. Соколовића

Познавање природе за IV раз[ред] осн[овне] шк[оле] Ј. Д. Соколовића

Познавање природе за IV раз[ред] осн[овне] шк[оле] са слик[ама] М. М. Протића

Словарница за I раз[ред] осн[овне] шк[оле] М. Јовића

Угледни лепога писања Виће Малетића

Учебник за II раз[ред] Алексе и Јелене Милојковића

Рачунице

Рачунски задатци за II, III раз[ред] осн[овне] шк. М. Сретеновића

Рачунски задатци за IV раз[ред] осн[овне] шк. К. Петровића

Рачунски примери сабрао Свет. Мичетић за учен[ике] III, IV, V, VI раз[ред]

Нова очигледна настава са 17 колор[исаних] табл.

Плеледи за цртање за осн[овне] шк. I, II, III и IV разр. Ј. Д. Путниковић

Прегледаоница краснописа за осн[овне] шк[оле]

Песме, деклам[ације] и игре за децу

Декламатор мали срп[ски] чика Стеве први, средњи и велики

Дечије игре по нов[ом] прогр[аму] за I, II, III и IV раз[ред]

Ст. Николића

Дечије игре и деклам[атор] за III, IV раз[ред] Стан. Ј. Николић

Ђачка песмарица са деклам[атором] за I и II раз[ред] Ст. Зарића

Ђачка песмарица са деклам[атором] за III и IV раз[ред] Ст. Зарића

Ђачка песмарица са деклам[атором] за I, II, III и IV раз[ред]

Сават. М. Грбића

Школска песмарица са деклам[атором] за I, II, III и IV раз[ред]

Благоја Т. Недића.

За средњи и више школе

I. наука о вери

- Богословље црквено за учен[ике] виш[их] разр[еда]
Богословље догматично са рускога превод
Богословље православ[но] пастирско
Богословље православ[но] наравств. са благослов[ом] Њег[овог]
Вел[ичанства] А. Михаила Историја свешт. кратка г. Козирове са
рускога, Божа Н. Јовановић
Историја цркве старозав[етне] и новозаветне 4. изд[ање]
Историја цркве већа.
Катихизис хришћански правосл[авне] ист[очне] цркве за средње
школе
Катихизис хришћански за ниже гимназ[ијске] разреде
Наука о богослужењу А. Рудакова са рус[ког] прев[ео]
Бож. Н. Јовановић
Наука правосл[авне] хришћ[анске] вере од митропол[ита] Михаи-
ла
Правосл[авни] хришћ[ански] Катихиз Филарета митроп[олита]
прев[ео] Бож. Н. Јовановић Црквено обредослов. за
учен[ике] сред[њих] шк[ола] од арх[имандрита] Фирмилијана
Хришћан[ске] врлине превео Јован Петровић катихета.

Граматики

- Грама[тика] српска за I разр[ед] гимназ[ије] од Љуб. Стојановића
Лекције из срп. језика за II разр[ед] гимназ[ије] од Љуб.
Стојановића
Грама[тика] срп[ска] за III разр[ед] гимназ[ије] од Љуб.
Стојановића
Граматики – синтакса срп[ска] од П. Будмана превео Калић
Граматики старог словен[ског] језика за V и VI разр[ед]
гимназ[ије] по Лескину Љ. Стојановић
Граматики словен[ског] језика С. Сретеновића V издање
Граматики руска за срп[ске] школе написао Јеврем А. Илић
Граматики грчка 2. изд[ање] др. Јована Туромана
Примери за грчке облике др. Јована Туромана 2. изд[ање]

Читанке

- Наука о основама II. део
Наука о основама III. део
Читанка срп[ска] за ниже разр[еде] гимназ[ије] 7. изд[ање] Стојана
Новаковића
Читанка срп[ска] 2 књига
Читанка срп[ска] за више разр[еде] гимназ[ије] 2. изд[ање] књига
III. Светозара Вуловића
Читанка срп[ска] за 1. и 2. разр[ед] сред[ње] шк[оле] Срете Пашића
и др. М. Шевића
Читанка срп[ска] књига 1. за 1. и 2. разр[ед] Јована Живановића
Читанка срп[ска] књига 2. за 3. и 4. разр[ед] Јована Живановића

Примери из књижевности

- Мала поезика др. Стеве Павловића
Естетика или наука о лепоти
Теорија књижевности за више разр[еде] у Краљ[евини] Срб[ији]
1 и 2. део. Пере П. Ђорђевића
Примери из срп[ске] литературе Живка Поповића

Историја

- Историја срп[ског] народа за сред[ње] шк[оле] од Ковачевића и
Јовановића
Историја срп[ског] народа др. Н. Крстића
Стара историја источних народа од Божидара Прокића

Физика

- Основи физике за више разр[еде] нар[одних] шк[ола] од М.
Петровића 3. изд[ање]
Почетница природн[их] наука I хемија II физика (7 књига)

Географија

- Етнограф[ска] карта срп[ских] земаља, израђена на основу историје
Земљопис Србије и Турске

Математика

- Геометр[ија] практична а и за самоуке Љ. Шпанића
Геометр[ија] популарна за ниж[е] гимназ[ије] С. Марковића
Геометр[ијски] облици за употребу у шк[оли] Мите Петровића
Збирка задатака за геометр[ију] I, II, III и IV разр[ед] р. гимназ[ије]
прерад[ио] Ђ. Рокнић

- Логика за средње шк[оле] превео Милан Шевић
Логарит[амске] таблице за сред[ње] шк[оле] по Рилману
Напомене Цезировим коментарим[а] од Мите Живковића
Реторика општа осветљена пример. од В. Вујића проф.
Увод у филозоф[ију] за сред[ње] шк[оле] др. Милана Шевића
Држава старог века. Студија о култу Б. А. Прокић и
Ж. Милосављев[ић]
Историја облика срп[ско] х[рватског] језика. Ђ. Даничића
Историја срп[ског] народа. 1. жупан. време, 2 књ. време Краљев.
Панта Срећковић
Логика удешена за школ[ску] потребу 1, 2, 3 део. Израдио Џ. С.
Митологија Грка и Римљ[ана]. С ческог преведено
Преглед географ[ске] литерат[уре] о Балкан[ском] Полуострову
свз. II за 1894. др. Јов. Цвијића
Примери књижевн[ог] јез[ика] пољскога са речником. Рад.
Кошутића.

Црквена књижевност

- Беседе еписк[опа] ужич[ког] Јоаникија
Веселиновића С. М. о постању српскога патријархата
Вукадиновић Јевтимије, Духовне беседе

Гете-а Владимира. Учење васел[енске] цркве. Са францус[ког] Н. Дучић, архимандр[ит]

Димића Павла. О назаренима

Историски развитак српске цркве (из гласника).

Јастребова И. С. Податци за истор[ију] срп[ске] цркве

Лекције из пастир[ског] богословља. Са руск. прев[ео] Бож. Н. Јовановић

Макарија митроп[олита] москов[ског] правосл. догмат. богословије. Прев[ео] Митрофан Шевић

Медаковић В. М. Г. Христјани на Балкан[ском] Полуостр[ву]

Милаш др. Н. Достојанства у правосл[авној] цркви

Милаш др. Н. Зборник правила свет[их] апостола

Милаш др. Н. Codex canonum ecclesiae africanae

Милаш др. Н. Крмчија савинска.

Милаш др. Н. О канонич[ким] зборницима

Милаш др. Н. Правила (Канонес)

Милаш др. Н. Православно цркв[ено] право

Милаш др. Н. Пропаганда

Милаш др. Н. Слав. апостоли Кирил и Методија и рим[ске] папе

Милаш др. Н. Слав. апостоли Кирил и Методија, Поводом рим[ског] покрета

Милаш др. Н. Правила правосл[авне] цркве, српски превод I, II.

Михаило Митрополит, Света гора атонска

Михаило Митрополит, Хришћанске светиње на Истоку

Одговор рим[ске] пропаганде

Папа није наследник св. Петра. Са талијан[ског] Љубом. Нер. Влацић

Победоносцев К. П. Истор[ија] прав[авославне] цркве од деобе. Прев. Д. К. Михајловић Преписка о унији далмат[инског] еписк[опа] Венед. Краљевића са аустр. правит. Срећковић. Владике фанариоти рашко-призрен[ске] епарх[ије]

Стојановић Јосиф. Црквени суд у прв. хришћана и Срба

Штросмајера Ј. Ј. и Посиловића двије коризм. окружнице

Приведна и тргов. књижевн[ост]

Борисављевић Алекс. С. О банкама, њихов. операц.

Босанске финансије. Загреб

Димић Игњат И. Српски геније као реформатор Загреб

Историја развитка трговине I Свез. I. Чедо М. Мијатовића

Јурашек др. пл. Фрања, Хибнерова статист[ика] целог света.

Прев[ео] Јов. Алексијевић

Мијатовић Чедомиљ, Кратка наука о држав[ном] газдинству

Мијатовић Чедомиљ, о условима успеха, писма срп[ској] омладини

Пређић Радивој, Систем тргов. књиговодства

Правне и држав[не] науке

Авакумовић Ј. Ђ. Порота енгл[еска] франц[уска] и српска

Богишић др. В. Преглед радова на обич. праву у Русији. Предео Ј. Аћимовић

Веснић др. Мил. Р. Међународно право у односима јужн[их] словена

Државно-правни положај Босне и Херцег[овине] Загреб.

Општи народни адвокати, збирка објашњен. прописа Христић М. Један листак из дипломат[ске] истор[ије] Србије Шнелера др. Ханса. Држав[но] правни положај Босне и Херцег. Прев. др. Мил. Веснић

Историја

Агатоновић Радослав, Цар Симеон - Синиша, Палеолог

Агатоновић Р. и Спасић П. М. Српски устанци против Турака Веселиновић Милојко, Срби у Македонији

Вулић Никола, Ђурађ Кастријот.

Гопчевић Спиридон, Истина о Македонији. Прев[ео] Милан Касумовић

Гопчевић Спиридон, Македонија, етнограф[ски] односи

Гопчевић Спиридон, Стара Србија и Македонија

(Библиотека Архива Србије, инв. бр. 908 Г)

Д. В. С. Да л' су били Срби или Грци оних 8 митрополита Ђорђевић др. Владан, Србија на берлин[ском] конгресу Јовановић П. Јован, Повјесница срп[ског] народа у Славонији

Карић проф. В. Србија, опис земље, народа и државе I II.
Лен С. и Гул. Истор[ија] турске царевине. Превео Чедо Мијатовић
Љубовић М. Дервиш Бег, О стању Босне и Херцег[овине]
Мијатовић Чедомиљ, Деспот Ђур. Бранковић, господар Србима
књ. I

Мијатовић Чедомиљ, Од првог ослобођења од Турака, књ. II
Миљевић М. Ђ. Из својих успомена
Миљевић М. Ђ. Живот и дела велик[их] људи I. II књ.
Миљевић М. Ђ. Књажевина Србија, географија, орографија
Миљевић М. Ђ. Краљевина Србија, нови крајеви
Миљевић М. Ђ. Поменик знаменитих људи у срп[скога] народа
Мирковић С. Ђорђе, Бугари у источн[ој] Румелији
Новаковић Стојан, Срби и Турци XIV и XV века
(Повјест Босне и Херцег[овине])
Поповић Ђорђе, Историја Црне Горе
Протић Стојан М, О Маћедон[ији] и Маћедонцима
Ристић Јован, Последња година спољ[не] полит[ике] Кнеза Миха-
ила
Ристић Јован, Србија и срп[ски] покрет у Угарској 1848–49 г.
Ристић Јован, Спољашни одношаји Србије новијега времена I, II
књ.
Ристић Јован, Дипломат[ска] историја Србије за време срп[ских]
ратова I–III
Стара Србија
Цвијића др Јована, Прилози за познав[ање] јадран[ског] мора.

О језику и књижевности

Бошковић Јован, За просвету и слободу
Бошковић Јован, О срп[ском] језику. Свез. I. II
Бошковић Јован, Писма о Књижевн[ости] српској и хрватској. I по-
ловина
Вуловић Свет, Наука о књижевности
Даничић Ђ. Основе српск[ог] или хрв[атског] језика
Кошутин Радован, Нова писма из Петрограда
Кошутин Радован, Писма из Петрограда
Недић др. Љуб., О правопису и интерпункцији
Новаковић Стојан, Примери књижевности и језика старога

За учитеље

Ацић Сретен М., Ручни рад у мушкој школи
Банић др [В.] О механизму у школској настави
Костић Милан, Школе у Црној Гори
Никетић С. Елементарна логика
Поповић С. В. Најважнији проналасци у XIX веку
Предавач. Издао учитељско удружење
Чутурило Стево, Основи етике
Чутурило Стево, Основи психологије

Глас срп[ске] Краљев[ске] академије

Књ. I Новаковић Стојан. Пронијари и баштинари
Књ. III Жујовић Јован М. Лампрофири у Србији

Књ. XVI Руварца И. О натпису херцег. Стефана у Горажду
Књ. XXII Новаков[ић] Стојана, Деспот Ђурађ Бранков
Књ. XXIV Новаков[ић] Стојана, Село. Из дела „народ и земља”
Књ. XXVI Петровић М. Артески бунар у Сомбору
Књ. XXXVII Гершић Гл. Поглед на међународ[ни] и држ[авно] прав-
ни полож[ај] Босне и Херцег[овине]
Књ. XXXII Новаков[ић] Стојан, Манастир Банска
Књ. XL Руварца Илар[иона] архим[андрита], О цетињској
штампарији

Споменик Краљ[евско] срп[ске] академије

Књ. II Павловић Ив. Исписи из францус[ких] архива
Књ. III Стојановић Љуб. Стари срп[ски] хрисовуљи
Књ. IV Новаков[ић] Стојана, Извештај – о проналаску светостеф.
хрисов
Књ. V Срећковић П. С. Зборник попа Драгоља
Књ. IX Новаков[ић] Стојана, Хрисовуљ цара Стефана Душана
Књ. X Један потомак Душановог Богдана
Књ. XI Јеричек Констант. Споменици српски
Књ. XIII Јагић В. Разум и философија из срп[ских] књижев[них] ста-
рина
Књ. XV Срећковић П. Неколико срп[ских] споменика
Књ. XVIII Новаков[ић] Стојан, Хаџи Калфа и Ђагиб Челебија
Књ. XXIII Рашид Беја, Историја чудноват[их] догађаја у Беогр[аду]
Књ. I. Превео Д. С. Чохаџић
Књ. XXX Из архиве Исидора Стојановића. Саопштио П.
Срећковић

Издања срп[ске] Књиж[евне] задруге

Историја српскога народа Љуб. Ковачевић и Љуб. Јовановић I, II
књ.
Тамо амо по истоку, црте др. Милана Јовановића свез. II са речни-
ком

Позориште

Борђошки Божидар, Свилени рубац, шаљива игра у 3 чина
Брђанин Борко, Ускоци, драма у V чинова
Глишић Милован, Подвала. Комедија
Грчић Јован, Слика из живота срп[ског] народа у Славонији
Ђорђевић-Призренац Манојло, Слободарка, трагедија
Живковић Мита, Цар Јован. Истор[ијска] драма
Илића Ј. Драгутина, Краљ Вукашин
Јовановић др. Милан, Несуђени, шаљива игра
Костић др. Лаза, Пера Сегединац, трагедија у V чин[ова]
др. Папакостопулос проф. Трагедија Антигона, са јелинског
Трифковић Коста, Љубавно писмо, шаљива игра
Цветић Милош, Душан, трагедија у V чин[ова]
Шчиглев В. Р. За чашицу, са руског Милан Петровић.

Приповетке ориг[иналне], путописи, биограф.

Бобрикова Ђ. М. У Србији, из успомена о рату

Вучетић Никола, Ђерда
 Ђорђевића Владана, Путничке књиге II и III
 Ђорђевића Владана, Приповетке, свеска I–IV
 Живковић Живан, Ниш и нишке знаменитости
 Јовановић Ђорђе, Рашта се тако догодило
 Капетановић - Љубушак Мехмедбег, Источно благо. Сарајево 1896
 I–VII
 Комарчић Л. Један разорен ум
 Кулиновић Ризван – бег, Алмасија, приповетка из живота
 Лазаревића Л. К. и Матавуља Симе, I Она све зна
 Матавуљ Сима, Вилина књига – Из београд[ског] живота, – Из
 разнијех крајева, – Из Црне Горе и приморја I, II, – Са Јадрана,
 приче, – Уског, приповетка из црногор[ског] живота
 Миленковића Тасе Ј. Београд у тами, – деца робијаши
 Миленковића Тасе Ј. Дневник, свезка I–IV, – Живот за динар, –
 Кобни бројеви, – Поноћ, свез. I, II, – Целат или лекар.
 Милићевић М. Ђ, Десет пара, прича – Живот и дела велик[их]
 људи, – Живот Срба сељака, – Заповест, – Зимње вечери – Из
 Београда на Цетиње, – Из својих успомена, – Јован Ђак, – Летње
 вечери, – Међудневица, – Насеље, – Од Београда до Москве, –
 Село Злоселица.
 Мијатовић Чеда, Иконија – Рајко од Расине
 Милојевића М. С. Путопис дела праве – Старе Србије књ. I, II
 Наумовић Јован, Псалтирац. Приповетка из галичко-руског
 Поповић С. В. Шумарева ћерка
 Призренац М. Ђ. Крвави јагљук
 Рашића Мих. Са Њ. В. Краљем на Истоку – II Сирија – Ливан
 Савића Милана, Приповетке. Свезка I, II, III
 Сретен П. А. Путовање по новој Србији, свезка I–XII
 Стојановића Ј. Ср. На лепом срп[ском] Дунаву
 Суботића др. Јована Калуђер, истина и поезија
 Ђоровић Свет. Из Мостара, – Из Херцеговине
 Ђосић М. Ђ. Невин - осуђен
 Црнојевића В. Цариград, Света Гора, Солун
 Шапчанина П. Милор. Приповетке – С Дрине, – Приповетке књ.
 II, III, Приповетке књига пета, – Приповетке књига VI
 Шобаић Максим А. Старине у Зети I–II

Приповетке преведене

Крашевског Ј. Ј. Старо и ново доба, превела Даница
 Михаилова А. Бела ноћ, с' руск[ог] Смедерево
 Морскога Н. (Н. К. Лебедева). О деци не за децу, с руск[ог] М. П.
 Тугоров Вел. Кикин.
 Немцова Божена. Приповет[ке] из чешк[ог] живот[а], прев. А.
 Сандић
 Приборовског Валер. Пехарникова ћерка. С пољског Радован
 Кошутић
 Сергијевића Ив. Тургењева. Јаков Пасинков. С руск[ог] О. Г.
 Сјемјенски Лук. Старо време. Прев[ео] Саво Петровић
 Славици Ј. Марта, румун[ска] приповетка. Написао З.
 Сологуба грофо, Апотекарка. С руског.

Толстој Лав гроф, Газда и момак. Прев[ео] Бранко Мушицки
 Толстој Лав гроф, Најновији списи, – Човеч. живот. Прев[ео] Оки-
 ца Глушчевић
 Тургењев Иван С. Дневник залишна човека, – Клара Милићева, –
 Поезија у прози, – Прича оца Алексија, – Приповет[ке] прев[ео]
 Бран. Констан.
 Успенски Н. С. Сеоске новине, с руск[ог]
 Х. Н. Таман, приповет[ке] из руск[ог] жив[ота]. Прев[ео] М. Н.
 Стошиљев
 Чеха Сватоплука, Јастребић против Грличића. Прев[ео] Срет. А.
 Поповић
 Шенкјевића Хенр. Приповетке. С пољск[ог] Манојловић Никола. –
 Хана. Прев[ео] Кошут.

Романи оригинални

Видаковић Милован. Усамљени јуноша
 Гавриловић Андра, Деспотова властела
 Игњатовић Јаша, Стари и нови мајстори – Патници књ. I, II, III.
 Јевтић Ј. Стеван, Даница, – Спахница

Романи преведени

Крашевски И. Јосифа, Јермола, – Мушкобана, – Песник и свет; с
 пољског
 Тургењев Иван. Дим, с руск[ог] Ил. Вучетић, – Новина, – Очеви и
 деца.

Новеле

Дигасињскога Адолфа, Новеле, с пољ[ског] Манојловић Никола
 Кошакјевић Вићент. Новеле, с пољ[ског] Радован Кошутић
 Сологуба гр. Влад. Алекс. Велики свет, прев[ео] Сава Петровић
 Богобој Атанацковић, Два идола. / Задруга
 Богобој Атанацковић, Новеле/ народ[на] библиотека браће
 Јовановића

Приповетке за децу

Амичиса Едмонда де, Срце, С. Калик проф.
 Бисер и драго камење
 Божић, дар доброј деци
 Браца Јове, Невенче
 Браца Радована, Полаженик
 Бугарски Ђорђе М. Први дар
 Деспотовић П. Зао друг
 Дечија забава
 Земља на којој живимо
 Јефтић Ј. Стеван, Мали свет, – Љубица
 Јовић Михаило, Златна књига
 Милићевић М. Ђ. Анђео у Паланци
 Никетић Петар М. М. Дечији свет, – Српски свет у речи
 Петровић Ј. Ник. др., Дечији јади

Поповић Ст. В. / Чика Стева /. Дани одмора, – Дечије радовање, – Дан и ноћ, – Мале гусле, – Радованов дар, – Слике и прилике, – Чесница.
Сирома словак

Разно

Анђелковић Ј. подпуков. Босна по Роскијевићу
Васиљевић А. Један поглед на нашу прошлост
Вучковић Гавро, Ропство у слободи свез. 1, 2.
Десна рука сваком газди газдарици, уредио М. Л. П.
Димитријевић др. Лаза М. Како живи наш народ – писма из народа
Димитријевић П. Отмен свет. Упутство
Ђорђевић Јован, Српско-мађарско пријатељство
Иксион, Ситнице и крупнице с пута
Јефтић Стеван, Сито и решето књ. 2.
Капетановић Љубушак Мехмед-бег, Народно благо по Босни
Карић В. Тројовањи
Коран. Превео Мићо Љубибратић
Костић др. Лаза, Основа лепоте
Костомаров Н. И. Обичаји Велико-Руса
Лукијанови. Разговори мртваца. Прев[ео] др. П. Папакостопулос
Љубовић М. Дер бег, О стању Босне
Mackensie Wallace М. А. Русија. свез. I, II
Миловановић Ђ. М. др. Срби и Хрвати
Миодраговић Ј. Загоркиња
Р. Л. Бројно кретање срп[ског] народа у Аустро-угар[ској]
Ристић Јов. Да кажемо још коју, – Једно намесништво. Србина из
Угарске. Уцена Српства у рус[кој] политици. Tumač turskim,
agarским i persiskim rečima.
Цвијић Ј. др. Упуства за проучавање села у Србији
Шаљивац. Народне приповетке шаљиве Н. С.
Лавроски П. А. Руско-српски словарь
Пуљевски Ђорђе М. Речник од три језика: старомакедонски
Речник страних речи, које се употребљав[а] у нас у говору.
/Оригинал/ АС, МИД, ПП, 1897, ред 231

18.

*Хаим Давичо, српски генерални конзул у Трсту – Ђорђу Симићу,
министру иностраних дела Краљевине Србије*

Consulat Général
du Royaume de Serbie
à Trieste

Trieste, le 31. Маја 1897

Пов.№ 58

Господину Ђорђу Симићу,
Част ми је известити Вас, да је јуче умро у 57 години, од рака у гркљану, свештеник ова[ашње] српске црквене општине Богољуб Топонарски, да ће се данас саранити и да ћу присуствовати његовом погребу.
Покојник је био тихе нарави и ванредно тачан у дужности. Ро-

дом је био из околине Мохача и служио је у ова[ашњој] црквеној општини преко 17 година.
Изволите примити, Господине Министре Председниче, уверење о мом одличном поштовању.

Генерални консул
Давичо

/Оригинал/ АС, МИД–ПО, 1897, Ф V, И/26

19.

Хаим Давичо, српски генерални конзул у Трсту – Управи Српске православне црквене општине у Трсту

Славној Црквеној Управи српске православне општине
у Трсту
Пов.№ 111

Славна црквена Управо,
Дан рођења Његовог Величанства Александра Краља Србије пада 2/14. Августа ове године.
Према постојећем владином наређењу, Кр[аљевско] српски генерални Консулат у Трсту, дужан је тог дана да приреди у ова[ашњој] српској цркви благодарење.
Познавајући готовост ове црквене управе, потписани има част умолити је, да изволи одобрити, да се пом[енутог] дана држи благодарење у цркви, без певачког хора, онако, како она за прилично нађе.
О томе благодарењу у српској цркви на рођендан Српског Краља, известио сам ова[ашње] намесништво ради знања.
Унади да ће се Славна Управа одазвати овој молби, част ми је умолити, да ми изволи саопштити тачно време Службе благодарења и све друго што би потребно било да знам.
После Службе, потписани ће имати част, да прими честитања у Стану Кр[аљевског] генералног Консулата у улици Лазарето Векио 19.
Изјављујући Славној Управи, у напред своју најусрднију благодарност, остајем са одличним поштовањем

[Без потписа]

/Концепт/ АС, МИД, К-Т, Пов. Ф 1, р 67/1897.

20.

*Хаим Давичо, српски генерални конзул у Трсту – Ђорђу Симићу,
министру иностраних дела Краљевине Србије*

Пов.№ 117

У Трсту 30. Јула 897.

Г. Ђорђу Симићу
Мин[истру] Ин[остраних] дела

Г. Министре Председниче,
Својом јучерањом шифрованом депешом, имао сам част известити вас, да ме г. Риналдини намесник, преко свог секретара барона Винкара умолио да не објавим преко новина, да ће се у ова[ашњој] српској цркви држати на дан Њ. В. Краља

благодарење и да прави сметње.

Сметње се ове састоје у томе, што је он јуче позвао г. Лучића ова[ашњег] трговца, који заступа г. Милиновића ова[ашње] општине а који се налази у Марсељу, и заказао му, да односно благодарења не предузима ништа, док му он не нареди, шта има да ради. Услед тога г. Лучић упутио ми је г. Саватија Кнежевића, свештеника, да ме извести, да се црква не може уступити за благодарење. То ми даде повода, да идем лично г. Риналдинију, и да га упитам, каквим побудама оправдава свој поступак. Г. Риналдини ми рече, да је он с обзиром на то што је ово благодарење новина, што овде има много страних консула, који би се користили овим преседаном, што у Трсту нема српских поданика, и што би он кад би се усвојиле ове практике и од хонорарних консула морао ићи да честита [рођендан] нарочито, кад би се ово објављивало преко новина, нашао потребно да тражи из Беча потребне инструкције. Данас има доћи из Беча одговор и према њему вели да ће писати г. Лучићу шта треба да ради. Међутим од г. барона Винкара сазнао сам да је узрок овој сметњи то, што се г. Риналдини боји, да Далматинци не учествују у овој свечаности рођендана српског Краља.

Према томе ја ћу тек данас по подне знати, да ли ће се моћи држати благодарење у ова[ашњој] српској цркви.

Г. Лучић кога сам одма после моје посете г. Риналдинију, потражио, казао ми је, да ће драге воље приредити благовољење чим добије од г. Риналдинија одобрење и да ће му врло жао бити, ако им се то закрати.

Изволите примити итд.

[Без потписа]

/Концепт/ АС, МИД, КТ, Пов. Ф 1 р 67/1897.

21.

Хаим Давичо, српски генерални конзул у Трсту – Милану Михајловићу, српском посланику у Бечу

Пов. Но 138

У Трсту 3 Септ. 897.

Г. Милану Михајловићу

Посланику и пуномоћ[ном] Министру у Бечу

Г. Посланиче

У свези са вашом депешом од [...] ¹⁰ част ми је поднети вам следећи извештај:

Распис о начину прославе рођендана Њ. В. Краља 2. VIII. – добио сам прво из Мин[истарства] Ин[остраних] дела, а на неколико дана затим и од повереног вам Посланства.

И ако је тај распис послат не раније од дана прославе, сматрао сам за потребно, да за рана спремим управу ова[ашње] срп[ске] цркв[ене] општине за ту свечаност. Г. Сима Милиновић председник, и г. Глига Јанковић секретар там[ошње] општине, којима сам саопштио ваш налог односно благодарења, изјавили су ми, да ће се општина са највећом готовошћу одазвати мојој молби и припремити све, за што свечанију службу, о трошку саме општине. Но у разговору приметитише, да би добро било, да се учтивости ради, извести о томе, благовремено г. Риналдини намесник Трста и Истре.

Налазећи да је ова примедба потпуно уместна одох још исте недеље г. намеснику. Како се он спремаше да тог дана отпутује на дуже осуство, и не могаше никога да прими, то се пријавих његовом личном секретару, среском капетану са службом при Намесништву г. барону Винкару и саопштих му, да имам налог од г. Министра Иностр[аних] дела и од вас, да на рођендан Њ. В. Краља Александра приредим у ова[ашњој] срп[ској] цркви благодарење и прославим тај дан у повереном ми ген[ералном] Консулату по утврђеном програму за сва Кр[аљевска] срп[ска] заступништва на страни.

Г. барон Винкар рече ми, да он то прима к знању, да ће о томе још истог дана известити г. Риналдинија, „пре но што се на пут крене, и да жали, што 2^{-ор} Августа г. намесник неће бити овде, да учествује при тој свечаности, но да ће га по свој прилици заступати дворски саветник г. Квекић.

Међутим одличан Србин г. Сима Милиновић пред[седник] ова[ашње] општине отпутова својом лађом „Србија“, [морем] а г. Глига Јанковић, такође отличан и самосталан Србин, оде да се леци у нека страна купатила од своје тешке болести у кичменици.

С тога се на 10 дана пре Краљевог рођендана обратих писмом управи ова[ашње] Срп[ске] црквене општине, и умолих је, да уступи пов[ереном] ми генер[алном] Консулату цркву за благодарење изјавивши, да ће Консулат измирити цркви све трошкове око свечане службе и приметивши изрично, да је о томе благовремено извештено Ц[арско] и Кр[аљевско] намесништво.

Г. Лучић заступник председника ова[ашње] срп[ске] цркв[ене] општине [...], оде г. Риналдинију, који се због честих и озбиљних страјкова беше вратио у Трст, прекинувши своје осуство, и саопшти му садржај мога писма.

Г. Риналдини, који је био заборавио да му је о тој ствари реферисано пред полазак на осуство, нареди г. Лучићу да ништа не предузима до дана његове наредбе. Уједно упути он мени г. барона Винкара да ми каже, да је ова ствар новина, да је незгодно због Далматинаца правити сличне демонстративне свечаности, и да ништа не објављујем преко новина, јер се он – г. намесник – обратио у Беч за упутства.

Истога дана предаде ми г. Саватије Кнежевић свештеник ова[ашње] срп[ске] цркв[ене] општине и рече ми да има налог од г. Лучића, да ме извести, да се српска црква не може уступити за благодарење.

Услед тога одох одма лично г. Риналдинију и у дужем нашем разговору, разложих му, да не стварам никакву новину, да постоји наредба Мин[истарства] Ин[остраних] дела и томе свима дип[ломатским] заступништвима на страни, да обзнане преко новина неће имати никакав демонстративни карактер, и да не мислим давати ручкове, нити ма што, што би могло изгледати као демонстрација.

Г. Риналдини рече ми, да му је г. Лучић представио ствар тако да је био побуђен писати у Беч. Уједно ми изјави у поверењу, да се боји да такве свечаности не даду повода и другим, нарочито почасним консулима, који жуде да се покажу, да и они приређују сличне свечаности, и да би он тада био у великој неприлици, ако би правио разлику између консулата разних држава. По његовом мишљењу такве свечаности имају места у варошима где су дипломатска заступништва и дотична Мин[истарства] Ин[остраних]

дела подносе им том приликом своје честитање, али не верује, да то спада у дужност ова[ашњег] намесника.

Ја га умолих, да овој скромној свечаности својим решењем не да карактер, који она у ствари нема и да одмах нареди г. Лучићу, да тргне своју забрану. Г. Риналдини ме умоли, да се стрпим до сутрадан док добије одговор из Беча и да ништа преко новина не обзнањујем.

О томе известих депешама Мин[истарства] Ин[остраних] дела, од кога добих налог да одустанем од објављивања преко новина. У исто доба добих и од повер[еног] вам посл[анства] депешу, коју немајући одговарајућег речника, нисам могао дешифровати. Како сутрадан не добих од г. Риналдинија никакво саопштење, то одох по ново њему, но не наставши га, оставих му писмо, услед кога ми он упуту г. барона Винкара, да ме извести да је г. Лучићу наређено, да приреди у цркви благодарење, али искључиво од стране генер[алног] Консулата, а не од стране општине. Том приликом рече ми г. Винкар да сам ја од г. намесника у Бечу добио депешу, да се односно прославе споразумем са г. Риналдинијем. Сазнавши на тај начин садржај ваше шифроване депеше, ја углавих са г. Винкаром као са повереником г. Риналдинијем ово:

1) да намесништво објави преко новина, да ће се у генер[алном] Консулату прославити рођендан Њ. В. Краља.

2) да благодарење тражи генер[ални] консулат а не српска општина, да се у цркви и стану ген[ералног] кон[зула] избегава сваки демонстративни карактер.

Пошто се тако споразумесмо одох г. Лучићу који притвореном готовошћу нареди шта треба у цркви, и похитах да известим неке своје колеге, кад ће бити благодарење.

На дан 2. VIII отпочета је у 10 сати пре подне служба и свршена је око 11 ½ сати. У цркви су били сем мене, моје жене г. [Куричковића] г. г. Лучић и Црногорчевић од стране срп[ске] општине, француски консул са госпођом, грчки генер[ални] консул, многе госпође и кћери ова[ашњих] Срба Далматинаца, неки дописници Слав. листова и народ из оближње стране, који се слегао у цркву чим је чуо звона.

У стану примао сам цео дан честитања од стране свију ова[ашњих] мојих колега других познаника али г. Риналдини ни икоје друго званично лице не дођоше да честитају.

Овом приликом нек ми је дозвољено приметити, да ово није први пут како г. Риналдини показује своје нерасположење према Србима и српском Краљу.

Кад се прошле године Њ. В. Краљ Александар враћао из Грчке кроз Трст, г. Риналдини омео је чланове ова[ашње] срп[ске] општине да га у цркви пристојно дочекају.

Дозволите ми г. посланиче да вам овом приликом изјавим своју благодарност на вашем заузимању, да се одклоне сметње које је г. Риналдини чинио против благодарења за рођендан Нашег премилостивог господара и Краља и да вас уверим о свом најодличнијем поштовању.

[Без потписа]

/Концепт/ АС, МИД, К-Т, Пов. Ф 1, р 67/1897.

22.

Хаим Давичо, српски генерални конзул у Трсту – Ђорђу Симићу,
министру иностраних дела Краљевине Србије

Consulat Général Trieste, le 15 Септембра 1897
du Royaume de Serbie
à Trieste.

Пов.№ 151

Господину Ђорђу Симићу,

У свези са писмом својим од 7 Септембра ов. год. Пов.№ 142, част ми је известити вас, да се онај калуђер из Србије, који има највише изгледа, да буде примљен за свештеника ова[ашње] српске православне општине, не зове Кујунџић, као што ме је погрешно известио г. Сима Милиновић, председник општине, већ Леонтије Куртовић,¹¹ рођен у Дубровнику.

Један од разлога, зашто тај калуђер има шанса, да добије поменуто место, је тај, што он зна *таљански* језик, који је потребан, не само за издавање сведочаба и других црквених матрикуларних исправа, него, на жалост, и за исповест неких српкиња, које ни речи српски не знају.

Изволите примити, Господине Министре, уверење о мом дубоком поштовању.

Генерални Консул,
Давичо

/Оригинал/ АС, МИД–ПО, 1897, Ф V, И/26

23.

Хаим Давичо, српски генерални конзул у Трсту – Ђорђу Симићу,
министру иностраних дела Краљевине Србије

Consulat Général Trieste, le 18 Септембра 1897
du Royaume de Serbie
à Trieste

Пов.№ 155

Господину Ђорђу Симићу

Председнику Министарског Савета
Министру Иностр[аних] дела Београд

Господине Министре Председниче,

Част ми је известити вас, да је ова[ашња] српска општина отворила вечерњу школу за бесплатно учење српског језика. У школу се примају без разлике вере и народности, сва трстанска деца, која се пријаве. Ово је учињено у циљу ширења српског језика, који је ова[ашњем] трговачком свету потребан, због веза са српским земљама.

Српска одраслија деца, нарочито женске, која посећују ова[ашње] средње школе, имају три пут недељно, часове из српског језика, у ова[ашњој] српској школи.

Стална српска основна школа, још ради, али је посећују само 6 ђака, и држи се само из обзира према старом учитељу г. Димовићу, да га неби морали пензионирати. Кад се то, због његове дубоке старости буде морало учинити, српска основна школа укинуће се сасвим, а у место ње, радиће вечерња школа и курсеви за српску децу из ова[ашњих] средњих школа.

Учитељ вечерње школе и курсева је г. Берберовић,¹² млад и врло вредан педагог.
Изволите примити, Господине Министре, уверење о мом најдубљем поштовању.

Генерални Консул
Давичо

/Оригинал/ АС, МИД–ПП, 1897, ред 231

24.

Хаим Давичо, српски генерални конзул у Трсту – Владану Ђорђевићу, министру иностраних дела Краљевине Србије

Consulat Général
du Royaume de Serbie
à Trieste.

Trieste, le 17 Октобра 1897

Пов № 163

Господину Дгу Владану Ђорђевићу
Председнику Министарског Савета
Министру Иностранних дела Београд

Господине Министре Председниче,
Част ми је известити вас, да је Њ. В. Кнез Црногорски Никола, приспео јутрос из Мљетака у Трст, и да је око 11 сати пре подне, био у пратњи г. Ђурковића, ађутанта, у оvd[ашњој] српској цркви, где се у олтару, клечећи, Богу помолио.

У цркви су, пре Књаза, били дошли, г.г. Љуба Станојевић, из Зајечара, који је послом, први пут, дошао у Трст, и г. Лазар Аничич оvd[ашњи] трговац.

Књаз је био у цивилу и пошто је мало подсекао записке, то га ни црквењак, ни поменути господи, нису испрва упознали. Тек кад је Љубу црквењака упитао, одакле је и „зато што је из Херцег Новог”, дао му наполеон, видеше ко је.

Књаз је у најстрожијем инкогниту одсео у „Хотел де ла вил” и није никога примао. Вечерас ће јамачно ићи у позориште. Сутра рано полази преко Ријеке у Црну Гору.

Изволите примити, Господине Министре, уверење о мом најдубљем поштовању.

Генерални Консул,
Давичо

/Оригинал/ АС, МИД–ПО, 1897, ф V, И/26

25.

Хаим Давичо, српски генерални конзул у Трсту – Владану Ђорђевићу, министру иностраних дела Краљевине Србије

Consulat Général
du Royaume de Serbie
à Trieste

Trieste, le 27 Октобра 1897.

Пов. № 167

Г. Др Владану Ђорђевићу
Председнику Министарског Савета
Министру Иностранних дела

Г. Министре Председниче,

Писмом својим од 4 Марта ове год. Пов.Но 8 имао сам част умолити вашег г. предходника, да изволи послати оvd[ашњој] српској црквеној општини на дар литургију г. Стеве Мокрањца. Сазнао сам, да је моја преставка била уважена, али да није било могуће извршити је јер г. Мокрањац још није довршио целу литургију.

Услед тога, имао сам част писмом својим од 11 Маја ове год. Пов. Но 36 умолити поверено вам Министарство, да ми пошаље школске и друге књиге, да их раздајем учитељима, свештеницима и деци српских родитеља из Приморја. Писмом од 30 Маја ов. год. ПП Но 1460 јављено ми је, да се овај предлог, који је био уважен, не може извршити, и препоручено ми је, да размишљам и о другим средствима, којима би се будила српска народна свест и љубав према српској култури у Истри и Трсту, где је највећа опасност, да српство утоне у таљаншину.

Имајући затим прилике, да се упознам са тежином осећаја, скоро свију виђенијих Срба и Српкиња, из Трста и оближњих далматинских места, нашао сам ово:

Прво, да је код мушких, личност Његовог Величанства Краља Александра, услед догађаја од 1 Априла, постала легендарна и да је књижица,¹³ коју је тим поводом написао пок. Манојло Ђорђевић-Призренац, пробудила многе Србе из сна, испунила их дивљењем и љубављу према одважном и витешком Краљу Србије, и почела уливати им српски понос, који беху скоро сасвим изгубили. Ко је, и у каквом циљу, растуривао ову књижицу, не знам, али то стоји, да су Срби из ових крајева, можда и преко воље растурача, окренули своје погледе *на другу страну*, и угледали над Авалом, Светлост нове звезде, која показује пут српској будућности.

Друго: да су Српкиње заборавиле српски језик, а од српства очувале само православну веру, и неке српске мелодије.

Према томе налазим, да би требало развијати литературу, која циља учвршћењу лојалног чувства према Српским владоцима и Краљевима из прошлости а поглавито и садашњости. Јер у повраћају некадање њихове силе и величине, почива српска мисао свију Срба, које страначка борба, није заразила растројним пожудама, и који су очували своје родољубље од насртаја партијског тероризма и шпекулације. У том циљу држим, да би се пом[енута] књижица могла прештампати, или прерадити тако, да не вређа ничију осетљивост, већ искључиво истиче велике, Краљевске особине, нашег омиљеног Господара. Сем тога, мислим, да је крајње време, да се учини крај мекушном ћутању о великодушности и неоценимим заслугама, које има за Србију, Отац Његовог Величанства Краља Александра, Његово Величанство Краљ Милан. То је неопходно нужно с тога, што заслепљени људи, и непријатељи мира и напретка у Србији, не престају светити се подло, оном Српском Краљу, који је пожртвовањем своје популарности, отргао српски свет, од идеолошке застрашености, и увео га у политичку школу, трезвеног, сувременог посматрања стварних земаљских интереса, а Круни српској прибавио снагу и моћ. Мржња, ширена нарочито по овим српским крајевима, против овог Краља мученика, прелази у дивљаштво, и на жалост, гађа

често и сам српски Престо. Чланови дома Обреновића, сви скупа, и сваки за се, тако су маркантне и необичне појаве, тако су се посветили интересима српске државе, толико су због ње патили, и срећу своју, за њу жртвовали, да би народ из свију крајева Српства, у сласт читао њихове биографије удешене за народ. Моје је тврдо уверење, да би оваке књиге, штампане по могућству ћирилицом и латиницом, једине биле кадре, да излече српска срца, отрована страстима и лакомишљем неких српских синова, и старом српском неслогом, и да поврате веру у српског Краља и Српску будућност.

Док се такве књиге не почну издавати, ја, вас, Господине Министре, учтиво молим, да изволите наредити да ми се пошље, једно двадесет примерака пом[енуте] Призренчеве књижице, да је раздам познатим ми Србима.

За Српкиње пак, узимам слободу приметити, да би добро било, штампати латиницом и ћирилицом, руковете српских песама од г. г. Јосифа Маринковића и Стевана Мокрањца. (Јенкове су познате, али не сматрају се у опште као српске, сем његове химне). Ове песме могле би се продајом ширити свуда, где има Словена и Хрвата, и тиме би се, свакојако, одржале и очврстиле братске везе, више, него српским новинама, из којих добијају о Србији најгнуснију слику. И ако не у истој мери, као некад Вукове српске народне песме, а оно бар у истом правцу и духу, могле би српске народне мелодије у композицији поменутих уметника, пробудити симпатије према Српском народу у најширим круговима. Насловна страна тих песама, требало би украсити сликама наших владара, и то би такође било корисно по нас.

Овде постоји српско и хрватско певачко друштво, српске жене и девојке скоро све свирају. Сем тога, овде има преко 20 славенских дружина, које имају своје певачке корове, а Словенкиње љубе свој род и музикалне су, те би се ширењем српских мелодија у овој вароши, могло улити оним Србима, који крију своју народност, више народно српског поноса и тако уклањати опасност која прети овд[ашњој] српској општини, од отпадања њених чланова.

Молећи вас, да ме изволите известити о резултату ове моје скромне молбе, част ми је, Г. Министре Председниче и овом приликом уверити вас о мом најдубљем поштовању.

Генерални Консул
Давичо

/Оригинал/ АС, МИД, К-Т, Пов. Ф 1, р 35/1897.

26.

Хаим Давичо, српски генерални конзул у Трсту – Владану Ђорђевићу, министру иностраних дела Краљевине Србије

Consulat Général
du Royaume de Serbie
à Trieste. 6 Јануара 1898

Пов. №3

Господину Др-у Владану Ђорђевићу,
Част ми је известити вас, да су јуче, по подне, свештеници овд[ашње] српске православне цркве, г.г. Саватије Кнежевић и

Леонтије Куртовић, заједно са црквењаком и звонаром, извршили, на свечани начин, водоосвећење, Кр[аљевског] српског генералног Консулата; да сам их, после велике водице, задржао на закуску, и при растанку, раздао им 60 динара.

Изволите примити, Господине Министре Председниче, уверење о мом најдубљем поштовању.

Генерални Консул
Давичо

/Оригинал/ АС, МИД–ПО, 1898, Ф IV, И/33

27.

Хаим Давичо, српски генерални конзул у Трсту – Владану Ђорђевићу, министру иностраних дела Краљевине Србије

Consulat Général
du Royaume de Serbie
à Trieste. Trieste, le 31 Марта 1899

Пов. № 22.

Господину Дру Владану Ђорђевићу

Част ми је послати вам извештај, о приликама у делокругу повереног ми генералног Консулата, за другу половину месеца Марта о[ве] г[одине]. [...]

IV Литургија Стевана Мокрањца у овд[ашњој] српској цркви. Досад је хор ове цркве певао искључиво руске литургијске композиције од Лвова и др[угих]. Но скрећући често пажњу чланова ове општине, на лепу литургију (и ако још не довршену) г. Мокрањца, успео сам, да заинтересујем хороуправника и др[уге] за њу, те су сад набавили и изучили његове Хвалисте и отпевали га пре две недеље, први пут, тако уметнички, да би та Мокрањчева композиција, могла задовољити најстрожије захтеве критике. Сад се изучавају и други делови, и надати се је, да ће Мокрањчеве композиције, поступно истиснути руско литургијско певање из овдашње српске цркве. [...]

Изволите примити, Господине Министре Председниче, уверење о мом најдубљем поштовању.

Генерал Консул,
Давичо

/Оригинал/ АС, МИД–ПО, 1899, Ф VI, И/16

28.

Хаим Давичо, српски генерални конзул у Трсту – Владану Ђорђевићу, министру иностраних дела Краљевине Србије

Consulat Général
du Royaume de
à Trieste. Trieste, le 15 Децембра 1899.
Serbie

Пов. № 100

Господину Дру Владану Ђорђевићу

[...] У овд[ашњој] српској црквеној општини, извршен је прошле недеље избор, нове, годишње управе, и на место старих чланова

управе, који су 8 година узастопце, били бирани, (а на име: Симе Милиновића, Лучића и Кнежића) изабрати су г. г. Шкуљевић, Квекић (брат далматинског посланика на Бечком сабору) и Тодоровић. Судаћи по тим личностима, нова управа обећава, да ће енергичније чувати од опадања српски живаљ, у овој вароши. Многи ме уверавају, да је моја скица „Јадранско море”, штампана у „Бранковом Колу”,¹⁴ учинила дубок утисак на ова[ашње] Србе и у неколико упливисала на горњи избор. С тога ми је част послати вам је под ./ као прилог за познавање српско-црквених прилика у Трсту. [...]

Изволите примити, Господине Министре Председниче, уверење о мом најдубљем поштовању.

Генерални Консул
Давичо

/Оригинал/ АС, МИД–ПО 1899, Ф VI, И/16

Напомене:

¹ Већи део сачуваних извештаја објављен је у зборнику докумената под насловом *Генерални конзулат Краљевине Србије у Трсту 1884–1914 – Историја српске дипломатије, документа*, књига 1, (*Consolato Generale del Regno di Serbia a Trieste 1884–1914 – Storia della diplomazia serba, Documenti*) Београд 2009, приредили: др Мирослав Перишић, др Светозар Рајак и Јелица Рељић.

¹ Саватије Кнежевић, парох у Трсту од 1864. до 1900. године, умро је 15. јуна 1900. године у седамдесетој години живота и сахрањен на Српском православном гробљу „Св. Ђорђа” у Трсту. (Архив СПЦО у Трсту, Матична књига умрлих, 1878–1919, редни бр. 331.)

² На молбу министра иностраних дела од 25. августа 1892. П.П.Л^о 1438, Јован Бошковић, министар просвете и црквених послова послао је тражени материјал и књиге. (Вид. писмо министра просвете Јована Бошковића, министру иностраних дела од 11. новембра 1892, Пбр. 10226 у: АС, МИД–ПП, 1892, р. 394).

³ Никодим Милаш (1845–1915), професор Богословије у Задру, епископ далматински од 1890. године.

⁴ Александар Константиновић (1848–1930), генерал, син Александра и Анке Константиновић, ћерке Јеврема Обреновића и супруг Милеве Опуић. (Шире о породици Опуић–Константиновић у: *Култура Срба у Дубровнику 1790–2010. Из ризнице Српске православне цркве Светог Благовештења*, Архив Србије и Српска православна црквена општина у Дубровнику, Београд–Дубровник 2012, 232–246.

⁵ Краљ Александар Обреновић (1876–1903).

⁶ Драгутин Франасовић (1842–1914), генерал, министар војни.

⁷ Др Михаило Ђ. Милићевић, дипломата, краљев секретар.

⁸ Симо Милиновић, председник Црквене општине од 1895. до 1899.

⁹ Празнина у документу.

¹⁰ Леонтије Куртовић, свештеник при Храму Светог Спиридона у Трсту, 1897–1906. У чин протосинђела унапређен је 1902. (Архив СПЦО у Трсту, 1897, VI, св. 47, 1902, VI, св. 13) О личности Леонтија Куртовића известио је нешто касније Хаим Давичо Владана Ђорђевића, министра иностраних дела Краљевине Србије: „[...] Имам да напоменем

новог свештеника Леонтија Куртовића, који је за кратко време свог бављења овде, умео стећи поштовалаца и пријатеља. Он би се могао временом употребити за преговарање о спајању ова[ашње] српске цркве, са којом српском епархијом у Далмацији. Свакојако јеромонах Леонтије Куртовић, чини част свештенству у Србији у чијој је средини живео преко 17 година, и Његово Високопреосвештенство г. Митрополит Михајил, учинио је Српству лепу услугу, што му је дозволио, да може ступити у службу ова[ашње] српске општине [...]”. (Извештај Х. Давича од 15. јануара 1898. у: АС, МИД, ПО, 1898, Ф IV, И/33)

¹¹ Миливоје Берберовић био је учитељ Српске школе „Јован Милетић” у Трсту од 1901. до смрти, 18. новембра 1918. године.

¹² У питању је брошура под насловом *За краља и отаџбину – Историјски догађаји од 1. до 2. априла у српској краљевској престоници по аутентичним подацима*, Београд 1893.

¹³ Скица Хаима С. Давича под насловом „На Јадранском мору”, штампана је у листу „Бранково коло за забаву, поуку и књижевност”, бр. 28 од 15/27. јула 1899, 866–872, 899–903.

ИНСТИТУЦИЈЕ

7

СРПСКА ШКОЛА „ЈОВАН МИЛЕТИЋ” У ТРСТУ 1782–1914.

Јелица Рељић, Ана Кос Вујовић

Историја српске школе у Трсту повезана је с крајем 18. века, када су у економском, урбаном и културном развоју Трста значајно место имали српски досељени поморци и трговци.¹

Српска школа је незванично почела да ради 1. јануара 1782. године.² Тога дана су угледни представници српске заједнице у Трсту, гроф Јован Војновић, Јово Куртовић, Јовица Ризнић и Јосиф Милетић, потписали уговор са српским учитељем Василијем Витковићем да подучава српску децу читању, писању, граматичи, латинском језику, певању и веронауци.³

Богати и угледни Срби – трговци, банкари, бродовласници, имали су високу свест о неопходности неговања националних обележја и већ од средине 18. века издвајали су значајна новчана средства за развој своје заједнице у Трсту. Један од најзаслужнијих био је Јован Милетић, богати трговац родом из Сарајева, који је тестаментом од 16. маја 1787. године⁴ оставио 24.000 форинти Илирској заједници у Трсту, с препоруком да се у Трсту оснује завод за васпитање српске омладине. Јован Милетић умро је у Бечу 28. августа 1790. године а извршиоци његовог тестамена⁵, по жељи оставиоца, основали су српску школу у Трсту. Ново-основана школа, која је добила име по свом добротвору, почела је да ради 1. јануара 1792. године⁶ иако је дозвола за отварање школе, како је наведено у Статутима,⁷ издата 21. јула 1792. године. У знак захвалности Црквена општина је Јовану Милетићу подигла три спомен-плоче – 1782, 1865. и 1882. године, и на почетку сваке школске године, 1/13. септембра, давала му је парастос. Школа се издржавала и од прилога других угледних и богатих Срба – Јове Куртовића, Стефана Ризнића, Теодора Мекше, Петра Теодоровића, Георгија Теодоровића, Драгутина Теодоровића, Јована Мирковића, Јована Рајовића, Николаја Мирковића, Антонија Квекића.⁸

У Школи се учио матерњи језик „илирски” – читање и писање, граматика, затим певање и аритметика, немачки, италијански и латински језик. Настава се одржавала пре и после подне. За потребе наставе уступљене су просторије у згради Црквене општине – два стана за бесплатно становање учитеља, један стан за послужитеља и просторије у којима се одржавала настава. Три управитеља, изабрана из реда одборника, вршила су бесплат-

ну службу и надзирала су рад и школску дисциплину: Стефан Ризнић, Мојсеј Магазиновић и Јован Ђетковић. Дужност им је била да се старају о свим материјалним питањима и да на крају године подносе извештаје. Њихов рад и дужности били су прописани посебним упутствима.⁹

Најстарији сачувани документ који сведочи о броју ученика у школи „Јован Милетић” потиче из 1809. године када је школу похађало 33 деце распоређене у три разреда.¹⁰ Године 1822. школа је имала четири разреда.¹¹

Црквени одбор је на својој седници од 6/18. октобра 1841. године¹² изабрао Комисију која је имала задатак да усвоји устав који је саставила и предложила Школска управа. Устав Српске школе, под називом *Regolamento per le Scuole Slavo-Serbiche in Trieste*, потврђен је 22. марта 1842. године.¹³ Овај устав, подељен у пет делова, прописао је дужности управитеља и учитеља, као и морално и физичко васпитање деце.

Срби су тежили да за своју школу ангажују најбоље учитеље које је углавном слао карловачки митрополит. Они су у значајној мери утицали на формирање духовног и културног живота Срба у Трсту, који је био снажно повезан с токовима развоја српске националне свести. Српска црквена општина постала је велико српско средиште, око ког су се окупљали угледни књижевници, просветитељи и политичари: Викентије Ракић, Јоаким Вујић, Доситеј Обрадовић, Павле Соларић, Сима Милутиновић, епископ Лукијан Мушички, Вук Караџић, кнез Михаило, Матија Бан, Ђорђе Стратимировић, Јован Гавриловић...

Српска држава, свесна политичког, културног и трговачког значаја Трста поставила је првог почасног конзула у Трсту фебруара 1884.¹⁴ Од те године је преко својих дипломатских представника била редовно извештавана о српској заједници и тешкоћама у којима се школа у Трсту повремено налазила. Тако је Марко Мариновић, српски конзул у Трсту, известио 17. јануара 1892. године Михаила К. Ђорђевића, министра иностраних дела Краљевине Србије, о незавидном стању у школи у погледу наставног плана и о жељи нових управитеља да у потпуности реформишу школу, те да уведу шесторазредну мушку и основну женску школу.¹⁵ Школски управник Лазар Аничич је у свом врло

оштром говору одржаном 25. маја 1892. навео разлоге рђавог стања у којем се школа нашла.¹⁶ Из сачуваног Мариновићевог извештаја, с текстом Аничичевог говора, упућеног у Београд, види се да је нова општинска управа намеравала да озбиљно преустроји своју школу и приступи многим другим реформама. У том смислу нови председник Општине Ристо Шкуљевић, по педагошким захтевима а по одобрењу Државне школске комисије, о свом трошку је поправио школску зграду. С оцем Саватијем Кнежевићем обилазио је српске куће и уписивао у школу децу оба пола. Расправљало се и о читаоници у општинском здању, затим о потребним састанцима, забавама и јавним предавањима. Да би се реорганизација школе уредила саобразно устројству основних школа у Краљевини Србији, Министарство иностраних дела Краљевине Србије упутило је захтев Министарству просвете и црквених послова у Београду да за потребе српске школе у Трсту пошаље Правила о устројству основних школа у Србији, Наставни план и програм, као и по један примерак уџбеника који се користе у школама у Србији.¹⁷ Извештавајући Николу Пашића, председника Министарског савета и министра иностраних дела Краљевине Србије, о новој клими у Српској општини, конзул Мариновић је истакао: „[...] Има наде да ће се једном и овди пробудити успавана и занемарена свијест српских синова, којих овди има лепа кита, а к томе још имућних људи. О свему што се буде догађало, има ћу част редовно Вас извешћавати [...]”¹⁸

Нова школска управа добила је убрзо од Црквеног одбора право на још једног учитеља, као и на отварање, осим редовне, и празничне и вечерње школе да би и одрасли могли боље да науче свој српски језик „[...] и они који већ посјеђавају средње туђе школе, дало је право да се пољепшају локали, измијене клупе и све оно учини што закони прописују једној уредној – јавној школи [...]”¹⁹ Деведесетих година 19. века немали број Словенаца обраћао се Српској православној општини с молбом за упис словеначке деце у српску школу.²⁰ Саватије Кнежевић, тршћански парох, на отварању нове школске 1892/93. године између осталог је истакао: „Овђе су сваком врата отворена, зажели ли когођ савета, науке или васпитања, наћи ће у нашој школи – која није само отворена ћеци припадајућој овој Општини – него и сваком другом, ма које вјере или народности био [...]”²¹ У Цркви Светог Спиридона се сваке године одржавала светосавска литургија. Међутим школа „Јован Милетић” је увела у свој програм прославу Светога Саве тек 1888.²² „[...] Те године тадашња школска управа, уз припомоћ неколико родољуба приредила је лепу и пристојну забаву и те су године – први пут Срби овдашњи запевали јавно српску песму и показали, да у овој вароши има Срба, који умеју одати пошту своме првом просветитељу Св. Сави, као и то, да тиме знаду живети у духовном јединству са осталим српством [...]”²³ Поводом прве светосавске забаве у

Трсту српској школи су стизале бројне честитке на које је школска управа одговорила речима: „Потписана овим изјављује своју најтоплију благодарност свој многоштованој Господи из Биограда, Задра, Дерниша, Скрадина, Дубровника, Рисна, Требиња, Житомислића и Мостара који су је пригодом прве Светосавске Светковине брзојавним честиткама почаствовали.”²⁴

Српска православна црквена општина је почетком школске 1897/98. године отворила вечерњу школу за бесплатно учење српског језика где је српску децу, која су похађала тршћанске средње школе, учио српском језику Миливоје Берберовић.²⁵

Прво српско забавиште у Трсту отворено је 20. марта 1911. године при Српској школи „Јован Милетић”. Иницијативу за његово отварање дали су управитељи школе Васо Васиљевић и Шпиро Јанковић који су истакли „да се у школи не може постигнути жељени успјех, до год дјеца буду ступала у школу, не знајући говорити српски.”²⁶ На свечаном отварању забавишта Алекса Мичић, председник Српске православне општине, између осталог је истакао: „[...] Од неког времена садашња наша општинска управа увиђала је и освиједочила се, за боље одржати дух и свој мили српски језик, да треба отпочети стварати живу цркву а чим су још околности дозволиле, она се живо заузела и поновила своју основну школу, додала је нове учитељске снаге и данас сретно отвара за нашу малу децу прво српско забавиште и све те жртве учинила је са сталном надом да ће дати заиста добријех плодова [...]. Ја се обраћам на Вас све родитеље, молећи Вас и живо вам препоручујем да сви без изнимка пошаљете своју милу децу у ово наше српско забавиште, а касније када буду приправни у српску основну школу и сутијем нама даћете најбољег одзива за наше заузимање [...]”²⁷

Врло активан председник Општине Алекса Мичић најзаслужнији је за отварање Српске читаонице у Трсту 1909. године,²⁸ преко које су за српску омладину набављане књиге, одржавана су предавања, организоване забаве са српским песмама и музиком. Угледни председници Црквене општине, одборници, свештеници, ђакони и учитељи, као и велики српски добротвори, неговањем српског духа, језика и културе, дали су свој допринос раду и трајању Српске школе „Јован Милетић” а тиме и очувању српске заједнице у Трсту.

Српски учитељи и учитељице у Српској школи „Јован Милетић” од оснивања до Првог светског рата²⁹

Василије Витковић први је учитељ српске школе који је српску децу подучавао читању, писању, граматици, латинском језику, певању и веронауци, и то за годишњу плату од 250 форинти. У школи је радио 1782–1783. године.³⁰

Стефан Јеличић, учитељ с платом од 400 форинти а од 1786. године повећаном на 450 форинти, имао је на коришћење бесплатан стан. Децу је учио од 1783. до 1786. године.³¹

Михаило Јовановић учио је српску децу матерњем „илирском” језику од 1792. до 1802. године у згради поред Цркве Светог Спиридона, преуређеној за школске потребе и примао је годишњу плату од 350 форинти (а од 1801. године – 400 форинти).³²

Јован Поповић примао је плату од 350 форинти која му је касније повећана на 400 форинти, а имао је и додатну награду за појање у цркви и учествовао је на погребима и парастосима. Од октобра 1806. године Црквена општина дозволила му је и да приватно подучава децу. Службовао је од 1802. до 1809. године.³³

Сава Стојшић помиње се као учитељ у Књизи благајне 1805. године а подучавао је од 1806. до 1810. године.³⁴

Павле Поповић се маја 1811. године обавезао да ће учити децу читању, писању, граматичи, аритметици и да ће држати појање у цркви. Службовао је само годину дана за плату од 450 форинти.³⁵

Димитрије Владисављевић, родом из Кузмина (Срем), студије теологије завршио је у Сремским Карловцима а учитељску школу у Сентандреји. Био је четири године учитељ у Ријеци, а потом је прешао у Трст. Уговором потписаним са Црквеном општином 1/13. маја 1812. године обавезао се да ће учити децу „читању, писању, граматичи, аритметици и другим потребним стварима”.³⁶ За годишњу плату од 450 форинти, која му је 1835. повишена на 600 форинти, вршио је и појање у цркви. Наредне године потписао је нешто измењен уговор којим су били предвиђени нови приватни часови с посебним додатком од 120 форинти.³⁷

Владисављевић се бавио и превођењем с италијанског језика и писањем уџбеника. Био је кореспондент, пријатељ и присталица Вука Караџића, претплатник на његова дела и сакупљач претплате. Тестаментом од 10/22. септембра 1849. године оставио је у добротворне сврхе легате, и то највише Цркви Светог Спиридона и Српској школи. Своју библиотеку завештао је Црквеној општини у Трсту а писма, преводе и граматике оставио је Вуку Караџићу.³⁸ Био је учитељ у Трсту до своје смрти 23. јануара 1858. године. Сахрањен је на Српском православном гробљу у Трсту.³⁹

Михаило Радонић, родом из Карловаца, склопио је уговор с Општином маја 1814. године да буде учитељ другог разреда. Осим да ће подучавати, Радонић се обавезао да ће држати и два јавна испита годишње. За годишњу плату од 450 форинти и награду од по једне форинте месечно од сваког ђака на име приватног подучавања службовао је до 1819. године.⁴⁰

Јевтимија Поповића је на молбу Срба у Трсту послао за учитеља у Трст 1819. године митрополит Стратимировић.⁴¹ Био је учитељ првог разреда и учио је децу читању, писању, граматичи, аритметици за годишњу плату од 400 форинти и још 100 форинти за појање у цркви.⁴² Бавио се књижевношћу а своја дела штампао је у Будиму.⁴³ У Трсту је остао до 1831. године.

Симеон Димитријевић, родом из Новог Сада, са завршеном богословијом у Карловцима, дошао је у Трст јануара 1832. године. Осим наставом, бавио се и писањем. Од 1835. године примао је плату од 500 форинти. Подучавао је српску децу до своје смрти 1848. године.⁴⁴

Славољуб Стајић дошао је за учитеља 1854. године и држао је наставу само годину дана.⁴⁵

Теодор Илић ступио је на дужност 1855. године⁴⁶ и имао плату 700 форинти. Због извесних несугласица и неповерења које су показале старешине општине, поднео је оставку на дужност 1859. године.

Јован Димовић, родом из Гргуреваца у Срему, где се родио 1826. године, кратко време био је професор Трговачке школе у Београду, 1853–1854, потом учитељ српске основне школе у Сарајеву. За учитеља српске школе у Трсту, на препоруку Јосифа Рајачића, дошао је 16. фебруара 1859. и на тој дужности остао је до 1903. године. Хаим Давичо, српски генерални конзул у Трсту на предлог Ђорђа Симића, министра иностраних дела Краљевине Србије, године 1897. уручио је Димовићу Орден Светог Саве. „[...] Поздрављајући и честитајући г. Димовићу ово високо одликовање, нагласио сам, да је оно не само знак узвишене пажње Краља Србије према Српским народним учитељима, који спремају земљиште јединству великих народа, него и према овд[ашњој] српској црквено-школској општини, која уме да цени и чува тако дуго у школи своје учитеље [...] Сутра дан, у недељу, био сам у цркви и после службе, честитао сам целом општинском одбору, на пажњи коју им је Његово Величанство Краљ (Александар Обреновић, прим. Ј. Р.) указао у лицу учитеља, који је у њиховој школи провео пола века, и још се неуморно и истрајно у њој бори [...]”⁴⁷ Умро је 1905. године и сахрањен је на Српском православном гробљу у Трсту.⁴⁸

Миливоје Берберовић био је учитељ од 1901. до своје смрти 18. новембра 1918. године. Умро је од тешке шпанске грознице која је тада владала у Трсту.⁴⁹

Зорка Бубало, родом из Дубровника, где је и матурирала у српској женској школи, за учитељицу Српске школе у Трсту изабрана је 1905. године.⁵⁰ Учила је децу певању, декламовању и ручном раду. Поднела је оставку 1906. године⁵¹ и вратила се у Дубровник, где се бавила добротворним радом прикупљајући прилоге за сиромашне. Била је чланица Добротворне задруге Српкиња Дубровкиња и Пододбора Друштва „Кнегиња Зорка” у Дубровнику.⁵²

Кристина Радумировић ступила је на дужност учитељице 1906. године. Отпуштена је школске 1907/08. године.⁵³

Катица Суботић била је учитељица у Српској женској школи у Дубровнику од 1905. до 1908. године⁵⁴ када је прешла у Трст. Била је учитељица у српској школи у Трсту до 1953. године.⁵⁵

Ристо Мисита, родом из Мостара, дошао је у Трст 1910. године са седамнаестогодишњим искуством учитеља у српским школама у Босни. У годишњем школском извештају од 11. јула 1911. године забележено је да је имао 34 ученика распоређена у два разреда. Због несугласица са Црквеном општином поднео је оставку 1913. године.⁵⁶

Милош Кулачић, родом из Ердевика, био је на дужности учитеља од 1913. до 1929. године. Уз њега је радила као забавиља његова жена Смиља Кулачић.⁵⁷

* * *

Српска школа у Трсту прославила је 200-годишњицу свога постојања на свечаној академији 21. октобра 1982. године у тршћанској сали Барончини. Том приликом је Божидар Манић, председник Републичког комитета за културу СР Србије, уручио Повељу Културно-просветне заједнице Србије Српској

школи „Јован Милетић” у Трсту за дугогодишњи рад и напоре на очувању и неговању језика и културе Срба у Трсту. На свечаној академији у својству директора Балканолошког института САНУ говорио је проф. др Радован Самарџић. О овом великом јубилеју писале су бројне домаће и италијанске новине и часописи: „Политика”, „Вечерње новости”, „Борба”, „Дуга”, „НИН”, „Весник”, „Messaggero Veneto”, „Il Piccolo”...⁵⁸

Рад Српске школе „Јован Милетић” од 1782. до 1914. године био је представљен на изложби *Genti di San Spiridione. I Serbi a Trieste 1751–1914*. Људи Светог Спиридона. Срби у Трсту 1751–1914, коју је Архив Србије у сарадњи са Српском православном црквеном општином у Трсту, Генералним конзулатом Републике Србије у Трсту и Градским музејима историје и уметности Трста (Civici Musei di Storia ed Arte) приредио јула 2009. године на тврђави Сан Ђусто у Трсту.⁵⁹

Напомене

¹ У великим фашистичким демонстрацијама 11. јула 1920. године у Трсту страдала су Српска читаоница и Српска школа. Школски намештај био је поломљен, велики део школске архиве је страдао. Материјална штета процењена је на 20.000 лира (Миодраг Ал. Пурковић, *Историја Српске православне црквене општине у Трсту*, Трст 1960, 167).

² Архив Српске православне црквене општине у Трсту (у даљем тексту Архив СПЦО у Трсту), V. A. II ф. 178, бр. 252. Школа није радила од 1941. до јесени 1945. године (Архив СПЦО у Трсту, ф. I, 3, бр. 43). Одлуком Одбора Црквене заједнице од 26. маја 1973. школа је због малог броја ђака прекинула рад као редовна школа, али као допунска школа она ради и данас (Архив СПЦО у Трсту, бр. 527/73).

³ Архив СПЦО у Трсту, V. A. II ф. 178, бр. 252.

⁴ У Архиву СПЦО у Трсту није сачуван оригиналан тестамент писан на српском, већ само његов превод на немачки и италијански језик (Архив СПЦО у Трсту, V. A. IV ф. 316).

⁵ Извршиоци тестаментa били су гроф Јован Војновић и гроф Димитрије Војновић. Црквена управа је због смрти Јована Војновића (4. јануара 1791) изабрала за извршиоца тестаментa грофа Марка Војновића, а затим 17. фебруара исте године и

Јову Куртовића (Архив СПЦО у Трсту, V. A. IV, ф. 316, 322).

⁶ „Pianofortmale” – Устројство Српске школе у Трсту, 1. јануар 1792 (Архив СПЦО у Трсту V. A. II, ф. 178, 338).

⁷ Аустријска влада је 1. септембра 1793. одобрила Статуте и Правила Српске православне црквене општине у Трсту под насловом „Statuti e Regolamenti della Nazione e Confraternita Ilirica stabilita nella città e Portofranco di Trieste 1793.” Статути и Правила садрже 68 чланова. Први председник Општине био је гроф Марко Војновић а одборници су били гроф Димитрије Војновић, Стефан Ризнић и Петар Паликућа.

⁸ Од 1790. до 1832. приложено је 58.799,19 форинти (Архив СПЦО у Трсту, Књига „Memoria”).

⁹ Упутства су издата 12. августа 1792. (Архив СПЦО у Трсту, V. A. II ф. 178 бр. 344, 362).

¹⁰ Видети списак ђака и учитеља српске школе, 2. мај 1809. (Архив СПЦО у Трсту V. A. I, ф. 171, 550). Из фрагментарно сачуване грађе није се могло реконструисати бројно стање ученика по школским годинама од оснивања школе.

Из истог разлога су за ову прилику дати само подаци о броју ученика почетком 19. века.

¹¹ Видети распоред рада у школи за 1822. годину у: Архив СПЦО у Трсту V. A. II, ф. 178, 856.

¹² Када је у документу наведен само један датум, није могуће утврдити да ли је у питању јулијански или грегоријански календар.

¹³ Микрофилм рукописа на српском језику под називом *Устави Србских училишта у Триесту*, стр. 1–92, налази се у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић” у Београду (УБС, Мк 2/249).

¹⁴ Указом краља Милана Обреновића од 24. фебруара 1884. године за првог почасног конзула Краљевине Србије у Трсту постављен је Саломон Кабиљо (Архив Србије, у даљем тексту: АС, МИД-А, № 2105/1884).

¹⁵ Поводом Мариновићевог поверљивог извештаја из Трста министар Ђорђевић 12. марта 1892. моли конзула Мариновића да га извести „шта је нова управа там[ошње] српске општине предузимала на општинским пословима, нарочито у погледу школе и да ли су чињени од њене стране какви кораци на довођењу нових учитеља и одакле” (АС, МИД, ПП, 1892, р. 394).

¹⁶ Архив СПЦО у Трсту, V. A., VI, ф. 47, бр. 47. Један записник говора Лазара Аничича чува се и у Архиву Србије, у фонду Министарства иностраних дела, ПП, 1892, р. 394.

¹⁷ Писмо Министарства иностраних дела Јовану Бошковићу, министру просвете и црквених

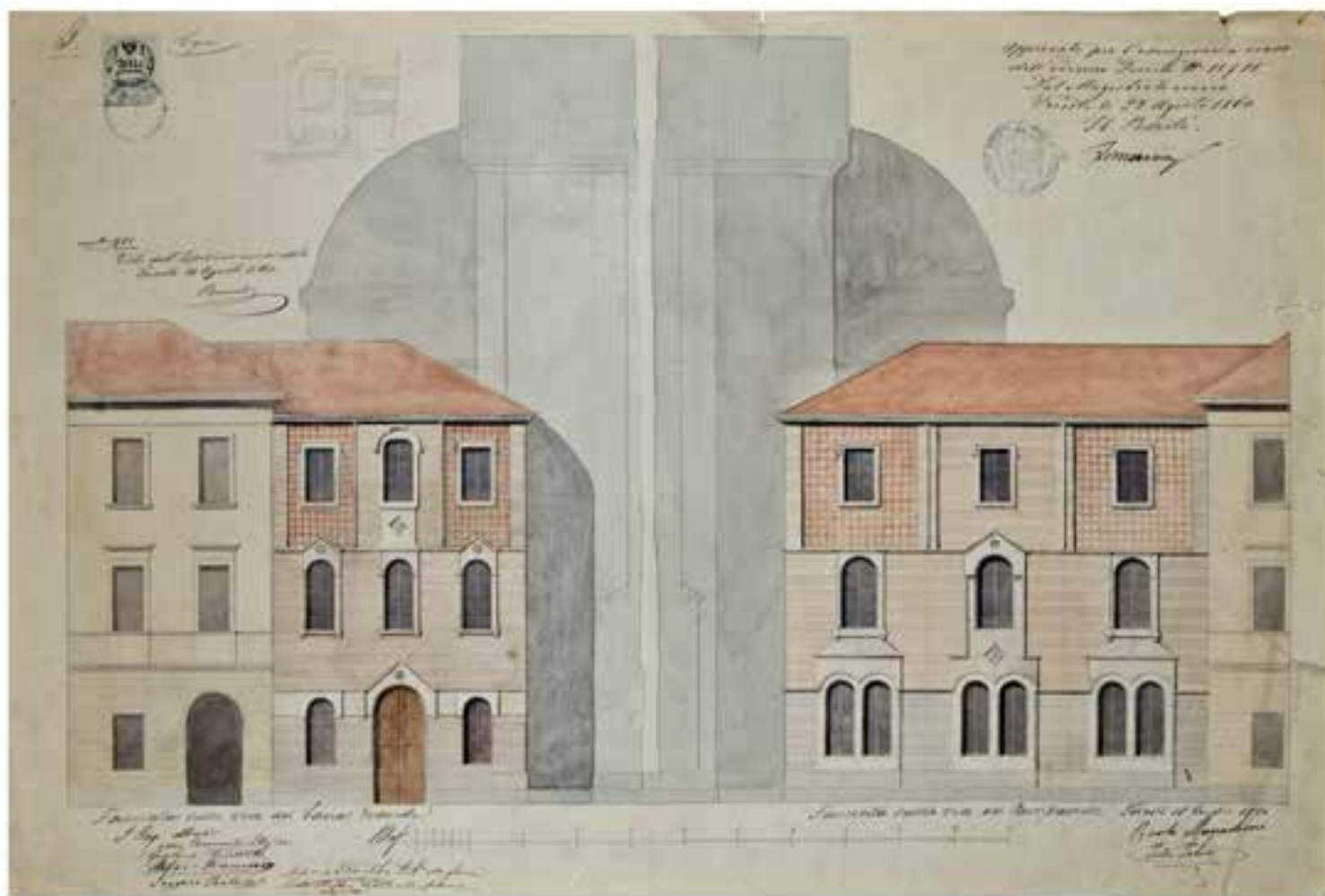
- дела од 25. августа 1892, Београд, п.п.бр. 1438/892 (АС, МИД, ПП, 1892, р 394).
- ¹⁸ Извештај конзула Мариновића министру иностраних дела Николи Пашићу од 26. маја 1892, Трст, пов. бр.75, (АС, МИД, ПП, 1892, р 394).
- ¹⁹ Из говора Саватија Кнежевића, пароха, на отварању нове школске 1892/93. године, 15. септембра 1892. (АС, МИД, ПП, 1892, р 394).
- ²⁰ У то време у Трсту је живело 26.000 Словенаца. Њихову молбу за отварање једне „словенске“ школе одбио је тамошњи покрајински Сабор. Огорчено словеначко становништво Трста почело је да отвара неколико својих приватних школа и да шаље своју децу у српску школу. Видети Извештај М. Мариновића, српског конзула Јовану Авакумовићу, председнику Министарског савета и министру иностраних дела, од 16. октобра 1892, пов. бр. 95 (АС, МИД, ПП, 1892, р 394).
- ²¹ Из говора Саватија Кнежевића, пароха, на отварању нове школске 1892/93. године, 15. септембра 1892. (АС, МИД, ПП, 1892, р 394).
- ²² Видети Програм прве прославе Светог Саве у Трсту коју је приредила Управа Српске народне школе у Трсту, 14/26. јануара 1888. (Архив СПЦО у Трсту, 1888, VII, ф. 14).
- ²³ Из „Говора Л. Аничића, за Светог Савску идућу прославу“ (АС, МИД, ПП, 1892, р 394).
- ²⁴ Препис писма Управе Српске народне школе, од 21. јануара 1888. (Архив СПЦО у Трсту, 1888, VII, бр. 14).
- ²⁵ АС, МИД, К-Т, пов. ф 1 р 90/897. Вечерња школа радила је до 1920. године. О потреби реформисања вечерње школе писао је школски старатељ А. Алексић у „Школском меморандуму“ од 21. октобра/3. новембра 1920. у: Архив СПЦО, 1920, I–16, бр. 73.
- ²⁶ Видети молбу управитеља од 11. јуна 1906. у: Архив СПЦО у Трсту, 1906, II бр. 10.
- ²⁷ Архив СПЦО у Трсту, V. A., 1911, ф. I–16. Забавиште је радило до 1926. године. Видети извештај Милоша Кулачића, учитеља, од 10. јула 1926. у: Архив СПЦО, 1926, I–2.
- ²⁸ О Српској читаоници вид. у: Архив СПЦО у Трсту, 1909, I–29, 1910, I–28, 1911, I–28.
- ²⁹ Учитељи су били и ђакони при Цркви Светог Спиридона у Трсту: Николај (1782), Викентије Луштина (1783–1789), Андреја Комленовић (1794–1795), Димитрије (1797), Самуило Поповић (1798–1800), Рафаило Бунчић (1837–1839), Герман Анђелић (1848–1850), Симеон Костић (1850–1855), Теофан Поповић (1855–1858), Богољуб Топонарски (1870–1879), Стефан Папић (1880–1883) и Мирон Панајотовић (1883–1885) (Миодраг Ал. Пурковић, *нав. дело*, 194, 196).
- ³⁰ Миодраг Ал. Пурковић, *нав. дело*, 61–62.
- ³¹ Миодраг Ал. Пурковић, *нав. дело*, 62.
- ³² Миодраг Ал. Пурковић, *нав. дело*, 64–65.
- ³³ Миодраг Ал. Пурковић, *нав. дело*, 78.
- ³⁴ Исто.
- ³⁵ Миодраг Ал. Пурковић, *нав. дело*, 99.
- ³⁶ Архив СПЦО у Трсту, A. V, одељење II ф. 178, бр. 595.
- ³⁷ Миодраг Ал. Пурковић, *нав. дело*, 99–100, 118.
- ³⁸ Српски биографски речник 2, В–Г, Нови Сад, 2006, стр. 241; видети и: „Наши заслужни просветници. Димитрије Владисављевић, стари српски учитељ, прилози за биографију од проф. Анд. Гавриловића“ у: *Учитељ за 1909/10. школску годину, година XXIX*, свеска 1–10, Београд 1910, 363–370. Оверени препис Владисављевићевог тестамена чува се у Архиву САНУ под сигнатуром 3524.
- ³⁹ Видети упис Димитрија Владисављевића у матичну књигу умрлих у: Архив СПЦО у Трсту, Протокол умрлих 1848–1877, 41.
- ⁴⁰ Архив СПЦО у Трсту, V. A, одељење II ф. 178, бр. 615.
- ⁴¹ Архив СПЦО у Трсту, A. V, одељење II ф. 178, бр. 752.
- ⁴² Вид. уговор потписан 1. новембра 1819. године (Архив СПЦО у Трсту, одељење II ф. 178, бр. 754).
- ⁴³ Др Љубомир Дурковић-Јакшић, *Прилог историји православне црквене општине у Трсту*, БЛЕ, XIV/XXIX, 1970, 106.
- ⁴⁴ Миодраг Ал. Пурковић, *нав. дело*, 104, 118.
- ⁴⁵ Архив СПЦО у Трсту, N. A., одељење VI ф. 8, бр. 14.
- ⁴⁶ Видети предмет о конкурс за избор новог учитеља и о кандидатима у: Архив СПЦО у Трсту, V. A., одељење VI ф. 28.
- ⁴⁷ Видети извештај Хаима Давича Ђорђу Симићу од 29. априла 1897. у: *Генерални конзулат Краљевине Србије у Трсту 1884–1914. Историја српске дипломатије – документа*, књига 1, приређивачи: др Мирослав Перишић, др Светозар Рајак, Јелица Рељић, Архив Србије, Београд 2009, 136.
- ⁴⁸ Архив СПЦО у Трсту, N. A., VI одељење ф. 41; 1903, II одељење, свезак 7; 1907, VI одељење, свезак 3.
- ⁴⁹ Миливоје Берберовић био је учитељ и у вечерњој школи у Трсту и обављао је дужност учитеља укупно 35 година. Податке је црквеној управи дао његов син Ђуро Берберовић, 1966. године (вид. Архив СПЦО у Трсту, бр. 406/66).
- ⁵⁰ Архив СПЦО у Трсту, 1905, II одељење, свезак 28.
- ⁵¹ Архив СПЦО у Трсту, 1906, II одељење, свезак 10.
- ⁵² *Култура Срба у Дубровнику 1790–2010. Из ризнице Српске православне цркве Светог Благовештења*, приредили: Горан Спаић, Јелица Рељић, Мирослав Перишић, издавачи: Архив Србије/Српска православна црквена општина у Дубровнику, Београд 2012, 344, даље: *Култура Срба у Дубровнику 1790–2010; „Прилози за историју Срба у Дубровнику“*, рукопис Јовице Перовића (Архив СПЦО у Дубровнику).
- ⁵³ Архив СПЦО у Трсту, 1908, I–5.
- ⁵⁴ *Култура Срба у Дубровнику 1790–2010*, 352. У Архиву СПЦО у Трсту сачувана је њена молба од 7/20. августа 1908. Црквеној општини за постављење на место учитељице у Трсту. (Архив СПЦО у Трсту, 1908, II одељење бр. 52)
- ⁵⁵ Архив СПЦО у Трсту, 1905, II одељење свезак 28.
- ⁵⁶ Архив СПЦО у Трсту, 1912, I–17.
- ⁵⁷ Архив СПЦО у Трсту, 1913, I–19.
- ⁵⁸ Видети преписку, програм прославе и фотографије у: Архив СПЦО у Трсту, 1982, општа преписка.
- ⁵⁹ Ова престижна изложба побудила је огромно интересовање тршћанске јавности. Изложбу, која је била отворена три месеца, видело је више од 50.000 посетилаца. Исте године Архив Србије је објавио је и двојезичну мултимедијалну презентацију Српске школе „Јован Милетић“ у Трсту – *La scuola serba Jovan Miletić a Trieste*, аутора Александра Радоша.

Карло Мађакини (Carlo Masciachini, 1818–1899)

Пројекат за зграду Српске православне црквене општине у Трсту у којој је била и Српска школа „Јован Милетић”, 1860.

Изглед фасаде ка Виа дел Канал Гранде
и Виа Кампаниле, данас – Пјаца Сант Антонио 7
и Виа Ђенова 12

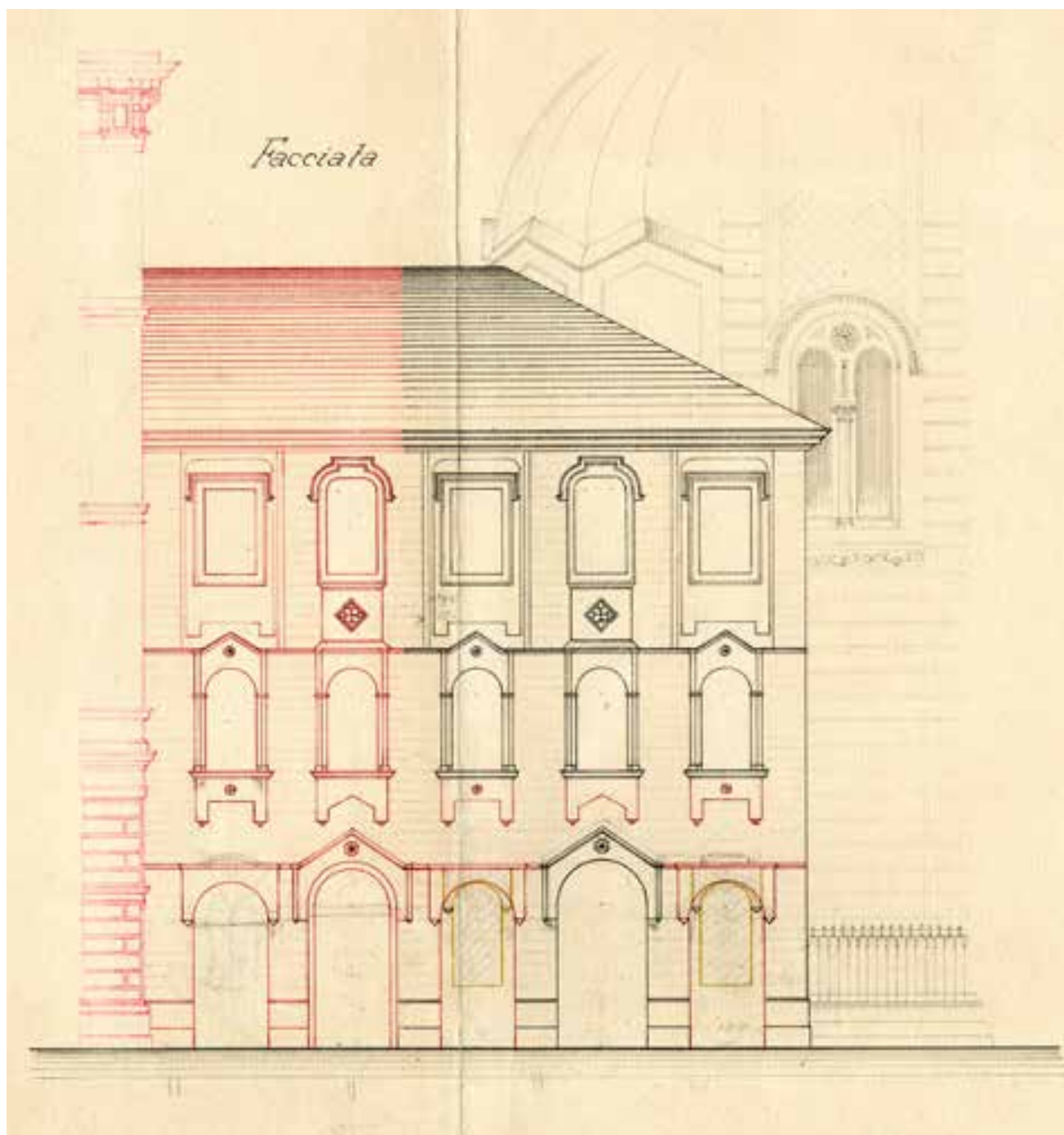
(Архив СПЦО у Трсту, Збирка планова и скица)

Карло Мађакини (Carlo Maciachini, 1818–1899)

Изглед фасаде зграде Српске православне црквене општине у Трсту у којој је била и Српска школа „Јован Милетић”, 1860.

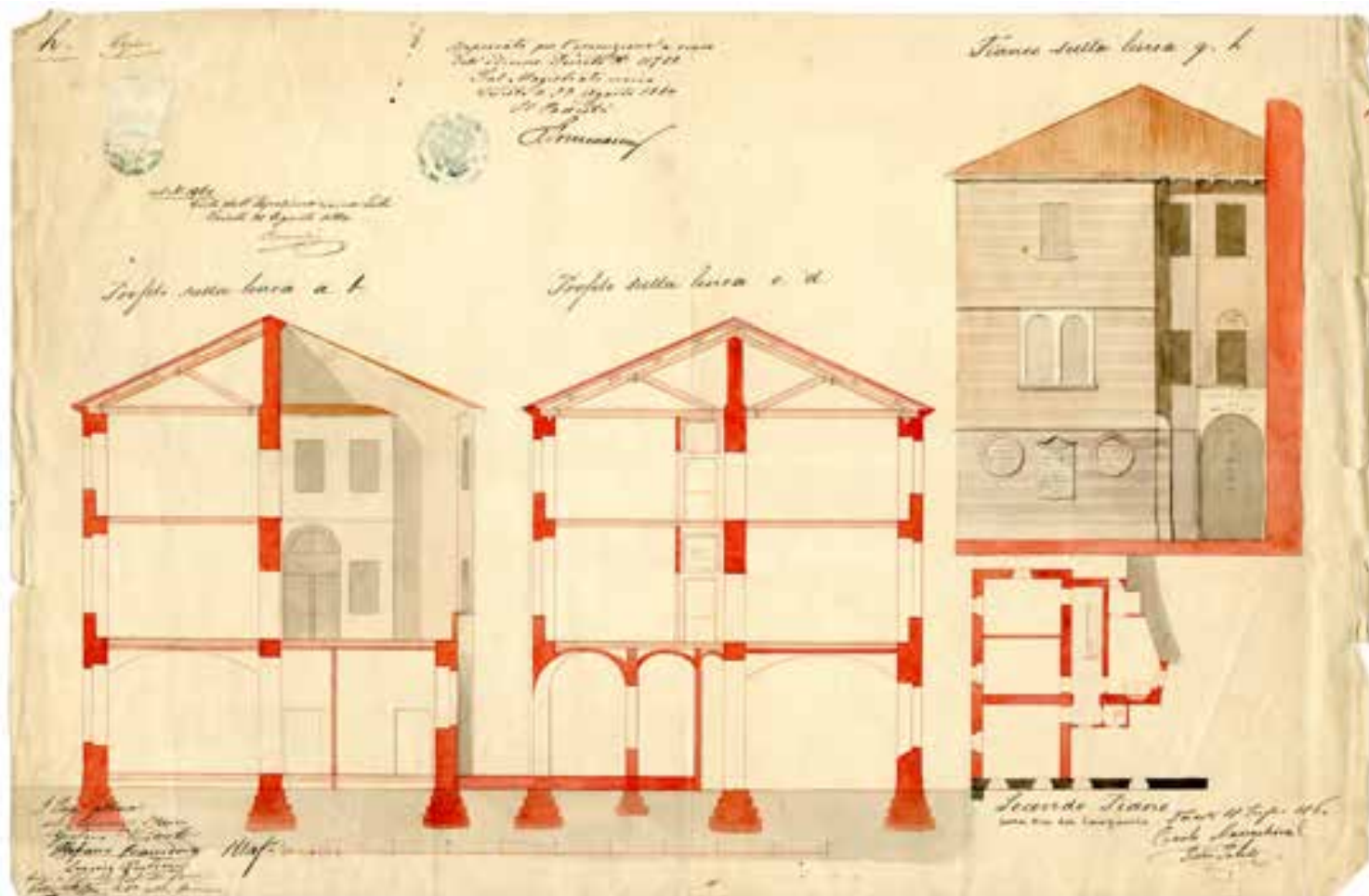
(Архив СПЦО у Трсту, Збирка планова и скица)

Карло Мађакини (Carlo Masciachini, 1818–1899)

Пресек зграде Српске православне црквене општине у Трсту у којој је била и Српска школа „Јован Милетић”, 1860.

(Архив СПЦО у Трсту, Збирка планова и скица)

Дужности управитеља,
учитеља и ђака Српске школе
„Јован Милетић” у Трсту

Трст, 12. август 1792.

(Архив СПЦО у Трсту, V. A, II, ф. 178, 362)

J. II 48
178. VII. ARC.

Instruzioni

Le parti della detta Comunità Slirica nell'Imperiale Marittima Città e Porto franco di Trieste alli Signi Niccolò Pissnich, Niccolò Magarino, Nicol e Giovanni Catronich Nazionali nominati, ed eletti in qualità di Direzioni nominati a tal della nuova scuola infantina per testamento del in Vienna morto del Giovanni Pissnich per le instruzioni de' Signori Magarini, inviamente al Decreto formale della data 8. Luglio 1792. passato per consiglio della Comunità e da quest' Escluso Escluso - Reale Governo con suo gratioso Decreto debi 21. dato pienamente approvato a stampa dall' Esemplare originale da conservarsi nella Cassa della medesima Comunità correlativa alla quel Governiale Approvazione de' tempi restò determinato

1.° Che siano e s'intendino effettivamente aperti in questo ufficio di Direzione della Scuola Nazionale Slirica francesca Niccolò Pissnich, Niccolò Magarino Nicol e Giovanni Catronich

2.° Che il loro ufficio dura altri per anni quattro con termini, quali s'intendino ormai principati nel giorno

Списак ученика и учитеља
Српске школе „Јован Милетић”
у Трсту, 2. мај 1809.
Три разреда похађала су 33 ученика

(Архив СПЦО у Трсту, V. A, I, ф. 171, 550)

17)

Professoren
des
Schulens

Haben sich des Antiquarischen
Lesens gefasst

	I.	II.	III.
1. Klasse			
Constantin Getharovic	die Beibringung der M. gefasst des Buchens	die Beibringung der M. gefasst des Buchens	die Beibringung der M. gefasst des Buchens
Demeter Thodorovic			
Thomas Kostarovic			
Georg Luchanovic			
Georg Polzarda			
Georg Haderovic			
Christoph Maronovic			
Georg Jovic			
Stephan Polzardovic			
Quella Mularovic			
de Buch.			
Jean Gelovic			
Peter Thodorovic			
Marcus Popovic			
Georg Jovic			
Jean Jovic			
Georg Jovic			
Christoph Jovic			
de Buch			
Philip Getharovic			
Alexander Lubiratic			
Georg Maronovic			
Georg Jovic			
Jean Jovic			
Georg Jovic			
Demeter Jovic			

18)

Professoren
des
Schulens

Haben sich des Antiquarischen
Lesens gefasst

	I.	II.	III.
Jean Kuchic	die Beibringung der M. gefasst des Buchens	die Beibringung der M. gefasst des Buchens	die Beibringung der M. gefasst des Buchens
Demeter Kuchic			
Georg Lubiratic			
Jean Kuchic			
Georg Jovic			
Stephan Jovic			
Stephan Jovic			
Georg Jovic			
Georg Polzarda			
de Buch.			
Jean Kuchic			
Demeter Kuchic			
Georg Lubiratic			
Jean Kuchic			

**Распоред неделног рада
за четири разреда школе, 1822. године**

(Архив СПЦО у Трсту, V. A, II, ф. 178, 856)

Prescrizione dell' esercizio Semestrale della Scuola Marcia, per la Scuola di questa Direzione, nella Classe, del detto Istituto per l'anno Scolastico 1822-23.

<i>Giornate</i>	1.	9. 8. 8.	<i>Grammatica e Lettere in lingua Italiana</i>
	2.	10. 11.	<i>Lettere</i>
	3.	12. 13.	<i>Scrittura</i>
	4.	14. 15.	<i>Grammatica e Lettere in lingua Italiana</i>
	5.	16. 17.	<i>Lettere</i>
	6.	18. 19.	<i>Scrittura</i>
<i>Marzo</i>	1.	9. 8. 8.	<i>Grammatica e Lettere in lingua Italiana</i>
	2.	10. 11.	<i>Lettere</i>
	3.	12. 13.	<i>Scrittura</i>
	4.	14. 15.	<i>Grammatica e Lettere in lingua Italiana</i>
	5.	16. 17.	<i>Lettere</i>
	6.	18. 19.	<i>Scrittura</i>
<i>Aprile</i>	1.	9. 8. 8.	<i>Grammatica e Lettere in lingua Italiana</i>
	2.	10. 11.	<i>Lettere</i>
	3.	12. 13.	<i>Scrittura</i>
	4.	14. 15.	<i>Grammatica e Lettere in lingua Italiana</i>
	5.	16. 17.	<i>Lettere</i>
	6.	18. 19.	<i>Scrittura</i>
<i>Maggio</i>	1.	9. 8. 8.	<i>Grammatica e Lettere in lingua Italiana</i>
	2.	10. 11.	<i>Lettere</i>
	3.	12. 13.	<i>Scrittura</i>
	4.	14. 15.	<i>Grammatica e Lettere in lingua Italiana</i>
	5.	16. 17.	<i>Lettere</i>
	6.	18. 19.	<i>Scrittura</i>
<i>Giugno</i>	1.	9. 8. 8.	<i>Grammatica e Lettere in lingua Italiana</i>
	2.	10. 11.	<i>Lettere</i>
	3.	12. 13.	<i>Scrittura</i>
	4.	14. 15.	<i>Grammatica e Lettere in lingua Italiana</i>
	5.	16. 17.	<i>Lettere</i>
	6.	18. 19.	<i>Scrittura</i>
<i>Luglio</i>	1.	9. 8. 8.	<i>Grammatica e Lettere in lingua Italiana</i>
	2.	10. 11.	<i>Lettere</i>
	3.	12. 13.	<i>Scrittura</i>
	4.	14. 15.	<i>Grammatica e Lettere in lingua Italiana</i>
	5.	16. 17.	<i>Lettere</i>
	6.	18. 19.	<i>Scrittura</i>

**Азбучна дашчица,
око 1820–1830.**

(Архив СПЦО у Трсту)

АЗБУЧНА ДАШЦИЦА.
W B E Tafeln.
 Die erste Klasse der Buchstaben.
Ї ГТ, ПИИ, ЦУШЦ,
 Die zweite Klasse der Buchstaben.
АМД, АП, АД, УУХУ,
 Die dritte Klasse der Buchstaben.
ЧЪЗЫ, КВ, КЖ, КЪ,
 Die vierte Klasse der Buchstaben.
ЉЕ, О, О, О, О, О, О, О,
 Die fünfte Klasse der Buchstaben.
Ѕ З, Џ З, Џ З,

**„Libro di onore, 1825–1885”
– Књига награђених ученика**

(Архив СПЦО у Трсту)

Примери краснописанија ученика Српске школе „Јован Милетић”, летњег течаја, 1842.

(Архив СПЦО у Трсту, кут. 4)

Saggi di calligrafia eseguiti dagli alunni della Scuola Greco-Ilirica anno 1873–1874.

(Архив СПЦО у Трсту, кут. 5)

**Устави Србскихъ училища
у Триесту.....,**

8/22. марта 1842.

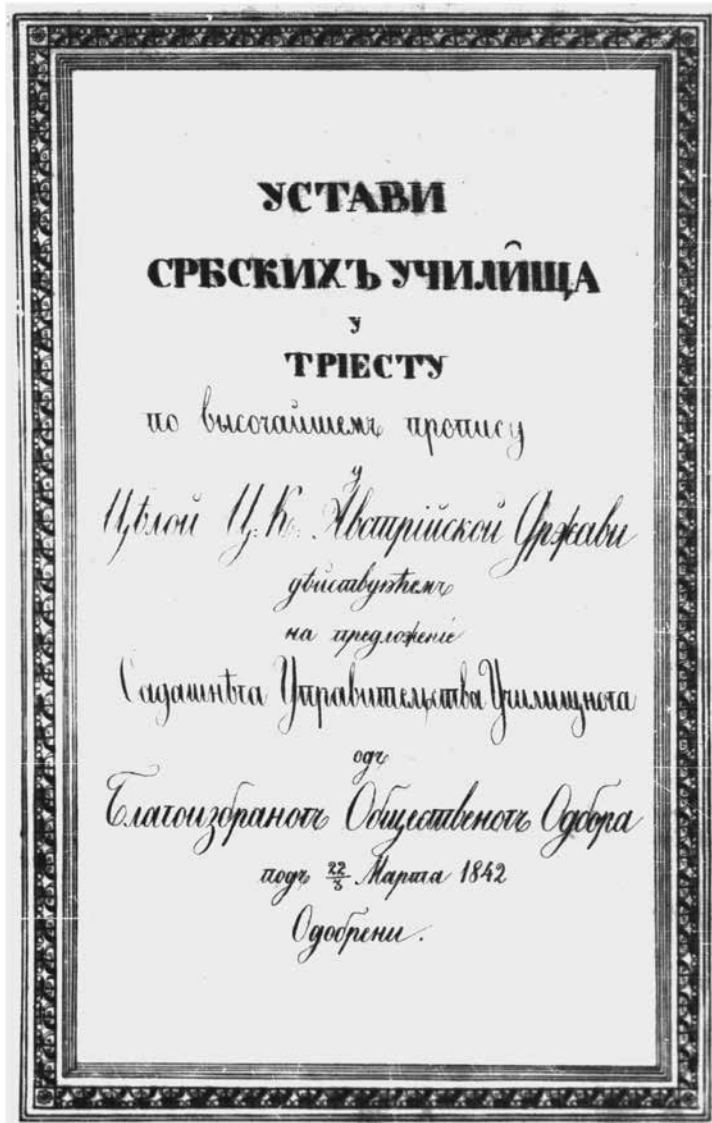
(Фоторепродукција,
Универзитетска библиотека
„Светозар Марковић”, Мк 2/249).

**Regolamento per le Scuole
Slavo-Serbiche in Trieste ...,**

22. Marzo 1842.

(Архив СПЦО у Трсту)

VII/4

Приправа за историју свега света ради дјецe.
 Предео с њемачкога по А. А. Шлецеру
 покојни Димитрије Владисављевић,
 бивши учитељ при српској школи у Трсту
 а прегледао и на свијет издао Вук Стеф. Караџић.
 Беч: у наклади Ане удове В. С. Караџића, 1864.

(БГБ РИ-П-1836. Инв. бр. 185950)

Прва страница Деловодног протокола
 Српске школе „Јован Милетић”,
 1876–1892. године

(Архив СПЦО у Трсту)

Програм прве Светосавске прославе у Трсту коју је приредила Управа Српске народне школе у Трсту

14/26. јануар 1888.

(Архив СПЦО у Трсту, 1888, VII, ф. 14)

Препис телеграма упућених Црквеној општини у Трсту поводом прве Светосавске прославе

(Архив СПЦО у Трсту, 1888, VII, ф. 14)

Београд, 26. јануар 1888.

Из српске престонице честитамо вам прву српску прославу првог српског учитеља.

Братско поздравље: Милош Цветић, Андра Гавриловић,
Манојло Ђорђевић Призренац, Љуба Јовановић, Тодор Пинтеровић,
Данило А. Живаљевић, Миливоје Поповић, Светислав Симић,
Илија Вукићевић, Стева Васиљевић, Михајло Ивковић, Драгутиновић,
Михајло Илић, Ђорђе Комненовић, Хајнрих Лилер

Зара, 26. јануар 1888.

Добар почетак! Вјерни светом православлу и српској књижи, достојно се одужисмо српском светитељу Сави. Душом и срцем учествујемо првом српском састанку.

Српско православно туторство црквено

Дрниш, 26. јануар 1888.

Кад тијелесно нијесам а оно душом присуствујем свечаности.

Калуђер Рамичић

Скардона, 26. јануар 1888.

Присуствујем у духу вашој прослави данашњег покровитеља Саве. Сложно напред то Србина спасава. Живли.

Милош Доброта

Рагуса, 26. јануар 1888.

Ову прву вашу светосавску прославу радосно и са усхићењем поздравља
Добротворна задруга Српкиња Дубровкиња

Рагуса, 26. јануар 1888.

У туђини опкољени већином противника славећи први пут српског
просветитеља Саву показасте се вриједни синови своје народности. До-
бром почетку честита радосно

Српско пјевачко друштво Слога

Рагуса, 26. јануар 1888.

Првом овом вашом светосавском прославом пробисте дебели лед и укрчи-
сте пут српским бесједама у убавом Трсту. Живили покретачи.

Никола Бабић

Метковић, 26. јануар 1888.

Честитам вам светковину. Сложно напред браћо. Бог и Св. Сава с нама.
Живило српство и живила омладина

Серафим Перовић Архимандрит

Мостар, 26. јануар 1888.

Неописано се радујемо што се и у Трсту Свети Сава достојно и српски
слави. Живили честити тријестински Срби и дуго се сачувала та лијена
ваша и будна свијест српска.

Приређивачки одбор Светосавске бесједе – Радуловић архимандрит,
Меистеревић, Шантић Перо, Грковић Перо, Јово Перић,
Марко Косјерина, Тодор Иваншевић, Војислав Шола,
Симо Ковачевић, Михо Пешко, Димитрије Сахин

Марко Мариновић, српски конзул у Трсту, извештава Николу Пашића, министра иностраних дела Краљевине Србије да је на дневном реду седнице у Српској православној општини у Трсту био предлог за расписивање конкурса за избор новог школског учитеља

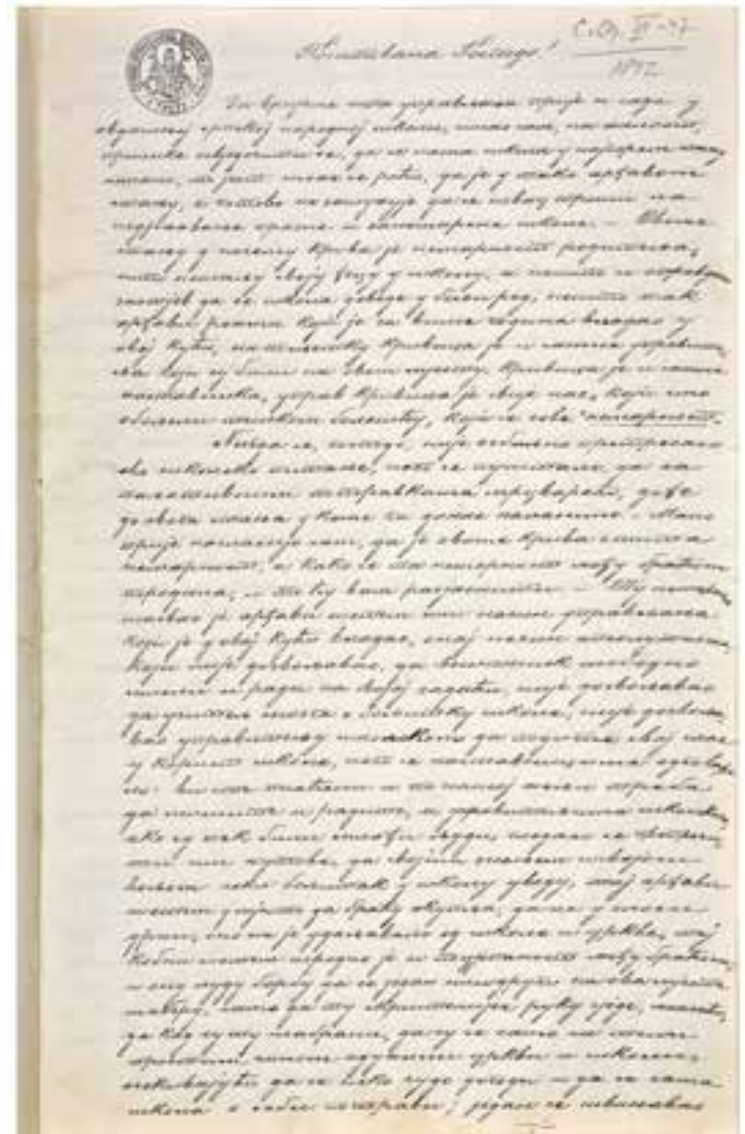
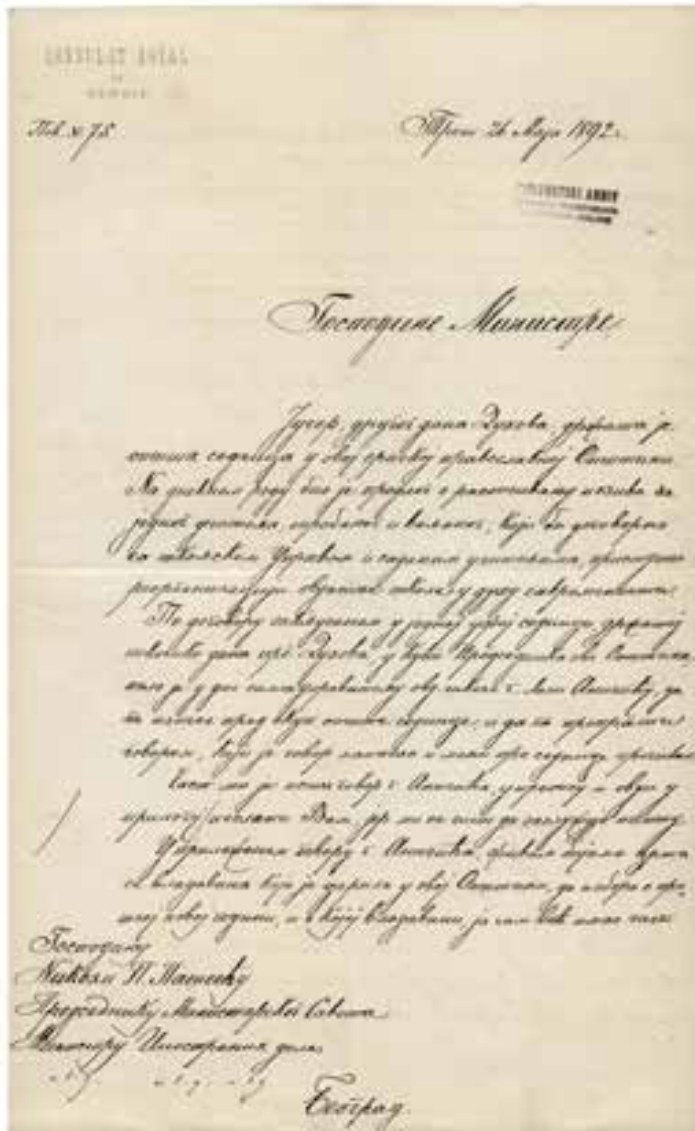
Трст, 26. мај 1892.

(Архив Србије, МИД ПП, 1892, р. 394)

Говор Лазара Аниччића, управника Српске школе „Јован Милетић” у Трсту Одбору Српске општине о потреби да се школа хитно реорганизује

Трст, 25. мај 1892.

(Архив СПЦО у Трсту, V. A, VI ф. 47, 47)

Хармонијум Српске школе „Јован Милетић” у Трсту

Данас се чува у канцеларији председника
Српске православне општине у Трсту

VII/6

**Саватије Кнежевић,
тршћански парох, 1864–1900.**

Уље на платну, 430x550 mm

Портрет непознатог аутора израђен је у Прагу,
на основу фотографије.

Извор: Владан Релић

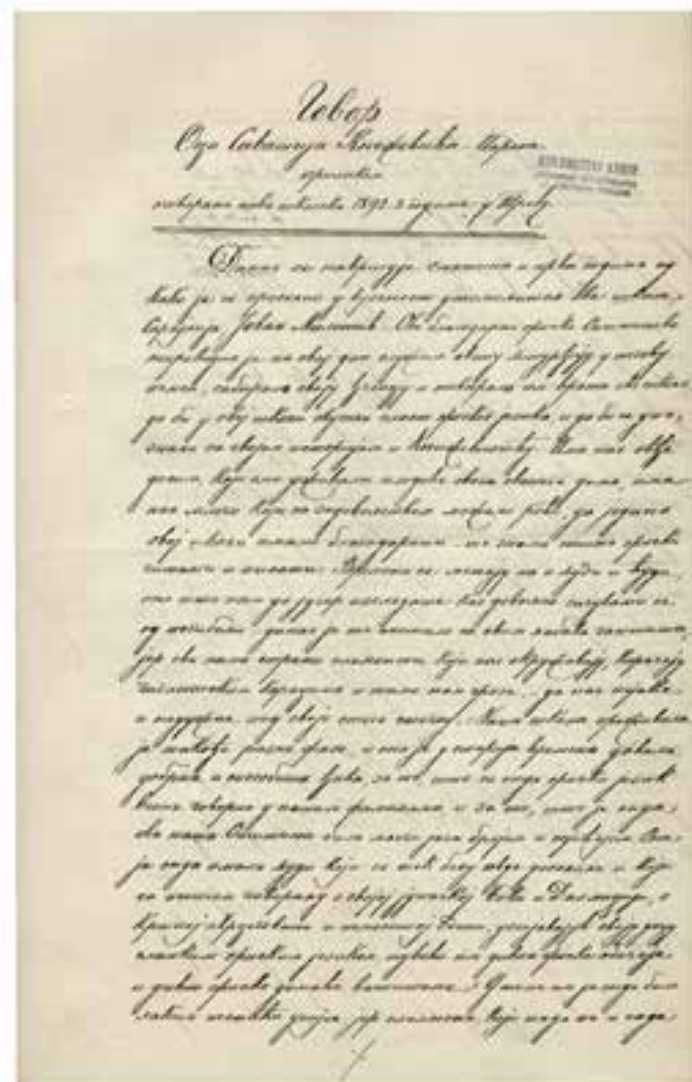
(Српска православна црквена општина у Трсту)

**Говор оца Саватија Кнежевића, пароха,
на отварању нове школске 1892/93. године**

Трст, 15. септембра 1892.

(Архив Србије, МИД, ПП, 1892, р. 394)

VII/7

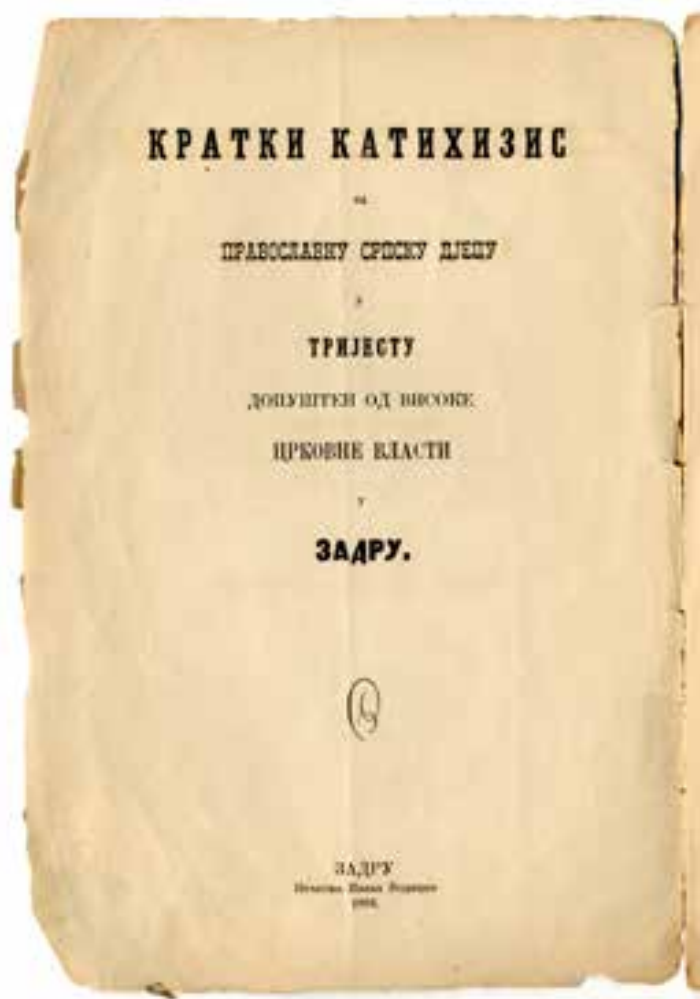
Саватије Кнежевић

Кратки катехизис

за православно српску дјечу у Тријесту...

Задар, 1884.

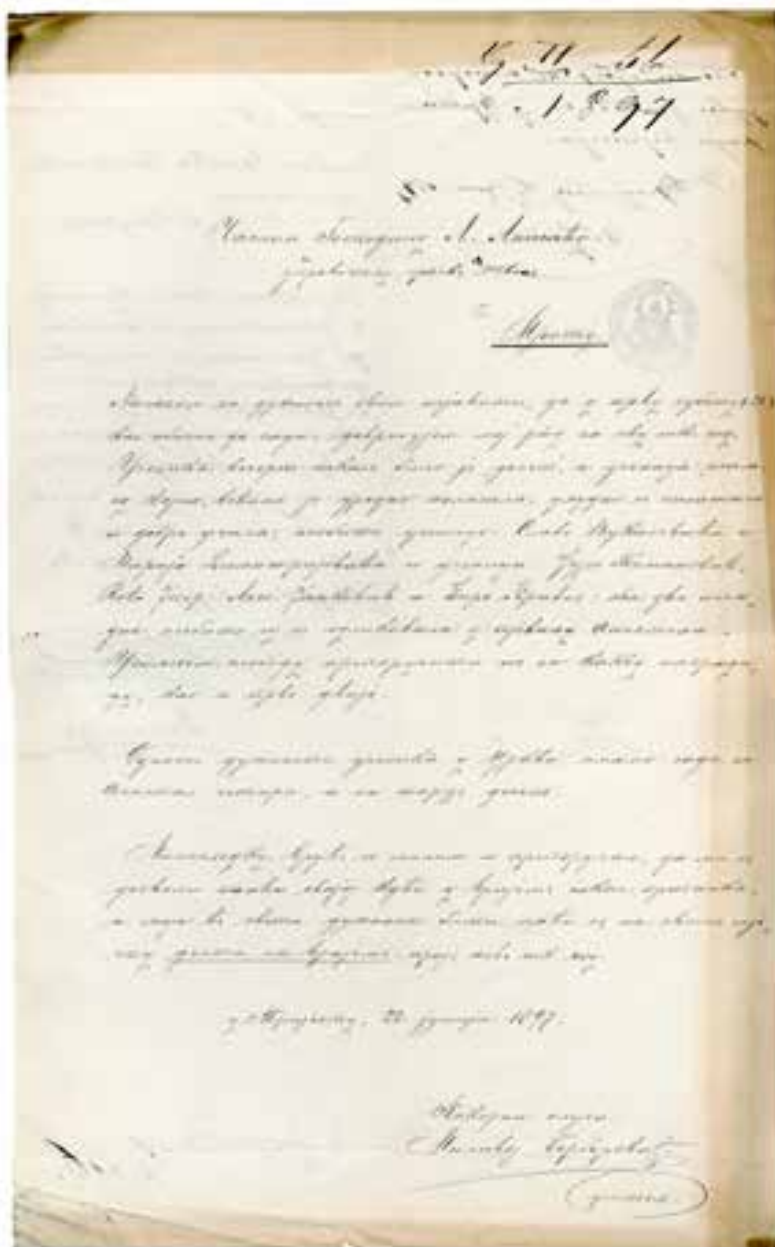
(Библиотека СПЦО у Трсту)

**Извештај Миливоја Берберовића, учитеља,
Лазару Аничићу, школском управнику,
о успеху и владању ђака**

Трст, 22. јун 1897.

(Архив СПЦО у Трсту, 1897, II, бр. 56)

**Учитељ Миливоје Берберовић (здесна)
и секретар Црквене општине Петијевић,
на улазу у порту Цркве Светог Спиридона**

Трст, 3. фебруар 1897.

(Архив СПЦО у Трсту, Збирка фотографија)

**Извештај Хаима Давича,
српског генералног конзула у Трсту,
Ђорђу Симићу, министру иностраних дела
да је Српска православна општина у Трсту
отворила вечерњу школу за бесплатно учење
српског језика**

Трст, 18. септембар 1897.

(Архив Србије, МИД-ПП, 1897, ред 231)

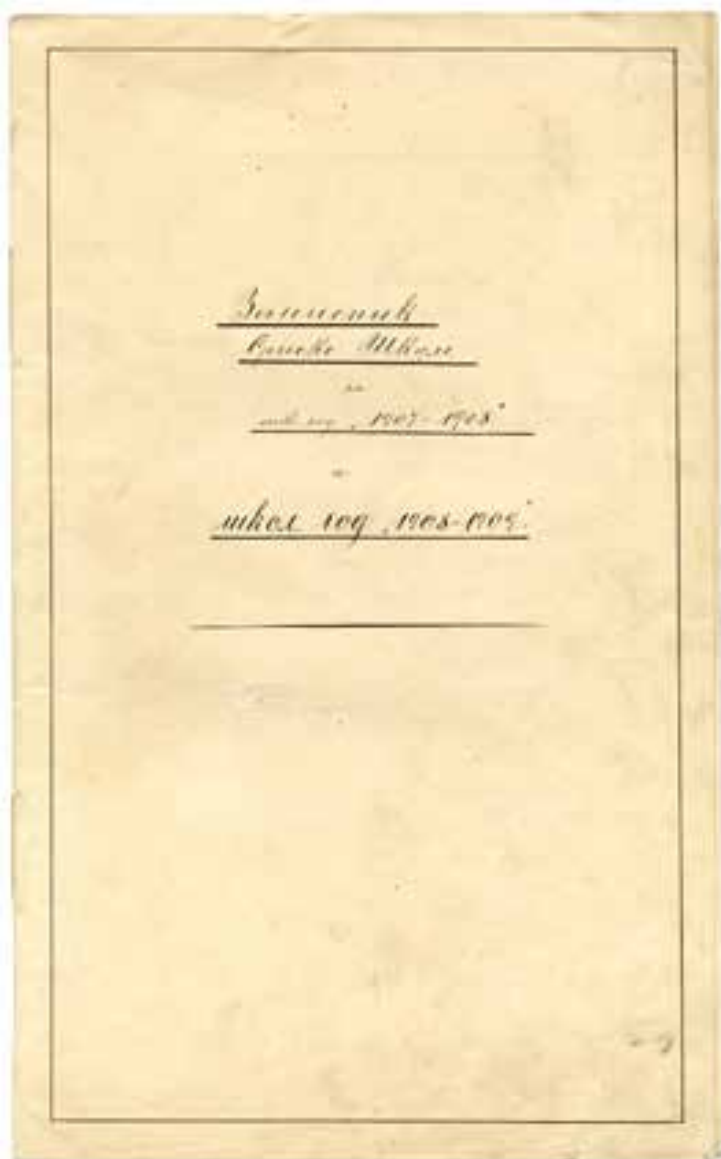
**Гробница учитеља
Јована Димовића
на Српском православном гробљу
„Св. Ђорђе” у Трсту, 1905.**

„Записник Српске школе за шк. 1907–1908.
и школ. год. 1908–1909.”

– деловодни протокол

(Архив СПЦО у Трсту)

Бр.	Датум одржаности	Датум одржаности	Садржај саопштења	Потпис	Број
1	2. 11. 1907.	2. 11. 1907.	Мана. ученицима и др. Раднички одбори		17
2	25.	25.	Мана. ученицима и др. Раднички одбори		25
3	25.	25.	Мана. ученицима и др. Раднички одбори		25
4	25.	25.	Мана. ученицима и др. Раднички одбори		25
5	25.	25.	Мана. ученицима и др. Раднички одбори		25
6	25.	25.	Мана. ученицима и др. Раднички одбори		25
7	25.	25.	Мана. ученицима и др. Раднички одбори		25
8	25.	25.	Мана. ученицима и др. Раднички одбори		25

**Говор Алексе Мичића,
председника Српске православне
општине, на отварању првог
српског забавишта у Трсту**

Трст, 20. марта 1911.

(Архив СПЦО у Трсту, V.A, 1911, ф 1)

**Алекса Мичић,
председник Црквене општине,
1909–1912; 1921–1924.**

(Архив СПЦО у Трсту, Збирка фотографија)

Читанка и Геометрија
коришћени у настави
Српске школе „Јован Милетић” у Трсту
(Библиотека СПЦО у Трсту)

**Програм прославе 200-годишњице
Српске школе „Јован Милетић” у Трсту**

21. октобар 1982.

(Архив СПЦО у Трсту)

La COMUNITÀ RELIGIOSA SERBO-ORTODOSSA DI TRIESTE si onora di invitare la S. V. ad intervenire alla conferenza celebrativa del

**SECONDO CENTENARIO DELLA SCUOLA DELLA
"NAZIONE ILLIRICA"**

che si terrà alle ore 18,00 di giovedì 21 ottobre presso la sala convegni Gino Baroncini delle Assicurazioni Generali (g. c.) in via Trento, 8 III p.

Presenzeranno il Ministro della cultura della Repubblica socialista di Serbia BOŽIDAR MINIĆ e l'Assessore regionale all'istruzione e alle Attività Culturali DARIO BARNABA.

Parleranno il prof. RADOVAN SAMARDŽIĆ, Direttore dell'Istituto di Balcanologia dell'Università di Belgrado e accademico di Serbia e lo storico prof. GIULIO CERVANI dell'Università di Trieste.

Il Pres. Hon.
G. MILOSSEVICH

Il Presidente
V. DJERASIMOVIC

SRPSKA PRAVOSLAVNA CRKVENA OPŠTINA U TRSTU ima čast da Vas pozove na Konferenciju proslave

DVESTOGODIŠNJICE SRPSKE ŠKOLE "JOVAN MILETIĆ"

koja će se održati 21. oktobra o. g. u 18 časova u dvorani Gino Baroncini - Assicurazioni Generali u ulici Trento 8/III.

Biće prisutni Ministar za Kulturu Republike Srbije BOŽIDAR MANIĆ i Poverenik Pokrajine za Prosvetu i Kulturu DARIO BARNABA.

Govoriće: prof. dr. RADOVAN SAMARDŽIĆ, Direktor Balkanološkog Instituta Beogradskog Univerziteta i član SANU i istoričar GIULIO CERVANI profesor Tršćanskog Univerziteta.

Počesni Pred.
DUOROJE MILOŠEVIĆ

Predsednik
VELIMIR DJERASIMOVIC

БИБЛИОТЕКА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕНЕ ОПШТИНЕ У ТРСТУ

Марија Митровић

Манастири, нешто ређе и цркве често поседују старе и вредне рукописе и књиге, па су прве научне библиографије како рукописа, тако и шампане књиге – барем на терену српске културе – састављане тако што су стручњаци обилазили ове сакралне установе и описивали њихово рукописно и штампано благо. У другој половини 19. века започет је попис писаног националног блага и чинили су то пре свега Ватрослав Јагић и Стојан Новаковић. И у библиотеку Српске православне црквене општине из Трста је раних шездесетих година прошлог века долазио Георгије Михајловић, који је 1964. објавио прву научну библиографију српске штампане књиге 18. века.¹ За време од 1701. до 1800. године Михајловић је забележио постојање 414 штампаних српских књига, од којих чак њих 48 није сачувано, него су нам познате на основу поузданих описа неког од ранијих филолога, али се – барем колико се данас зна – нису сачувале до данашњих дана. Уз сваку коју је Михајловић имао у рукама, он је објавио и фотографију насловне странице и већ ту налазимо податак који пуно говори о значају споменуте тршћанске библиотеке. Михајловићева библиографија доноси чак 28 насловних страница старих књига из ове библиотеке, што значи да су те ретке књиге ту или најбоље очуване или чак уопште постоје само ту и ни у једној другој библиотеци на територији некадашње Југославије.

Библиотека Српске православне црквене општине у Трсту важна је карика у библиотечној мрежи старе српске књиге која је, за разлику од велике већине националних библиотека, током првих столећа модерног доба, настајала изван територије на којој се данас простире Република Србија. Али постоји и једна тамна страна ове приватне тршћанске библиотеке. Не ради се дакако ни о каквом злом појединцу, нити било чијој рђавој намери, него о једноставној чињеници: ова библиотека није доступна научној јавности. Народна библиотека Србије већ више година ради на прављењу њеног каталога, посао се приводи крају, а преуређене су и просторије и књиге одлично смештене, тако да се ускоро можемо надати њеном отварању и за публику. Да би ове драгоцене књиге једног дана постале доступне широј научној јавности, ваљало би учинити додатни напор и пронаћи средства, технику

и људе који би ове вредне књиге скенирали и у електронском облику омогућили приступ материјалу који, због истрошености папира, тешко да може преживети још какво листање, читање и изучавање. Да не би нестале, попут Аристотеловог списка о комедији из Ековог романа *Име руже*, ове, као и бројне друге старе књиге морале би доживети суштинску трансформацију: морале би бити преточене у текстове и илустрације који би са папира прешле на екране компјутера и црну штампарску боју замениле виртуелним словним знацима.

Данас смо готово заборавили да је протекло више од два и по века пре него што је Гутенбергов изум, штампана књига, постао масовно културно добро. Тек са развојем индустрије папира и великих штампарија – а све се то догађа управо током 18. века – књига постаје доступна ширем кругу људи и знатно доприноси међусобној комуникацији. Пре тога књига је била штампана ипак само за повлашћене, у малом броју примерака; све до 18. века штампарија је само одузела посао писарима, али није битно променила однос читаоца према тексту. И штампаних текстова и читалаца било је веома мало. Осамнаести век је особито на просторима тадашњег Хабзбуршког царства значајан још из једног разлога: отварањем државних школа у доба просвећености књига улази у масовну употребу међу младе људе. Обавезна јавна школа учинила је смисленим и неопходним штампање разних приручника, буквара, катихизиса, уџбеника математике, физике, географије, историје, етике и најразноврснијих поучних и поучно забавних књига за младе. Све већи број људи посвећује се издавачкој делатности, јака постаје и потреба за преводњем и адаптирањем текстова насталих на неком другом језику, преводе се не само приручници, религијско-филозофски текстови него и белетристика. И велики писци посвећују део свог времена преводилачком и компилаторском раду.

И библиотека Српске православне црквене општине из Трста прати управо те основне линије омасовљене потребе за књигом: године 1782. при Цркви Светог Спиридона отворена је приватна школа, а од године 1792. она постаје јавна и следи програме државне школе, те стога није чудно што су се у библиотеци затекли управо приручници пре свега из тог периода, почев од оних за

најнижи узраст (абecedари, катехизиси), до приручника из области математике, физике, историје, етике. Док се књижевни репертоар ове библиотеке може поредити са било којом школском библиотеком из тог времена са тла Хабзбуршке монархије, уочљива је разлика у типу коришћених слова за штампање ових књига. И мање стручно око лако може уочити два типа ћириличног писма на којем су штампане: постоје старија, тежа, маснија слова која су коришћена у бечкој штампарији, и она мало поједностављена, тања, елегантнија која су коришћена у Венецији. А негде тридесетих и четрдесетих година 19. века почиње се појављивати и треће ћирилично писмо, оно које је и данас у употреби. Библиотека садржи и књиге штампане латиницом: такав је на пример медицински приручник *Likarie priproste* из 1775,² као и једна стара историја Босне (*Pripisagnie*, 1775).

О улози коју су при штампању књига имали тршћански трговци може на симболичан начин сведочити један примерак првог универзитетског уџбеника из пера српског аутора, из времена када је Србија још била далеко од могућности оснивања сопственог факултета природних наука. Атанасије Стојковић (1773–1832), иначе и аутор првог српског романа (*Аристид и Наталија*, 1801), објавио је уџбеник физике у три тома (*Физика I–III*, Будим, 1801–1803), који је наменио студентима Универзитета у Харкову (Русија), где је тада Стојковић предавао. У трећем тому овог уџбеника крупним словима штампао је посвету двојници тршћанских трговаца, Паликући и Теодоровићу. То јасно говори да су ови људи, иако је први од њих на трговачке уговоре стављао путачу, будући да је био неписмен,³ играли важну меценатску улогу у објављивању књига, па чак и једног универзитетског уџбеника. – Читава мала историја односа тршћанских трговаца и њихових фамилија са раним представницима нове српске књижевности могла би се написати на основу штампаних или руком писаних посвета којима су писци на унутрашњим страницама књига захваљивали својим меценама.

И још један тип посвета привлачи пажњу: то су посвете женама, било као читаатељкама, било као добротворкама. Прва двојезична, француско-српска књига коју је саставио Павле Соларић носи наслов *Le Philosophe Indien ou l'Art de Vivre Heureux* – Мудрољубац индијски либо искуство щастливо живити... У Венецији, при Пани Феодосију 1809, својеврстан је приручник свакодневне филозофије, носи посвету госпођи Софији Теодоровић, рођеној Мекша. По тадашњем обичају, и ова књига представља прераду, слободан превод једног изворно енглеског текста из пера Роберта Додслија (*Dodsley*) из године 1751. Овај је текст, како наводи Персида Лазаревић,⁴ доживео више од 200 издања, те је мистификован и приказиван као текст Лорда Честерфилда (*Chesterfield*). Соларић га је припремио за српску публику из једног француског превода. Доба просвећености воли књиге које читаоцу доносе упуте и савете за свакодневни живот. Али у

српском издању књига има и додатни циљ: да омогући читаоцу да усаврши своје познавање страног језика, овог пута француског, тако да Соларић књигу штампа паралелно на српском и француском језику. Ако је таква књига имала посвету упућену једној жени, значи да су читаатељке пре него што су им главна лектира постале „љубићи” и романтичарска љубавна поезија, читале поучне књиге и училе стране језике. Тек од романтизма па надаље жена има пре свега улогу музе, њој се посвећују песмарице, песме, антологије и то се такође може пратити у књигама сачуваним у овој библиотеци. Таква је на пример посвета тршћанској добротворки, госпођи Нако, рођеној Вучетић.

Значајан део корпуса ове библиотеке чине разни речници, граматике, приручници за учење страних језика, пре свега немачког, а ми смо се овде определили и оку јавности изложили прву граматiku италијанског језика „ради употребленія илирическія јуности” коју је 1794. године у Будиму објавио Вићентије Љуштина, тадашњи ђакон Цркве Светог Спиридона.

Осамнаести век је и време штампања првих превода белетристичких текстова на српски језик: тршћанска библиотека поседује примерак првог на српски језик преведеног романа. Био је то Мармонтелов *Велизаріи* из 1777); двадесетак година доцније (1799) преведен је Дефоов роман *Робинсон Крусо*, који ова библиотека такође поседује, а међу књигама је и прво издање прве оригиналне српске трагедије (*Трагедіа Уроша Пиатаго*) из 1798.

Путеви пристизања књига у библиотеку Православне црквене општине били су разнолики: нису нам позната имена свих људи заслужних за увећавање и очување њених фондова, само на неким примерцима проналазимо породичне печате или потписе појединих трговачких породица (овде доносимо слику печата породице Теодоровић), што значи да су Црквеној општини даровали целу, или барем неки део библиотеке; на неким примерцима стоји и печат једне српске културне институције која је у Трсту постојала веома кратко. Била је то „Српска читаоница”, основана 1909. у Виа Лазарето векијо 5 (*Lazzaretto vecchio*); године 1911. се преименовала у „Società serba”, а променила је и седиште, па је сада на другом спрату у улици Белини 7, што значи баш у згради у којој се и данас налази библиотека. Не зна се тачно када је ова културна асоцијација престала да постоји, али је један део њених књига са печатом „Српска читаоница” данас у поседу Црквене општине.

На корицама старих и већ почетком 20. века оштећених књига налазимо каткад руком писане допуне и напомене из пера Нићифора Вукадиновића, пароха Цркве Светог Спиридона⁵; он је, некад с потписом а некад без њега, преписивао на посебне, уметнуте листове текст са страница које су већ тада биле толико оштећене да су биле једва читљиве. Овај брижљиви парох је тачно пре једног столећа третирао књигу као драгоцену пред-

мет, сачињен од трошног материјала, те је чинио напоре да текст, макар у руком дописаној форми, допре и до будућих генерација. – Дуже задржавање у овој библиотеци и помније истраживање видљивих и мање видних сигнала, каткада уписани у саме текстове књига, а каткад су их придодавали корисници, омогућили би занимљиво истраживање о утемељивачима, корисницима, дародавцима и чуварима ове драгоцене установе.

Неће нас, дакако, изненадити чињеница да се у овој библиотеци налазе и књиге двојице аутора с краја 18. и почетка 19. века који су део свог радног века везали за Трст: Павле Соларић (1779–1821) је највећи део свог кратког живота – од године 1803. па до преране смрти – провео у Венецији, али је Трст био честа мета доласка овог пионира српске просвећености, особито када је у њему дуже (1802–1806) боравио Доситеј Обрадовић. У Венецији је Соларић радио као коректор у ћириличкој штампарији Пана Теодосија, али је и сам преводио, писао поезију (једну је песму посветио граду Трсту и његовим грађанима) и, пре свега, приручнике. Објавио је укупно 13 наслова, највећим делом адаптација и превода са немачког и француског језика. Посебно бисмо истакли Соларићев својеврстан азбучник који садржи оба алфабета, ћирилички и латинички (*Азбука славенска*). У предговору за први српски уџбеник географије (који је у бити компилација једног немачког уџбеника и носи наслов *Земљоописаніе*, а објављен је 1804), он пореди добар приручник из географије са катехизисом! Сматра да је најбољи пут ка Богу управо настојање да се упозна Земља, њена богатства и лепоте, али и сиромаштва, страдања и несреће.

Соларић је један од верних ученика и настављача послова које је започео отац модерне српске књижевности и културе, Доситеј Обрадовић (1739–1811). По значају који је Доситеј имао унутар српске књижевности, треба заправо говорити о првом и можда најзначајнијем имену уопште у модерној српској култури, која се, баш захваљујући раду овог неуморног путника и великог учитеља из основа променила, тако што се замени свој дотадашњи културолошки, махом византијски модел за модеран, просветитељски западноевропски културолошки круг. Библиотека поседује више књига: прво издање Езопових *Басни* са Доситејевим коментарима (1788) затим његов превод *Етике* тада веома популарног италијанског филозофа Франческа Соаве, као и *Совјети здраваго разума* (из 1806). Представљајући ауторе који су један део свог радног времена провели у Трсту, не можемо заобићи ни име Вићентија Ракића (1750–1818), који је био парох Цркве Светог Спиридона од 1798. до 1910. Преводио је и адаптирао текстове са грчког, руског и италијанског језика, писао у стиховима о животима светаца, па чак и једну драму, а овде доносимо само једну његову књигу о разарању светога града Јерусалима и заузимању Константинопоља.

За српску културу у целини, а онда посебно и за библиотеку Српске православне црквене општине у Трсту од изузетног је значаја била типографска делатност у Венецији. Издавачка делатност у овом граду штампала је српске књиге током готово четири века, од 16. па до првих неколико деценија 19. века, и процењује се да су ту штампана 104 издања.⁶ Већ 1520. у том граду покреће штампарију ћириличких књига Божидар Вуковић (активан до 1540), а послове затим преузима његов син Винћенцо, који је активан све до пред крај тог века. Током 17. века такорећи замире свака издавачка делатност, током целе прве половине тог столећа објављене су само две српске ћириличке књиге: једна у Венецији, а друга у Румунији, односно Влашкој. Тек у другој половини тог века елитне српске књиге поново се штампају у Венецији, тада у штампарији Димитрија Теодосија, Грка, који је отворио и ћирилички одсек своје типографије. „Штампајући православне црквене књиге, он је, да би отклонио неповерење српског свештенства према књигама које долазе из католичке средине, на насловну страну стављао понекад податак да је књига штампана у Москви, Кијеву или Санкт Петербургу. Упркос својој материјалној нетачности, те су тврдње биле близу истине. Наиме, Теодосије је за потребе српске цркве прештампавао руске црквене књиге. За десетак година из његовог предузећа изашло је преко четрдесет књига намењених Србима.”⁷

Два су значајна српска аутора дошла право у Венецију да би штампали не само своја дела него и да би изблиза пратили, помагали и редиговали српске књиге и онда када је Димитрија Теодосија заменио Пано Теодосије. Били су то Захарије Орфелин (1726–1785) и већ споменути Павле Соларић. Орфелин је у Венецији, поред разних приручника, те прве периодичне публикације, првог магазина међу јужним Славенима (*Славеносербски магазин*, 1768) у два тома објавио велику, на више од 700 страна, биографију руског цара Петра Великог. Била је то прва монографија уопште написана о реформатору руске политике и културе. Пажњу је посветио и калиграфији, графичким типовима слова, први је у своје приручнике осим ћириличких слова уводио и латиницу...

Павле Соларић је током својих 15 венецијанских година – како је већ речено – ту објавио више приручника, први покушај библиографије дотадашње српске књиге, припремио је за штампу и штампао први средњовековни споменик (рукопис опремио потребним критичким напоменама).

Иако су се Срби у време отоманске владавине на Балкану често насељавали унутар Хабзбуршког царства, а после два масовна пресељења (1690. и 1730) полако су почели стварати и своја културна и управна средишта у појединим градовима, од којих је најважније било оно у Сремским Карловцима, где је било седиште највише српске православне црквене власти и где је 1791. године отворена прва гимназија, Хабзбурзи су упорно и

дуго избегавали да дају дозволу за штампање књига ћирилицом на својој територији. Коначно, године 1770. бечком штампару Куртцбеку (Kurtzbeck) дато је монополско право на штампање српских књига. И док су штампарије изван Хабзбуршког царства (Венеција, Санкт Петербург, Лајпциг) већ биле прешле на модернизовану, тзв. грађанску ћирилицу, коју је у ортографију увео руски реформатор, цар Петар Велики, Беч се стриктно држао старог, тешког и тромог ћириличног писма. После смрти Куртцбека, 1792, штампарију је купио Стефан Новаковић, али је већ 1796. доживео финансијски крах, па је то предузеће купио Пештански универзитет, те је Будимпешта потом неколико деценија држала монопол штампања књига на српском језику.

Књиге библиотеке Црквене општине тачно одсликавају ову ситуацију: књиге из 18. и раних деценија 19. века штампане су у Венецији, Бечу или у Будиму. У више наврата културни ентузијаст из Трста тражили су од Беча дозволу за штампање српских ћириличких књига у овом граду, али дозвола никада није добијена. А онда, одједном, године 1851. Петар Петровић Његош објављује у Трсту свој други велики епски спев, *Лажни цар Шћепан Мами!* Наравно, чим отворите књигу, са друге стране корица лепо пише: „Тискано у тискарни браће Зупан у Загребу”. Ентузијаст културе, Тршћанин Андрија Стојковић, појављује се као издавач ове значајне Његошеве књиге. У улози издавача овај се посленик појавио (колико нам је за сада познато) само још једанпут те исте 1851. године када је објавио један ћирилицом штампани *Календар*, публикацију популарну унутар Хабзбуршког царства, својеврсну хрестоматију не само важних датума и догађаја током једне године него и најразличитијих савета, упута, али и краћих литерарних текстова намењених најширој публици. Мало, готово ништа се не зна о човеку који је и на овај начин, ослањајући се на штампарију у другом граду, конкретно у Загребу, бележио издавачку делатност у Трсту. – Готово је потресна та жеља и потреба да се у Трсту покрене издавачка делатност

на ћирилици: прве покушаје и захтеве упућене Бечу спомиње у својој аутобиографији Јоаким Вујић (1772–1847),⁸ и они се односе на период када је у Трсту боравио и Доситеј, дакле, на прву деценију 19. века, а последњи такав покушај је из 1873, када извесни Петар Узелац, који редовно шаље своје прилоге београдском часопису „Застава”, из којих, поред осталог, сазнајемо да је тада намеравао да покрене издавачку делатност у Трсту и да ту објављује лист посвећен искључиво трговини. Сви покушаји остајали су без одговора и ниједан није могао да буде реализован.

Многе су теме које ће научници моћи да проучавају када све ове ретке, драгоцене књиге из библиотеке Српске црквене општине буду доступне, – од историје ортографије, до историје превођења, приређивања страних стручних и белетристичких књига. Можемо сазнати шта се са којих језика преводило, како се писало о себи и о другоме, како су људи који су се у Трсту населили средином 18. века доживљавали овај град као свој. Трагове учења, спознавања света и припрема за велике трговачке и словне пројекте оставили су Срби и у својој библиотеци.

Али библиотека Православне црквене општине нема само локални, регионални значај. У контексту несрећне судбине коју су доживеле две највеће библиотеке, две ризнице модерне српске културе – библиотека Митрополије у Сремским Карловцима, која је настрадала у Првом светском рату и Народна библиотека Србије, која је бомбардована у Другом светском рату – ова библиотека, заједно са оном која се чува у Сентандреји поред Будимпеште, српској енклави на данашњој мађарској територији, представља један од најбогатијих резервоара из којих се напаја модерна српска култура. Зато и на крају понављамо неопходност да се драгоцени библиотечки материјал у што скорије време учини доступним научној јавности, и то не само стручним инвентарисањем и каталогизовањем књига него и њиховим преношењем у електронски облик.

Напомене

¹ Др Георгије Михајловић, *Српска библиографија XVIII века*, Београд 1964, 383. И раније су постојале систематске библиографије раних српских књига: Paul Jos. Šafařík's *Geschichte der Südslanjschen Literatur*, III. *Das serbische Schriftthum. Geschichte der serbischen Literatur*. Praga 1865; Стојан Новаковић, *Српска библиографија за новију књижевност 1747–1867*, Београд 1869, али се Г. Михајловић први придржавао савремених библиографских принципа.

² На страницама које следе читалац ће наћи илустрације овде споменутих књига.

³ Видети прилог Марка Дога у овом Каталогу.

⁴ Персида Лазаревић Di Giacomo, „У вртлогу европске књижевне мистификације на међи 18. и 19. века: белешке на маргинама српских превода 'браминова рукописа'”, Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд: МСЦ, 40/2, 2011, стр. 185–199.

⁵ У књизи М. Ал. Пурковића, *Историја Српске православне црквене општине* (Трст, 1960) налазимо податак да је службовао у Трсту при Цркви Светог Спиридона од 1906. до 1944. Уз његово име стоји да је „игуман”, а то име налазимо и међу установитељима Српске читаонице.

⁶ Податак преузимам из докторске дисертације Др Алесандре Андолфо *Stampatori di libri per i Serbia Venezia tra XVI e XIX secolo – il loro contributo alla nascita della coscienza culturale nazionale in Serbia* (одбрањена у Венецији на универзитету Ca' Foscari 2009. године).

⁷ Павле Ивић и Митар Пешикан, „Српско штампарство”, у књизи: *Историја српске културе*, Београд 1994.

⁸ Вујићево *Животописаније* објављено је 1833; године 1801. дошао је у Трст и ту остао три године; према томе, покушаји покретања штампарије у Трсту сежу на сам почетак 19. века.

Likarie priproste.

Венеција, 1775 – приручник за лечење

Pripisagnie

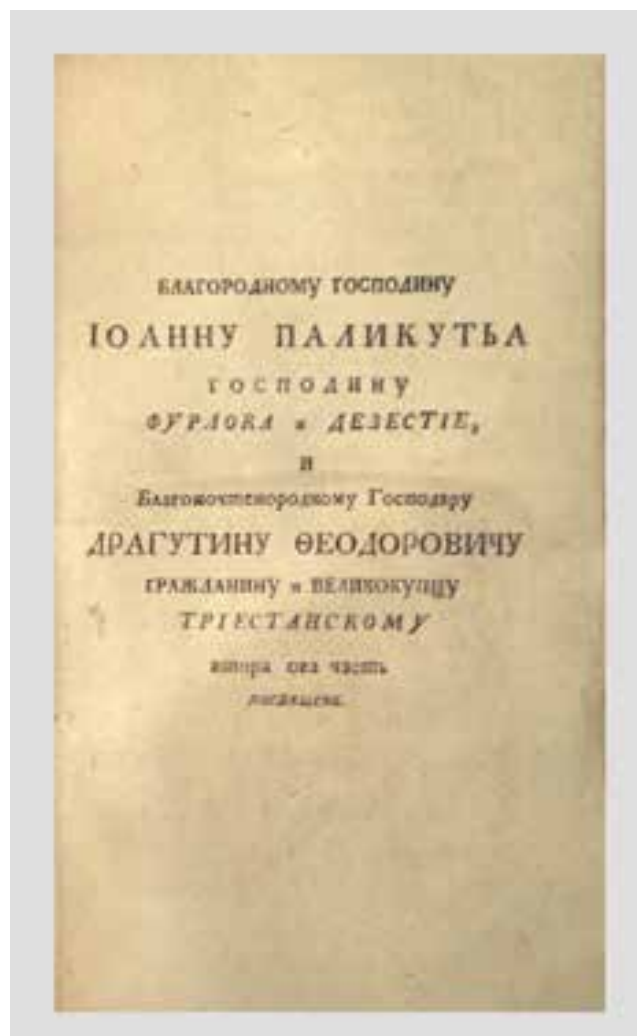
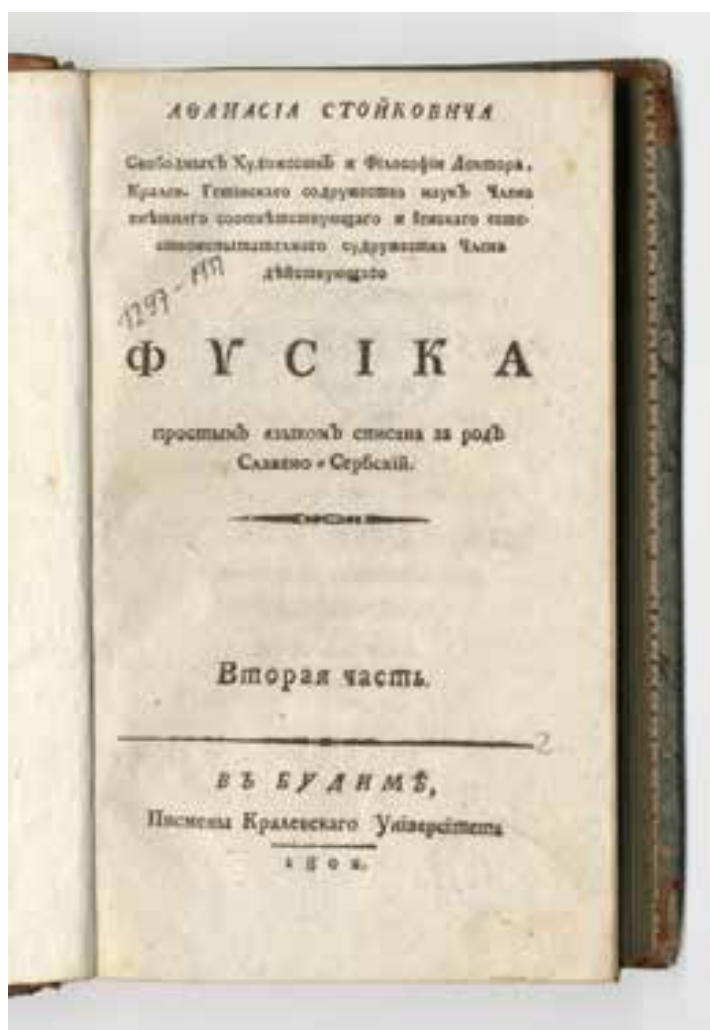
Венеција, 1775 – историја Босне

Атанасије Стојковић
Фвзика

други том. Будим, 1802.

**Посвета тршћанским трговцима,
штампана у трећем тому Фвзике ?**

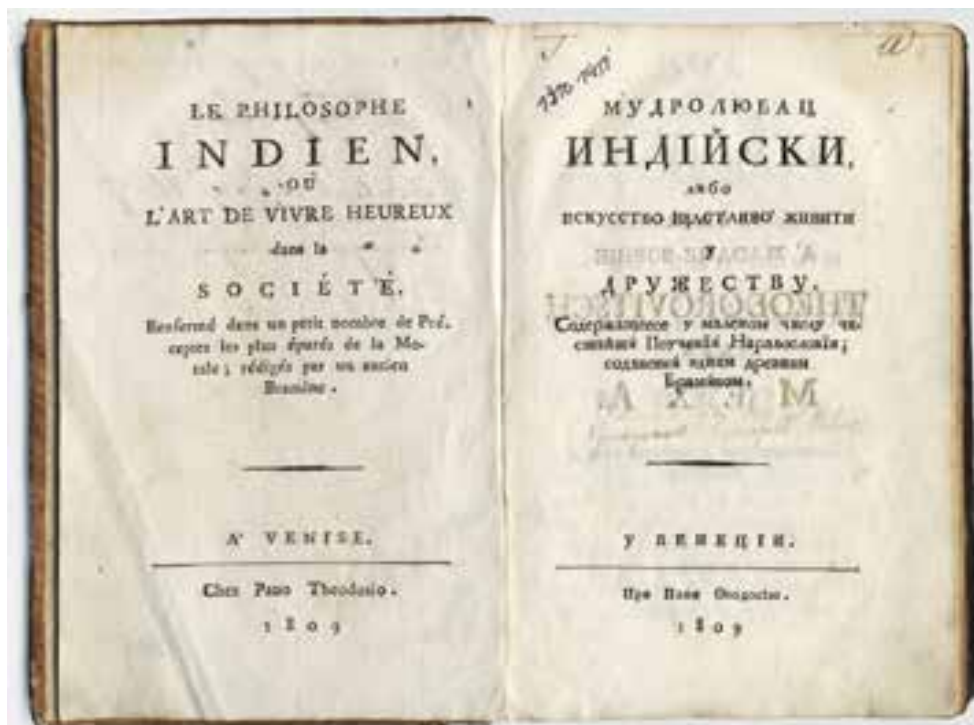
Павле Соларић

Le Philosophe Indien ou l'Art de Vivre Heureux

– **Мудролюбац индјски**

либо искуство щастливо живити...

Венеција, 1809.

Соларићева поучна двојезична књига

посвећена је госпођи

Софији Теодоровић, рођеној Мекша

Први учебник италијанског језика,
аутор је Ђакон Цркве Светог Спиридона,
Вићентије Луштина

Беч, 1794.

Мармонтелов Велизаріи,
први превод
неког европског романа на српски језик

Беч, 1777.

Павле Соларић
Землеописаніе

Венеција, 1804.

Доситеј Обрадовић
Езопове Басне

Лајпциг, 1788.

Доситејев превод Етике Франческа Соаве

Венеција, 1803.

Совѣти здраваго разума Д. Обрадовића

Будим, 1806.

Вићентије Ракић

**Исторіа о разореній последнѣмъ
святаго града Іерусалима**

Венеција, 1804

Захарија Орфелин

Монографија о Петру Великомъ

Венеција, 1772.

Петар Петровић Његош
Лажни цар Шћепан Мали

Трст (а у ствари Загреб), 1851.

Захарија Орфелин
Приручник Ортографије

Сремски Карловци, 1778.

БИБЛИОТЕКА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ОПШТИНЕ У ТРСТУ

Владан Релић

На седници 6/18. октобра 1841. године школски старатељи (надзорници) Јован Николић и Јован Бетковић обратили су се Управи Црквене општине са предлогом да се оснује „национална“ (општинска) библиотека путем добровољног прикупљања књига словенских аутора међу члановима и тражили су прилог из црквене касе. Из писма које су упутили 3. марта 1843. године сазнајемо да је Црквена општина одобрила за библиотеку 500 форинти годишње и да је даровањима сакупљено више од 800 књига. Надајући се даљем успешном прикупљању, надзорници су предложили да се додели једна соба где би се књиге чувале, а која би могла да послужи за читање.

Истовремено је и Школа имала књиге. Према извештају за 1874/75. годину, Школа је располагала са 289 књига. По одласку Ђакона Германа Анђелића на другу дужност у славјанском друштву културни залет је замро све док при крају 19. века, заузимањем нарочито Лазара Аничиха, нису почеле да се одржавају светосавске прославе и буди национални дух. Лазар Аничих се трудио да подигне школски ниво и у том смислу поново су набављане књиге. Црквена општина је чланица Српске књижевне задруге скоро од њеног оснивања. Аничих је после оснивања дечјег забавишта организовао вечерње курсеве за одрасле. Године 1909. отворио је „Српску читаоницу“ која се налазила у улици Виа

Списак лица заслужних за оснивање српске библиотеке у Трсту –
Biblioteca Slavo-Serbica (Српска православна црквена општина у Трсту)

Правила Српске читаонице у Трсту из 1909. године
(Библиотека Српске православне црквене општине у Трсту)

VII/10 - Повеља захвалности Српске књижевне задруге свом добротвору Српској православној општини у Трсту. Београд, 9. новембар 1923. – Повељу израдио: Марко Мурат (Канцеларија Српске православне црквене општине у Трсту)

дел Лазарето (Via del Lazzaretto). Црквена општина је том приликом помогла сумом од 1.000 круна, али читаоница није била дугог века. Премештена је у зграду словеначког Народног дома. Италијански фашисти су 20. јула 1920. године извршили напад на читаоницу и запалили је. Ватра није стигла до просторије где су биле смештене српске књиге, те су оне потом склоњене у просторије Црквене општине.

Српска заједница у Трсту, ослабљена и бројно и материјално у светском рату, није могла да брине о књизи, али је зато утолико више заслужан свештеник Никифор Вукадиновић, искрени љубитељ књига. Из разних забелешки, пронађених у Библиотеци, закључује се да је он куповао књиге код антиквара о свом трошку и поклањао их општинској библиотеци.

После Другог светског рата прилике нису биле повољније. Школа је престала да ради, а већи део књижног фонда се налазио у школској учионици. Одласком учитеља Велимира Ђерасимића с дужности, 1954. године престала је да ради Библиотека. Осамдесетих година прошлог века Народна библиотека Србије је послала стручњаке из Београда да среде црквено-општински фонд књига. Њихов рад је прекинут ратом 90-их, али је настављен 2007. године. Народна библиотека Србије је поклонила општинској библиотеци неколико стотина књига.

Данас у Фонд старе, ретке и научне књиге уведене су 3.423 књиге, од којих је око 400 издато у емиграцији, Општи фонд има 1.142 наслова а Страни фонд обухвата 943 обрађене књиге. Стари

страни фонд, чија су издања из периода пре 1800. године, броји 391 наслов. У инвентар периодике уписано је 128 наслова („Гласник, службени лист уједињене Српске православне цркве”, Београд, 1920–1964; „Школски лист”, Сомбор–Будим, 1865–1891; „Српски књижевни гласник”, Београд, 1907–1913; „Отаџбина – књижевност, наука, друштвени живот”, Београд, 1887–1892; „Даница, лист за забаву и књижевност”, Нови Сад, 1861–1871; „Глас СКА”, Београд, 1888–1929; „Зора – Лист за забаву, поуку и књижевност, Мостар 1898–1901; „Годишњак Николе Чупића”,

Београд, 1877–1935...), од којих је 37 емигрантских („Братство – Fraternity”, месечни часопис за јачање национално-политичког јединства Срба православних и муслимана у емиграцији, Торонто, 1961–1969; „Bulletin Jugoslav”, Национално-културног клуба у Швајцарског, Верн, 1956–1974; „Завичај – Home”, San Fernando (Calif), 1952–1966; „Бели Орао” – Орган Српске народне одбране у Немачкој, Минхен, 1960–1969; „Hrvatska Zora” München 1959–1969; „Американски Србобран – The American Srbobran”, Pittsburgh, 1959–1960...).

АРХИВ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕНЕ ОПШТИНЕ У ТРСТУ

Јелица Рељић

Срби у Трсту су 1793. године израдили своја правила под насловом *Statuti e Regolamenti della Nazione e Confraternita Illirica – Установленија и правила нације и братства Илиричкога утврђена годна 1748 у граду и пристаништу слободног Тријеста*.¹ Ова правила (статути),² изгласана на Скупштини братства 1. септембра 1793. године, дала су основне смернице канцеларијском пословању. Прописно уписивана акта у Регистар „Старе архиве” (*Repertorio del Vecchio Archivio della Comunità Illirica composto di 1751*), уредно вођени записници седница Одбора Црквене општине³ (*Protocollo delle due Nazioni Greci Orientali ed Illirici, 1773–1780*), уписи у матице рођених,⁴ венчаних и умрлих, сачувани инвентари ... доказ су свести и бриге канцеларисте (секретара), као и чланова Црквене општине за чување архивских докумената.

Архив у данашњем смислу речи Српска православна општина оформила је 1958. године. У Архиву Српске православне црквене општине сачувано је писмо др Миодрога Ал. Пурковића, аутора обимне историје Српске православне црквене општине у Трсту,⁵ упућено Црквеној општини, 2. августа 1958. године. У писму Миодрог Пурковић описује стање у којем се налази архивска грађа коју је истраживао за своју студију и предлаже мере за боље чување и руковање архивалијама.⁶ Управа Српске православне црквене општине у Трсту, свесна значаја очувања српског културног, историјског и духовног наслеђа ван матице, а очигледно и подстакнута Пурковићевим писмом, донела је 7. новембра 1958. године решење које је прописало прецизна упутства за заштиту, сређивање, чување, коришћење и објављивање архивских докумената:

„На основу указане потребе, а на основу прописа чл. 44 Статута и чл. 3 Правилника доносимо ово:

РЕШЕЊЕ (трајне вредности)

„У циљу да се сва црквеноопштинска архива, што боље очува, среди, спречи њезино евентуално нестајање и омогући лакши приступ истој по научним радницима, одређује се:

1– Да се сва постојећа стара архива среди, стави у нове тврде корице (фасцикле – омот) са одговарајућим натписима итд. како се то већ почело спроводити у живот под личним надзором и директивама преседника црквене општине, не дирајући и не мењајући ништа из ранијег система.

2– Од године 1838. архива је сложена по годинама, тај распоред не дирати тј. архива има остати сложена по годинама, с тим што ће се моћи ставити у једне корице више година што ће бити изричито означено на спољној страни корица.

До године 1892. архива је дељена по одељењима и тај се систем има задржати унутар поједине године.

Од 1892. нема више делења на одељења, па ће се тај распоред и даље задржати.

3– Са архивом спојиће се сва архива до 1950. године па и она која се налази у орману црквеноопштинске канцеларије.

Такођер сва школска архива до године 1950. биће прикључена општој архиви, са знаком на фасцикли: Архива српске народне школе „Јован Милетић”. Ако нема много грађе може више година бити стављено у један фасцикл.

4– Сва архива носиће службени назив: Архива српске православне црквене општине у Трсту.

Сва архива до 1950. г. носиће службени назив „Стара архива” и према томе сва односна архива спојиће се како је напред изложено.

Сва архива биће смештена у посебне просторије за то одређене.

Приступ архиви и кључ имаће управитељ школе, а увид у исту моћиће вршити само онај који има писмено одобрење црквене општине а који ће поступак бити поближе прописан.

5– Научни радници, који буду желели да проучавају грађу, ни у којем случају неће смети да носе рукописе и документе ван просторија одређене за смештај архиве.

Управитељ школе коме ће бити поверено старање о архиви скренуће свакоме пажњу, да не може писати преко рукописа тј. да рукопис употреби као подметач хартији на којој испишује, да не може ништа на рукописима да подвлачи и исправља, чак и онда ако су грешке и омашке у рукопису очевидне, моћиће

на засебном парчету хартије да назначи да у рукопису бр.. постоји таква и таква грешка и да укаже ако је нешто у вези са односним предметом (који се у дотичном рукопису расправља) објављено, са назначењем где и када. Такове напомене ће управитељ школе са копчом – штипаљком причврстити уз дотични рукопис, тако да ће онда други научни радник имати пред собом и те напомене уз које он може додати и своје итд. итд.

6– Све књиге (протоколи, записници) и друге документације и предмете од историјскога значаја, а што се данас налази скупа са архивом чуваће најбрижљивије управитељ школе скупа са архивом, док се у томе погледу не донесе засебно решење.

7– Док се сређује архива у исту не може нико имати приступа без изричитога одобрења Управе.

8– Објављивање материјала може се вршити само уз претходну сагласност и услове који ће накнадно и поближе прописати црквена општина.

Ово решење ступа на снагу одмах. Исто саопштити уз потпис секретару и управитељу школе, дати један препис да га чува у посебни досије „Архива Српске православне црквене општине”.

Управа

Д. Г. Вурдеља, с.р.

Д. Релић, с.р.

Ђ. Перини, с.р.”

Рад на класификацији и сређивању архивске грађе Архива Српске православне црквене општине у Трсту започела је 1958. године Марија Бајц, дугогодишња управитељица српске школе „Јован Милетић” и секретар Српске православне црквене општине. Описујући свој рад на грађи у „Летопису” Српске православне црквене општине у Трсту, између осталог је забележила: „То је био замашан посао, јер архива је била разбацана свуда, у врло несређеном стању, измешани акти из разних година, покидани омоти, акти изломљени итд...” У „Летопису” је Марија Бајц дала преглед извршене класификације грађе за период 1749–1950. на годишта и одељења, с кратким описима сачуване грађе и навођењем недостајућих годишта, затим попис књига и кратак преглед архиве српске школе „Јован Милетић”.⁸ Једним новим решењем Управа црквене општине прописала је и прикупљање историјске грађе која се односи на живот црквене општине и њених органа.⁹ Управа је убрзо донела и правилник о коришћењу архивске грађе на основу којег „чувар Историјског архива лично је одговоран да ни један акт из архиве не нестане, због тога неће ни једнога часа и ни једно лице оставити само у Историјском архиву. Свакоме лицу, које се задржало у Историјском архиву, прегледаће кустос торбу за документе пре изласка из Историјског архива.”¹⁰ Двојезично израђен штампил за потребе Архива набављен је 1964. године.

Архив Србије је заштиту, евидентирање и сређивање архивске грађе у Архиву Српске православне црквене општине у Трсту започео 1982. године.¹¹ Том приликом прегледан је Архив општине и утврђени су обим, вредност и стање архивске грађе.¹² На основу прикупљених података израђен је програм будућег рада.¹³

Архив Србије је сређивање архивске грађе, прекинуто 1990. године, наставио 2008. године.¹⁴ У том прекиду од скоро двадесет година велики број административних књига и огромна количина архивске грађе, највећим делом из периода од 1950. године до данашњих дана, али у мањој мери и из прве половине 19. века, преношена је у свежњевима и регистраторима с тавана и из канцеларија црквене општине у простор Архива. Нова документација примљена у Архив је године 2008. класификована на годишта и тематске целине, израђен је њен попис са сумарним описима сваке кутије а административне књиге обрађене су и пописане. Од 2008. до 2016. године класификовано је 518 кутија архивске грађе и 240 регистратора и за њих су израђени сумарни пописи, обрађена су документа из 1951–1957. године, затим грађа Управе (из 1953–1974), преписка општине са заграничном епархијом (1965–1972), записници седница Одбора Српске православне црквене општине (1963–2001) и Братства (1950–2004), начелна решења црквене општине, пасивна досијеа чиновника, учитеља, свештеника и братственика. Обрађено је 337 административних књига (регистара, деловодних протокола, записника седница Управе и Одбора Српске православне црквене општине, матица крштених, венчаних и умрлих, књига братственика, књига инвентара, разних финансијских књига...). Урађена је ревизија и сумарни инвентар „Старе архиве” из 1749–1844. године. Целокупан архивски материјал спакован је у нове архивске кутије.¹⁵ Урађен је привремени топографски показивач депоа.

Започета је дигитализација архивске грађе с циљем да се она трајно заштити и постане доступна у научно-истраживачке сврхе. Дигитализована су пасивна досијеа свештеника, ђакона, богослова и чиновника, затим грађа Управе (1953–1974), седнице Одбора (1950–1969) и грађа „Старе архиве” („Vecchio Archivio”), из 1749–1837. године. Дигитализовано је преко 19.000 страница докумената. Дигитализацију матичних књига Архив Србије је започео 2016. године. Дигитализоване су матице рођених за период 1772–1954, матице венчаних за период 1798–1989. и матице умрлих за 1783–1979. годину.¹⁶

Архив се налази на другом спрату зграде Српске православне црквене општине на Тргу Сант Антонио бр. 7. Осим Архива, у њој се, на првом спрату, налазе српска школа „Јован Милетић” и Библиотека. Архив је модернизован – извршени су адаптација и проширење простора, набављене су нове металне полице, затим ормани за смештај административних књига и планова, као и скенер за дигитализацију архивске грађе, замењене су електрич-

не инсталације, уведен је видео-интерфон и изведени су молерско-зидарски радови.

У Архиву Српске православне црквене општине сачувано је више од 350 административних књига. Књига под архивским бројем 1 је српски превод Повеље царице Марије Терезије од 20. фебруара 1751. године којом је доделила слободу вероисповести Грчко-илирској општини у Трсту.¹⁷ Под архивским бројем 2 инвентарисан је препис Статута Српске православне црквене општине у Трсту из 1793. године (Statuti e Regolamenti della Nazione e Confraternita Greco-Illyrica).¹⁸ Најстарија сачувана књига је Repertorio del Vecchio Archivio della Comunità Illirica composto di 1751” (Регистар „Старе архиве” за 1751–1837. годину). У Архиву је похрањено двадесет књига записника седница Општинског одбора од 1773. до 2004. године а прва је Protocollo delle due Nazioni Greci Orientali ed Illirici, 1773–1780, затим регистри, општи и поверљиви деловодни протоколи, копијални протоколи (књиге преписа српских и италијанских писама), књиге инвентара и благајне ... Посебну пажњу, нарочито родословних истраживача, привлаче свакако књиге пописа досељених српских породица у Трст, 1748–1828 – (Indica delle Famiglie), књиге братственика (Libro con fraternita), као и сачуване магице крштених, венчаних и умрлих.

Сачувано је око 760 архивских јединица (кутија и регистратора) разних списа. Рад на сређивању и истраживању грађе омогућио је стицање увида у њен значај и вредност. Ради се о изузетно драгоценим сведочанствима о насељавању Срба у Трсту и околини, њиховом организованом црквеном животу, раду на доношењу статута, тежњама за отварање српске школе, уређењу православног гробља, конкурсима за градњу и украшавање цркава – прве, 1753. и друге, освештане 1869. године,¹⁹ подизању капела и њиховим приложницима, помоћи Срба у Трсту устаницима у Србији, преласку католикиња у православље, отварању српске школе, забавишта и читаонице, црквеном хору и хоровођама, обележавању црквених празника, организовању и окупљању око културних и просветних друштава, о српским кућама и њиховом одржавању, свештеницима и братственицима, богатим српским породицама-дародавцима и њиховим легатима, помоћи црквене општине у Трсту српским удружењима, друштвима и православним црквеним општинама у Далмацији, Босни, Херцеговини, Црној Гори, Јужној Србији, Славонији, Хрватској, у Бечу, о везама са Србијом ... Сачуван је део школске архиве, као и архиве Српске православне парохије, затим архиве „Фонда за избеглице”, преписка са Србима из емиграције из друге половине 20. века ...

Прва архивска кутија с ознаком Одељења I (1749–1837) – Sezione I, садржи и најстарију архивску грађу тематски одложена у фасцикле које носе ознаке: *Culto* (Вероисповести), *Mitropolita di Belgrado Sofronio* (Митрополит београдски Софроније), *Chiesa e i suoi aggravati* (Црква и њени терети), *Sepoltura – trasporto dei defunti cadaveri al Nuovo cimitero* (Сахрањивање), *Matrimoni fra greci in genere e cattolici romani nonché educazione di prole da questi derivante* (Бракови између припадника православне и католичке вере, као и образовање њихове деце), *Cimitero* (Гробље), *Sedili in chiesa* (Седишта у цркви). Велики број докумената „Старе архиве” из 1751–1837. године, груписан је у четири тематске целине (*affitanze – куприје, attestati – уговори, corrispondenza – преписка и mixta – разно*) и укоричен у посебној књизи под називом: „Appendice al Vecchio Archivio, 1751–1837” („Додатак Старој архиви, 1751–1837”).²⁰ Посебну пажњу завређују писма Вука Стефановића Караџића, Павла Соларића, Лукијана Мушицког, Самуила Маширевића и Јоакима Вујића, као и обиман рукопис, на више од 230 страница, Никифора Вукадиновића (1874–1944), тршћанског пароха,²¹ који представља нашироко замишљену историју Српске православне црквене општине у Трсту, рађену на основу докумената која се налазе у Архиву Српске православне црквене општине. Архив поседује и богату Збирку планова и скица Храма Светог Спиридона, Српског православног гробља „Свети Ђорђе”, као и зграда у власништву Црквене општине. У Збирци фотографија, која се састоји од осам архивских кутија, чувају се фотографије претежно из друге половине 20. века. У Збирци преовлађују фотографије с прослава верских празника, школских свечаности, изборних скупштина и скупова у свечаној сали црквене општине. Сачувана су и три албума фотографија које су снимљене приликом посете Петра II Карађорђевића Српској православној црквеној општини у Трсту, 21–22. октобра 1962. године, као и албум фотографија снимљених поводом посете Н. С. патријарха Павла Храму Светог Спиридона и Српском православном гробљу у Трсту, 13–14. марта 1999. године. Обимну хемеротеку из друге половине 20. века чине италијанска, српска и југословенска емигрантска штампа, као и материјали повезани са штампањем школских уџбеника, али и они у вези с прославама, конференцијама и саборима. Жеља је да се избором докумената у форми факсимила, као и фотографија широј јавности дочарају значај и разноврсност архивског блага у Архиву Српске православне црквене општине у Трсту.²²

Напомене

- ¹ Српски текст под наведеним насловом штампан је у Будиму 1798. године.
- ² Правила – статуту имају 77 чланова.
- ³ Први записник седнице Одбора вођен је 14. новембра 1773. године.
- ⁴ Први упис у књигу крштених (Протокол крещаемих при Епископији Карлштадској, 1772–1856) је од 26. јануара 1772.
- ⁵ *Историја Српске православне црквене општине у Трсту*, написао Миодраг Ал. Пурковић, издање Српске православне црквене општине у Трсту, Књига I, Трст 1960.
- ⁶ Писмо др Миодрага Ал. Пурковића објављено је у целости у посебном одељку овог каталога.
- ⁷ Видети: Архив СПЦО у Трсту, Начелна решења, кут. 2, досије: „Историјски архив”, 1955–1961, Решење бр. 494 од 7. новембра 1958. године.
- ⁸ На основу навода у Летопису утврђено је да је класификација грађе за период 1749–1950. окончана 1961. године. У Архиву СПЦО у Трсту сачуване су две књиге Летописа за период 1955–1973. у укупној количини од 591 странице (у рукопису).
- ⁹ Решењем бр. 220 од 5. маја 1960. године прописано је отварање досијеа под називом „Разни документи накнадно прикупљени”. Од сачуваних докумената у овом досијеу 2014. године је формирана збирка *Varia*. У наредном периоду грађа ће бити аналитички обрађена и дигитализована.
- ¹⁰ Видети напомену 5, Решење бр. 665 од 17. октобра 1961. године, став б.
- ¹¹ Стручни тим Архива Србије чинили су Љубодраг Поповић, тадашњи начелник Одељења за сређивање архивске грађе старог периода, Дарко Гилер, архивист и Миодраг Пурић, архивски помоћник. О њиховом раду на сређивању и заштити архивске грађе видети: Љ. Поповић, *Рад у Архиву Српске православне црквене општине у Трсту (1983–1989)*, „Архивски преглед”, 1–2, Београд 1990, 23–29. У Архиву СПЦО у Трсту радили су до 1990. године. Резултат њиховог вишегодишњег рада је двотомно издање под насловом *Архив Српске православне црквене општине у Трсту 1749–1950, попис архивске грађе*, књига I–II, Архив Србије, Београд, 2007, 237 + 201. Ово издање промовисано је у Српској православној црквеној општини у Трсту 20. децембра 2007. године.
- ¹² Просторије Архива у којима се налазила архивска грађа, као и богослужбене књиге и библиотечки материјал нису биле одговарајуће за смештај овог културног добра. Грађа се налазила и у просторијама Библиотеке. Простор није имао противпожарну заштиту, електричне инсталације су биле дотрајале ... (Шире видети наведени чланак Љ. Поповића, *Рад у Архиву Српске православне црквене општине у Трсту (1983–1989)*).
- ¹³ Програм је усвојен на седници Стручног већа Архива Србије 10. јуна 1983. године, као и на седници Одбора СПЦО у Трсту 30. јула 1983. године.
- ¹⁴ Потписивањем Протокола о сарадњи Архива Србије и Српске православне црквене општине у Трсту 7. априла 2008. године предвиђен је заправо наставак рада на сређивању и обради архивске грађе Црквене општине, прекинут 1990. године. Протокол су потписали: др Мирослав Перишић, директор Архива Србије и Богољуб Стојићевић, председник Српске православне црквене општине у Трсту.
- ¹⁵ Нове архивске кутије добијене су поклоном од Згодовинског архива у Цељу и Покрајинског архива у Копру.
- ¹⁶ Од 2008. до 2016. године на заштити, сређивању, обради и дигитализацији архивске грађе у Архиву Српске православне црквене општине у Трсту радили су стручњаци Архива Србије: Јелица Рељић, архивски саветник и стручни руководилац пројекта, затим архивисти Александар Марковић, Ана Кос Вујовић, Саша Ружесковић и Петар Росић, и архивски помоћници Миомир Комаров и Жељко Дивац. Манипулативне послове обављао је Предраг Стевановић, архивски помоћник Међуопштинског историјског архива Ваљево.
- ¹⁷ Српски превод је калиграфски исписао тршћански парох Јован Ђаковић: „преписата чрез свјаштенојереја Јоанна Ђаковича”. Оригинал Повеље царице Марије Терезије, писане на латинском језику, чува се у каси Црквене општине.
- ¹⁸ Статути имају 57 чланова. Препис је јула 1836. године урадио Андрија Ђурађ Стојковић, тадашњи „писмохранитељ” Црквене општине у Трсту. Оригинал се чува у каси црквене општине.
- ¹⁹ Архив Србије је 2009. године израдио мултимедијалну презентацију Храма Светог Спиридона. Аутор презентације је Александар Радош.
- ²⁰ Није утврђено због чега су ова документа, различите тематске садржине, укоричена у књигу. У питању су акта која нису протоколисана у деловодном протоколу. Документа (обима од 800 страница) су дигитализована и у наредном периоду ће бити обрађена.
- ²¹ Архив Србије и Српска православна црквена општина у Трсту објавили су 2011. године *Писма из Трста. Никифор Вукадиновић Димитрију Руварцу*, приређивача др Николе Марковића и Данице Филиповић, Београд 2011, 90. У питању су Вукадиновићева писма која се чувају у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић” у Београду.
- ²² Овом приликом захваљујемо Богољубу Стојићевићу, председнику Српске православне црквене општине (2007–2013), као и садашњем председнику Златимиру Селаковићу, који су нам свесрдно излазили у сусрет током нашег заједничког вишегодишњег рада на заштити, сређивању и истраживању архивских докумената у Архиву Српске православне црквене општине у Трсту.

**Repertorio del Vecchio Archivio della
Comunità Illirica composto di 1751.**

– Регистар старе архиве
за 1751–1837.

(Архив СПЦО у Трсту)

VII/11

Indice dell'Archivio	A
Abbazie 23	B
Abbatanziani	C
	D
Abbate 160	E
Abbander	F
	G
Abbatucci - ved. Pisanis & Sabbatucci	H
Abbatucci - ved. Zichardi (261)	I
Abbatucci - ved. Zichardi (261)	K
Abbatucci	L
Abbatucci	M
Abbatucci	N
Abbatucci	O
Abbatucci	P
Abbatucci	Q
Abbatucci	R
Abbatucci	S
Abbatucci	T
Abbatucci	U
Abbatucci	V
Abbatucci	W
Abbatucci	X
Abbatucci	Y
Abbatucci	Z

Из кнѣге крштених (Протокол крещаемых при Епископии Караштадской, 1772–1856)
 – први упис: Јован Рајовић,
 рођен у Трсту 26. јануара 1772.

(Архив СПЦО у Трсту)

Из кнѣге умрлих (Протокол оумирающих при Епископии Караштадской Епархии подлежащей и протопопскому пределу принадлежащей парохии Града Триеста (1783–1848)

– први упис: Марија, супруга Јоана Христовола

(Архив СПЦО у Трсту)

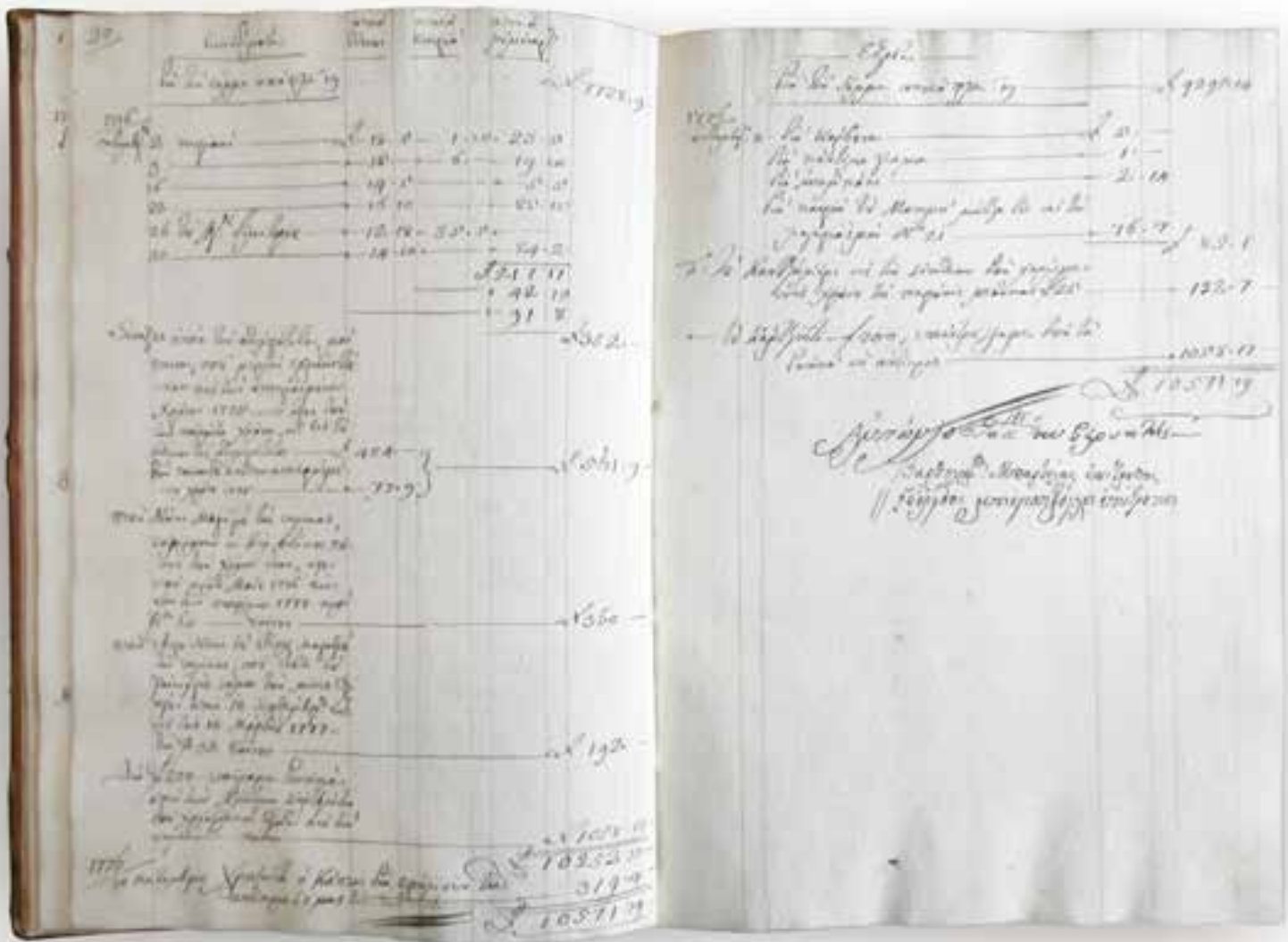

Libro cassa (1773-1781)

- Књига благајне

(Архив СПЦО у Трсту)

VII/12

Из Књиге прилога Цркве Светог Спиридона
 (Per la Veneranda chiesa
 di San Spiridione in Trieste, 1781-1783)

(Архив СПЦО у Трсту)

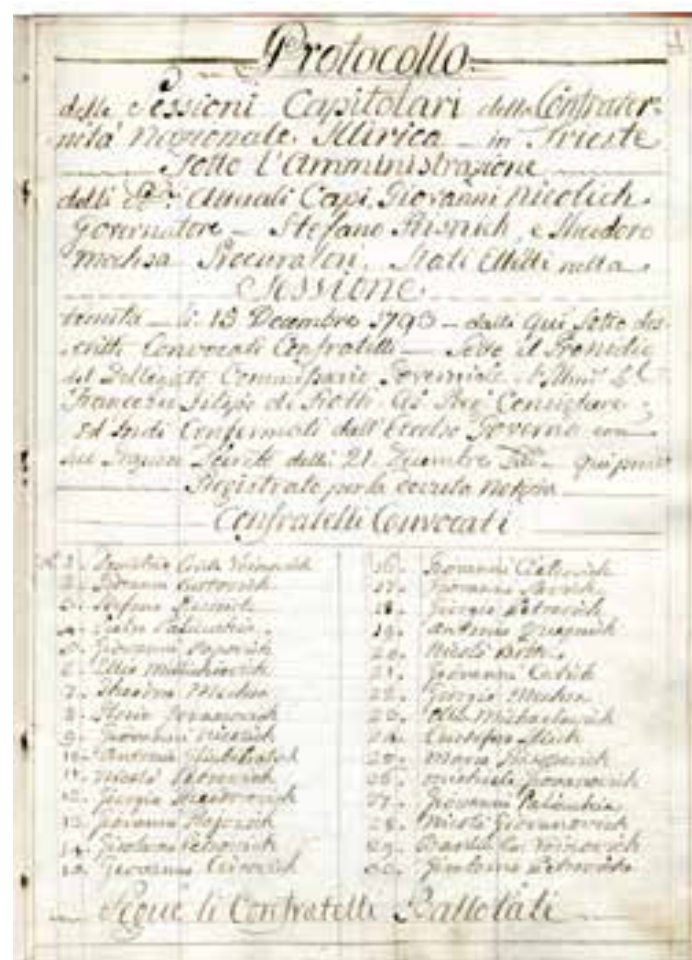
Nota delle Raccolte fatte nella Veneranda Chiesa di S. Spiridione, e spese per la medesima

	da Elemosina	da Candelle per festivitate	da Lumi- nari
1781-			
1.3.1. S. Spiridione	17.12	12.10	73.
1.4.1. S. Spiridione	8.17		
1.5.1. S. Spiridione	13.10	1.10	58.
1.6.1. S. Spiridione	12.18		
1.7.1. S. Spiridione	14.10		22.
1.8.1. S. Spiridione	13.14		69.
1.9.1. S. Spiridione	1.15	21.5	
1.10.1. S. Spiridione	13.16		45.
1.11.1. S. Spiridione	11.17	50.	12.10
1.12.1. S. Spiridione	8.3		
1.13.1. S. Spiridione	10.12		23.10
1.14.1. S. Spiridione	12		2.10
1.15.1. S. Spiridione	14		12.10
1.16.1. S. Spiridione	8.10	18.5	
1.17.1. S. Spiridione	16	3	21.10
1.18.1. S. Spiridione	4.5	9	
1.19.1. S. Spiridione	18.10		77.19
1.20.1. S. Spiridione	18.10	40.10	33.10
1.21.1. S. Spiridione	20.10		
1.22.1. S. Spiridione	26.10	45.10	20.10
1.23.1. S. Spiridione	15.8	4.10	33.15
1.24.1. S. Spiridione	13.10	15.10	45
1.25.1. S. Spiridione	17.2		
1.26.1. S. Spiridione	19.10	28.10	
1.27.1. S. Spiridione	11.10		51.10
			Σ 362.69 229. 52838.16

1781

1.28.1. S. Spiridione

**Protocollo capitolare della Nazione Illirica
in Trieste (1794–1809)**
– Записници седница Општинског одбора
(Архив СПЦО у Трсту)

**Правила за службу Светог Спиридона,
Венеција 1802.**

Израдио Викентије Ракић,
парох Цркве Светог Спиридона

(Архив СПЦО у Трсту,
лични фонд Никифора Вукадиновића)

Викентије Ракић, парох, 1798–1810.

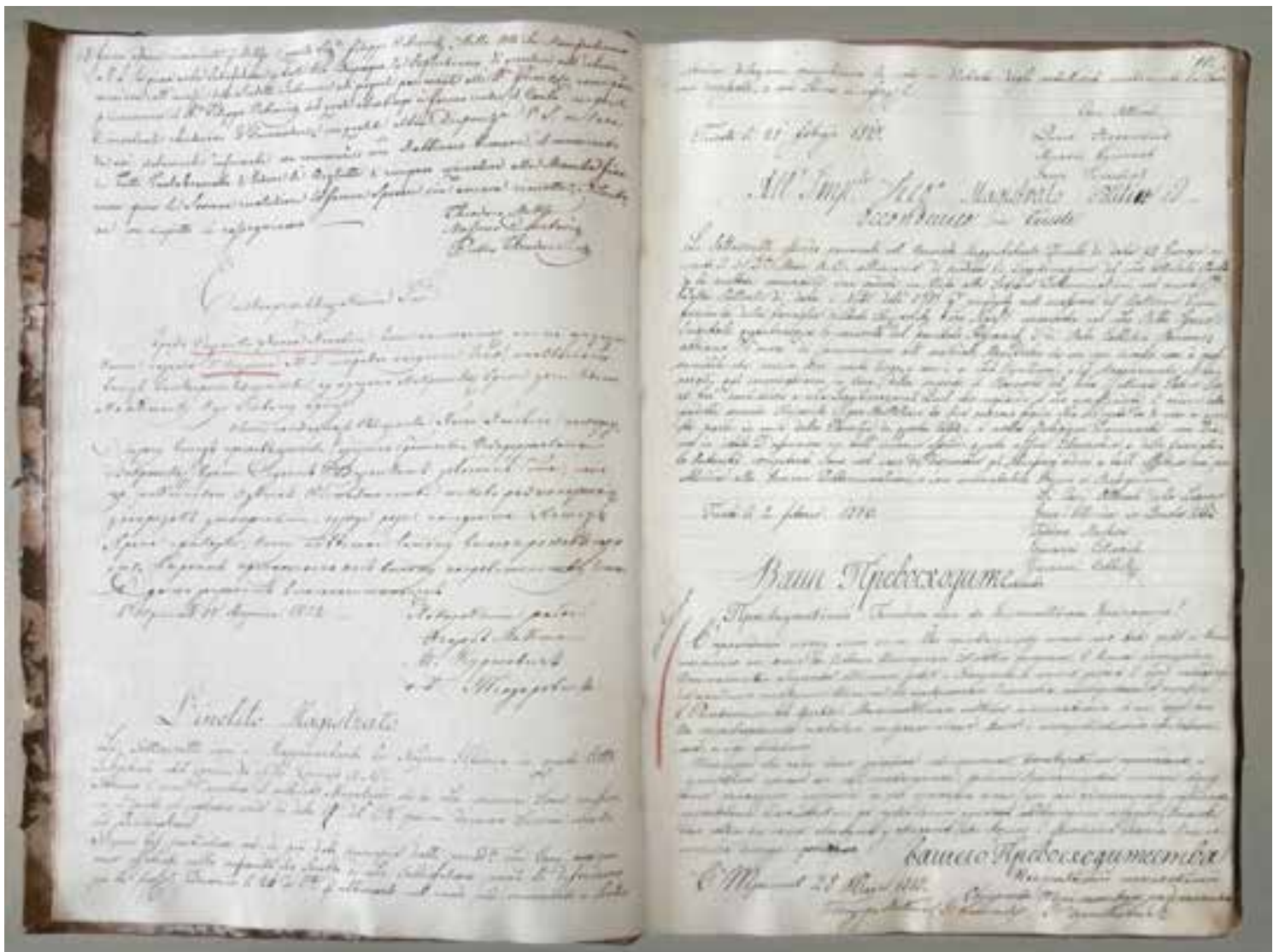
(Архив СПЦО у Трсту, Збирка фотографија)

Libro copia Lettere Illiriche ed Italiane
e affari della Chiesa St. Spiridion di
Nazione Illirica (1810-1837)
- Копијални протокол

(Архив СПЦО у Трсту)

VII/13

**Књига братственика Православне
црквене општине у Трсту**

Трст, 16. јануар 1838.

(Архив СПЦО у Трсту, 1838, V. A, II, 22)

Прва страница Деловодног протокола из 1838–1892.
 – Protocollo degli Esibiti della Comunità Illirica (1838–1892)

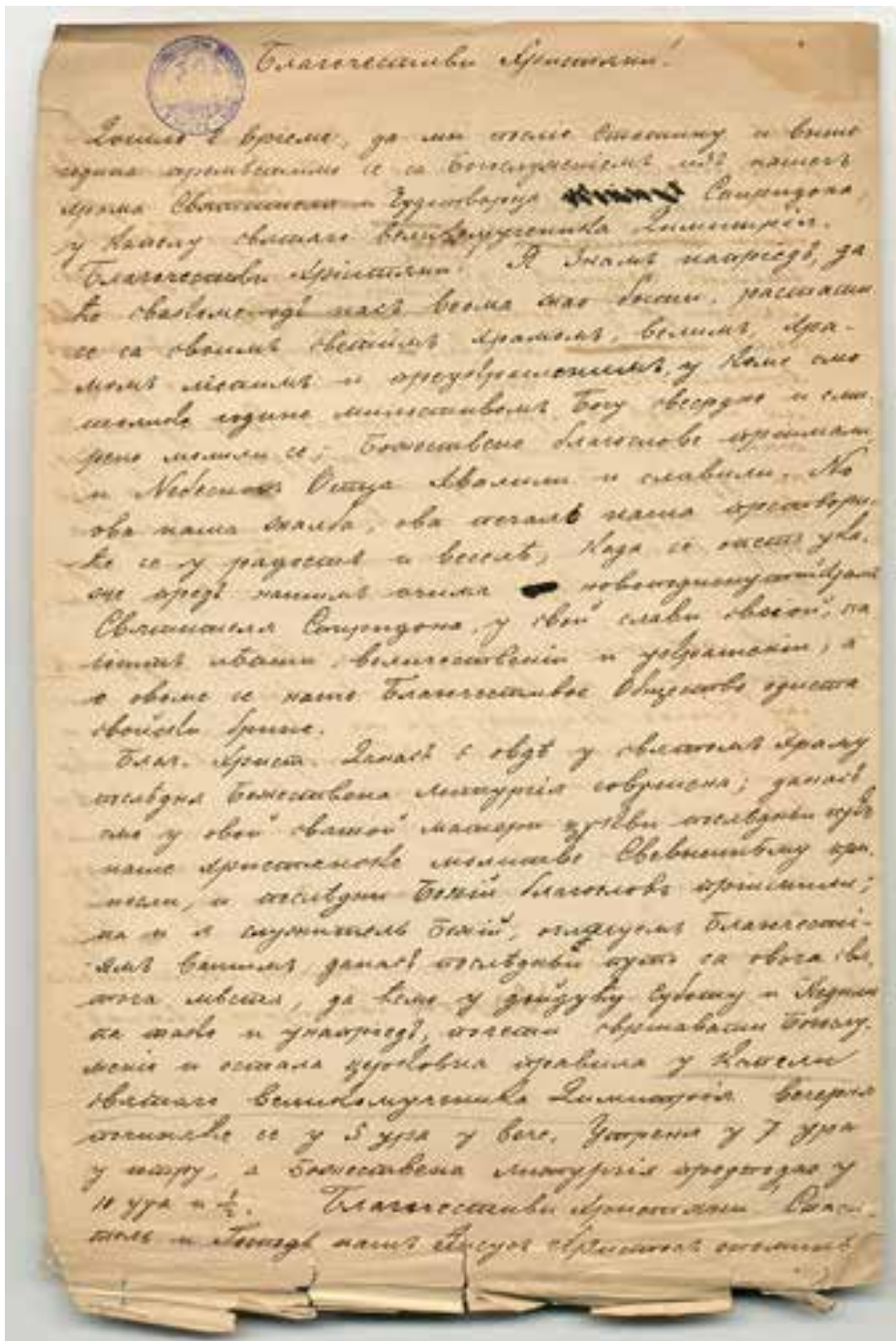
(Архив СПЦО у Трсту)

Protocollo degli Esibiti della Comunità Illirica

Numero dell' Esibito	DATA	CONTENUTO	ESABRIMENTO	Indicazione dell' Archivio
1	1838	Procedura della 1ª Commissione del 24. 11. 1838 relativa al comune di Tuzi della Comunità Illirica per l'anno 1838	Comunicato nella del. della 1ª Commissione, pag. 11 22. 11. 1838	IV 2 1838
2	"	Procedura della 1ª Commissione del 24. 11. 1838 relativa al comune di Tuzi della Comunità Illirica per l'anno 1838	Comunicato nella del. della 1ª Commissione, pag. 11 22. 11. 1838	IV 2 1838
3	"	Procedura della 1ª Commissione del 24. 11. 1838 relativa al comune di Tuzi della Comunità Illirica per l'anno 1838	Comunicato nella del. della 1ª Commissione, pag. 11 22. 11. 1838	IV 2 1838
4	"	Procedura della 1ª Commissione del 24. 11. 1838 relativa al comune di Tuzi della Comunità Illirica per l'anno 1838	Comunicato nella del. della 1ª Commissione, pag. 11 22. 11. 1838	IV 2 1838
5	"	Procedura della 1ª Commissione del 24. 11. 1838 relativa al comune di Tuzi della Comunità Illirica per l'anno 1838	Comunicato nella del. della 1ª Commissione, pag. 11 22. 11. 1838	IV 2 1838
6	"	Procedura della 1ª Commissione del 24. 11. 1838 relativa al comune di Tuzi della Comunità Illirica per l'anno 1838	Comunicato nella del. della 1ª Commissione, pag. 11 22. 11. 1838	IV 2 1838

Рукопис проповеди које је
свештеник одржао последњи пут
у старом храму, 21. априла 1861.

(Архив СПЦО у Трсту, Збирка Varia)

Благочестиви Христјани!

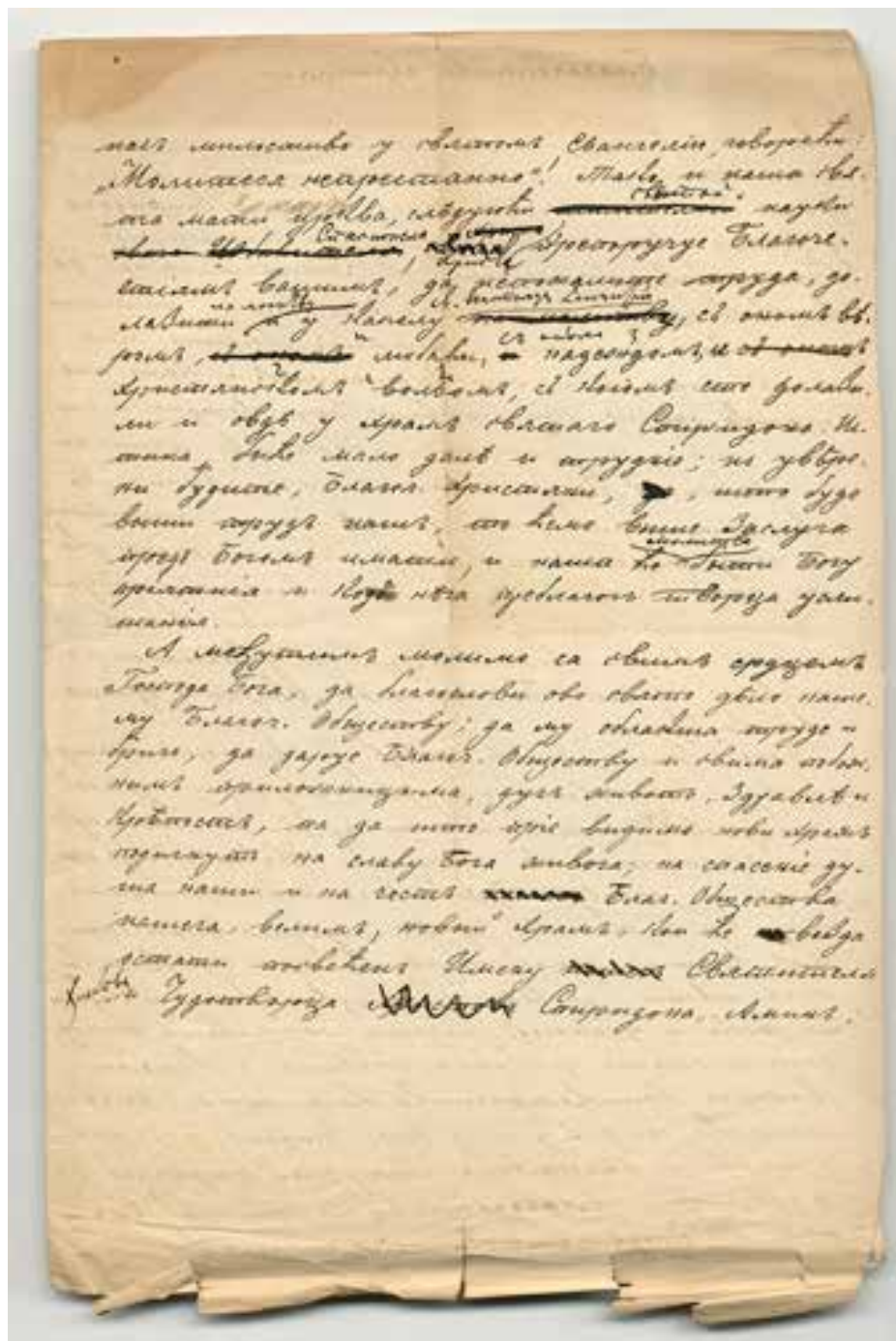
Дошло је вријеме, да ми послје стотину и више година преместимо се са богослуженијем из нашег храма Свјатитеља и Чудотворца Спиридона у капелу свјатаго великомученика Димитрија.

Благочестиви христјани! Ја знам напријед, да ће свакоме од нас веома жао бити, растати се са својим светим храмом, велим, храмом лијепим и преукрашеним, у коме смо толике године милостивом Богу свесрдно и смирено молили се; Божествене благослове примали и Небеског Оца хвалили и славили. Но ова наша жалба, ова печал наша претвориће се у радост и весеље када се опет укаже пред нашим очима новоподигнути храм Свјатитеља Спиридона, у свој слави својој, па јошт лепши, величественији и украшенији; а о овоме се наше Благочестивоје Обшество одиста својски брине.

Благ. Христ. Данас је овде у свјатлом храму последња божествена литургија совршена; данас смо у овој свјатој матери цркви последњи пут наше христјанске молитве Свевишњему принесли, и последњи Божији благослов пријмили; па и ја служитељ Божији, оглашујем Благочестијам Вашим данас последњи пут са овога свјатаго места, да ћемо у дојдућу суботу и недељу, па тако и унапријед, почети свршавати богослуженије и остала церковна правила у Капели свјатаго великомученика Димитрија. Вечерња

почињаће се у 5 ура увече, утрења у 7 ура поутру, а божествена литургија пре подне у 10 ура и ½. Благочестиви Христјани! Спаситељ и Господ наш Исус Христос опомиње нас милостиво у свјатом Јевангелију, говорећи: „Молитесја непрестано“! Тако и наша свјата мати Црква, следујући светој науци Спаситеља Христа, препоручује благочестијам Вашим, да не пожалите труда, долазити на молитву и у капелу св. великомученика Димитрија, с оном вером и љубави, с оном христољубивом надежом и вољом, с којом сте долазили и овде у Храм светог Спиридона. Истина, биће мало даље и трудније; но уверени будите, Благоч. Христијани, што буде више труд наш, то ћемо више заслуга пред Богом имати, и наша ће молитва бити Богу пријатнија и код њега преблагог творца услышанија. А међутим, молимо се свим срцем Господа Бога, да благослови ово свјато дело нашем Благоч. Обштеству; да му облакша труде и бриге, да дарује Благоч. Обштеству и свима побожним приложницима, дуг живот, здравље и крепост, па да што прије видимо нови храм подигнут на славу Бога живога; на спасеније душа наши и на чест Благ. Обшества нашега, велим, нови храм који ће вазда остати посвећен имену Светитеља Христова Чудотворца Спиридона, Амин.

(Транскрипција на савремену ортографију:
проф. др Татјана Суботин Голубовић)

Проглас Црквене општине којим се позивају инжењери на конкурс за зидање нове цркве Светог Спиридона

Трст, 1. октобар 1858.

(Архив СПЦО у Трсту, Збирка Varia)

Црквена општина захваљује патријарху Самуилу Маширевићу што је послао архимандрита Германа Анђелића да освешта нову цркву Светог Спиридона

Трст, 10/22. септембар 1869.

(Архив СПЦО у Трсту, 1869, I, ф. 31)

Захвалност Српске православне општине у
Мостару Српској православној црквеној општини
у Трсту на поклоњеним дверима
Саборној цркви у Мостару

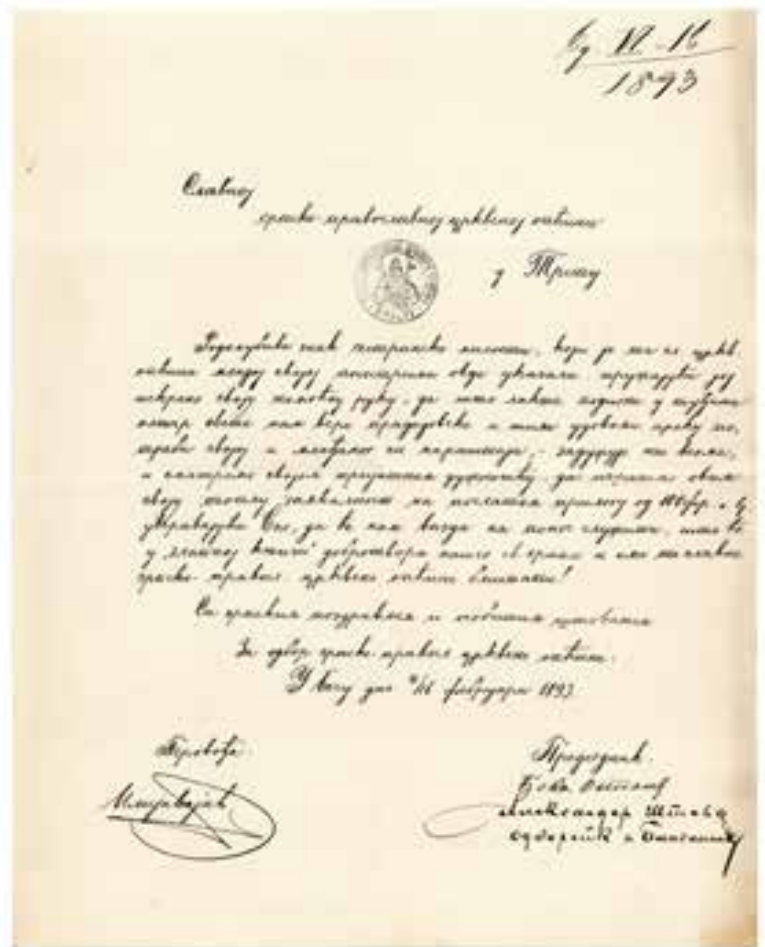
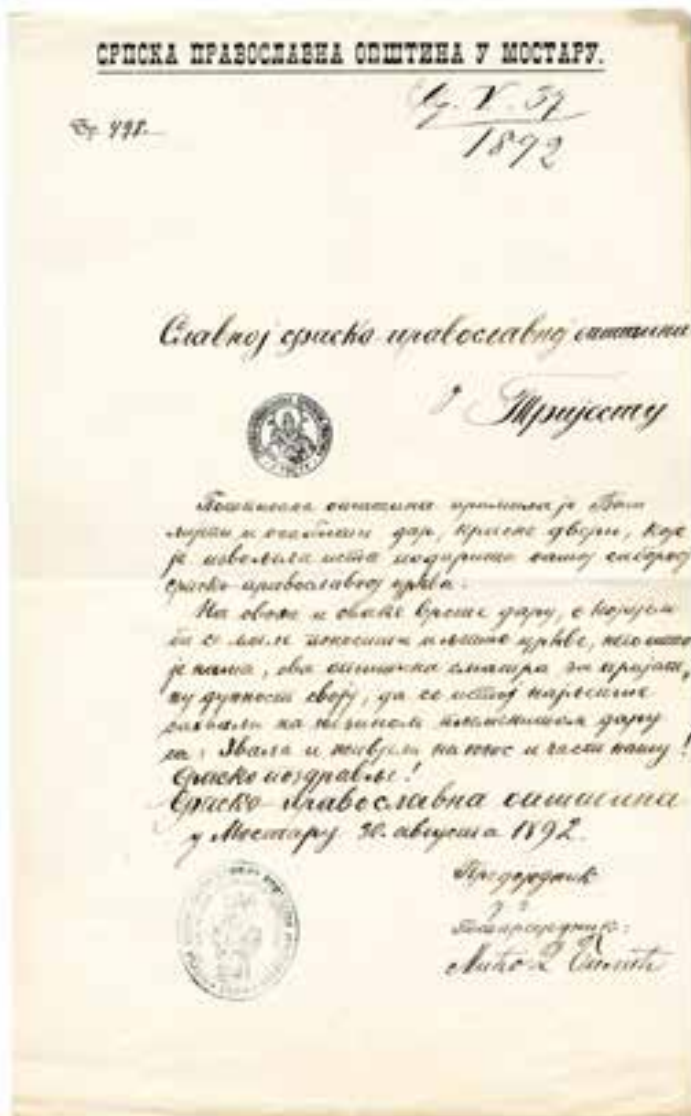
Мостар, 30. август 1892.

(Архив СПЦО у Трсту, 1892, V, 37)

Захвалност Српске православне
црквене општине у Бечу Српској православној
црквеној општини у Трсту на новчаној помоћи

Беч, 4/16. фебруар 1893.

(Архив СПЦО у Трсту, 1893, VI, 16)

Ристо Шкуљевић поклања четири свећњака Цркви Светог Спиридона

Трст, 4/16. мај 1899.

(Архив СПЦО у Трсту, 1899, VI, свезак 17)

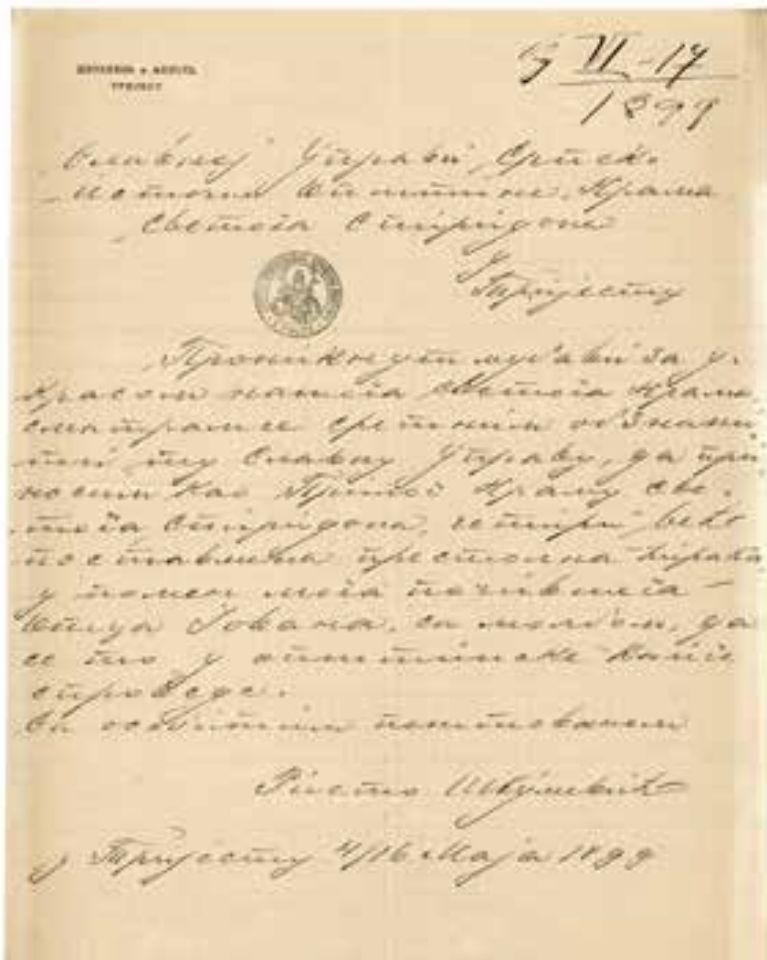
Четири свећњака, поклон Ристе Шкуљевића

(Архив СПЦО у Трсту, Збирка фотографија)

[...] Овд[ашњој] српској цркви, поконио је г. Шкуљевић овд[ашњи] трговац, четири огромна чирака – свећњака – у вредности од 7 – 8000 фор[инти]. Они су ливени у Мљетцима, по скулптури највећег таљанског дрворесца Бачела. Доле на чирацима, налазе се амблеми дванајест апостола, а горе Св[етог] Спиридона, патрона овд[ашње] српске цркве. Српски грб са оцилама, такође је у њима урезан. Облици амблема су нешто испупченији, него што је то у опште дозвољено у православно – византијској – орнаментици, али зато чираци имају већу уметничку вредност. Они су позлаћени по седам пута електричном жицом. 9-ог овог месеца посвећени су први пут у овд[ашњој] српској цркви, и том је приликом свештеник, отац Саватије држао лепу беседу о српским ктиторима у Трсту [...]

Из извештаја Хаима Давича, српског генералног конзула у Трсту, Владану Ђорђевићу, министру иностраних дела Краљевине Србије, Трст, 15. мај 1899.

(Архив Србије, МИД, ПО, 1899, Ф VI, И/16)

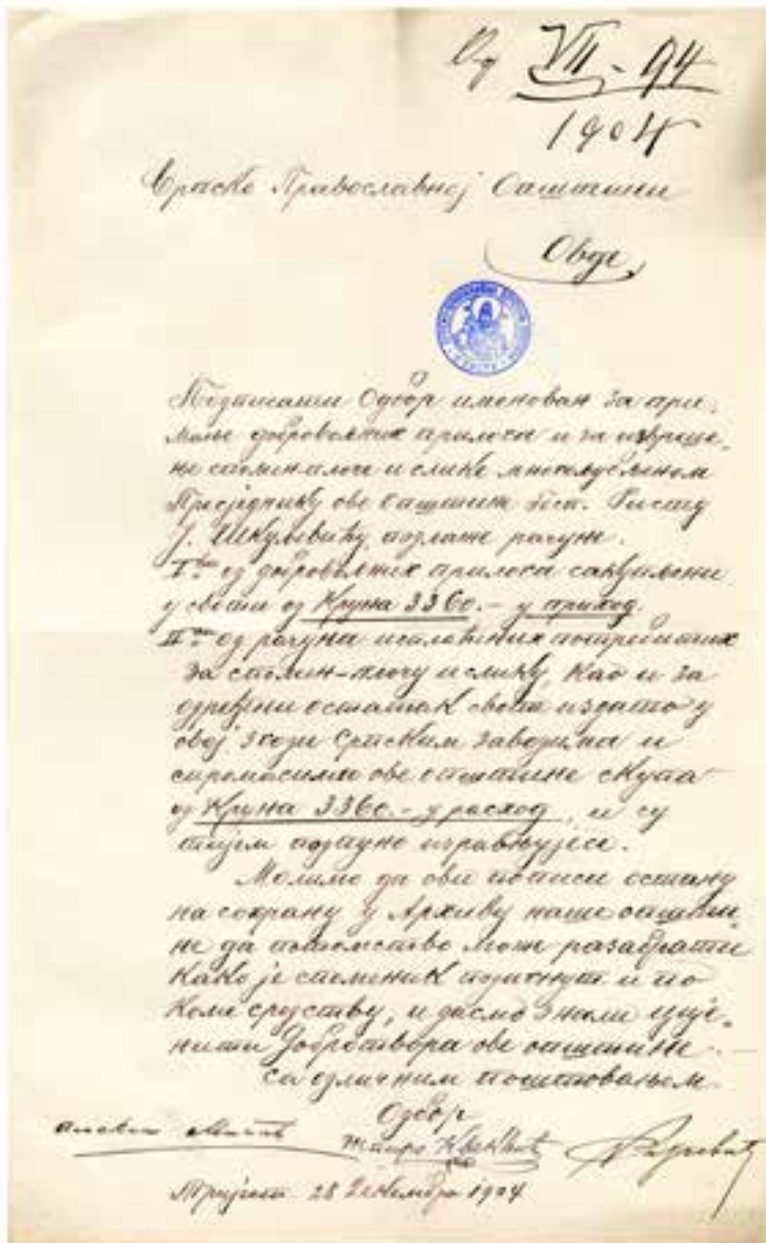
О прикупљеном новцу за подизање спомен-плоче Ристи Шкуљевићу и израду његовог портрета

[...] Молимо да ови пописи остану на сахрану у Архиву наше општине да потомство може разабрати како је споменик подигнут и по коме средству, и да смо знали цијенити Добротвора ове општине [...]

Трст, 28. децембар 1904.

(Архив СПЦО у Трсту, 1904, VII, свезак 94)

Спомен-плоча Ристи Шкуљевићу у предворју Цркве Светог Спиридона, подигнута 1909. године

VII/15

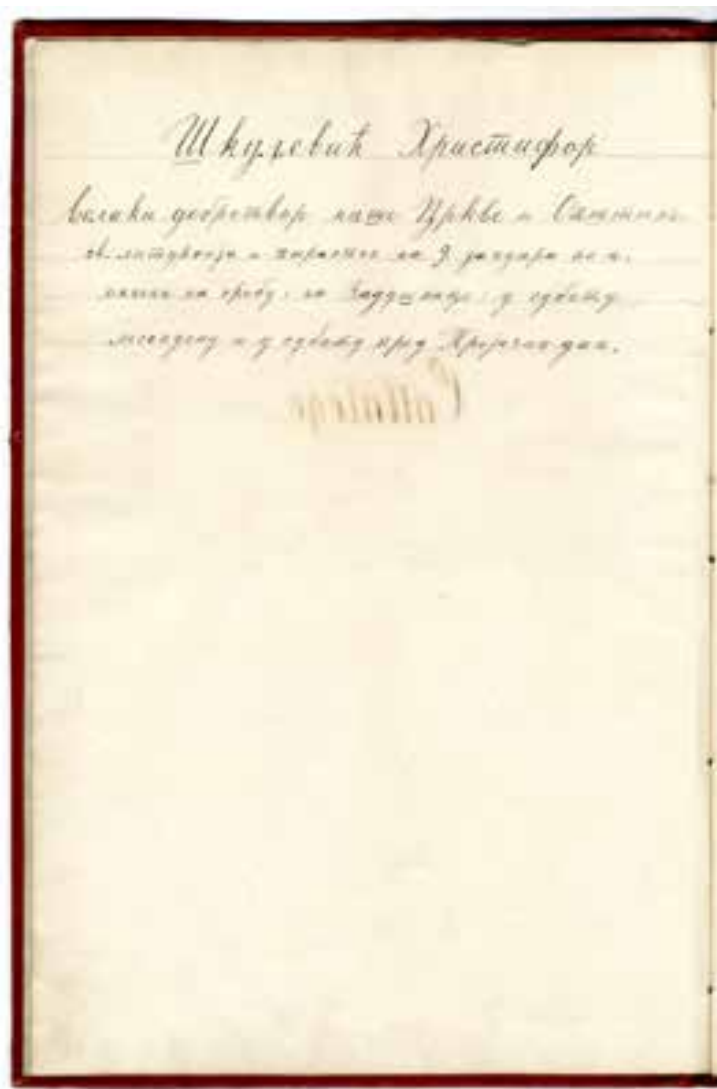
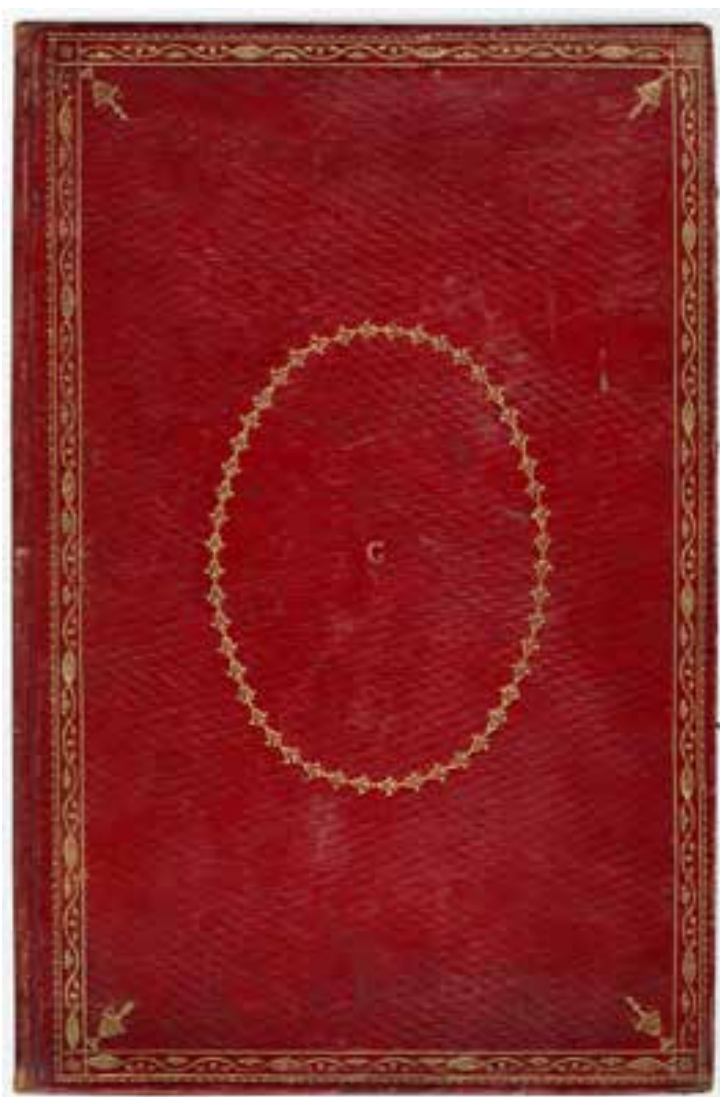

Књига светих литургија, парастоса и помена
који се држе за добротворе Српске православне цркве
и црквене општине у Трсту

(Архив СПЦО у Трсту)

Из Књиге светих литургија, парастоса и помена
који се држе за добротворе Српске православне цркве
и црквене општине у Трсту
– помен Ристи Шкуљевићу

(Архив СПЦО у Трсту)

**Палата Стела Поларе
крај 19. века**

Пјаца Сант Антонио у Трсту

Фотограф: Ђузепе Вулз (Giuseppe Wulz)

(Архив СПЦО у Трсту, Збирка фотографија)

**Рушење палате Стела Поларе,
око 1900.**

230 x 170 mm

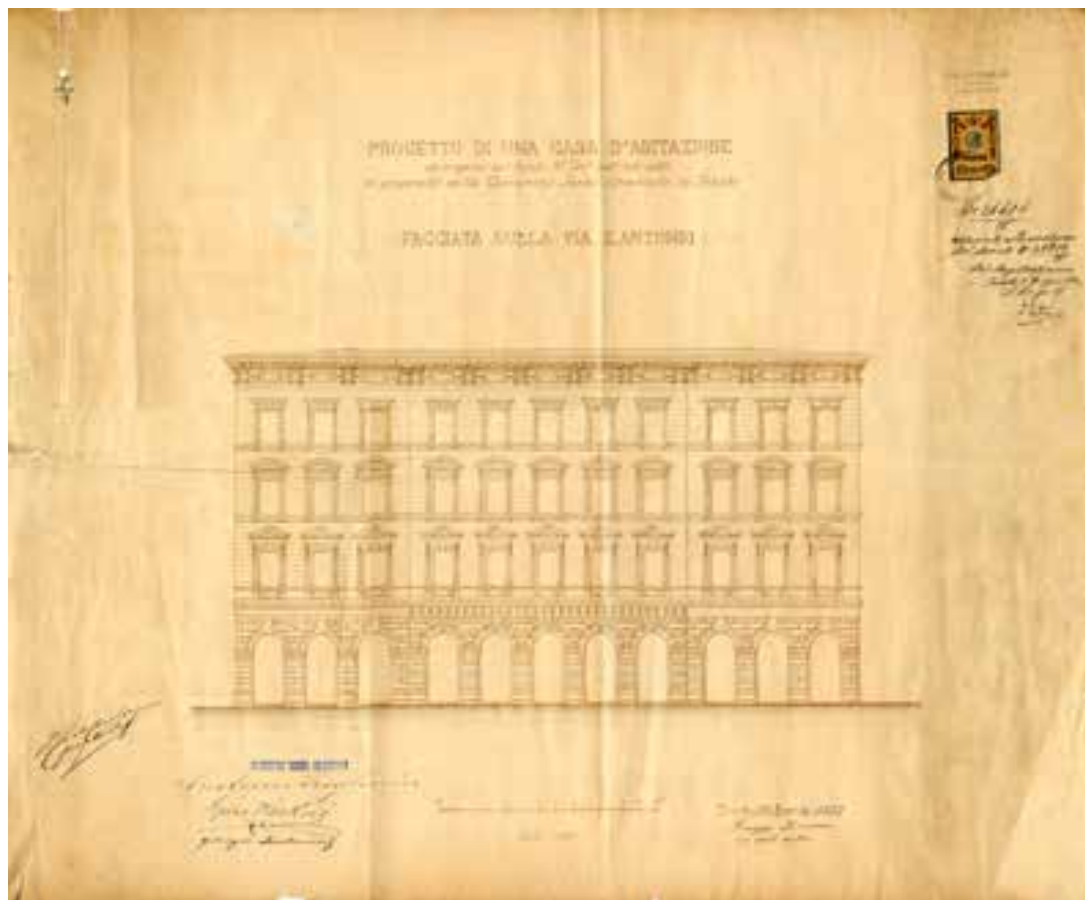
(Архив СПЦО у Трсту, Збирка фотографија)

Карло Камбијађо
(Carlo Cambiagio)
(1845–1935)

**Пројекат фасаде Палате
Стела Поларе, на Пјаци
Сант Антонио, 1902.**

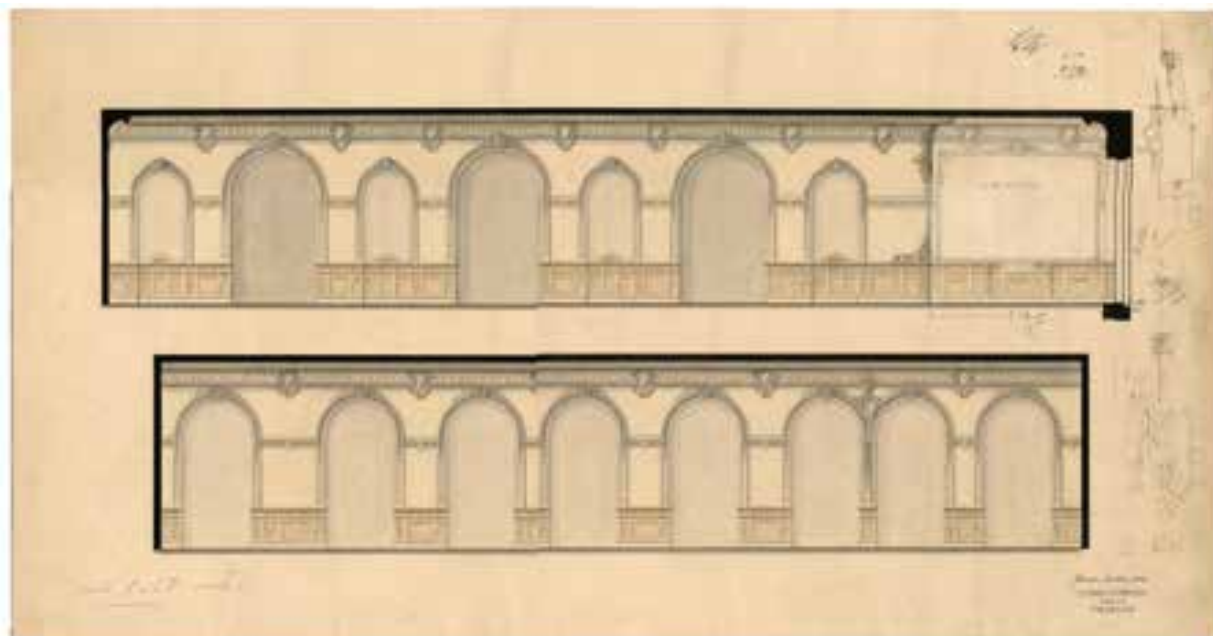
(Архив СПЦО у Трсту,
Збирка планова и скица)

Карло Камбијађо
(Carlo Cambiagio)
(1845–1935)

**Пројекат ентеријера приземља
Палате Стела Поларе, 1903.**

(Архив СПЦО у Трсту, Збирка планова и скица)

Изглед таванице
Палате Стела Поларе
– улаз из Виа Ђенова 14

VII/16

Спомен плоча Александру Вукасовићу
у улазу Палате Стела Поларе
улаз из Виа Ђенова 14,
подигнута 1904. године

VII/17

Захвалница Друштва за помагање
Срба ђака из Босне и Херцеговине
„Просвјета” свом утемељивачу
– Српској православној општини у Трсту

Сарајево, октобар 1905.

Ликовно решење повеље:

Спиридон Шпиро Боцарић

(Архив СПЦО у Трсту, Збирка Varia)

Захвалност Управе Српске православне
општине у Трсту Српској краљевској академији
у Београду на послатим књигама,
општинској архиви и ђацима
српске народне школе у Трсту

Трст, 5/18. септембар 1909.

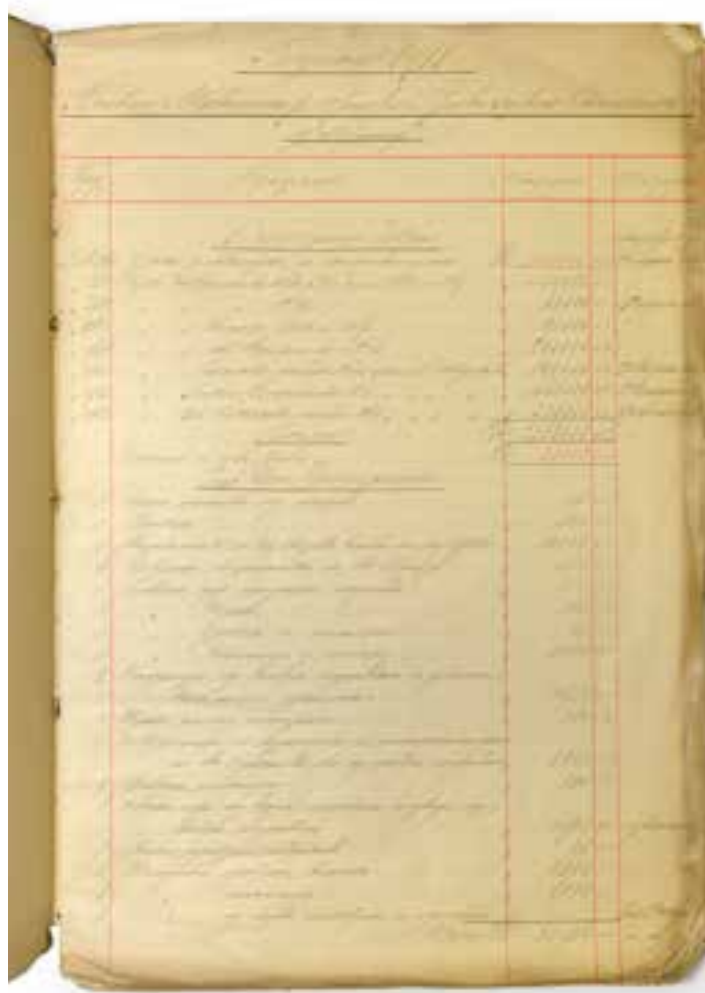
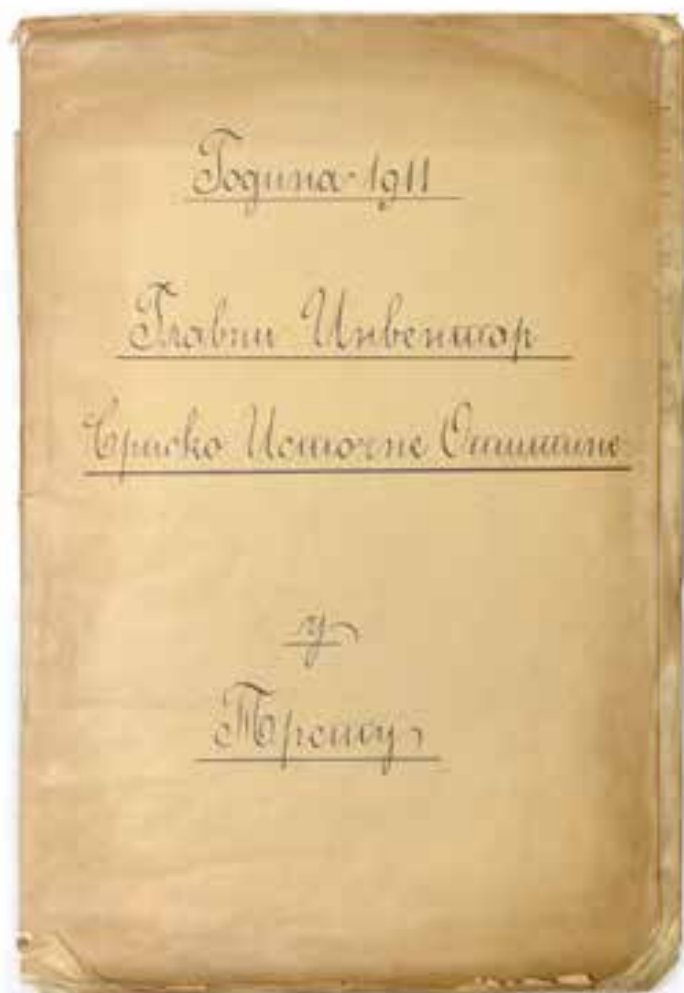
(Архив СПЦО у Трсту, 1909, I, свезак 27, бр. 69)

**Главни инвентар
Српске православне црквене општине
у Трсту за 1911. годину**

(Архив СПЦО у Трсту)

VII/19

**Алекса Мичић,
председник Српске православне
црквене општине 1909–1912; 1921–1924.**

Рад непознатог аутора
Уље на платну, 460 x 590 mm

(СПЦО у Трсту)

**Орман у којем је смештен
део архиве Црквене општине**

(Канцеларија председника Српске православне
Црквене општине у Трсту)

VII/21

Просторије Архива
Српске православне црквене општине у Трсту

VII/22

ДВА ПИСМА МИОДРАГА АЛ. ПУРКОВИЋА О АРХИВУ И БИБЛИОТЕЦИ ЦРКВЕНЕ ОПШТИНЕ

Јелица Рељић

Др Миодраг Ал. Пурковић (1907–1976), српски историчар, аутор обимне историје Српске православне црквене општине у Трсту, истраживао је, крајем 50-их година 20. века, архивску грађу и библиотечки материјал у Српској православној црквеној општини у Трсту. Његово дело сабрано је и објављено у првој књизи издања Српске православне црквене општине у Трсту, под насловом *Историја Српске православне црквене општине у Трсту* (Трст 1960). Књига је штампана у Минхену, у штампарији др Петера Белеја (Dr. Peter Belej). У Архиву Српске православне црквене општине у Трсту сачувана је обимна преписка Црквене општине са Миодрагом Ал. Пурковићем и Петером Белејом у вези са објављивањем његове *Историје*.

У Архиву Црквене општине сачувана су два писма Миодрага Ал. Пурковића из 1958. године упућена Управи Српске православне црквене општине у којима он даје препоруке и сугестије како да се уреде архив и библиотека. Писма су откуцана писаћом машином на ћирилици и својеручно су потписана. Писма нису протоколисана у деловодном протоколу а налазе се у несређеној Збирци Varia Архива СПЦО у Трсту. У овом издању су дата интегрално, без правописних интервенција.

Управи Српске православне црквене општине

Трст.

Поштована Господо,

Приликом свог боравка у Трсту на исписивању грађе из архиве за Историју Српске црквене општине у Трсту, видео сам да је прилично велика библиотека растурена на неколико места. Слободан сам да предложим да се све те појединачне библиотеке групишу и створи једна јединствена која би се звала Библиотека Српске црквене општине у Трсту. У ту библиотеку ушле би књиге које се данас налазе још несређене, књиге које се налазе у Школи и онај део богослужбених књига старог издања које се налазе у цркви. Могле би да се издвоје књиге које би служиле искључиво као уџбеници и њих задржати посебно каталогизирани у учионици.

За уређење те опште Библиотеке, част ми је да предложим овај поступак:

1. Издвојити најпре старе штампане књиге на српском језику и на страним језицима. Под „старе штампане књиге” треба разумети оне које су објављене пре, рецимо, 1820. Такве књиге биле би груписане по времену свог издавања, а без обзира на карактер (богослужбене, забавне, историске). Такве штампане књиге поставиле би се по полицама, узимајући најпре књиге на српском, па онда на страним језицима.
2. Одвојити у посебну групу књиге богословског карактера, тежећи колико је могуће да књиге на једном језику буду груписане, па онда дођу књиге на другом и тако редом.
3. Груписати књиге из историје, тежећи да се оне налазе колико је могуће успешније у свом хронолошком низу материје коју расправљају, можда с извесном поделом оних књига и расправа које се односе на општу и оних које се односе на српску историју.
4. Груписати оно што се односи на живот и обичаје.
5. Груписати што се односи на језик и књижевност.
6. Груписати лепу књижевност, водећи рачуна да поједини родови (романи, приповетке, песме, драме, позоришни комади) буду што тешње груписани.
7. Груписати часописе и поједине збирке (напр. Српску књ. задругу).
8. Свака ће књига добити свој број који ће одговарати броју у Главном инвентару. Али истовремено имаће и други број који ће означавати њено место у полици, тако да ће онај ко рукује Библиотеком лако и брзо моћи да нађе жељену књигу. На пример: Стојан Новаковић, Васкрс државе српске имаће број рецимо 432. То је број под којим је та књига уведена у Главни инвентар. Други број биће, рецимо, IV 19. То значи да се дотична књига налази у четвртој полици деветнаеста по реду. То ће врло лако омогућити да се књига нађе, пошто у полицама књиге неће бити распоређене по реду бројева које носе из Главног инвентара, него по материји коју расправљају.

Управи Српске православне општине у Трсту

Поштована Господо,

У току исписивања грађе за Историју Црквене општине у Трсту, ја сам безброј пута имао у руци архиву и слободан сам, на основу овога што сам запазио, да предложим, ради бољег чувања, да се с Архивом поступи на овај начин:

1. Да се све чврсте корице које сада постоје замене новим чврстим корицама на којима би, место досадањег италијанског натписа *Векио архивио*² било написано *Стара архива*. Унутрашње фасцикуле заменити новима и те фасцикуле везати врпцом, а нипошто канапом, који је већ досад многе документе оштетио, јер је танак и лако сече хартију.
2. Држати се оног принципа поделе по одељењима, само назвати то *Одељење*, а не *Сеционе*, као што је то до сад.
3. Од 1838. г. Архива је сложена по годинама. Тај распоред треба задржати, с тим што може да се стави у једне корице по неколико година, што ће се на етикети на корицама јасно назначити.
4. Од 1892. Архива није више дељења по Одељењима, него је све што се односи на дотичну годину груписано у један свежањ. Тај принцип треба задржати, с тим што ће се све данас већ оштећене и труле корице заменити новима, унутрашње фасцикуле, које су поцепане и оштећене заменити новим омотима на којима ће се стављати број фасцикула, а отстранити канап који сече хартију и ставити врпца која неће сећи хартију.
5. Кад се већ групише сва грађа и ствара Архива, треба на исто место ставити и сву ону архиву до 1941, која се данас налази у орману канцеларије Црквене општине. Тиме би се створила јединствена Архива која би обухватила сву сачувану грађу од најстаријих дана до краја 1940 године.

6. Исто тако оно мало очуване школске архиве треба прикључити општој Архиви, с назначењем на корицама: *Школска архива*, година ---. Ту архиву треба образовати по годинама, и сваки ће фасцикул носити јасан натпис за коју је годину. Ако нема много грађе, може и по две и три године да буде груписано и стављено у једне спољне чврсте корице, на којима би биле назначене године на које се та грађа односи.

7. Научни радници који буду желели да проучавају грађу, ни у ком случају неће смети да носе рукописе ван просторије одређене за смештај Архиве и рад. Одређено лице које ће се старати о Архиви скренуће сваком пажњу да не може писати преко рукописа, тј. да рукопис употреби као подметач хартији на којој исписује, чиме би остао траг од притиска на документу, нити ће смети ишта да пише на документу, подвлачи или исправља, чак и онда ако су грешке и омашке у рукопису очевидне. Моћи ће на засебном парчету хартије да назначе да у рукопису бр. тај и тај постоји таква грешка, могу да укажу ако је нешто у вези с предметом који се у дотичном рукопису расправља објављено, с назначењем где и када. Такве напомене лице одређено за чување Архиве ставиће причвршћено штапаљком за дотични рукопис, тако да ће онда други радник имати пред собом и те напомене, уз које он може да дода своје и тако редом.
8. У случају да се јави жеља за објављивањем извесних докумената, било који се односе на извештај период или на извесну личност или неку институцију (на пример школу), таква жеља оствариће се по пристанку Црквене управе. Ако Црквена управа није у могућности да дотични део грађе објави, лице или институција која жели да објави дужни су да даду Црквеној општини десет примерака те публикације.

У Трсту, 2. августа 1958

(др Миодраг Ал. Пурковић)

Напомене

¹ Овај пасус у оригиналу носи погрешан број 9.

² Подвучене речи у документу дате су курзивом.

ОБНОВА

8

РЕСТАУРАЦИЈА СПОЉНИХ ПОВРШИНА И ПОКРИВАЧА ЦРКВЕ СВЕТОГ СПИРИДОНА

Мирна Драбени (*Mirna Drabeni*)

Пројекат рестаурације Цркве Светог Спиридона у Трсту, уопште гледано, заснива се на осавремењеном критичко-конзервативном схватању дисциплине рестаурације чији је примарни циљ добро очување артефакта које треба да задржи најситније трагове његове слојевитости и околности времена, а да се притом не одступа од измена које се покажу неопходне за умањење постојећег оштећења и превенцију да се јаве нова. Наведени циљ састоји се у томе да се на крају постигне добар „спољни утисак” споменика, који треба да одражава сву сложеност из прошлости, дух и поруке које је архитектонски језик тог доба настојао да нам пренесе. Овај рестаурагорски захват не треба схватити као пуко техничко извођење, већ као закључак једног критичког процеса утемељеног на процени историјске, фигуративне, симболичке и духовне конзистентности дела какво је до нас стигло.

Српска православна црква Светог Спиридона у Трсту, узоран пример еклектицизма високог квалитета, својственог другој половини 19. века – захваљујући сензибилитету свог архитекта Карла Мачакинија (*Carlo Maciachini*) – приказује и окупља различите, међусобно удаљене епохе и народе. О томе нам сведочи основа у облику грчког крста са својом високом средишњом куполом, окружена с три постранично размештене апсидалне полукалоте и тимпаном – према обрасцу кодификованом у балканским областима током 10. века – а додатно је подржавају четири мале угаоне куполе које се надносе над четири мала оригинална звоника. Притом, све је надахнуто византијско-источним стилем, док се главна фасада позива на италијанску романику.

Спољашњи део храма, украшен бројним плочама у каменим интарзијама (*opus sectile*), декоративним појасевима с исклесаним биљним мотивима, хоризонталним венцима, барелефима, стубовима и капителима, истуреним кровним венцем с конзолама, с девет скулптура светитеља ломбардијског вајара Емилија Бизија (*Emilio Bisi*), одликује разноврсност камених материјала различитог порекла, а који стварају – заједно с монументалним мозаицима (*opus musivum*), израђеним обојеним и позлаћеним стакленим тесерама (фиг. 1) – изванредну полихромну кореографију: истовремено префињену и нежну.

Храм не испољава само тежњу ка величанствености већ представља и структуру која настоји да обузме сва наша чула, и то како својим заносним светим обредима, тако и изузетним спојем архитектуре, вајарства и сликарства.

Спољашња камена декорација израђена је на основу два обрасца, веома прецизно утврђена и који се понављају, хоризонталних појасева састављених од ширих плоча од белог камена из римског каменолома у Ауризини, и других, ужих плоча од црног камена званог *Nero Vallone*. На белу, црну, сиву, црвену и тамнозелену боју наилазимо у различитим геометријским композицијама мермера, на плочама с каменим интарзијама које се налазе на фасадама и звонницама. Карарски мермер коришћен је за украсе на централном зиду фасаде, надвратнике, за израду појединих венаца, за девет скулптура светитеља, док је црвени мермер из Вероне употребљен за израду бројних стубића на различитим местима на фасади. Камен из истарских каменолома углавном обликује декоративне појасеве барелефа с биљним мотивима.

Одора и ореоли фигура деветорице светитеља, смештених у нише на главној фасади, били су некада украшени златним мотивима у облику шкољке или листа. Од тих мотива, који су некада додатно обогаћивали полихромију фасаде, преостали су само ореоли светитеља и понеки траг на одећи.

Гвоздени отвори прозора, главни и споредни улази, израђени од храстовине, заједно одражавају жељу пројектанта да додатно обогати фасаде геометријским композицијама сачињеним од тих елемената, а које се међусобно разликују и због другачијих позиција на грађевинама различитог изгледа.

Облога спољног покривача купола и кровова, првобитно израђена од оловних плоча, употпуњавала је својим сивим тоналитетима хроматски склад архитектонских елемената и материјала употребљених на фасадама цркве. Истраживања и постојећи документи указују на то да је оловна облога касније замењена, за време Првог светског рата (због хитне потребе за муницијом), цинкованом лименом плочом сиве боје, која је личила на олово. Иста плоча је отприлике шездесетих година 20. века осликана плавом бојом, која није имала никакве везе ни с традиционалном бојом кровних покривача српских православних цркава, а још мање с нежним бојама материјала фасада Цркве Светог Спиридона. Ако је нова плава плоча куполама цркве можда обезбедила извесну величанственост, свакако ју је лишила строгости и полихромног склада какве је замислио и пројектовао Мачакини.

Немилосрдно пролажење времена, агресивност природног окружења, непажљиво изведене рестаурације из прошлости

VIII/1 – Детalj s мозаика са Светим арханђелом Михаилом на бочној фасади Цркве Светог Спиридона након рестаурације

оставили су бројне трагове оштећења на овом споменику: чини се да је полихромија фасаде изгубила свој сјај а боје мермера лишене су некадашње живости.

Израдом пројекта рестаурације, прво пројектним решењима, а затим применом техника рестаурације, увек се настојало, уз потребну критичност, изнаћи решења која неће узроковати „брисање” трагова проласка времена, а чиме се избегавало стварање „неистинитих” копија и постизало се да на крају реконструкције старост споменика буде уочљива.

Стање деградације споменика

Полазећи од убеђења да је за израду адекватног пројекта рестаурације потребно више прелиминарних истраживања, као и проширивање интердисциплинарних и специјалистичких знања, након спроведене акције истраживања дошло се до изузетног сазнајног достигнућа у вези са спомеником.

Продубљена акција уводних истраживања пре самог захвата подразумевала је:

- истраживање структуралних особина споменика (период истраживања: октобар 1999 – јун 2006), међу којима су: анализа грађевинских карактеристика, а посебно типологија темеља, визуелна анализа основних статичких нестабилности на структури цркве, провера стабилности цркве мониторингом статичког устројства, с израдом различитих нивелација прецизности и провером могућих хоризонталних померања, контрола пукотина постављањем мерача дубине пукотина и трансдуктора кретања с дигиталним читавањем температуре и релативне влажности, контрола вибрација на структурама динамичко-вибрационом пробом акцелерометрима, а имајући у виду сумњу да су оштећења проузрокована и вибрацијама које производи саобраћај;

- прелиминарна дијагностичка истраживања изгледа и кровних покривача, међу којима: визуелно истраживање с утврђивањем различитих облика оштећења која се могу уочити голим оком, термографија с препознавањем места одвајања каменних елемената (наслаге на декорацији, појаве ламинације, црне мрље) и мозаика, магнетоскопија с утврђивањем постојања гвожђа (куке, завртњи за анкерисање) које би могло да изазове оштећења као што су мрље на материјалу од камена, провера могућности настанка корозије (с контролом стања оксидације гвожђа);
- минералогско-петрографска и хемијско-стратиграфска анализа на узорку каменог материјала преузетог са спољашње површине ради карактеризације литотипа и утврђивања површних талога.

Истраживања о структуралним одликама споменика указала су на постојање избочине на фасадама које гледају на Виа Сан Спиридионе и Пјаци Сант Антонио (утврђено прецизном нивелацијом и контролом вертикалности зидних структура), а која је вероватно настала убрзо по изградњи. Иначе, претпоставља се да је и даље у току веома споро слегање темеља, које у сваком случају полако престаје. Динамичке вибрацијске пробе на носећим структурама откривају да су главни разлози садашњег развоја пукотина огроман пораст градског саобраћаја и неравнине на уличној облози. Након продужене провере спроведене мерачем пукотина и трансдукторима утврђено је да је развој пукотина, тренутно углавном просечне ширине, првенствено условљен, без обзира на вибрацијска померања проузрокована саобраћајем, феноменима сезонског карактера, попут промена температуре.

Прелиминарним дијагностичким истраживањима о спољним површинама и кровним покривачима установљено је постојање следећих феномена:

- пукотина и прелома, и то на свим типовима каменних елемената који чине облогу храма. Ова оштећења (сл. 2: у фази рестаурације) манифестовала су се као вишеструке и разуђене лезије које би често захватиле више камених површина, услед чега би се камен одвојио или би чак отпао. На појединим местима је то узроковало локализовано љуштење фасаде. Ове типове оштећења треба приписати слегању локализованом између носеће структуре и камене облоге, као и општем недостатку везивног малтера на спојевима облоге. Осим тога, поједина оштећења у свом спором и прогресивном ширењу, која су представљала одређени структурални континуитет на површини великог мозаика главне фасаде у Виа Сан Спиридионе, само су површински израз одговарајућих оштећења на носећој структури. Узрок тих оштећења може се приписати управо вибрацијама проузрокованим густим саобраћајем у Виа Сан Спиридионе;
- одвајања и отпадања, утврђених термографским и визуелним истраживањима. Ове промене настале су због раширених и интензивних оштећења каменних елемената, а убрзали су их

циклуси замрзавања и одмрзавања. Елементи најподложнији одвајању и отпадању су делови који су због своје сложене композиције с архитектонског становишта најдрагоценији. Поред јављања ове врсте оштећења на мозаицима, она се може јасно уочити и на венцима (сл. 11: у фази рестаурације);

- екслолијације, која је углавном присутна на плочама украшеним барелефом, а које окружују основу купола четири звоника. Примећивало се одвајање или отпадање делова с њихових декорисаних појасева, а што је последица временских промена и циклуса замрзавања и одмрзавања (сл. 3–4; пре и после рестаурације);
- диференцијалних оштећења (сл. 5–6; пре и после рестаурације), која су присутна на свим декоративним сегментима израђеним од црвеног мермера из Вероне, и то због типичне нехомогености хемијско-механичких својстава тог литотипа, који се, када је изложен агресивном окружењу, оштећује на различите начине, а чија је последица наглашавање текстуралне хетерогености. Установљено је да је црвени мермер из Вероне, присутан на каменим мозаицима, доживео и хроматску алтерацију с прогресивним општим губитком првобитне боје;
- наслага и црне скраме (сл. 7: пре рестаурације), примећених поготово на местима заштићеним од испирања и архитектонски драгоценим (украшене плоче и венци, прозори, стубови, статуе, барелефи). Појава скраме последица је прогресивног гипсирања кречњака под утицајем сумпор-диоксида, продукта градских испарења (грејање, саобраћај). Мермер и кречњак, од којих је састављена облога храма, нарочито су погодни за ширење те врсте оштећења. Откривено је да је на неким местима камени материјал подложен локализованој пулверзацији. Наслаге могу да направе озбиљну штету на згради у погледу прогресивног и неповратног губитка декоративних елемената, а такође у фази настајања изазивају диференцијално загревање каменог материјала (различите термичке дилатације) између светлих и тамних места, чиме се оштећују архитектонски најделикатније зоне;
- флека, благих мрља од гвожђа примећених на појединим местима испод кровног покривача и гвоздених делова отвора. Такође, има флека изазваних употребом силиконских и битуменских материјала (смоле или катрана) за заливање појединих спојева или оштећења камене облоге или за лепљење и везивање елемената;
- узајамног померања камених елемената, а које је последица слегања којем је изгледа грађевина била изложена. Поред манифестација пукотина и прелома камене облоге, јављало се у облику дилатације спојева. Установљено је да су поготово плоче у барелефима, постављене као украс испод купола четири звоника, уздигнуте у односу на првобитан положај;
- оштећења опеке унутар лођа на звонцима, са честим листањем површине цигала, а што је вероватно последица циклуса замрзавања и одмрзавања;

VIII/2 – Детаљ одвајања камене површине фасаде у фази рестаурације

VIII/3 – Детаљ екслолијације барелефа на звонцима пре рестаурације

VIII/4 – Детаљ с претходне фотографије након рестаурације

VIII/5 – Детаљ камене интарзије (*opus sectile*) са фасаде након рестаурације

VIII/6 – Детаљ с претходне фотографије оштећен на различите начине пре рестаурације

- оштећења вештачког камена на страни апсиде, где су постојале пукотине, а јавила су се и одвајања, отпадања и угљеничне наслагe;
- корозије лакиране лимене плоче кровног покривача, обухваћене на многим местима унапредовалом корозијом због које је местимично огољен носећи дрвени покривач.

VIII/7 – Детаљ црне мрље и испирања на једном од венаца у истарском камену

Минералошко-петрографском анализом седам прикупљених литотипа сазнало се да су за спољну камену површину фасаде коришћени како локални материјали (битуменски кречњак познат као *Nero Vallone* – црни камен ископан у Долини Добердоа – и камен познат као *Roman Stone* или *Aurisina Romana*, пореклом из каменолома у Ауризини), тако и материјали истарског порек-

ла (камен из Врсара и из Сан Ђиролама), као и материјали који потичу из каменолома других италијанских регија (мермер зван *Verde Alpi* са Западних Алпа, добро познат *Rosso Verona – Nembro Rosso* квалитета – и најзад мермер из Караре у варијанти са сивим шарама).

Хемијско-стратиграфском анализом додатно је истакнуто присуство различитих врста оштећења одређених типова камена. Таложење црних мрља изазвано је површинском кристализацијом гипса насталом алтерацијом калцијум-карбоната каменних подлога. Беле угљеничне наслагe, пак, изазвале су варијацију боје одређених литотипа: камен *Nero Vallone* у уздужним појасевима камене спољне површине делује сивкасто. Поред хроматске штете, приметне су и неправилне и порозне површине, на које агенци делују с већом лакоћом. Најзад, анализама је установљено присуство пчелињег воска на мермеру из Караре и на камену из Сан Ђиролама (изворно примењен ради заштите објекта).

Рестаураторски радови

Резултати прелиминарних истраживања о степену оштећења камене облоге фасаде, мозаика, гвоздених делова прозора и облоге кровног покривача потврдили су хитну потребу за адекватном рестаурацијом, која је затим фазно обављена од 2007. до 2009. године.

Пре примењивања различитих техника рестаурације увек је прво требало извршити пробу на узорку уз придржавање критичко-конзервативних теоријских принципа, као што је, на пример, начело немењања естетског изгледа бихромије присутне на целој спољној каменој површини. Тај принцип значајан је посебно када је реч о тамном камену битуменске природе, *Nero Vallone*, на чијој површини се временом равномерно наталожила сивкаста патина сачињена од калцијум-карбоната, а где се није прибегло „обнови” црне боје. Црна боја камена, у сваком случају, не би дуго издржала без поновног стварања сиве патине. Полихромија фасаде временом је постала мало блажа, а црна боја би на крају била прејака у односу на боје мермера на фасади, које су посветлеле. На статуама деветорице светитеља од карарског мермера пронађени су само понеки трагови мотива израђених у злату у облику шкољке или листа. На неким местима због различите дебљине слоја атмосферског талогa пронађени су трагови „негатива”, неке врсте синопије. Позлата је обновљена само на местима где су трагови златних слојева и цртежа јасно видљиви (сл. 9–10: пре и после рестаурације).

Методологија рестаураторског захвата на свим каменним површинама фасаде цркве, попут улаза, оквира врата и прозора, рељефних елемената, подупирача, плоча, плоча у каменој интарзији, омота, венаца, статуа, бифора, трифора, фронтонa улаза, горњих и доњих међуспратних венаца, соклова, конкретизовала се у виду следећих операција: постављање одвојених елемената на првобитан положај и консолидација структурално оштећених делова спољних зидних површина и олуштених пло-

VIII/8 – Куполе након обнављања првобитне оловне подлоге и тролисни крстови после рестаурације и позлаћивања

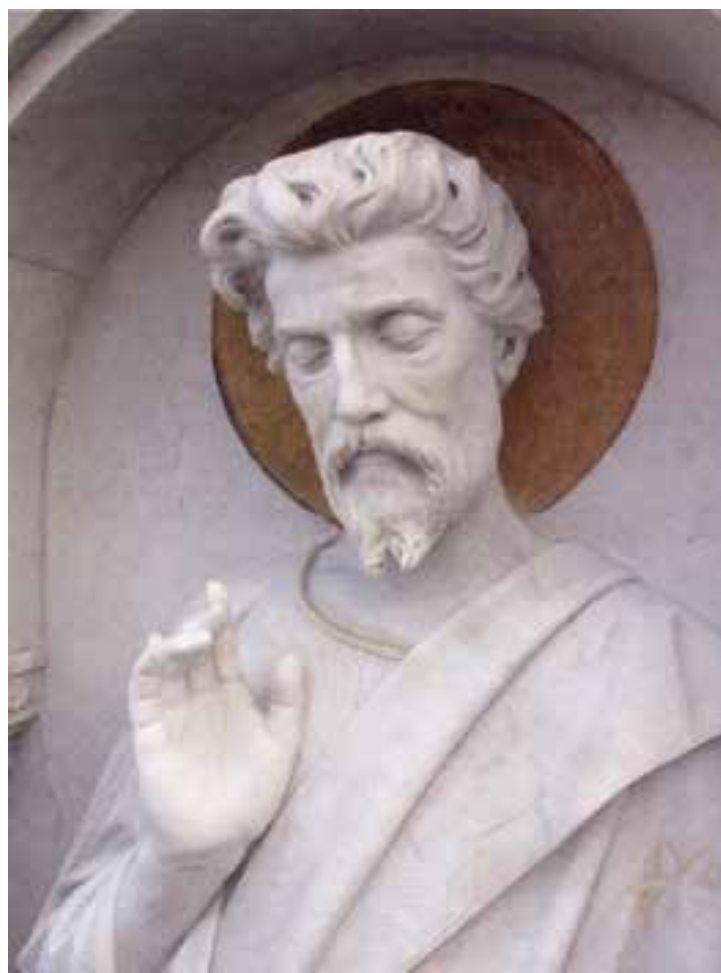
ча циљаним анкерима добијеним уметањем завртња од стакленог влакна или нерђајућег челика и употребом епоксидне смоле за осигуравање статичке функције површина, преконсолидација пукотина и прелома – ради омогућавања да се обаве рестаураторски захвати – акрилним или епоксидним смолама, а у зависности од врсте оштећења, дубинско гипсање пукотина и размака између тесаника смесом од природног хидрауличног креча, песка и зрна мермера уз претходно уклањање, ножем или скапелом, штукатурa непогодних за очување објекта, елиминација биолошке патине с каменних површина механичким уклањањем буђи, лишјајева и других агенаса и применом биоцидних препарата, уклањање мрља од гвожђа сложеним облогама, чишћење површина на местима угроженим угљеничним згушњавањем (црне мрље) применом природних упијајућих облога и каснијим испирањем или механичким чишћењем системом ваздушне абразије, коришћењем прецизних инструмената неосетљивих на благу абразију, испирање површина атомизованом водом и механичким уклањањем прашине и некохерентних атмосферских честица, консолидација камене површине спојницама и нарочитим лепилима и фуговање места одвајања између блокова тесаника смесом природног хидрауличног креча, песка и мермер-

VIII/9 – Детаљ са статуе једног од светитеља на главној фасади цркве пре реставрације

ног праха, гипсање напрлина, шупљина и испуцалости смесом природног хидрауличног креча, песка и мермерног праха која се величином честица и бојом прилагођава околним површинама. Да би се заштитиле одређене камене површине (плоче с каменом интарзијом, површине у барелефу од истарског камена, елементи од црвеног мермера из Вероне) и да би се постигло хомогено смањење порозности површина које су постале нарочито порозне, коришћен је етил-силикат. Микрокристални восак, пак, примењен је као заштита за барелефе на вратима од карарског мермера.

За реставрацију стаклених мозаика (сл. 12–13; пре и после реставрације), изванредне израде и пореклом из венетске школе, уклоњен је површински талог атмосферских честица, фиксирани су покретне тесере, уклоњен је најупорнији талог облозима и урађена је финална механичка обрада места подложних згушњавању црних мрља. Осим тога, адекватним анкерима консолидовани су стаклени листићи позлаћених плочица, олуштења, преломи и места попуштања везивног малтера, а обнављен је и интерстицијалан малтер смесом природног хидрауличног креча, песка и мермерног праха. Недостајуће тесере поново су уклопљене смесом од малтера (природни хидраулични креч и мермерни прах) утиснутог ради имитације мозаичког

VIII/10 – Иста статуа након реставрације

покривача и потоњег наношења пигмената којим се репродукује текстура околног мозаика.

Урезани натписи, који се налазе на плочама спољне камене површине, реставрисани су површним чишћењем, које се састоји од уклањања наталожене прашине и обнове недостатка боје употребом блажег хроматског тоналитета.

Површине од вештачког камена, које чине део апсидалне фасаде окренуте према унутрашњем дворишту, подвргнуте су реставрацији адекватним чишћењем, консолидацијом, санацијом пукотина, гипсањем и финалним фуговањем.

Осим тога, пажљиво су очишћени, изгипсани и поново премазани капци и други гвоздени делови и урађена је конзервативна реставрација дрвених врата. Тролисни крстови (сл. 8) на средишњој куполи и на куполама звоника обновљени су, а затим су подвргнути позалаћивању уз адекватну заштиту.

Темељи носеће структуре купола звоника били су тешко оштећене птичијим изметом, који се деценијама таложио услед гнежђења птица у простору између спољашње облоге куполе и плафона звоничке лође (фиг. 11), а што није уочено током припрема. Након уклањања птичијег измета стање је деловало прилично озбиљно будући да су сви темељи двадесет потпорних греда и банка били неповратно оштећени. Морало је да се интер-

венише статичком обновом и реконструкцијом носеће структуре системом анкерисања греда паровима челичних плоча и изграђивањем нове банке на пречнику основе осмоугаоника. Све то, наравно, није видљиво ни споља, а ни из унутрашњости грађевине.

Као што смо већ истакли и описали, првобитни кровни покривачи цркве били су израђени од плоча од природног олова, а одлука да се поново примени иста *облога кровних покривача* означила је, метафорички, враћање *историје* споменика у пројекат рестаурације цркве.

Ваљано природно олово (сл. 8) отпорно је на атмосферску корозију пошто постепено развија веома лепљив и нерастворљив слој оксидације сивкастосребрнасте боје. Облога кровног покривача постављена је преко постојеће дрвене дашчане облоге, која је била у добром стању, али је претходно постављен један непромочив слој. Затим је коришћена иста техника дуплог причвршћивања оловних плоча које су претходно, током припрема, лучно савијане уз строго придржавање нацрта претходне поставке.

Рестаураторски захвати обухватили су и ограду која припада цркви, као и постављање каменог плочника у црквеној порти.

Рестаурација одређеног споменика требало би да буде закључак једног процеса, једне визије и једног критичко-конзерваторског и културног избора који повезују историјски тренутак настанка грађевине са садашњим тренутком чувајући је у добром стању, али је притом не лишављујући ни слојевитог „наслеђа” времена.

Наручилац: Српска православна црквена општина у Трсту (финансијска подршка: Аутономна регија Фријули, Венеција Ђулија)

Радови извршени од 2007. до 2009. године

Пројектант и директор радова: арх. Мирна Драбени (Mirna Drabeni)

Дијагностичка истраживања: SER.COTEC – Трст

Минералошко-петрографске анализе: др Алесандро Принчивале (Alessandro Princivalle)

Извођач радова: G. Cramer & figli – Трст

Рестаурација: Nevyjel & Ragazzoni – Трст

Фирма извођач облоге кровних покривача: *Balaben-Monfalcone*

Општи надзор радова: Завод за архитектонска и пејзажна добра регије Фријули, Венеција Ђулија, арх. Алваро Корона с Кристином Ђоакин (Alvaro Colonna, Cristina Gioachin)

Координација безбедности припрема: инж. Луиђи Роарци (Luigi Roarzi)

Координација анализа/извештаја о сегментима објекта: инж. Изток Смотлак (Iztok Smotlak)

Фотографије: М. Драбени, Н. Гаспаро (N. Gasparo), П. Маркучи (P. Marcucci), Невијел & Рагациони (Nevyjel&Ragazzoni)

VIII/11 – Детаљ с једног од кровних венаца с одвајањима и преломима за време консолидације

VIII/12 – Детаљ с једног од мозаика пре рестаурације

VIII/13 – Детаљ с претходне фотографије после рестаурације

ДОДАТАК

Фотографије снимили

I – Историја

I/1: Александар Радош

II – Уметност и вера

II/1–34: Марино Јерман (Marino Ierman)
и Александра Рели (Alessandra Relli)
– Градски музеји историје и уметности, Трст
(Civici Musei di Storia ed Arte, Trieste)

III – Породице и појединци

III/1: Карло Склаузеро (Carlo Sclauzero)
III/2: Јелица Рељић
III/3: Александар Радош
III/4: Миомир Комаров
III/5–7: Марино Јерман (Marino Ierman)
и Александра Рели (Alessandra Relli)
III/8: Јелица Рељић
III/9–13: Марино Јерман (Marino Ierman)
и Александра Рели (Alessandra Relli)
III/14–15: Александар Радош
III/16: Марино Јерман (Marino Ierman)
и Александра Рели (Alessandra Relli)
III/17: Александар Радош
III/18: Жељко Јовановић
III/19–23: Марино Јерман (Marino Ierman)
и Александра Рели (Alessandra Relli)
III/24: Марино Јерман (Marino Ierman)
III/25–26: Марино Јерман (Marino Ierman)
и Александра Рели (Alessandra Relli)
III/27: Александар Радош
III/28–33: Марино Јерман (Marino Ierman)
и Александра Рели (Alessandra Relli)
III/34: Александар Радош
III/35: Марино Јерман (Marino Ierman)
и Александра Рели (Alessandra Relli)
III/36: Јелица Рељић
III/37–38: Марино Јерман (Marino Ierman)
и Александра Рели (Alessandra Relli)
III/39–40: Александар Радош
III/41–43: Марино Јерман (Marino Ierman)
и Александра Рели (Alessandra Relli)
III/44: Паоло Бонаси (Paolo Bonassi)
III/45–52: Марино Јерман (Marino Ierman)
и Александра Рели (Alessandra Relli)
III/53: Александар Радош
III/54: Марино Јерман (Marino Ierman)
и Александра Рели (Alessandra Relli)
III/55: Паоло Бонаси (Paolo Bonassi)
III/56: Александар Радош
III/57–63: Марино Јерман (Marino Ierman)
и Александра Рели (Alessandra Relli)
III/64–65: Паоло Бонаси (Paolo Bonassi)

III/66: Александар Радош
III/67: Марино Јерман (Marino Ierman)
и Александра Рели (Alessandra Relli)
III/68: Александар Радош
III/69: Бојан Салај (Bojan Salaj)
III/70: Александар Радош
III/71: Марино Јерман (Marino Ierman)
и Александра Рели (Alessandra Relli)
III/72: Јелица Рељић
III/73–74: Марино Јерман (Marino Ierman)
и Александра Рели (Alessandra Relli)
III/75: Александар Радош
III/76: Ана Кос Вујовић
III/77–80: Марино Јерман (Marino Ierman)
и Александра Рели (Alessandra Relli)
III/81: Јелица Рељић
III/82: Никола Аџић
III/83–85: Јелица Рељић
III/86: Ненад Петровић
III/87–88: Жељко Јовановић
III/89: Јелица Рељић
III/90–100: Жељко Јовановић
III/101–103: Јелица Рељић
III/104: Жељко Јовановић
III/105: Јелица Рељић
III/106: Александар Радош
III/107: Јелица Рељић
III/108–109: Александар Радош
III/110: Марино Јерман (Marino Ierman)
и Александра Рели (Alessandra Relli)
III/111–115: Александар Радош
III/116–119: Марино Јерман (Marino Ierman)
и Александра Рели (Alessandra Relli)

VII – Институције

VII/1: Александар Радош
VII/2: Јелица Рељић
VII/3–4: Александар Радош
VII/5: Јелица Рељић
VII/6: Ана Кос Вујовић
VII/7: Александар Радош
VII/8: Јелица Рељић
VII/9: Александар Радош
VII/10–17: Јелица Рељић
VII/18–19: Никола Аџић
VII/20: Александар Радош
VII/21: Никола Аџић
VII/22: Јелица Рељић

VIII – Обнова

VIII/1–13: Мирна Драбени (Mirna Drabeni), Нева Гаспаро
(Neva Gasparo), Пјеро Маркучи (Piero Marcucci)

Издавачи

АРХИВ СРБИЈЕ

Карнегијева 2, 11000 Београд, Република Србија

www.archives.org.rs

СРПСКА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВЕНА ОПШТИНА У ТРСТУ

Via Genova n°12, 34121 Trieste, Repubblica Italiana

www.comunitaserba.org

Тираж

700

Штампа

Ретро принт, Београд